4786

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

ΜΕΓΑΛΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΑΚΟΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΟΥ ΤΗΣ Μ. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΜΝΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟ ΕΜΟΥ

1800 - 1863 - 1912

«Ἐπειδὴ δὲ ὁ πολὺς ῥεύσας χρόνος, οἷόν τι κάλυμμα ἡμῖν προστεθὲν, ἀσθενεστέραν τὴν γνῶσιν ἐργάζεται· δεῖ τι γε φήμῃ καὶ κληδόνι πειθομένους, εἰς φῶς ἄγειν τὰ πράγματα, ἀλλ' οὐχὶ τῷ ποταμῷ τῆς λήθης παραδοῦναι ὁλοσχερῶς».

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ Συνεχισταί· σ. ε.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ "ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ,,

1936

Τεύχ 9 Δεκεμβρίου 30 τηγ

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΑΚΟΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΟΥ ΤΗΣ Μ. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΜΝΕΙΑ
ΤΩΝ ΠΡΟ ΕΜΟΥ

1800 - 1863 - 1913

«Ἐπειδὴ δὲ ὁ πολὺς ῥεύσας χρόνος, οἷόν τι κάλυμμα ἡμῖν προστεθέν, ἀσθενεστέραν τὴν γνῶσιν ἐργάζεται, δεῖ τῇ γε φήμῃ καὶ κληδόνι πειθομένους, εἰς φῶς ἄγειν τὰ πράγματα, ἀλλ' οὐχὶ τῷ ποταμῷ τῆς λήθης παραδοῦναι ὁλοσχερῶς».

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ Συνεχισταί σ. 5.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠ. «ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ»
1934

Πᾶσα μετατύπωσις τοῦ παρόντος συγγράμματος, ἢ μέρους αὐτοῦ, ἄνευ γραπτῆς ἀδείας τοῦ γράψαντος αὐτό, καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

ΝΙΚΟΛΑΩι Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΩι

ΚΑΙ ΣΟΦΙΑι ΤΗι ΣΥΖΥΓΩι ΑΥΤΟΥ

ἀφιεροῦται

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἰς τὸν ἀείμνηστον «Εὐαγγελικὸν Κήρυκα» τοῦ Κοντογόνου, δεκαπενταετὴς ὢν ἀνέγνων τῷ 1866 τὸν πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν «τόμον» τὸν ἀποσπῶντα ἀπὸ τῆς κηδεμονίας τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινοπόλεως καὶ κακῶς συνενοῦντα τῇ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος Ἐκκλησίᾳ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἰονίων νήσων. Τὸ τῆς μεταγραφῆς (copie) πιστὸν ὑπεβεβαίωνε, κατὰ τὴν παρὰ βυζαντινοῖς πάλαι συνήθειαν, ὁ τότε «πατριαρχικὸς ἀρχιγραμματεὺς μέγας χαρτοφύλαξ Μιχαὴλ Ἀφθονίδης». Ἐξήταζον ἔκτοτε περὶ τοῦ πατριαρχικοῦ τούτου ἀξιώματος, ἐξέδωκα σημείωμά τι παλαιὸν περὶ αὐτοῦ πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1897, θανόντος τοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦτο κατέχοντος ἐπὶ ἔτη ἐννέα Νικολάου Ψυχάρη, ἐζήτησα αὐτὸ ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου Ε', ἀντὶ τοῦ ἀξιώματος ὑπομνηματογράφου, ὅπερ ἀρχιερεῖς τινὲς ἀπεφάσισαν ὑπὲρ ἐμοῦ ἵνα ζητήσωσιν ἀπὸ τοῦ πατριάρχου ὅστις ἀπεδέξατο τὴν αἴτησίν μου, οὐχὶ τὴν τῶν ἀρχιερέων.

Ἔκτοτε καθῆκον πρὸς τὴν μνήμην τῶν πρὶν ἐμοῦ χαρτοφυλάκων ἔκρινα τὴν ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων αὐτῶν, ἀποφεύγων τὴν λεπτολογίαν. Οἱ ἀναγνῶσταί μου βλέπουσιν, ὅτι αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγὰς συνεσωρεύθησαν χύδην εἴς τινα σελίδα τοῦ

βιβλίου μου, οὐχὶ δὲ ὑπὸ ἕκαστον ὄνομα, πρὸς ἀπόγνωσιν τῶν λογοκλόπων· παρετήρησα, ὅτι πάντες οἱ τοιοῦτοι, μεταγράφοντες κακοήθως ἀπὸ συγγραμμάτων ἑλληνικῶν, ἀναφέρουσιν ὄχι τὴν τοῦ συγράμματος σελίδα, ἀλλὰ τὰς πηγάς, εἰς ἃς ὁ λεηλατούμενος συγγραφεὺς παραπέμπει, νομίζοντες, ὅτι θὰ πιστεύσωσιν αὐτοὺς οἱ ἀναγνῶσται ὄντας πολυμαθεῖς καὶ πολλὰ ἀναγνώσαντας. Ἡ χύδην παράθεσις τῶν πηγῶν, ὅσας εἶχον ὑπ' ὄψιν, θ' ἀναγκάσῃ πιθανῶς τοὺς παρ' ἡμῖν λογοκλόπους, ὅπως ὑποβληθῶσιν εἰς πολὺν κόπον πρὸς ἐξίχνευσιν αὐτῶν· ἐὰν γινώσκωσι τί σημαίνει κόπος εἰς σύνταξιν βιβλίου.

Τῆς συντάξεως τοῦ παρόντος τὸν κόπον ὅλον ἐλάφρυνεν ἡ προθυμία φίλων, κατονομαζομένων ἐν τέλει τοῦ βιβλίου. Τούτων πρῶτος καὶ φίλτατος ὁ κατὰ Πίνδαρον ὄλβιος — «ὃν φᾶμαι κατέχοντ' ἀγαθαὶ» — εἰς ὃν καὶ τὸ παρὸν ἀφιεροῦται σὺν τῇ συζύγῳ αὐτοῦ, μικρὸν ἀντὶ πολλῶν καὶ τοῦτο.

ὁ μ. χ. Μ. Ι. Γ.

ΜΝΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟ ΕΜΟΥ

ΣΗΜ. Ὁσάκις ἀπαντᾶται τὸ γράμμα μ. σημαίνει μέγας, τὰ δὲ Α. Χ. παραπέμπουσιν εἰς τὸ βιβλίον μου Α(ποσημειώματα) Χ(ρονογράφου).

Ἡ ΛΕΞΙΣ ΧΑΡΤΟΦΥΛΑΞ, σύνθεσιν ἑλληνικὴν ἔχουσα, φανερὸν ποιεῖται τὸ ἔργον αὐτοῦ, δῆλα δὴ τοῦ κατέχοντος τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Φρονῶ ὅτι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινοπόλεως ἦτο τίτλος τιμητικός. Πρὸ τῆς ἁλώσεως, ὁ χαρτοφύλαξ ἐξήσκει ὡρισμένα καθήκοντα, ἡ δικαιοδοσία δὲ τοῦ φέροντος τὸν τίτλον, ἦ εὐρεῖα, ἢ στενή, ἐξηρτᾶτο βεβαίως ἐκ τῶν περιστάσεων. Αὐτὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπὶ βυζαντινῶν θέσιν καὶ στάσιν καὶ τιμὴν τοῦ χαρτοφύλακος, ἔχοντος ἀπὸ τῆς ΙΒ΄ ἑκατονταετηρίδος καὶ τὸ προνόμιον 'ν' ἀναγινώσκῃ τὸ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς μεγάλης Πέμπτης Εὐαγγέλιον — τὸ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ μ. Σαββάτου ἀνεγίνωσκεν ὁ μ. σκευοφύλαξ, καὶ τὸ τοῦ Πάσχα, κατὰ τὴν λειτουργίαν, ὁ μέγας οἰκονόμος—πάντοτε μετὰ τὴν ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίδα· Περὶ τοῦ κατὰ βυζαντινοὺς ἀξιώματος τοῦ χαρτοφύλακος οὐδὲν δύναμαι 'να εἴπω, παραπέμπων εἰς τὴν μελέτην τοῦ Βαλσαμῶνος, εἰς τὰς δῆθεν κανονικὰς ἐπιλύσεις Ἰωάννου Κίτρου, καὶ εἰς ὅσα συνήθροισε μεταγράψας ἐξ αὐτῶν ὁ Χρύσανθος Ἱεροσολύμων εἰς τὸ «Συνταγμάτιον περὶ ὀφφικίων, κληρικάτων καὶ ἀρχοντικίων τῆς Μεγάλης

Ἐκκλησίας». Περὶ τοῦ χαρτοφύλακος τῶν κάτω χρόνων, (μετὰ τὴν ἅλωσιν) γράφω ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσα, καὶ ὅσα — ὀλίγα — ἀνέγνων εἴς τι περὶ τούτου σημείωμα τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος Σπανδωνῆ.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν ὁ μέγας χαρτοφύλαξ ἐπεκύρωνε τὰ ἀντίγραφα (copies) συνοδικῶν πράξεων, ὡς ἔπραττεν ἐπὶ βυζαντινῶν, ἐπεκύρωνε δὲ εἴπερ ἦτο γραμματεὺς τοῦ Πατριαρχείου, καθὼς ἔγραφεν ὑπογράφων τὰς ἐπιλύσεις ἐπὶ τῶν ἐν γαμικοῖς συναλλάγμασιν ἀποριῶν, ἐκδίδων τὴν ἐπὶ τούτῳ ῥήτραν, διαταγῇ τῆς ἱερᾶς συνόδου, ἐπικυρούσης τὴν ῥήτραν· ἐνίοτε δὲ ἐξέδιδε ῥήτραν καὶ ἐπὶ ζητημάτων κληρονομικῶν, καίτοι βλέπομεν καὶ τὸν δικαιοφύλακα Σπανδωνὴν ἐκδίδοντα τοιαύτην. Ἀλλ' ὁ μ. χαρτοφύλαξ μετὰ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς ἔλυον καί τινας ἀπορίας ἐπὶ ζητημάτων τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου ταύτας δέ, παρὰ τοῦ πατριάρχου κυρουμένας, ἀπεδέχετο καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις· παρατίθεται πιστοποιητικόν τι ἀποδεικτικὸν γράμμα, τοῦτο

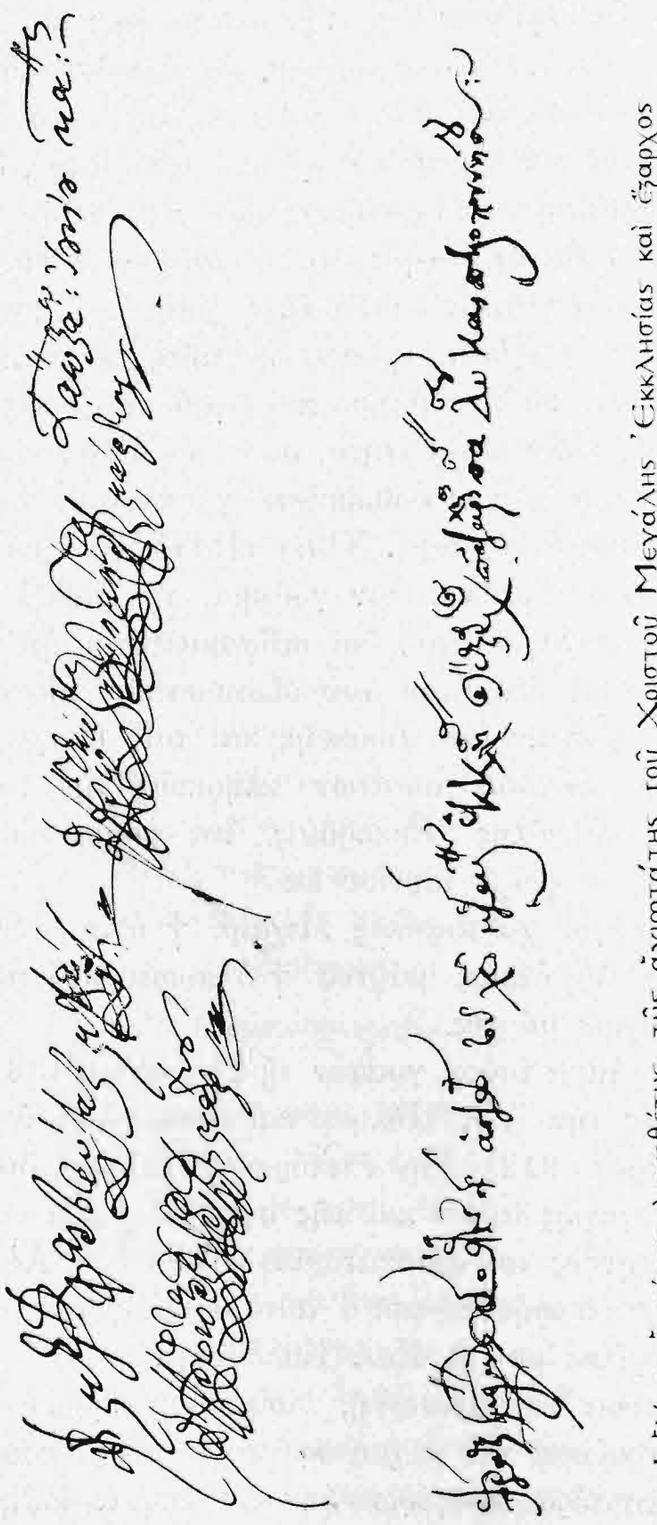
† ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακεὶμ ἐπιβεβαιοῖ

Γενομένης ἐρωτήσεως εἰς τὸ γραφεῖον τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς ἐπὶ τῶν ἐφέξῆς προτάσεων, πιστοποιεῖται διὰ τοῦ παρόντος ἐκκλησιαστικοῦ γράμματος α') ὅτι αἱ συγκροτήσεις τῶν νομίμων συνοικεσίων ὑπάγονται καὶ θεωροῦνται γενικῶς ἐκτελούμεναι ὑπὸ τοὺς ὅρους τῶν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐπικρατούντων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἱερῶν περὶ προικοδοτήσεως νόμων· οὐδόλως δὲ ὑπὸ ὅρους συγκοινωνίας καὶ συμμετοχῆς τῶν ὑπαρχόντων καὶ τῆς περιουσίας μεταξὺ τῶν συζύγων, περὶ τοῦ ὁποίου, ὡς ἀντιβαίνοντος εἰς τὸν περὶ δικαίου προικὸς ἐπικρατοῦντα νόμον, ἀπαιτοῦνται καὶ ἰδιαίτεραι νομικαὶ ἀποφάσεις, δι' ὧν καθορίζονται αἱ διαιτήσεις τῶν περιουσιῶν ἐν περιπτώσει θανάτου—β') ὅτι τὰ παρὰ τῶν συζύγων καὶ τῶν γονέων αὐτῶν ὑπογεγραμμένα προικοσύμφωνα γράμματα ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἰσχὺν καὶ τὸ κῦρος, ὡς καὶ τὰ ἐπίσημα καὶ δημόσια ἔγγραφα, ἅτινα οὐκ εἰσὶν ἀπαραίτητα, οὔτε ἐθίζονται, εἰμὴ σπανίως μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων γραικῶν ἐν τοῖς γαμικοῖς συναλλάγμασιν. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐξεδόθη τὸ παρὸν ἀποδεικτικὸν γράμμα, τῇ ἐπιβεβαιώσει τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Ἰωακεὶμ, καὶ ταῖς ὑπογραφαῖς τῶν ἐντιμολογιωτάτων κληρικῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἵνα χρησιμεύσῃ ὅπου ἀνήκει· ᾠξά, ἰουνίου κα'.

† ὁ μέγας χαρτοφύλαξ Μιχαὴλ † ὁ πρωτέκδικος Δημήτριος μάρτυς † ὁ πρωτονοτάριος Γεώργιος μάρτυς.

Τὸ γράμμα τοῦτο, γραφὲν τῇ 21 ἰουνίου 1861 ἐστάλη εἰς τὴν Ὑψ. Πύλην, καὶ ἐπεκυρώθη ὑπ' αὐτῆς (ἀριθ. 912). Τὴν ἐπικύρωσιν βεβαιοῖ διὰ τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ καὶ τῆς σφραγίδος ὁ πρῶτος διερμηνεὺς τοῦ αὐτοκατορικοῦ Διβανίου Ἀαριφὴ-βέης· ἐδωρήσατό μοι δ' αὐτὸ ὁ ἐλλόγιμος ἐν Κ)πόλει φίλος μου κ. Καλ. Καλλιάδης.

Ἐνταῦθα θὰ προστεθῇ, πρὸς συμπλήρωσιν, ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ μ. χαρτοφύλακος πρὸς ἔκδοσιν ὧν ἀνωτέρω ἀναφέρω ῥητρῶν ἐσφετερίσθη,



† Ἱεράξ ὁ μέγας λογοθέτης τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἔξαρχος πατριαρχικὸς πάσης Δύσεως καὶ Πελοποννήσου

κατὰ πολλὴν ἐρημίαν τῶν ἐνισταμένων, ἀπὸ τοῦ 1886 ὁ διάκονος Γεράσιμος Δώριζας, τότε νομικὸς σύμβουλος τοῦ Πατριαρχείου. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Διονυσίου παῦσιν αὐτοῦ, ἀνέλαβεν ὁ πρωτονοτάριος Γεώργιος ὁ Θεσσαλονικιὸς (Δημητριάδης). Καλὸν ᾽να μάθῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ὁ Μιχαὴλ ᾽Αφθονίδης ἐλάμβανεν ἀμοιβὴν δι᾽ ἑκάστην ῥήτραν δύο λίρας χρυσᾶς Τουρκίας, 46 σχεδὸν φράγκα, διδόμενα ὑπὸ τῶν ζητούντων αὐτήν.

῾Ο μ. χαρτοφύλαξ, ὡς καὶ δύο τρεῖς ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ἦσαν μέλη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, ἢ πνευματικοῦ λεγομένου, ἢ τῆς Πρωτοσυγκελλίας δικαστηρίου, συνδικάζοντες μετὰ τοῦ μεγάλου πρωτοσυγκέλλου, τοῦ μ. οἰκονόμου, τοῦ μ. ἀρχιδιακόνου. Τῷ 1854, συνεδίκαζον μετ᾽ αὐτῶν τῶν τριῶν ὁ πρωτέκδικος Μιχαὴλ ὁ μετὰ ταῦτα μ. χαρτοφύλαξ, ὁ πριμοκύριος ᾽Ιωάννης, ὁ ῥεφερενδάριος Γεώργιος, καὶ Γεώργιος ὁ νοτάριος.

Εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα (ὀφφίκια) τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης ᾽Εκκλησίας, δῆλα δὴ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινοπόλεως, προεβιβάζοντο πάντοτε ἀπὸ τῶν κατωτέρων ὀφφικίων· ἀλλὰ τὸ Πατριαρχεῖον ἠδύνατο ᾽να ἀπονείμῃ, χάριν τιμῆς, ἓν τούτων εἰς ἄνθρωπον οὐδέποτε διατελέσαντα ὑπάλληλον τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, οἷοι ἦσαν οἱ εἰς τὰ πατριαρχικὰ γραφεῖα ὑπηρετήσαντες· ὁ τοιοῦτος προβιβασμὸς προσβάλλει τὰς ὄψεις ἡμῶν καὶ ὀλίγα πρὸ τῆς ἁλώσεως ἔτη. Τὰ δὲ ὀφφίκια ἐδίδοντο πρὸς ζωάρκειαν, διότι πάντα σχεδὸν εἶχον καὶ μίαν «ἐξαρχίαν». Παρεχωρεῖτο δῆλα δὴ ἡ ἐπικαρπία, οὕτως εἰπεῖν, νήσου τινὸς, ἢ μονῶν, ἢ

χωρίων, ἐκ τῶν ἀμέσως εἰς τὸν πατριάρχην ὑποκειμένων· προχείρως φέρω μαρτύριον τὸ «γράμμα φιλοτιμίας» τοῦ πρωτεκδίκου Γεωργίου Ἀφθονίδου, σωζόμενον παρὰ τοῖς ἀπογόνοις αὐτοῦ, ἔχον οὕτω :

† Γρηγόριος ἐλέῳ Θεοῦ κλπ.

† Ἡ μετριότης ἡμῶν διὰ τοῦ παρόντος αὐτῆς ἐνδεικτικοῦ τῆς ἐπαξίου φιλοτιμίας γράμματος δηλοποιεῖ, ὅτι τὴν ἁγιωτάτην πατριαρχικὴν ἐξαρχίαν Γερομερίου, τὴν ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Ἠπείρου κειμένην, καὶ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ χωρίων συγκεκροτημένην, κατὰ φιλοτιμίαν ἀξιόχρεων δέδωκεν ἤδη βραβευσαμένη τῷ ἐντιμολογιωτάτῳ ἄρχοντι πρωτεκδίκῳ μεγάλῳ γραμματικῷ τοῦ ἁγιωτάτου πατριαρχικοῦ αὐτῆς ἀποστολικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ κατὰ Πνεῦμα αὐτῆς υἱῷ ἀγαπητῷ κυρίῳ Γεωργίῳ, διὰ τὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν γνωστὰς, λόγου τε ἀξίας, καὶ συντελεστικὰς αὐτοῦ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἐκδουλεύσεις, αὐτῷ τε τῷ γένει γνωστὰς, καὶ δι' εὐφήμου γλώττης ἀγομένας, ἵν' ἔχῃ χάριν παραμυθίας ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοῦ. Ἐφ' ᾧ καὶ γράφουσα ἀποφαίνεται, ἵνα ὁ διαληφθεὶς ἐντιμολογιώτατος ἄρχων πρωτέκδικος, καὶ μέγας γραμματικὸς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου κύριος Γεώργιος, ἔχων διὰ βίου τὴν αὐτῷ ἐκκλησιαστικῶς φιλοτιμηθεῖσαν ταύτην ἐξαρχίαν τοῦ Γερομερίου, μετὰ τῶν συνιστώντων αὐτὴν χωρίων, ἀπολαμβάνῃ κατ' ἔτος παρ' αὐτῆς τὸ ὡρισμένον ἐτήσιον μετὰ καὶ τῶν ἐκεῖθεν προϊόντων, καθάπερ ἀνήκει, χάριν παραμυθίας ταῖς ἐκδουλεύσεσιν αὐτοῦ ἁρμοζούσης, μηδενὸς ἔχοντος αὐτῷ ἀντειπεῖν τρόπῳ οἱῳδήτινι, ἐν βάρει ἀργίας ἀσυγ-

γνώστου, καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ τοῦ ἀπὸ Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορος. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν τῆς ἐπαξίου ταύτης φιλοτιμίας, ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν ἀποδεικτικὸν γράμμα, καὶ ἐπεδόθη τῇ αὐτοῦ ἐντιμολογιότητι.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ πρώτῳ, κατὰ μῆνα ἰανουάριον, ἐπινεμήσεως Θης.

† Γρηγόριος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κων/πόλεως, Νέας Ρώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Ἐπειδὴ οἱ κατέχοντες τὰ ἀξιώματα εἰργάζοντο εἰς τὰ πατριαρχικὰ γραφεῖα, ἔπρεπε ἵνα μισθοδοτῶνται· ἀλλ' ὁ μισθὸς ἦν εὐτελής· καὶ ἐντεῦθεν ἑρμηνεύεται ἡ παραχώρησις ἐξαρχιῶν. Τῷ 1818-20 ὁ τότε μ. λογοθέτης, μὴ ὢν ὑπάλληλος τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, εἶχε—φεῖσαι ἡμῶν Κύριε -- τὴν νῆσον τῶν Ψαρρῶν ὅλην, ὢν ἀληθὴς πατριάρχης αὐτῆς· ἐλάμβανε δῆλα δὴ τὰ χρηματικὰ δῶρα τὰ ἰδιάζοντα τῷ πατριάρχῃ, καὶ τὰ τρόφιμα. Τῇ 24 ἰανουαρίου 1717, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ μ. χαρτοφύλαξ Ἀνδρόνικος ὁ Ῥαγκαβὴς ἐψυχορράγει, Σπανδωνὴς ὁ μ. ῥήτωρ ἐζήτει τὸ κενωθησόμενον ὀφφίκιον, παρεκάλει δὲ ἵνα δώσωσιν αὐτῷ τὰς ἐξαρχίας Ὀρφάνι καὶ Καβάλλαν.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς ΙΖ΄ ἑκατονταετηρίδος, τυραννῶν τὴν διοικοῦσαν Ἐκκλησίαν ὁ ἐξ ἀποῤῥήτων Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ἀνεβίβασεν εἰς ἀρκετὴν ἰσχὺν τὸ ὀφφίκιον τοῦ μ. λογοθέτου, καὶ ἐξηυτέλισε τὸ τοῦ μ. χαρτοφύλακος. ***Ὁ χαρτοφύλαξ προεκάθητο τῶν ἀρχιερέων κατὰ τὰς συ-***

σκέψεις αὐτῶν μετὰ τοῦ πατριάρχου. Μετὰ τὸν Ἰωάννην Καρυοφύλλην, οἱ διάδοχοι τοῦ ὀφφικίου τοῦ χαρτοφύλακος κατέβησαν ἀπὸ τῆς περιωπῆς, ἣν εἶχον, ἔπρεπε δὲ ἵνα φαίνηται μόνος ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ, οἱ δὲ ἄλλοι ἵνα ζῶσιν ὡς σκιαί. Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Γ΄ ἐδικαίωσε τὸν μ. χαρτοφύλακα Σπαντωνήν.

Ὁ χαρτοφύλαξ ἐθεωρεῖτο, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, κληρικὸς, τῶν ἐκτὸς τοῦ βήματος, διότι ἀνηγορεύετο διὰ χειροθεσίας καὶ εὐχῆς τοῦ πατριάρχου, γινομένης ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, ἢ ἐν τῷ πατριαρχικῷ κελλίῳ. Κατὰ παλαιοτέρους χρόνους, πρὸ 100, πρὸ 150 καὶ πλέον ἐτῶν ὑπέκυπτεν εἴς τινασ περιορισμοὺς, εἰς οὓς καὶ οἱ κληρικοὶ οἱ «ἐντὸς τοῦ βήματος». Χηρεύων, λόγου χάριν, ὁ κληρικὸς οὗτος ἀδύνατον ἦτο ἵνα λάβῃ σύζυγον δευτέραν, καὶ ὅτε, τῷ 1860, ἔμαθον οἱ συνοδικοὶ ἀρχιερεῖς, ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ἀφθονίδης παρεσκεύαζεν ὄχι δεύτερον, ἀλλὰ τρίτον γάμον, ἔθηκαν ζήτημα «εἴπερ ἐπετρέπετο τρίτη σύζυγος εἰς κληρικόν». Ἀλλ' ἐπετράπη, γενομένης παρατηρήσεως δικαίας, ὅτι, ἀφοῦ δεύτερος εἰς τὸν κληρικὸν τοῦτον ἐπετράπη γάμος, δυνατὸν ἵνα ἐπιτραπῇ καὶ τρίτος.

Οὔτε γάμον παράνομον ὁ «ἐκτὸς τοῦ βήματος κληρικὸς» ἠδύνατο ἵνα συνάψῃ ἀτιμωρητί. Πρὸ ἑκατὸν πέντε σχεδὸν ἐτῶν — πρὸ τοῦ 1830 — τὸ Πατριαρχεῖον καθῄρεσεν ἀπὸ τοῦ ὀφφικίου αὐτοῦ τὸν Ἀλέξανδρον Πετρόπουλον, λογοθέτην (οἰκειακῶν; ἢ γενικοῦ;) καὶ σχεδὸν ἐξεκκλησίασε, διότι ἔλαβε σύζυγον τὴν πρώτην ἐξαδέλφην αὐτοῦ· καὶ ἀνῆκεν ὁ πτωχὸς εἰς οἰκογένειαν καλὴν, καὶ εἰς

τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν ἔδωκε καλὰ τέκνα· τὸν ἕνα τῶν υἱῶν, Γεώργιον, κυβερνητικὸν ὑπάλληλον, ἐγνωρίσαμεν (1867 - 70) ἔπαρχον ἢ καημακάμην Πριγκηποννήσων—ἕνα ὑποπρόξενον τῆς Τουρκίας ἐν Κέρτς (ἢ Βατοὺμ)—ἕνα ὑποπρόξενον τῆς Τουρκίας ἐν Σύρῳ, μίαν θυγατέρα, Αἰκατερίνην, λαβοῦσαν ἄνδρα τὸν διδάσκαλον τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ Κωνσταντῖνον Εὐθυβούλην (πραγματικῶς Καβείρην), γεννήσασαν τὸν ἰατρὸν Δημήτριον Εὐθυβούλην (1850), τὴν Ἑλένην (1852) σύζυγον Ἰωάννου Τανταλίδου, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον (1854), τὸν ἀπὸ τοῦ 1878 Ἰωακεὶμ, τὸν ὕστατον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις (1897-1922) μητροπολίτην Ἐφέσου: πραγματικὸν μιητροπολίτην.

Τὸ ὄνομα Χαρτοφύλακος ἢ προσωνύμιον, φέρει χωρίον τι τῆς Κερκύρας· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βυζαντινῶν ὑπῆρχε χωρίον ἢ μέγα ἀγροκήπιον φέρον τὸ ὄνομα τοῦτο, κατὰ τὸν Θ΄ αἰῶνα· Βασιλείου Μακεδόνος τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἐξάδελφος Ἀσυλαίων, ὁ τὴν κοιλίαν τοῦ παράφρονος αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Μεθυστοῦ διασχίσας (867), ἐξωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλείου, τίς οἶδεν ἕνεκεν αἰτιῶν τινῶν, εἰς τὸ προάστειον αὐτοῦ, τσιφλῆκι τουρκικώτερον. Τὸ προάστειον εἶχεν ἐπώνυμον τοῦ Χαρτοφύλακος· εἰς αὐτὸ δ' ὁ δολοφόνος Ἀσυλαίων «ὡς ἀπηνὴς καὶ ὠμὸς εἰς τοὺς δούλους αὐτοῦ ὤν, μαχαίραις παρ' αὐτῶν ἐν νυκτὶ ἀνῃρέθη· οὓς ὁ βασιλεὺς κρατήσασ, καὶ μεληδὸν κατακόψας, κατέκαυσεν ἐν τοῖς Ἀμαστριανοῦ»* – ὁ μέγας δῆλα δὴ δολοφόνος τοὺσ μικροὺσ.

---

* ὁ περίεργος ἂς φιλλομετρήσῃ τὸν Γεώργιον μοναχόν.

Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἐν Κρήτῃ μονὴ τοῦ Χαρτοφύλακος, ἡ μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοπηγῆς· ἔκτισαν αὐτὴν οἱ πρόγονοι Ἰωάννου χαρτοφύλακος, ζήσαντος ἐν ἀρχαῖς τῆς ΙΖ΄ ἑκατονταετηρίδος· ἦν δὲ ὁ Ἰωάννης διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἰατρικῆς. Τῷ 1611 Λεονάρδος Δαπόντες ὁ δόγης ἀνεγνώρισε τὴν μονὴν τοῦ χαρτοφύλακος ἀνήκουσαν εἰς τὴν οἰκογένειαν ταύτην.

Ὁ πατριαρχικὸς χαρτοφύλαξ ἐκαλεῖτο μέγας καὶ ὑπεγράφετο τοιοῦτος, ἐνῷ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, τῶν τε πατριαρχικῶν καὶ τῶν κατὰ μέρος, ἔδει ἵνα γράφωσιν ἑαυτοὺς ἄνευ τοῦ ὁρισμοῦ μέγας καὶ μόνον ἐν τῇ ἐνορίᾳ αὐτοῦ ἕκαστος· Ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων ὑπεγράφοντο μέγας ὁ οἰκονόμος, ὁ σακκελλάριος, ὁ σκευοφύλαξ, ὁ χαρτοφύλαξ, ὁ λογοθέτης, καὶ ὁ μέγας ρήτωρ, τοὺς πατριαρχικοὺς ὅμως ἔγραφον «ἄρχοντας» ὁ πατριάρχης, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ὅσοι φίλοι· τὸ πρὸς τοὺς ἓξ πρώτους «κληρικοὺς» τῆς Ἐκκλησίας Ἰωαννίνων «τοὺς ἐκτὸς τοῦ βήματος» πατριαρχικὸν προνόμιον ἐχορήγησεν ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις, αἰτήσει τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων.

§

Πρὸ τῆς ΣΤ΄ ἑκατονταετηρίδος ἴχνη χαρτοφύλακος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινοπόλεως μάτην ἀνεζήτησαν εἰς πρακτικὰ συνόδων· ὀνόματα δηλοῦντα τὴν ἐργασίαν ἄλλων κληρικῶν εὑρίσκομεν. Ἐπὶ τῆς Γ΄ ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμενικῆς εὑρίσκω Πέτρον πρεσβύτερον καὶ πριμοκύριον τῶν νοταρίων τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας—Ἀνύσιον ἀναγνώστην καὶ νοτάριον Φίρμου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας τῆς Α΄ Καππαδοκίας—Χαρίσιον πρεσβύτερον οἰκονόμον τῆς Ἐκκλησίας τῆς (ἐν Λυδίᾳ) Φιλαδελφείας—Ἐπαφρόδιτον ἀναγνώστην καὶ νοτάριον Ἑλλανίκου μητροπολίτου Ῥόδου, συγχρόνους (τῷ 431) καὶ τοὺς τέσσαρας.

Ἐπὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ ληστρικῆς συνόδου καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ΄ ἁγίας Οἰκουμενικῆς, ἀπὸ τῶν 449—451 ἀκμάζουσιν Ἀσκληπιάδης διάκονος καὶ νοτάριος—Ἀστέριος πρεσβύτερος καὶ νοτάριος—Ἰωάννης πρεσβύτεροσ καὶ ἔκδικος—Μέμνων πρεσβύτερος καὶ σκευοφύλαξ—Ὑπάτιος ἀναγνώστης· καὶ οἱ πέντε κληρικοὶ ἦσαν ὑπάλληλοι τῆσ Ἐκκλησίας Κωνσταντινοπόλεως—ἐπὶ τῆς Δ΄ ἁγίας Συνόδου γνωστοὶ οἱ νοτάριοι· Ἀέτιος ἀρχιδιάκονος Ἀνατολίου Κπόλεως—Ἰωάννης πρεσβύτερος καὶ πρῶτος τῶν νοταρίων, βεβαίως ὁ λεγόμενος ἀλλαχοῦ πριμοκύριος τῶν νοταρίων—Νόννος καὶ Προκόπιος διάκονοι καὶ οἱ δύο, τέσσαρες ὑπάλληλοι τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίασ. Οἱ σύγχρονοι τούτοισ ἀναγνῶσται Ἰμέριος καὶ Ὑπάτιος ἀνῆκον ἴσως εἰς Ἐκκλησίας ἐπαρχιῶν, ὡς ἀνῆκεν εἰς τοιαύτην Παλλάδιος ὁ διάκονος καὶ νοτάριος τοῦ ἐπισκόπου Πατρικίου. Ἀλλ' εἰς τὴν Δ΄ (τὴν ἐν Χαλκηδόνι) Σύνοδον παρεκάθησαν ἐπίσκοποι καὶ μητροπολῖται Πατρίκιοι τέσσαρες· ὁ Νεοκαισαρείας, ὁ Τυάνων τῆς Β΄ Καππαδοκίας, ὁ Ἀδριανοῦ Θηρῶν, καὶ ὁ Ἀκράσου (ἢ Ἀκρασοῦ). Ὀφείλω ἵνα σημειώσω ἐκ τῶν κληρικῶν ἀξιωματικῶν τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινοπόλεως ***Ὑπάτιον*** τὸν ἀναγνώστην τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φλαβιανοῦ (447—449) σταλέντα πρὸς Θεοδώρητον Κύ-

ρου, γράφοντα· «Ὑπάτιον εἰδὼς προθύμως μὲν τοῖς τῆς σῆς ὁσιότητος διακονούμενον νεύμασι, διηνεκῶς δὲ τῶν ἀξιαιπαίνων σου, δέσποτα, μεμνημένον κατορθωμάτων».

Εἰς τὴν λῃστρικὴν ἐν Ἐφέσῳ σύνοδον (ὡς εἶπεν ἐν τῇ Δ΄ Οἰκουμενικῇ ὁ ἐλεεινὸς Ἀλεξανδρείας Διόσκορος) «ἦσαν καὶ ἄλλων εὐλαβεστάτων ἐπισκόπων πολλοὶ νοτάριοι». Ἐν δὲ τῇ Α΄ πράξει τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ΄ ἀπεδείχθη, ὅτι δύο εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ Στέφανος ὁ τῆς Ἐφέσου μητροπολίτης· τούτων ὁ Κρισπῖνος ἦτο διάκονος, ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ἐχειροτονήθη κατὰ τὰ ἔτη 449—51 ἐπίσκοπος Λεβέδου. Καλὸν ἵνα προστεθῇ, ὅτι εἰς τὴν λῃστρικὴν «ἦλθον οἱ νοτάριοι τοῦ εὐλαβεστάτου Διοσκόρου καὶ ἀπήλειψαν αὐτῶν τὰς δέλτους, καὶ τοὺς δακτύλους αὐτῶν παρά τι ἔθλασαν, θέλοντες λαβεῖν καὶ τὰ καλαμάρια αὐτῶν». Ἐγένετο λοιπὸν ἐπίθεσις μελανοδέρμων γραμματέων κατὰ λευκοδέρμων.

Ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδον κληρικῶν ὑπαλλήλων τῆς Ἐκκλησίας Κπόλεως ἐπὶ Ἀκακίου ἀρχιεπισκόπου (471—89), γινώσκομεν τὸν διάκονον καὶ ῥεφερενδάριον Ζηνόβιον. Εἰκάζω δ' ἐπὶ Ἰουστιανοῦ Α΄ ἀκμάσαντα τὸν ῥεφερενδάριον Εἰρηναῖον, οὗτινος εἰς τὴν γνωστὴν Ἀνθολογίαν περιεσώθησαν ἐπιγραμματά τινα.

Ἀπὸ τῆς ἱερατείας τοῦ ἐν ἁγίοις Μηνᾶ Κπόλεως εὑρίσκω μεταξὺ κληρικῶν τινῶν τῶν παλαιότερον τῶν ἐμοὶ γνωστῶν χαρτοφυλάκων· κληρικοὶ δὲ γίνονται γνωστοὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπὶ Μηνᾶ, κατ' Ἀνθίμου καὶ Σευήρου, συνόδου (536), ὀκτὼ διάκονοι καὶ νοτάριοι· Ἀκάκιος, Ἀνδρέας, Διόδωρος, Καλώνυμος, Μακάριος, Παῦλος, Στέφανος, Χριστόδουλος, ἔχοντες πριμοκύριον τῶν νοταρίων Εὐφήμιον διάκονον· ὁ Χριστόδουλος σημειοῦται καὶ σεκρετάριος, εἰδήμων, ὡς συμπεραίνω, καὶ τῆς τῶν λατίνων διαλέκτου. Καὶ οἱ μὲν ἐννέα οὗτοι ἦσαν διάκονοι· ἀλλ' εἶχον εἰς τὰς ἐργασίας συναδέλφους, ὡς σήμερον λέγομεν, πέντε πρεσβυτέρους, οἵτινες ἦσαν καὶ ἔκδικοι πατριαρχικοί· Ἀμμώνιον, Θεόκτιστον, Ἰουλιανὸν, Ἰωάννην, καὶ Ρωμανόν. Ἀλλὰ σημειωτέος ὁ τότε κληρικὸς τῆς Μ. Ἐκκλησίας Ἰωάννης, πρεσβύτερος, ***ἐκκλησιέκδικος καὶ ἐπὶ τῶν φυλακῶν.***

Κοσμὰς διάκονος, νοτάριος, καὶ χαρτοφύλαξ, ὁ παλαιότερος χαρτοφύλαξ, καθ' ὅσον ἠρεύνησα, ἀναφέρεται ἐν τῇ τετάρτῃ πράξει τῆς ἐπὶ Μηνᾶ συνόδου (536).

Μετὰ τὸν Κοσμὰν τάττω ***Στέφανον χαρτοφύλακα***, ζήσαντα ἐπὶ Σεργίου τοῦ κακοδόξου πατριάρχου Κπόλεως (610 κ. ἑξ.), ἀλλ' οὐχὶ κατὰ σύνολον τὸν χρόνον τῆς ἱερατείασ αὐτοῦ. Ἦτο πρεσβύτερος καὶ σύγκελλος τοῦ Σεργίου.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἡμῶν Ἡρακλείου, μάλιστα κατὰ τὰ 626 καὶ κατόπιν, ἤκμαζε ***Γεώργιος ὁ Πισίδης, χαρτοφύλαξ***, ὃν χειρόγραφοί τινες κώδηκες σκευοφύλακα γράφουσιν, ὡς καὶ ῥεφερενδάριον. Πολυγράφος στιχουργὸς, συνέταξε τὴν Ἡρακλειάδα, καί τινα ἕτερα συντάγματα εἰς στίχους ἰαμβικούς.

Θωμὰς διάκονος ὁ χαρτοφύλαξ ἐξελέγη τῷ 665 πατριάρχης Κπόλεως καὶ ἀπέθανε τῷ 668. Διετέλεσε νοτάριος, καὶ ῥεφερενδάριος, καὶ καγκελλάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας· ὑπηρέτησε λοιπὸν

ἐν τοῖς σεκρέτοις, ἢ γραφείοις τοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ πολλὰ ἔτη, προβιβαζόμενος ἀπὸ τῶν ὑποβεβηκότων εἰς τ᾽ ἀνώτερα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα.

Ἰωάννης πρεσβύτερος ὁ χαρτοφύλαξ ἐξελέγη πατριάρχης Κπόλεως τῷ 668, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θωμᾶ, οὗ τὸ χαρτοφυλακικὸν ἀξίωμα διεδέξατο, προβιβασθεὶς ἀπὸ τοῦ ὀφφικίου τοῦ πρωτεκδίκου. Ἀπέθανε τῷ 674, ἴσως τῇ 18 αὐγούστου.

Κωνσταντῖνος ὁ χαρτοφύλαξ, σύγχρονος ὢν τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐχαρακτηρίζετο ὡς ἀνὴρ «λέγειν τε δεινὸς, καὶ κρίνειν τοὺς λέγοντας ἱκανὸς, καὶ φιλοσοφεῖν ἄκρως ἐξησκημένος». Ὁ φιλομαθὴς δύναται ᾽ν᾽ ἀναδιφήσῃ τὴν ὑπὸ Λεοντίου πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου γραφεῖσαν βιογραφίαν τοῦ ὁσίου Γρηγορίου τοῦ Ἀκραγαντίνου.

Γεώργιος χαρτοφύλαξ ὁ διάκονος, ἀναφέρεται εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς ΣΤ΄ ἁγίας Οἰκουμενικῆς Συνόδου (680), ἦτο δὲ, καθὼς εἰκάζω, καὶ βιβλιοφύλαξ τοῦ Πατριαρχείου.

Ἑνὸς χαρτοφύλακος διακόνου Κωνσταντίνου, καὶ ἑνὸς χαρτοφύλακος μοναχοῦ Γεωργίου τὴν ἀκμὴν μὴ δυνηθεὶς ὁ πολὺς Cave ᾽να ὁρίσῃ ἔταξεν εἰς τοὺς scriptores incerti aetatis, ὡς ἐν 6 καὶ 9 σελ. β΄ ἐκδόσεως τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον βιβλίου φαίνεται. Τοῦ Κωνσταντίνου τούτου λόγος εἰς τοὺς ἁγίους μάρτυρας ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ε΄ πράξει τῆς ἁγίας Ζ΄ ἐν Νικαίᾳ Συνόδου τοῦ 787. Φρονῶ, ὅτι οἱ incerti aetatis οὗτοι χαρτοφύλακές εἰσιν οἱ ἐπὶ τῆς ΣΤ΄ ἀκμάσαντες.

Ἀντίοχος ὁ χαρτοφύλαξ ἔζη ἐπὶ τοῦ αὐτο-

κράτοροσ Φιλιππικοῦ (712), μετ᾽ αὐτοῦ δὲ συνεφώνει ὡς πρὸς τὴν καταδίκην τῆς ΣΤ΄ ἁγίας Συνόδου. Πολὺ πιθανῶς αὐτὸς ἦν ὁ ἐν τῇ αὐτῇ Συνόδῳ φαινόμενος ἀναγνώστης καὶ νοτάριος, προβιβασθεὶς ὕστερον εἰς τὸ τοῦ χαρτοφύλακος ἀξίωμα.

Νικηφόρος διάκονος ὁ χαρτοφύλαξ ἤκμαζεν ἐπὶ τῆς Ζ΄ ἁγίας Συνόδου (787). Σημειωτέοι οἱ σύγχρονοι διάκονοι ὀφφικιάλοι τῆς Μ. Ἐκκλησίας Ἐπιφάνιος ὁ κουβουκλείσιος, Ἰωάννης ὁ καγκελλάριος, Δημήτριος ὁ σκευοφύλαξ, καὶ Θεοδόσιος ὁ «σκευοφύλαξ τῶν πατριαρχικῶν εὐκτηρίων»· ἄρα ὁ Δημήτριος ἦτο σκευοφύλαξ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Κωνσταντῖνος ὁ χαρτοφύλαξ ἤκμαζε μετὰ τὴν Ζ΄ Σύνοδον καὶ ἐπὶ ἱερατείας τοῦ πατριάρχου Ταρασίου. Τῷ 798 ἀπέστειλεν αὐτὸν ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἡ ἀθηναία, μετὰ Δωροθέου τοῦ ἡγουμένου Χρυσοπόλεως, πρὸς τὸν μωαμεθανὸν Ἀβιμέλεχ, λεηλατοῦντα τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας Καππαδοκίας καὶ Γαλατίας «πρεσβευομένη περὶ εἰρήνης».

Παντολέων χαρτοφύλαξ, διάκονος, ἴσως πρέπει ᾽να τεθῇ εἰς τοὺς πρὸ τῆς Θ΄ ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσαντας χαρτοφύλακας· Ἔργα τινὰ αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ περιλήψεισ ἢ σχέδια λόγων, εἰσὶν ἐκδεδομένα ἐν 98 τόμῳ τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ Migne.

Θεόδωρος χαρτοφύλαξ, ἀδηλώτου χρόνου, ἀναγινώσκεται παρὰ Σπ. Λάμπρῳ ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι» (τ. 19 καὶ 21 σ. 15), ἐπὶ τῇ βάσει κώδηκος 342 Βιέννης, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἐπιστολὴ

ἀγνώστου πρὸς αὐτόν. Ὁ κώδηξ ἐγράφη κατὰ τὴν ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίδα.

Προκόπιος διάκονος καὶ χαρτοφύλαξ ἔζη κατὰ τὰ πρῶτα τῆς Θ΄ ἑκατονταετηρίδος ἔτη, τούτου δὲ λόγος εἰς τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Μάρκον ἐξεδόθη ἐν Ρ΄ τόμῳ τῆς ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ Migne. Βεβαίως τὸν Προκόπιον τοῦτον, μετὰ καὶ τοῦ σκευοφύλακος τῆς Μ. Ἐκκλησίας (Ἁγίας Σοφίας), καί τινος τῶν τότε συγκέλλων, τοὺς σύντρεις «ἄνδρας ἐλλογίμους ὑπάρχοντας καὶ αἰδοῦς ἀξίους» ἐξώρισεν ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ ἀπὸ γενικοῦ, κατὰ τὸν Θεοφάνη, πρόφασιν ἔχων, ὅτι δῆθεν ἦσαν εἴς τινα συνωμοσίαν ἀναμεμιγμένοι. Οὐδεὶς ἀμφιβάλλει βεβαίως, ὅτι Προκόπιος καὶ οἱ λοιποὶ δύο ἦσαν εἰκονόφιλοι.

Νικηφόρος διάκονος καὶ χαρτοφύλαξ ἔζη ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μεθοδίου τοῦ ὁμολογητοῦ (842—46), καὶ ἦτο φίλος Θεοφάνους Νικαίας, ὃς ἐπιστέλλει πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὰς ὀκτωκαίδεκα. Ταύτας ἐξέδωκα ἐν τῷ πρώτῳ καὶ μόνῳ τεύχει Νέας Βιβλιοθήκης ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων (1903).

Βλάσιος ὁ χαρτοφύλαξ καὶ φίλος Ἰγνατίου τοῦ πατριάρχου (845—857) παρίσταται ὑπὸ τοῦ ἀμετροεποῦς Νικήτα τοῦ παφλαγόνος, ἐν βιογραφίᾳ Ἰγνατίου, ὡς δῆθεν γλωσσοτμηθεὶς ὑπὸ Βάρδα τοῦ καίσαρος, ἕνεκα δῆθεν τῆς εἰς τὸν Ἰγνάτιον ἀφοσιώσεως.

Γεώργιος χαρτοφύλαξ, ἐπὶ Ἰγνατίου καὶ αὐτὸς ζήσας, ὡς κληρικὸς τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ἐγένετο χαρτοφύλαξ μετὰ τὸν Βλάσιον βεβαίως,

ἀλλ' ἐπὶ τῆς δευτέρασ ἱερατείας τοῦ πατριάρχου Φωτίου μητροπολίτης ἦτο Νικομηδείας. Ἐπέστελλε πρὸς αὐτὸν ὁ Φώτιος πολλὰς ἐπιστολάς, κειμένας ἐν ἐκδόσει Ἰωάννου Ν. Βαλέττα· ἐν μιᾷ τούτων γράφει περὶ Γεωργίου «ὅς γε καὶ θείαις τελεταῖς μυσταγωγήσας ἱέρωσα»· δῆλά γε δὴ ἐχειροτόνησεν αὐτόν. Ἐσώθησαν, ἐκδοθέντες, ἱεροί τινες ὕμνοι καὶ λόγοι εἰς ἱερὰς ἑορτάς, οἱ πλεῖστοι εἰς τὰς τῆς Θεοτόκου.

Στέφανος ὁ χαρτοφύλαξ, ἐπὶ πατριάρχου Νικολάου τοῦ Χρυσοβέργη, ἦν ἱερομόναχος, ἔζη δὲ καὶ τῷ 886 καὶ 887.

Ἰωάννης ὁ χαρτοφύλαξ ἐξελέγη πατριάρχης Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης τῷ 995, ὡς ἀριθμεῖ Κωνστάντιος ὁ ἀπὸ Σιναίου.

Εἰς τὸ χάσμα τὸ μεταξὺ Στεφάνου καὶ Ἰωάννου χαρτοφυλάκων εὑρίσκω λόγου ἄξιον κληρικὸν, Ὀρέστην τὸν πρωτονοτάριον τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου τοῦ Λακαπηνοῦ. Τὸν Ὀρέστην ἀπέστειλαν εἰς Ῥώμην, ἅμα τῷ συγκλητικῷ καὶ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἀσηκρῆτις Ἀναστασίῳ, ἵνα, παρατύπως, ἀναγγείλωσιν εἰς τὸν πάπαν τὴν τῷ 933 γενογένην ἀκατανόητον χειροτονίαν τοῦ μωροῦ Θεοφυλάκτου.

Λέων ὁ χαρτοφύλαξ, ἐν ἀρχαῖς τῆς ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίδος ὑπηρετήσας εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἐπὶ Βασιλείου αὐτοκράτορος τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἐχειροτονήθη τῷ 1025 Βουλγαρίασ ἀρχιεπίσκοπος «πρῶτος ἐκ ῥωμαίων» (ἑλλήνων).

Ἰωάννης χαρτοφύλαξ ἀναφέρεται ζῶν τῷ 1039 ἔν τινι χειρογράφῳ τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ

Σινᾶ, διάδοχος ἴσως τοῦ ἀξιώματος τοῦ Λέοντος.

Μιχαὴλ Χοῦμνος ὁ πρεσβύτερος—θὰ εὕρωμεν καὶ νεώτερον—***ὁ χαρτοφύλαξ*** ἀναφέρεται τῷ 1049, ἀκμάζων ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλλαρίου· κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος ὑπογράφει μετὰ τριῶν ἑτέρων ὀφφικιάλων, διάκονος ὤν, πρακτικόν τι περὶ τῆς τοῦ Λάτρου μονῆς. Οἱ τρεῖς συνάδελφοι τοῦ Μιχαὴλ Χούμνου ἦσαν· Λέων ὁ βασιλικὸς κληρικὸς, ἀλλὰ καὶ νοτάριος πατριαρχικὸς, Νικόλαος, κληρικὸς μὲν βασιλικὸς, πατριαρχικὸς δὲ νοτάριος καὶ αὐτὸς, καὶ Κωνσταντῖνος, κουβουκλείσιος τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ κληρικὸς αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ σεκρέτου, ἀλλὰ καὶ ἀρχίατρος, ἴσως ξενῶνός τινος, ἴσως ἐν τῷ παλατίῳ. Τὸ ἐπώνυμον Χοῦμνος παρατείνει τὴν ζωὴν αὐτοῦ μέχρι σχεδὸν τῶν μέσων τῆς ΙΔ΄ ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Ἰωάννου ΙΔ΄ πατριάρχου τοῦ Καλέκα (1334—1347), ὅτε γινώσκομεν τὸν «ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ συμπένθερον τοῦ αὐτοκράτορος» Χοῦμνον Γεώργιον. Εἰκάζω, ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον ἔζη Μακάριος ὁ Χοῦμνος, ἡγούμενος καὶ ἀνακαινιστὴς τῆς περιωνύμου μονῆς τοῦ Στουδίου. Πολὺ πρὶν αὐτοῦ γινώσκομεν Θεόδωρον Χοῦμνον, χαρτουλάριον, ἀναφερόμενον κατὰ τὸν θάνατον Ἀλεξίου Β΄ τοῦ Κομνηνοῦ (1183) καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν Ἀνδρονίκου τοῦ τυράννου.

Μιχαὴλ Χοῦμνος ὁ φερόμενος ὡς Θεσσαλονίκης μητροπολίτης, ὃν οἱ ἐκδόται τοῦ «Συντάγματος τῶν ἱερῶν κανόνων» εἰκάζουσι ζῶντα περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΒ΄ ἑκατονταετηρίδος καὶ Θεοδώρῳ τῷ Βαλσαμῶνι σύγχρονον, ἀβέβαιον εἴπερ πιστευθῇ πρόσωπον διάφορον τοῦ ὁμωνύμου χαρτοφύλακος.

Νικήτας ὁ χαρτοφύλαξ καὶ πρωτοσύγκελλος, ζῶν καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλλαρίου, φέρεται ἐπικυρῶν μετὰ «τῶν λογιωτάτων διακόνων καὶ πατριαρχικῶν νοταρίων» τὸ ἴσον (ἀντίγραφον, ὡς σήμερον λέγομεν) «ψήφου συνοδικῆς περὶ τοῦ μὴ γίνεσθαι γάμον ἑβδόμου βαθμοῦ». Ἡ ψῆφος ἐξεδόθη τῷ 1057.

Νικήτας χαρτοφύλαξ, διάκονος, πιθανῶς οὐχὶ ὁ προηγούμενος, ζῶν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Ξιφιλίνου (1061—1075!), φέρεται συντάξας ψήφισμα συνοδικὸν «περὶ κεκωλυμένων γάμων».

Θεοφύλακτος χαρτοφύλαξ διάκονος καὶ ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὁ πολυμαθὴς τῶν Γραφῶν ἑρμηνευτής, ἐχειροτονήθη Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος ἴσως τῷ 1075. Ἔζη, καθ' ὅσον γινώσκομεν, μέχρι τοῦ 1107.

Νικηφόρος χαρτοφύλαξ διεδέξατο τὸ ἀξίωμα τοῦ Θεοφυλάκτου, οὗ σῴζεται ἐπιστολὴ πρὸς αὐτόν. Ἐν χειρογράφῳ τῆς τοῦ Βατικανοῦ βιβλιοθήκης χρονοθετουμένῳ κατὰ τὴν ΙΔ΄ ἑκατονταετηρίδα, σημειοῦται· «Ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τόμου, τοῦ γεγονότος ἐπὶ τοῦ πατριάρχου κυροῦ Κοσμᾶ, κατὰ τὸν ἰούλιον μῆνα τῆς Δ΄ ἰνδικτιῶνος, τοῦ ,ςφπθ΄ ἔτους, καὶ ὑπογραφέντος παρὰ τοῦ χαρτοφύλακος κυρίου Νικηφόρου»· δῆλα δὴ τῷ 1081.

Πέτρος χαρτοφύλαξ, διάκονος, διάδοχος, ὡς φρονῶ, τοῦ ὀφφικίου τοῦ Νικηφόρου· τὰ «ἐρωτήματα, ἅπερ ἔλυσε..... Πέτρος» κλπ. φέρουσι χρόνον γραφῆς 6600 κοσμογονίας (1092). Μελέτην

τοῦ Πέτρου περὶ νηστείας κλπ. ἐξέδωκα ἐν Ἀρχείῳ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Συνεργάτας τοῦ Πέτρου γινώσκομεν τοὺς διακόνους Εὐστάθιον «διδάσκαλον»—Εὐφημιανὸν πριμοκύριον τῶν πατριαρχικῶν νοταρίων--Νικήταν ῥεφερενδάριον—Βασίλειον ὑπομνηματογράφον, καὶ πέντε νοταρίους, ὧν οἱ δύο Νικήταδες. Περὶ Νικηφόρου καὶ Πέτρου βλέπε τῆς ὑπὸ Σπυρίδωνος Μήλια Νέας καὶ Δαψιλεστάτης Συλλογῆς τῶν ἁγίων Συνόδων τόμου Β΄ σ. 982.

Κωνσταντῖνος χαρτοφύλαξ, διάκονος, ἔζη ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Νικολάου τοῦ Γραμματικοῦ, μετὰ τὸν Πέτρον βεβαίως. Ἐν χειρογράφῳ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Λαύρας 163, ἢ Β 43 εὕρηνται ἐρωτήσεις καὶ λύσεις κανονικαὶ χαρτοφύλακος Κωνσταντίνου πρὸς τὸν πατριάρχην Νικόλαον Γραμματικόν. Βλέπε καὶ Οὐσπένσκυ Κατάλογον τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Σινᾶ χειρογράφων.

Νικηφόρος χαρτοφύλαξ, οὗ εἰς τὸ jus Graecoromanum τοῦ Leunclavii ἐξεδόθησαν ἐπιλύσεις κανονικαὶ, φρονῶ, ὅτι ἀνήκει οὐχὶ εἰς τὴν ΙΓ΄ ἑκατονταετηρίδα, ὡς ὑποσημειοῦσιν οἱ τοῦ Συντάγματος τῶν ἱερῶν κανόνων ἐκδόται (τ. Ε΄ σ. 399), οὔτε εἰς τὴν Η΄, ὡς ὁ Cave γράφει, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν ΙΒ΄, μετὰ τὴν αὐταρχίαν Ἀλεξίου Κομνηνοῦ· συνάγεται δὲ τοῦτο ἐξ ὧν ἡ κανονικὴ γράφει ἐπίλυσις περὶ δούλων, ὅτι «οὐκ ὀφείλουσι τῶν θείων μυστηρίων μεταλαμβάνειν, εἰ μὴ ἱερολογηθῶσιν». Ἀνάγνωθι ἐν Ε΄ τόμῳ τοῦ Συντάγματος τὰς τοῦ Νικηφόρου «πρός τινα μοναχὸν Θεοδόσιον ἔγκλειστον ἐν Κορίνθῳ λύσεις ζητημάτων τινῶν». Ἰδὲ καὶ τῆς Ἀλεξίου Κομνηνοῦ νεαρᾶς τοῦ 1095 μέρος δεύτερον, κατὰ τὴν ὑπὸ Ζέπου μετατύπωσιν τοῦ Γραικορωμαϊκοῦ Νομίμου τοῦ Καρόλου Ζαχαρία Λίνγελθαλ (ἐν Ἀθήναις, 1903 σ. 276). Τὸν Νικηφόρον φρονῶ ἀκμάσαντα μετὰ τὰ 1120.

Νικήτας χαρτοφύλαξ, ὁ μητροπολίτης (δῆθεν;) Μαρωνείας, ὕστερον Θεσσαλονίκης, ὑπηρέτει καὶ αὐτὸς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Ἀγαπητοῦ (1111—1134)· συνέταξεν ἀπαντήσεις εἰς ἐρωτήσεις ἀρχιερέων τινῶν. Αἱ ἀπαντήσεις κεῖνται παρὰ Ποτλῇ καὶ Ῥάλλῃ. Νικήτας ὁ Θεσσαλονίκης, ὄχι Μαρωνείας, ἀλλὰ ὁ τοῦ Μαρωνείας ἐλέγετο, ὡς φαίνεται· Νικήτας Μαρωνείας ἔζη ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου Αὐτωρειανοῦ (1254 κ. ἑξῆς).

Μιχαὴλ χαρτοφύλαξ Χοῦμνος, ὁ νεώτερος, ἐπὶ Ἰωάννου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, εἶχεν ὑπομνηματογράφον (βοηθὸν αὐτοῦ) τὸν Κωνσταντῖνον «ἀνεψιὸν τοῦ μακαρίτου πατριάρχου κυροῦ Κοσμᾶ». Γνωστὸν, ὅτι ὁ Κοσμᾶς ἐκόσμει τὸν θρόνον κατὰ τὰ ἔτη 1075—81, ὁ δὲ Ἰωάννης ἀπὸ τοῦ 1111, μετὰ τὸν Νικόλαον Γραμματικόν, ἕως τοῦ 1134, ὅτε ὁριστέον τὴν ἐν τῇ πατριαρχικῇ αὐλῇ ὑπηρεσίαν τοῦ Χούμνου, ὅστις συνέταξε σημείωμα μικρὸν περὶ τῶν βαθμῶν τῆς συγγενείας ἀναγινωσκόμενον ἐν τῷ Συντάγματι τῶν κανόνων. Μετὰ τὸν Νικηφόρον διεδέξατο τὸ ὀφφίκιον ὁ νεώτερος Μιχαὴλ Χοῦμνος, καὶ μετ᾽ αὐτὸν—ἢ μικρῷ πρὶν αὐτοῦ—ὁ διάκονος.

Μιχαήλ τις χαρτοφύλαξ, σκοτεινὸν φέρων ἐπώνυμον, Αὐλη(.)άτας, ὅπερ ὁ πολυμαθὴς père V. Laurent συμπληροῖ Αὐληπάτας, παραπέμπων

εἰς συνοδικὴν πρᾶξιν τοῦ 1116, ὅπου φέρεται χαρτοφύλαξ Μιχαὴλ Αὐληπτός. Ἴσως πρέπει ἵνα ἐπαναλάβω τὸ τοῦ Διδύμου Θωμᾶ. «Ἐὰν μὴ ἴδω, οὐ μὴ πιστεύσω».

Μιχαὴλ ὁ Ξιφιλῖνος· ὅστις (μετὰ τὸ 1134) συγκληρικοὺς εἶχε Βασίλειον διάκονον καὶ πριμοκύριον τῶν πατριαρχικῶν νοταρίων τὸν τοῦ χαρτοφυλακείου—Λέοντα διάκονον, πατριαρχικὸν νοτάριον, καὶ χαρτουλάριον τὸν τοῦ Μεθύμνης—Λέοντα διάκονον, καὶ πατρχ. νοτάριον καὶ χαρτουλρ. τὸν τοῦ ἱεροῦ σκευοφυλακείου, τὸν τοῦ Ἀδριανουπόλεως—Μιχαὴλ διάκ. καὶ πατρχ. νοτάρ. καὶ χαρτλρ. τὸν τοῦ Σερρῶν—Ἰωάννην τινὰ Μεταξὰν, διάκ. καὶ πατρχ. νοτ. καὶ χαρτουλάριον—Νικήταν διάκ. πατρχ. νοτ. καὶ χαρτλ.—Βασίλειον διάκ. πατρχ. νοτ. τὸν τοῦ Μαρωνείας—Ἰωάννην Ῥοΐδην, διάκ. πατρχ. νοτάριον καὶ χαρτουλάριον. Παρέταξα τὰ ὀνόματα ταῦτα, καταδεικνύοντα, ὅτι κληρικοί τινες ἐγνωρίζοντο ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τῶν προστατῶν ἢ συγγενῶν αὐτοῖς ἀρχιερέων, ἴσως ὅσοι οἰκογενειακῶν ἐπωνύμων ἐστεροῦντο.

Σαμουὴλ χαρτοφύλαξ ἀναφέρεται τῷ 1170. Τὸν ἱερατικὸν αὐτοῦ βαθμὸν ἀγνοοῦμεν. Ἔν τινι συνοδικῇ πράξει ἀναφέρονται συνεργάται αὐτοῦ πλῆθος ἀξιωματικῶν, ὧν παρατίθενται τὰ ὀνόματα· οἱ τότε «θεοφιλέστατοι δεσποτικοὶ ἄρχοντες» ἦσαν· Ἰωάννης μέγας οἰκονόμος· Ἰωάννης μ. σκευοφύλαξ· Γεώργιος σακελλίων· Ἰωάννης πρωτονοτάριος· Κωνσταντῖνος καστρύνσιος· Ἰωάννης πρωτέκδικος· Κωνσταντῖνος λογοθέτης· Μιχαὴλ ἱερομνήμων· Νικόλαος ὁ ἐπὶ τῶν γονάτων· Μιχαὴλ ὁ ὑπομιμνήσκων· Κωνσταντῖνος ῥεφερενδάριος· Λέων πρῶτος ὀστιάριος· Στέφανος πρῶτος ἄρχων τῶν ἐκκλησιῶν· Θεόδωρος ὑπομνηματογράφος· Θεόδωρος δεύτερος ἄρχων τῶν ἐκκλησιῶν· Νικόλαος ὁ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς καταστάσεως· Κωνσταντῖνος ῥήτωρ· Στέφανος ἐπὶ τῶν σεκρέτων· Βασίλειος δεύτερος ὀστιάριος· Θεόδωροσ δεύτερος..... (διεγράφη τὸ ὀφφίκιον). Εἰκάζω, ὅτι κατ᾽ αὐτὴν τὴν τάξιν ἐκάθηντο εἰς τὰς «ἔξω τοῦ βήματος» συσκέψεις.

Διακόπτω τὴν δῆθεν τῶν προκατόχων μου σειρὰν, εἰσάγων ***δύο χαρτοφύλακας,*** ὧν ἀγνοοῦμεν τὸν χρόνον τῆς ἀκμῆς· τάττεται πρῶτος

Ἰωάννης ὁ Ἰωνόπουλος, ζήσας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1060 ἕως 1150, καθὼς εἰκάζουσιν οἱ τῶν ἱερῶν κανόνων ἐκδόται Ῥάλλης καὶ Ποτλὴς (Ε΄ σ. 92). Συνέταξε «πατριαρχικὸν πιττάκιον, περὶ τοῦ τῇ δισεξαδέλφῃ τῆς ἰδίας μητρὸς συναφθέντος, καὶ τῶν ὀφειλόντων αὐτῷ δοθῆναι ἐπιτιμίων»·

τάττεται δεύτερος

Ἀγάθων διάκονος· τοῦτον καθιστᾷ γνωστὸν ἡμῖν ἐν τῷ Συνταγματίῳ περὶ ὀφφικίων ὁ Χρύσανθος Ἱεροσολύμων· «Εὕρηται καὶ τοιαύτη ὑπογραφὴ τινὸς χαρτοφύλακος. Ὁ ἁμαρτωλὸς ἐγὼ καὶ πάντων ἐλάχιστος Ἀγάθων, ἐλάχιστος διάκονος καὶ χαρτοφύλαξ τῆς ἐνταῦθα ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ εὐαγοῦς πατριαρχικοῦ σεκρέτου πρωτονοτάριος, καὶ καγκελλάριος». Δυστυχῶς οὔτε κατὰ εἰκασίαν ὁ Χρύσανθος ἔγραψέ τι, δυστυχέστατα δὲ παρέλιπε ἵν᾽ ἀναγγείλῃ ἡμῖν ποῦ «εὕρηται ἡ τοιαύτη ὑπογραφὴ (τοῦ) τινὸς χαρτοφύλακος».

Ἰωάννης χαρτοφύλαξ ὁ Ἁγιοφλωρίτης, ἀ-

ναφέρεται ἀρχιδιάκονος ὢν τοῦ πατριάρχου Λουκᾶ τοῦ Χρυσοβέργη, κατ' ἀπρίλιον δὲ τοῦ 1166 ἐπικυροῖ τὸ ἴσον πράξεως συνοδικῆς περὶ τοῦ μὴ γίνεσθαι γάμον ἑβδόμου βαθμοῦ ἐξ αἵματος (Σύντ. Ῥ. καὶ Π. Ε', 98). Ἔζη, φαίνεται, καὶ τῷ 1168, δείκνυται δ' ἀπὸ τοῦ ἐπωνύμου μοναχὸς τῆς ἐν Κπόλει μονῆς τοῦ Φλώρου.

Νικήτας χαρτοφύλαξ ὁ Νικαεὺς, ἐκ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Νικαίας, περὶ τὰ μέσα ζήσας τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος· ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου εὑρίσκεται σύγγραμμα τοῦ Νικήτα κατὰ ἀζύμων, διάφορον ἴσως τοῦ παρ' Ἀνδρονίκῳ Δημητρακοπούλῳ.

Βασίλειος χαρτοφύλαξ ὁ Καματηρὸς, διάκονος, προσεπωνυμεῖτο καὶ Φιλιππόπουλος. Ἐχειροτονήθη πατριάρχης Κπόλεως, ἐπαύθη δὲ τῷ 1187. Ἴσως μεταξὺ Βασιλείου καὶ Ἰωάννου πρέπει νὰ ταχθῇ

Εὐστάθιος χαρτοφύλαξ ὁ Χανδρηνὸς, ἀναφερόμενος εἰς σημείωμά τι τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου «ἀκυροῦν τὰς γινομένας ψήφους ἀπουσίᾳ τινὸς τῶν τῇ μεγάλῃ πόλει ἐνδημούντων ἀρχιερέων· διοριζόμενον δὲ μὴ ἄλλως γίνεσθαι ψήφους, εἰ μὴ πάντες οἱ ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς μετακληθῶσι, καὶ ἢ παρουσιάσωσιν, ἢ δώσουσι γνώμας· Μηνὶ σεπτεμβρίῳ ι', ἡμέρα δ', ἐπινεμήσεως ε'»=10 σεπτεμβρίου 1186. Κεῖται τὸ σημείωμα παρὰ Π. καὶ Ῥ. καὶ παρὰ Ζαχαρίᾳ, καὶ παρὰ Ζέπῳ, καὶ ἐν χειρογράφῳ συναϊτικῷ, καθ' ὃ τῷ Χανδρηνῷ συνειργάζοντο, ἀξιωματικοὶ τῆς Μ. Ἐκκλησίας,

Θεοφύλακτος Ἁγιαναργυρίτης ὁ «καὶ διδάσκαλος» — Ἰωάννης ὁ Ἀπόκαυκος — Κωνσταντῖνος Μουζάλων—Μανουὴλ Εἰρηνικὸς—Μανουὴλ Ῥωμανάκης – Νικηφόρος Αἴας ὁ «καὶ διδάσκαλος» —Νικηφόρος Χρυσοβέργης—Στέφανος Καλοήθης—Χριστοφόρος Κωστομέτρης· φέροντες ἐπώνυμα καὶ ἄλλοθεν γνωστά. Πρὸς τοῖς ἐννέα τούτοις συνήκμαζε καὶ Νικήτας Μεσαρίτης, ὁ «καὶ διδάσκαλος τοῦ ψαλτηρίου»· ἴσως ἦν αὐτὸς ὁ τῷ 1210 φερόμενος «ἐπὶ τῶν κρίσεων», ὕστερον δὲ σακελλάριος, ὁ μετὰ ταῦτα γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Προκοννήσου Νικόλαος Μεσαρίτης, ὁ κατόπιν Ἐφέσου μητροπολίτης, πεπαιδευμένος ἀνὴρ, ὃς καθ' ὃν χρόνον ἦν ἀρχιερεὺς τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης μητροπόλεως ἱερολόγησε «τὸν δεσπότην κυρὸν Κωνσταντῖνον τὸν Δούκαν, τὸν καὶ Παλαιολόγον, μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως κυροῦ Θεο[δώρου] τοῦ Λάσκαρι, τῆς κυρᾶς Εἰρήνης τῆς Δουκαίνης ἐν τῷ περιόπτῳ κάστρῳ Νικαίας, σάκκον περιβληθεὶς μετὰ καὶ τῆς λοιπῆς ἀρχιερατικῆς στολῆς». Τὸ περὶ Νικολάου Μεσαρίτου μακρὸν ἄρθρον τοῦ πολυκλαύστου J. Pargoire (Les Échos d' Orient, τ. Ζ', σ. 219—26) οὐδαμῶς ὠφέλησέ με.

Θεόδωρος χαρτοφύλαξ ὁ Βαλσαμὼν, ὁ ἀείμνηστος τῶν ἱερῶν κανόνων ἑρμηνευτὴς, ὑπῆρξε πρότερον νομοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Τῷ 1190 ἐχειροτονήθη πατριάρχης Ἀντιοχείας τῆς Μεγάλης, ζῶν ἐν Κπόλει, διὰ τὸ ἀδύνατον τῆς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην μεταβάσεως ἕνεκα τῆς φραγκοκρατίας. Ἐγράφη που, ὅτι ἀπέθανε τῷ 1199.

Ἰωάννης χαρτοφύλαξ, διάκονος, ὁ Καματηρὸς, ἐχειροτονήθη πατριάρχης Κπόλεως τῷ 1199

ἐν μέσῳ συστροφῶν κοσμικῶν, ἀναχωρήσας τῷ 1204, ἴσως δὲ καὶ πρότερον, εἰς τὸ Διδυμότειχον, ὁπόθεν ἀπέστειλεν εἰς τὴν Νίκαιαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Θεόδωρον Λάσκαριν τὴν ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου παραίτησιν. Ἐγινώσκετο ὡς σοφὸς ἀνὴρ ὁ Ἰωάννης Καματηρὸς, ἴσως δὲ ἦτο συγγενὴς τοῦ Καματηροῦ Βασιλείου.

Ἴσως πρὸ τῶν Καματηρῶν καὶ πρὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Νικαέως πρέπει νὰ τεθῶσι

Θεόδωρος χαρτοφύλαξ, ἀλλὰ καὶ κουβουκλείσιος, καὶ βασιλικὸς κληρικὸς καὶ διάκονος· καὶ

Στέφανος χαρτοφύλαξ ὁ Χρυσοβέργης. Τῶν δύο ταύτων τὰ μολυβδόβουλλα βλέπομεν παρὰ Shlumberger.

Μιχαὴλ χαρτοφύλαξ ὁ Αὐτωρειανὸς ἐγένετο τῷ 1206, καθὼς θ' ἀποδεχθῶμεν, διάδοχος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Καματηροῦ Ἰωάννου, οὗ διεδέξατο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, καὶ τὸ τοῦ χαρτοφύλακος ὀφφίκιον (1199). Ἀπεβίωσε πατριάρχης ὢν ἐν Νικαίᾳ τῷ 1212. Ἦν ἀνὴρ λόγιος «καὶ πάσης γραφῆς ἔμπειρος, τῆς τε ἡμετέρας καὶ τῆς θύραθεν».

Θεόδωρος ὁ χαρτοφύλαξ εἶχεν ἐπώνυμα δύο· Εἰρηνικὸς, καὶ Κωπᾶς, κεκτημένος καὶ τὸ κοσμικὸν ὀφφίκιον ὑπάτου τῶν φιλοσόφων. Χαρτοφύλαξ ἐγένετο πιθανῶς τῷ 1206, πατριάρχης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ, καὶ ἀπέθανεν ἐν Νικαίᾳ τῷ 1215.

Μανουὴλ χαρτοφύλαξ ὁ Κυρίτζης, ἴσως ἐγένετο τοιοῦτος μετὰ τὸν Αὐτωρειανὸν καὶ πρὸ τοῦ Εἰρηνικοῦ, ἀναφερόμενος τῷ 1209. Ἡ σφραγὶς

αὐτοῦ γράφει «Σφράγισμα γραφῶν Μανουὴλ τοῦ Κυρίτζη».

Θεόδωρος χαρτοφύλαξ ὁ Στιλβὴς ἔζη ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Β'. Ὁ ἱερατικὸς τοῦ Θεοδώρου βαθμὸς οὐ σημειοῦται ἐν τῇ πρὸς κυπρίους ἐπιστολῇ (1220).

Κωνσταντῖνος χαρτοφύλαξ ὁ Αὐληνὸς, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ Β' ζήσας (ἐν Νικαίᾳ), φέρεται ἐπικυρῶν τὸ ἴσον σημειώματος συνοδικοῦ «κατὰ τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου περί τινων ἐπισκοπικῶν μοναστηρίων, καὶ περὶ παρθένου τῆς ἱερολογηθείσης πρὸ τῆς ἥβης». Τὸ σημείωμα παρὰ Π. καὶ Ῥ. ἐν Συντάγματι.

Ἰωάννης χαρτοφύλαξ ὁ Φιλόσοφος ἐγένετο μοναχὸς ἔν τινι μονῇ τιμωμένῃ ἐπ' ὀνόματι τῶν 40 Μαρτύρων. Ἐπιβεβαιοῖ τὸ ἴσον πράξεως συνοδικῆς ἐν Νυμφαίῳ κατὰ μῆνα μάϊον τοῦ 1250 γενομένης, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ Β', καὶ ἀναφερομένης εἰς τὴν ἐν Στρωμνίτζῃ τῆς Μακεδονίας μονὴν τῆς Ἐλεούσης. Τὸ πρωτότυπον ἐν τῷ γραμματοφυλακείῳ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῶν Ἰβήρων.

Θεόδωρος χαρτοφύλαξ ὁ Ξιφιλῖνος ἀναφέρεται ὡς τοιοῦτος τῷ 1256, ἀλλ' ἦτο καὶ τῷ 1260 χαρτοφύλαξ, ὅτε ἐκύρωσε τὸ ἴσον πράξεως συνοδικῆς ἐπὶ Νικηφόρου πατριάρχου γενομένης ἐν ἰανουαρίῳ τοῦ 1260 περὶ τῆς μητροπόλεως Τραπεζοῦντος.

Νικήτας χαρτοφύλαξ ὁ Κυπριανὸς (ἢ τοῦ Κυπριανοῦ) ἔζη μετὰ τὰ 1260 ἢ καὶ ἕως τοῦ 1280. Τὸ μολυβδόβουλλον αὐτοῦ φέρει τοὺς ἑξῆς στίχους, δῆθεν ἰαμβικοὺς

Νικήτα γραφῆς χαρτοφύλακος δίδου
Κυπριανοῦ τὸ κῦρος αἴσιον, Κόρη.

Ἰωάννης χαρτοφύλαξ ὁ Βέκκος, διετέλει τοιοῦτος μέχρι μαΐου τοῦ 1275, ὅτε, δυστυχῶς, ἐξελέγη πατριάρχης Κπόλεως.

Ἀπὸ τοῦ θρόνου κατεβιβάσθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1282, καὶ ἀπέθανεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1298.

Κωνσταντῖνος χαρτοφύλαξ καὶ ἀρχιδιάκονος τοῦ Βέκκου, ὁ Μελιτηνιώτης, ἐκ Μελιτηνῆς βεβαίως τῆς Δευτέρας Ἀρμενίας, ὁμόφρων τῷ Βέκκῳ καὶ διάδοχος τοῦ ὀφφικίου. Καθηρέθη ἐν ἀρχῇ τοῦ 1283, λόγῳ ὅτι σταλεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰσ Ἰταλίαν πρέσβυς παριστατο κατὰ τὰς τοῦ πάπα λειτουργίας· «καί γε ἀνεκτὸν ἐδόκει, καὶ μηδὲν ἔχον πρόκριμα, ἀλλ᾽ ὅμως ἐπὶ τοιαύταις αἰτίαις, ὡς παραβᾶσι τὰ μέγιστα, τελείαν ἐπῆγον καθαίρεσιν»· δῆλά γε δὴ καθῄρεσαν τὸν χαρτοφύλακα Μελιτηνιώτην, καὶ τὸν ἄλλον ἀρχιδιάκονον Γεώργιον τὸν Μετοχίτην. Μετὰ τὴν ἐκ Κπόλεως ἀπομάκρυνσιν, μετεκλήθη εἰσ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τῷ 1298, καὶ διέμενεν ὁμοῦ μετὰ τοῦ Μετοχίτου, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἐξηκολούθει ᾽να ὁμιλῇ περὶ ἑνώσεως Ἐκκλησιῶν κατὰ τὰ φρονήματα τοῦ Βέκκου, ἐνέκλεισαν αὐτὸν εἰς τὸ μέγα παλάτιον. Ἀπέθανε τῇ κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ τοῦ 1308 (δῆλα δὴ 21 ἀπριλίου), φρονῶν πάντοτε τὰ τοῦ Βέκκου, καὶ ἐτάφη, κατ᾽ ἰδίαν ἐπιθυμίαν, εἰς τὴν νησίδα Πλάτην τὴν πρὸ τῆς Κπόλεως.

Γεώργιος χαρτοφύλαξ ὁ Μοσχάμπαρ, ἀναδειχθεὶς τοιοῦτος μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ Βέκκου καὶ τοῦ Μελιτηνιώτου, 1283, διετέλεσε κοσμῶν τὸ ὀφφίκιον ἐπὶ τῆς δευτέρας ἱερατείας Ἰωσὴφ τοῦ πα-

τριάρχου (1283) τῆς ὀλιγοχρόνου, καὶ βραχὺν χρόνον ἐπὶ Γρηγορίου Κυπρίου. Τοῦ Μοσχάμπαρος παραιτησαμένου τὸ ὀφφίκιον, ἀνέλαβεν αὐτὸ

Ἐσκαμματισμένος ὁ χαρτοφύλαξ, οὗ τὸ κύριον ὄνομα ἀγνοῶ. Ἐμάθομεν μόνον, ὅτι προηγουμένως ὑπηρέτει εἰς τὴν πατριαρχικὴν αὐλὴν ὡς ῥεφερενδάριος.

Κατὰ τὴν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ ἐργασίαν Ἐσκαμματισμένου καὶ Κουτάλη, συνειργάζετο Πεπαγωμένος τις μ. ἐκκλησιάρχης, ὡς καὶ Φραγγόπουλός τις, τὴν πατρίδα βυζάντιος, τὸν βαθμὸν ἔχων πρεσβυτέρου, μ. σκευοφύλαξ· εἶτα Νικαίας ἐχειροτονήθη μητροπολίτης, καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ Μανουὴλ Φιλῆ, ὅστις ἐστιχούργησεν εἰς αὐτὸν εἰκοσιτετράστιχον ἐπίγραμμα.

Γρηγόριος Κουτάλης χαρτοφύλαξ ἐπὶ πατριάρχου Ἡσαΐου (1325.....), ὅστις ἐχειροτόνησεν αὐτὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης, ὅπου ἀπέθανε τῷ 1335. Περὶ Κουτάλη τῷ 1892 συζήτησίς τις ἐγένετο μεταξὺ Πέτρου Κ. Παπαγεωργίου καὶ Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, ὧν ὁ μὲν ἔγραφε Κούταλην, ὁ δὲ Κουταλὴν, διότι οὔτε ὁ μὲν, οὔτε ὁ δὲ ἠθέλησαν ᾽να κοπιάσωσι πρὸς ἀνάγνωσιν σχετικῶν βυζαντινῶν κειμένων. Ἴσως συγγενὴς ἦτο Θεόδωρος Κουτάλης ὁ φίλος τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ.

Γρηγόριος χαρτοφύλαξ, μοναχὸς, ὑποτίθεται ζήσας ἐν τέλει τῆς ΙΙ΄, ἢ ἐν ἀρχῇ τῆς ΙΔ΄ ἑκατονταετηρίδος, ὅτε χρονοθετεῖ Ἰωάννης ὁ Σακκελίων τὸ ΡΠΗ΄ χειρόγραφον (ΙΔ΄) τῆς ἐν Πάτμῳ βιβλιοθήκης, τὸ περιέχον λόγον εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου τούτου. Γρηγορίου

τοῦ ἐν Πάτμῳ καὶ Γρηγορίου τοῦ Κουτάλη συνύπαρξις σχεδὸν ἐν τῇ αὐτῇ χρονικῇ περιόδῳ μ' ἐμβάλλει εἰς ἀπορίαν ἂν πρέπῃ 'ν' ἀριθμήσωμεν δύο Γρηγορίους χαρτοφύλακας, ἢ 'να δεχθῶμεν τὸν τοῦ λόγου συγγραφέα Γρηγόριον ὄντα τὸν Κουτάλην.

Ἰωάννης χαρτοφύλαξ ὁ Ἄμπαρης, ἔχων ἅμα καὶ τὸ ὀφφίκιον ὑπάτου τῶν φιλοσόφων, ἀναφέρεται τῷ 1354. Συνήκμαζον μέχρι τοῦ 1360, πατριαρχικοὶ ὄντες ὑπάλληλοι· Θεόδωροσ ὁ Μελιτηνιώτης, μέγας σακκελλάριος, ἀλλὰ καὶ «διδάσκαλος τῶν διδασκάλων»· Δανιὴλ Κριτόπουλος, δικαιοφύλαξ, ὅστις ἐψηφίσθη κατὰ αὔγουστον τοῦ 1370 μητροπολίτης «μέρους τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας»· καὶ Γεώργιος Περδίκης, δικαιοφύλαξ ἀλλὰ καὶ σακελλίου. Τὸν Περδίκην, τοῦτον βεβαίως, καστρίνσιον ὄντα τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ «σκευοφύλακα τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ κλήρου», ἀπέστειλε, τῷ 1354, τὸ Πατριαρχεῖον εἰς Κίεβον «ἵνα ποιήσῃ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ ἱερωτάτου ἀρχιερέως Κιέβου καὶ πάσης Ῥωσσίας Ἀλεξίου». Τῷ 1371, κατὰ τὸν μάϊον, αὐτόν τε καὶ τὸν μοναχὸν Μωϋσῆν τὸν Φακρασὴν ὁ πατριάρχης Φιλόθεος ἀπέστειλεν εἰς Θεσσαλονίκην, ἵνα διοικῶσιν ἐξαρχικῶς τὴν ἱερὰν ἐκείνην μητρόπολιν.

Ἡ συνάθροισις ὀφφικίων πλειόνων τοῦ ἑνὸς εἰς ἕν πρόσωπον παρετηρήθη καὶ εἰς οὓς διήλθομεν χρόνους, καὶ εἰς τὴν μνείαν τοῦ Ἀμπάρεως, ἢ Ἄμπαρι, ἀλλὰ τῷ 1357 πᾶν ὅριον ὑπερέβη ὑπαλληλικῆς εὐσχημοσύνης· Θεόδωρος Ἀποστόλησ, ὑπογραφόμενος «ἔκδικος καὶ κατηχητὴς, τα-

βουλλάριος καὶ ἔξαρχος», εἶχεν ἐφάμιλλον τὸν καὶ σύγχρονον Ἰωάννην Πελιώτην· τούτους ἐμιμεῖτο ἐν τούτοις τοῖς ὀφφικίοις Μιχαὴλ ὁ Κουταριώτης· ἀνὰ τρία ὀφφίκια καὶ, κατὰ συνέπειαν, τμήματα ὑπηρεσιῶν κατεῖχον· Ἰωάννης Ἀθυάτης, ἔκδικος, ἔξαρχος, καὶ ταβουλλάριος· Μιχαὴλ Βαλσαμὼν, ἔκδικος τῶν κρίσεων, ταβουλλάριος καὶ ἔξαρχος· Νικόλαος Παγηνὸς, ἔκδικος, καὶ κατηχητὴς, καὶ ἔξαρχος· ἀνὰ δύο εἶχον ἕτεροι δύο· Μανουὴλ ὁ πρεσβύτερος ἦτο διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἔξαρχος, καὶ Μιχαὴλ ὁ Τεμενὸς ἔκδικος τῶν κρίσεων καὶ ἔξαρχος.

Γεώργιος χαρτοφύλαξ ὁ Τρικλίνιος, ἦτο διάκονος, ἀναφερόμενος τῷ 1380, καὶ λαβὼν μέρος ὡς ἀπεσταλμένοσ τοῦ πατριάρχου Νείλου εἰς ὑπόθεσίν τινα μετὰ τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος Μιχαὴλ πρεσβυτέρου τοῦ Βαλσαμῶνος.

Ἰωάννης χαρτοφύλαξ ὁ Ὁλόβωλος ἦτο διάκονος καὶ αὐτὸς, διεξάγων τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, καθόσον γινώσκομεν, ἀπὸ τοῦ 1389. Ἐν γράμματι πατριαρχικῷ τοῦ 1400 γράφεται, ὅτι ἦν ἤδη Γοτθίας μητροπολίτης, ἀλλὰ μέχρι τέλουσ τοῦ 1399 ἦτο χαρτοφύλαξ. Ἴσως ἦτο συγγενὴς τοῦ Ἰωάννου ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΕ΄ ἑκατονταετηρίδος ζήσας διάκονος Ἰωάννης Χρυσοκέφαλος ὁ Ὁλόβωλος, τὸ ὀφφίκιον ὑπομνηματογράφου κατέχων.

Τῷ Ὁλοβώλῳ σύγχρονος καὶ συνεργάτης ἦν ὁ νοτάριος ὁ Χορτασμένος, οὗ μνεία ἐν χειρογράφῳ τοῦ Βατικανοῦ· «Ἐν ἔτει ,ςϡα΄, μηνὶ ὀκτωβρίῳ, ἰνδ. Ζ΄, ὠνησάμην τὸ βιβλίον τοῦτο παρὰ τοῦ μακαρίου Θεοδώρου Μελισσηνοῦ (;) ἐγὼ Ἰωάννης νοτάριος ὁ Χορτασμένος, ἐπὶ τῆς βασι-

λείας τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ἀρχιερατεύοντος τηνικαῦτα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἀντωνίου».

Μιχαὴλ χαρτοφύλαξ ὁ Βαλσαμὼν φαίνεται τοιοῦτος ἀπὸ τοῦ 1397, ὡσεί τις προεψηφισμένος. Μιχαὴλ Βαλσαμὼν γράφεται ἔκδικος τῶν κρίσεων τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοῦ 1375, ὕστερον ῥήτωρ, μετὰ ταῦτα πρωτέκδικος. Ἔργα δύο τοῦ Μιχαὴλ Βαλσαμῶνος ἐξέδωκα ἐν Ἀρχείῳ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, καὶ ἐν «Ἁγιορειτικῷ Ἡμερολογίῳ» τοῦ 1931, ὅπου ὁ φιλομαθὴς ἀναγνώστης δύναται ἵν' ἀναγνῷ περισσότερα.

Ὁ φοβερὸς οὐλαμὸς τῶν Βαλσαμώνων σκοτίζει τὸν ἐρευνῶντα τὰ κατ' αὐτούς· ἔχομεν ἤδη Μανουὴλ Βαλσαμῶνα λογοθέτην τῷ 1397, συγχρόνους καὶ συνεργάτας ἔχοντα Γεώργιον Εὐγενικὸν καὶ πρωτονοτάριον, καὶ Χρυσοκούκην ῥεφερενδάριον· Μιχαὴλ Βαλσαμῶνα πρωτέκδικον τῷ 1400, ἀλλὰ καὶ Δημήτριον Βαλσαμῶνα, μέγαν τότε σκευοφύλακα, ἀποθανόντα τῷ 1401· καὶ ἕνα ἢ δύο ἔτι, ἀδηλώτου ὀνόματος. Παλαιότερον εὑρίσκω Βαλσαμῶνα τὸν Ἰωσὴφ, ἐξ εὐγενῶν ἕλκοντα, ὡς φαίνεται, τὴν καταγωγὴν, ἐπ' ἀδελφῇ δὲ γαμβρὸν γενόμενον Ἰωάννου τοῦ Ἁγιοθεοδωρίτου τοῦ ἐπὶ τοῦ Κομνηνοῦ Μανουὴλ ἰσχύσαντος, ὡς ὁ Νικήτας Χωνιάτης (σ. 77) μαρτυρεῖ.

Ἰωάννης χαρτοφύλαξ ὁ Συρόπουλος, ἔχων καὶ οὗτος τὸν ἱερατικὸν τοῦ διακόνου βαθμὸν, ἀναφέρεται κατὰ αὔγουστον τοῦ 1400, φαίνεται δ' ὅτι ἦτο καὶ καθολικὸς κριτής.

Γεώργιος χαρτοφύλαξ ὁ Εὐγενικὸς ἦτο διάκονος καὶ αὐτός· πρωτέκδικος ἀναφερόμενος ἐν μηνὶ σεπτεμβρίῳ τοῦ 1400, μετὰ μῆνας δέκα (ἰούνιον 1401) γράφεται χαρτοφύλαξ. Ἀλλ' ὁ Συρόπουλος τί ἐγένετο;— ? ἦσαν δύο συγχρόνως χαρτοφύλακες;— Ἢ, μόλις εἷς παρῃτεῖτο τὸ ὀφφίκιον, ἢ, χειροτονουμένου τινὸς τοιούτου ἀρχιερέως, πρὶν ἡ χειροτονία λάβῃ χώραν, διωρίζετο ἕτερος;

Μιχαὴλ χαρτοφύλαξ ὁ Βαλσαμὼν, ὁ νεώτερος, ὁ μετασχὼν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου καὶ τὸ πρακτικὸν αὐτῆς ὑπογράψας. Ἦτο διάκονος. Τῷ 1440, ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοῦ λατινόφρονος πατριάρχου Μητροφάνους τοῦ ἀπὸ Κυζίκου, παρῃτήσατο τὸ ἀξίωμα. Τοῦ Βαλσαμῶνος τούτου σῴζεται ἔργον κατὰ λατίνων, περὶ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, χειρόγραφον ἐν τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ οἴκῳ Κύπρου.

Ἐκ τῶν τῷ Βαλσαμῶνι τούτῳ συνακμασάντων ἀξιωματικῶν τῆς Μ. Ἐκκλησίας σημειωτέοι ὁ μ. σκευοφύλαξ διάκονος Θεόδωρος ὁ Ξανθόπουλος, ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης καὶ δικαιοφύλαξ Σίλβεστρος ὁ Συρόπουλος, ὁ νομοφύλαξ Ἰωάννης ὁ Εὐγενικός· οἱ ταλαίπωροι αὐτοὶ μετεκομίσθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν Φερράραν καὶ τὴν Φλωρεντίαν τῷ 1439.

Νικόλαος ὁ χαρτοφύλαξ ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν παρόντων κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ (1449) σύνοδον, ἧς ἐξέδωκε τὰ πρακτικὰ Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων ἐν «Τόμῳ Καταλλαγῆς».

Θεόδωρος χαρτοφύλαξ ὁ Ἀγαλλιανὸς, ἦτο διάκονος, ἔζη δὲ μικρῷ πρὸ τῆς ἁλώσεως, μετὰ

τὸν Νικόλαον βεβαίως, ὡς ἐν 226 κώδηκι παρὰ τοῖς ἀναγραφεῦσι τῆς Ἀμβροσιανῆς.

Δημήτριος χαρτοφύλαξ, διάκονος, ἔζη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ΙΕ΄ ἑκατονταετηρίδος. Περὶ γράμματός τινος αὐτοῦ καὶ δύο συγχρόνων αὐτῷ ὀφφικιάλων τοῦ Πατριαρχείου θὰ ἴδῃ λέξεις τινὰς ὁ φυλίστωρ ἀναγνώστης εἰς τὰς «Πατριαρχικὰς Ἐφημερίδας» μου.

Ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κπόλεως μέχρι τέλους τῆς ΙΕ΄ ἑκατονταετηρίδος οὐδένα χαρτοφύλακα εὗρον εἰς τὰς ὑπ᾽ ὄψιν μου πηγάς· ὁ δὲ κατὰ τὴν λῆξιν αὐτῆς καὶ τὴν ἀρχὴν (ἴσως) τῆς ΙΣΤ΄ ζήσας Δημήτριος ἀνευρέθη ἐν ἐπισήμῳ γράμματι. Ἕτεροι κληρικοί, λαϊκοὶ ἀξιωματικοὶ δῆλα δή, ἀμέσως, εἰκοσιπενταετίαν ἴσως μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἀναφέρονται οἱ «ἄρχοντες καὶ διδάσκαλοι» Δημήτριος Καστρινὸς καὶ Ἰωάννης Δοκιανὸς, ὧν ὁ πρῶτος ἀναφέρεται ζῶν τῷ 1489. Ἀλλὰ γνωστὸς καὶ ὁ μ. ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ, ὁ μετὰ ταῦτα (1476) πατριάρχης Μάξιμος Γ΄.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς ΙΕ΄, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ΙΣΤ΄ διέπρεπε Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος, ὁ γενόμενος ἀρχιδιδάσκαλος τῆς πατριαρχικῆς ἡμῶν ἀκαδημίας· ἐὰν πεισθῶμεν εἰς τὸν Κωνστάντιον, ὁ Μανουὴλ ἀπεβίωσεν ὑπέργηρως, μικρῷ πρὸ τῶν μέσων τῆς ΙΣΤ΄ ἑκατονταετηρίδος· μέγας ῥήτωρ ὤν, ἔγραψε τὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Μαξίμου Γ΄ (1482) μονῳδίαν· ταύτην ἐξέδωκα ἐν τῷ Κ΄ τόμῳ «Ἐκκλησ. Ἀληθείας».

ΣΗΜ. Τὰ περὶ Μανουὴλ ὑπὸ τοῦ Κεραμέως Παπαδοπούλου γραφέντα κακοτρόπως ἐν Ἐπετηρίδι (ΣΤ΄ σ. 71—79) τοῦ Φιλολγ. Συλλόγου Παρνασσοῦ ζητοῦσι ’ν’ ἀκυ-

ρώσωσιν ὅσα περὶ τοῦ Κορινθίου ἐγράφησαν ὑπὸ ἄλλων καὶ ὑπ᾽ ἐμοῦ. Ὁ Π. Κεραμεὺς δέχεται τὸν Μανουὴλ γραμματέα τοῦ Πατριαρχείου τῷ 1481—82, καὶ λέγοντα τὸν ἐπικήδειον τοῦ Μαξίμου Γ΄. Εἴπερ ἦν τριάκοντα ἐτῶν τότε, ἔζη δὲ μέχρι τοῦ 1551, προσήγγιζε λοιπὸν τὸ ἑκατοστόν· ὑπηρέτησε τῷ Πατριαρχείῳ—κατὰ τὸν ἀναιρέτην μου—πρότερον μὲν ὡς Μανουὴλ Κορίνθιος, εἶτα ὡς Μανουὴλ Γαλησιώτης, ῥήτωρ γραφόμενος. Συγχέει βεβαίως ὁ Π. Κερ. τὸν μ. ῥήτορα Κορίνθιον καὶ τὸν ῥήτορα Γαλησιώτην, ὁμωνυμοῦντας, ἀγνοῶν, ὅτι δύο διάφορα ἦσαν τὰ ὀφφίκια, τὸ τοῦ ῥήτορος καὶ τὸ τοῦ μ. ῥήτορος. Ἀπαράδεκτον ἐπίσης κρίνει ὁ ἄκριτος τὸ γραφὲν ὑπ᾽ ἐμοῦ, ὅτι τῷ 1484 ἐδίδασκεν ἐν τῇ πατριαρχικῇ ἀκαδημίᾳ· διὰ τὸ δῆθεν νεαρὸν τῆς ἡλικίας· ἐνῷ νεαρώτερον κηρύττει κηρύττοντα τὸν Κορίνθιον ἐπὶ τῇ σορῷ τοῦ Μαξίμου Γ΄. Συγχέονται λοιπὸν οἱ δύο Μανουὴλ, γραμματεῖς ὄντες τοῦ Πατριαρχείου, καὶ διδασκόμεθα ἅμα, ὅτι ἡ Κόρινθος ὠνομάζετό ποτε Γαλήσιον, ἀφοῦ ὁ Κορίνθιος ἐλέγετο καὶ Γαλησιώτης!! Οὐαί!!

Μανουὴλ χαρτοφύλαξ ὁ Ξανθινὸς, ἦτο διάκονος, εἰς τὸν ἔγγαμον κλῆρον κατατεταγμένος, τούτου δὲ γινώσκομεν ἐγχειρίδιον περὶ συνοικεσίων, κατ᾽ ἐντολὴν πατριάρχου τινὸς (Ἱερεμίου Α΄;) συνταχθέν. Ἐξεδίδετο τοῦτο ἐν τέλει τοῦ Εἱρμολογίου, οὗ τὴν πρώτην ἔκδοσιν Ἰωάννης ὁ Βελούδης τάττει τῷ 1568 (προλεγόμενα εἰς τὴν τῷ 1853 ἔκδοσιν), ὁ δὲ Ζαβίρας ἐν «Νέᾳ Ἑλλάδι» τῷ 1553. Εἰς τὴν Bibliotheca Coesliniana ὁ Μονφωκὸν (σ. 275—76) μετετύπωσε θαυμάσιον ἀφιερωτικὸν χειρογράφου, οὕτως ἔχον· «Τὸ παρὸν βιβλίον ὁ Πραξαπόστολος, σὺν τῇ ἐν αὐτῷ θείᾳ Ἀποκαλύψει τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἀγορὰ καὶ ἴδιον κτῆμα ὂν τοῦ μακαρίτου μεγάλου χαρτοφύλακος τῆς καθολικῆς μεγάλης Ἐκκλησίας κυροῦ Μανουὴλ ἱεροδιακόνου τοῦ Ξανθινοῦ, τοῦ

διὰ τοῦ θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθέντος Μαξίμου μοναχοῦ, ἀφιέρωται καὶ προσηλώθη παρ' ἡμῶν τῶν ἐκείνου τέκνων εἰς τὴν θείαν καὶ ἱερὰν καὶ σεβασμίαν μονὴν τῆς ἁγίας μου Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, ἔγγιστα οὔσης τῆς Γαλατίτζας, ἥν τινα ἀνήγειρον καὶ χάριν τοῦ ὁσιομάρτυρος Ἰακώβου, τοῦ καὶ ἀββᾶ ἐπικεκλημένου, οἱ ἀπὸ τοῦ ἐκείνου τάγματος καταγόμενοι μοναχοί, βοηθείᾳ καὶ συνδρομῇ χριστιανῶν πολλῶν ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, ἐν [τῇ τοι] ταύτῃ * ἀδελφότητι γενομένων· μεθ' ὧν εἷς ἐστι τῶν αὐτῶν ἀδελφῶν καὶ ὁ ἀνωτέρω ῥηθεὶς κυρὸς Μάξιμος μοναχὸς, ὃς καὶ ὀφείλει μνημονεύεσθαι ἀδιαλείπτως ἐν τῇ θείᾳ ταύτῃ μονῇ, σὺν τῇ κατὰ κόσμον Ζωῇ, τῇ χρηματισάσῃ συμβίῳ ἐκείνου». Τὸ σημείωμα χειραγωγεῖ ἡμᾶς εἰς εὕρεσιν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν διετέλει χαρτοφύλαξ· διότι ὁ ὅσιος Ἰάκωβος ἐμαρτύρησε τῷ 1519, ἄρα ἡ μονὴ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας ἤρξατο κτιζομένη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1522—1540, ὁ δὲ πατριάρχης Ἱερεμίας τῷ 1542 ἐκήρυξε τὴν μονὴν ταύτην σταυροπηγιακήν. Μανουὴλ ὁ Ξανθινὸς (ἐκ τῆς Ξάνθης;) διετέλει χαρτοφύλαξ ἐπὶ τῶν πατριαρχῶν Θεοκλήπτου Α΄ καὶ Ἱερεμίου Α΄. Περὶ τοῦ ὁσιομάρτυρος Ἰακώβου βλ. Louis Petit τὸ χρήσιμον βιβλίον Bibliographie des Acolouthies grecques· ἐν Βρυξέλλαις, 1926 ἐν 107 σελίδι.

Τῷ Ξανθινῷ Μανουὴλ συνεργάτης ἐγένετο καὶ σύσκηνος ἐν τῷ Πατριαρχείῳ Θεόφιλος ὁ νοτάριος, μετὰ τὴν ἱερατείαν τοῦ πατριάρχου Πα-

* «ταύτῃ» παρὰ Μονφωκὸν

χωμίου Α΄ ἀποσυρθεὶς εἰς Ἅγιον Ὄρος, ἐπί τινα δὲ χρόνον μονάσας εἰς τὰς μονὰς τοῦ Βατοπεδίου, τῶν Ἰβήρων, καὶ τοῦ Παντοκράτορος, ὅπου ἀπέθανε, τιμώμενος ἐν ἁγίοις.

Ἀλέξανδρος χαρτοφύλαξ ὁ Ἀποτυρὰς ἀναφέρεται τῷ 1554, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάσαφ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, εἰς ὃν προσεφώνησε τὸ λεγόμενον «μέγα μήνυμα» τῆς ἐκλογῆς. Πιθανῶς ὁ Ἀποτυρὰς εἶλκε τὸ γένος ἐκ βυζαντινῆς παλαιᾶς οἰκογενείας, διότι τὸ ἐπώνυμον ἀναφέρεται κατὰ τὰ τέλη τῆς ΙΒ΄ ἑκατονταετηρίδος.

Σύγχρονος τοῦ Ἀποτυρᾶ ἦτο Θεοφάνης Ἐλεαβοῦλκος ὁ Νοταρὰς, μ. ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐπὶ Διονυσίου Β΄ (1545—1554), καὶ διδάσκαλος ἴσως τῆς πατριαρχικῆς ἀκσδημίας, διότι ἄλλως, πῶς «ἔβγαλε μαθητὰς πολλοὺς θαυμαστοὺς, Θεωνᾶν τὸν Θεσσαλονίκης, Ἀρσένιον τὸν Τορνόβου, Δαμασκηνὸν τὸν Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, Μεθόδιον τὸν Μελενίκου, Ἱερόθεον τὸν Μονεμβασίας· ἦτον καὶ ὁ Σίλβεστρος Ἀλεξανδρείας, καὶ ὁ Κυζίκου Ἰωάσαφ, καὶ ὁ Λακεδαιμονίας Δωρόθεος, καὶ ἄλλοι πολλοί». Κατὰ τὸν Δωρόθεον Μονεμβασίας, τοῦ Θεοφάνους τοῦ μ. ῥήτορος «τὰ λείψανα ἔκαμαν θαύματα» βεβαίως εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Βέῤῥοιαν, ὅπου καὶ ἐτάφη. Τὴν αὐτὴν ὡς ἅγιος τιμὴν ἐκτήσατο πρὸ τοῦ Θεοφάνους ὁ νοτάριος Θεόφιλος, οὗ τὸ ὄνομα, καθὼς καὶ τὸ τοῦ Νοταρᾶ Θεοφάνους, σχετίζεται πρὸς τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τῶν Ἰβήρων.

Κωνσταντῖνος χαρτοφύλαξ δείκνυται ζῶν τῷ 1573, ὅτε ἐδαπάνησε τὰ διὰ τὴν γραφὴν χειρογράφου τινὸς σωζομένου νῦν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ

τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, ὑπ' ἀριθμὸν 130.

Σύγχρονοι κληρικοὶ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὑπάλληλοι δῆλα δὴ λαϊκοί, ζήσαντες ἴσως καὶ μέχρι λήξεως τῆς ΙΣΤ΄ ἑκατονταετηρίδος ἦσαν Γεώργιος καὶ Λυγερὸς οἱ μεγάλοι ῥήτορες, ὁ ῥήτωρ Γαβρὰς, ὁ πρωταποστολάριος Κωνσταντῖνος, Θεοδόσιος Ζυγομαλὰς ὁ πρωτονοτάριος, ὁ καὶ τῆς πατριαρχικῆς ἀκαδημίας ἀρχιδιδάσκαλος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σταμάτιος ὁ νοτάριος, Ἀδριανὸς ὁ νοτάριος, Ἀνδρέας ὁ λογοθέτης (γενικοῦ;), καὶ ὁ γνωστὸς διὰ τὸ χρονικὸν αὐτοῦ μ. λογοθέτης Ἱέραξ, οὗ καὶ ὁ υἱὸς Ἀλέξανδρος ἦτο γραμματεὺς καὶ αὐτὸς τοῦ Πατριαρχείου, λογοθέτης (ἴσως γενικοῦ· ὄχι μέγας). Μέχρις ἰανουαρίου 1605 ἔζων ὁ Ἱέραξ, ὁ Γαβρὰς, προαχθεὶς εἰς τὸ τοῦ μ. σκευοφύλακος ὀφφίκιον, ὁ μ. ῥήτωρ Γεώργιος, καὶ τις Μιχαὴλ λογοθέτης (οἰκειακῶν; γενικοῦ;) Κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1602 πρωταποστολάριος ἀναφέρεται Μιχαὴλ καὶ κατὰ μάρτιον τοῦ 1603 νοτάριος Δημήτριος, ἴσως ὁ κατὰ ἰούνιον τοῦ 1607 ἀναφερόμενος ἔκδικος. Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐδίδαξεν ἐν τῇ πατριαρχικῇ ἀκαδημίᾳ Φραγκῖσκος ὁ Κόκκος, ὁ ἀρχιδιδάσκαλος αὐτῆς, ὁ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1603—1607 χειροθετηθεὶς διερμηνευτὴς τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ὑπογραφὴν τοῦ Ἱέρακος ἴδε ἐν σελ. 10.

Μετὰ χάσμα ἀρκετὸν, ***Μανουὴλ χαρτοφύλαξ,*** τὸν τοῦ πρεσβυτέρου βαθμὸν ἔχων, ἔζη ἐπὶ τῶν πατριαρχῶν Λουκάρεως καὶ Κονταρῆ, ἀναφέρεται δὲ τῷ 1638. Ἐκ τῶν μετ' αὐτοῦ συνεργαζομένων εὑρίσκομεν καὶ ἕνα πρώην πρωτονοτάριον Φίλιππον, βεβαίως αὐτὸν τὸν γράψαντα τὸν ***κατάλογον τῶν πατριαρχῶν·***

ἀλλ' οἱ σπουδαιότεροι τότε κληρικοὶ ἀξιωματικοὶ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἦσαν, ὡς ὑπογράφονται, τρεῖς μὲν «διδάσκαλοι τῆς Μ. Ἐκκλησίας» Μιχαὴλ ἱερεὺς ὁ Βεστάρχης, Γαβριὴλ ἱερομόναχος ὁ Βλάσιος, καὶ Βενέδικτος ἱερομόναχος ἱεροσολυμίτης· εἷς δὲ «Θεολόγος τῆς Μ. Ἐκκλησίας» ὁ Νικόλαος Κλαροντζάνης, ὁ μετὰ ταῦτα Νικηφόρος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας.

Εὐστάθιος χαρτοφύλαξ, ἔχων καὶ αὐτὸς τὸν τοῦ πρεσβυτέρου βαθμὸν, ἀναφέρεται τῷ 1642 καὶ τῷ 1645. Κατὰ τὸ ἔτος 1638 ἦτον ὑπομνηματογράφος. Τῶν μετ' αὐτοῦ συνεργαζομένων ἐν τῇ πατριαρχικῇ αὐλῇ σημειῶ τὸν πρωτονοτάριον Φίλιππον, οὐχὶ πρώην, ἀλλ' ἐν ἐνεργείᾳ τοιοῦτον, ὃν εὑρίσκω ζῶντα καὶ τῷ 1653. Τοῦ Φιλίππου (Κυπρίου) γνωστὸν τὸ εὐτελὲς πατριαρχικὸν χρονικὸν, πολλάκις ἐκδοθὲν καὶ τελευταῖον εἰς τὸ τοῦ Βανδουρίου Imperium Orientale, ἐκδόσεων Παρισίων καὶ Βενετίας.

ΣΗΜ. Ἔν τινι πατριαρχικῷ γράμματι τοῦ 1645, ὁ μ. ἐκκλησιάρχης Μιχαὴλ ὑπογράφει πρὸ τοῦ μ. λογοθέτου Χρυσοσκούλου, τοῦ μετὰ ταῦτα πενθεροῦ τοῦ ἐξ ἀποῤῥήτων Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. (;)

Γεώργιος χαρτοφύλαξ, ἀναφέρεται τῷ 1651 καὶ τῷ 1653. Σύγχρονοι αὐτῷ ὄντες δύο ἄρχοντες τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ἀλλ' οὐχὶ ὑπάλληλοι αὐτῆς, δεικνύουσιν, ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον ἀπένεμεν ἔκτοτε τὰ «ὑπερβεβηκότα» τῶν ὀφφικίων εἰς ὀρθοδόξους οὐδεμίαν ἔχοντας ὑπηρεσίαν ἐν τῇ πατριαρχικῇ αὐλῇ· ἦσαν δὲ Δημητράκης ὁ μ. λογο-

θέτης, καὶ Θεοδωράκης ὁ μ. διερμηνευτὴς «οἱ παρέχοντες τὸ κρέας τῷ βασιλικῷ μποστανίῳ»· ἦσαν ἄρα πλούσιοι, καὶ γίνεται μνεία τούτων ἐπὶ πατριάρχου Ἰωαννικίου Β΄. Ἀλλὰ, κατ᾽ ἐμὲ, σπουδαιότατος, ἄξιος δὲ μνείας αἰωνιζούσης, ἐπὶ μάρτυρι Δοσιθέῳ τῷ Ἱεροσολύμων, ἀποδεικνύεται Μιχαὴλ ὁ δικαιοφύλαξ, ὃν μέγαν δικαιοφύλακα καλεῖ ὁ Δοσίθεος, καὶ κατ᾽ αὐτὸν, ὁ Μιχαὴλ ἦν «ἀπὸ τοῦ ἀντικρὺ τοῦ Κυνηγοῦ χωρίου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὁ ἐπιτροπεύσας τὸν Ἅγιον Τάφον χρόνους τεσσαράκοντα καὶ πέντε, ἄνθρωπος τὴν μὲν ἡλικίαν μικρὸς, τὴν δὲ γλῶτταν καὶ φωνὴν καὶ γνῶσιν μέγας, καὶ τὸν ζῆλον τὸν περὶ τὴν εὐσέβειαν ἄριστος». Ταῦτα μετέγραψε καὶ τῆς οὕτω κληθείσης «Ἱεροσολυμιάδος» (σελ. φιβ΄) ὁ λογοκλόπος συνθέτης. Περιττὸν δὲ ἵνα εἴπω, ὅτι τὴν λέξιν ἡλικίαν πρέπει ἵνα ἐξηγήσωμεν ὡς σωματικὴν παράστασιν, καὶ ἵνα δηλώσωμεν, ὅτι ἡ Ἁγία Παρασκευὴ ἦτο τὸ κατέναντι Φαναρίου σχεδὸν καὶ Παλατᾶ προάστειον, τὸ τουρκιστὶ Χάσκιοϊ.

Παναγιώτης χαρτοφύλαξ, μέχρι τοῦ 1658 γνωριζόμενος, διότι κατ᾽ αὐτὸ τὸ ἔτος πρὸς αὐτὸν γράφει ὁ πολὺς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν παιδείαν διδάσκαλος Εὐγένιος Ἰωαννούλιος(;) ὡς ἀνέγνων ἐν κώδηκι τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ῥωσσικῆς μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονος.

Ἰωάννης χαρτοφύλαξ ὁ Καρυοφύλλης, ἔκ τινος τῶν παρὰ τὴν Κπολιν χωρίων, εἰδήμων τῆς ἱερᾶς καὶ κοσμικῆς παιδείας, ἐγεννήθη πρὸ τοῦ 1620 (ἴσως μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1610 - 15), ἐγένετο δὲ καὶ σχολάρχης τῆς πατριαρχικῆς ἀκαδημίας, ἧς ἦτο μαθητὴς ὑπὸ τὸν περιπατητικὸν φιλόσοφον

Θεόφιλον τὸν Κορυδαλλέα. Τὸν Καρυοφύλλην εὑρίσκομεν τῷ 1641 μέγαν ῥήτορα — τῷ 1658 γράφει πρὸς Εὐγένιον Γιαννούλην αὐτὸς ὡς μ. χαρτοφύλαξ (κώδηξ 693 Ἁγίου Παντελεήμονος) — κατὰ τὸ 1670 ἀναφέρεται Μ. σκευοφύλαξ — τῷ 1676, δεκεμβρίου 5, ὁ πατριάρχης Διονύσιος Δ΄ ὁ Μουσελίμης ἐχειροθέτησεν αὐτὸν μ. λογοθέτην, μέγαν δὲ σκευοφύλακα τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον· ἀλλ᾽ αὐτὸς, μισαδέλφως φερόμενος, εὗρε πρόφασιν τὴν περὶ «μετουσιώσεως» οὐκ ὀρθὴν δόξαν τοῦ Καρυοφύλλη, καὶ κατώρθωσεν ἔν τινι συνόδῳ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ᾽ν᾽ ἀφαιρεθῇ τὸ τοῦ μ. λογοθέτου ὀφφίκιον ἀπ᾽ ἐκείνου καὶ ᾽να δοθῇ εἰς αὐτόν. Τὴν κακοήθειαν τοῦ Μαυροκορδάτου κακίζει ὁ ἀείμνηστος Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν. Ἀφαιρεθεὶς τῷ 1691 τὸ ἀξίωμα τοῦ Μ. λογοθέτου ὁ Καρυοφύλλης ἀνεχώρησεν εἰσ Βουκουρέστιον παρὰ τῷ ἡγεμόνι Κωνσταντίνῳ Βασσαράβᾳ Βραγκοβάνῳ, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανε τῇ 22 σεπτεμβρίου 1692.

Ζῶντος τοῦ Καρυοφύλλη, Μανουὴλ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἦτο μ. ῥήτωρ, ἀποθανὼν τῇ 1 αὐγούστου 1688—ὁ Μανουὴλ ἦτο γαμβρὸς ἐπ᾽ ἀδελφῇ τῇ Ζωῇ, Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (τοῦ ἐξ ἀπορρήτων). Ἀνδρόνικος, υἱὸς ἐπίσης τοῦ ἀτυχοῦς χαρτοφύλακος, ἐχειροθετήθη τῇ 12 σεπτεμβρίου 1684 ὑπομνηματογράφος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, εἶτα δὲ εἰς ὀφφίκιον προήχθη πρωτοβεστιαρίου, καὶ ἀπέθανε τριακοντούτης τῷ 1690 — Τρίτος υἱὸς αὐτοῦ ἦτο

Ῥάλλης Καρυοφύλλης χαρτοφύλαξ, πρότερον δὲ μ. ἐκκλησιάρχης, ἀποθανὼν τῇ 2 μαρτίου 1707. Ἐτάφη καὶ αὐτὸς εἰς τὸ τῶν τότε χρόνων

«ἀρχοντικὸν» νεκροταφεῖον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (Χάσκιοϊ), τὸν δὲ ἐπικήδειον εἰς τὸν Ῥάλλην ἐξεφώνησεν ὁ τότε διάκονος Μακάριος, ὁ μετὰ ταῦτα περιώνυμος ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διδάσκαλος ἐν Πάτμῳ. Τὰ περὶ Καρυοφύλλιδων ὅρα ἐν προλεγομένοις τῶν «Ἐφημερίδων» τοῦ Ἰωάννου, ἅτινα ἐξεδόθησαν ἐν τῷ Γ' τόμῳ τοῦ «Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος», καὶ ἰδιαιτέρως (ἐννοεῖται μετὰ τῶν Ἐφημερίδων) εἰς φυλλάδιον ἐκ 41 σελίδων εἰς 8ον, ὑπὸ Περικλέους Ζερλέντη.

Σύγχρονοι τῷ Καρυοφύλλῃ ὡς μ. λογοθέτῃ ὑπῆρξαν ὁ μ. ῥήτωρ Σκαρλάτος Ῥωσσέτος, ὁ πρωταποστολάριος Παρασκευὰς, καί τις ῥήτωρ Μανουήλ.

Ἐπὶ τοῦ Καρυοφύλλη, μετὰ τὸ 1683, παραδόξως ἀναφέρεται μ. πριμοκύριος Διαμαντὴς, ἀλλὰ καὶ «***ὁ καπετάνιος τῆς πατριαρχικῆς ἐνορίας Θεοδωρής***». Ἴσως ἦτον ὁ ἀρχινυκτοφύλαξ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ Φαναρίου· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πατριαρχικὸς ὑπάλληλος;

Μπαλάσιος χαρτοφύλαξ, καὶ μετὰ ταῦτα σκευοφύλαξ, ἀναφέρεται καὶ αὐτὸς ὡς διδάσκαλος τῆς πατριαρχ. ἀκαδημίας, καὶ ταύτης ἐγένετο μαθητὴς ὑπὸ τὸν πολὺν Κορυδαλλέα (πρὸ τοῦ 1640). Ὁ ἐξ ἀποῤῥήτων Ἀλέξανδρος ἔγραφε συχνάκις εἰς τὸν Μπαλάσιον ὡς σκευοφύλακα μετὰ τὸ 1691 βεβαίως, διότι κατὰ ἰανουάριον τοῦ ἔτους τούτου φέρεται ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Μπαλάση μετὰ τὸν λογοθέτην Ἰωάννην Καρυοφύλλην, ὡς μεγάλου χαρτοφύλακος εἰς συνοδικὴν πρᾶξιν τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Β' τοῦ Ἀκαρνᾶνος, ἐναντίον Ἀνανίου

τοῦ φοβεροῦ ἀρχιεπισκόπου Σιναίου. Λόγιοι δὲ διαπρεπεῖς, πατριαρχικοὶ γραμματεῖς, εἰσὶ γνωστοὶ, σύγχρονοι τῷ Βαλασίῳ, Γεωργάκης (ὡς ἑαυτὸν γράφει) Μουσελίμης, ὁ ἐκ τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης οἰκογενείας, ὁ πρωτονοτάριος, καὶ τὰ ὑποβεβηκότα φέροντες ὀφφίκια, ὁ πρωτέκδικος Ἀνδρόνικος Ῥαγκαβὴς, ὁ δικαιοφύλαξ Σπανδωνὴς, καὶ Χουρμιούζιος ὁ λογοθέτης, ὄχι γενικοῦ, διότι «γενικοῦ λογοθέτης» ὑπογράφει Θεοδωράκης τις. Τὸν Μπαλάσιον εἰς τὸ ἀξίωμα διεδέξατο ὁ Ῥάλλης Καρυοφύλλης, ὃν ἔταξα μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Μανουὴλ καὶ Ἀνδρονίκου.

Ἀνδρόνικος χαρτοφύλαξ ὁ ἐπωνυμούμενος Ῥαγκαβὴς, ὁ μυθολογῶν ἑαυτὸν καταγόμενον ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτοροσ Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγκαβὲ, ἐπαινεῖται ὑπὸ Δημητρίου Προκοπίου καὶ τοῦ μεταγράφοντος αὐτὸν Βεντότη, καθὸ περὶ τὴν μελέτην τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀσχολούμενος. Ὑπῆρξε μαθητὴς τῆς πατριαρχικῆς ἀκαδημίας· εἶχε, κατὰ τὴν τότε τάξιν, τὰ ὀφφίκια ἐκκλησιάρχου, πρωτεκδίκου, μ. ῥήτορος, ἐγένετο δὲ μ. χαρτοφύλαξ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥάλλη Καρυοφύλλη, διότι ἐν «αὐλικῷ γράμματι» τῆς 26 μαΐου 1707 ὑπογράφεται μέγας χαρτοφύλαξ· καὶ τῷ 1710 ἐν γράμματι δωρεᾶς τινὸς ἀσημάντου, κυρωθείσης συνοδικῶς τῇ 26 αὐγούστου 1710, ὑπογράφει ὡς τοιοῦτος. Εἰς τὸ γραμματοφυλακεῖον τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων εὑρίσκεται ἐπιστολὴ Καλλινίκου μητροπολίτου Ἡρακλείας πρὸς Χρύσανθον πατριάχην τῆς Ἁγίας Πόλεως, ἀπὸ 31 ἰανουαρίου τοῦ 1717 ἀγγέλλουσα τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου, συμβάντα τῇ 22 ἢ 23 τοῦ μηνὸς τούτου, καὶ

τὴν αὐθήμερον βάπτισιν τοῦ βρέφους (αὐτοῦ; ἢ υἱοῦ τινὸς, ἢ θυγατρός;)· «ὅμως ὑπερίσχυσαν τὰ μυθώδη τῶν γραϊδίων λόγια, ὅτι δηλαδὴ, ἐὰν μὴ βαπτισθῇ τὸ βρέφος πρότερον, ὁ νεκρὸς ἀδύνατος ἐξελθεῖν τῆς οἰκίας· καὶ διὰ τοῦτο τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, μετὰ τὸν ἑσπερινὸν, γέγονε τὰ τοῦ μυστηρίου... εἰς μεγαλην ἀνάγκην εὑρίσκεται τὸ σπίτι του· μόλις ἔφθασαν τὰ πρὸς τὴν ταφὴν τοῦ μακαρίτου. Ὅλα 115 γρόσια τοῦ εὑρέθησαν» (400 σχεδὸν χρυσᾶ φράγκα).

Καθ' ὃν χρόνον ἦτο χαρτοφύλαξ ὁ Ῥαγκαβῆς, τὸν θίασον τῶν πατριαρχικῶν ὀφφικιάλων ἐτίμων, ὁ «ὕπατος τῶν φιλοσόφων τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας» Ἰάκωβος Μάνος ὁ Ἀργεῖος — ὁ μ. ῥήτωρ Σπανδωνὴς — ὁ μ. ἐκκλησιάρχης Χουρμούζιος· διδάσκαλοι καὶ οἱ τρεῖς τῆς πατριαρχικῆς ἡμῶν ἀκαδημίας — καὶ ὁ ἐν Βουκουρεστίῳ ἀρχιδιδάσκαλος ὁ Μάρκος Κύπριος, ὁ ἐπωνυμούμενος Πορφυρόπουλος, ὁ τιμήσας τὸ πατριαρχικὸν ὀφφίκιον (ἀξίωμα) τοῦ πρώτου ὀστιαρίου, ζῶν, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, μέχρι τοῦ 1717 *.

Σπανδωνὴς χαρτοφύλαξ, ὁ προηγουμένως τὰ ὑποβεβηκότα τῶν ὀφφικίων κοσμήσας, προεβιβάσθη εἰς τὸ τοῦ χαρτοφύλακος μετὰ τὸν θάνατον Ἀνδρονίκου τοῦ Ῥαγκαβῆ, καὶ διδάσκων ἀπὸ τοῦ 1690 ἐν τῇ πατριαρχικῇ ἡμῶν ἀκαδημίᾳ, ἀνεδείχθη καὶ πρωτοδιδάσκαλος αὐτῆς τῷ 1719 ἢ

* βλέπε πανομοιότυπα τῶν ὑπογραφῶν Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Ἰακώβου Μάνου, Ἀνδρονίκου Ῥαγκαβῆ, διδασκάλου Σπανδωνῆ, μεγάλου λογοθέτου Δημητρίου Ἰουλιανοῦ, καὶ ἐκκλησιάρχου Χουρμουζίου διδασκάλου ἐν 53 σελίδι.

1720, μετὰ τὴν παραίτησιν Ἰακώβου Μάνου, καὶ ἀπέθανε κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1726. Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Γ', ὁ χειροθετήσας χαρτοφύλακα τὸν γέροντα Σπανδωνὴν, προσεκύρωσεν αὐτῷ τὸ «δικαίωμα, ὅπως προκάθηται τῶν ἀρχιερέων ἐν ταῖς κοιναῖς συνελεύσεσι» κληρικῶν δῆλα δὴ καὶ λαϊκῶν. Νικόλαος Κριτίας ὁ διδάσκαλος ἐν τῷ εἰς Σπανδωνὴν ἐπιτυμβίῳ ἐπιγράμματι γράφει

βαθὺ δ' ἐς γῆρας ἐλάσας μετὰ δόξης
τανῦν μετέστη πρὸς μονὰς αἰωνίους,

ἅπερ παριδὼν, καίτοι πολλάκις ἀνέγνωσα, ἐχρονοθέτησα τὴν γέννησιν τοῦ Σπανδωνῆ (ἐν Χρονικοῖς πατριαρχ. ἀκαδημίας) μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1655—60, ἐνῷ μᾶλλον ἔπρεπε 'να γράψω 1640—45.

Δημήτριος Εὐπραγιώτης χαρτοφύλαξ, μετὰ τὸν Σπανδωνὴν, ἴσως υἱὸς τοῦ μεταξὺ τῶν ἐπισήμων φαναριωτῶν ἀναφερομένου Δράκου Εὐπραγιώτου, ὑπογραφομένου ἐν τῷ περὶ τῆς πατριαρχικῆς ἀκαδημίας συνοδικῷ γράμματι, κατὰ ἰούλιον τοῦ 1691, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Β'. Τῷ 1739 ἀναφέρεται ὁ Δημήτριος Εὐπραγιώτης ὡς πενθερὸς τοῦ μ. διερμηνέως τῆς Ὑψ. Πύλης Ἀλεξάνδρου Γκίκα.

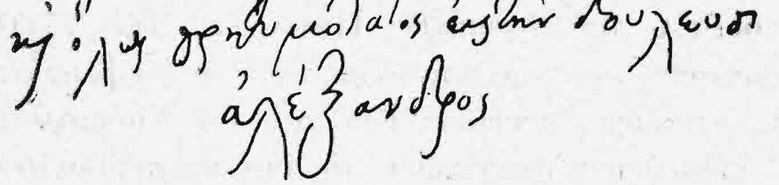
Μιχαὴλ χαρτοφύλαξ ὁ Ῥωσσέτος, τιμῆς χάριν λαβὼν τὸ ὀφφίκιον, οὐχὶ δὲ διὰ τὴν εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Πατριαρχείου ὑπηρεσίαν· ἐκράτησε τὸ ὀφφίκιον χαρτοφύλακος μέχρις 11 φεβρουαρίου 1741, ὅτε προεβιβάσθη εἰς τὸ ὀφφίκιον τοῦ μ. σκευοφύλακος, ἀντὶ τοῦ τέως τοιούτου Μιχαλάκη Μαμορᾶ τοῦ ἰατροῦ, προαχθέντος εἰς τὸ ὀφφίκιον μ. λογοθέτου, κατὰ διαταγὴν τοῦ μ.

βεζίρη Νισαντζῆ χατζῆ Ἀχμὲτ πασᾶ· ἦτο δ' ὁ Μιχαὴλ υἱὸς Ἰωάννου Ῥωσσέτου καὶ Ἑλένης θυγατρὸς τοῦ ἐξ ἀποῤῥήτων.

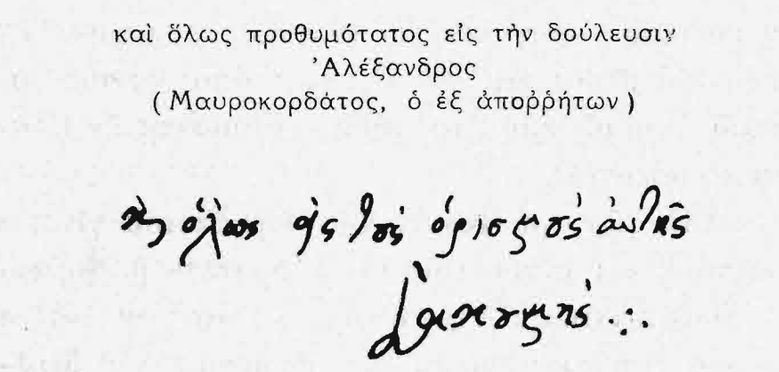
Ἀλέξανδρος χαρτοφύλαξ ὁ Σοῦτσος, διορισθεὶς τῇ 11 φεβρουαρίου 1741, οὔτ' αὐτὸς ἀνῆκεν εἰς τὸν θίασον τῶν τοῦ Πατριαρχείου γραμματέων. Υἱὸς Κωνσταντίνου Δράκου Σούτσου γενόμενος· ἀπηγχονίσθη εἰς τὸ ἐν Φαναρίῳ μέγαρον αὐτοῦ τῷ 1759, συκοφαντηθεὶς, ὅτι εἶχε παλλακίδα μωαμεθανήν τινα. Ἴσως αὐτὸς ἦν ὁ τῷ 1752 ἀναφερόμενος παρὰ Κομνηνῷ Ὑψηλάντῃ μ. σκευοφύλαξ. Περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ Σούτσου σημειοῖ ὁ Λαπόντες, ὅτι «εἶχε καὶ βιβλιοθήκην».

Καλὸν ἵνα σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι μετὰ τὴν κάθειρξιν ἢ τὸν θάνατον τοῦ Σούτσου τούτου, τὸ τοῦ σκευοφύλακος ἄξίωμα ἀπενεμήθη εἰς τὸν γνωστὸν ἰατρὸν Ἀθανάσιον Κομνηνὸν Ὑψηλάντην τὸν χρονογράφον, τῇ 26 ἰουλίου 1759. Οὔτε ὁ Σοῦτσος, οὔτε ὁ Κομνηνὸς ἦσαν πατριαρχικοὶ γραμματεῖς, οὔτε Ἰωάννης Βακαρέσκουλος ὁ μέγας βεστιάρης τῆς ἡγεμονίας Βλαχίας, ἔχων τὸ πατριαρχ. ἀξίωμα μ. δικαιοφύλακος· αὐτὸς ἐξέδωκεν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1771, τύποις Νικολάου Γλυκῦ, τὴν Ἀκολουθίαν Ἀλεξάνδρου πατριάρχου Κωνσταντινοπόλεως.

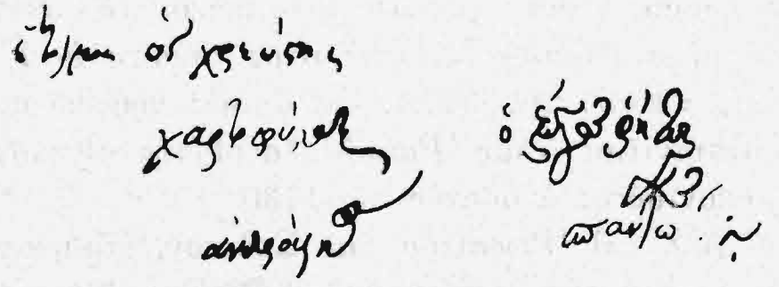
Ἐκ τῶν τῷ Σπανδωνῇ συγχρονησάντων ἀξιωματικῶν τῆς Μ. Ἐκκλησίας σημειωτέος ὁ μ. λογοθέτης Δημήτριος Ἰουλιανὸς, ἢ κοινότερον Γουλιανὸς, περὶ τὰ 1714 μέχρι 1721, ἢ καὶ περισσότερον, οὗ καὶ ὁ πατὴρ ἦτο μ. λογοθέτης πρὸ τοῦ Καρυοφύλλη. Ἀγνοῶ, ἐὰν ᾖ πατριαρχικὸν ὀφφίκιον τὸ τοῦ πριμοκυρίου, ὅπερ ἔφερεν ὁ δια-



καὶ ὅλως προθυμότατος εἰς τὴν δούλευσιν
Ἀλέξανδρος
(Μαυροκορδάτος, ὁ ἐξ ἀποῤῥήτων)

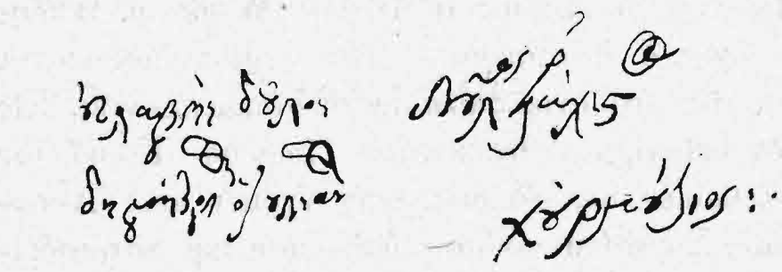


καὶ ὅλως εἰς τοὺς ὁρισμοὺς αὐτῆς
Ἰακουμὴς
(Ἰάκωβος Μάνος Ἀργεῖος)



Ἀνδρόνικος ὁ Ῥαγκαβὴς

μέγας ῥήτωρ Σπαντωνὴς



ὑπογραφὴ μ. λογοθέτου
Δημητρίου Ἰουλιανοῦ

ὑπογραφὴ Χουρμουζίου
διδασκάλου, ἐκκλησιάρχου

τελῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου τοῦ ἡγεμόνος Πανταζῆς· Τῷ 1720 γράφοντες πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας οἱ πατριάρχαι Ἱερεμίας Κπόλεως καὶ Χρύσανθος Ἱεροσολύμων ἐπικυροῦσι τὸ διὰ χρυσοβούλλου ἡγεμονικοῦ χορηγηθὲν τῷ Πανταζῇ δικαίωμα ἵνα μένῃ ἐλεύθερος καὶ ἀνενόχλητος ἀπὸ παντὸς τοπικοῦ δασμοῦ καὶ ἀπὸ πάσης εἰθισμένης ἐν Βλαχίᾳ φορολογίας.

Ἀπὸ τῶν τοῦ Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου γίνεται γνωστὸν, ὅτι μέχρι τοῦ 1726 διετέλει μ. ῥήτωρ ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, ὁ κατέχων καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ποστελνίκου τῆς ἡγεμονίας τῆς Μολδαυίας. Σύγχρονοι σχεδὸν, τιμήσαντες τὸν θίασον τῶν πατριαρχικῶν ἀξιωματικῶν ἦσαν ὁ πριμοκύριος Ἰωάννης ἀκμάσας ἐν ἀρχῇ τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος — καὶ Ἰωάννης πρωτέκδικος, ζῶν ἕως τοῦ 1764. Τούτων ἐξέδωκά τινας στίχους ἐν Γ΄ τόμῳ «Ἐκκλ. Ἀληθείας». Εἰς αὐτοὺς προσθετέος Κωνσταντῖνος ὁ τοῦ Ῥαφαὴλ, λογοθέτης γενικοῦ, τριακοντούτης ἀποθανὼν τῷ 1730.

Ἀλλ' ἐπὶ Ῥωσσέτου καὶ Σούτσου, ἐτίμησαν τὸν ὅμιλον τῶν πατριαρχικῶν ἀξιωματικῶν καὶ γραμματέων Νικόλαος Κριτίας ὁ ἐκ Προύσης καὶ Ἰωάννης ὁ λέσβιος ὁ Τζανὴς, ὁ μὲν μ. ἐκκλησιάρχης, ὁ δὲ δεύτερος μ. πριμοκύριος, διδάσκαλοι καὶ τῆς πατριαχικῆς ἀκαδημίας χρηματίσαντες. Εἰς τὸν ἀείμνηστον ἱεροκήρυκα Ἰωάσαφ Κορνήλιον ὀφείλομεν τὰς εἰδήσεις, ὅσας ἔχομεν περὶ Ἀντωνίου Σιφναίου πρώτου ὀστιαρίου καὶ πατριαρχικοῦ γραμματέως· ἀπέθανε νέος τὴν ἡλικίαν, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ τοῦ Χαντζερῆ. Ἐπαινεῖ

λίαν ὁ Κορνήλιος ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτοῦ διδαχῶν τὸν Ἀντώνιον τοῦτον ἐπ' εὐσεβείᾳ, παιδείᾳ, ἀγαθότητι, νοημοσύνῃ, καὶ συμπαθεῖ διαθέσει πρὸς τοὺς πάσχοντας. Εἶχεν ἀδελφὸν Παρθένιον, μητροπολίτην τότε Σηλυβρίας, τὸν εἶτα Χαλκηδόνος. Διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ κατέλιπεν εἰς πολλοὺς πτωχοὺς, εἰς «ὑπανδρείαν ἀπόρων κορασίων» ποσά τινα, καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ πατρίδι Σίφνῳ σχολὴν προσθήκην τῶν κεφαλαίων αὐτῆς.

Νικηφόρος χαρτοφύλαξ ὁ Ἰβηρίτης, ἐν Ἡρακλείτζᾳ τῇ θρακικῇ γεννηθεὶς, φαίνεται ἐν τῷ γραμματοφυλακείῳ τῆς ἱερᾶς τῶν Ἰβήρων μονῆς ὑπογραφόμενος χαρτοφύλαξ ἀπὸ τοῦ 1799 μέχρι σεπτεμβρίου 1840, ὅτε ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις· Οὔτε ὁ Νικηφόρος ἦτο γραμματεὺς πατριαρχικὸς, οὔτε ὁ μετ' αὐτὸν ἀποθανὼν χαρτοφύλαξ. Εἰς τὸν Νικηφόρον τὸ ὀφφίκιον ἀπένειμεν, ὡς ὑποθέτω, κατὰ τὴν πρώτην ἱερατείαν αὐτοῦ, Γρηγόριος Ε΄ ὁ ἀπὸ Σμύρνης. Ἔμενε μετὰ τὰ 1821 ἐν Ἑλλάδι, ζῶν μετὰ πολλῆς δυσκολίας, ὡς ἀποκλαίων αὐτὴν ἀναγγέλλει εἰς τοὺς ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἰβήρων διάγοντας συμμοναστὰς αὐτοῦ. Μετεῖχεν ὁ Νικηφόρος στοιχειώδους τινὸς παιδεύσεως, εἶχε δὲ χαρακτῆρα γραφικὸν εὔμορφον.

Χουρμούζιος χαρτοφύλαξ ὁ μουσικοδιδάσκαλος, εἷς τῶν τριῶν ἐφευρετῶν νέας μουσικῆς γραφῆς· διδάξας ἐν τῇ συσταθείσῃ κατὰ τὸ Φανάριον Κπόλεως σχολῇ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῷ 1815, ἐδείχθη, κατὰ τὰς πρώτας τῶν ἐν αὐτῇ διδαχθέντων ἐξετάσεις, καρποφόρως ἐργασθείς· διὰ τοῦτο τὸ Πατριαρχεῖον ἀπένειμεν αὐτῷ

τὸ τοῦ μ. χαρτοφύλακος ὀφφίκιον τῷ 1817, ἢ 1816. Ὁ ἐκδότης τῶν Ἐλασσόνων τοῦ Κωνσταντίου Α΄ Συγγραφῶν Θεόδωρος Ἀριστοκλῆς, ἀναγγέλλων τὰς ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρι τοῦ 1834 ἐκδόσεις τοῦ Χουρμουζίου, προσθέτει· «Ἀπέθανεν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Χάλκῃ πλήρης ἡμερῶν, μικρά τινα ἔχων ὅσον ἀποζῆν, ὁ πολλὰ μοχθήσας, καὶ μεγάλας ὠφελείας παρασχὼν τῷ Γένει ἡμῶν διά τε τῆς μεταφράσεως ἁπάντων τῶν ἀρχαίων (μουσικῶν) μαθημάτων, καὶ τῶν πολυειδῶν καὶ τεχνικωτάτων αὐτοῦ μελουργημάτων. Καὶ εἰς τοῦτον τὸν ἀοίδιμον διδάσκαλον ἡ καλλιεπὴς τανταλίδειος Μοῦσα, γοόωσσά τε μυρομένη, πεποίηκε ταυτί

Τὶς Χουρμουζίου οἶδε τάφον τινὰ τοῦ μελοποιοῦ;
Ὦ Χάλκη, Χάλκη, ποῦ στέφανον σὸν ἔχεις;
Ἁγνὸς, ἀκτερέϊστος, ἄτυμβος, κεῖνος ὁ κλεινός.
Φεῦ! ὡς οὐδὲ θανεῖν ἄξιος εἶν' ἀσόφοις.

1848, ἰουνίου 21».

Μιχαὴλ Ἀφθονίδης ὁ χαρτοφύλαξ ἀλλὰ καὶ ***τελευταῖος πατριαρχικὸς ἀρχιγραμματεὺς,*** πρότερον Μπερεκέτης, ἐγεννήθη ἐν (Ἐμ) Βρυούλλοις μὲν τῆς Ἰωνίας τῷ 1798, κατὰ τὸν Μηνὰν Χαμουδόπουλον ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» γράψαντα, ἐν τῇ Σμύρνῃ δὲ, κατὰ τὸν πατριάρχην Ἄνθιμον Γ΄. Μαθητὴς τῶν ἀθανάτων διδασκάλων τοῦ Γένους Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κούμα ἐν τῷ φιλολογικῷ γυμνασίῳ τῆς Σμύρνης, εἰσήχθη εἰς τὰ πατριαρχικὰ γραφεῖα, συστάσει τοῦ θείου αὐτοῦ Γεωργίου Ἀφθονίδου, τῷ 1816, μετὰ τρία σχεδὸν ἔτη ἐχειροθετήθη ἔκδικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας ὑπὸ Γρηγορίου Ε΄ — κατόπι πριμοκύριος ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου Γ΄ (1822—1824) — πρωτέκδικος ὑπὸ τοῦ Μελετίου Δ΄ τῷ 1845 — καὶ τῷ 1855 μέγας χαρτοφύλαξ ὑπὸ Ἀνθίμου ΣΤ΄, κατὰ τὴν δευτέραν ἱερατείαν αὐτοῦ. Ἀποσυρθεὶς τῷ 1877 (Ἐκκλ. Ἀληθ. τ. Β΄ σ. 474) τῆς ἐν τῷ Πατριαρχείῳ σχεδὸν ἑξηκονταετοῦς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, διετηρεῖτο ἀπολαμβάνων μικράν τινα σύνταξιν ὁ κληρικὸς, δι' οὗ ἐλάλησαν δέκα καὶ τρεῖς πατριάρχαι. Τῷ 1871, κατὰ τὴν τρίτην ἱερατείαν, ὁ Ἄνθιμος ὁ ΣΤ΄ ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς κοπιώδους ἐργασίας, ἀναθεὶς τὴν διεύθυνσιν τῶν πατριαρχικῶν γραφείων εἰς τὸν πρωτονοτάριον Γεώργιον Δημητριάδην τὸν προσεπωνυμούμενον Θεσσαλονικηὸν, ἀλλ' ὁ γέρων Ἰωακεὶμ ἐπανήγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν τῷ 1874. Ἀπεβίωσε τῇ 30 ἀπριλίου 1882. Διηύθυνεν ὅμως τὰ πατριαρχικὰ γραφεῖα ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ θείου αὐτοῦ Γεωργίου Ἀφθονίδου.

Ἦτο δ' ὁ ***Γεώργιος Ἀφθονίδης*** πρὸ τοῦ 1807 γραμματεὺς τοῦ Πατριαρχείου, ἐγγραφεὶς τότε συνδρομητὴς τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης» Ἀνθίμου Γαζῆ «Γεώργιος ἐκ Βρυούλλων, ὁ καὶ λογοθέτης τοῦ γενικοῦ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας». Πρωτέκδικος ἀναφέρεται τῷ 1821. Στερούμενος τῆς εὐνοίας τοῦ καὶ τὸν πατριάρχην Κωνστάντιον Α΄ καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τὰς μονὰς ἀθεοφόβως κεραΐζοντος Ἀλεξάνδρου Φωτιάδου, ἀνεχώρησε τῷ 1831 εἰς Ἀθήνας, ὅπου καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1867, ἐνενηκοντούτης ἴσως. Ἐπικήδειον εἰς αὐτὸν εἶπεν ὁ Κωνσταντῖνος Κοντογόνης, ἐπαινέσας τὸν Γεώργιον, ὅτι ἐγένετο τὸ στόμα, δι' οὗ

κατὰ σειρὰν ἐλάλησαν ἐννέα πατριάρχαι. Καὶ σημειωτέον, ὅτι οἱ μέχρι Κωνσταντίου Α΄ (1830) ἐννέα τὴν ἀρίθμησιν ἔλκουσιν ἀπὸ τοῦ 1800.

Σύγχρονοι πρὸς τοὺς δύο τούτους Ἀφθονίδας ὀφφικιάλοι τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ἐπιφανεῖς ἐπὶ παιδείᾳ, ἢ ἐπὶ κοινωνικῇ περιωπῇ, ἐγένοντο ὁ μ. λογοθέτης Ἀλέξανδρος Μάνος, ἐν ἀρχαῖς τῆς ΙΘ΄



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΦΘΟΝΙΔΗΣ
(πρωτέκδικος)

ἑκατονταετηρίδος, οἱ μμ. σκευοφύλακες Κωνσταντῖνος Νέγρης (1806) καὶ Παναγιώτης Ἀγγελόπουλος ὁ ἐξ Αἴνου (1828), ὁ γραμματεὺς τῆς ἐν Παρισίοις τουρκικῆς πρεσβείας πρὸ τοῦ ἔτους τούτου· οἱ μμ. ῥήτορες Ἠλίας Τανταλίδης ὁ ποιητὴς (1850;) καὶ διδάσκαλος τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς σχολῆς — ὁ κόμης Σκαρλάτος Ῥωσσέτος

(1865) ῥωμοῦνος, θαυμασίως ὑποστηρίξας ἐν τῇ ῥουμανικῇ βουλῇ τὰ δίκαια τῆς Μ. Ἐκκλησίας — Μηνὰς Χαμουδόπουλος, δημοσιογράφος, πρῶτος ἐκ Σμύρνης (1877) βουλευτὴς ἐν τῷ τουρκικῷ κοινοβουλίῳ, γενόμενος μ. ῥήτωρ τῷ 1878 — καὶ, ἓν ἔτος μετ᾽ αὐτὸν, ὁ Κωνσταντῖνος Σωτηρίου Καλλιάδης, κωνσταντινοπολίτης, ἀλλ᾽ ἐκ Καρπενησίου τὸ γένος ἕλκων πατρόθεν, προλύτης τῆς ἐν Παρισίοις νομικῆς σχολῆς. Ἐξέδωκεν ἐναίσιμον διατριβὴν τῷ 1859, συγχρόνως τοῖς προλύταις Φιλοποίμενι Δημητρακοπούλῳ καὶ Νικολάῳ Μαυροκορδάτῳ — ὁ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν πρωτέκδικος Δημήτριος παπᾶ Θωμᾶ Ξανθόπουλος, χειροθετηθεὶς, τῷ 1855, ἀποθανὼν τῷ 1903. Πρότερον ὑπῆρξεν ἐπὶ βραχὺν χρόνον (- 1848) γραμματεὺς ἐν τῷ Ἁγιοταφικῷ μετοχίῳ, παυθεὶς δ᾽ ἐκεῖθεν εἰσεχώρησεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κπόλεως, ὅπου φιλοπόνως εἰργάσθη μέχρι τοῦ 1901 — Πρωτονοτάριος, συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Ἀφθονίδου ἀπὸ τοῦ 1845, καὶ διευθύνας τὸ γραφεῖον τῆς συνοδικῆς ἀλληλογραφίας ἀπὸ 1877 μέχρι θανάτου (1894 ἀπριλ. 30) ἐγνωρίζετο Γεώργιος Δημητριάδης* ὁ θεσσαλονικεὺς — Δικαιοφύλαξ διέπρεψεν ὁ ἐπὶ λιπαρᾷ διδασκαλίᾳ τῆς ἑλληνικῆς διακριθεὶς Νικόλαος ὁ Λογάδης, ἴσως τῷ 1830 χειροθετηθεὶς, ἀποθανὼν τῷ 1835. Ἦτο καὶ αὐτὸς ἠγαπημένος τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄, ὅστις ἀμέσως ἐχειροθέτησε δικαιοφύλακα τὸν τοῦ θανόντος υἱὸν καὶ γραμματέα ἐν τῷ Πατριαρχείῳ Κωνσταντῖνον·

* βλέπε πανομοιότυπα τῶν ὑπογραφῶν Ἀφθονίδου Μιχαὴλ, Ξανθοπούλου καὶ Δημητριάδου ἐν 10 σελίδι.

τοῦτον ἐγνωρίσαμεν πρὸ ἑξῆντα πέντε ἐτῶν ὑπάλληλον τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως (διοικητὴν Λήμνου;) — Πριμοκύριον τὸν τῷ 1865 θανόντα Θεόδωρον Κλεομένην, κωνσταντινοπολίτην, διδάξαντα ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ, ὑπὸ τὸν Λογάδην (πρὸ τοῦ 1835), εἶτα δὲ γραμματέα ἐν τῷ Πατριαρχείῳ — Ῥεφερενδάριον τὸν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄ χειροθετηθέντα τῷ 1869 διδάσκαλον τῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ Μ. τοῦ Γ. Σχολῇ Ἰωάννην Ἀριστοκλῆ, διδάξαντα ἀπὸ τοῦ 1862 μέχρι τοῦ 1899, ὅτε ἀπέθανεν — Ὑπομνηματογράφον τὸν ὑπὸ Γρηγορίου ΣΤ΄ τῷ 1868 χειροθετηθέντα Κωνσταντῖνον Φωτιάδην, διδάσκαλον τῆς τουρκικῆς ἐν τῇ Μ. τοῦ Γ· Σχολῇ, εἶτα βοηθὸν τοὺ γενικοῦ διοικητοῦ τῆς Κρήτης, ὕστερον δὲ ἡγεμόνα τῆς Σάμου, θανόντα τῷ 1897.

Δίκαιον ἵνα σημειώσωμεν, ὅτι οἱ πατριάρχαι, οἱ παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες ἐργαζομένους ἐν τῷ Πατριαρχείῳ ὀφφικιάλους σημαίνοντας, ἀπένεμον τὸ αὐτὸ ὀφφίκιον (ὅπερ εἶχεν ἕτερος) καὶ εἰς ἄλλον, μάλιστα δὲ ἁγιορείτην· τῷ 1835 εὑρίσκω νομοφύλακα τὸν Ἰβηρίτην Ἱλαρίωνα, οὗ τὸ ὀφφίκιον εἶχε τῷ 1860 Μελχισεδὲκ ὁ Λαυριώτης, ἐκ Νάξου, στενὸς συγγενὴς τοῦ πολυγράφου Νικοδήμου, μετὰ τὸ 1860 Βατοπεδηνὸς, ἀποθανὼν τῷ 1888 — Σωφρόνιον Λαυριώτην μοναχὸν, ἐκ Σμύρνης, ὅστις ἐγράφετο χαρτοφύλαξ τῷ 1860 — (ἀπὸ τοῦ 1872 χαρτοφύλαξ ἦτο καὶ Ἀλέξανδρος μοναχὸς ὁ Λαυριώτης, ὁ κατὰ κόσμον Εὐμορφόπουλος, ἀδριανοπολίτης, ἀποβιώσας τῷ 1905) — Νήφωνα μοναχὸν τὸν Διονυσιάτην βλέπομεν γραφόμενον δικαιοφύλακα τῷ 1860, ὅτε καὶ Ἀρσένιος Ἰβηρίτης ὁ μοναχὸς, κωνσταντινοπολίτης, ἦτο διδάσκαλος τοῦ Ἀποστόλου (βλ. Εὐεργετηνοῦ β΄ ἔκδοσιν (τῷ 1860), ἐν Κπόλει, ἐν καταλόγῳ συνδρομητῶν). Τῷ 1882, κατὰ τὴν πρώτην ἱερατείαν αὐτοῦ Ἰωακεὶμ ὁ Γ΄ ἀπένειμε τῷ μὲν τῆς τῶν Ἰβήρων μοναχῷ Θεοδοσίῳ τὸ ὀφφίκιον ἱερομνήμονος, Ἀγάθωνι δὲ μοναχῷ τῆς τοῦ Παντοκράτο-



ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΙΒΗΡΙΤΗΣ

ρος τὸ τοῦ ἐκκλησιάρχου. Ἀπεβίωσεν ὁ Ἀγάθων τῇ 16 σεπτεμβρίου 1886, ὑπερογδοηκοντούτης, ἴσως ἐγγίσας τὸ ἐνενηκοστόν.

Νικόλαος χαρτοφύλαξ ὁ Ψυχάρης, κωνσταντινοπολίτης ἐκ Χίου καταγόμενος, ἐσπούδασεν εἰς τὴν Ἐμπορικὴν ἐν Χάλκῃ σχολὴν, πρὸ τοῦ 1846, ἦτο δ' ἂν μὴ ἀπατῶμαι, τραπεζιτικὸς ὑπάλληλος. Τῷ 1865 ἐξέδωκε, γαλλιστὶ γράψας, τὸ βιβλίον Le genie de l' homme et ses œuvres. Χαρτοφύλακα ἐχειροθέτησεν αὐτὸν κατὰ ὀκτώβριον τοῦ

1888 ὁ πατριάρχης Διονύσιος. Ἀπέθανεν ὁ Νικόλαος Ψυχάρης περὶ τὰ τέλη τοῦ 1897.

Μανουὴλ χαρτοφύλαξ, ὁ τὰ παρόντα γράφων, ὠνομάσθη τοιοῦτος τῇ 23 δεκεμβρίου 1897 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου Ε΄ τοῦ Βαλλιάδου, χειροθετήσαντος αὐτὸν τῇ 21 ἰανουαρίου 1898. Υἱὸς Ἰωάννου καὶ Ἀναστασίας, ἐγεννήθη ἐν Κπόλει, τῇ 8 ἰουλίου 1851, βαπτισθεὶς τῇ 15 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ἡ οἰκογένεια τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐκ Κρήτης εἰς τὴν νῆσον Λέρον ἐλθοῦσα, ἐπωνυμεῖτο Κοντογιαννάκη ἐπὶ μίαν ἑκατονταετηρίδα καὶ πλέον, ἔτη δέ τινα πρὸ τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, Ἰωάννης τις Κοντογιαννάκης, χειροτονηθεὶς πρεσβύτερος, ἀπὸ Γιάννη μετωνομάσθη Γεδεών, καὶ ἔκτοτε ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ἐγνωρίζετο ἐν Λέρῳ «τοῦ παπᾶ Γεδεοῦ». Τῷ 1878, κατὰ φεβρουάριον, ὁ Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, εὑρισκόμενος ἐν Λέρῳ, ἀνέγνω εἰς τὰ διαχειριστικὰ βιβλία τῆς «Παναγίας τοῦ Κάστρου» ἀναγραφόμενον ποσὸν 6000 παράδων, δοθέντων ὡς τόκος χρημάτων δανεισθέντων εἰς τὸν ναὸν ὑπὸ τοῦ «καπετὰν Μανώλη Γεδεών» τῷ 1806 ἢ 1807. Υἱὸς τοῦ Μανώλη Γεδεών ἦτον ὁ Ἰωάννης, τῇ 12 δεκεμβρίου 1812 γεννηθεὶς ἐν Λέρῳ. Ναυτόπαις εἰς πλοῖα λερίων, ἦλθεν εἰς Κπολιν τῷ 1828, ταχθεὶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν χατζῆ Νικολάου Νικηταΐδου, τοῦ ἐκ Λέρου, συγγενοῦς αὐτοῦ, ἀρχιτέκτονος ἀνακτορικοῦ, ἀποθανόντος τῷ 1841. Τὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς ὁ Ἰωάννης Μ. Γεδεών ἐν Λέρῳ διδαχθεὶς ὑπὸ τὸν γηραιὸν διδάσκαλον καὶ μοναχὸν Γαβριὴλ Καρνίτην, ἑβδομήκοντα σχεδὸν ἔτη διδάξαντα ἐκεῖ, κατετάχθη εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς ἐν τῷ Ἁγιοταφικῷ μετοχίῳ Κπόλεως σχολῆς τῶν ἀῤῥένων, μαθητεύσας παρὰ τῷ διδασκάλῳ Βασιλείῳ, τῷ κατόπιν ἐπισκόπῳ Συννάδων Βενιαμὶν, εἶτα μητροπολίτῃ Πρεσλάβας (Σούμλας). Ὑπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα χατζὴ Νικολὴν ὑπηρέτησεν ὁ Ἰωάννης Μ. Γεδεὼν ὡς σχεδιαστὴς (ῥεσιμτζὴς) εἴς τινας κυβερνητικὰς οἰκοδομὰς, συμβοηθήσας καὶ εἰς ἀνοικοδομήσεις καὶ ἐπισκευὰς ἱερῶν ναῶν, ἀπὸ τοῦ 1834—1837, τοῦ πατριαρχικοῦ, τοῦ ἐν τῷ Ἁγιοταφ. μετοχίῳ, τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐν Τζιβαλίῳ, καὶ δύο ἢ τριῶν ναῶν τῶν ἔξω τῆς Κπόλεως θρᾳκικῶν χωρίων. Ὁ σουλτάνος Μαχμοὺτ, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ (1837—39), δὶς καὶ τρὶς ἐζήτησεν ἀπὸ τοῦ χατζῆ Νικολῆ σχέδιον καὶ προϋπολογισμὸν οἰκοδομῆς μεγάλης, ἣν ὁ Μαχμούτης ὥριζεν, ὅπως ἐν αὐτῇ συνεδριάζωσι πρόκριτοι γέροντες ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, συγκροτοῦντες εἶδός τι γερουσίας, ἢ βουλῆς, ἐκ πασῶν τῶν φυλῶν. Ταῦτα μοὶ εἶπε πολλάκις ὁ πατήρ μου Ἰωάννης (περὶ οὗ βλέπε Α. Χ.), ὅστις ἀπεβίωσε τῇ 6 αὐγούστου 1878.

§

Λαβὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουὴλ τῷ 1869 τὸ πτυχίον τελειοδιδάκτου τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, καὶ, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Εὐστάθιον Κλεόβουλον, γενόμενος ἤδη «διδάσκαλος τῆς ἐγκυκλίου παιδεύσεως»—οἵους ἀνηγόρευε τῷ 1865, 66 καὶ 67, τοὺς τελειοδιδάκτους, εὐλογούντων τῶν πατριαρχῶν Σωφρονίου Γ΄ καὶ Γρηγορίου ΣΤ΄—ἠρξάμην γράφων, μετά τινα σχετικὴν μελέτην, εἰς ἐφημερίδας. Ἀπέστειλα καὶ ἐξέδωκα κατὰ φεβρουά-

ριον τοῦ 1870 εἰς τὴν «Πανδώραν» τοῦ μακαρίτου Νικολάου Δραγούμη, διὰ τοῦ φιλτάτου μου Σοφοκλέους Οἰκονόμου (τοῦ ἐξ Οἰκονόμων) ἐπιστολὴν τοῦ Νικολάου Λογάδου, διαλαμβάνουσαν ὑπόθεσίν τινα τοῦ λεξικοῦ «Κιβωτοῦ»· ὁ Σοφοκλῆς ἀπεδέξατο τὰ σχόλια τοῦ Μ. Γεδεὼν εἰς τὴν ἐπιστολήν. Τὸν μάϊον τοῦ 1870 ἐξέδωκα εἰς ἐπιφυλλίδα τῆς «Ὁμονοίας» τοῦ Γαβριηλίδου (καί τινος Ἀθανασίου Παλαιολόγου) τὴν ἀρχὴν διατριβῆς (παιδικῆς) περὶ Κυρίλλου Λουκάρεως, ὅτε ὁ ἀλησμόνητος φίλος μου Γαβριηλίδης ὁ Βλάσιος ἔγραψε λέξεις τινὰς ἐπαινετικὰς δι' ἐμέ. Τῷ 1871 ἐξέδωκα ἐν τῷ «Τύπῳ» τῶν ἀδελφῶν Δημητρίου καὶ Κωνσταντίνου Πληθωνιδῶν ἐπιτομὴν διατριβῆς περὶ τοῦ τελευταίου τῶν ἐκ Λέρου καταγομένων μητροπολιτῶν Ἡρακλείας τοῦ Ἰγνατίου («Τύπος» τῆς 11 νοεμβρίου 1871, ἀριθ. 249 τοῦ Β΄ ἔτους). Ἀπὸ τοῦ φεβρουαρίου 1872 εἰσήχθην, κατὰ σύστασιν τοῦ Γαβριηλίδου, εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἐφημερίδος «Κωνσταντινουπόλεως». Ἀποσυρθεὶς ὁ Γαβριηλίδης ἀνεχώρησεν εἰς Γερμανίαν, ἐπανελθὼν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1873. Εἰς τὴν ἐφημερίδα ταύτην ἔγραφον κυρίως ἄρθρα ἐπὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, καὶ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ θρησκευτικὴν κίνησιν παρ' ἡμῖν. Ἄρθρα δὲ ἀναφερόμενα εἰς ζητήματα πολιτικὰ ἔγραφον εἰς τὴν ἐφημερίδα ταύτην πρὸ τοῦ 1873 οἱ δικηγόροι Πετρακίδης, ἔχων ἀδελφὸν διδάσκαλον τῶν ἑλληνικῶν, καὶ Δάλλας (Dal), οὐδεμίαν ἔχων μετὰ τοῦ ἰατροῦ συγγένειαν· ἀπέθανον καὶ οἱ δύο, δυστυχῶς ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας· ἀκριβῶς τῆς αὐτῆς ὕλης

ἄρθρα πρὸ τοῦ 1872 ἔγραφον εἰς τὴν «Βυζαντίδα» οἱ διακεκριμένοι δικηγόροι Πλάτων Ῥώτας, καὶ Ἰωάννης Γεωργαντόπουλος, ὁ μετὰ ταῦτα προστεθεὶς εἰς τοὺς συντάκτας τῆς «Κωνσταντινουπόλεως», μάλιστα μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ πατριάρχου Ἰωακεὶμ Γ΄, εἰς ὃν ἦτο λίαν ἀφωσιωμένος, ἀποδοκιμάζων τὸν ἀντιϊωακειμικὸν «Νεολόγον».

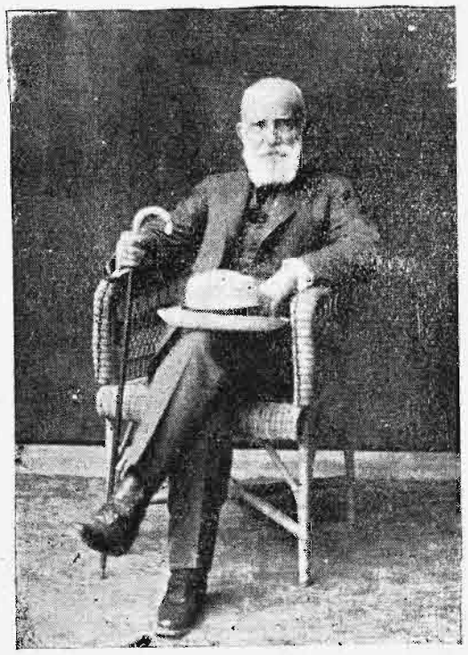
Πρὶν προχωρήσω, πρέπει ἵνα μνησθῶ τῆς Μεγάλης τοῦ Γενους Σχολῆς, τῆς παλαιφάτου πατριαρχικῆς ἀκαδημίας, εἰς ἣν ἐδιδάχθην ἀπὸ τοῦ 1863 — 1869, σχολάρχας ἔχων, πρῶτον τὸν Ἀλέξανδρον Λάσκαριν (63 - 64), εἶτα Σισανίου μητροπολίτην, δεύτερον τὸν Εὐστάθιον Κλεόβουλον (64 - 67), τὸν μετὰ ταῦτα μητροπολίτην Καισαρείας, καὶ τρίτον (67 - 69) τὸν Φιλόθεον Βρυέννιον, τὸν εἶτα μητροπολίτην Σερρῶν καὶ ὕστερον Νικομηδείας. Περὶ τούτων, ὡς καὶ τῶν ἀληθῶς «διδασκάλων τοῦ Γένους» Φιλαλήθους καὶ Χαριλάου ἔγραψα εἰς τὰ Α. Χ. Σήμερον ἐκ τῶν ὀξίων εὐφημίας τελειοφοίτων τῆς Σχολῆς τῶν μικρῷ πρὸ ἐμοῦ, σημειῶ τὸν ἐκ Κατιρλὶ (Νικομηδείας) Ἰωάννην Βιθυνὸν, φρόνιμον δικαστικὸν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ὑπάλληλον, ἐν τέλει δὲ ἡγεμόνα Σάμου, λαβόντα δίπλωμα τελειοδιδάκτου τῷ 1863. Ἐκ τῶν τοῦ κατόπιν ἐτους, τὸν Κυριακὸν Ε. Κυριακοῦ, γνωστὸν ἰατρὸν, ἀποθανόντα τῷ 1890, ἐν ἡλικίᾳ 45 ἴσως ἐτῶν, καὶ τὸν Θεόδωρον Λαμπρίδην, ἐξ Ἴμβρου, οἰκοδιδάσκαλον παρ' ἡμῖν, διδάσκαλόν μου (1861 - 63), χειροτονηθέντα κατόπιν ἱερέα, τῷ 1884 γενόμενον ἀρχιμανδρίτην Θεόφιλον, ἐφημέριον ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἐν Ῥουμανίᾳ καὶ εἴς τινας ἐν Κπόλει ναούς·

ὅτε ἔλαβε τὸ δίπλωμα (1864) εἶπεν εἰς τὸν σχολάρχην, ὅτι ἦγεν ἡλικίαν ἐτῶν 28· ἐγεννήθη δῆλα δὴ τῷ 1836. Ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας εἶχε χρηστὸν καὶ σώφρονα τὸν βίον. Ἐκ τῶν τελειοδιδάκτων τοῦ 1865, οὐδένα σημειῶ. Ἐκ τῶν τοῦ 1866 διεκρίθησαν δύο· ὁ μὲν ὡς δημοσιογράφος — ὁ Γαβριηλίδης, ὁ Βλάσιος — ὁ δὲ ὡς ἔμπορος — ὁ Σπυρίδων Ἀθανασίου, ὁ γνωστὸς Σιδερίδης, κληροδοτήσας, ὡς ἐγνώσθη, μέγιστον χρηματικὸν ποσὸν ὑπὲρ τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς καὶ τῶν ἐν Κπόλει Φιλανθρωπικῶν ἡμῶν καθιδρυμάτων. Οἱ λοιποὶ τῶν τοῦ 1866 διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν ἔμποροι, διδάσκαλοι, καὶ εἷς πρὸς τὸ τέλος τοῦ βίου ἱερεύς, ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρσενιάδης. Ἐκ τῶν τοῦ 1867 εἷς, πρότερον ἔμπορος ὑποδημάτων ἐν Κπόλει, κατήντησεν εἰς Παρισίους δημοσιογράφος ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ὁ Κωνσταντῖνος Χρυσαφίδης, υἱὸς ξυλεμπόρου, Λαζάρου. Ἐκ τῶν τοῦ 1868 οὐδεὶς διέπρεψεν· ὁ δὲ δυνάμενος ἵν' ἀναδειχθῇ καὶ ὡς δημοσιογράφος καὶ ὡς τραπεζίτης, ὁ Γεώργιος Δ. Κατσελίδης, ηὐτοκτόνησεν ἐν Ἀθήναις. Ὅσους δὲ ἐκ τῶν πρὸ τοῦ 1869 ἐγνώρισα, ὡς διδασκάλους, ἐμπόρους, ἐπιστήμονας, ἢ δημοσιογράφους, εὗρον ἀφωσιωμένους εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν.

Ἀλλ' εἶδον ὅλους ἀγαπῶντας τὴν Μ. τοῦ Γ. Σχολήν. Ὅτε, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1868, εἰσηγήσει τοῦ τότε σχολάρχου Βρυεννίου, κατεβιβάζετο ἡ σχολὴ εἰς εἶδός τι γυμνασίου ἀπὸ τῆς περιωπῆς, εἰς ἣν ἐζήτει ἵν' ἀνυψώσῃ αὐτὴν ὁ Κλεόβουλος, ἡ ἐφημερὶς τοῦ Βουτυρᾶ «Νεολόγος» (402 ἀριθμοῦ) ἔγραφεν· «ἡ Μ. τοῦ Γ. Σχολὴ, αὐτὴ ἡ τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους τροφὸς, κατέρχεται δρομαία τὴν κλιτὺν τῆς παρακμῆς, εἰς ἧς τὸ ἄκρον ὑπάρχει ἡ καταστροφή . . . . . ἡ διδασκαλία τῆς Φυσικῆς περιωρίσθη ἀπό τεσσάρων καὶ ἡμισείας εἰς τρεῖς ὥρας καθ' ἑβδομάδα· τὰ θεολογικὰ μαθήματα πάντῃ ἀφῃρέθησαν· τὰ φιλοσοφικὰ κατεδικάσθησαν, ὅπως ἐπιτομώτατα διδάσκωνται· καὶ τὰ λοιπὰ ἀναλόγως, ἐνῷ ἡ Σχολὴ ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς διετέλεσεν οὖσα κατ' ἐξοχὴν φιλοσοφικὴ, καὶ οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν (1835) ὁ ἀοίδιμος Νικόλαος ὁ Λογάδης ἐπανελάμβανεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. Φιλοσοφεῖτε μᾶλλον, ἢ ἀναπνεῖτε». Ἡ δὲ «Ἑπτάλοφος» (ὕστερον «Κωνσταντινούπολις») τοῦ Δημητρίου Νικολαΐδου, εἰς ἣν ἔγραφον Γεώργιος Λαζάρου Ξανθόπουλος καὶ Βλάσιος ὁ Γαβριηλίδης, ἔγραφε καὶ αὐτὴ, ὅτι «ἡ Σχολὴ φθίνει καὶ μαραίνεται, εἰς ἐχθρικὰς μεταῤῥυθμίσεις καταδικάζεται, γυμνὴ καὶ τετραχηλισμένη ῥιγᾷ εἰς τὸν βοῤῥᾶν τοῦ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πνέοντος μεσαιωνισμοῦ· φωνὴ ἀπαισία ἐξεγείρεται, φωνὴ γλαυκὸς ἐρημολάλου τὸν ἐπιτάφιόν της ψάλλουσα» (ἀριθ. 365). Βλάσιος καὶ Βουτυρὰς, Ξανθόπουλος καὶ Νικολαΐδης ἦσαν τελειοδίδακτοι τῆς Σχολῆς, ἀλλ' ἐγίνωσκον καὶ τὴν πρὸς τὸν Κλεόβουλον δυσμενῆ στάσιν τοῦ Βρυεννίου, ἀπολογηθέντος ἐν τῇ λογοδοσίᾳ τοῦ ἔτους 1868—69 (βλ. Α. Χ)

Ἐκ τῶν πρὶν ἐμοῦ λαβόντων τὸ δίπλωμα τελειοδιδάκτου, ἀμφιβάλλω, ἐὰν ζῶσι δύο ἢ τρεῖς, τοσοῦτοι δὲ ἴσως καὶ ἐκ τῶν τοῦ 1869, ὅτε ἀπελύθην κ' ἐγώ. Θείᾳ δὲ μοίρᾳ, ζῇ σὺν ἡμῖν ἐν Ἀθήναις ὁ ἀρχαιότερος τῶν μαθητῶν τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς (1855—1857) Ἀναστάσιος Κ. Π. Στα-

μούλης, τῷ 1843 γεννηθεὶς ἐν Σηλυβρίᾳ τῆς Θρᾴκης, ἀσχοληθεὶς εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν νομισματικὴν τῆς αὐτῆς χώρας, ἀγαπήσας καὶ τὴν τοῦ Γένους Σχολήν, ὡς πάντες ἡμεῖς· εἰς αὐτὴν ἐξεπαιδεύθησαν καὶ οἱ τρεῖς υἱοὶ αὐτοῦ, τὸ δίπλωμα τελειοδιδάκτου λαβόντες, Ἀντώνιος (1889) ὁ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ, Μιλτιάδης, ὁ βιομήχανος καὶ



ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ

γερουσιαστὴς, καὶ Σωτήριος ὁ σήμερον μητροπολίτης Ἐλευθεροπόλεως Σωφρόνιος (καὶ οἱ δύο τῷ 1891).

Τὸ οἴκημα, ὅπου ἐστεγάζετο ἡ Μ. τοῦ Γ. Σχολὴ ἐπὶ ἔτη εἴκοσι καὶ πέντε (1852—1877) ἀνῆκεν εἰς τὴν διαβόητον ἐπὶ θρασύτητι Ἑλένην Ἐμφιετζήδενα (σύζυγον ἐμφιετζῆ, δῆλα δὴ ἐμπόρου ταμβάκου), περὶ ἧς οἱ σύγχρονοι (1821—22)

ἔλεγον ἄσχημα πράγματα, ἐνυπόστατα. Ἦτον οἰκοδομὴ ξυλίνη, παρ᾽ αὐτὴν δὲ εἶχεν ἐρυμνὸν οἴκημα λιθόκτιστον, τριώροφον μεθ᾽ ὑπογείου, ὅπου διεφυλάττοντο μαγειρικὰ σκεύη χάλκινα παμμεγέθη, χρησιμεύοντα κατὰ τὴν ἐν Κουρούτσεσμε τοῦ Βοσπόρου διαμονὴν τῆς σχολῆς (1804—1849). Εἰς τὰ δύο ἄνω πατώματα τῆς λιθίνης οἰκοδομῆς ἦσαν ἀποτεθειμένα τὰ βιβλία τῆς σχολῆς, καὶ τὰ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας ὄργανα καὶ σκεύη. Εἰς τὸ τρίτον ἡ βιβλιοθήκη, ἀνήκουσα πρότερον εἰς τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην, προστιθεμένων καί τινων βιβλίων προϋπαρχόντων, ὧν μέγιστον μέρος ἀπετέλει διεσπαρμένη καὶ εἰς τὰ δύο ἄλλα πατώματα ἡ Κιβωτὸς, τὸ γνωστὸν λεξικὸν, εἰς 700 ἀντίτυπα. Ἐπιγραφὴν εἶχε τὸ τρίτον πάτωμα «Βιβλιοθήκη, ἢ ψυχῆς ἄκος».

Ὁ μακαρίτης δικηγόρος Ἐλευθέριος Ταπεινὸς ἐπέδωκέ μοι πρὸ ἐτῶν μετάφρασιν τοῦ χοτζετίου βεβαιωτικοῦ ἰδιοκτησίας, τῆς οἰκίας, ὅπου ἐγκατεστάθη ἡ σχολὴ, ἐν Φαναρίῳ· ἔχει δὲ οὕτω

«***Συμβόλαιον ἰδιοκτησίας οἰκίας Ἀλεξάνδρου Φωτιάδου***

Ἡ οἰκία αὕτη κεῖται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐντὸς τῆς πύλης τοῦ τείχους Φαναρίου, εἰς τὴν συνοικίαν τὴν ἐπονομαζομένην Ἀπτὴ Σούμπαση μαχαλεσὶ, ἀπέναντι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Πατριαρχείου.

σύνορα

Ἀπὸ τὸ ἓν μέρος ἡ οἰκία τοῦ Γεωργίου γραμματέως, ἐφ᾽ ἑτέρου τόπος κεχωρισμένος, καὶ ὑπαγόμενος εἰς τὸ βακοῦφι Σουλτὰν Μεχμέτ. Ἀφ᾽ ἑτέρου τὸ μέρος τῆς ἀντιλίας τοῦ Πατριαρχείου, καὶ κατὰ μέρος οἰκόπεδον. Εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτοῦ κατὰ μέρος εἶναι χαζινὲς βρύσεως ὕδατος ποσίμου, καὶ κατὰ μέρος δημόσιος δρόμος

περιεχόμενα

Ἡ οἰκία αὕτη σύγκειται ἀπὸ τρία πατώματα, ἐξ ὧν τὸ ἐπάνω πάτωμα ἔχει πέντε δωμάτια ξύλινα, ἓν δωμάτιον λίθινον μὲ σιδηρὰν πόρταν, δύο σοφάδες, ἕνα ντιβανχανὲ, καὶ ἕναN ἀπόπατον. Τὸ μεσαῖον πάτωμα ἔχει ἓξ μικρὰ καὶ μεγάλα δωμάτια ξύλινα, καὶ ἓν δωμάτιον λιθόκτιστον μὲ σιδηρὰν θύραν, δύο ἀπο . . . . καὶ δύο σοφάδες. Τὸ κάτω πάτωμα ἔχει τρία δωμάτια μεγάλα καὶ μικρὰ, καὶ ἓν δωμάτιον λιθόκτιστον μὲ σιδηρὰν θύραν, ἓν μαγειρεῖον μὲ καπνοδόχον ληθόκτιστον, δύο λιθόκτιστα μαγαζεῖα ὑπόγεια, ἕνα ἀπο . . . . ὀλίγην αὐλὴν, καὶ δύο πύλας τοῦ δρόμου. Ἡ οἰκία αὕτη ἔχει τόπον πηχῶν τετραγωνικῶν 449, ἡ δὲ οἰκοδομὴ αὐτῆς μετὰ τοῦ ἄνωθεν τῆς βρύσεως ξυλίνου οἰκοδομήματος, ἐκ τριῶν πατωμάτων, ἔχει πήχεις τετραγωνικὰς 404. Τὸ ὑπόγειον μὲ τὰ ἄνωθεν αὐτοῦ λιθόκιστα τρία δωμάτια, ἔχουν πήχεις ιετραγωνικὰς 66. Τὸ ὅλον τοῦ οἰκοπέδου καὶ τοῦ οἰκοδομήματος ἐξετιμήθη διὰ γρόσια 152890.

Ἡ οἰκία αὕτη ἀντηλλάχθη μὲ ἕνα κῆπον εἰς Μπεσίκτασι, εἰς τὴν συνοικίαν Μάτζκα εἰς τὰ σύνορα τοῦ ῥύακος Φλαμουρίου καὶ ἔχοντα περιφέρειαν πηχῶν τετραγωνικῶν 1.767.272. Ὁ κῆπος οὗτος περιεῖχε δύο δωμάτια, δύο δεξαμενὰς καὶ τέσσαρα πηγάδια, καὶ διάφορα καρποφόρα καὶ ἄκαρπα δένδρα. Αὕτη δὲ ἡ ἀνταλλαγὴ ἐγένετο κατὰ τὸ 1253, 1η ῥεμπιοὺλ - ἀχήρ.

μεταπωλήσεις οἰκίας

Ὁ ἰδιοκτήτης Μεχμὲτ Σαὴτ ἀγὰς ἐπώλησεν αὐτὴν πρὸς τὴν κυρίαν Ἐλέγκω θυγατέρα Ἀντωνίου

1253, 3 ῥεμπιοὺλ - ἀχὴρ

Ἡ ῥηθεῖσα Ἐλέγκω Ἀντωνίου ἐπώλησεν αὐτὴν πρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ ταμβακοπώλου Ἰωάννου Ῥαλλοὺ

1261, σαμπὰν 9

Αἱ ῥηθεῖσαι Ἐλέγκω Ἀντωνίου καὶ Ῥαλλοὺ Ἰωάννου ἐπώλησαν αὐτὴν πρὸς τὸν κύριον Ἀλέξανδρον Φωτιάδην

1266, σεβὰλ 6»

δῆλά γε δὴ 14 αὐγούστου 1849. Ἐκ τῶν ἓξ δωματίων τοῦ ἄνω πατώματος, τὰ τέσσαρα συνηνώθησαν ἀνὰ δύο, χρήσιμα διὰ τὰς τάξεις Ε΄ καὶ Δ΄, τὰς μετά τινα ἔτη γνωριζομένασ ὡς Α΄ καὶ Β΄. Τὰ λιθόκτιστα ἀλλεπάλληλα τρία δωμάτια ἐνέκλειον, ὡς ἐξηκρίβωσα, τὸ κάτω (τὸ ἰσόγειον) πολλὰ βιβλία κατατεθέντα μὲν ὑπὸ ἰδιωτῶν πρὸς ἀσφάλειαν, ἀσφαλέστερον ὅμως κεραϊζόμενα· διότι τὴν κλεῖδα τῆς θύρας, ἢ κλεῖδας ἐκράτει ὁ τῆς οἰκοδομῆς θυρωρός· Τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον πάτωμα τῆς λιθοκτίστου ταύτης οἰκοδομῆς ἐνέκλειε τὴν βιβλιοθήκην τῆς σχολῆς. Ἐνέκλειε δὲ τὸ τρίτον τοῦτο πάτωμα καὶ τὰ τῆς φυσικῆς ὄργανα, τὰ δωρηθέντα τῇ σχολῇ τῷ 1865 ὑπὸ τοῦ ἀνακτορικοῦ ἀρχιτέκτονος χατζῆ Στεφανῆ Γαϊτανάκη, τοῦ ἐκ Μαδύτου τῆσ θρακικῆς Χερσονήσου. Τοιοῦτον ἦτο τὸ παλαιὸν οἰκοδόμημα τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς.

Ἀρχόμενος τῆς τῶν πρὸ ἐμοῦ μνείας, ὀφείλω ἵνα γράψω λέξεις τινὰς ἀναφερομένας εἰς ἐκείνους τῶν κληρικῶν καὶ τῶν λαϊκῶν, οἵτινες μετέδωκαν εἰς ἐμὲ πολλὰς εἰδήσεις, ἐνταῦθα κατεσπαρμένας, καὶ εἰς τ᾽ «Ἀποσημειώματα», καὶ εἰς τὸ μέλλον ἵνα ἐκδοθῇ βιβλίον «Πατριαρχικὰς Ἐφημερίδας». Τούτων δὲ πρέπει ἵνα προταχθῇ βεβαίως ὁ ***πατριάρχης Ἰωακεὶμ Β΄, εἰς ὃν ὀφείλω τὰς πρώτας εἰδήσεις*** περὶ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινοπόλεως ἄχρι τῆς συντάξεως τῶν «Γενικῶν Κανονισμῶν». Τούτους ἀπεδοκίμαζεν ὁ Ἰωακεὶμ, εἶπέ μοι δὲ οὓς εἶχε λόγους πρὸς ἀποδοκιμασίαν. Ἡμέραν τινὰ, καθ᾽ ἣν ἐγίνοντο συζητήσεις περὶ «κανονικῶν

ψήφων» (ἐκλογῆς ἀρχιερέων), μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ δικαίων τοῦ πατριάρχου, προσέθηκε ταῦτα· «Σὲ λέγω, παιδί μου, τὰς ἰδέας μου αὐτὰς, διότι θὰ γράψῃς, μίαν ἡμέραν τὴν ἱστορίαν μας. Ἐγὼ εἶμαι γέρων, εἰς ὀλίγον καιρὸν θ' ἀποθάνω· σὺ θὰ ζήσῃς. ***Ἐπιθυμῶ ἵνα μὲ κρίνῃς αὐστηρῶς, ἀλλὰ δικαίως, ἐν φόβῳ Θεοῦ***». Παρῆλθον ἔκτοτε (1875) πενῆντα ἐννέα ἔτη. Αἱ λέξεις τοῦ πολυπείρου πατριάρχου μένουσιν ἀνεξάλειπτοι εἰσ τὴν μνήμην μου. Πλείονα περὶ Ἰωακεὶμ, καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ὅρα ἐν Α. Χ.

Πολλὰς εἰδήσεις περὶ Γρηγορίου ΣΤ΄ καὶ Ἀνθίμου ΣΤ΄ ὀφείλω εἰς τὸν γνωρίσαντα αὐτοὺς ***Κύριλλον Ἀδριανοπόλεως*** μητροπολίτην, βυζάντιον, γεννηθέντα τῷ 1808, καὶ ἀποθανόντα τῇ 27 ὀκτωβρίου 1881. Ἐπὶ Εὐγενίου Β΄ τοῦ ἀπὸ Πισιδείας ἔμενεν ἐν Φαναρίῳ θεατὴς σκηνῶν φοβερῶν· ἐπὶ Γρηγορίου ΣΤ΄ ἦτο διάκονος αὐτοῦ. Τῷ 1837 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Σβορνικίου, τῷ 1848 μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Γάνου καὶ Χώρας, τῷ 1853 εἰς τὴν τῆς Ἀδριανοπόλεως, τῷ 1873 ἐπαύθη ἀδίκως ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου ΣΤ΄, καὶ τῷ 1877 ὑπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ Β΄ ἀπεστάλη εἰς Σηλύβριαν· καὶ αὐτὸς ἀπεδοκίμαζε τοὺς Ἐθνικοὺς, ἢ Γενικοὺς Κανονισμούς.

Θεόδωρος Γεωργίου, ἐκ Τζορουλλοῦς (Τυρολλόης) τὰς περισσοτέρας εἰδήσεις, ἀνατρεχούσας, ἕως τοῦ 1720, μοὶ μετέδιδεν ἀπὸ τοῦ 1867, διαρκῶς ἐρωτώμενος ὑπ' ἐμοῦ· ἐπωνυμεῖτο Λογιώτατος. Ἐχρημάτισεν ἐπὶ τριάντα σχεδὸν ἔτη ταμίας εἰς τὰ «κονάκια» τριῶν γερόντων ἀρχιερέων (Μελετίου καὶ Ἰγνατίου καὶ Διονυσίου μη-

τροπολιτῶν Ἡρακλείας), ἐσχημάτισε δὲ μικρὰν περιουσίαν, ἧς οἱ τόκοι συνετήρουν αὐτὸν μέχρι θανάτου. Ἀπέθανε τῷ 1876 ἢ 77, ὑπερογδοηκοντούτης. Ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς ἔγραφε καλῶς καὶ τὴν τουρκικήν. Ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ, καθὼς



ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΩΣ

μοι ἔλεγεν, ἠρίθμει 6000 τόμους καὶ φυλλάδια, ἐκδεδομένα πρὸ τοῦ 1840. Εἰς τὴν μορφὴν ὀλίγον ὡμοίαζε τὸν Γεώργιον Ἀφθονίδην.

Δημήτριος Βλαστὸς, ἐκ Ζαγορίου τῆς Ἠπείρου, καὶ μαθητὴς Αἰσώπου ἢ Κρανᾶ, γνώστης τῆς ἑλληνικῆς, προσελήφθη γραμματεὺς παρὰ τῷ

μητροπολίτῃ Ἰωαννίνων, εἶτα Κυζίκου Ἰωακεὶμ (Β΄), ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη, μέχρι τοῦ 1861. Ἐσχημάτισε περιουσίαν καὶ αὐτὸς, ἀρκοῦσαν ὅπως ἀπὸ τῶν τόκων αὐτῆς συντηρῆται ἀξιοπρεπῶς. Ἀπέθανεν ἐν Κπόλει κατὰ ἰούνιον τοῦ 1881, ὑπερεβδομηκοντούτης. Εἴς τε τὴν μορφὴν καὶ τὴν ἐνδυμασίαν εἶχε μεγίστην ὁμοιότητα μετὰ τοῦ Ζώη Κωνσταντίνου Καπλάνη, οὗ γνωστὴ ἡ εἰκών *· ὁ Δημήτριος Βλαστὸς θὰ ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς καὶ εἰς τὰς «Πατριαρχικὰς Ἐφημερίδας».

Βασίλειος Πυλάδης, ἔκ τινος καππαδοκικῆς κωμοπόλεως, ἐδιδάχθη ὑπὸ τὸν Λογάδην, ἐκμαθὼν ἔξοχα τὴν ἑλληνικὴν, γινώσκων ἅμα καὶ τὴν τουρκικήν· ἤκουσε καὶ εἰς τὸ πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἐπὶ διετίαν μαθήματα φιλολογίας· ἐπιδοθεὶς δὲ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τιμίως ἀθροίσας περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας χρυσῶν φράγκων, ἀπεσύρθη εἰς τὸν ἀπράγμονα βίον, ζῶν ἀπὸ τοῦ τόκου τῶν χρημάτων τούτων. Φιλομαθείας τύπος μέχρι τῶν ἐσχάτων τοῦ βίου στιγμῶν, ἦτο πολυμαθέστατος, καὶ παρὰ πᾶσιν ἐπιζήτητος, σιτιζόμενος καὶ διαμένων παρὰ πολλοῖς μητροπολίταις, ὥστε ἵνα νομίζηται παράσιτος. Ἡμέραν τινὰ ὁ γελωτοποιὸς «Μῶμος» ἀνέγραψεν ἀλγεβρικὸν δῆθεν πρόβλημα· «Δοθέντος γνωστοῦ τινὸς Β. Πυλάδου, εὑρεῖν τὴν ἄγνωστον αὐτοῦ κατοικίαν»· ὁ δὲ Ἰωάννης Δ. Τανταλίδης συνέθεσεν ἐπιτύμβιον, ὅτι· ἐνταῦθα ἐτάφη ὁ Β. Πυλάδης· ἀλλὰ ζητήσατε τὸ λείψανον αὐτοῦ εἰς τὸν γειτονικὸν τάφον. Γινώσκω ὅμως, ὅτι ὁ τοιοῦτος Πυλάδης δαπάναις ἰδίαις ἐξέ-

* ἴδε «Σπάνια εὐποιΐας ἔργα Ζώη Καπλάνη»· ἐν Μόσχᾳ, 1809. Ἡ προσωπογραφία ἐν ἀρχῇ τοῦ εἰς σχῆμα 4ον βιβλίου.

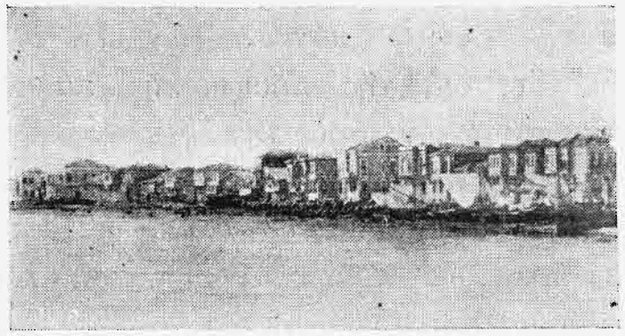
δωκε τὰς «Ἐντυπώσεις Δημητρίου Περιεργίδου» λίβελλον ἀκριβέστατα παριστῶντα διδασκάλους τινὰς ἀγύρτας, ἔργον Βασιλείου τοῦ κατόπιν Ἀγχιάλου κλπ. τοῦ ὕστερον πατριάρχου Κπόλεως. Αὐτὸς ὅμως, ὁ Πυλάδης, ὁ καταγγελλόμενος ὡς φιλάργυρος, ἰδίαις δαπάναις ἐξετύπωσεν (Κπόλει, 1875) τὰ «Καππαδοκικὰ» τοῦ Παύλου Καρολίδου. Πολλὰ περὶ πατριαρχῶν μοὶ ἔλεγε μάλιστα περὶ Γρηγορίου τοῦ ΣΤ΄, οὗ εἰς τὴν ἐκλογὴν (2 σεπτεμβρίου 1835) παρίστατο. Ἀπέθανε τῇ 15 ἀπριλίου 1888, προσεγγίζων ἴσως τὸ ὀγδοηκοστὸν τῆς ἡλικίας.

Εἰς τὴν μνήμην πάντων τῶν εἴτε διὰ συγγραφῶν, εἴτε διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως χειραγωγησάντων με πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ γνῶσιν ἐποχῶν τινῶν τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἱστορίας τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀφοσιοῦνται αἱ ὀλίγαι σελίδες αὗται, κατὰ καθῆκον, ὡς ἐγράφησαν καὶ περὶ ἄλλων εἰς τ' «Ἀποσημ. Χρονογράφου».

§

Ἀναλαβὼν ἵνα ἐρευνήσω τὴν μεσήλικα τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἱστορίαν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς πηγαῖς, μάλιστα ταῖς χειρογράφοις, καὶ ἐπὶ τόπου, ἐπίστευον, ὅτι μοὶ ἐπεβάλλετο ἐπίσκεψις εἰς τὰ μέρη, περὶ ὧν ἐπεθύμουν ἵνα γράψω. Τὸ πρῶτον μέρος εἰς ὅπερ μετέβην τῷ 1865 μετὰ τῶν γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν μου ἦτο τὸ Μυριόφυτον, κωμόπολις τῆς πρὸς τὴν Προποντίδα Θράκης. Εἰς αὐτὸ μετέβην καὶ τῷ 1891, καὶ τῷ 1896, τὸ δὲ περὶ αὐτοῦ βιβλίον μου «Μνήμην Γανοχώρων» ἐξέδωκα τῷ 1913, ἓν ἔτος μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ

καταστροφὴν καὶ τοῦ Μυριοφύτου, καὶ τῆς Χώρας, καί τινων ἑτέρων χωρίων. Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψίν μου (τῷ 1865) ἐξεπλάγην ἰδὼν εἰς οἰκίαν τινὰ βιβλιοθήκην, χιλιότομον ἴσως, ἑλληνικῶν βιβλίων ἐκδεδομένων πρὸ τοῦ 1840, πάντων εἰς σχῆμα Δ΄ καὶ Η΄. Ταῦτα βεβαίως ἐδείκνυον τὴν ἐν χρόνοις προγενεστέροις ὕπαρξιν ἐν Μυριοφύτῳ λογίων, ἢ φιλομαθῶν ἀνθρώπων. Καίτοι διέτρεχον τὸ δέκατον τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἐθαύμασα, μεθ᾽ ὅσα ἔμαθον, τότε καὶ μετὰ ταῦτα, τὸν ἀσκητικὸν βίον δύο κληρικῶν ἐκ Γανοχώρων,



ΤΟ ΜΥΡΙΟΦΥΤΟΝ ΠΡΟ ΤΟΥ 1912

Πολυκάρπου καὶ Συνεσίου, διακόνων. Διέμενον ἐν Χώρᾳ, μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν θέσεων, ἃς κατεῖχον, ὁ πρῶτος ἐν Σταυροδρομίῳ, διδάσκαλος τῶν ἱερῶν καὶ ἱεροκήρυξ, ὁ δεύτερος διάκονος ἐν τῷ Πατριαρχείῳ· ῥαδιουργίας θῦμα γενόμενος, ἀνεχώρησεν εἰς Χώραν ὁ Συνέσιος, τῷ 1861, καὶ ἔζη γλίσχρον λαμβάνων μισθὸν ὡς ὑποδιδάσκαλος καὶ παιδονόμος τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς σχολῆς· τῷ 1876 εὗρον τὸν Συνέσιον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μεταξὺ τῶν προϊσταμένων τῆς ἱερᾶς τοῦ Δοχειαρίου μονῆς, ἧς ἦτο καὶ προηγούμενος· ἐγίνωσκε

τὴν ἱερὰν ἡμῶν μουσικὴν, εἶχε δὲ φωνὴν, ἀλλὰ καὶ φυσιογνωμίαν γλυκεῖαν.

Ὁ δεύτερος, ὁ Πολύκαρπος, τύπος ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ κληρικοῦ αὐστηροῦ, λιπὼν τὴν θέσιν ἱεροκήρυκος καὶ διδασκάλου, προσεκλήθη ὑπό τινος οἰκογενείας ἐπισήμου οἰκοδιδάσκαλος μέλλων ᾽να συνοδεύσῃ τὰ πρὸς σπουδὴν ἑτοιμαζόμενα ᾽ν᾽ ἀπέλθωσιν εἰς Ἑσπερίαν τέκνα τῆς οἰκογενείας ταύτης, συμπληρῶν ἐκεῖ τὰς θεολογικὰς αὐτοῦ σπουδάς· ἀλλ᾽ εἰς τὸν ἀτυχῆ Πολύκαρπον ἐπανελήφθη τὸ κακόηθες δρᾶμα τῆς συζύγου τοῦ Πετεφρῆ, καὶ ἐπειδὴ ὁ νέος οὗτος Ἰωσὴφ προσηνέχθη τιμιώτατα καὶ σωφρόνως, ἡ νέα Πετεφρίνα καὶ ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐδίωξε, καὶ πρὸς πολλοὺς σημαίνοντας ἐσυκοφάντησε τὸν Πολύκαρπον, μὴ δυνηθέντα ᾽ν᾽ ἀναλάβῃ τὴν προτέραν αὐτοῦ θέσιν, οὔτε τοιαύτην ἄλλην ἐν Κπόλει. Περιπεσὼν εἰς μελαγχολίαν, ἀπεσύρθη εἰς τὴν γενέτειραν αὐτοῦ Χώραν, μελετῶν· μετὰ τὸ 1865 προσέλαβεν αὐτὸν παρ᾽ ἑαυτῷ ὡς διάκονον, ἀποστείλας εἰς Ῥαιδεστὸν, ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Πανάρετος, συμπολίτης τοῦ Πολυκάρπου, ὅστις ἦλθεν ὕστερον εἰς Κπολιν, ἐγένετο διδάσκαλος τῶν ἱερῶν καὶ συγχρόνως προϊστάμενος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν χίων. Τῷ 1886 ἐψηρίσθη «οὐκ ἀθεεὶ» μητροπολίτης τῆς πατρίδος αὐτοῦ Γάνου καὶ Χώρας (ἰδὲ λεπτομερείας εἰς τ᾽ Ἀπ. Χρ.)

§

Τῷ 1887 μετέβην εἰς ἐπίσκεψιν χωρίων τινῶν τοῦ Ἀστακηνοῦ, ἢ κοινότερον, κόλπου τῆς Νικομηδείας· Εἶδον τὰσ χωρία Κατιρλὶ, Κουρὶ τὴν

πάλαι Σωτηρόπολιν, Ἀρβανιτοχώριον, Τσινάρι, Ἁγίαν Κυριακὴν, καὶ τὸ Κοτζὰ-Ντερὲ, τὸ κατοικούμενον ὑπὸ τούρκων. Ἔγραψα περὶ τούτων «Ἐννέα ἡμέρας ὑπὸ τὸ Ἀργανθώνειον Ὄρος» διατριβὴν, ἐκδοθεῖσαν ἐν τῷ περιοδικῷ «Προόδῳ» (Βιέννης). Τῶν τούρκων κατοίκων τοῦ Κοτζὰ-δερὲ διαρκῶς ἀναμιμνήσκομαι τῆς πρὸς τοὺς περιοίκους ἕλληνας φιλίασ—εἰλικρινοῦς—ὡς ἀναμιμνήσκομαι τῆς φιλομούσου φιλοπατρίας τοῦ προϊσταμένου τοῦ Τσιναριοῦ (Πλατάνου) παπᾶ Διονυσίου· δύο τρεῖς στίχους ἔγραψα περὶ τοῦ ἱερέως τούτου εἰς τὰ Ἀπ. Χρ. κατὰ καθῆκον. Ἀλλ' ἐθαύμασα τὴν φιλοτιμίαν κληρικῶν ἑλλήνων, οἵους ἄλλοι πιθανῶς εὗρον καὶ ἀλλαχοῦ. Εἰς τὸ χωρίον Ἁγίαν Κυριακὴν ὁ Νικομηδείας (μητροπολίτης) ἐχειροτόνησε Κανακάρην τινὰ προσβύτερον· ἐγίνωσκεν ὀλίγα γράμματα· ὑπεχρέωσεν αὐτὸν καὶ ἵνα διδαχθῇ, καὶ ἵνα μελετᾷ. Εἰς τὴν πρώτην μου μετὰ τοῦ Ἱερωνύμου, ὡς μετωνόμασεν ὁ Φιλόθεος Βρυέννιος ὁ Νικομηδείας ἀπὸ Κανακάρη, συνάντησιν, εὗρον κληρικὸν ἀνεπτυγμένον καὶ ἀπό τε παραστάσεως καὶ συνομιλίας ἀξιοπρεπῆ. Ἡ ἔκπληξίς μου ἦτο καὶ μεγαλητέρα καὶ δικαιοτέρα εἰς τὸ Κατιρλί.

Τὸ χωρίον αὐτὸ κατέστη γνωστότατον ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνταρσίαν τοῦ θεοβλαβοῦς ἐξ Ἄνδρου μοναχοῦ Αὐξεντίου, πρότερον δὲ, μετὰ τὸ μέσον τῆς ΙΖ΄, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ γεννηθέντα πατριάρχην Κπόλεως Παρθένιον Δ΄ τὸν Μογιλάλον ἢ Χουμχούμην. Εἰς τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐγένετο γνωστὸν διὰ τὸν Ἰωάννην Βιθυνὸν, οὗ τινος ἐμνήσθην

ἀνωτέρω. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο διέμεινα τέσσαρας ἢ πέντε ἡμέρας τοῦ σεπτεμβρίου 1887. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν τούτων ἐμάθομεν τὸν θάνατον ναύτου τινὸς Σωτηρίου Παγκάλου. Οὔτε πένθιμοι τοιχοκολλήσεις ἔντυποι, οὔτε κραυγαὶ νεκροκρακτῶν, ὡς εἰς τὰς μεγάλας τουρκοκρατουμένας πόλεις, ἀνήγγειλαν τὴν κηδείαν, ἀλλ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μετεδόθη ἡ εἴδησις τοῦ θανάτου. Παρέστην εἰς τὴν ἐκφοράν, θαυμάσας καὶ τιμήσας καὶ ἐνθυμούμενος τὸ ἀπέριττον αὐτῆς. Τὸ νεκροκράββατον ἐκ σανίδων ἁπλῶν· οἱ δὲ φέροντες εἰς τὰς χεῖρας αὐτὸ ἦσαν ἐργατικοὶ ἢ ναυτικοὶ ἔχοντες στολὰς οὐχὶ ἑορτασίμους· στολαὶ νεκροφόρων ἀρλεκινικαὶ ἔλιπον τὴν παράταξιν, οὔτε παρετηρεῖτο ἀσεβὴς ἀνάρτησις παραπετασμάτων μελανῶν εἰς τὰς θύρας τοῦ ναοῦ, οὔτε κατάθεσις στεφάνων καὶ σταυρῶν. Μετὰ τὴν ἀπέριττον αὐτὴν κηδείαν ἔπρεπε ἵν' ἀκούσω καὶ τὸν ἐπικήδειον, ἀναγνωσθέντα ὑπὸ τοῦ πρωτοπαπᾶ τοῦ ναοῦ· ἔπειτα προσοχὴν καὶ εὗρον τὸν λόγον ἄξιον ἀκροάσεως. Ἠρώτησα τὸν διδάσκαλον τοῦ χωρίου «εἰς ποῖον γυμνάσιον, ἢ σεμινάριον ἐδιδάχθη ὁ παπὰ Μιχάλης». Ἐξεπλάγην ἀκούσας, ὅτι καὶ αὐτὸν, μετασχόντα παιδεύσεως στοιχειώδους, ὁ Νικομηδείας Φιλόθεος ἐχειροτόνησεν, ἐπέβαλεν ὅμως εἰς αὐτὸν τὴν ὑποχρέωσιν ἵνα διδαχθῇ τὴν ἑλληνικὴν, καὶ ἵνα μελετᾷ λόγους ἱεροκηρύκων. Ἐδιδάχθη λοιπὸν κατ' οἶκον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τῆς κοινότητος ἐπὶ διετίαν καὶ γραμματικὴν καὶ συντακτικὸν, ἀνεγίνωσκε καὶ λόγους ἠθικοὺς καὶ δογματικοὺς, καὶ κατώρθωσε ἵνα συντάττῃ καὶ ἐκκλησιαστικὰς ὁμιλίας ἀκουομένας εὐχαρίστως καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διδάξαντος

αὐτὸν, ὅστις μοι μετέδωκε τὰς περὶ παπᾶ Μιχαὴλ πληροφορίας· αὗται μοὶ ἐνεποίησαν τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε ἵνα μεταδώσω ταύτας πρὸς πολλοὺς, θαυμάζων τὸ φιλότιμον τῶν ἑλλήνων κληρικῶν· Ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ μετὰ δύο μόνον ἐγνωρίσθην ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας· τούτων ὁ Εἰρηναῖος διατελεῖ μητροπολίτης Σάμου καὶ Ἰκαρίας (πρότερον κα-



ΠΑΠΑ ΜΙΧΑΗΛ

νονικῶς Δαρδανελλίων), ὁ δὲ ἕτερος, Ἐμμανουὴλ Παπαμιχαὴλ διευθυντὴς τῆς Ἑταιρίας χημικῶν προϊόντων καὶ λιπασμάτων (Δραπετζῶνα-Πειραιῶς) φιλίαν ἄδολον, ἀπροσποίητον, εἰλικρινῆ—ὑπερφιλίαν—πρὸς ἡμᾶς ἐπιδεικνύοντες. Σήμερον ὁ παπὰ Μιχαὴλ, ὀγδοήκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν ἡλικίαν φέρων, μένει εἰς Θεσσαλονίκην παρὰ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Ἀμαλίᾳ συζύγῳ Ἀβρ. Ἀλεκτορίδου. Προσθετέον,

ὅτι εἰς τὸ βιβλίον μου, τὸ φέρον τίτλον «Λίθοι καὶ Κεράμια» καὶ motto τὰ τοῦ προφήτου Ἀμβακοὺμ (Β΄, 11) «Λίθος ἐκ τοίχου βοήσεται», ἔγραψά τινα περὶ τῶν πέριξ τοῦ Κατιρλίου χωρίων.

Μετὰ πέντε ἔτη μετέβην πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Προικοννήσου, δῆλα δὴ καὶ τῶν τεσσάρων νήσων τῶν ἀποτελουσῶν τὴν ἐνορίαν τοῦ μητροπολίτου. Τὸ περὶ τούτων βιβλίον ἐπιγράφεται «Προικόννησος»· ἐξεδόθη τῷ 1895. Εἰς πάντα τὰ χωρία, καὶ εἰς αὐτὸ ἔτι τὸ τριάκοντα μόλις οἰκογενείας ἀριθμοῦν Κλαζάκι, εὗρον κατοίκους φιλοτίμους, εὐσεβεῖς, πατριώτας, φιλεργούς. Εἰς τὸ Ἀφθόνι, τὴν ἀρχαίαν Ἀρόννην, ἠρώτησα γέροντάς τινας ὀγδοηκοντούτεις περὶ τοῦ παρελθόντος τῆς πατρίδος αὐτῶν· ἤκουον πολλὰ, ἀλλὰ δύο, τρεῖς διέσπασαν τὴν γινομένην ἑλληνιστὶ συζήτησιν. Ὁμιλεῖτε λοιπὸν βουλγαρικά; ἠρώτησα. —Ὁμιλοῦμεν ἀρβανίτικα, ἀπήντησαν—Εἶσθε λοιπὸν ἀλβανοί· προσέθηκα. Ἐντόνως οἱ παρόντες μοὶ εἶπον «Ὄχι, δάσκαλε· Εἴμεθα ἕλληνες ὅλοι· δὲν εἴμεθα ἀλβανοί· ἀλλ᾽ ὁμιλοῦμεν τὴν γλῶσσαν τῶν μαννάδων μας». Εἶχον πάντες συναίσθησιν τῆς ἑλληνικῆς αὐτῶν καταγωγῆς, ὄχι μόνον εἰς τὰς τῆς ἐπαρχίας Προικοννήσου νήσους, ἀλλ᾽ εἰς ὅσα μέρη μετέβην· διὰ τοῦτο ἐθαύμασα τὴν χριστιανικὴν ὑπομονὴν τῶν κατοίκων ἀπέναντι τῶν μητροπολιτῶν. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Κπολιν (1892) παρέστησα εἰς τὸν ἀγαθὸν πατριάρχην Νεόφυτον καί τινας ἀρχιερεῖς τὸ ἀδίκημα τὸ τόσον ἐπιτολαίως ἐπιδαψιλευόμενον ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν (ἀπὸ τοῦ 1853) εἰς τοὺς προικοννησίους ἕως τότε· οἱ γηραιότεροι ἠγανάκτουν κατὰ τῶν τότε συνόδων,

αἴτινες ἀπέστελλον ὡς ἀρχιερεῖς κληρικοὺς ἢ ἀθεοφόβους, ἢ ἀναισχύντους, ἢ ὀκνηροτάτους, ἢ οἰνόφλυγας, ὡς ἀπεδείκνυον αἱ κατ᾽ αὐτῶν καταγγελίαι. Ἠδικοῦντο αἱ ἐργατικαὶ, αἱ φιλοπάτριδες, αἱ εὐσεβεῖς κοινότητες, εἴ τι δ᾽ ἔπραττον, ἐτελεσιουργεῖτο χωρὶς πρωτοβουλίας, χωρὶς τῆς παρακινήσεως ἢ προτροπῆς τῶν ἀρχιερέων αὐτῶν· τινὲς τούτων ἦσαν τελειοδίδακτοι τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς σχολῆς· δυστυχῶς.

Ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας ἀνεπτυγμένην καὶ πρὸς τὰ τελειότερα τείνουσαν εὗρον, τῷ 1894, τὴν ἐν Δαρδανελλίοις ἑλληνικὴν κοινότητα, καὶ σχολεῖα καλῶς ἔχουσαν ὀργανωμένα, καὶ λέσχην ἐμπορικήν. Εἰργάσθησαν ἐπὶ μακρὸν ἀφιλοκερδέστατα καὶ μετὰ ζήλου φιλοπάτριδος οἱ ἐξ Ἠπείρου ἀείμνηστοι Πάταρας Δημήτριος καὶ Σαγιάνος, ὁ Ἀλεξιάδησ Κ. ὁ ἐκ Μαδύτου Σωτήριος Γεωργίου, ὁ ἐκ Σμύρνης Ἀλέξιος Ζέρφος· εἶχον πάντες φιλοπατρίαν ἔνθερμον, φιλανθρωπίαν, εὐσέβειαν. Καθὼς ἐκρίνομεν περὶ τῶν ἑλλήνων τῆς Σμύρνης, τῆς Τραπεζοῦντος, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Ἀδριανοπόλεως, τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, ὅλων τῶν μεγάλων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τῶν νήσων, οὕτως ἔκρινα καὶ περὶ τῶν ἐν Δαρδανελλίοις ἑλλήνων, ἀληθινῶν ἑλλήνων, ὀρθοδόξων. Εἶχον ἀνάγκην οὐχὶ κέντρου πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, ἀλλὰ χαλινοῦ. Ὁ ἀείμνηστος Δημήτριος Πάταρας ἐβεβαίου με, ὅτι, μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ νέου ναοῦ, σκοπὸν εἶχον οἱ πρόκριτοι ἵνα θεμελιώσωσι καὶ μικρὸν νοσοκομεῖον 8—10 κλίνας περιέχον· ἀλλ᾽ ἡ ἐκλογὴ τοῦ τόπου, ὅπου ἔπρεπε ἵνα κτισθῇ ὁ νέος τῶν

ὀρθοδόξων ναὸς, παρὰ τὴν θάλασσαν, εἰς τὸ μέσον, ἢ εἰς ἄκραν τινὰ τῶν Δαρδανελλίων, διήρεσε τοὺς ἕλληνας· οὔτε ἐξήτασά ποτε ἵνα μάθω τί ἤθελε καὶ τί ἔπραξεν, ἢ πόσα ἐξώδευσεν ὑπὲρ ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς ταύτης κοινότητος ὁ εἰς αὐτὴν ἀνήκων δαρδανέλλιος σκευοφύλαξ τοῦ Παναγίου Τάφου ἀρχιμανδρίτης Εὐθύμιος Πατλάκος. Ἀλλ᾽ ἐκ πείρας ἐξετίμησα καὶ διαιωνίζω, κατὰ καθῆκον, τὴν εὐσέβειαν, τὴν φιλοπατρίαν, τῶν ἐν Δαρδανελλίοις καὶ πέριξ ἑλλήνων.

Μετέβην κατὰ αὔγουστον τοῦ 1894 εἰς τὰ ὕπερθεν τῶν Δαρδανελλίων χωρία Χαλήλ-κιοϊ, Καλαφατλὶ, Ῥένκιοϊ, κατελθὼν πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀπέναντι σχεδὸν τῆς Τενέδου, εἰς τὸ Γενὶ-Χισὰρ, κατ᾽ ἐμὲ, Γενιτζὰρ, κατὰ τοὺς κατοίκους, τὸ πάλαι Σίγειον. Ἀγαθὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὰ ἐνεποίει τὸ φιλεργὸν τῶν κατοίκων· ἀλλὰ τὴν φιλεργίαν εἶδον καὶ εἰς τὰ 13 χωρία τῆς ἐπαρχίας Προικοννήσου, καὶ εἰς τὰ 8—10 τῶν ἐπαρχιῶν Μυριοφύτου καὶ Γάνου καὶ Χώρας, καὶ εἰς τὰ ἓξ τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου· εἶδον φιλεργίαν καὶ ὀλιγάρκειαν· ἀρετὰς ἀπομακρυνούσας τὰ στίφη τῶν ἐπαιτῶν. Οὐδεὶς ἐπαίτης.

Εἰς Ἐρέν-κιοϊ προὐξένει ἐντύπωσιν ἡ μεγίστη οἰκοδομὴ τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς, ὀφειλομένη εἰς τὴν γενναιότητα Γεωργίου—ἂν μὴ ἀπατῶμαι—Κουγιουμτζηδέλλη, ἐξ Ἴμβρου. Ἦλθεν εἰς τὸ Ἐρέν-κιοϊ (τὸ δῆθεν Ὀφρύνιον) πρὸ τοῦ 1850, ἔχων ἐπάγγελμα γανωτοῦ σκευῶν μαγειρικῶν, φιλεργότατος καὶ τιμιώτατος ἀναδειχθεὶς, καὶ διὰ τοῦτο σχηματίσας μικράν τινα περιουσίαν. Κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον, καὶ σχεδὸν πρὸ τῆς κη-

ρύξεως αὐτοῦ, κατέβη εἰς Δαρδανέλλια καὶ ἀνέλαβε τὴν προμήθειαν τροφίμων εἰς τὸν ἀγγλογαλλικὸν στόλον, ἐντὸς δὲ διετίας ἐσχημάτισε μεγάλην περιουσίαν διὰ φιλεργίας καὶ χρηστότητος ὁ πρῴην γανωτὴς, καὶ ἐγένετο ὠφέλιμος εἰς τὴν δευτέραν αὐτοῦ πατρίδα, καθ' ὅσον ἀντελαμβάνετο τοῦ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντος.

Εἰς ὅσα χωρία καὶ κωμοπόλεις μετέβαινον, κυρίως ἐξήταζον δύο τινά: «Φυραίνομεν—αὐτολεξεὶ—ἢ πληθυνόμεθα;» καί· «Ὑπάρχει συνείδησις ἑλληνικὴ παρ' ὑμῖν τοῖς χωριάταις;» Ἡ ἐξέτασις ἀπεδείκνυε, καὶ ὅτι ἐντὸς ἑκατὸν ἐτῶν ὁ πληθυσμὸς τῶν ἑλλήνων ηὔξησε πολὺ, καὶ ὅτι συνείδησις ἑλληνικὴ διεσῴζετο, μεθ' ὅλας τὰς ποικιλομόρφους ἐπηρείας. Πρὸ διακοσίων πενῆντα καὶ πρὸ τριακοσίων ἐτῶν ἐσώζετο μᾶλλον ζωντανὴ ἡ ἐκ βυζαντινῶν ἑλλήνων καταγωγή. Ἐξήτασα μετὰ προσοχῆς παλαιὸν κωδήκιον ἐλεημοσυνῶν ὑπὲρ τῆς μονῆς τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Λαύρας. Τὰ ἀναφερόμενα ὀνόματα ἔζων κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ΙΖ΄ ἑκατονταετηρίδος· καὶ εὑρέθησαν εἰς μὲν τὴν ***Μυτιλήνην***· Βρανὰς, Δούκαινα καὶ Δούκας, Κατακουζηνὸς, Κομνηνὴ καὶ Κομνηνὸς, Λασκαρίνα, Παλαιολογίνα καὶ Παλαιολόγος.—εἰς τὴν ***Τραπεζοῦντα***· Γαβρὰς, Διγενὴς, Θαλασσηνὸς, Καλογιάννης, Μελίκης, Παλαιολογίνα, Φωκὰς καὶ Χρυσοκόκκης.—εἰς τὴν ***Καλλίπολιν***· Ἀγαλλιανὴ, Θεοδηγίνα, Κατακουζηνὴ, Καλόθετος, Κομνηνὸς, Κανύκης, Λάσκαρις, καὶ Λασκαρίνα, Λογοθέτης, Μουζάκης, Παντευγενίνα, Σγουροπουλίνα, Συνοδινός.—εἰς τὴν ***Ῥαιδεστόν***· Ἀσάνης, Δούκας, Λασκαρίνα, Μουζαλοὺ (βεβαίως ἐκ τοῦ ἀρσενικοῦ

Μουζάλων τῶν βυζαντινῶν), Σοφιανὴ, Συναδηνὴ, Σφράντζενα.—εἰς τὴν ἐν ***Βιθυνίᾳ Κίον***· Βατατζίνα, Βριονὺ (Βρυεννοὺ), Διγενὴς, Δούκαινα, Μονοβασιώτης, Παλαιολογίνα, Ῥήγαινα, Χορτάτζαινα, Χρυσοκεφαλίνα. Ἔκπληξιν προξενεῖ τὸ κύριον ὄνομα ***Λούκαρις*** ἐν Κίῳ, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1613 - 20 !!! — εἰς τὴν ***Αἶνον***· μεταξὺ 50 μόνον ὀνομάτων ἐλεοδοτῶν, κατὰ τὴν αὐτὴν «ζητειανικὴν» περίοδον, εὑρίσκω 12 βυζαντινὰ, ταῦτα· Ἀσανίναν, Ἀπόκαυχον, Βατάτζην, Δούκαιναν, Κομνηνὸν, Μαγγαφὰν, Παλαιολογίναν, Ῥήγαιναν, Σπανόπουλον, Φιλομμάτην, Φραγγόπουλον· εἰς τούτους προσθετέον καὶ Χρυσόσκουλον.

Εἶχον δὲ συνείδησιν καταγωγῆς ἑλληνικῆς οἱ ἕλληνες καὶ μικρῶν χωρίων, πρὸ διακοσίων πενῆντα ἐτῶν. Ἡμεῖς καθ' ὅλην τὴν ΙΘ΄ ἑκατονταετηρίδα ἐγινώσκομεν καὶ ὠνομάζομεν Κιουτζοὺκ Τσεκμετζὲν τὸ Ῥήγιον· ἐν τούτοις, εἰς τὴν πρώτην λειτουργικοῦ βιβλίου σελίδα, ἀνέγνων κατὰ τὸ 1892 σημείωσιν διδακτικωτάτην δι' ἡμᾶς· ὅτι τὸ παρὸν βιβλίον «εἶναι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Ῥηγίου». Ἡ δήλωσις ἦτο γεγραμμένη τῷ 1700. Τότε καὶ ἐγίνωσκον καὶ ἔλεγον οἱ «ἀγράμματοι» ἕλληνες τὸ χωρίον αὐτῶν Ῥήγιον, καὶ ὄχι Κιουτζοὺκ Τσεκμετζὲν, ὡς οἱ μετὰ ἑκατὸν πενῆντα ἔτη ζήσαντες «γραμματιζούμενοι» καὶ λογιώτατοι. Ταῦτα καὶ τὰ ἐκτεθέντα ἄνω συμπεράσματα συνήγαγον ἀπὸ τῶν εἰς πολλὰ χωρία καὶ κωμοπόλεις ἐπισκέψεων.

§

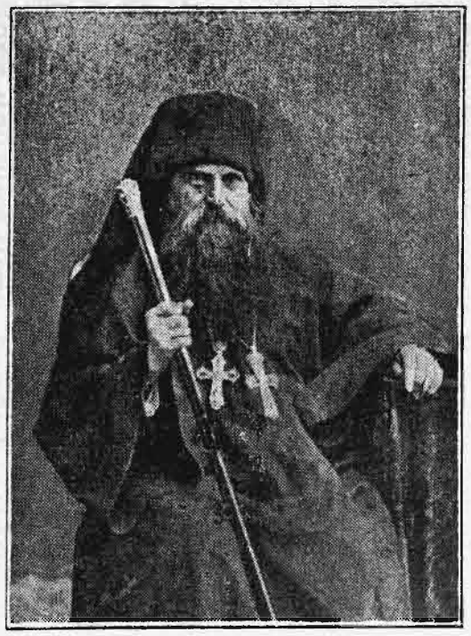
Ἕνα πόθον ἱερὸν ἐπραγματοποίησα δωδεκά-

κις ἕως σήμερον, τὴν ἐπίσκεψιν εἰς ***Ἅγιον Ὄρος,*** ἢ «προσκύνημα» κοινότερον, κατόπι δὲ τῶν τεσσάρων πρώτων ἐπισκέψεων ἐξέδωκα τὸν «Ἄθωνά» μου τῷ 1885 εἰς σελίδας 375 μετὰ τοῦ παραρτήματος, 356 ἄνευ αὐτοῦ. Αἱ ἐπισκέψεις ἐγένοντο τῷ 1876, τῷ 1879, τῷ 1880 και 81, τῷ 1891, τῷ 94, τῷ 96, τῷ 1899, καὶ, μετὰ εἴκοσι τρία ἔτη, τῷ 1922, τῷ 26, τῷ 27, καὶ τῷ 1928. Συνήγαγον ὕλην πολλὴν, πολλὰ δε ἤκουσα ἀπὸ στόματος πολυπείρων γερόντων ἁγιορειτῶν· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1867—1878, ὅτε διέμενον ἀπέναντι τῆς πατρικῆς οἰκίας μου οἱ ἐπίτροποι (ἀντιπρόσωποι) τοῦ Ἁγ. Ὄρους Ἀρσένιος μοναχὸς Ἰβηρίτης καὶ Γεννάδιος ὁ Λαυριώτης, ὁ τῷ 1871 χειροτονηθεὶς διάκονος καὶ πρεσβύτερος, ἠρώτων κυρίως τὸν Ἀρσένιον, καὶ ἐμάνθανον ἀρκετά.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψίν μου, ἀποβιβασθεὶς τῇ 4 ἰουλίου τῇ πρωΐᾳ (δηλ. 1876) εἰς τὴν ῥωσσικὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, ὡδηγήθην εἰς τὸν ῥωσσικὸν νεότευκτον ναὸν, λειτουργοῦντος τοῦ ἡγουμένου· ἐπειδὴ δὲ τὴν προηγουμένην νύκτα διέμεινα ἄϋπνος εἰς τὸ κατάστρωμα τοῦ ἀτμοπλοίου, καίτοι ἐκράτουν πάντοτε πρώτην θέσιν, ἀπεκοιμήθην εἰς τὸ ὁρισθὲν δι' ἐμὲ στασίδιον· ἀλλὰ τότε συνῃσθάνθην τὴν ἐπίδρασιν τῆς μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης καὶ τὴν ὑπ' αὐτῆς, οὕτως εἰπεῖν, ἀφύπνισιν· ἀνετινάχθην σχεδόν· εἷς τῶν ῥωσσιστὶ λειτουργούντων—αἱ ῥωσσικαὶ ἐκφωνήσεις μὲ ἀπεκοίμισαν—ἐξεφώνησεν ἑλληνιστὶ «Τον ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδοντα». Μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἐπισκεφθεὶς, ἐπανεῖδον τὸν μακαρίτην ***Μακάριον*** τὸν ἡγούμενον τῆς ῥωσσικῆς μονῆς, ὃν ἐγνώρισα τῷ 1874 ἐν Κπόλει· Ἦτο καὶ διετέλεσε φίλος μου ἀληθινὸς μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (18 ἰουνίου 1889), διευθύνας τὴν μονὴν ἀπὸ τοῦ 1875, ὡς δὲ βοηθὸς ἀπὸ τοῦ 1870. Ἐγεννήθη κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1820, ζήσας ἔτη 69. Ὁ πρὶν αὐτοῦ ***Γεράσιμος,*** ἕλλην ἐκ Μακεδονίας, διηύθυνεν ὁπωσδήποτε τὴν μονὴν ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1875, λέγουσι δ' ὅτι ἀπέθανεν ἑκατοντούτης, διαδεξάμενος τὴν ἡγουμενίαν μετὰ θάνατον τοῦ ἐκ Πελοποννήσου Σάβα (1803-1821) πρότερον μοναχοῦ τῆς τοῦ Ξενοφῶντος. Ἀφῆκε μνήμην εὐγενοῦς καὶ ἀγαθοῦ κυβερνήτου ὁ Μακάριος, ὡς ἀφῆκεν ***Ἱλαρίων ὁ Ῥάλλης,*** ἐξάδελφος δῆθεν τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ καθηγητοῦ Γεωργίου Ῥάλλη. Ὁ μακαρίτης Δημητράκης Ῥάλλης, ὁ πρωθυπουργὸς, μοὶ εἶπεν, ὅτι ὁ πάππος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος Ῥάλλης, ἐκ τῶν ἐπιφανῶν φαναριωτῶν, υἱοθέτησε παιδίον ὄντα τὸν Ἱλαρίωνα, λαβόντα τὸ ἐπώνυμον τοῦτο. Ἐγεννήθη τῷ 1810 ὁ Ἱλαρίων ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἦλθε δὲ παιδίον εἰς Κπολιν· ὑπηρέτησεν ὡς διάκονος παρ' Ἀθανασίῳ τῷ Ἱεροσολύμων, ὕστερον παρὰ Μελετίῳ τῷ Θεσσαλονίκης (εἶτα πατριάρχῃ), καὶ τῷ 1837 εἰσῆλθεν ὡς μοναχὸς εἰς τὴν ῥωσσικὴν τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος μονὴν, ὅπου ἀπέθανε κατὰ ἰούνιον τοῦ 1886.

Γράφω περὶ τούτων πάντων, διότι καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας πρώτας ἐπισκέψεις μου, ὡς καὶ πάντες οἱ προσκυνηταὶ, εἰς τὴν μονὴν ταύτην ἀπεβιβαζόμεθα. Τὰ πανδοχεῖα καὶ πολλὰ τῶν ἐργαστηρίων τοῦ λιμένος Δάφνης, ὅπου σήμερον ἀποβιβάζονται οἱ δῆθεν ἐπισκέ(ῆ)πται, ἐκτίσθησαν κατόπι.

Εἰς Καρεὰς συνηντήθημεν μετὰ τοῦ μεχρι τοῦ



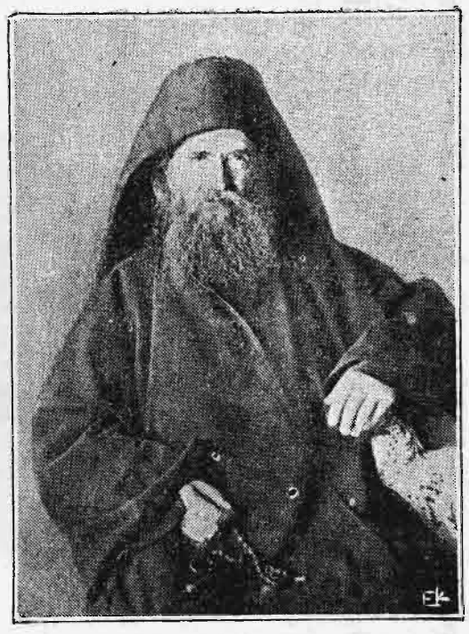
ΜΑΚΑΡΙΟΣ



ΓΕΡΆΣΙΜΟΣ



ΣΑΒΑΣ



ΙΛΑΡΙΩΝ ΡΑΛΛΗΣ

1876 σχολάρχου τῆς ἀθωνιάδος σχολῆς ***Ἰωάσαφ Σιάκου,*** χειροτονηθέντος πρὸ τριακονταετίας σχεδὸν ἐπισκόπου Ὕδρας καὶ Σπετσῶν, ἀλλ' ἐν ἡλικίᾳ πέραν τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν, οἷος παρίσταται ἐν τῇ ζιγγογραφίᾳ ταύτῃ. Τῷ 1882 ἐτόλμησε 'να φιλοσοφήσῃ, ἐκδοὺς μικρὰν διατριβὴν «Περὶ τῆς παγκοσμίου ψυχῆς κατὰ Πλάτωνα». Κατόπιν

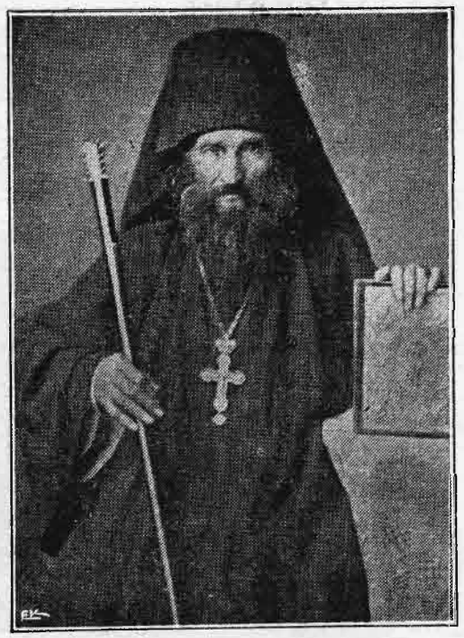


ΙΩΑΣΑΦ ΥΔΡΑΣ - ΣΠΕΤΣΩΝ

ἤκουσα ὅτι, τῷ 1896 ἦν ἱεροκήρυξ ἐν Τριπόλει. Ἀλλ' ἦτο λόγου ἀνάξιος ὡς κληρικός.

Εἰδήσεις ἔχων ἐκ προτέρων ἀγαθὰς περί τινων ἡγουμένων ἀρχαίων, μετέβην εἰς τὴν μονὴν Καρακάλου, ἣν διηύθυνεν ὡς ἡγούμενος ἀπὸ πολλοῦ ***Στέφανος*** ὁ ἐκ Βιτωλίων. Οἱ μεγάλοι «πατριῶται» κατηγόρουν αὐτὸν ὡς βούλγαρον, ἀλλ' ἦσαν ἔξω τῆς μονῆς αὐτοῦ «ἐξωκουρῖται». Οἱ φα-

νατικοὶ καλόγηροι κατήγγελλον αὐτὸν ὡς τὸν ***τελευταῖον κολλυβᾶν,*** οὗ ὅμοιος ἔζη τότε καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐν τῇ σκήτῃ τῆς ἁγίας Ἄννης, ὡς ἤκουσα, ***Παντελεήμων*** μοναχὸς ἐξ Ὕδρας. Ὁ ταλαίπωρος Στέφανος ἀνέπτυξέ μοι, ὅτι ἀπὸ τῶν λαλουμένων γλωσσῶν ἂν θελήσῃ τις εἰς τὰ Βιτώλια 'να καθορίσῃ ἐθνικότητας, ἄγνωστον ἂν θὰ ὀνο-



ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ο ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΚΑΡΑΚΑΛΟΥ

μάσῃ τὸν ὀρθόδοξον βιτωλιάνον ἀλβανὸν ἢ ρουμάνον, βούλγαρον ἢ ἕλληνα· Κολυβάδες δ' ἐχαρακτήριζον ὄχι τοὺς τελοῦντας κόλυβα καὶ μνημόσυνα τὰ σάβατα καὶ ὄχι τὰς κυριακάς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκολουθοῦντας τὸ σύστημα τῆς «συνεχοῦς μεταλήψεως»· ὁ Στέφανος ἦτο καλόγηρος αὐστηρός· ἦτο καλὸς χριστιανὸς καὶ ἕλλην.

Εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς μονῆς αὐτοῦ, ὡς εἰργάσθη

καὶ ***Νεόφυτος*** ὁ τῆς Σίμωνος Πέτρας, ἐξ Ἁλατσάτων τῆς ἐπαρχίας Κρήνης τῆς Αἰολίδος, τῷ 1828 γεννηθεὶς, ἐλθὼν εἰς τὴν μονὴν τῷ 1848, γενόμενος ἡγούμενος ἐν φεβρουαρίῳ 1861. Ἀρκούντως ἀνεπτυγμένος ἄνθρωπος. Διηύθυνε τὴν μονὴν πέντε καὶ τεσσαράκοντα ἔτη, μεταβὰς τῷ 1888 εἰς Ῥωσσίαν ἐπὶ συλλογῇ συνδρομῶν ὑπὲρ



ΝΕΟΦΥΤΟΣ Ο ΤΗΣ ΣΙΜΩΝΟΣ ΠΕΤΡΑΣ

τῆς μονῆς· ἕνεκα τούτου διετήρησε ζῶσαν, ὡς καὶ πρότερον, τὴν πρὸς τοὺς ῥώσσους ἀγάπην, ἀπεναντίας πρὸς ἄλλους, ἀθροίσαντας συνδρομὰς ὑπὲρ ὁμοίου μοναστηρίου καὶ ὑβρίσαντας ἐν τύποις καὶ ῥώσσους καὶ Ῥωσσίαν. Ἀπεσύρθη τῆς διοικήσεως τῆς μονῆς ὁ Νεόφυτος τῷ 1906, καὶ ἀπέθανε κατ᾽ ἀπρίλιον τοῦ 1907.

Θαυμασίως ὑπὲρ τῆς μονῆς αὐτοῦ εἰργάσθη

καὶ ***Συμεὼν*** ὁ τῆς τοῦ Γρηγορίου, ὃν ἐγνώρισα τῷ 1876 νέον, οἷον παριστᾷ ἡ παρατιθεμένη εἰκών. Ἡγούμενος ἐξελέγη κατὰ μάϊον τοῦ 1859 καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι θανάτου (20 ὀκτωβρίου 1905). Τὴν μονὴν ἐκυβέρνησε μετὰ πολλῆς ἐμπειρίας, μετὰ φειδοῦς τοῦ ἱεροῦ χρήματος, μετ᾽ ἀδελφικῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς· ἐβελτίωσε τὴν οἰκονομικὴν αὐτῆς κακοδαιμονίαν, αὐτὸς ὡς



ΣΥΜΕΩΝ Ο ΤΗΣ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ἁπλοῦς ἐργάτης ἐργαζόμενος, τῆς ἀγάπης τῶν ἁγιορειτῶν ἀπολαύων. Ἐπολέμησεν ἐν τῷ κύκλῳ αὐτοῦ τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ῥωσσικὴν ἐπικράτησιν. Καὶ περὶ τούτου μὲν ἄλλοτε· ἀλλὰ τοῦ πολέμου κατὰ τῆς δῆθεν ἐπιφόβου ῥωσσικῆς ἐπικρατήσεως ἦσαν καί τινες ἕτεροι δῆθεν ἀρχηγοὶ καὶ «καπετάνιοι», τούτων δὲ μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι ἐγένοντο Κοσμᾶς ὁ Λαυριώτης καὶ Νεόφυτος ὁ Βα-

τοπεδηνός· ἦσαν φίλοι, καὶ πρότερον ἐν τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ συμμαθηταί. Ἐδείχθησαν πολέμιοι τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει καὶ τῶν ἁπανταχοῦ τοῦ κόσμου ῥώσσων, κινήσαντες ἀσεβῆ καὶ κατὰ τοῦ Πατριαρχείου πόλεμον, ἢ μᾶλλον ζητήσαντες, ἵνα



ΚΟΣΜΑΣ ΝΕΟΦΥΤΟΣ

δημιουργηθῇ ἀσεβὴς ἀνταρσία κατὰ τοῦ κέντρου τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἑνότητος, τοῦ πατριαχικοῦ θρόνου Κωνσταντινοπόλεως. Συνεμερίζετο, δυστυχῶς, τὰς ἀσυνεσίας ταύτας, κολακευόμενος ὑπὸ τῶν συντακτῶν τοῦ «Νεολόγου» καὶ τῆς «Θρᾴκης», ὁ πολυτάλαντος ἀρχιμανδρίτης Ἀνανίας ὁ Βατοπε-

δηνὸς, ὁ ἐξ Ἠπείρου, χορηγῶν ἐκ τοῦ πλουσιωτάτου ταμείου αὐτοῦ εἰς τὰς δύο ταύτας ἐφημερίδας εὐτελῆ ποσὰ, ἵνα κατασκευάζωσιν ἀσύστατα φληναφήματα, γελοίας ἐν τούτῳ ἀποδεικνύοντα τὰς ἐφημερίδας ταύτας. Ἀρκοῦσι δύο τινά· ὁ τῆς «Κωνσταντινουπόλεως» πρωτοσυντάκτης (Α.Χ.), ὁ μετὰ λύσσης πάντοτε κατὰ ῥώσσων καὶ σλαύων ἐν γένει γράφων, διετείνετο ὅτι, τὰ βυζαντινὰ ἐπίσημα γράμματα τῆς ῥωσσικῆς μονῆς ἐπλαστογραφήθησαν ὑπὸ νέου τινὸς Σιμωνιδου, ὑποδεικνύων τὸν Μανουὴλ Ἰω. Γεδεὼν, ὅστις οὔτε ἔζη, καθ' ὃν χρόνον ἠρεύνων τὰ γραμματοφυλακεῖα τῶν μονῶν ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκυς καὶ ὁ Σεβαστιανὼφ, οὔτε ὅτε συνέλεγε τὴν Σλαϊκὴν αὐτοῦ βιβλιοθήκην ὁ σοφὸς Miklosich. Ἔγραψαν αὐτοὶ πρὶν γεννηθῶ. Ἄλλοτε πάλιν εἴς τινα τῶν ἐφημερίδων τούτων ὁ συντάκτης ἔγραψεν, ὅτι ἡ μονὴ ὠνομάσθη τῶν ῥώσσων, ἢ τῶν ῥὼς, ἀπό τινος ἕλληνος πλουσίου, γεννηθέντος ἐν Ῥωσῷ τῆς Κιλικίας, ἀποκρύπτοντες οἱ δείλαιοι τὸ γραφόμενον ὑπὸ Στεφάνου Βυζαντίου «Ρωσὸς ..... ὁ κάτοικος ῥώσιος». Ἀλλ' ἠμείβοντο ὑπὸ τοῦ Ἀνανίου. Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ ἕλληνες ὀρθόδοξοι, δῆθεν, καταγγέλλοντες, δῆλα δὴ συκοφαντοῦντες ἐν γράμμασι καὶ διὰ τοῦ τύπου, τὸ Πατριαρχεῖον, ὅτι εὐνοεῖ τοὺς ῥώσσους τοὺς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει κατασκευάζοντας φρούρια, ἀντὶ μοναστηρίων, ὅπως ἀπ' αὐτῶν κυριεύσωσι μακεδονικάς τινας πόλεις (ἐξ ἐφόδου;) Ὁ γελωτοποιὸς ἢ σατυρικὸς «Μῶμος», ταῦτα πάντα χλευάζων, κατεσκεύαζε λογοπαίγνια ἀπὸ τοῦ ἁγιορειτικοῦ ἐπωνύμου τοῦ Ἀνανίου, παρεπωνυμῶν αὐτὸν βατοπετεινὸν, βατοποδινὸν, βατοπελιδνὸν, γατοπε-

τεινὸν κλπ. Εἰς τὰς συῤῥαπτομένας ἔνθεν κἀκεῖθεν ἀηδεῖς καὶ προδοτικὰς ἱλαροτραγῳδίας ταύτας ἔθηκε τέλος ὁ πατριάρχης Ἰωακεὶμ ὁ γέρων (ὁ Β΄) διατάξας τὸν Ἀνανίαν (1875) ἵν' ἀναχωρήσῃ εἰς Ἅγιον Ὄρος, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἑβδομηκοντούτης τῇ 20 ἀπριλίου 1876.

Καίπερ ἀποδοκιμάζων τὴν ἐν Κπόλει κατὰ τὸ 1874 - 75 πολιτείαν αὐτοῦ, ἔγραψεν ἐν τῇ



ΑΝΑΝΙΑΣ Ο ΒΑΤΟΠΕΔΗΝΟΣ
(ἀρχιμανδρίτης)

«Πρωΐᾳ» αὐτοῦ ὁ Μ. Ι. Γεδεὼν ταῦτα· «Τὸν θάνατον ἐσημείωσεν ἡ ἐνταῦθα ἐφημερὶς «Τύπος», ἀλλ' ἀληθῶς εἰπεῖν μετά τινος δριμύτητος, ἥτις, ὅσον δικαία καὶ ἂν ᾖναι, δὲν δύναται ἵνα ἐφελκύσῃ οὐδ' ἐλάχιστον φθόγγον μεμψιμοιρίας κατὰ τοῦ τεθνεῶτος, ὅσον κατὰ τοῦ ζῶντος . . . . . ἀλλὰ πάντες διδάσκουσιν, ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ κόσμου ἐκλιποῦσα ὕπαρξις εἶναι σεβαστὴ, οἱ δὲ γράφοντες τὸν «Τύπον» θὰ ἔκαμνον καλὰ περιορίζοντες τὰς

ἐκφράσεις αὐτῶν, καὶ μὴ μιμούμενοι τὴν ἀγρίαν ἐκείνην ὕαιναν, ἥτις ἀνέσκαπτε πέρυσι τυμβωρυχοῦσα τοὺς τάφους, ἐν οἷς ἐκρύπτοντο προσφιλῆ σώματα» (Πρωΐα τῆς 11 μαΐου, σελ. 65).

Αἱ ὀλέθριαι τῶν δεληγεωργικῶν ἰδέαι, ἐνοικιασθεῖσαι ἐντὸς ἐξημμένων ἐγκεφάλων, ἐτερατοτόκησαν ἀνόσιον κατὰ τοῦ Πατριαρχείου πόλεμον. Τῇ 9 ὀκτωβρίου 1874 «οἱ προϊστάμενοι τῆς ἱερᾶς μονῆς Λαύρας» ἀπέλυσαν ἐπαναστατικὴν προκήρυξιν, ἥτις θ' ἀμαυρώσῃ τὰς σελίδας τούτου τοῦ συγγράμματος ἐὰν ἐκδοθῇ· τὸ τελευταῖον αὐτῆς μέρος ἔχει οὕτως· «Ἐπειδὴ πρόκειται, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ τύπου καὶ τοῦ κυρίου Ἀνανίου, νὰ προβῇ ἡ Ἐκκλησία εἰς γενικὸν τοῦ Ὄρους κανονισμὸν καὶ ἐπικυρώσῃ αὐτὸν διὰ τῆς Ὑψ. Πύλης, διὰ νὰ ἔχῃ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχὺν, εἶναι καλὸν ὅ τε κύριος Ἀνανίας καὶ οἱ ἐπίτροποι*, διὰ πολιτικοῦ προσώπου τῆς ἐμπιστοσύνης, νὰ διαδώσωσιν εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τῆς Πύλης τὰς διαθέσεις τοῦ Πατριαρχείου ὑπὲρ τῶν ῥώσσων, καὶ ὅτι, διὰ τοῦ νέου κανονισμοῦ ἐπὶ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος θὰ πλημμυρήσῃ τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀπὸ ῥώσσους ἐπιδιωκο***μένους***** τὴν κατάκτησιν αὐτοῦ. Ἡ ἐπελθοῦσα διαφωνία καὶ ἀποχώρησις τῶν πέντε λαϊκῶν ἐκ τῆς συνελεύσεως τὰ μέγιστα συντελεῖ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ μας».

Εἰς τὴν κακοσύντακτον ταύτην ἐπιστολὴν αἱ μοναὶ σώφρονα τηρήσασαι σιγὴν ἐμιμνήσκοντο τοῦ αἰσωπείου μύθου· «ἐβοηθήσαμεν ἂν ὑμῖν, εἰ μὴ

---

* δῆλα δὴ οἱ ἐν Κπόλει ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

** ἀξιοδάκρυτος ἡμιμάθεια· δηλ. ἐπιδιώκοντας.

ἔγνωμεν, τίνες ἐστὲ καὶ τίσι πολεμεῖτε». Ἀλλὰ καὶ εἰκοσιπέντε πρὸ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἔτη, ἡ μονὴ Λαύρα, ἤ τις ἑτέρα, πρόθυμος ἐδείχθη ἵνα ἐγείρῃ κατὰ τοῦ Πατριαρχείου Κπόλεως στάσιν γελοίαν, ἀλλ' εὗρεν ἀντίθετον τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων, ἥτις ἀπήντησεν, ὡς σύστημα φρονίμων ἀνθρώπων, οἵτινες, παρετήρουν, ὅτι διά τινος πρὸς τὸν πατριάρχην γράμματος, ἐν σχεδίῳ ὑποβαλλομένου «ἀντὶ νὰ ἐλκύσωσι τὴν συμπάθειαν τῆς παναγιότητός του, τοὐναντίον πρέπει νὰ περιμένωμεν τὴν δικαίαν ὀργήν του· καθότι, χωρὶς ποτε νὰ λάβωμεν καμμίαν ἐνόχλησιν, εἴτε παρὰ τῆς παναγιότητός του, ἰδιαιτέρως, εἴτε καὶ κοινῶς παρὰ τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἔχομεν νὰ προβάλλωμεν εἰς αὐτὴν μετὰ ἐπαπειλῆς, ὅτι εἴμεθα συνδεδεμένοι ν' ἀντιπαραταχθῶμεν, ἂν θελήσῃ νὰ πειράξῃ τὰ ἀρχαῖα προνόμιά μας. Τὸ ὕφος τούτου τοῦ γράμματος εἶναι ὅλον ἐπαπειλητικὸν . . . . . μᾶλλον διερεθιστικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καθ' ἡμῶν ὀργῆς, παρὰ ἱκετικὸν καὶ παρακλητικόν, τὸ ὁποῖον ἡ ὑπόθεσις ἤδη ἀπαιτεῖ. Ὅθεν καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἐκρίναμεν συμφέρον νὰ σφραγίσωμεν ἓν τοιοῦτον γράμμα, καὶ λάβετε ὀπίσω ἄνευ τῆς μοναστηριακῆς ἡμῶν σφραγίδος. Ταῦτα.

τῇ κς΄ αὐγούστου ,ωλθ΄ (1839)

† ***Οἱ ἐπίτροποι τῆς τῶν Ἰβήρων μονῆς μετὰ πάντων τῶν σὺν ἡμῖν προϊσταμένων ἀδελφῶν***».

Ἡ ἐπιστολὴ σώζεται ἐν τῷ γραμματοφυλακείῳ τῆς μονῆς ταύτης, δεικνύει δ' ὅτι ὑπῆρχον ἄνδρες ἐν Ἁγίῳ Ὄρει συνετοί, ἀντιτιθέμενοι εἰς παραφόρους σκέψεις· ἐβάρυνε δὲ κατὰ τοὺς μέχρι

τοῦ 1880 χρόνους ἡ γνώμη τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων. Ἐν ᾗ περιπτώσει ἀντιπρόσωποι μονῶν τινῶν ἐσκέπτοντο ἵνα προβῶσιν εἰς ἀπόφασιν οἱανδήτινα, ἐξήταζον ἐρωτῶντες πρότερον· «Τὸ εἶπεν»—ἢ «Θὰ τὸ πῇ καὶ τὸ νιβήρων;» Τὸ δὲ νιβήρων εἶχεν οὐχὶ ἕνα, ἀλλὰ πολλοὺς προϊσταμένους εὐποροῦντας καὶ πεῖραν καὶ νοημοσύνην κεκτημένους. Ἐγύμναζεν αὐτοὺς ἀποστέλλον εἰς ἀποσταλὰς ἔξω καὶ ἐντὸς τοῦ τότε καὶ μεγάλου καὶ εὐημεροῦντος τουρκικοῦ κράτους, καθ' ὃν χρόνον αἱ λοιπαὶ μοναὶ τὸν αὐτὸν «ἀδελφὸν» ἐκράτουν εἰς τὴν αὐτὴν χρηματοφόρον, ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαυΐᾳ κυρίως, διακονίαν οὐχὶ μίαν ἑξαετῆ περίοδον, ἀλλὰ καὶ τρεῖς καὶ πέντε, ἅπαξ δὲ καὶ ἓξ ἑξαετίας. Τὸ φαῦλον τοῦτο σύστημα κατέκρινε συνοδικῶς ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος ΣΤ΄ τῇ 26 ἰανουαρίου 1854, ἀπειλήσας, ὅτι ἂν τοιαύτη κτημάτων πλουσιωτάτων μοναστηριακῶν εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἐνοικίασις ἐπέκεινα τῶν ἓξ ἐτῶν ἀποφασισθῇ «δὲν θέλει τύχῃ τῆς ἡμετέρας ἐπιδοκιμασίας καὶ ἐγκρίσεως». Διότι ἡ ἐνοικίασις ἀνηγγέλλετο εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κπόλεως, ὅπερ ἐξέδιδε τὰ νενομισμένα συστατικὰ γράμματα πρὸς τοὺς ἡγεμόνας Μολδαυΐας καὶ Βλαχίας, ὡς καὶ πρὸς τοὺς μητροπολίτας Οὐγγροβλαχίας καὶ Μολδοβλαχίας. Εἶχε δ' ἡ τῶν Ἰβήρων μονὴ πολλοὺς ἐμπείρους καὶ συνετοὺς προϊσταμένους, εἶχον καὶ ἄλλαι. Δύο ἔτη κατόπι τοῦ παραφόρου σαλπίσματος τοῦ Κοσμᾶ Λαυριώτου, ἐλθὼν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἐγνωρίσθην μετὰ φρονίμων γερόντων, μὴ συμμεριζομένων τὰς ἀβαθεῖς κρίσεις μεγάλων «πατριωτῶν». Εἰς τὸ Βατοπέδιον εὗρον τοὺς ἐπὶ νοημοσύνῃ, εὐγενίᾳ τρόπων, λελογισμένῳ

πατριωτισμῷ, τινὰς δὲ διακριθέντας καὶ ἐπὶ παιδείᾳ τῇ λεγομένῃ θείᾳ καὶ τῇ θύραθεν· ***Ἰάκωβον*** ἀρχιμανδρίτην τὸν ἐκ Ζαγορίου τῆς Ἠπείρου, τὸν καὶ ***Σιμιτσὴν*** παρωνυμούμενον, ὄντα σεβαστὸν εἰς πάντας τότε· τὸν γέροντα ***Ἀντώνιον*** τὸν ἐκ Θεσσαλονίκης, ἐπικαλούμενον καὶ ὄντα ***Λογιώτατον***· τὸν γέροντα ***Μελχισεδὲκ Καλλιβούρσην*** τὸν ἐκ Νάξου, πρότερον λαυριώτην· τὸν διάκο - ***Δανιὴλ***



ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ Ο ΒΑΤΟΠΕΔΗΝΟΣ

Καισαρίδην τὸν ἐξ Ἱερισσοῦ· τὸν προηγούμενον ***Χαραλάμπην Τσακασιάνον*** τὸν ἐκ Ζακύνθου—εἰς τὴν τοῦ Παντοκράτορος τὸν ἀρχιμανδρίτην ***Ἀθανάσιον*** (ἐκ Κυδωνιῶν;) καὶ ***Δανιὴλ*** τὸν γέρο Θάσιον—εἰς τὴν τοῦ Φιλοθέου τὸν ***Συμεών***—εἰς τὴν Λαύραν τὸν μέγαν καὶ πολὺν ἀρχιμανδρίτην ***Βενιαμὶν*** τὸν ἐκ Κέω, τὸν προηγούμενον ***Νικόδημον*** τὸν ἐξ Ἀδριανοπόλεως—εἰς τὴν τῶν Ἰβήρων πάντας τοὺς προϊσταμένους, ταὐτὰ φρονοῦν-

τας, οἷα καὶ οἱ σημειωθέντες ἀνωτέρω. Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἤθελεν, οὔτ' ἐννόει ἀεροκυνήγημα, ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῇ φιλελληνικόν.

Περιττὸν ἵνα εἴπω, ὅτι οἱ διαμείναντες ἐπί τινα καιρὸν ἐν Ῥωσσίᾳ, μάλιστα δ' οἱ ἰβηρῖται διετήρησαν τὴν ἀδελφικὴν πρὸς τοὺς ῥώσσους στοργήν, οὐδέποτε δ' ἠθέλησαν ἵνα λάβωσι μέρος εἰς τὰς



ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΣΠΑΘΗΣ

σταυροφορίας πολιτευτῶν μικρονόων κατὰ τῶν διὰ τοῦτον, ἢ δι' ἐκεῖνον τὸν λόγον εὐεργετησάντων ἑλληνικὰς μονὰς ῥώσσων· ἕνα τοιοῦτον ἐγνώρισα κάλλιστα, τὸν ἀρχιμανδρίτην ***Ἀθανάσιον Σπαθὴν,*** διαμείναντα ἐπί τινασ ἡμέρας εἰς τὴν πατρικὴν ἡμῶν οἰκίαν ἐν Φαναρίῳ. Ἐγεννήθη ἐν Σκάλᾳ τῆς Κεφαλληνίας, διέμεινεν ἐπὶ ὀκταετίαν (ὀκτωβρίου 1868—ὀκτωβ. 1876) ἐν Μόσχᾳ, ἡγούμενος τοῦ ἐκεῖ μετοχίου τῆς τῶν Ἰβήρων μονῆς,

ἀπέθανε δὲ τῷ 1884. Ἐκτείνω τὸν περὶ Σπαθῆ λόγον, διότι χρῆμα πολὺ συναθροίσας, ἐβοήθησε πολλοῖς πτωχοῖς ἁγιορείταις μοναχοῖς, συνετήρησε δὲ παρ᾽ ἑαυτῷ τὸν ἐν Μόοχᾳ τότε σπουδάζοντα διάκονον Προκόπιον Οἰκονομίδην, τὸν ἀπὸ τοῦ 1897—1902, κακῇ τύχῃ, μητροπολίτην Ἀθηνῶν, καὶ δαπάνῃ ἰδίᾳ συνεπλήρωσε μίαν πλευρὰν τῆς μονῆς, οἴκους δῆλα δὴ, διαμερίσματα, ναΐσκους κ.τ.τ. διότι μόνον οἱ τοῖχοι τῆς πλευρᾶς ἦσαν ἐκτισμένον ἀπὸ τοῦ 1867.

§

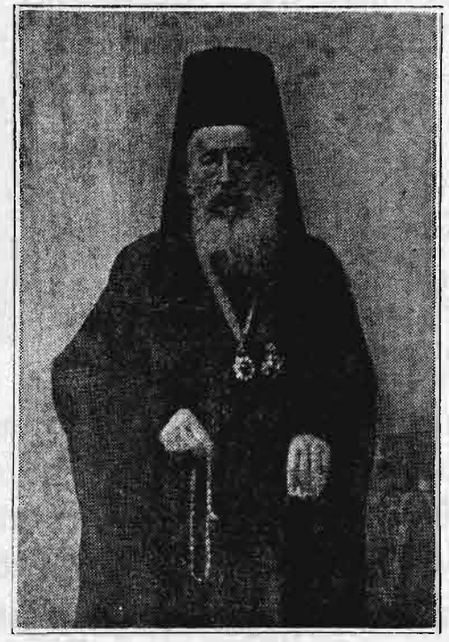
Ἀναγνοὺς εἰς τὰς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει βιβλιοθή-



ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

κας καὶ μεταγράψας κείμενα πολλὰ βυζαντινὰ καὶ τῶν κάτω χρόνων, ὧν ἐξεδόθησαν τὰ περισσότερα, ἔκτατ᾽ ἐθαύμασα καὶ ἐτίμησα τὴν φροντίδα

λογίμων καλογήρων, ἑλλήνων καὶ ῥώσσων πρὸς περίσωσιν ἀρχαίων γραπτῶν μνημείων τῆς προγονικῆς εὐσεβείας καὶ πολυμαθείας. Ἀναφέρω εἰς τὸ βιβλίον «Ἄθωνα» (σ. 340), ὅτι ὁ γνωστὸς, εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον, ὡς ἀρχαιότερος χειρογράφων μοναστηριακῶν κατάλογος εἶχε συγγραφέα τὸν μνήμης ἀλήστου ***Ματθαῖον*** τὸν ἐξ Ἄνδρου, πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, κοσμήσανταἸτὸν πατριαρ-



ΧΑΡΙΤΩΝ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΣ

χικὸν ἐκεῖνον θρόνον ἀπὸ αὐγούστου 1746 μέχρις ἰουλίου 1766, ἀποσυρθέντα ἔκτοτε εἰς τὴν μονὴν Κουτλουμουσίου, ἐκ παίδων γνωστὴν αὐτῷ, καὶ ἐν αὐτῇ θανόντα τῇ 25 ἀπριλίου 1774, κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπιγραφήν. Ἑκατὸν εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὸν Ματθαῖον, ἔγραψε κατάλογον ἕτερον, καὶ αὐτὸς τῶν κουτλουμουσιανῶν χειρογράφων, ὁ μοναχὸς ***Χαρίτων Κουτλουμουσιανὸς,*** ὡς αὐτὸς

εἶπέ μοι. Ἠπειρώτης ὁ Χαρίτων καὶ μαθητὴς τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς, ἦλθεν εἰς τὴν μονὴν ταύτην πρὸ τοῦ 1860, προσεκολλήθη τότε εἰς τὸν οὕτως ἢ ἄλλως διορισθέντα ἡγούμενον Κουτλουμουσίου Ἰωάσαφ, οὗ προκάτοχος ἦν ὁ Ἀμφιλόχιος, ὁ ἐκ Πάτμου, ὁ μετὰ τὸ 1861 μεταβὰς εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ χειροτονηθεὶς μητροπολίτης Πηλουσίου (Α. Χ.). Ἐπί τινα ἔτη ἐξήσκει ὁ Χαρίτων ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν «Ἱερὰν Κοινότητα» τοῦ Ἁγίου Ὄρους διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ πεῖραν καὶ νοημοσύνην. Ἀπέθανε, διαρκοῦντος τοῦ μεγάλου πολέμου, εἰς ἡλικίαν ἴσως ὀγδοήκοντα ἐτῶν.

Ἦτο δὲ τῶν μοναστηριακῶν χειρογράφων φύλαξ ὁ Χαρίτων αὐστηρὸς, ἀπολεσθείσης μόνον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τῆς συλλογῆς τῶν πρὸς Ματθαῖον Ἀλεξανδρείας ἐπιστολῶν, ἃς, χάριν μου κατὰ σεπτέμβριον 1891, μετέγραψεν ὁ (μακαρίτης φίλος μου) Δημήτριος Γ. Χατζόπουλος. Ἔπεμψα δὲ τὰ γράμματα πάντα εἰς τὸν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Βουκουρεστίου καθηγητὴν τοῦ κανονικοῦ δικαίου Κωνστ. Ἐρβιτζεάνον πρὸς ἔκδοσιν.

Χειρογράφων κλοπὰς ἀνοσίους κατήγγειλεν ὁ μοναχὸς τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου Ζωσιμὰς ὁ θεσσαλός. Ἐξέδιδεν ἐν Βόλῳ, ἀπὸ τοῦ 1880 πολλὰ φυλλάδια τῷ λαῷ χρησιμώτατα. Τὸ ἡμερολόγιον «Φήμη» τῶν ἐτῶν 1886, 1887 καὶ 1888, καὶ τὸ φτωχικὸν αὐτοῦ περιοδικὸν «Προμηθεὺς», ἐκδοθὲν ἐπὶ δεκατρία ἔτη (εἰς σχῆμα Δ΄ καὶ φυλλάδια 12 κατ᾽ ἔτος ὀκτασέλιδα), πολλὴν ἀποταμιεύουσιν ὕλην ἀναφερομένην εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλίας· ἤθροιζε δὲ ἀπὸ βιβλίων ἐντύπων παλαιῶν καὶ ἀπὸ χειρογράφων, ἤθροιζεν ἐπιγραφὰς, ἤθροι-

ζε παραδόσεις, διασώζων εἰς τὰς ἐκδόσεις αὐτοῦ τὰ περιαθροιζόμενα, ἀδόκιμά τε καὶ δόκιμα.



ΖΩΣΙΜΑΣ ΜΟΝΑΧΟΣ

Κατὰ τὰς τέσσαρας πρώτας εἰς Ἅγιον Ὄρος ἐπισκέψεις μου ἐγνώρισα τὴν περὶ τῶν ***βυζαντινῶν αὐτόσε κειμηλίων*** φροντίδα καὶ στοργὴν τῶν προεχόντων μοναχῶν. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλεσαν ὁ ἱερόσυλος Ἀγαθάγγελος τοῦ Ἐσφιγμένου - ***ὄχι μόνος ἐργασθεὶς*** — καὶ τρανός τις ἀρχιμανδρίτης ἀπαγαγὼν παλαιὰν εἰκόνα τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος εἰς σχῆμα μικρὸν, καὶ λάθρα μεταβιβάσας εἰς ὁμόδοξόν τινα ἄνθρωπον, χάριν παρασήμου τῆς ἁγίας Ἄννης, μὴ δοθέντος. Ἀλλ᾽ ἡ ***φροντὶς ὑπὲρ τῶν χειρογράφων*** παρώργισε τὸν ἄγγλον Κοῦρζον ἵνα γράψῃ τῷ 1837 λέξεις ἀδίκους ἐναντίον τῶν μοναχῶν ἁγιορειτῶν· ἴσως ἀνέγνωσαν αὐτοὶ τὰς ἀγγλικὰς φληναφίας, ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ

Ι. Καρασούτσα μεταφρασθείσας, ἐκδοθείσασ εἰς τὸ περιοδικὸν « Εὐτέρπην » (τ. Γ΄ σ. 817 — 826, καὶ 841 -- 47). Ἐνίοτε ἠπατῶντο τῶν χειρογράφων οἱ φύλακες εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ὑπεδέχοντο σοφὸν ἄνδρα, συστατικὰ γράμματα φέροντα ξένων ὑπουργῶν, καὶ παρεῖχον εἰς αὐτὸν πᾶσαν ἐμπιστοσύνην, ὡς εἰς τὸν βιβλιοκλόπον Μηνᾶν Μηνωΐδην, ἐξανδραποδίσαντα πολλὰ χειρόγραφα, ἄλλων δ' ἀποκόψαντα τὰς μικρογραφίας, ὡς ἔπραξεν εἴς τι λαμπρὸν χειρόγραφον τοῦ Ἐσφιγμένου. Τῇ 10 αὐγούστου 1845 ἔγραφεν ἐξ Ἀθηνῶν εἴς τινα τῶν προκρίτων Ἰβηριτῶν ὁ τότε διαφημιζόμενος ἐπὶ συνέσει καὶ λελογισμένῃ φιλοπατρίᾳ καὶ εὐσεβείᾳ Χατζὴ Διονύσιος ὁ Λαυριώτης· «Ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας, εὐχαριστηθεῖσα εἰς τὰς ἐκδουλεύσεις τοῦ ἐπαράτου Μηναΐδου, θέλει πέμψῃ ἤδη καὶ ἄλλον διὰ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ συνάξῃ τὰ ὅσα ὁ κλέπτης ἐκεῖνος ἄφησεν. Ἦτον καλὸν νὰ ἦναι σύμφωνα τὰ μοναστήρια, ὅποῦ νὰ μὴ τῷ ἀνοίξῃ κἀνένα τὴν βιβλιοθήκην του, καὶ νὰ τὸ μάθῃ τοῦτο ἀπὸ τὸ κοινὸν, καὶ ἡ ἀπόφασις εἶναι δικαιοτάτη» κλπ. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ χατζῆ Διονυσίου σώζεται ἐν τῷ γραμματοφυλακείῳ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, ὅπου ἀνέγνων αὐτὴν, εἰς συμπλήρωσιν ὅσων ἔμαθον περὶ συμμοριῶν βιβλιοκλεπτῶν.

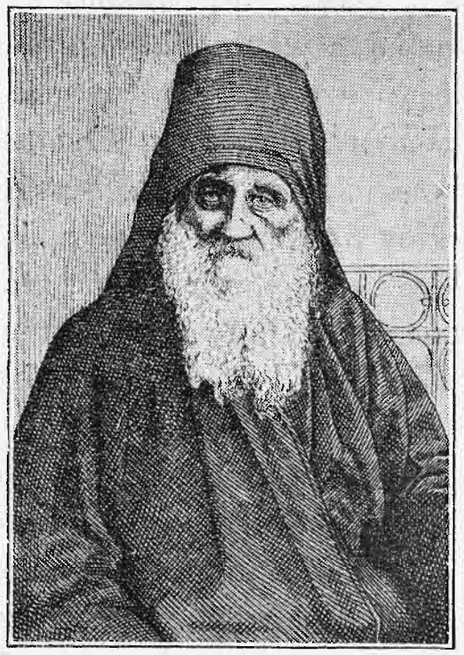
§

Ὅλην τὴν πατρώαν παρακαταθήκην ἐθεώρουν καθῆκον οἱ μοναχοὶ ἵνα τηρῶσι σώαν, ἀβλαβῆ, σεβαστὴν, ὡς ἱερὰν, κειμήλια δῆλα δὴ, σκεύη, ἅμφια ἱερὰ, βιβλία, καὶ πᾶν καθεστὼς καὶ λα-

τρείας τύπους, θαυμασμοῦ ἄξιοι καθὸ φυλάξαντες ***καὶ τὸ τελετουργικὸν μέρος τῆς ἐπὶ βυζαντινῶν θρησκευτικῆς ζωῆς, παρ' ἡμέραν ἐνταῦθα λησμονούμενον, ἢ μυκτηριζόμενον***· τούτου δ' ἕνεκεν ὑπῆρχον «τυπικάρηδες» μελετῶντες παλαιὰ τυπικὰ, ἀντιβάλλοντες πρὸς ἄλληλα, σημειοῦντες τὰς διαφοράς· ἐγνώρισα τὸν ἐπὶ τούτῳ πεῖραν καὶ φήμην κτησάμενον πολλὴν ***Ἀγάθωνα*** μοναχὸν παντοκρατορηνὸν, ἐκ Περιστάσεως τῆς Θράκης, συντάξαντα ἐπιμελῶς πλήρες τυπικὸν τῆς ἐνιαυσίας ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας καὶ πέμψαντα πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωακεὶμ Γ΄.

Τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς μύστας, ὀπαδοὺς, ἐκτελεστὰς πιστοὺς ἀπήντησα πολλοὺς, ἀλλ' ἡ θαυμασία αὕτη φάλαγξ ἔκτοτε ἠραιώθη· καὶ ἐπήνουν μὲν (πρὸ τοῦ 1880) Μεθόδιον καὶ Εὐγένιον ψάλτας τῶν Καρεῶν, καὶ Γεννάδιον τῆς τῶν Ἰβήρων, μαθητὴν τοῦ Ῥαιδεστηνοῦ (Α. Χ.), ὑπὲρ πάντας δὲ τὸν τοῦ Βατοπεδίου ***Θεοτόκην,*** τὸν ἐκ Μυτιλήνης, ὑπέργηρων ἀποθανόντα τῷ 1884· ἐγὼ δ' ἐξετίμησα διά τε τὴν τέχνην καὶ τὴν γλυκεῖαν φωνὴν δύο· τὸν ***Ἰσαὰκ*** τῆς ῥωσσικῆς μονῆς, ἐκ Σμύρνης, ἢ κατ' ἄλλους ἐκ Πελοποννήσου, καὶ ***Συνέσιον*** προηγούμενον Δοχειαρίτην, ἐκ Πλατάνου τῶν Γανοχώρων. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὅστις εἶχεν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει φήμην ὡς μοναδικὸς ἱεροψάλτης ἦτο ***Νεκτάριος*** ὁ Βλάχος, ἐπωνυμούμενος καὶ ὤν, τακτικῶς ψάλλων ἐν τῇ ῥουμανικῇ σκήτῃ, ἐκτὸς δὲ τῆς σκήτης, ὡς ἔμαθον, μόνον τῇ 5 ἰουλίου κατὰ τὴν πανήγυριν τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου, κτίτορος τῆς Λαύρας· ἀπεβίωσε τῷ 1900 ἢ 1901 ἐννενηκοντούτης, ὡς δέ μοι εἶπον, κατέλιπεν ἰδίας

συνθέσεις καὶ μαθήματα· καὶ ἔγραφε λοιπὸν καὶ ἔψαλλε.



ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Ο ΒΛΑΧΟΣ

§

Τὴν χαλκογραφίαν πρὸ πενῆντα πέντε ἐτῶν μάτην ἀνεζήτησα, ἀποθανοῦσαν ἤδη. Τὰ παλαιὰ αὐτῆς προϊόντα, ὧν ἴσως ἓν ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἀποδειχθῇ ἡ παράστασις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, διὰ τὴν τοῦ Φιλοθέου μονὴν, ἔργον ***Γενναδίου*** διακόνου κωνσταντινοπολίτου, γνωρίζουσιν εἰς ἡμᾶς καὶ τεχνιτῶν ὀνόματα, καὶ ἐγκρίτων ἁγιορειτῶν, ἀλλὰ καὶ στιχουργῶν, οἷος ὁ ***ἐκ Ζακύνθου Ἀρσένιος,*** οὗ στιχούργημα ἐξ 190 στίχων, ἔχον θέμα τὴν μονὴν Βατοπεδίου, ἐξετυπώθη τῷ 1804 ὑπὸ τὴν χαλκογραφίαν αὐτῆς (στάμπαν) γενομένην τῷ 1792. Ἀλλ' ὁ ῥῶσσος συγγραφεὺς Μπάρσκης ἐλ-

θὼν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος τῷ 1723 καὶ τῷ 1747 εὗρε «στάμπας» τῶν μονῶν.

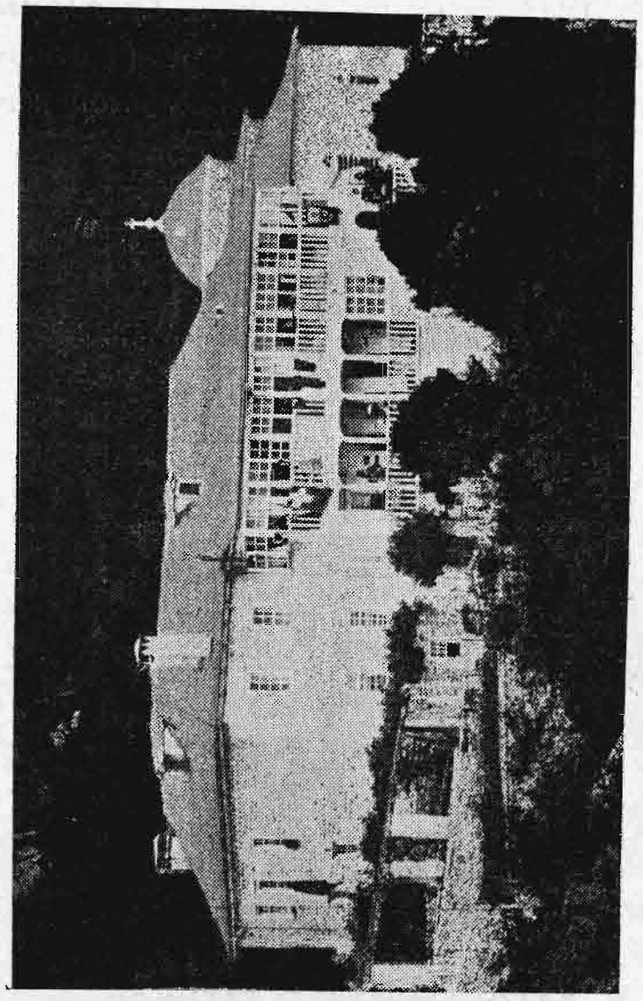
Εἶδον ἐν Ἄθῳ μετ' ἐκπλήξεως προϊόντα τινὰ τῆς ***ξυλογλυπτικῆς*** ἐπὶ πύξου (τσιμισίρι) πολλῆς προσοχῆς καὶ τιμῆς ἄξια, καί ποτε παλαιότατον ὡρολογεῖον τὸ λεγόμενον τοῦ τοίχου, ἐκ πύξου καὶ τοῦτο. Πολλὴν δ' εἶχε φήμην διὰ τὴν καλλιτεχνίαν ταύτην, πρὸ τοῦ 1880, μοναχός τις Κοσμὰς, εἰς ὅν, πρὸς διάκρισιν τοῦ Κοσμᾶ Λαυριώτου, ἔδωκαν τὸ προσωνύμιον τοῦ Κοσμαδέλη. Τοιαῦτα ***παρωνύμια*** ἤκουσα πολλὰ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, νοητὰ ἢ ἀνόητα· λόγου χάριν Τσάκαλον, Τσερκέζον, Ἀγγουρῖκον, Ὀδοντοπρόβλητον, Μπαλωμένον. Ὅμοια ἀνέγνων ἀρχαιότερα. Εἰς τὸ 281 χειρόγραφον τοῦ Βατοπεδίου εὗρον ἐν τῷ 5 φύλλῳ «Ἐν πόλει Βερροίᾳ φυεὶς καὶ ἀνατραφεὶς δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, Μαρδάριος μοναχὸς τοὐπίκλην ***Ἀλληλούϊας,*** νῦν δὲ ἐν τῇ μονῇ Βατοπαιδίου. Ἔγραψα ἐν Βερροίᾳ ὄντΟΣ μου κοσμικοῦ, ἔτει ,ξκ'» (1512). Συρροὴν ὅμως παρωνυμίων (sobriquets) ἀνέγνων εἰς ἓν φύλλον τῆς Ἀνθολογίας ἐπιγραμμάτων (ἐκδόσεως υἱῶν Ἄλδου, 1551) σωζομένης ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Ἰβηριτῶν, ταύτην· «καὶ ὁ ὑποψήφιος παπὰ κῦρις Κάλλιστος, καὶ ὁ παπὰ Θεοφάνης ὁ καλούμενος ***Χόντζας,*** καὶ ὁ παπὰ κῦρις Κωνστάντιος, καὶ ὁ γερο-Ναβουθᾶς, καὶ ὁ γέρω Ἰωάσαφ, καὶ Ἰάκωβος ὁ ***Καντὴς,*** καὶ ὁ Ἀβράμιος, καὶ Θεόδουλος ὁ ***Σοφὴς,*** καὶ ὁ παπαΣάβας ὁ ***Φιλόσοφος,*** καὶ ὁ Γαμὰς, καὶ ὁ Μητροφάνης ὁ Τουμπάνης». Καὶ τὰ τελευταῖα μὲν ἴσως ἦσαν οἰκογενειακά· ἀλλ' ὁ συρφετὸς Χόντζα καὶ Καντῆ, Φιλοσόφου καὶ Σοφῆ, τῷ

1614, πῶς συγχρόνως ἐπέδραμε τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων!!

Τὰ προϊόντα τῆς ἁγιογραφίας τῆς παλαιᾶς, ἴσως ἀνεκτῆς, ἐσημειώθησαν ἐν παρόδῳ εἰς τὸν «Ἄθωνά» μου (1885)· παλαιὰ δὲ βιβλία ἐπαινοῦσι τοὺς παλαιοὺς ἠπειρώτας καὶ κρῆτας ζωγράφους πρὸ τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος, ἀλλ᾽ ἐν ἀρχαῖς τῆς ΙΘ΄ εὗρον μνείας ἀξίους καὶ τοὺς ἐκ Γαλατίστης τῆς Χαλκιδικῆσ ἀδελφοὺς Ζαχαρίαν, Βενιαμὶν, Μακάριον, μοναχοὺς ἴσως· ἐσημείωσα δ᾽ εἰς τὸ βιβλίον μου ἐκεῖνο καὶ τοὺς ἀπὸ τοῦ 1870 κτησαμένους ὑπόληψιν δοκίμων ἁγιογράφων Ἰωασαφαίους ἀδελφοὺς ἐν Πνεύματι, μαθητὰς καὶ διαδόχους τοῦ ἐκ Καισαρείας Ἰωάσαφ, ἀποθανόντος ἐν ἡλικίᾳ 48 ἐτῶν, τῇ 13 ὀκτωβρίου 1880. Ἀπὸ πεντηκονταετίας οἱ ἁγιογράφοι Ἰωασαφαῖοι διαμένουσιν ἐν τῇ σκήτῃ τῶν Καυσοκαλυβίων εἰς εὔμορφον μέγα κελλίον, ὅπερ ἐπεσκέπτετο ὁ πατριάρχης Ἰωακεὶμ Γ΄. Εἰς αὐτὸ ἔμεινα τῇ 19 μαρτίου (Μεγάλῃ Τρίτῃ) 1896.

Εὗρον ὅμως ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, τῷ 1876, καὶ τὸν πολὺν ἐπὶ φιλαδελφίᾳ Χατζὴ Γεώργιον, ἐκ Μικρασίας, ἔχοντα σπουδαστήριον ἁγιογραφίας, πολλὰ μὲν ἀπὸ Ῥωσσίας εἰσπράττοντα χρήματα ἐκ πωλήσεως ἁγίων εἰκόνων, καὶ διὰ τὸ ὑπερφιλορωσσότατον αὐτοῦ, πολλὰ δὲ σκορπίζοντα εἰς πτωχοὺς καλογήρους ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, καὶ εἰς ἀπόρους οἰκογενείας ἐν Κπόλει, ὁπότε ἐνέσκηπτεν εἰς αὐτὴν, εἴτε πρὸς πάκτωσιν τῆς ἐκλαϊκευθείσης μονῆς Ἀγριδιανοῦ τῶν Γανοχώρων, εἴτε πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀρβανιτοχωρίου (Ἀστακηνοῦ κόλπου), εἴτε πρὸς ἀνόρθωσιν

τοῦ τάλανος Ἁγίου Ἑρμολάου τοῦ Μαρμαρᾶ. Ἀπεβίωσεν ὁ χατζὴ Γεώργης ἐν Κπόλει κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1887, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, κηδευθεὶς



ΚΕΛΛΙΟΝ ΙΩΑΣΑΦΑΙΩΝ

δημοτελῶς ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, πλήθους πολλοῦ συρρεύσαντος.

§

Ὅσους ἁγιορείτας ἐγνώρισα εἰς τοὺς φωλεοὺς αὐτῶν εἶδον προσκεκολλημένους εἰς τὰς παραδόσεις, εἰς τὴν διδασκαλίαν, εἰς τὰ ἔθη τῶν

προαποιχομένων γενιῶν. Ὑπῆρξάν τινες εἰς ἐρημητήρια, καὶ τρώγλας, καὶ καλύβας ἔγκλειστοι ἐπὶ ἔτη μακρὰ, ἢ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Καρεάς. Ἐγνώρισα τῷ 1881 ἐκεῖ τὸν μοναχὸν ***Χαραλάμπην τὸν «καμπανάρην»*** τοῦ Πρωτάτου (καθεδρινοῦ ναοῦ), ἔχοντα τότε καὶ τὴν ἐποπτείαν τοῦ κοινοῦ

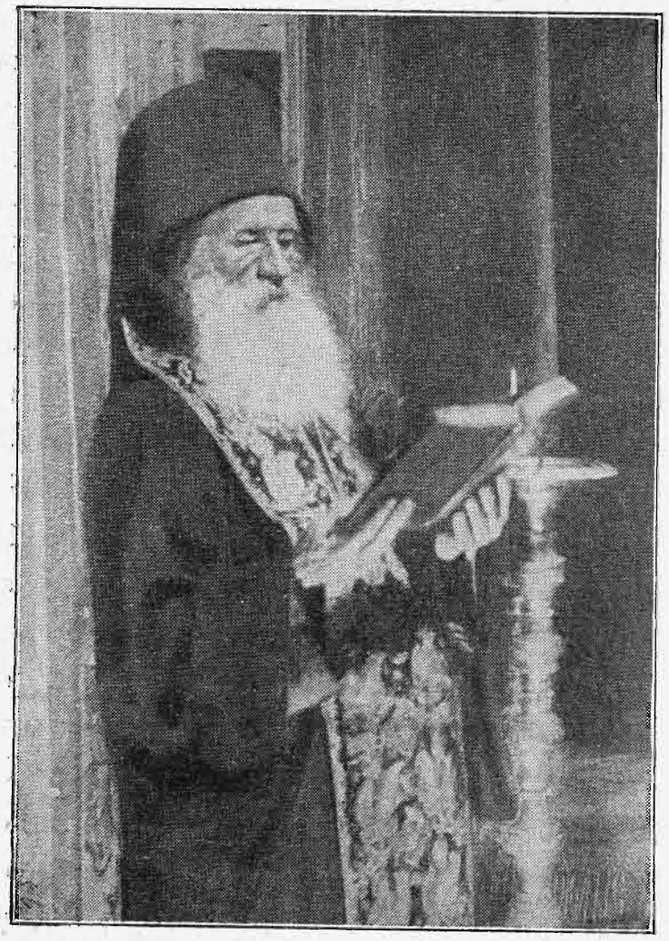


ΧΑΤΖΗ ΓΕΩΡΓΗΣ Ο ΕΛΕΗΜΩΝ

νεκροταφείου τοῦ ἐν Καρεαῖς· ὅτε δὲ μοὶ εἶπεν, ὅτι ἦλθεν εἰς Ἅγιον Ὄρος τῷ 1825, ἠρώτησα αὐτὸν, ἐὰν γινώσκῃ τι, ἵνα μοὶ εἴπῃ περὶ τῶν διδασκάλων Γαβριὴλ καὶ Ὀνουφρίου τῶν Ἰβηριτῶν. Ὄχι ἀπήντησε. Περὶ Βαρθολομαίου τοῦ Κουτλουμουσιονοῦ; Ὄχι. Περὶ τοῦ Λεοντίου καισα-

ρέως τοῦ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ξενοφῶντος; Ὄχι. Εἰς προσθήκην δὲ τῆς ἐκπλήξεώς μου εἶπε· «Δάσκαλε· ***πενῆντα ἔξ ἔτη δὲν ἐκινήθην ἀπὸ τὰς Καρεάς. Τί ζητοῦσα ἐστὰ ἄλλα μοναστήρια»!!*** Ἦτο δὲ εἷς τῶν ἀρχαιοτέρων καλογήρων, οὓς ἐγνώρισα· μετ᾽ αὐτὸν ἐτάττετο ὁ τοῦ Κουτλουμουσίου ἡγούμενος Ἰωάσαφ, καταγόμενος ἐκ 40 Ἐκκλησιῶν, ἐλθὼν εἰς τὸν Ἄθω κατὰ τὸ 1826. Πρέπει ἵνα σημειώσω, ὅτι εὗρον τῷ 1879 ἐν τῇ τῶν Ἰβήρων τὸν ἐξ Ἴμβρου ἀρχιμανδρίτην ***Γαβριὴλ τὸν Μπογάτσον,*** χειροτονηθέντα πρεσβύτερον πρὸ τοῦ 1810, προηγούμενον δ᾽ ἀναγορευθέντα τῷ 1815. Ἀπέθανε κατὰ αὔγουστον τοῦ 1880, ὑπερβὰς καὶ τὸ ἐννενηκοστὸν πέμπτον.

Ἤρχοντο δ᾽ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἅπλαστοι, ὡς ἄνθρωποι πρωτόγονοι, φέροντες συστατικὸν τὴν ἀγροικίαν τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἕκαστος. Ὁ τῇ 8 αὐγούστου 1898 ὑπερογδοηκοντούτης ἀποθανὼν ***Νικόδημος ὁ Λαυριώτης*** προηγούμενος μοὶ διηγεῖτο, ὅτι ἦλθεν εἰς Ἄθω τῷ 1835 ἢ 36, γενόμενος μοναχὸς παρὰ τοῖς Σκουρταίοις Στεφάνῳ καὶ Νεοφύτῳ, οἵτινες ἦσαν γνωστοὶ ὡς ἐκδόται πολλῶν τοῦ ἐκ Νάξου Νικοδήμου συγγραμμάτων Αὐτοὶ ἦλθον εἰς Ἅγιον Ὄρος πρὸ τοῦ 1800, ὑποταχθέντες εἴς τινα μοναχὸν ἐκ Μακεδονίας, αὐτὸς δὲ διηγεῖτο, ὅτι εἰς τὸν «γέροντα» αὐτοῦ, εἶδός τι Χαραλάμπους καμπανάρη, ἐκόμισέ τις δῶρον ἡμίσειαν ὀκὰν καφὲ ἀνάλεστον, πρὸς πόσιν. Ὁ γέρωντας αὐτὸς, ὅστις ἔφθασεν εἰς Ἄθω πρὶν τῶν μέσων τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, ἠγνόει πῶς παρασκευάζεται ὁ καχφὲς, διότι ἦν ἄγνωστος εἰς τὸ χωρίον, ὅπου ἐγεννήθη· καὶ ἠρώτησε γέροντά τινα



ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ

«κοσμογυρισμένον» πῶς ψήνεται, πῶς ἁλέθεται καὶ βράζεται. Οἱ «κοσμογυρισμένοι» ἐγίνωσκον κάλλιστα τὸν καχφέν. Ἐν ἐπιστολῇ τινὸς ἰβηρίτου Ἰω. ἐκ Μπεμπεκίου τοῦ Βοσπόρου, σωζομένῃ ἐν τῷ γραμματοφυλακείῳ τῆς τῶν Ἰβήρων μονῆς καὶ γραφείσῃ τῇ 9 μαρτίου 1810, ἀναγινώσκομεν· «***Ὁ καϊφὲς*** ἔγινεν φθηνός, μὲ τὸ νὰ ἔρχωνται τὰ καμήλια τῆς Ἑώας, καὶ ὅλον ἀπερνᾶ πρὸς τὴν Εὐρώπην, ὀκάδας χιλιάδας ἀρκετάς· δὲν ἰξεύρομεν ἂν ἔχῃ πέρασι καὶ ἠμπορέσῃ νὰ κάμῃ κέρδος,

ἐπειδὴ καὶ ὁ Μαρτινὶκ καϊφὲς πολλὰ περισσότερον, καὶ ποιότης του εἶναι καλλίτερον, γλυκαίνωντάς το ὅμως μὲ τὴν ζάχαριν· ὅμως, ἂν ἔχετε νὰ ἀγοράσετε αὐτοῦ, καλλίτερος εἶναι ὁ Ἰεημὲν καϊφὲς, διατὶ ἡμεῖς ἐδὼ εἴμεθα συνειθισμένοι μὲ αὐτὸν, διατὶ εἶναι δυνατὸς καὶ πολλὰ πικρὸς, καὶ ἡμᾶς μᾶς ὠφελεῖ εἰς τὴν ὑγιείαν».

§

Περὶ τῶν ἐν τῇ διαίτῃ καὶ ταῖς συνηθείαις ἀλλοιώσεων ἔγραψεν ὁ Ἁγιαννανίτης Θεοδώρητος, οὗ εἶδον ἔργον ἐν ἀντιγράφῳ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος σωζόμενον· καλὸν ἲνα μάθωμέν τι γράφει· «Εὐθηνομένου τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ἀκμάζοντος ἐν ἀγαθῇ διαγωγῇ πολιτείας, συνήργησεν ὁ σατανὰς ἲνα λάβῃ μεταβολὴν εἰς τὰ χείρω, καὶ νὰ ἀμεληθῇ ἡ μοναδικὴ πολιτεία, ὁποῦ ἐφυλάττετο μὲ ἀκρίβειαν ἄχρι τοῦ αἰῶνος τούτου (ΙΖ΄). Καὶ πρώτη ἀρχὴ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς ἐστάθη ἡ τῶν ταξειδιωτῶν* κατάχρησις, οἵτινες ἐν τῷ κόσμῳ εὑρισκόμενοι καὶ κοσμικῶς πολιτευόμενοι, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ νέους ἀγενείους ὑποτακτικοὺς καὶ μὴ δυνάμενοι ἐξακολουθεῖν τὴν τῶν κοινοβίων ἀποστολικὴν διαγωγὴν νὰ ζῶσι λιτῶς, μὲ αἰδημοσύνην, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν πρώην πατέρων, ἤρξαντο μεταρρυθμίζειν τὰς μεγάλας μονὰς εἰς ἰδιορρυθμίαν, μόνης τῆς μονῆς Διονυσίου διαρκεσάσης πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὴν τῶν ἄλλων μεταρρύθμισιν. . . . . Εἶτα ὁ πονηρὸς, χώραν εὑρὼν εἰς τὸ

* ταξειδιῶται, οἱ ἐν πόλεσι περιφερόμενοι πρὸς ζήτησιν ἐλέους ὑπὲρ μονῆς τινός.

Ὄρος, συνήργησε νὰ συστηθῇ σχολεῖον εἰς τὰ ὅρια [τῆς τοῦ] Βατοπεδίου μονῆς, εἰς τὸ ὁποῖον συνήχθησαν ἐκ διαφόρων πόλεων καὶ κωμῶν νέοι μαλθακοί, εἰς καταστροφὴν τοῦ μοναδικοῦ ἐπαγγέλματος. Τότε ἤρξατο καὶ ἡ κρεοπωλία ἐν Καραῖς, καὶ ἡ κρεοφαγία ἀναφανδὸν εἰς μονὰς καὶ κελλία. Τότε καὶ, κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ, ἤρξατο ἡ δασματοφορία καὶ δασματολογεῖν τὸ Ὄρος. Ὅθεν ἡ μονὴ Ἐσφιγμένου, Σιμωνοπέτρας, Ῥωσσικὸν, Ξενοφῶντος, Κασταμονίτου, Σταυρονικήτα ἐκλείσθησαν, καὶ ἔμειναν ἔρημα, ὡς καταπιεζόμενα ἀπὸ χρέος ὑπέρογκον ἐκ τῆς κακῆς διοικήσεως, ὅτε καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ποιήσωσι τὴν μονὴν τοῦ Ξενοφῶντος κοινόβιον, ἡγούμενον ἐκ τῆς σκήτης Καυσοκαλυβίων τὸν Παΐσιον κοινοβιάρχην προκρίναντες, ὃς καὶ χάριτι Θεοῦ τὴν μονὴν ἐσύστησε, καὶ τείχη ἐκ βάθρων εἰς αὔξησιν τῆς μονῆς ἤγειρε, καὶ κατεστάθη ὡς ὁρᾶται νῦν. Κατὰ μίμησιν δὲ τοῦ κοινοβίου τούτου, ἠνοίγησαν καὶ τὰ κεκλεισμένα μοναστήρια Ῥωσσικὸν, Ἐσφιγμένου, Σιμόπετρα, καὶ Κωνσταμονίτου· εἶτα καὶ ἡ τοῦ Διονυσίου, κατὰ τὸ 1800:1:2:3: καὶ ἔγιναν κοινόβια, καλῶς διευθυνόμενα. Τότε καὶ ὁ ἅγιος Κοσμὰς ὁ ἰσαπόστολος, κηρύττων εἰς Ἤπειρον καὶ λοιπὰ μέρη Θετταλίας, Μακεδονίας, καὶ Ἑλλάδος, παρεκίνησε τοὺς ἐγχωρίους χριστιανοὺς νὰ φορῶσι ***φέσια ἁγιορείτικα,*** εἰς εὐλογίαν, καὶ ἤρξαντο αἱ σκῆται ἐργάζεσθαι τὰ φέσια, καὶ ἐζωοτρέφοντο οἱ μοναχοὶ σκητιῶται, ἐργοχειροῦντες καὶ καλῶς διάγοντες ἄχρι τοῦ 1820».

Μεταβολαί τινες ἐπουσιώδεις, ἀνεπαίσθητοι, δυνατὸν ἵνα παρατηρηθῶσι καὶ σήμερον ὑπὸ γε-

ρόντων ἁγιορειτῶν. Εὐχάριστόν τινα συνήθειαν εἶδον ἐν τῇ μονῇ Βατοπεδίου τῷ 1876, μάτην ὅμως ἐζήτησα αὐτὴν τῷ 1922. Τότε συνήθειαν εἶχον οἱ προϊστάμενοι τοῦ Βατοπεδίου, φιλοξενοῦντές τινα τῆς μονῆς αὐτῶν φίλον, ἵνα μένωσι μετὰ τὸ γεῦμα διαλεγόμενοι μετ' αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὴν ὥραν τοῦ ὕπνου, κρατοῦντες ἕκαστος ἀνημμένον μικρὸν κηρίον, ἵνα συνοδεύωσι τὸν φιλοξενούμενον μέχρι τοῦ δωματίου τοῦ ὕπνου, καίτοι τοὺς διαδρόμους ἐφώτιζον φανοὶ διὰ πετρελαίου καιόμενοι. Καὶ τοῦτο μὲν ἐπουσιῶδες, ὡς εἶπον· οὐσιώδης ὅμως ἀλλοίωσις ἐγένετο εἰς τὴν ἱερὰν μουσικὴν, ἢ μᾶλλον ἀραίωσις ἐπαισθητὴ τῶν δοκίμων ἱεροψαλτῶν. Οὔτε Θεοτόκης ἐν τῷ Βατοπεδίῳ, οὔτε Ἰσαὰκ ἐν τῇ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, οὔτε Νεκτάριος ἐν τῇ Ῥουμανικῇ σκήτῃ, οὔτε Χρυσόστομος ἐν τῇ Λαύρᾳ, οὔτε Συνέσιος ἐν τῇ τοῦ Δοχειαρίου. Δύο ἢ τρεῖς διακρίνονται σήμερον σώζοντες τὴν ἁγιορειτικὴν ἱερὰν τέχνην.

Πρέπει ἵνα συμπληρωθῶσι ταῦτα δι' ὅσων ἀλλαχοῦ γράφει ὁ Θεοδώρητος ἐν χειρογράφῳ τῆς αὐτῆς μονῆς· «Εἰς τοὺς ἐδικούς μας χρόνους (λέγει ὁ ἅγιος· ἤτοι εἰς τοὺς 1590, ὅτε ἔζη ὁ ὅσιος Νεῖλος) ἡσύχαζον πατέρες εἰς τὰ κελλία τῆς Κερασιᾶς· καὶ ἔχοντες πολιτείαν θεάρεστον, τοὺς ἔδιδεν ὁ Θεὸς εὐλογίαν καρπῶν εἰς τὸν τοιοῦτον ξηρὸν καὶ ψυχρὸν τόπον, καὶ ἐτρέφοντο οὐ μόνον αὐτοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ σκητιῶται τῆς Ἁγίας Τριάδος (Καυσοκαλύβης), καὶ Ἁγίου Βασιλείου, (σημείωσαι, ὅτι ἡ σκήτη αὕτη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἦτον ἄνωθεν τοῦ κελλίου τῶν Σπανῶν, ἔνθα τὸ κάθισμα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου, πρὸς δυσμὰς, ἔνθα ἤσκησεν ὁ

ὅσιος Νήφων, Μάξιμος, καὶ ἄλλοι, πρὸς τὰ Κρύα Νερὰ, ἡ ὁποία ἐρημώθη νῦν, φαίνονται δὲ τὰ ἐρείπια καὶ δρόμοι της πρὸς τὸ κάθισμα τοῦ Ἁγίου Πέτρου), καὶ Ἁγίας Ἄννης. Αὗται αἱ σκῆται ἐξωοτρέφοντο ἀπὸ τὰ κελλία τῆς Κερασιᾶς· καὶ ὁ Θεὸς βλέπων τὴν καλήν τους διάθεσιν καὶ φιλοξενίαν τους, καὶ μεταδοτικὸν τῶν μοναχῶν κερασιωτῶν πρὸς τοὺς σκητιώτας, καὶ ὅπου δὲν ἀμελοῦσαν τὰ χρέη τῆς μοναδικῆς πολιτείας των, ηὐλόγει τὰ ἔργα τῶν χειρῶν τους καὶ τοὺς κόπους των, καὶ ἐπληθύνοντο οἱ καρποί των περισσότερον, ὥστε δωρεὰν ἔδιδον εἰς τοὺς σκητιώτας· καὶ ἤρχοντο τῇ παρασκευῇ ἑσπέρας μὲ τὴν δερμάτινον πήραν τους, σακκοῦλαν, καὶ ἐλάμβανον ὄσπρια οἶνον, καὶ ἔλαιον, καὶ ἀπερχόμενοι ἡσύχαζον .

. . . . . .

οἱ μεταγενέστεροι ἄρχισαν νὰ λατρεύουσι τὴν κοιλίαν τους, καὶ δὲν εὐχαριστοῦντο εἰς τὸν οἶνον καὶ ἔλαιον τῆς Κερασίας, ἀμὴ ἐπροφασίζοντο, ὅτι ἦσαν ἀδύνατοι, πτωχοὶ, καθὼς οἱ ἑβραῖοι ἐγόγγυζον εἰς τὸ μάννα. Καὶ ἐρευνήσαντες οἱ ἐρημῖται ἄνω καὶ κάτω, ἔμαθον, ὅτι ὁ οἶνος τῆς Κούμης καὶ Σκοπέλου, νησίων, ἦτον καλὸς, δυναμωτικὸς, καὶ τὸ ἔλαιον Μιτυλήνης καὶ ΚΗδωνίων ἦτον παχὺ, θρεπτικὸν, καὶ ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους· Πατέρες· ἐξ ἀκοῆς μόνον ἔχετε αὐτὸν τὸν οἶνον καὶ τὸ ἔλαιον, ἀμὴ ὅταν τὸ γευθῆτε θέλετε γνωρίσει τὴν ποιότητά των. Ἄλλοι δὲ ἀνταπεκρίνοντο, ὅτι τῷ ὄντι ὁ οἶνος ἐκεῖνος εὐφραίνει τὸν πίνοντα καὶ ῥοδοκοκκινίζει τὸ πρόσωπόν του, μὴ λογιζόμενοι οἱ ἄφρονες τὴν πύρωσιν τῆς σαρκὸς, ὁμοίως καὶ τὸ ἔλαιον ἔλεγον παχαίνει, καὶ δυναμώνει νὰ

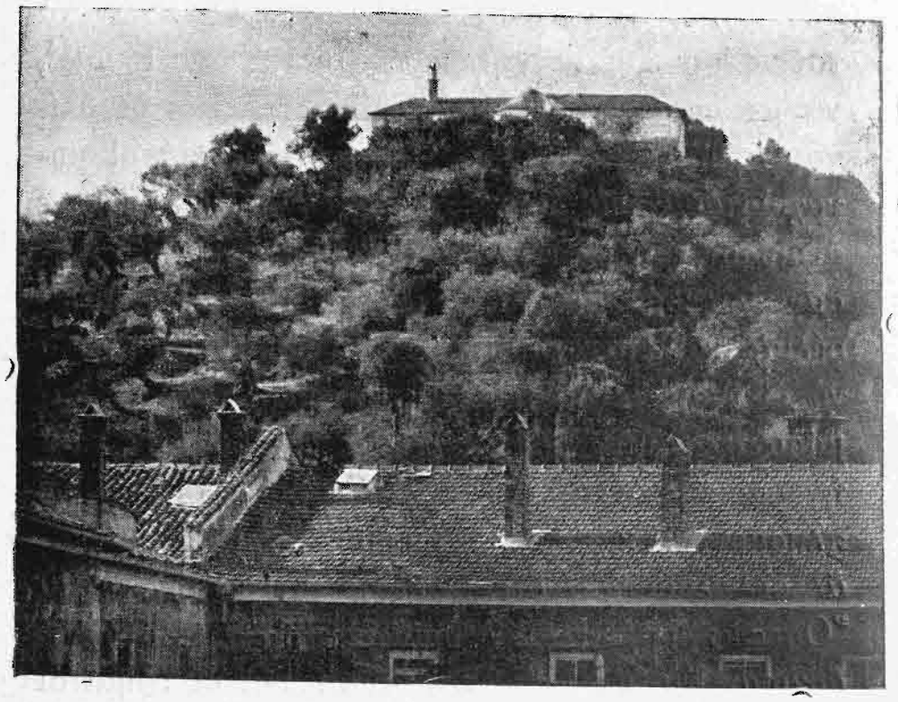
συντρίβωμεν τὰς πέτρας καὶ βράχια. Ὢ τῆς πορώσεως! Ἄλλοι δὲ ἀνταποκρινόμενοι ἔλεγον· Ἂς χαθῇ τὸ κρασίον τῆς Κερασιᾶς καὶ τὸ λάδι· εἰς τὸ ἑξῆς δὲν ἀγοράζομεν πλέον ἐκεῖθεν· ἰδοὺ, μὲ τὴν δοκιμὴν ἐγνωρίσαμεν τὴν διαφοράν. Παρήγγειλαν δὲ καί τινος πλοιάρχου νὰ φέρῃ κρασὶ νησιώτικον, καὶ πίνοντες, τοὺς ἤρεσεν· ὅθεν εἶπον τοῦ πλοιάρχου, ὅτι ὁ οἶνος τοὺς ἤρεσε, καὶ πάλιν νὰ τοὺς φέρῃ· καὶ, ἂν ἔχητε καὶ δερμάτια, φέρετέ μας*, νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὰς καλύβας μας· ἐντὸς ὀλίγου ἔφθασε τὸ πλοῖον, ἡτοίμασαν δὲ καὶ οἱ μοναχοὶ τὰ ἀγγεῖά των· καὶ γεμίσαντες αὐτὰ, ἔμεινε περισσὸν, μὴ ἔχοντες τόπον νὰ βάλλουσι· καὶ ἔπεσαν εἰς περισπασμοὺς νὰ εὕρωσι πιθάρια καὶ βαρέλια, καὶ ἔτρεχον ἀπὸ μοναστήριον εἰς κελλία νὰ εὕρωσιν οἰνοδοχεῖα καὶ ἐλαιοδοχεῖα, καὶ ἑτοιμάσαντες αὐτὰ, ἦλθε πάλιν ὁ καραβοκύρης, καὶ ἠγόρασεν ἕκαστος τὸ ἀρκετόν του νὰ πίνῃ εἰς πλησμονὴν, καὶ νὰ δουλεύῃ. Εἶτα ἤκουσαν καὶ ἄλλοι πλοίαρχοι, ὅτι ὁ οἶνος ἔχει τιμὴν εἰς τὸ Ὄρος, καὶ τὸ ἔλαιον ὁμοίως εἰς καλὴν ἀγορὰν, ἄρχισαν νὰ φέρνωσι καὶ αὐτοί· καὶ οἱ ἐρημῖται ἐπερίσσευσαν τὰ ἀγγεῖά των, καὶ ἐδόθησαν εἰς τὸ ἐργόχειρον, καὶ πλεονεκτοῦν εἰς τὴν πώλησίν του, διὰ νὰ ἀγοράζωσι πλουσιοπαρόχως σιτηρέσια καὶ πόματα, καὶ ἐμεθοδεύθησαν νὰ κατασκευάσωσι βουτζία καὶ βαρέλια. Ὢ τῆς ματαιοφροσύνης, φθορᾶς, καὶ κοιλιοδουλίας τῶν ἀσυναισθήτων ἐρημιτῶν»!!

Καίτοι περιπίπτει εἰς ἀναχρονισμούς τινας ἐν

---

* δῆλα δὴ, κομίσατε πρὸς ἡμᾶς.

τοῖς ἀποσπάσμασι τῆς καλῆς αὐτοῦ συγγραφῆς ὁ Θεοδώρητος, κρίνω καλὸν ’να ἐξετασθῶσιν ὑπὸ τῶν δυναμένων ὅσα γράφει αὐτὸς, ἢ ὁ μεταγράψας αὐτὸν Ἰάκωβος, προσθέτων ἴσως καὶ ἰδίας εἰδήσεις, ὡς δηλοῦσι καὶ τὰ παρατιθέμενα ἀποσπάσματα (ἐκ τοῦ αὐτοῦ χειρογράφου)· «Τὰ κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα*. Εἰς αὐτὸν τὸν αἰῶνα τὸ Ἅγιον



ΤΟ ΜΕΓΑ ΚΕΛΛΙΟΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Ε΄
(ἔξωθι τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων)

Ὄρος ἐπλουτίσθη ἀπὸ ἄνδρας λογίους καὶ ἐναρέτους, καὶ αἱ μοναὶ ἤρξαντο καλλωπίζεσθαι, σεσαθρωμέναι οὖσαι· καὶ κοινόβια συνεστάθησαν τῇ

* πλανώμενος ὁ γραφεὺς ἐκ τῶν ἀριθμῶν 1700, ἢ 1800, σφάλλεται εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν αἰώνων· τὰ «ΙΗ΄ αἰῶνα» σημαίνουσι ΙΘ΄, τὰ ΙΖ΄ δηλοῦσι τὸν ΙΗ΄, καθὼς ἡμεῖς ὁρίζομεν.

συνδρομῇ Γρηγορίου τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου, ἡσυχάζοντος τότε ἐν τῇ τῶν Ἰβήρων μονῇ, ποτὲ δὲ καὶ ἐν τῇ Λαύρᾳ. Ἦκμασαν δὲ καὶ ἐνάρετοι ἄνδρες· ***Σέργιος*** ὁ πνευματικὸς ἐν τῇ σκήτῃ τοῦ Προδρόμου· ***Κύριλλος*** ὁ ἱεροδιδάσκαλος, ἡσυχάζων ἐν κελλίῳ τῶν Καρεῶν· ***Θεοδώρητος*** ὁ καὶ μαθητὴς αὐτοῦ, ἡγούμενος γενόμενος ἐν τῇ τοῦ Ἐσφιγμένου μονῇ· σεσαθρωμένου ὄντος καὶ διὰ συνδρομῆς αὐτοῦ αὐξηθέντος, καὶ τοῦ ναοῦ ἐκ βάθρων ἀνεγερθέντος· ***Σάββα*** τοῦ ἀοιδίμου, τοῦ καὶ κτίτορος γνωριζομένου τοῦ ἱεροῦ Ῥωσσικοῦ κοινοβίου· ***Βενεδίκτου*** διδασκάλου, καὶ ***Προκοπίου,*** ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ διαπρεψάντων· ***Ἰωσὴφ*** διδασκάλου ἐν τῇ τοῦ Βατοπεδίου· ***Δαμασκηνοῦ*** ἱερομονάχου ἐν τῇ σκήτῃ τῆς ἁγίας Ἄννης· Θεσσαλονίκης μητροπολίτου πρῴην καὶ ἐν τῇ σκήτῃ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἡσυχάσαντος, ὃς καὶ τὸ βιβλίον «Θύρα μετανοίας» εἰς τύπον ἐξέδωκεν· ***Ὀνούφριος*** πελοποννήσιος, ἐν τῇ αὐτῇ σκήτῃ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἡσυχάσας· ***Χριστόφορος*** αἰτωλὸς ὁ ἐν τῇ σκήτῃ τοῦ Προδρόμου, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου ἱεροδιακόνου ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Βατοπεδίου, ἀλλ’ ὑπὸ τοῦ κακοΝεοφύτου τοῦ ἐξ ἰουδαίων ἀπατηθείς».

Ἡ διήγησις φαίνεται ἐλλιπὴς ἄγνωστον εἰς πόσας εἰδήσεις· ἀλλὰ καὶ κακοσύντακτος, καὶ γεγραμμένη ἀγραμμάτως ἀποδεικνύει τὸν μεταγράψαντα ταύτην καὶ ἀπρόσεκτον· ἀλλὰ γινώσκομεν, ὅτι ὁ Θεοδώρητος ἐγίνωσκε ’να γράφῃ, τεκμήρια καταλιπὼν τολμηρίας ἑρμηνευτικῆς.

Πάντες οἱ φίλοι τῶν ἁγιορειτῶν καθῆκον ἐφρόνουν ’να ὑποδεικνύωσιν εἰς αὐτοὺς κινδύνους

τινὰς ὑπονοουμένους, ἢ πραγματικούς. ***Κοσμὰς*** ὁ ***Φλαμιάτος*** ἔγραψε μετὰ πολλῆς κατὰ τῶν ἄγγλων πικρίας καὶ σφοδρότητος, ἵνα στηρίξῃ δῆθεν εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς τὴν παραπαίουσαν ὀρθοδοξίαν. Εὗρον εἰς τὸ γραγματοφυλακεῖον τῆς τῶν Ἰβηριτῶν μονῆς ἐπιστολὴν τοῦ Φλαμιάτου, γράφοντος ἐκ Πατρῶν τῇ 1 ἰουλίου 1846 πρὸς τὸν ἐκ Πατρῶν διάκονον Διονύσιον Ἰβηρίτην, ἐν τῇ σχολῇ τῆς τῶν Ἰβηριτῶν μονῆς σπουδάζοντα, ἀλλ᾽ ἀπογοητευόμενον ἐκ τοῦ μοναχικοῦ βίου. Συμβουλεύει τὰ δέοντα, ἀλλ᾽ ἀποδίδει τὴν κακοδαιμονίαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἐπηρείας τῶν ἄγγλων· ἀνάγνωτε δὲ μετὰ προσοχῆς ὅσα γράφει περὶ τῶν ἀρχιερέων τῆς οὕτω λεγομένης ἐλευθέρας Ἑλλάδος· «Εἰς αὐτὰ τὰ δύο κράτη (Ἑπτάνησον, Ἑλλάδα) διὰ νόμου καὶ συστηματικῶς, οὐ μόνον ἄνθρωποι λαϊκοὶ καὶ ἀσεβεῖς, ἀλλ᾽ αὐτοὶ ***οἱ ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ διοικοῦσι τὴν Ἐκκλησίαν,*** οἱ δὲ ἔτι σωζόμενοι ὀλίγοι ἐπίσκοποι οὐ μόνον ἔπεσαν εἰς τὴν κατὰ τῆς πίστεως συνωμοσίαν, καὶ θεωροῦνται εὔστοχα ὄργανα τῶν ἐχθρῶν, οὐδὲν ἄλλο ἴδιον ἔχοντες ὡς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ καθήκοντα, εἰμὴ τὸ ὄνομα καὶ τὸν τύπον, ἀλλὰ καὶ ὡς διὰ νόμου ὑπάλληλοι τῆς ἀρχῆς. . . . . .διὰ τοῦ φρικτοῦ συστήματος αὐτοῦ ***νοθεύεται ἀδιαλείπτως, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς πλάνης, ὁ κλῆρος, καταργοῦνται κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαναρθώτως τὰ ὀρθόδοξα δόγματα καὶ μυστήρια, καὶ ἀντεισάγονται αἱ κακοδοξίαι τῆς πλάνης***». Ὁποία φοβερὰ προφητεία!!!

Ὅμοια ἔγραφεν ὁ ἀείμνηστος Φλαμιάτος εἰς

ἐπιστολὴν ἄλλην τῆς 27 μαρτίου 1840 «πρὸς τοὺς ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθωνος ἀσκουμένους πατέρας»· Εἰς ἔκδοσιν νεωτέραν, ἣν ὑπ᾽ ὄψιν ἔχω, καταφέρεται κατὰ τῶν μοναχῶν, ὡς σπουδαζόντων τὴν γραμματικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν μουσικὴν, καὶ ὄχι τὴν τέχνην τεχνῶν καὶ ἐπιστήμην ἐπιστημῶν, τὴν μοναχικὴν δῆλα δὴ ἄσκησιν. Ἀλλ᾽ αἱ μεγάλαι μοναὶ, κατ᾽ εὐτυχίαν, εἶχον ἐντὸς αὐτῶν ἑλληνικὰ σχολεῖα· εἰς τὴν Λαύραν ἀγνοῶ τὶ συνέβαινε τότε· ἀλλ᾽ εἰς τὴν τοῦ Βατοπεδίου τῷ 1804 ἐσώζετο σχολεῖον τῶν ἑλληνικῶν, διδάσκαλον ἔχον Ἀθανάσιον τὸν ἐκ Φιλιππουπόλεως, ὡς εἰς Στοιχεῖα Λογικῆς, Μεταφυσικῆς κτλ. Φραγίσκου Σοαυΐου, μεταφρασθέντα ὑπὸ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ βλέπω (ἐκ καταλ. συνδρομητῶν). Περὶ τῶν Ἰβηριτῶν, κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, οὐδὲν δύναμαι ᾽να γράψω, διότι ἡ παλαιοτέρα γνωστή μου γραπτὴ μαρτυρία ἀνατρέχει εἰς τὸ 1835. Εἰς τὸ φυλλάδιον τοῦ Νεοφύτου Δούκα «Παραίνεσιν πρὸς τοὺς ἐν Βιέννῃ φιλογενεῖς ἕλληνας εἰς σύστασιν ἑλληνικοῦ σχολείου· ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, ἐκ τῆς τυπογραφίας Γεωργίου Βενδότου, 1816» σώζεται ἡ χειρόγραπτος αὕτη σημείωσις ἐν τῇ 2 σελίδι· «Κατὰ τὴν α΄ ἰουλίου τοῦ ,αωλε΄ ἔτους τὸ μὲν ἱερὸν ἡμῶν μοναστήριον τῶν Ἰβήρων συνεστήσατο σχολεῖον φιλολογικὸν, ὁ δὲ Σάββας ἀρχιμανδρίτης κατέβαλε διὰ τὴν τούτου σύστασιν γρόσια χιλιάδας δέκα, ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὸ καὶ βιβλία διάφορα ὅσα τῷ εὑρέθησαν, κομμάτια 30, ἐξ ὧν καὶ τοῦτο»: δῆλα δὴ τὴν «Παραίνεσιν». Συνεστάθη λοιπὸν τὸ φιλολογικὸν σχολεῖον τῆς μονῆς ταύτης τῷ 1835, διότι σχολεῖον κοινὸν προϋπῆρχε βεβαίως, καὶ

ἐπροικοδοτήθη διὰ δισχιλίων καὶ τριακοσίων περίπου χρυσῶν φράγκων.

§

Μεταξὺ τόσων πρὸς τοὺς ἁγιορείτας συμβουλῶν καὶ παραινέσεων, οὐδεὶς τῶν κληρικῶν, οὐδεὶς τῶν λαϊκῶν διδασκάλων ἐφάνη κηρύττων τὴν πρὸς ἀλλήλους συμφωνίαν, τὸν ἡσύχιον δηλ. βίον, ὄχι τὴν ἀγάπην, ἥτις «ἐψύγη» πρὸ αἰώνων, κατὰ τὸ γραφικόν. Τὰς φυλετικὰς ἀντεγκλήσεις ἀδύνατον ἦν κατευνάσωμεν· ἠδυνάμεθα ὅμως ἐπ' ὀλίγον ἂν ἀφαιρέσωμεν ἀπ' αὐτῶν τὴν βιαιότητα, ἥτις ἐχαρακτήριζέ τινας τούτων, ὡς τὴν τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. Ὁμοίαν αὐτῆς ἠθέλησαν ἦν δημιουργήσωσι, συγχρόνως σχεδὸν, τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ῥουμανικῆς σκήτης, ὅσον ἀπέβλεπεν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν αὐτῇ μοναχῶν καὶ τὴν μετονομασίαν αὐτῆς. Ἀπὸ τοῦ 1856, ἡ κυρίαρχος τῆς σκήτης μονὴ Λαύρας ἔγραφε τὴν σκήτην μολδαυϊκὴν, μετ' ὀλίγον μολδαυορουμανικὴν, τὸ δὲ Πατριαρχεῖον, μετὰ τὴν ἕνωσιν τῶν ἡγεμονιῶν Βλαχίας καὶ Μολδαυίας εἰς ἓν κράτος, τὸ ῥουμανικὸν, ἔπρεπε ἦν ὀνομάσῃ καὶ τὴν σκήτην Ῥουμανικήν. «Πατριῶται» τινες ἐθορυβήθησαν (1875), ἀλλ' ὁ Ἀνανίας ἦτο μακρὰν τῆς Κπόλεως, χρήματα δὲ οὐδεὶς ἔδιδεν. Ὁ πατριάρχης Ἰωακεὶμ Β΄ κατηγγέλλετο, ὅτι ἐνέκρινε τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῇ σκήτῃ μοναχῶν (ἀπὸ 20) εἰς 80, παρὰ τὰς μεταξὺ Λαύρας (κυριάρχου μονῆς) καὶ σκήτης (ὑποτελοῦς) συμφωνίας. Ἀλλὰ τῷ 1870, γενομένης ἐκλογῆς τοῦ νέου δικαίου, δῆθεν ἡγουμένου τῆς σκήτης, Δαμιανοῦ, οἱ παρόντες εἰς τὴν ἐκλογὴν,

κατὰ νόμον, ἀντιπρόσωποι τῆς Λαύρας, ἐξ ὧν εἷς ἦτον, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, ὁ Κοσμὰς ὁ πατριωτισμὸν ἀλόγιστον ἐπιδεικνύμενος, οἱ «πατριῶται» ἀντιπρόσωποι ἐκύρωσαν διὰ τῶν ὑπογραφῶν αὐτῶν τὸ πρακτικὸν τῆς ἐκλογῆς, ἐνῷ καθῆκον εἶχον ἦνα παρεμβάλωσι πρὸ τῆς ἐκλογῆς ἔνστασιν κατὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ ἀπὸ 20 εἰς 80. Πάντα τὰ ἐπίσημα γράμματα σκήτης καὶ Λαύρας ὑπεβλήθησαν εἰς τὸν Ἰωακεὶμ Β΄ καὶ τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον, εἶδον δ' αὐτὰ καὶ ἐγὼ, ὁ μεταγράψας τὴν ἐπὶ τούτῳ ἔκθεσιν τῆς σκήτης, συνταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ νομομαθοῦς Ἱπποκράτους Δ. Ταυλαρίου. Ἐνῆγον δὲ τὴν σκήτην οἱ πρὸ τοῦ 1870 καὶ πρὸ τοῦ 1860 διοικοῦντες αὐτὴν Νήφων καὶ Νεκτάριος, ὧν ὁ Νήφων, ἂν ἀκριβῶς ἐνθυμοῦμαι, ἦτο καὶ ὁ πρῶτος δικαῖος·

καλὸν ἦνα προστεθῇ, ὅτι, ὅτε κατὰ τοῦ γέροντος Ἰωακεὶμ ἐγόγγυζον οἱ «πατριῶται» διὰ τὴν δημιουργίαν προπαγανδῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, γέρων φαναριώτης, οὗ τὸ ὄνομα ἀσημείωτον ἀφῆκα, μοὶ εἶπε· «παιδί μου, μήτε φιλόρωσσος, μήτε φιλορωμοῦνος εἶναι ὁ Ἰωακεὶμ (ὁ Β΄), ἀλλ' εἶναι ἐκδικητικός· ἐνθυμεῖσαι βεβαίως, διότι ἤκουσες, ὅτι Γρηγόριος ΣΤ΄ ὁ πατριάρχης ἐξώρισε τὸν Ἰωακεὶμ, ὄντα μητροπολίτην Ἰωαννίνων, εἰς τὴν μονὴν Λαύραν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1838, διότι ἀνεμίχθη εἰς μίαν κατὰ τοῦ Γρηγορίου συνωμοσίαν. Τότε λοιπὸν οἱ λαυριῶται, εἴτε κατὰ φαναριωτικὰς ὁδηγίας, εἴτε ἐκ κακοτροπίας, ἐφέρθησαν ἀγενῶς πρὸς τὸν Ἰωακεὶμ, ἐπιτηροῦντες πᾶν διάβημά του, μὴν ἀφίνοντεσ αὐτὸν ἂν ἀπομακρύνηται τοῦ μοναστηρίου των. Ἠγανάκτει κατὰ τῶν λαυριωτῶν, ἐδείκνυεν

ἀδιαφορίαν πρὸς αὐτοὺς, καὶ σήμερον τοὺς ἐκδικεῖται, εὐνοῶν τοὺς μολδοβλάχους».

Καὶ τὰ μὲν φυλετικὰ πάθη δυσκόλως ἐμποροῦμεν ᾽να κατευνάσωμεν. Ἀπὸ τοῦ 1875 παρῆλθον ἓξ ἔτη μέχρι τοῦ 1881, ὅτε κατὰ τύχην εὑρεθεὶς, τὸν ἰούνιον, ἐν Καρεαῖς Ἁγίου Ὄρους, ἔμαθον περί τινος διενέξεως μεταξὺ δύο μονῶν, ἀναφερομένης εἰς κτήματα αὐτῶν. Ὁ παρὰ τῇ ἱερᾷ Κοινότητι ἀντιπρόσωπος τῆς μονῆς τοῦ Ζωγράφου, βουλγάρους μοναχοὺς ἐχούσης, ἐξέφρασε δυσφορίαν, διότι ὅλα ζητοῦσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ ἕλληνες, καὶ προσέθηκεν ἐν ἐκδηλώσει βαρβάρου σωβινισμοῦ (φυλετικοῦ ἐγωϊσμοῦ)· «Καὶ τοῦτο τὸ τέλετε ντικό σας; Ὅλα ντικά σας; Καὶ τὸ Μακεντόνια, καὶ τὸ Ἐπιρόνια», ἀμφισβητῶν ὁ ἄθλιος καὶ τῆς Ἠπείρου τὴν ἑλληνικότητα·

ἀλλὰ τὰς ὑλιστικὰς καὶ γαιώδεις ἀμφισβητήσεις περὶ ὁρίων κτημάτων μοναστηριακῶν, εἴτε ἐντὸς, εἴτε ἐκτὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους κειμένων, ἠδύναντο ᾽να προλάβωσιν οἱ φρόνιμοι μοναχοὶ, πρὸς πρόληψιν ὑλικῶν ζημιῶν. Οἱ διϊστάμενοι κατέφευγον πολὺ συνήθως εἰς τὰ τουρκικὰ δικαστήρια τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰς τὸν Ἀλέξ. Κωνσταντινίδην πασὰν, βοηθὸν τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ τῆς Μακεδονίας, τῷ 1879 καὶ ἓξῆς, διηγεῖτο καντής τις, ἱεροδίκης οὕτως εἰπεῖν, ἐκεῖσε, ὅτι, κατὰ παλαιοτέρους χρόνους, τὴν ἡμέραν τῆς ἀναγορεύσεως ἢ χειροθεσίας ἱεροδίκου τινὸς, οἱ ἀναγορεύοντες αὐτὸν ηὔχοντο «᾽να σὲ ἀξιώσῃ ὁ Θεὸς, καὶ ὁ προφήτης αὐτοῦ, ᾽να γίνῃς, ἕνα χρόνον τοὐλάχιστον καδὴς στὴν Θεσσαλονίκην». Ἥρπαζον δὲ πολλὰ χρήματα ἀπὸ τῶν διαδίκων οἱ τοῦρκοι, καὶ αἱ μοναὶ ἐπέ-

νοντο, μάλιστα κατὰ τὴν ΙΣΤ΄ καὶ τὴν ΙΖ΄ ἑκατονταετηρίδα. Ἤδη ὀλίγα μετὰ τὴν ἅλωσιν ἔτη, οἱ μοναχοὶ τῆς τοῦ Χελανδαρίου μονῆς διαρκῶς ἐκίνουν πολέμους καθ᾽ ἑτέρων μονῶν, καταφεύγοντες εἰς τὰ τουρκικὰ δικαστήρια, ἢ ἀπειλοῦντες τοιαύτην προσφυγήν. Ἔριδες ἑτέρας φύσεως προεκάλουν ἀντεγκλήσεις μισαδέλφους. Εἰς τὸ γραμματοφυλακεῖον τῆς ἱερᾶς τοῦ Βατοπεδίου μονῆς σώζονται γράμματά τινα εἰσ τὴν ἐν Μελενίκῳ βατοπεδηνὴν τοῦ Σπηλαίου μονὴν ἀναφερόμενα, εἰς ἓν δ᾽ ἐξ αὐτῶν, παθὸν ἐξ ὑγρασίας καὶ δυσχερῶς ἀναγινωσκόμενον, φαίνεται δικαζομένη (καθὼς ἐβεβαιώθην) παράδοξος ἀπαίτησις τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Λαύρας, ἐπὶ τοῦ ἀνέμου στηριζομένη· τὴν ἀπαίτησιν ἀπέῤῥιψεν ἡ σύναξις τῶν γερόντων, ὑπὸ τοῦ «πρώτου τοῦ Ὄρους» ἱερομονάχου Σάβα προεδρευομένη, τῷ 1348, κατακρίνασα τὴν Λαύραν, ἥτις, μαθοῦσα, ὅτι εἴς τι «δωρεατικὸν» βυζαντινὸν γράμμα ἡ βατοπεδηνὴ μονὴ ἐχαρακτηρίζετο λαύρα τοῦ Βατοπεδίου, οὐχι δὲ μονὴ, ἀπῄτει ᾽να σκυλεύσῃ τὰ δίκαια τῆς κυριάρχου μονῆς πρὸς ὄφελος ἑαυτῆς, καθὸ Λαύρας· ἐνῷ τὰ παλαιὰ γράμματα μαρτυροῦσι τὴν τοῦ Σπηλαίου μονὴν τὴν ἐν Μελενίκῳ ἀνήκουσαν εἰς τὸ Βατοπέδιον. Ἐνστάσεις ἐνώπιον τούρκων δικαζόμεναι, προερχόμεναι ἐκ κακῆς ἀντιλήψεως, ἐκ στιγμιαίασ ἐξάψεως, ἐδημιούργουν μεταξὺ ἀδελφῶν ψυχρότητα, μῖσος, φοβερὰν παθῶν διάρκειαν ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον.

Τὰ πάθη, δυστυχῶς, καθωσιοῦντο, οὕτως εἰπεῖν, διὰ τῆς εἰς τὴν Θεοτόκον ἢ τοὺς ἁγίους προσφυγῆς, ὧν ἡ ἀντίληψις ἐπεζητεῖτο πρὸς ἐλεεινὴν χει-

ροδικίαν. Τῷ 1878, κατὰ τὸ θέρος, ἐφημερίς τις τῆς Κωνσταντινοπόλεως ἀνήγγειλέ τι τοιοῦτον· ὅτι καλόγηροι μονῆς τινὸς ἑλληνικῆς, ἀποφασίσαντες ἵνα ζημιώσωσιν ἑτέρας, ἑλληνικῆς, κτῆμα, ἀγροκήπιον, ἢ ἄμπελον, κατῆλθον πρῶτον εἰς τὸν ναὸν, ἔψαλλον παράκλησιν εἰς τὴν Θεοτόκον, ἐπεκαλέσθησαν τὴν θείαν ἀρωγὴν πρὸς καταστροφην ἀδελφικῆς περιουσίας, καὶ περιπατήσαντες ὥραν μίαν, ἢ δύο, ἐξετέλεσαν τἀποφασισθέντα, τὸ δὲ τῆς πράξεως κέρδος εὑρίσκετο μετὰ καιρὸν εἰς τὰ θυλάκια τοῦ καδῆ τῆς Θεσσαλονίκης, ἢ ἄλλων καδήδων, ἢ δικαστῶν, οὐχὶ βεβαίως ἑλλήνων, καίτοι καὶ οἱ ἕλληνες ἐσκύλευον τὸ Ὄρος, ζημιοῦντες τὰς μονάς· ὁ Κομνηνὸς Ὑψηλάντης εἰς «Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν» (σ. 400) κακίζει τὸν μέγαν καὶ πολὺν Γεώργιον τὸν τοῦ Σταυράκη, κοινῶς Σταυράκογλουν, διότι τῷ 1765, ἢ 64, συμφυρθεὶς εἰς τὰς ἔριδας τῶν ἰβηριτῶν πρὸς τὰς μονὰς, κυρίως δὲ Βατοπεδίου καὶ Λαύρας, ἐζημίωσε πολὺ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπερ ἔκτοτε ἠναγκάσθη ἵνα καταβάλλῃ κατ' ἔτος φόρον 7500 γροσίων.

Ὅτι λαϊκοὶ, παρασύροντες καὶ τοὺς κληρικοὺς, ἐδημιούργουν ὑποθέσεις εἰς Ἅγιον Ὄρος, ἵνα δι' αὐτῶν κατασκευασθῇ μεταλλεῖον, ἐμάθομεν ἀπό τε παραδόσεως, ἀπό τε γραμμάτων παλαιῶν· ἓν τοιοῦτον ἀνέγνων ἐν τῷ γραμματοφυλακείῳ τῆς τῶν Ἰβήρων μονῆς, καὶ τοῦτο, κρίνων κατά τι προσοχῆς ἄξιον, καθιστῶ γνωστὰ ἐλάχιστα μόνον αὐτοῦ μέρη·

«Πατέρες! Ἡ τοπικὴ ἀρχὴ, ἂν καὶ πρὸ πολλοῦ ἔβαζε τὸν δάκτυλόν της εἰς τὰ γραικομοναστηριακὰ πράγματα, πλὴν τώρα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤρχισε

μέχρι τοῦ 1861 σχολάρχης Κωνσταντῖνος Τυπάλδος ὁ μητροπολίτης (ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι) Σταυροπόλεως ἐδίδασκε θαυμασίως τὰ καθήκοντα τοῦ ἱεροκήρυκος· οἱ δὲ τελειοδίδακτοι (ὑποψήφιοι ἔτι) ἀνελάμβανον τὸ κήρυγμα κατὰ τὰς κυριακὰς τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς εἰς τοὺς ἐνοριακοὺς ἐν Κπόλει ναοὺς, ἐξαιρουμένου τοῦ πατριαρχικοῦ, εἰς ὃν ἐκήρυττον μόνον οἱ βαθμὸν ἱερατικὸν ἔχοντες διδάσκαλοι τῆς σχολῆς.

Ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀναγράψω, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, ἐξ ὅσων δὲ ἤκουσα, ὅτι, κατὰ τὴν εἰκοσαετίαν ταύτην ἐκήρυττον ἐπαινούμενοι ἐν ἐπαρχίαις καὶ ἐνίοτε ἐν Κπόλει, ἐκτὸς τῶν ἄνω σημειωθέντων, τελειοδίδακτοι τῆς σχολῆς (1848), ὁ Ἄνθιμος Μιχαηλὼφ, σπουδάσας ἐν Ῥωσσίᾳ, ὁ κατόπιν ἐλεεινὸς ἔξαρχος τῶν βουλγάρων (1872-77), διακριθεὶς καὶ ἐπὶ διαρκεῖ οἰνοποσίᾳ — τῶν τοῦ 1849, ὁ Διονύσιος Γεωργιάδης, ὁ κατόπιν ἐπίσκοπος Παμφίλου (ἐν Σταυροδρομίῳ Κπόλεως), ὕστερον (1877-85) μητροπολίτης Προικοννήσου· Χριστοφόρος Προδρομίτης, ὁ ἐκ τῆς παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς (Α.Χ.), ὁ Σωφρόνιος Χρηστίδης, ὁ ἀπὸ τοῦ (1863-1906) μητροπολίτης Βερροίας, Ἰωαννίνων, Θεσσαλονίκης, ΛεροΚαλύμνου, Νικαίας, Ἰωαννίνων κτλ. — τῶν τοῦ 1851 ὁ Εὐγένιος Χρυσοχέρης ὁ μετὰ ταῦτα Κλαυδιοπόλεως ἐπίσκοπος διὰ τὰς ἐνορίας Κοντοσκαλίου — τῶν τοῦ 1852 ὁ Παρθένιος Καισαρεὺς ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Σμύρνῃ, ὅπου ἐξέδωκε (1861-65) καὶ τὸ πρῶτον παρ' ἡμῖν ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν — τῶν τοῦ 1854 ὁ Γεννάδιος Σωτηριάδης ἢ Σχολάριος, ἐν Σμύρνῃ διακριθεὶς, ἐπίσκοπος Χαριοπόλεως (1867-

1894) ἐν Κπόλει, κηρύξας ἐπὶ 40 ἔτη — τῶν τοῦ 1855 ὁ Γερμανὸς Μιχαηλίδης ἐν Ἀδριανοπόλει, περὶ οὗ ἄνω — τῶν τοῦ 1856 ὁ Κωνσταντῖνος Γαζὴς ἐν Σινώπῃ τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ὁ μετὰ ταῦτα (1873-1902) μητροπολίτης Κασανδρείας, Σηλυβρίας, Μαρωνείας), καὶ ὁ Φίλιππος Ἀριστόβουλος (βλ. Α.Χ.) — τῶν τοῦ 1857 ὁ Εὐσέβιος Γιασεμίδης ἐν Ἐπιβάταις Θράκης ἐπὶ πολλὰ ἔτη, διδάσκων ἅμα· καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Βαλλιάδης, ἐν Σινώπῃ, ὁ ἀπὸ τοῦ 1876-97 μητροπολίτης Μιτυλήνης, Ἐφέσου καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1897-1901 πατριάρχης Κπόλεως -- τῶν τοῦ 1860 τρεῖς διαπρεπεῖς ὡς ἱεροκήρυκες καὶ ὡς ἀρχιερεῖς, Ταράσιος ὁ ὕστερον Ἡλιουπόλεως (1882-1910)· Βασίλειος ὁ μετὰ ταῦτα (1865-1910) Ἀγχιάλου, Σμύρνης· ὁ Πολύκαρπος ὁ κατόπι (1886-1906) Γάνου καὶ Χώρας, καὶ τελευταῖος ἕλλην μητροπολίτης Βάρνης — τῶν τοῦ 1861 Ἄνθιμος ὁ Τσάτσος, περὶ οὗ εἶπον ἄνω. καὶ Γρηγόριος Παλαμὰς — τῶν τοῦ 1863 ὁ Γρηγόριος Ζυγαβηνὸς, οὗ ἐμνήσθην ἄνω.

§

Ἐμάκρυνα τὸν λόγον περὶ ἱεροῦ κηρύγματος, διότι εἰς τὴν ἀνελλιπῆ καὶ συχνὴν ἀκρόασιν αὐτοῦ οἱ τακτικῶς ἀλλὰ καὶ προσεκτικῶς ἀκούοντες ὀφείλομεν τὴν ἐν τῇ πίστει τῶν πατέρων ἡμῶν ἐμμονήν· δικαίως καὶ οἱ πατριάρχαι πολὺν ἔδιδον εἰς τὸ κήρυγμα σημασίαν· Γρηγόριος ὁ ΣΤ΄ ἀνεβίβαζεν εἰς τὸν ἄμβωνα κατὰ τὴν δευτέραν ἱερατείαν αὐτοῦ τὸν μέγαν καὶ πολὺν Νεόφυτον Δέρκων, τὸν οἰνόφλυγα Πρεσλαύας Ἄνθιμον Μιχαηλὼφ, τὸν ἐπίσκοπον Χαριοπόλεως Γεννάδιον. Κατὰ

τὴν πρώτην ἱερατείαν αὐτοῦ ὁ Γρηγόριος διέταξεν ὅπως ἐν ἀντιγράφοις οἱ λόγοι τοῦ Εὐσεβίου Πανᾶ πολυπλασιαζόμενοι κηρύττωνται ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἐνοριακῶν τινων ναῶν, μετὰ τὸ ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ κήρυγμα· ἐπέβαλεν ὅμως εἰς τοὺς διδασκάλους τὴν ὑπ' αὐτῶν ἐπ' ἐκκλησίας ἀνάγνωσιν τῶν Κυριακοδρομίων τοῦ ἀειμνήστου Νικηφόρου Θεοτόκη· τούτων αἱ ἐπανειλημμέναι ἐκδόσεις, ἔνθα κἀκεῖσε γινόμεναι, καταδεικνύουσιν ὅτι πολλῆς ἀπήλαυεν ὑπολήψεως καὶ τιμῆς παρὰ τῷ λαῷ τὸ βιβλίον, καίτοι πολλοὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἐζήτουν τὸν Δαμασκηνὸν, δῆλα δὴ «Βιβλίον ὀνομαζόμενον Θησαυρὸς» ἀριθμοῦν πολλὰς ἐκδόσεις.

Καθὼς ἐζήτουν τὸν Δαμασκηνὸν, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΣΤ΄ ἑκατονταετηρίδος, οὕτως ἐζήτουν τὰς ἀπὸ τῆς ΙΗ΄ πολυπλασιαζομένας συλλογὰς ἐκκλησιαστικῶν διδαχῶν· εἶδε δ' ὁ αἰὼν ἐκεῖνος τοιαύτας ὑπὸ τὰς ποικίλας ὀνομασίας Ἀποστολικὸν Δίκτυον, Ἀποστολικὴν Σαγήνην, Πνευματικὴν Κιθάραν, Ῥομφαίαν Δίστομον κατὰ τοῦ διαβόλου, Εὐαγγελικὴν Σάλπιγγα, Ποιμενικὸν Αὐλὸν, τὴν Βίβλον Ὁδηγὸν τῆς ἀληθείας, τὸν Νεῖλον Χρυσορρόαν, τὸ φληναφώτατον Χριστοπανηγυρικὸν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα χρήσιμα πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην ἐν ναοῖς καὶ ἐν οἴκοις. Ἀλλ' ἐφάνησαν τὰ Κυριακοδρόμια τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, ταῦτα δὲ μετατυπούμενα καὶ δαπάναις τῶν Ζωσιμαδῶν, καὶ εὐσεβεῖ προνοίᾳ τοῦ ἀθανάτου κυβερνήτου Ἰωάννου Καποδίστρια, καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἐξετόπισαν τὰς προηγουμένας συλλογὰς διδαχῶν.

Τόσον ὁ λαὸς ἀπὸ τῆς ΙΖ΄ ἑκατονταετηρίδος εὐλαβούμενος ἐτίμα τοὺς ἱεροκήρυκας, καὶ μάλιστα

τοὺς ἐπισημοτέρους ἐξ αὐτῶν, ὥστε ἵνα σωρεύσῃ ἐπὶ τῆς μνήμης αὐτῶν παραμύθια ἀπίστευτα, οἷα τὰ περὶ τοῦ Γερασίμου Κακαβέλα. Λέγονται δὲ καὶ περὶ ἄλλων ἄλλα· εἰς ἐμὲ καὶ ταῦτα δυσπίστευτα· λόγου χάριν· ἱεροκήρυξ τις ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ κηρύττων ἐνώπιον πατριάρχου μικρὸν νοῦν ἔχοντος, καὶ προλογίζων τὸ «Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα..... καὶ διελογίζετο καθ' ἑαυτὸν κτλ..... Ἄφρων, ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ» κλπ. ἐτόλμησε ἵνα ἐκφωνήσῃ: Ἄφρον, Παναγιώτατε δέσποτα, ἄφρον ἐκηρύχθη ἐκεῖνος κ.τ.λ.

Περίεργον δὲ, ὅτι καθὼς τοὺς ἐπιφανεῖς μουσικοὺς ἡ παράδοσις συνιστᾷ ἡμῖν ὡς μεθύσους, οὕτω καὶ τοὺς ἱεροκήρυκας. Τὸν Κακαβέλαν ἔπλασαν μέθυσον. Εἰς τὴν Πάτμον ἐφρόνουν, ὅτι ἦτο καὶ Δανιὴλ ὁ Κεραμεὺς οἰνόφλυξ· ἐμεθύσκετο· ἀλλ' αἱ διδαχαὶ αὐτοῦ ἦσαν λογικώταται. Ἤκουσα ἐν Πάτμῳ, κατὰ μάρτιον τοῦ 1878, ὅτι προσκληθεὶς εἰς κηδείαν νεαρᾶς παρθένου, καὶ τρέχων ἵνα προφθάσῃ τὴν ἀκολουθίαν, ἐφάνη σαφέστατα παραπαίων, ἕνεκα μέθης ἀνεπιλήπτου. Οἱ συμπολῖται τοῦ Δανιὴλ ἐπλήρωσαν τὴν ἀτμόσφαιραν ψιθυρισμῶν δυνατῶν «πάλιν μεθυσμένος ὁ εὐλογημένος». Παραδόξως, ἀνανήψας ἐκ τοῦ δυνατοῦ ψιθυρισμοῦ ὁ Κεραμεὺς, ἦλθε πρὸ τοῦ φερέτρου, καὶ πρὸς τοὺς ψιθυριστὰς ἀποτεινόμενος ἤρξατο κηρύττων· «Μεθυσμένος· μάλιστα, μεθυσμένος, ἀλλὰ μεθυσμένος ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ παναγίου Πνεύματος», καὶ, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀπήγγειλε συγκινητικώτατον καὶ πλήρη ὑψηλῶν ἰδεῶν λόγον. Ὅμοιος ἐφάνη κατὰ τοῦτο πρός τινα ῥῶσσον ἱεροκήρυκα, φοβερὸν μέθυσον, ὅστις ἐν Μόσχᾳ, κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ μεγάλου Πάσχα (1825, 26;), συνεκκλησιαζομένου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνῆλθε τὸν ἄμβωνα κλονιζόμενος, καὶ ἤρξατο κραυγάζων «Καραούλ». Προσέβλεψεν εἰς εἰκόνα παριστῶσαν τὴν Ἀνάστασιν, καὶ πρὸς τοὺς φύλακας τοῦ σωτηρίου τάφου ἐφώναξε τὸ Χριστὸς ἀνέστη. Ἀλλ' ὁ ῥῶσσος μέθυσος, ἂς σιωπήσῃ πρὸς τὸ παρόν·

μίαν προσθήκην. Οἱ ἱεροκήρυκες ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ «βάλλοντες μετάνοιαν» πρὸ τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου, ἠσπάζοντο τὴν χεῖρα τοῦ πατριάρχου, ἢ τοῦ χοροστατοῦντος ἀρχιερέως. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ὁ Γῶγος, πρὸ τῆς εἰς τὸν ἄμβωνα ἀνόδου (ὡς ἦτο συνήθεια) ἔβαλλε μετάνοιαν πρὸ τοῦ θρόνου, κατόπι μετάνοιαν ἐνώπιον τῆς Ὡραίας πύλης, καὶ τρίτην πρὸς τὸν λαόν· ἐζήτει δῆλα δὴ, ἀλλὰ μόνος αὐτὸς, τὴν ἄδειαν τοῦ ἀρχιερέως, τὴν θείαν χάριν, καὶ τὴν εὔνοιαν τῶν ἐκκλησιαζομένων.

§

Πρώτη ἔκδοσις διδαχῶν ἱερῶν, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθην ἰν' ἀνεύρω, ἀριθμητέα ἡ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ***χαρτοφύλακος Κερκύρας Ἀλεξίου Ῥαρτούρου***· συνετελέσθη τῇ 15 φεβρουαρίου 1560. Καθὰ μαρτυρεῖ λόγιμός τις κερκυραῖος, ὁ παπὰ Ῥαρτοῦρος «εἶχε τελείαν τὴν φρόνησιν»· διότι, τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων τῆς Κερκύρας ἐν βασάνοις (δῆθεν) καὶ δυσπραγίαις διαγόντων, ὁ Ῥαρτοῦρος εἰς τὴν Ῥώμην μεταβὰς, καὶ τὸν ἄκρον ἀρχιερέα παρακαλέσας, ἐπέτυχε ἵνα ἀπολυθῇ παπικὴ διαταγὴ πρὸς τὸν ἐν Κερκύρᾳ παπικὸν ἐπίσκοπον,

ἵνα μή τις ἐπηρεάζῃ τοὺς ἱερεῖς τῶν ἑλλήνων ὀρθοδόξων Κερκύρας. Ἄγνωστον τὸ ἔτος τῆς εἰς τὴν Ῥώμην μεταβάσεως τοῦ «τελείαν τὴν φρόνησιν» ἔχοντος Ἀλεξίου Ῥαρτούρου τοῦ ἱεροκήρυκος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὡς ἕλλην καὶ ὡς ἱερεὺς ὀρθόδοξος ἐξεπλήρωσε καὶ τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸ πρὸς τὴν πίστιν καθῆκον, ἴσως ὢν καὶ ὁ πρῶτος ἐκδοὺς ἐκκλησιαστικὰς ὁμιλίας, (ὧν ἀναγραφὴν ἔχο-



ΑΛΕΞΙΟΣ ΡΑΡΤΟΥΡΟΣ

μεν παρὰ Ζαβίρᾳ), καθῆκον καὶ ἐγὼ κρίνω ἵνα τάξω κατακλεῖδα τοῦ περὶ ἱεροκηρύκων λόγου λόγον βραχύτατον περὶ Ῥαρτούρου, παραθέτων καὶ τὴν προσωπογραφίαν αὐτοῦ· διότι καὶ τῶν διδαχῶν ἀνάγνωσις, μάλιστα τοῦ Μηνιάτου, καὶ ἡ τῶν ἀπ' ἄμβωνος ὁμιλιῶν ἀκρόασις ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, συνετέλουν εἰς ἐμμονὴν ἡμῶν ἐν τῇ πίστει. Καὶ ὁ μὲν λαὸς ἔσπευδεν εἰς ἀκρόασιν τῶν ἐκφωνουμένων

ἑλληνιστὶ λόγων τοῦ Γλυκᾶ, τοῦ Γώγου, τοῦ Λασκάρεως, τοῦ Βενιαμὶν, ὑπερεπλήρου δὲ τὸν πατριαρχικὸν ναὸν, ἰδίᾳ τὸ ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς τῆς Ὀρθοδοξίας· οἱ δὲ ἀνεπτυγμένοι ἔτρεχον εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Κλεοβούλου (Α.Χ.), διότι ὡμίλει εἰς ἑλληνικὴν καθαρεύουσαν, ἐτρέχομεν καὶ οἱ μαθηταὶ τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς. Ἦσαν δὲ τὰ θέματα τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ οὐχὶ τὰ τετριμμένα τῶν δῆθεν ἱεροκηρύκων, περὶ τῶν πυρίνων ποταμῶν τῆς κολάσεως καὶ τοιαῦτά τινα, ἀλλὰ μελέται θρησκευτικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ σπουδαῖαι : Ἐπὶ παραδείγματι· «Τὸ δημιουργικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος» — «Τίς ἡ πηγὴ τῆς ἁμαρτίας» — «Πόθεν ἡ ἐν ἡμῖν ἀκαρπία τοῦ θείου λόγου». Ταῦτα πάντα καὶ ἡ οἰκογενειακὴ πατρώζουσα ἀνατροφὴ παρεσκεύαζον καλοὺς χριστιανοὺς ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων, διότι οἱ γονεῖς καὶ οἱ διδάσκαλοι ὡδήγουν εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας καὶ διδαχὰς τὰ τέκνα καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν. Ἀλλ' εἶδός τι σχολείων, διαπλασσόντων τὸ ἦθος καὶ εἰσαγόντων τοὺς φιλοτίμους ἕλληνας εἰς τὴν τῶν κοινῶν διοίκησιν, ἦσαν

§

τὰ Μετόχια τῶν πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, καὶ τὰ μεγάλα κονάκια τῶν «γερόντων» μητροπολιτῶν. Ἱρίθμησα Μετόχια εἰς τ' Ἀποσημειώματα Χρονογράφου, τούτων δὲ τὸ ***Σιναϊτικὸν*** προεξῆρχε τῶν ἄλλων, διότι διέμενεν ἐν αὐτῷ κατὰ φθινόπωρον καὶ χειμῶνα ὁ ἰσόβιος (1806 - 59) ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου Ὄρους καὶ ἐπὶ τετραετίαν πατριάρχης Κπόλεως

(1830-34) Κωνστάντιος Α΄. Οἱ πρόκριτοι καὶ λογάδες τοῦ Γένους κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, κυρίως δὲ οἱ κατοικοῦντες ἐν Φαναρίῳ, καθ' ἑβδομάδα, τοὐλάχιστον ἅπαξ, ἐπεσκέπτοντο αὐτὸν, μανθάνοντες καὶ πολλὰ περὶ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τοπογραφίας τῆς Κωνσταντινοπόλεως, ἐνίοτε δὲ αἱ παρὰ τῷ Κωνσταντίῳ συναναστροφαὶ προσελάμβανον χαρακτῆρα θεολογικοῦ ἱνστιτούτου· ὁ Θεόδωρος Μ. Ἀριστοκλῆς ἀναφέρει μίαν· «Πρὸ ἱκανῶν ἤδη ἐτῶν, ὁ μακαρίτης ἰατρὸς Ἀθανάσιος Ἡρώφιλος, ἀπελθὼν εἰς Ἀντιγόνου (νῆσον) πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου, ἐμακάρισεν ἑαυτὸν, διότι εὗρεν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κωνσταντίου τετράδα θεηγόρων ἀνδρῶν, σύλλογον ἱερὸν ἐκ τῶν εἰς ἄκρον σοφίας ἐληλακότων, αὐτὸν δὴ τὸν Κωνστάντιον, δύο ὁμωνύμους αὐτῷ τὸν ἀοίδιμον Κωνσταντῖνον μέγαν οἰκονόμον τὸν ἐξ Οἰκονόμων, τὸν τὴν Θεολογικὴν ἐν Χάλκῃ τοῦ Γένους σχολὴν πάνυ εὐκλεῶς ἐπὶ πολλὰ ἔτη διευθύναντα ἀρχιδιδάσκαλον σεβασμιώτατον Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνον Τυπάλδον, καὶ τὸν τότε ἀρχιμανδρίτην, εἶτα μητροπολίτην Ἀθηνῶν Μισαὴλ Ἀποστολίδην. Ἡ ἱερὰ αὕτη τετρὰς, τὰ σεπτὰ ταῦτα τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἔσω σοφίας δοχεῖα ἤρξαντο τότε θεηγορεῖν, εἰς τὰ βάθη τοῦ ἀχανοῦς τῆς θεολογίας πελάγους εἰσδύοντες. Ὁποία πνευματικὴ ἀγαλλίασις καὶ εὐφροσύνη κατέλαβε τηνικαῦτα τὸν ἰατρὸν Ἡρώφιλον ἀκούοντα φθεγγομένους τὰ θεῖα ῥήματα» κτλ. Θανόντος τοῦ Κωνσταντίου, τῇ 5 ἰανουαρίου 1859, συνείλκυε διὰ τὴν πεῖραν, τὴν νοημοσύνην, τὴν εὐγένειαν τῶν τρόπων, καὶ τὴν μάθησιν ἀγαστὸς πᾶσιν ἠπειρώτης σιναΐτης ὁ Μελέτιος Πανταζίδης, ἐπὶ δύο ἢ τρία ἔτη διαμείνας ὄχι ὡς ἀντιπρόσωπος εἰς τὸ Σιναϊτικὸν παρὰ τὸ Φανάριον μετόχιον, εἰς ὃ διέμενε καὶ ὁ πολύπειρος Δημήτριος Βλαστὸς (σ. 73), ἀλλ' ὕστερον ὀλίγιστοι μετέβαινον. Ἐπυκνώθη ὁ θίασος τῶν προσερχομένων λογάδων τοῦ Γένους μετὰ τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον μέχρι τοῦ 1885. Κατ' ἐκεῖνα τὰ ἔτη ἀξιοπρεπῶς ἐξεπροσώπει τὴν αὐτοκρατορικὴν καὶ πατριαρχικὴν μονὴν τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ ὁ ἀρχιμανδρίτης ***Πορφύριος Παυλίδης*** (ἀληθῶς Μαρούδας), ἐκ Ζακύνθου, κληρικὸς εὐγενέστατος, καὶ δραστήριος εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἐκλεγεὶς ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ καὶ Ῥαιθὼ κατὰ αὔγουστον (9) τοῦ 1885, φιλάσθενος ὅμως ἀποδειχθεὶς, πρὸς τὸ τέλος τοῦ βίου παρῃτήσατο τὴν ἡγουμενίαν τοῦ Σινᾶ τὸν ἀπρίλιον τοῦ 1904, καὶ ἀποσυρθεὶς εἰς τὴν Χίον ἀπεβίωσεν εἰς τὸ Σιναϊκὸν ἐν τῇ νήπῳ ταύτῃ μετόχιον κατὰ τὸν ἰούλιον τοῦ 1907.

Μετὰ τὴν ὡς ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ καὶ Ῥαιθοῦς ἀνάδειξιν τοῦ Πορφυρίου Παυλίδου, ἡ μονὴ ἀπέστειλεν εἰς Κπολιν ἀντιπρόσωπον (ἐπίτροπον) τὸν τοῖς πᾶσιν ἀγαπητὸν καὶ σεβαστὸν γενόμενον ***Κορνήλιον Κοσμίδην***, ἀρχιμανδρίτην, ἐκ Τριπόλεως (ἢ Καλαμῶν) τῆς Πελοποννήσου, εὐγενέστατον, ἀξιοπρεπῆ, καὶ ἀνεπτυγμένον, οἷος ἦν καὶ ὁ προκάτοχος τῆς ἡγουμενίας. Ἀπεβίωσεν ἐν Κπόλει τῇ 7 φεβρουαρίου 1894, δημοτελῶς κηδευθείς· ἐγνώσθη δὲ, ὅτι πρὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πορφυρίου, παρεκάλουν αὐτὸν οἱ σιναΐται μοναχοὶ ἵνα ἀναδεχθῇ τὴν ἡγουμενίαν, ἀλλ' ἠρνεῖτο ἵνα χειροτονηθῇ ἀρχιεπίσκοπος. Ἐν αὐγούστῳ καὶ μέχρι

νοεμβρίου 1866 εὑρίσκω γραφομένους τὸν μὲν Κορνήλιον πρωτοσύγκελλον, τὸν δὲ Πορφύριον ἱερομόναχον, καὶ μέλη τῆς ἐν Τζουβανίᾳ «συνάξεως». Ἦσαν ἄρα τριακοντούτεις τῷ 1866·

σημειῶ, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Κπόλει (ἐν Φαναρίῳ) διαμονῆς Πορφυρίου καὶ Κορνηλίου, κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ διαπρέποντες ἐσύχναζον



ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ Ο ΣΙΝΑΙΟΥ

εἰς τὸ Σιναϊτικὸν μετόχιον, ὅπερ, κατὰ τὰ ἔτη 1881-83, κατ' ἐπήρειαν κατάκριτον δύο παπάδων καὶ διδασκάλων, δυστυχῶς, συναγόντων ὅπου οὐκ ἔσπειραν καὶ θεριζόντων ὅπου οὐκ ἐσκόρπισαν, ἐκ χιαστοῦ σχήματος, ἐγένετο, μὴ στέργοντος τοῦ Πορφυρίου, συνεντευκτήριον τῶν κατὰ τοῦ πατριάρχου Ἰωακεὶμ Γ΄ δυσηρεστημένων.

Μετὰ τὸν Κορνήλιον ἐγνωρίσαμεν ἀντιπροσώ-

πους τοῦ Σιναίου Ὄρους τοὺς ἀρχιμανδρίτας Ἀμφιλόχιον Ἀργυράκην, ἐπ' ὀλίγον διαμείναντα ἐν Κπόλει καὶ σταλέντα κατόπιν εἰς Κίεβον, ὡς τελευταῖον ἀντιπρόσωπον τοῦ Σινᾶ ἐν Ῥωσσίᾳ, τὸν ἐκ Ζακύνθου Γαβριὴλ Μαλαφούρην, τὸν ζακύνθιον Δανιὴλ Σουλίδην, καὶ τὸν ἐξ Ἰωαννίνων Νικόδημον Τσέκαν.

Τριῶν δὲ σιναϊτῶν καλογήρων εἴχομεν γνῶ-



ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΒΑΓΙΑΝΕΛΛΗΣ

σιν πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου, υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ χαρτοφύλακος, Μελετίου Βαγιανέλλη, καὶ Νικηφόρου Παπαδάκη. Τὸν Βαγιανέλλην ἐγκωμίασεν ὑπὲρ τὸ δέον ὁ Παναγιώτης Καπλανίδης, ἀτυχῶς ἕνεκα ποσοῦ τινὸς εὐτελοῦς δοθέντος πρὸς ἐκτύπωσιν ὀλίγων τινῶν σελίδων ἐκ τῶν τοῦ Μ. Βασιλείου συγγραμμάτων (ἐν Ἀθήναις, 1900)· καὶ ἐμάθομεν μὲν, ὅτι, γεν-

νηθεὶς ἐν Κύθνῳ τῷ 1826, ἐσπούδασε τὴν θεολογίαν ἐν Ἀθήναις, ὅτι ἐπὶ τριετίαν ἐδίδαξεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐν Ψαμμαθίᾳ Κπόλεως σχολὴν, ὅτι ἀπεστάλη τῷ 1857 εἰς Σινᾶ ὑπὸ τοῦ Σιναίου Κωνσταντίου Α΄, καὶ τῷ 1861 ἐστάλη εἰς Κίεβον κτλ. Περιέργως ὁ βιογραφῶν «θὰ ἀπηρίθμει» κλπ. καὶ «θὰ κατέγραφεν ἤδη» κλπ. «ἐὰν μὴ ἐφοβεῖτο τὴν ἐνόχλησιν» (κ.τ.τ. καθὰ γράφουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ἵνα εἴπωσί τι θετικόν)·

τὸν Γερμανὸν Ἀφθονίδην ἐγνωρίσαμεν, ὡς εἰδήμονα ἄριστον τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, καὶ ὡς συγγράψαντα πολλὰ φυλλάδια περὶ τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος· καθῆκον νομίζω ἵνα σημειώσω ἐνταῦθα, ὅτι κακῶς εἰς τὸν Γερμανὸν ἀπεδόθη τὸ περὶ τοῦ μοναστηριακοῦ ζητήματος ὀλιγοσέλιδον φυλλάδιον, ἐν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ Κπόλεως ἐκτυπωθὲν τῷ 1882, ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ, διότι τὴν εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν μετάφρασιν ἐγινώσκομεν ἔργον τοῦ Γερμανοῦ, τὸ δ' ἑλληνικὸν κείμενον ἐγράφη ὑπὸ Γερασίμου μητροπολίτου Σκυθοπόλεως, τοῦ μετὰ ταῦτα (1885) πατριάρχου τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ὕστερον (1891 — † 1897) εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἱεροσολύμων προσκληθέντος·

τὸν Νικηφόρον Παπαδάκην ἐγνώρισα ἐν Κπόλει, τῷ 1874, παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωακεὶμ Β΄, ὅστις ἠγάπα αὐτὸν δικαίως ὡς ἄνθρωπον εὐφυέστατον, καὶ πρὸς μεταχείρισιν ὑποθέσεων καὶ προσώπων ἐπιτήδειον· ὅμως ἦτο, κατὰ τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει λέξιν — καὶ τὴν ἔννοιαν — ἁγιοπαντίτης. Ἔμενεν ἐν Βραΐλᾳ, τῆς ἑλληνικῆς ἐκεῖ κοινότητος ἱερεὺς, ἐμφανισθεὶς αὐτοκέλευστος εἰς

τὴν ἐν Βόννῃ τῷ 1874 συνδιάσκεψιν τῶν παλαιοκαθολικῶν. Ἔγραψε καὶ ἐξέδωκεν ἐν Γαλαζίῳ (1874) φυλλάδιον περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος εὐνοϊκὸν τοῖς βουλγάροις, ὑπὸ ψευδώνυμον Ε. Καυσοκαλύβης. Ἦτο μοναχὸς τῆς σκήτης τῆς Ἁγίας Ἄννης, οὗ ἕνεκα ὑπεγράφη Λαυριώτης εἴς τινα διατριβὴν αὐτοῦ περὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ λουθηροκαλβινιστῶν καὶ παπικῶν ἱεραποστόλων, ἐκδοθεῖσαν ἐν Α΄ τόμῳ τῆς «Ἐκκλησιαστ. Ἀληθείας» (19 αὐγούστου 1881). Δανιὴλ Σουλίδης ὁ σιναΐτης ἀνήγγειλέ μοι, ὅτι ὁ Παπαδάκης ἐγεννήθη ἐν Γαλαξειδίῳ, καὶ ἀπὸ μοναχοῦ τῆς Ἁγίας Ἄννης ἐγένετο σιναΐτης, καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἔτη διετέλεσε σύνεδρος τῆς οὕτω λεγομένης ἱερᾶς (σιναϊτικῆς) ἐν Τζουβανίᾳ συνάξεως. Ἀπέθανεν ὀγδοηκοντούτης σχεδὸν κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1904.

Φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχον ἄξιοι τιμῆς σιναΐται ἐν Κπόλει πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Ἀνέγνων ἐν φύλλῳ 311β τῆς τοῦ Δοσιθέου «Νομικῆς Συναγωγῆς» ὅτι, κενῆς οὔσης «τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Σάρδεων» ἕνεκα τοῦ πρὸ πολλοῦ συμβάντος θανάτου τοῦ διοικοῦντος ταύτην (πραγματικῶς θανοῦσαν καὶ αὐτὴν) Λογγίνου, ἡ σύνοδος τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως ἐξελέξατο κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1628 μητροπολίτην Σάρδεων «τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κὺρ Μελέτιον τὸν σιναΐτην».

Σιναΐτης ὅμως ἐπιφανὴς ἐγένετο γνωστὸς εἰς τοὺς πατέρας καὶ πάππους ἡμῶν ὁ ἐκ Κρήτης Ἱλαρίων ἀπὸ τοῦ 1807, ἴσως καὶ πρότερον, ἐν Κπόλει μένων, ἐπιστάτης τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογρα-

φείου χρηματίσας, ἀναμίξας τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς τῶν Ἁγίων Γραφῶν βεβηλώσεως. Ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Τορνόβου (Βουλγαρίας) τῷ 1821, παρητήσατο τὴν θέσιν ταύτην τῷ 1827, ἀποκατεστάθη εἰς αὐτὴν τῷ 1831, καὶ ἀπέθανε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1837, ἢ κατ' ἀρχὰς τοῦ 1838, (διότι ὁ διάδοχος Πανάρετος ἐξελέγη κατὰ φεβρουάριον τοῦ ἔτους τούτου).



ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ ΣΙΝΑΙΟΥ Ο ΠΑΥΛΙΝΟΣ

Ἡ βιογραφία τοῦ Ἱλαρίωνος πρέπει ἵνα γραφῇ κατ' ἔκτασιν, ἀκριβὴς, ἀξίως τῆς ἀξίας καὶ φήμης αὐτοῦ, ὑπὸ λογίμου τινὸς ἕλληνος· (ὑποθέτω, ὅτι βούλγαρός τις ἐβιογράφησεν αὐτόν).

Τοσαύτην δ' εἶχον φήμην οἱ σιναΐται, καὶ ἐν Κπόλει καὶ μακρὰν ταύτης, ὥστε ἵνα προσκαλῶσι κατὰ τὴν ΙΗ΄ καὶ κατὰ τὴν ΙΘ΄ ἑκατονταετη-

ρίδα τοὺς ἐφημερίους αὐτῶν ἀπὸ τῆς τοῦ Σινᾶ μονῆς αἱ κοινότητες Καλκούτας καὶ Δάκας τῶν Ἰνδιῶν· Εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης φωτίζουσιν ἡμᾶς τὰ γραφέντα ἐν τῇ «Νέᾳ Σιὼν» τῶν Ἱεροσολύμων (τοῦ 1928 σ. 739, καὶ 1931 σ. 224) ὑπὸ τοῦ πανιερωτάτου νῦν ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ κ. Πορφυρίου, τοῦ φίλου μου καὶ συναθλητοῦ ἐν ἱστορικαῖς ἐρεύναις. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐτοῦ μονῆς συμφερόντων ἐπιμελεῖται, καὶ πρόθυμος δείκνυται πρὸς ὑποστήριξιν ἀγαθῶν καὶ φιλοπατρίδων πράξεων, ἐν οἷς καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ περὶ Σινᾶ βιβλίου τοῦ ἀειμνήστου Κων. Ν.Παπαμιχαλοπούλου, συμφώνους ἐν τοιαύταις ὑποθέσεσιν ἔχων τοὺς ὁσιωτάτους σιναΐτας μοναχοὺς, παρέθηκα προσωπογροφίαν αὐτοῦ. Εὔχομαι δὲ εἰς αὐτὸν (καὶ τοὺς συμμοναστὰς) ὑγιείαν, πρὸς συνέχισιν ἐθνοπρεποῦς ἐργασίας, ἧς ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1903, ὅτε ἔλαβεν ἀπὸ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς σχολῆς τὸ δίπλωμα διδασκάλου τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, * διδάξας ἐν τῇ Ἀμπετείῳ σχολῇ τοῦ Καΐρου, καὶ γραμματεὺς ὢν τῆς μονῆς ἐπὶ εἰκοσιτρία ἔτη, μέχρι τῆς κανονικῆς ἀναδείξεως ὡς ἀρχιεπισκόπου (29 ἰουλίου 1926).

§

Τὸ Ἁγιοταφιτικὸν μετόχιον πολὺν καὶ αὐτὸ συνείλκυε κόσμον προκρίτων τοῦ Γένους, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἐφ' ὅσον ἔμενον ἐν αὐτῷ οἱ

* ἐγεννήθη ἐν Κύμῃ τῆς Εὐβοίας τῇ 1 νοεμβρίου 1878, ὀνομασθεὶς ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι Μανουὴλ, ὡς ὠνομάσθην καὶ ἐγώ.

πατριάρχαι τῶν Ἱεροσολύμων, ἐνίοτε καὶ οἱ τῆς Ἀντιοχείας· ἔμενε ληθαργοῦν καθ' ὃν χρόνον διέμενεν ἔρημον μὲν πατριαρχῶν, ἔμενε δ' ἀντιπρόσωπος αὐτῶν ὁ τραχὺς καὶ ἀκοινώνητος ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος Ἀποστόλου, κωνσταντινοπολίτης, τῷ 1803 γεννηθείς, ἀποθανὼν τῷ 1874, ἂν μὴ ἀπατῶμαι. Πρὸ τοῦ 1850 οἱ μεταβαίνοντες εἰς τὸ μετόχιον εὗρισκον πεπαιδευμένους ἁγιοταφίτας τοὺς ἱεροκήρυκας Πλάτωνα, Δωρόθεον, καὶ Φιλήμονα, καί τινα διδάσκαλον Ἀντώνιον Διαμαντῆ, ἐκ Μαδύτου, δηλώσαντα τῷ 1844 ἔν τινι ληξιαρχικῷ γραφείῳ (τουρκικῷ) ὅτι ἦν 23 ἐτῶν. Ἡ μετὰ τὸ 1872 μόνωσις τοῦ Ἁγιοταφικοῦ μετοχίου, ἣν ἀπειργάζετο καὶ ἡ ἀχρειότης τῶν ἀντιπροσώπων, ἐξηφανίσθη ἀπὸ τοῦ ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου, ὅτε ἐπίτροπος (ἀντιπρόσωπος) τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ἁγίας Πόλεως ἀπεστάλη ὁ πεπαιδευμένος μητροπολίτης Σκυθοπόλεως, τελειόφοιτος τῶν φυσικομαθηματικῶν τοῦ ἀθηναϊκοῦ πανεπιστημίου καὶ διδάξας αὐτὰ ἐν τῇ Θεολογικῇ σχολῇ τοῦ Σταυροῦ, Γεράσιμος Πρωτοπαπᾶς, ἐξ Ἁγίου-Ἰωάννου τῆς Κυνουρίας. Ἐκάλει δὶς καὶ τρὶς τῆς ἑβδομάδος εἰς πλούσια γεύματα τραπεζίτας, ἐμπόρους, διδασκάλους καὶ μέλη τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ συμβουλίου τοῦ ἡμετέρου Πατριαρχείου. Ἀφοῦ δ' ὁ Γεράσιμος ἀνεκλήθη εἰς Ἱεροσόλυμα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικοδήμου (1884) ἐπῆλθεν ἡ πρώην ἐρήμωσις, δικαιολογουμένη δῆθεν ἕνεκα καχεξίας ὑλικῆς. Πρὸ τοῦ 1862 ἦτο συνεντευκτήριον πατριαρχῶν καὶ ἀρχιερέων.

Ἀπὸ γερόντων φαναριωτῶν ἤκουσα, ὅτι, μέ-

χρι σχεδὸν τοῦ 1855, οἱ πατριάρχαι Κπόλεως ἔσωζον τὴν φιλάδελφον καὶ εὐγενῆ συνήθειαν ἵνα χοροστατῶσιν, ὄχι ἵνα λειτουργῶσιν, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγιοταφικοῦ μετοχίου (τοῦ Φαναρίου) κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων.

§

Ἐκ τῶν ἄλλων μετοχίων, περὶ ὧν ἄλλοτε (Α. Χ.) ἔγραψα, ***τὸ Ἁγιορειτικὸν μετόχιον*** ἐπεσκέπτοντο πάμπολλοι, κληρικοὶ μάλιστα, καὶ ἐκ τῶν πατριαρχῶν ὁ Ἄνθιμος ΣΤ΄ ὁ Κουταλιανός, ἁγιορείτης ὢν μοναχός, ἐκ τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου. Ὅταν ὅμως ἀναλογισθῶμεν, ὅτι, μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ εὐρυχωροτάτου μετοχίου (1837) τοῦ ἀμέσως ἔσωθεν τῆς πύλης Πετρίου (Πετρὶ καπὶ), μεταβαίνοντες οἱ λεγόμενοι «λογάδες τοῦ Γένους» συνηντῶντο μετὰ ἁγιορειτῶν διακρινομένων ἐπὶ γνώσεσι πολλαῖς, ἐπὶ πείρᾳ καὶ νοημοσύνῃ, οἷοι οἱ λαυριῶται Βενιαμὶν καὶ Διονύσιος, ὁ βατοπεδηνὸς Παΐσιος ὁ διδάσκαλος, οἱ ἰβηρῖται Ἱλαρίωνες καὶ Ἀρσένιος (ὁ ἀπὸ 1863—1878), οἱ παντοκρατορινοὶ Παμβὼ καὶ Δανιὴλ ὁ Θάσιος (ἐκ τῶν τροφίμων οὗτος τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς), ὁ ξηροποταμηνὸς Διονύσιος, ἤ τινες ὅμοιοι αὐτοῖς, ἐννοοῦμεν, ὅτι οἱ συχνάζοντες εἰς τὰ τρία ταῦτα κυριώτερα μετόχια ἐδιδάσκοντο τὴν τέχνην τοῦ χρῆσθαι τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς προσώποις, ἐμάνθανον, τί ἐστιν ἁγιοταφιτικὴ καὶ ἁγιορειτικὴ καὶ σιναϊτικὴ ἀδελφότης καὶ πολιτεία, καὶ πόσα πρὸς αὐτὰς ὀφείλει τὸ ἔθνος ἡμῶν. Οἱ τακτικῶς εἰς τὰ μετόχια ταῦτα φοιτῶντες, καὶ διδασκόμενοι ἀπὸ τῆς ἀναστροφῆς

τῶν ἐν αὐτοῖς, διετηροῦμεν ἐπὶ μακρὸν τὴν πρὸς τοὺς ἁγιοταφίτας, ἁγιορείτας καὶ σιναΐτας ἀγάπην καὶ τιμὴν καὶ σεβασμόν.

Ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἁγίου Ὄρους τῶν ἀποθανόντων ἤδη, δύο μὲν ζωγραφῶ εἰς τὰ Α.Χ. τριῶν δ' ἑτέρων ἐνταῦθα γράφω τὰ ὀνόματα, καθὸ λιπόντων μνήμην κληρικῶν αὐστηρῶν, ἀλλὰ καὶ μελῶν τῆς κοινωνίας εὐγενῶν, ἀξιο-



ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΒΑΤΟΠΕΔΗΝΟΣ

πρεπῶς διαβιωσάντων, νοημόνων· τάττεται, κατὰ σειρὰν χρονικὴν πρῶτος ὁ ἐξ Ἴμβρου Χρύσανθος προηγούμενος ὁ Βατοπεδηνὸς ἀπὸ τοῦ 1882-87 καὶ 1890-92, μεθ' ὃ ἐπέστρεψεν εἰς Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἀναγορευθεὶς ἀρχιμανδρίτης ὑπὸ τῆς μονῆς, καὶ κατορθώσας, ἀντὶ δαπάνης 300 τουρκικῶν χρυσῶν λιρῶν, ἵνα λάβῃ παράσημον Μετζιτιὲ Γ΄ τάξεως, μετεβλήθη εἰς τύραννον τῆς

ἀδελφότητος τῶν βατοπεδηνῶν, οἵτινες τῇ 14 αὐγούστου 1897 ἀφήρεσαν ἀπ' αὐτοῦ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς μονῆς. Τὰ μετὰ ταῦτα ἀπέβησαν πρὸς ζημίαν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν τοῦ δυστυχοῦς Χρυσάνθου, ζήσαντος ἐν Κπόλει ἀπὸ τοῦ 1897 μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ πέντε ὅλα ἔτη.

Λαμπρὰν ἀνάμνησιν ἐκλεκτοῦ ἁγιορείτου ἀφῆκεν ὁ ἀπὸ τοῦ 1887 - 1890 ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου



ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ

Ὄρους Θεοδόσιος Ἰβηρίτης, οὗ τὴν εἰκόνα παρέθηκα ἐν τῇ 61 σελίδι. Τοῦ Θεοδοσίου Ἰβηρίτου τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ χρηστὴν ἀναστροφὴν ἐξετίμησε βραβεύσας ὁ πατριάρχης Ἰωακεὶμ Γ΄.

Τοὺς δύο τούτους καὶ τὸν Εὐστράτιον Φιλοθείτην (Α.Χ.) ὑπερέβαλεν ὁ Γεράσιμος ὁ Λαυριώτης, ἐκπροσωπήσας ἀξιοπρεπέστατα τὴν ἁγιο-

ρειτικὴν ἀδελφότητα ἐν Κπόλει ἀπὸ τοῦ 1900-1903. Ἐξ Αἰγίνης προερχόμενος, ὑπηρέτησε τὴν μονὴν, εἰς ἣν καθωσίωσε τὴν ψυχικὴν αὐτοῦ καὶ πνευματικὴν ἀκμὴν, ἀπελθὼν δ' ἐκ Κπόλεως ἀφῆκεν ἀνάμνησιν εὐγενοῦς τῆς ἐρήμου κατοίκου, καὶ εὐγενοῦς κοινωνικοῦ μέλους, ὑπὸ πάντων ἀνεξαιρέτως ἀγαπώμενος. Ἀπεβίωσε, νέος, ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τῷ 1909.

§

Πάντες οἱ μικροὶ λαμπτῆρες* οὗτοι τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους συνέκρυψαν τὸ φῶς αὐτῶν, αἱ δὲ λεγόμεναι νέαι γενεαὶ στεροῦνται τῶν ἱεροκοσμικῶν τούτων συνεντευκτηρίων, ὅπου καὶ ἤκουον καὶ ἐμάνθανον ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπόθουν ἵν' ἀκούωσι καὶ ἵνα μανθάνωσι τὰ εἰς τὸν κοινωνικὸν αὐτῶν βίον χρήσιμα.

§

Τὰ «κονάκια» τῶν γερόντων μητροπολιτῶν τὰ ἐν τῷ Φαναρίῳ ἦσαν τὰ μεγάλα πρακτικὰ σχολεῖα, εἰς ἃ διεμορφοῦντο καὶ ἐγυμνάζοντο εἰς τὴν τέχνην τῆς τῶν κοινῶν ἡμῶν πραγμάτων διοικήσεως οἱ ἐκ παίδων ἑαυτοὺς ἀφοσιώσαντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ θυσιαστηρίου. Εἰς δύο διατριβάς μου, ἐκδοθείσας εἰς τὸ περιοδικὸν «Θρακικὰ», ἠρίθμησα πόσοι «γέροντες» μητροπολῖται κατὰ τὰ τέλη τῆς ΙΗ΄ καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ΄ ἑκατονταετηρίδος εἶχον διακόνους καὶ πρωτοσυγκέλλους παρ' ἑαυτοῖς διακριθέντας ὕστερον

* ἐννοῶ τὰ μετόχια.

ἐν τῇ διοικήσει ἐπαρχιῶν ἐκκλησιαστικῶν. Καθ' ὃν χρόνον ἐσπουδάζομεν (1863—69) οὐδὲν ἐσώζετο τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἐπιβλητικῆς πολυτελείας.

Φρονῶ, ὅτι ἡ διαρκὴς ἐν Φαναρίῳ διαμονὴ τῶν «γερόντων» εἰς μέγαρα εὐρύχωρα μετὰ κήπων καὶ σταύλων καὶ λουτρῶν ἤρξατο ἀφ' ὅτου, κατ' αἴτησιν Γερασίμου μητροπολίτου Ἡρακλείας, ὁ σουλτάνος Μαχμοὺτ ὁ Α΄ ἐξέδωκε (1741) φερμάνι, θεσμοθετοῦν «νὰ μὴν γίνεταί τις πατριάρχης ἂν δὲν δώσουν καλὴν μαρτυρίαν διὰ τὸν βίον καὶ διαγωγήν του οἱ πέντε ἀρχιερεῖς, ὁ Ἡρακλείας, ὁ Κυζίκου, ὁ Νικομηδείας, ὁ Νικαίας, καὶ ὁ Χαλκηδόνος» — ὡς ὁ Κομνηνὸς Ὑψηλάντης μαρτυρεῖ. Οἱ πέντε προσέλαβον τὸν Ἐφέσου καὶ μετὰ τὸ 1746, τὸν ἤδη «γέροντα» γενόμενον μητροπολίτην Δέρκων, τοῦ μητροπολιτικοῦ τούτου θρόνου προβιβασθέντος εἰς ὄγδοον ἐν «Τάξει προκαθεδρίας».

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ πέντε πρῶτοι οἱ τοῦ 1741 ἦσαν, ἐγκρίσει καὶ ἐπινεύσει τῆς Ὑψ. Πύλης, οἱ μαρτυροῦντες, ὅτι ὁ ἐκλεγόμενος πατριάρχης καὶ κατάλληλος ὑπάρχει πρὸς διοίκησιν καὶ πιστὸς ὑπήκοος τοῦ κράτους, συνεπὲς ἦτο ἵνα διατρίβωσιν ἐν Φαναρίῳ, καὶ ἵνα ἔχωσιν ἄρα μεγάλας οἰκίας, ὅπου διέμενον οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς, ὡς καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ τῶν «γερόντων» ὑπάλληλοι. Μέχρι τοῦ 1860, καθὼς καὶ ἤκουσα καὶ εἶδον ἕως τοῦ 1863, ὁ «γέρωντας» Ἡρακλείας, ὁ Νικομηδείας, ὁ Χαλκηδόνος εἶχον ἕνα, ἢ δύο βοηθοὺς ἐπισκόπους ἕκαστος, ἕνα πρωτοσύγκελλον, ἕνα ἀρχιδιάκονον, ἕνα δευτερεύοντα διάκονον, ἕνα γραμ-

ματικὸν, ἕνα «κασσῆρον» (ταμίαν)· προσθέσατε δὲ μάγειρον, ἢ μαγείρισσαν, καφετζὴν, ἱπποκόμον, καὶ ἕνα ὑπηρέτην· ὁ Δέρκων, διαμένων διαρκῶς ἐν Θεραπείᾳ, εἶχεν ἐκεῖ πᾶσαν τὴν οὐχὶ ὀγκώδη θεραπείαν τοῦ «κονακίου»· ἀλλ' ἐγνωρίσαμεν ἐν Φαναρίῳ Γεράσιμον τὸν Δέρκων, τὸν ἐπιλεγόμενον Λαχοβάρην, ἀπό τινος στενοῦ αὐτοῦ συγγενοῦς ἐξ ἀγχιστείας, ἄνθρωπον ἄσημον, οἰκίαν ἔχοντα οὐχὶ μεγάλην ἐν τῷ Πετρίῳ, τῷ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Διπλοφαναρίῳ. Ἐνθυμούμεθα τὰς οἰκίας Ἐφέσου Παϊσίου, Ἡρακλείας Παναρέτου, Κυζίκου Ἰωακεὶμ, (ὅπου τὸ λεγόμενον Ἰωακείμιον παρθεναγωγεῖον), Νικομηδείας Διονυσίου, καὶ Χαλκηδόνος Γερασίμου, ὅτι περιεῖχον δέκα ἓξ μέχρι δεκαοκτὼ δωματίων, τινὲς δὲ καὶ κήπους, ἀλλὰ δύο ἢ τρεῖς καὶ λουτρὰ, ὅπου ἠδύναντο ἵνα λουσθῶσι συγχρόνως τέσσαρες ἄνθρωποι. Ὁ πρὸ τοῦ Γερασίμου μητροπολίτης Χαλκηδόνος Ἱερόθεος εἶχεν οἰκίαν οὐχὶ μεγάλην, ἐνῷ, οὐ μακρὰν αὐτοῦ, Ἰγνάτιος ὁ Βόσνας ἐκέκτητο παμμεγέθη, μικρὰν δὲ, παρὰ τῇ τοῦ Γερασίμου Χαλκηδόνος, ὁ πρὶν τοῦ Ἰγνατίου Βόσνας Διονύσιος ὁ Ἐξερτζόγλους, οὗ οἱ ἀνεψιοὶ, σπουδάσαντες ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Ἐμπορικῇ σχολῇ, ἐξελλήνισαν τὸ ἐπώνυμον, Ἡφαιστίδαι γενόμενοι (Ἀναστάσιος, Μανουὴλ, Ξενοφῶν). Ἐνθυμοῦνται δὲ πάντες οἱ φαναριῶται τὴν ἀπέναντι τοῦ Πατριαρχείου, παρὰ τὴν θάλασσαν ἀχανῆ οἰκίαν τοῦ πατριάρχου Ἀνθίμου τοῦ Κουταλιανοῦ, περιελθοῦσαν εἰς τὸν ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸν αὐτοῦ Γεώργιον Καζανόβαν, ὕστερον εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ, καὶ, πρό τινων ἐτῶν, εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἐξ ἀγορᾶς. Ἦτο δὲ μέγαρον, ξύλινον, ἰδιόκτητον Μακαρίου

τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, τοῦ Φοίβου λεγομένου, πράγματι δὲ Σκαλιέρη, ἐκ Λέρου. Τῷ 1837, διορισθεὶς ὁ Κουταλιανὸς μητροπολίτης Ἐφέσου, ἠγόρασε τὴν οἰκίαν ταύτην ἀπὸ τῶν κληρονόμων τοῦ Μακαρίου, θανόντος τῷ 1830.

Οἱ γέροντες οἱ ἑπτὰ ἦσαν ἔφοροι τῶν μὴ γερόντων μητροπολιτῶν. Εἰς μικρὸν φυλλάδιον, ἐπιγραφόμενον «Συνταγμάτιον περὶ τῆς τάξεως τῶν πατριαρχικῶν θρόνων» (κλπ. Ἀθῆναι, 1855) εὑρίσκω ἀναγραφὴν ἐκπληκτικὴν ἐφόρων καὶ «ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφορευομένων ἁγίων ἀρχιερέων» (σ. 25). Ὁ γέροντας Κυζίκου Ἰωακεὶμ ἦν ἔφορος 24!!! ὁ Ἡρακλείας 23 !!! ὧν πρῶτος ὁ «πρωτόθρονος» ὁ Καισαρείας· ὁ Νικομηδείας 20· ὁ Χαλκηδόνος 7· ἀλλὰ παρελείφθη Κύριλλος ὁ Ἀμασείας, ὑπ' αὐτοῦ ἐφορευόμενος. Ταῦτα δὲ μετὰ τὴν λεγομένην χειραφέτησιν (δῆλα δὴ προϊοῦσαν ἀποσύνθεσιν) τῆς «Ἐκκλησίας τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος». Πρὸ τοῦ 1821 οἱ μὲν ἔφοροι «γέροντες» ἦσαν ἑπτὰ, ἀλλ' οἱ ἐφορευόμενοι ἑκατὸν δέκα ἑπτά. Κατάστιχον λογαριασμῶν Μελετίου μητροπολίτου Ἡρακλείας ἀριθμεῖ τριάκοντα σχεδὸν τοὺς ἐφορευομένους ὑπ' αὐτοῦ· ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ μητροπολῖται· Ἰωαννίκιος ὁ Τορνόβου καὶ οἱ τέσσαρες ἐπίσκοποι αὐτοῦ, Λοφτζοῦ Ἄνθιμος, Βράτζης Μεθόδιος, Τζερβενοῦ (Ῥουστσοὺκ) Θεόκλητος, καὶ Πρεσλάβας Ἄνθιμος (Σιούμλας)· Ἄνθιμος ὁ Διδυμοτείχου, Γερμανὸς ὁ Παλαιῶν Πατρῶν, Παΐσιος ὁ Φιλιππουπόλεως (δανεισθεὶς ἐπὶ τῇ ἀπὸ Σηλυβρίας μεταθέσει περὶ τὰς 36000 γροσίων, ἰσαρίθμων χρυσῶν φράγκων), Ματθαῖος ὁ Αἴνου, Μακάριος ὁ Σηλυβρίας, Σεραφεὶμ ὁ Ξάνθης καὶ

Περιθεωρίου, Καλλίνικος ὁ Δρύστρας (Τούλτσας), Δαμασκηνὸς ὁ Φερσάλων, Γαβριὴλ ὁ Τήνου, Τιμόθεος ὁ Βοδενῶν, Ἰγνάτιος ὁ Κασανδρείας, Νικόδημος ὁ Τζίσς καὶ Θερμίων (Κέω καὶ Κύθνου), Ἀνανίας ὁ Θηβῶν, Γεράσιμος ὁ Οὐζίτζης (τῆς ἐν Σερβίᾳ, ὁ μετὰ ταῦτα Καισαρείας, ὕστερον Ἀγκύρας), Κύριλλος ὁ Σάμου, Γεράσιμος ὁ Αἰγίνης, Νικηφόρος ὁ Ἴμβρου, Γεράσιμος ὁ Κώου, Διονύσιος ὁ Ῥέοντος καὶ Πραστοῦ (Κυνουρίας), οἱ ὑπὸ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν ἐπίσκοποι Προκόπιος ὁ Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων, καὶ Γρηγόριος ὁ Κορώνης· καὶ τρεῖς ὑπὸ τὸν Ἡρακλείας ἐπίσκοποι, Ἰωακεὶμ ὁ Καλλιουπόλεως καὶ Μαδύτου, Νεόφυτος ὁ Μυριοφύτου, καὶ Σεραφεὶμ ὁ Τυρολόης. Τῶν ἐφορευομένων τὰς ὑποθέσεις διεχειρίζοντο οἱ «γέροντες», καθὼς καὶ τῶν μοναστηρίων ὅσα εἶχον κτήματα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῶν «ἐφορευομένων» καὶ ὅσα ἐν αὐταῖς ἔκειντο.

Ἡ διεξαγωγὴ καὶ φροντὶς τῶν ὑποθέσεων τῶν ἐφορευομένων ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν οὐδαμῶς ἐπεβάρυνε τὸν «σεβασμιώτατον ἔφορον». Κατέβαλλον χρῆμα πολὺ οἱ τῆς προστασίας τῶν ἑπτὰ γερόντων ἀπολαύοντες, διότι ἕκαστος τῶν ἑπτὰ εἰργάζετο ὑπὲρ ὑποστηρίξεως καὶ προαγωγῆς τῶν ἰδίων. Ἀλληλογραφία καὶ λογαριασμοὶ ἀπήτουν ταμίας καὶ γραμματεῖς, καὶ ὑπαλλήλους. Οἱ ἐφορευόμενοι ἐφορολογοῦντο πολύ· ἀλλ' ἐν ᾗ περιπτώσει ἀπητεῖτο χρῆμα πρὸς θεραπείαν ἐθνικῆς τινὸς ἀνάγκης, τὰ «ἐφορικὰ ταμεῖα» προκατέβαλλον ὁσονδήποτε ποσὸν ἔκρινον ἀναγκαῖον, ἐλάμβανον δὲ κατόπιν ἀπὸ τῶν ἐφορευομένων κατ' ἀναλογίαν ἐπιρίπτοντες εἰς ἕκαστον αὐτῶν. Ἀλλὰ

κατήντησαν, ἀπὸ τῆς ἐν Ἀδριανοπόλει συνθήκης μέχρι τοῦ 1859, οἱ γέροντες εἶδός τι δεσποτῶν, οὐ μόνον φορολογοῦντες, ἀλλὰ καὶ περιφρονητικῶς πως φερόμενοι πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ αὐτοὶ μὲν ἐλέγοντο μεγάλοι ἀρχιερεῖς, οἱ δὲ λοιποὶ μικροί. Ἦν ἤδη δ' ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ 1830 ἀντίδρασις τῶν λαϊκῶν λογάδων κατὰ τῶν γερόντων· ἀξιώσεις ἑκατέρωθεν ἀνόητοι διετυποῦντο· κατεσκευάσθησαν δὲ θίασοι νεωτεριζόντων ἀρχιερέων, οἵτινες, συννενοηθέντες μετὰ λαϊκῶν μὴ δυναμένων, κατὰ τὸ λεγόμενον, ἵνα βλέπωσι πέραν τῆς ῥινὸς αὐτῶν, ἐγένοντο ἀσυνειδήτως ὄργανα τοῦ δι' ἡμᾶς ὀλεθρίου Ἀαλῆ (μ. βεζίρη), ὑπηρετοῦντος, ἐν γνώσει βεβαίως, εἰς τὰ κατὰ τῆς Μ. Ἐκκλησίας σχέδια ξένων πολιτικῶν συστημάτων. Οὕτως ἐγράφησαν τὰ περὶ βελτιώσεως τῶν κοινῶν ἡμῶν πραγμάτων ἄρθρα τῆς συνθήκης τοῦ 1856, ἐξ ὧν ἐπήγασεν ἡ ἐπίσης ὀλεθρία ἐθνοσυνέλευσις τοῦ 1859, ἡ τὸ σύνολον διοικητικὸν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν τε καὶ ἐθνῶν οἰκοδόμημα ἀποσκευάσασα, καὶ δι' ἀσυναρτήτων Κανονισμῶν «ἐθνοσωτηρίων» ζητήσασα 'να κατασκευάσῃ τάχα τέλειόν τι. Διεμαρτυρήθησαν οἱ πέντε γέροντες οἱ ἐν τῇ συνόδῳ Ἰωακεὶμ Κυζίκου, Γεράσιμος Χαλκηδόνος οἱ κυριώτεροι, Παΐσιος Ἐφέσου, Πανάρετος Ἡρακλείας, καὶ Διονύσιος ὁ Νικομηδείας, καταγγέλλοντες εἰς τὸν πατριάρχην Κύριλλον Ζ' τὴν ὑπονόμευσιν τῶν «προνομίων» τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ ὀλεθρία ἐθνοσυνέλευσις ἐδίωξεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ Φαναρίου, διὰ τῆς Ὑψ. Πύλης, τὸν ἰούλιον τοῦ 1859. Κατηργήθησαν ἔφοροι καὶ ἐφορίαι· διελύθησαν ταμεῖα καὶ κασσῆροι (ταμίαι), καὶ γραμ-

ματεῖς, διάκονοι καὶ πρωτοσύγκελλοι· καὶ ἱπποκόμοι καὶ ἵπποι ἐσκορπίσθησαν ὡσεὶ χνοῦς κατὰ πρόσωπον ἀνέμου. Ἀντέστη ὁ Ἰωακεὶμ Β΄ ὡς πατριάρχης, ἀλλ᾽ ἔῤῥιψαν αὐτὸν οἱ νεωτερίζοντες, καὶ μόνον ἱκανοποίησεν αὐτὸν ὁ ἰατρὸς Κωνσταντῖνος Α. Καραθεοδωρὴς, ἀνεψιὸς τοῦ πολυμαθεστάτου Στεφάνου, τοῦ ἰατροῦ, ὁμολογήσας ἐν τῇ συνελεύσει τῇ ἐκλεξάσῃ τὸν Γρηγόριον ΣΤ΄ τὸ δεύτερον, τῷ 1867, ὅτι «ἡ συνείδησίς μου μὲ τύπτει, διότι συνήργησα εἰς τὴν πτῶσίν του». δηλαδὴ τοῦ Ἰωακεὶμ Β΄. Καὶ ὁ Γρηγόριος ΣΤ΄ ἀντέστη, κατήργησε διατάξεις τῶν «ἐθνοσωτηρίων» πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἰδίου ταμείου τῶν «κορυφαίων», (Α. Χ.) καὶ συγκαλέσασ συνέλευσιν νέαν τῷ 1869, ηὐλόγησε τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς τῷ 1870, ἀφῆκεν ὅμως αὐτὴν ᾽να φθίνῃ φλυαροῦσαν καὶ οὐδὲν κατασκευάζουσαν· ἀλλ᾽ ἡ δολερὰ ἀγχίνοια τοῦ Ἀνθίμου ΣΤ΄ (1871-73) ἀπενάρκωσε τὴν δῆθεν ἐθνοσυνέλευσιν, διότι πάντες ἐβλέπομεν, ὅτι συμφερώτερον ἦτο καὶ ᾽να ἔχωμεν ἀλλὰ καὶ ᾽να μὴ ἔχωμεν νόμους. Ἡ ἐθνοσυνέλευσις τοῦ 1859 συνέστειλε καὶ κατέστρεψε καὶ τῶν «εὐλογημένων ῥουφετίων» ἢ συντεχνιῶν (corporations ἢ ἐσναφιῶν) τὴν ἐν τοῖς κοινοῖς ἡμῶν πράγμασιν ὠφέλιμον ἐπίδρασιν, δοῦσα τὸ δικαίωμα τῆς πατριαρχικῆς ἐκλογῆς εἰς δέκα συντεχνίας, ἀντὶ τῶν παλαιῶν ἑκατὸν τεσσαράκοντα, σχεδὸν, ἴσως ἑκατὸν πενῆντα, ἀφαιρέσασα πᾶσαν τοιουτοτρόπως σημασίαν ἀπ᾽ αὐτῶν· Ὅρα καί κατωτέρω·

καὶ τὰ κονάκια τῶν γερόντων, ἅτινα μετὰ τὸ 1741 ἀπέβησαν σχολεῖα μορφώνοντα καλοὺς διοικητὰς τῆς Ἐκκλησίας καὶ συνετοὺς προασπιστὰς συμφερόντων ἐθνικῶν, ***ἔμειναν μόνον ἀνάμνησις μετὰ τὰ 1860.***

§

Ἴσως ἡ εὐφυία, ἡ πεῖρα, ἡ δεξιότης τινῶν γερόντων, ἐπιβαλλομένη κοινωνικῶς, συνετέλει εἰς τὴν περὶ αὐτοὺς ***συσπείρωσιν ἑλλήνων ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν,*** ἢ ἐκ τῶν πατρίδων αὐτῶν. Οἱ ἐκ Χίου κέντρον ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν, πράγματι κράτος ἐν κράτει, κατέστησαν τὸν ἐν Γαλατᾷ ναὸν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ἔχοντα καὶ συμβολαιογραφεῖον μέχρις ἴσως τοῦ 1885, οὗ αἱ πράξεις ἀνεγνωρίζοντο καὶ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Εἴς τινας χρόνους, ἢ τόπους, τὰ ***ἐπαρχιακὰ ἐν Κ/πόλει κέντρα ἦσαν εἶδός τι προξενείων.*** Μεγίστη παροικία ἦν ἡ τῶν ***δωδεκανησίων,*** ἀλλ᾽ εὐάριθμος ἡ τῶν ***καλυμνίων,*** πωλούντων τὰ σφογγάρια, κατὰ μεγάλας ἢ μικρὰς ποσότητας· ὀλιγάριθμος ἡ τῶν ***λερίων,*** ἀλλ᾽ ἰσχυρὰ ἀπὸ τῶν χρόνων Γερασίμου μητροπολίτου Ἡρακλείας μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ χατζῆ Νικολῆ κάλφα (1841), οὗ τὸ ἔργον διεδέξατο ὁ πατήρ μου μέχρι τοῦ 1860. Ἡ τῶν λερίων κληρικῶν ἀκμὴ καὶ ἡ ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων ἐπίδρασις, ἀρξαμένη τῷ 1700, παρετάθη μέχρι τοῦ 1850. Ἀλλ᾽ ἐκ τῶν δωδεκανησίων ἐγένετο πολυπληθεστέρα ἡ τῶν ***νισυρίων,*** * μετὰ τὸ

* ἡ τῶν λερίων εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας εἰσχώρησις σημειοῦται μετὰ τὸ 1700, ἀκριβῶς μετὰ τὸ 1714, πολλὰ δ᾽ ἀριθμοῦνται λέριοι κληρικοὶ μέχρι τοῦ 1853. Οἱ ἐκ Νισύρου ἐστάθησαν ἀνίκανοι ᾽να κατασκευάσωσι τόσῳ μεγάλην παρεμβολὴν, οἵαν οἱ ἐκ Λέρου κληρικοί, ἐνῷ ἐφάνησαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀρχαιότερον· Κύριλλος ὁ κατὰ τὰ ἔτη 1650—1678 μητροπολίτης Σερῥῶν ἦτο

1830, διότι πάντες σχεδὸν οἱ ἐκ Νισύρου ἦσαν λεμβοῦχοι. Κέντρον εἶχον οἱ νισύριοι τὸ μέγα καφενεῖον Μιχαὴλ Πισσάρη, ἐν Γαλατᾷ, παράλιον, εἰς τὴν ἀγορὰν - ἰχθύων (Μπαλοὺκ - παζάρ). Ποιοῦμαι μνείαν τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ Πισσάρη, διότι παρέθετεν εἰς τοὺς πολυπληθεῖς αὐτοῦ θαμῶνας ἐφημερίδας ἐξ Ἑλλάδος. Τετράκις, ἢ πεντάκις ἴσως, μετέβην μετὰ τοῦ πατρός μου εἰς τὸ δωδεκανησιακὸν τοῦτο συνεντευκτήριον, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως (κυρίως 1866 - 68), διότι ἐκεῖ ἀνεγινώσκομεν τὰς ἑλληνικὰς ἐφημερίδας τῆς Σύρου. Οἱ ἐκ ***Μιτυλήνης ἕλληνες,*** ἰδίως οἱ ῥάπτοντες τοὺς ἀμπάδες (ἐρέας), εἰργάζοντο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τὸ Μπουδροὺμ χάνι καὶ τὰ πέριξ, ἔξω τῆς ἄνω πύλης τῆς μεγάλης Ἀγορᾶς, παρὰ τὸ δζαμὶ Νοῦρι Ὀσμανιὲ, ἂν μή με ἀπατᾷ ἡ μνήμη, ἔχοντες καὶ οἰκίας εἰς Κοντοσκάλι, ὅπου κατῴκουν καὶ πολλοὶ ἐκ τῆς ***Κυζικηνῆς χερσονήσου.*** Πολυπληθεῖς ἐπίσης ἕως τοῦ 1880 ἦσαν αἱ παροικίαι τῶν ἐκ ***Μυριοφύτου*** καὶ ἐκ ***Μαδύτου*** τῆς Θρᾳκικῆς Χερσονήσου· φρονῶ δὲ, ὅτι αὐτοὶ ἐσχημάτισαν ἐν Κπόλει τὰς παροικίας αὐτῶν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος, ὅτε, κατὰ τὴν παράδοσιν, εἰσήχθη χατζὴ Ἀνδρέας τις ἀρχιτέκτων εἰς τὸ παλάτι. Ἀπὸ τοῦ 1839 εἰσεχώρησε παρὰ τῷ σουλτάνῳ Μεδζὴτ ἕτερος ἀρχιτέκτων ἐκ Μαδύτου, ὁ χατζὴ Στεφανὴς Γαητανάκης, ἔχων ἀδελφὸν ἀρχιτέκτονα χατζὴ Δημήτριον,

---

νισύριος· σώζεται δὲ ἡ ποιμαντικὴ ῥάβδος «Κυρίλλου τοῦ ἀπὸ Νισσίρεως», χρόνον κατασκευῆς φέρουσα 1665. Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας Δελτίον Ε΄ σ. 50.

εἰς οὗ τὴν ἐπιστασίαν ὀφείλεται ἡ ἀχανὴς οἰκοδομὴ τῆς Ὑψ. Πύλης· ἦτο δὲ καὶ τρίτος ἀδελφὸς ἀρχιτέκτων, ὄχι σουλτανικὸς, Σάββας Γαητανάκης. Ἡ ἐπὶ ἑξῆντα ἔτη ἀκμὴ τριῶν ἀρχιτεκτόνων ἐκ Μαδύτου συνετέλεσεν εἰς τὴν πληθώραν τῶν μαδυτηνῶν τεχνιτῶν, τῶν εἰς οἰκοδομὰς χρησιμοποιουμένων· ἦσαν δὲ λεπτουργοὶ πάντες, ἢ ξυλουργοί. Ἐπίσης ἦσαν λεπτουργοὶ πολυάριθμοι ἐκ Μυριοφύτου· αὐτοὶ ὤφειλον τὴν εἰσροὴν αὐτῶν ἐν Κπόλει εἰς τὴν ἀκμάσασαν ἐν Μυριοφύτῳ καὶ Γάνῳ καὶ Χώρᾳ ἐπιδεξιότητα τῆς κατασκευῆς πλίνθων καὶ κεραμίδων (κεραμιδιῶν) πρὸς στέγασιν τῶν οἰκοδομημάτων. Μαδυτηνῶν καὶ μυριοφυτηνῶν κέντρον διαμονῆς ἦν ἡ συνοικία Βλάγκας· ὑπὲρ ἀναπτύξεως αὐτῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ κοινωνικῆς συνετέλεσαν κατὰ τὰ ἔτη 1860 - 75 οἱ μυριοφυτηνοί Ἀλλ᾽ ὡς αὐτοὶ ἐγένοντο γνωστοὶ, καθὸ καὶ χρήσιμοι, διὰ τὴν κατασκευὴν πλίνθων καὶ κεραμιδιῶν, λαγήνων καὶ σταμνίων, οὕτως εἰσεχώρησαν, ἕνεκα τοῦ ναυτικοῦ αὐτῶν, οἱ ***κουταλιανοὶ,*** ἐκ Κουτάλεως τῆς μικρᾶς ἐν τῇ Προποντίδι νήσου. Ἐνεφανίσθη ἀμέσως μετὰ τὴν Ἑλλην. Ἐπανάστασιν εἰς τὸν ἐμπορικὸν κύκλον τῆς Κπόλεως ὁ μέγας καὶ πολὺς Ζαχαρίας Ζαχάρωφ, κουταληνὸς, κερδήσας τὴν τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας εὔνοιαν καὶ προστασίαν, γενόμενος καὶ ῥῶσσος ὑπήκοος, καὶ γραφόμενος «ἱππότης». Μοὶ διηγήθησαν περὶ αὐτοῦ, ὅτι, χρημάτων ἀνάγκην ἔχων διὰ τὸ ἐμπόριον αὐτοῦ, ἀφῄρεσεν ἐκ ναοῦ τινὸς τῆς Κουτάλεως, πατήσας ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης, μεγάλην πολύτιμον λυχνίαν, ὁρκισθεὶς, ὅτι θ᾽ ἀποδώσῃ τὸ κλαπὲν εἰς τὴν Θεοτόκον. Τὸ ἐκ τῆς

πωλήσεως τῆς κανδήλας χρῆμα ἐβοήθησε τὸν Ζαχαρίαν Ζαχάρωφ εἰς τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ. Ἐγένετο πλουσιώτατος. καὶ ἡ λυχνία ἐπεστράφη δι' ἀγαθοεργιῶν καὶ διὰ δωρεῶν εἰς ναοὺς ἀπειράκις. Περὶ αὐτὸν ἔζησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν πολλοί, τελευταῖον δὲ κουταλιανὸν ἄξιον λόγου ἐγνώρισα ὑπέργηρων, τῷ 1872, τὸν διερμηνέα τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας Συνόδην. Οἱ κουταλιανοὶ εἶχον τὴν διαμονὴν εἰς τὸ κατέναντι τοῦ Παλατᾶ Χάσκιοϊ, ὅπου κατῴκησεν ἐπί τινα χρόνον καὶ ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ καπετὰν Πέτρος Ἰωαννίδης. Αἱ παροικίαι ***καππαδοκῶν καὶ λυκαόνων*** (ἐπαρχιῶν Καισαρείας καὶ Ἰκονίου) βεβαίως ἦσαν παλαιόταται, ἀφοῦ ὀλίγα μετὰ τὴν ἅλωσιν ἔτη, ἡ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου (ναοῦ) συνοικία ἐν Ψαμμαθίᾳ ἐπωνομάζετο τῆς Καραμανίας, ὁμιλοῦσα μέχρι τοῦ 1830 τὴν τουρκικὴν, ὡς ὡμίλει ἕως τῆς ΙΘ΄ ἑκατονταετηρίδος τουρκιστὶ καὶ ἡ οὐχὶ μακρὰν αὐτῆς κειμένη συνοικία τῆς Θεοτόκου Γοργοεπηκόου (Ἐξ Μαρμάρων)· καὶ εἶχον μὲν ἐκεῖ τὸ γενικὸν προξενεῖον αὐτῶν οἱ μικρασιᾶται. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1838-1864, οἱ ἐξ Ἰκονίου, κυρίως ἐκ τῆς κώμης ***Φερτεκίου*** ὀρθόδοξοι κάπηλοι, κατέχοντες τὸν ἐν Γαλατᾷ ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου πρὸς προαγωγὴν ὑλικὴν αὐτοῦ, ὡς ἐπίτροποι, διοικηταὶ καὶ διαχειρισταὶ, κατεσκεύασαν τὰ γραφεῖα τοῦ ναοῦ τούτου κέντρον τι συνεντεύξεων πρὸς προαγωγὴν τῶν κοινῶν. Καὶ λοιπὸν, κατὰ ὀκτώβριον 1864, ἀποσυρθέντες, ἐζήτησαν ἵνα χορηγῇ κατ' ἔτος ὁ ναὸς οὗτος εἰς τὰ σχολεῖα Φερτεκίου ποσὸν γροσίων 6000, ὅπερ ἐνεκρίθη συνοδικῶς. Πολυπληθὴς ἦν

ἡ παροικία τῶν ***λαζῶν*** ἢ ἑλλήνων ἐκ Πόντου, μετερχομένων ἀπὸ αἰώνων τὴν βιομηχανίαν τῶν ἐκ χαλκοῦ σκευῶν καὶ τῶν ἐκ μαλλίου καὶ βάμβακος ἐφαπλωμάτων καὶ ἀνακλίντρων καὶ τῶν τοιούτων. Εἶχον δὲ τὰ νεώτερα Χαλκοπρατεῖα αὐτῶν πέριξ, ἢ εἰς τὰ κατώτερα μέρη, τοῦ παλαιοῦ Βαλιντὲ-χὰν, οὐχὶ δὲ περὶ τὸ Στραταρχεῖον, ὅπου μετεκομίσθησαν τῷ 1865. Λαμπρὰ καὶ πλουσία παροικία ἦν ἡ τῶν ***καρπενησιωτῶν,*** παντοιοπωλῶν πάντων μέχρι τοῦ 1821, ὅτε, κατὰ τὰς δακρυβρέκτους τοῦ ἀπριλίου νύκτας, ἐξωντώθησαν πάντες, 300 ἢ καὶ περισσότεροι (μέχρις 600). Ἡ τῶν ἐξ ***Ἠπείρου*** ἑλλήνων παροικία κυρίως ἤκμασεν ἀπὸ τῆς ἀναδείξεως τοῦ Χρηστάκη ἐφέντη Ζωγράφου ὡς τραπεζίτου τούρκων ἐπισήμων, διότι καὶ προηγουμένως ὑπῆρχον ἠπειρῶται ἐν Κπόλει, κυρίως ἀρτοποιοὶ καὶ κρεοπῶλαι, ἀλλ' οὐδεμίαν ὑπεροχὴν ἠξίωσαν οἱ ἀγαθοὶ ἐκεῖνοι χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Εἰς τοιαύτην δ' ἔφθασαν τολμηρίαν, ὥστε ἵνα ἐπιδιώκωσιν «ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν». Κατὰ τὸ 1868, ἢ 69, ὁ Χρηστάκης παρ' ὀλίγον ἦγεν εἰς τέλος τὴν ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἀγορὰν τῆς Πάργας καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἀπονομὴν διὰ σουλτανικοῦ βερατίου τοῦ βαθμοῦ τοῦ «μπέη τῆς Πάργας» δῆλα δὴ πρίγκηπος, ἢ κόμητος, ἤ τινος τοιούτου. Κατ' εὐτυχίαν, ὡς μ' ἐβεβαίωσαν ἠπειρῶται, παρεμβᾶσα ὀξέως ἡ Ἀγγλικὴ πρεσβεία κατέστρεψε τὴν ζωγραφιτικὴν βαρωνίαν, ἢ κομητείαν. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ζωγράφου ἐπληθύνθησαν οἱ ἐξ Ἠπείρου διδάσκαλοι, τινὲς μὲν ἐπιπόλαιοι, τινὲς δὲ ἄξιοι τῆς κλήσεως· ὑπὲρ πάντας δὲ μνήμην θαυμασίαν διδασκάλων καὶ κατόχων τῆς ἑλληνι-

κῆς ἀφῆκαν ὁ Χριστόδουλος Καλωταῖος, ὁ Βράνος Βοζάνης, ὁ Μιλτιάδης Πανταζὴς, καὶ οἱονεί τις «πρῶτος ἐν ἴσοις» ὁ Ἀναστάσιος Τάγης.

Ἐξήσκουν δὲ τὸ ἐπάγγελμα οἱ ἐπαρχιῶται μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς, εὐεργετοῦντες τὸν πλησίον, διότι οὐδὲν ἴχνος «προστασίας» οὐδενὸς κράτους εἶχον, ἐνῷ χάριν τῆς ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων ἀγγλικῆς προστασίας, ***οἱ ἐκ Κεφαλληνίας ἕλληνες*** ἀπέβησαν ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν ἡσυχίαν τῆς Κπόλεως, ὡς ἐγινώσκετο πρὸ αὐτῶν ἡ τῶν ἐκ Μάλτας κακοποιῶν ἀποικία. Οἱ ἡμέτεροι κεφαλλήνιοι, ἀποτελοῦντες ὁμάδας ἐκδικητῶν, τὰ περιβόητα πρὸ 80 καὶ 100 ἐτῶν καπετανάτα, ὑπὸ ἕνα διοικητὴν, καπετὰν Γεράσιμον, καπετὰν Μικέλην, καπετὰν Φώτην κλπ. ἔζων ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῆς τιμῆς ἢ τοῦ ἀδικήματος τοῦ γινομένου εἰς ἄλλον, ἀμείβοντα τὸ τῆς ἐκδικήσεως δικαίωμα, κατὰ «ταρίφαν» ἀπαράβατον. Ἀνελάμβανον, ἐπὶ χρήμασι ἵνα δείρωσι τὸν ἀδικοῦντα τὸν ἄλλον, ἢ τὴν τιμὴν αὐτοῦ προσβαλόντα· ἀλλ' ἠρώτων· «πόσας ἡμέρας θέλεις ἵνα μείνῃ κλινήρης, συνεπείᾳ τοῦ δαρμοῦ, ὁ ἀδικῶν; ἓξ μῆνας; 100 λίρας· 3 μῆνας; 50 λίρας· 15 ἡμέρας; θὰ δώσῃς 10 λίρας». Ἀναλόγως τῆς ποσότητος ἔδερον τὸν ὑποτιθέμενον ἢ πραγματικὸν πταίστην, ἀκαταδίωκτοι μένοντες, διὰ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, εἰς ἣν εἶχον τὴν τέχνην τὰ καπετανάτα ἵνα δικαιολογῶνται.

Παροιμιώδης ἀπέβη διὰ τὴν ἀντικανονικὴν αὐτοῦ θρασύτητα ***ὁ παπὰ Κόκκινος,*** κεφαλλήνιος ἱερεὺς, καλὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ συνεχῶς «πράγματα παρέχων» εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἀπὸ τοῦ 1840 ἴσως, ἕως τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ

τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Συνελάμβανε τὸν παπὰ Κόκκινον τὸ Πατριαρχεῖον, ἀλλὰ προφθάνων ὁ πρῶτος ἢ ὁ δεύτερος τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας διερμηνεὺς ἀπέσπα αὐτὸν, κεκτημένον ἤδη πολλοὺς ἐν Κπόλει φίλους· διότι πολλοὶ προσήρχοντο πρὸς αὐτὸν ζητοῦντες ἵνα τελέσῃ γάμον, δι' ὃν ἀρχιερεῖς τινὲς ἐζήτουν ὑπέρογκον χρηματικὸν ποσὸν, ἐνῷ τὸ συνοικέσιον ἦτον ἀνεμπόδιστον. Ὁ παπαΚόκκινος ἐξήταζε μήπως ὑπάρχῃ κώλυμα, καὶ βεβαιωθεὶς πρότερον τὸ ἀκώλυτον ἐτέλει τὸν γάμον. Ἀλλ' εἶχεν ὁ κανονικῶς ἄτακτος τάξιν εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ· ἐτήρει κώδηκα, εἰς ὃν ὑπῆρχον καταγεγραμμένοι κατὰ σειρὰν χρονικὴν οἱ τελεσθέντες ὑπ' αὐτοῦ γάμοι, τὰ ὀνόματα τῶν νυμφευθέντων, τῶν γονέων καὶ τῶν παρανύμφων, ἡ κατοικία αὐτῶν, ὁ βαθμὸς μακρυνῆς συγγενείας, ἡ ἀρίθμησις (πρῶτος ἦτο; δεύτερος; τρίτος;), καὶ πόσα χρήματα ἔλαβε διὰ τὴν τέλεσιν ἑκάστου γάμου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ παπαΚόκκινου, περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Πατριαρχείου ὁ χρήσιμος οὗτος κώδηξ, καὶ διηυκόλυνε πολὺ τὴν ἔκδοσιν ἀποφάσεως τοῦ πνευματικοῦ πατριαρχικοῦ δικαστηρίου ἐπὶ αἰτήσεως πρὸς ἀναγνώρισιν γάμου τελεσθέντος ἄνευ ἀρχιερατικῆς ἀδείας. Τὸ δικαστήριον ἤνοιγε τὸ ληξιαρχεῖον τοῦ παπαΚόκκινου, ὡς μοι εἶπον, ἀνεγνώριζε δὲ τὸν γάμον, ἄνευ βεβαιώσεως ἐνόρκων μαρτύρων, εἴπερ εὕρισκεν αὐτὸν ἐν τῷ Κοκκινείῳ κώδηκι.

Ἐπὶ πολλὰ ἔτη—πολλὰ—ἔσωζον οἱ φαναριῶται ἱλαροτραγῳδίαν τινὰ μεταξὺ τοῦ πρώτου (ἢ δευτέρου) διερμηνέως τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀνθίμου τοῦ Κουταλιανοῦ, κατὰ

τὰ 1854, ἢ 55. Συνελήφθη πάλιν ὁ παπὰ Κόκκινος ὑπὸ κλητήρων πατριαρχικῶν, καὶ προσήχθη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον· εἶδον οἱ φίλοι τοῦ παπᾶ τὴν ἀπαγωγὴν καὶ ἀνήγγειλαν αὐτὴν εἰς τὴν οἰκείαν πρεσβείαν, ἦλθε δὲ, κατὰ συνήθειαν, ὁ διερμηνεὺς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον· ἀλλ' ὁ πατριάρχης, προβλέπων τὴν διεθνῆ ἐπιδρομὴν, ἐγκαίρως συνεκάλεσε τοὺς τῆς συνόδου μητροπολίτας εἰς συνεδρίασιν, πρὸς καθαίρεσιν τοῦ ἀτάκτου ἱερέως. Ἡ σύνοδος καθῄρεσεν αὐτὸν, κουρεὺς δὲ προσκληθεὶς ἐνωρὶς ἔκοψε τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον τοῦ Κοκκίνου, δι' ὃν ἦν ἡτοιμασμένη φορεσιὰ κοσμικοῦ, δαπάνῃ τοῦ Πατριαρχείου. Ἐξακολουθούσης ὅμως τῆς συνοδικῆς συνεδριάσεως, ὁ πατριάρχης συνεζήτει ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ διερμηνέως περὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ παπᾶ Κοκκίνου, ὡς ἱερέως καὶ ὡς ἄγγλου πολίτου, πείσας μὲν τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς πρεσβείας ὅτι ἔχει δικαίωμα 'να παραλάβῃ τὸν πολίτην, ἀλλὰ διὰ τὸν πατριάρχην τηρήσας τὸ ἐπὶ τοῦ ἱερέως δικαίωμα· ὅτε δὲ συνεφώνησεν ὁ διερμηνεὺς εἰς τοῦτο, κροταλίσας τὰς παλάμας ὁ πατριάρχης, ὡς συνείθιζον τότε, διέταξε 'να εἰσαγάγωσιν εἰς τὸ γραφεῖον αὐτοῦ τὸν παπαΚόκκινον. Εἰσῆλθεν αὐτὸς ἄνευ γενείου καὶ κόμης, ἐνδυμασίαν κοσμικοῦ φορῶν. Ὁ πατριάρχης, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν διερμηνέα τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας, ὀλίγον δυσαρεστηθέντα, εἶπεν ἀτάραχος, οὔτε μειδιάσας, οὔτε σύνοφρυς· «Ἐκλαμπρότατε· εἴμεθα καὶ οἱ δυὸ ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὴν ἔκβασιν τῆς ὑποθέσεως. Ἐγὼ ἐπῆρα τὸν παπά μου· πάρετε καὶ σεῖς τὸν Κόκκινό σας».

§

Τὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα, οὕτως εἰπεῖν, πάντα, χωρὶς ἐξαιρέσεως, συνετήρουν τὴν πρὸς τὰ πάτρια ἤθη στοργὴν καὶ τιμὴν, διατηροῦντα ταῦτα ζῶντα, οὐχὶ διὰ χορῶν καὶ θεατρικῶν παραστάσεων δῆθεν εὐεργετικῶν, ὡς ἐκαινοτομήσαμεν μετὰ τὸ 1860 (Α.Χ.), ἀλλὰ διὰ διασκεδάσεων οἰκογενειακῶν, εἰς περίπτωσιν ὀνοματικῶν ἑορτῶν, γάμων, ἀῤῥαβώνων, μάλιστα δὲ κατὰ τὰς ἀπόκρεω. Ἄσματα, χοροὶ, ἄλλα παιγνίδια, τὰ συνεθιζόμενα εἰς τὰ χωρία, ἀφ' ὧν οἱ διασκεδάζοντες προήρχοντο, ἐγίνοντο μέσα συνδέοντα διαρκῶς πρὸς τὴν γενέτειραν οὐχὶ μόνον τοὺς ἐξ ἐπαρχιῶν πανηγυρίζοντας, ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα, καί ποτε τοὺς στενωτέρους συγγενεῖς αὐτῶν. Αἱ τοιαῦται συνδιατριβαὶ οὐδέποτε ἀπέσπων ἡμᾶς ἀπὸ τῆς εἰς τὰς ἱερὰς τελετὰς καὶ τὸ κήρυγμα τακτικῆς φοιτήσεως, ἀπὸ τῆς φοιτήσεως εἰς οἰκίας προκρίτων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν.

§

Ὅσα ἐδιδασκόμεθα ἀπὸ τῆς μετὰ κληρικῶν γερόντων (τὴν ἡλικίαν) ἀναστροφῆς ἡμῶν ἴσως ἄγνωστα μένουσι σήμερον παρὰ τοῖς πλείστοις, ἀνάγκη δὲ 'να περισωθῶσιν ἐν βιβλίοις ἐντύποις, ὅπως ἐπαναβιώσωσι, καθὸ μετέχοντά τινος ὁσιότητος, διότι ἐν χρήσει ἦσαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

Ὑπῆρχε καθεστὼς διοικητικὸν τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινοπόλεως, διαῤῥυθμισθὲν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἴσως καὶ βαθμηδὸν, κατὰ δὲ τὸ καθεστὼς τοῦτο τὴν διοίκησιν διεξῆγον ὁμοῦ κληρικοὶ καὶ λαϊκοί. Πολλαὶ τῶν ὑποθέσεων τῶν ἰδιω-

τικῶν, ἀλλὰ καὶ μοναστηριακῶν, καὶ τῶν τοιούτων, διεξήγοντο εἰς τὸ πατριαρχικὸν δικαστήριον, τὸ ντιβάνι, ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ὀφφικιάλων, ἢ ἀξιωματικῶν τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ἀπὸ τοῦ μεγάλου οἰκονόμου μέχρι τῶν ἐκδίκων καὶ νοταρίων. Ἦσαν πάντες ἱερωμένοι, τοὐλάχιστον μέχρι τέλους τῆς ΙΣΤ΄ ἑκατονταετηρίδος, καίτοι καὶ μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΖ΄ πολλοὶ τούτων ἦσαν λαϊκοί, ἕως οὗ ἀπὸ τότε ἔμειναν ἱερωμένοι ὁ μ. οἰκονόμος, ὁ μ. σακελλάριος, ὁ ἱερομνήμων, ὁ καστρίνσιος. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖνος Ε΄ ἔδωκε τὸ ὀφφίκιον τοῦ καστρινσίου εἰς λαϊκὸν, ὁ δὲ Ἰωακεὶμ Γ΄ τοῦ ἱερομνήμονος, ὡς, ἀπ᾽ ἐναντίας, ὁ Σωφρόνιος Γ΄ τὸ τοῦ μ. ἐκκλησιάρχου, ἀφαιρέσας ἀπὸ λαϊκῶν, ἔδωκεν εἰς κληρικόν. Τινὲς τῶν ὀφφικιάλων τούτων ἀπετέλουν τὸ ντιβάνι, μέχρι οὗ συνετάχθησαν οἱ «Γενικοὶ Κανονισμοὶ» τὴν βελτίωσιν (δῆθεν) ζητοῦντες καὶ τὴν διευθέτησιν, ὡς ἐπιγράφονται, «τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐθνικῶν πραγμάτων τῶν ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον διατελούντων ὀρθοδόξων χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ σουλτάνου». Ἐξετυπώθησαν ἐν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ τῷ 1862 καὶ τῷ 1894. Οἱ κανονισμοὶ οὗτοι ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν κούφων ἐθνοσωτήριοι· ἡ συζήτησις αὐτῶν ἤναψε πάθη προσωπικά, λοίδορα δὲ ἔντυπα διενέμοντο φυλλάδια, ὧν ἓν ἢ δύο συνέγραψεν ὁ τότε καὶ σκοῦφον καὶ ῥᾶσον φορῶν Ἀπόστολος Μακράκης, τελειοδίδακτος (πρὸ τοῦ 1860) τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς. Ὠνομάζοντο δὲ οἱ Κανονισμοὶ καὶ «Πρακτικά».

Ὑπενόμευσαν οἱ συντάξαντες αὐτοὺς κληρικοὶ

καὶ λαϊκοὶ τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ γόητρον τοῦ Πατριαρχείου Κπόλεως, ἐξαφανίσαντες τὸ σύστημα τῶν «γερόντων» ἀρχιερέων, καὶ μειώσαντες τὴν ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων εὐεργετικὴν ἐπιῤῥοὴν τῶν ἐσναφιῶν, ἢ ῥουφετίων, ἢ συντεχνιῶν (corporations). Ἄλλοτε, δῆλα δὴ πρὸ τοῦ 1860, τὰ ἐσνάφια ἐξέλεγον μετὰ τῶν εὑρισκομένων ἐν Κπόλει μητροπολιτῶν, ὡς εἶπον ἄνω, καὶ μετὰ τῶν «λογάδων τοῦ Γένους» τὸν πατριάρχην. Τὰ ἐσνάφια, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀπετέλουν, κατὰ τὸ πλεῖστον, τὰς συγκαλουμένας ἐν τῷ Πατριαρχείῳ γενικὰς συνελεύσεις περὶ κοινῶν ὑποθέσεων. Τὰ ἐσνάφια ἀνὰ τρία, ἢ τέσσαρα, ἢ πέντε, ἢ μόνον ἓν = τῶν γουναράδων = ἀνεδέχοντο, κατ᾽ αἴτησιν τῶν κληρικῶν, τὴν ἐποπτείαν καὶ διοίκησιν ναῶν, νοσοκομείων, καὶ σχολείων. Εἰς τὸ γραφεῖον ἑκάστου ἐσναφιοῦ ὑπῆρχε «κουτίον» ἐλεημοσύνης ὑπὲρ τοῦ Παναγίου Τάφου. Οἱ περίφημοι ἐθνοσωτήριοι, μᾶλλον δ᾽ ἐθνωλέτορες, κανονισμοὶ περιεφρόνησαν τὰ ἐσνάφια, ἀφῆρεσαν ἀπὸ πάντων, ὡς εἶπον, τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχου, εἰς ἣν ἐβάρυνεν ἡ κατὰ δύναμιν ἀριθμητικὴν ἐπιβλητικὴ ψῆφος αὐτῶν, καὶ περιώρισαν εἰς «δέκα ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων συντεχνιῶν» = δῆλα δὴ 10, ἀντὶ τῶν ἄλλοτε μετεχουσῶν 90 μέχρις 100 συντεχνιῶν, ἃς ἐξεπροσώπουν οἱ λεγόμενοι πρωτομαγίστορες αὐτῶν. Κατασκευασθέντος δὲ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, ἀντὶ τῆς αἰωνοβίου «Ἐπιτροπῆς τοῦ Κοινοῦ», καὶ ἐπινοηθέντων τῶν κοινῶν ἱερᾶς συνόδου καὶ μικτοῦ συμβουλίου συνεδριάσεων, εἰς ἃς οἱ κληρικοὶ ἦσαν δώδεκα καὶ οἱ λαϊκοὶ ὀκτὼ, περιτταὶ ἐκρίθησαν αἱ ἐκ συντεχνιῶν κατὰ τὸ πλεῖ-

στον ἀποτελούμεναι γενικαὶ συνελεύσεις, καὶ ἐμειώθη καὶ ἐξηυτελίσθη ἡ πρὸς τὰς συντεχνίας τιμή. Ἀλλ᾽ αὐταὶ, δῆλα δὴ αἱ συντεχνίαι, τὰ ἐσνάφια, πολυπληθεστάτους ἐργάτας ἔχουσαι ἐκ πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπιστεύοντο, κατὰ συγκατάθεσιν καὶ ἐπίνευσιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ὑπ᾽ αὐτῆς καὶ ὑπὸ τοῦ «εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους» ἀντιπρόσωποι νόμιμοι τοῦ ὑπὸ τοὺς σουλτάνους ὀρθοδόξου ἔθνους τῶν ρωμαίων, ἑλλήνων, δῆλα δὴ, βουλγάρων, ἀλβανῶν, ὥστε ἵνα γίνωνται δεκταὶ παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἀναφοραὶ ἐσφραγισμέναι συντεχνιῶν 70, ἢ 80, ζητουσῶν δίκαιόν τι ἀφαιρούμενον ἀπ᾽ αὐτῶν, ἢ ἀμφισβητούμενον. Ἐθεωροῦντο ὡς μεγάλη βουλὴ, διὰ τὸ εὐσεβὲς ἑλληνικὸν γένος, καὶ τὰ μετ᾽ αὐτοῦ συνεργαζόμενα ἀλβανικὸν καὶ βουλγαρικόν.

§

ἀλλ᾽ ἡ γεραρὰ καὶ πανίσχυρος ἡμῶν γερουσία ἦτον ἡ Γεροντία, ἡ ἀρχὴ τῶν ἑπτὰ, κατὰ μίμησιν τῆς φοβερᾶς ἀρχῆς τῶν δέκα τῆς Βενετίας. Ἀνεβίβαζον βεβαίως καὶ κατεβίβαζον τοὺς πατριάρχας, ἐλάφρυνον ἢ ἐμεγέθυνον τὸ χρέος τοῦ πατριαρχικοῦ ταμείου, κυρίως ἀπὸ τοῦ 1741, συμπραττόντων καὶ τῶν ἐσναφίων. Ἀλλὰ τὸ πρακτικὸν αὐτῶν ἐν τῇ διοικήσει τῶν κοινῶν πνεῦμα, καθὼς ἴσως ὑπέμνησ᾽ ἄλλοτε, κατεφαίνετο κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῶν πατριαρχῶν, ὅτε, τὴν ἡμέραν τῆς ἐνθρονίσεως ἰδίως ἑκάστου πατριάρχου, τέσσαρες πέντε «γέροντες» καὶ δύο, τρεῖς ἐκ τῶν «λογάδων τοῦ Γένους» εἰς τι δωμάτιον τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάρου συνερχόμενοι, συνεσκέπτοντο περὶ τοῦ προ-

σώπου, ὅπερ ἤθελεν ἐκλεγῇ διάδοχος τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας μετὰ παῦσιν ἐντὸς ὀλίγου βεβαίως προσδοκωμένην, μετὰ θάνατον, ἢ μετὰ παραίτησιν τοῦ ἐκλεγέντος.

Τέσσαρες ἢ πέντε ἐκ τῶν «γερόντων» μητροπολιτῶν ἦσαν μέλη διαρκῆ τῆς ἱερᾶς συνόδου, οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ πατριάρχου ἐξέλεγον ἓξ ἢ ἑπτὰ συνέδρους, καίτοι πολλάκις ἡ σύνοδος συναπετελεῖτο ἐξ ἐννέα ἢ δέκα, ὡς ἐπὶ τῆς δευτέρας ἱερατείας τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄. Κατὰ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ πατριαρχικὸν ἔτος ὁ Ἀγαθάγγελος εἶχε μόνον τέσσαρας συνοδικοὺς (1830), ὁ δὲ Κωνστάντιος Α΄ τῷ 1834 εἶχεν ἑπτά· κατ᾽ ἀμφοτέρας τὰς ἐκσυρικτέας ταύτας περιόδους ἦσαν δύο γέροντες, οἱ μητροπολῖται Χαλκηδόνος καὶ Δέρκων. Οἱ νέοι Κανονισμοὶ κατέλιπον τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο καθεστὼς, καὶ διαιρέσαντες τοὺς 84 μητροπολίτας εἰς τρεῖς στήλας, ὥρισαν ἵνα λαμβάνωνται κατ᾽ ἔτος ἐξ ἑκάστης στήλης εἷς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καὶ εἷς ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, ὥστε ἵνα συναντηθῶσι μετά τινα ἔτη ὁ 14 ἑκάστης στήλης μετὰ τοῦ 15. Καθωρίσθησαν καί τινες ἐξαιρέσεις· ἦλθεν ὅμως ὁ Γρηγόριος ΣΤ΄, καὶ λαβὼν ἀπὸ τῆς συνελεύσεως τῆς ἐκλεξάσης αὐτὸν, ὡσεὶ ἦτο συντακτικὴ, τὴν ἄδειαν ἵνα διοικήσῃ καθ᾽ ὃν τρόπον διώκει πρὸ τῶν Κανονισμῶν, ἐκάλεσε μέλη τῆς συνόδου τῷ 1867 τοὺς ἐκ τῶν γερόντων μητροπολίτας Κυζίκου, Χαλκηδόνος, καὶ Δέρκων, κατὰ τὰ τέλη δὲ τοῦ 1868, ἀλληλογραφῶν μετὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ μετὰ τῶν πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, εἶχε προσωρινοὺς ἐν τῇ συνόδῳ συνεργοὺς τοὺς γέρον-

τας Ἡρακλείας, Κυζίκου, Νικομηδείας, Χαλκηδόνος, καὶ Δέρκων. Ὁ δὲ γέρων Ἰωακεὶμ (Β) κατήντησε ἵνα ἔχῃ διαρκῶς συνοδικοὺς (1878) τοὺς γέροντας Ἐφέσου, Κυζίκου, Νικομηδείας, Νικαίας, Χαλκηδόνος, καὶ Δέρκων, λείποντος δῆλα δὴ τοῦ Ἡρακλείας, ὃν ἀπὸ μαΐου τοῦ ἔτους τούτου, ἐκλεγέντα τότε, προσεκάλεσεν, ἀποχωρήσαντος τοῦ Νικαίας.

Οἱ «ἐθνοσωτήριοι» Κανονισμοὶ ἠλλοίωσαν καὶ τὴν ἕως τοῦ 1859, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ὑπάρχουσαν Ἐπιτροπὴν τοῦ Κοινοῦ, διαχειριζομένην τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Πατριαρχείου, καὶ μέλη κατὰ τὸ πλεῖστον λαϊκοὺς ἔχουσαν, δέκα ἢ δώδεκα, ἢ καὶ περισσοτέρους, καὶ δύο ἢ τρεῖς ἀρχιερεῖς. Οἱ ἐθνοσωτήριοι ᾠκοδόμησαν τὸ «διαρκὲς» ἐθνικὸν μικτὸν συμβούλιον, ἐκ τεσσάρων μητροπολιτῶν, διοριζομένων ὑπὸ τῆς συνόδου, καὶ ὀκτὼ λαϊκῶν, ἐκλεγομένων κατὰ τρόπον γελοῖον, ὑπὸ λαϊκῶν 28, ἀντιπροσώπων 42, ἢ 43, ἐνοριῶν τῆς Κπόλεως. Οἱ νέοι συνοδικοὶ καὶ οἱ νέοι σύμβουλοι ἐξελέγοντο κατὰ μάρτιον. Ὁ ἀείμνηστος Γρηγόριος ἀπῄτησε ἵνα μένῃ ἀντιπρόσωπος τῶν ἀρχιερέων ἡ σύνοδος, ἐκ δώδεκα μητροπολιτῶν, καὶ τῶν λαϊκῶν ἀντιπρόσωπος τὸ συμβούλιον, ἐκ λαϊκῶν δώδεκα καὶ αὐτό. Τοῦ Γρηγορίου δὲ κατὰ ἰούνιον τοῦ 1871 παραιτησαμένου τὸν θρόνον, ἦλθεν ὁ ὑπερενεννηκοντούτης Ἄνθιμος ΣΤ΄, καταργήσας τὸν πράγματι λαϊκὸν χαρακτῆρα τοῦ συμβουλίου, καὶ καταστήσας πάλιν 8 λαϊκοὺς καὶ 4 ἀρχιερεῖς, ἔμεινε δὲ τὸ καθεστὼς τοῦτο, ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη.

Ἐφευρέθησαν καὶ αἱ ἐπὶ στουδαίων ὑποθέ-

σεων ἀπὸ κοινοῦ συνεδρίαι συνόδου καὶ συμβουλίου, καὶ πᾶσαι αἱ ὑποθέσεις αὗται συνεζητοῦντο ὑπὸ εἴκοσιν ἀνθρώπων· ὁ Γρηγόριος ἀντεισήγαγεν, ἐθνοπρεπέστατα πράττων, τὴν κρατήσασαν ἐπὶ αἰῶνας συνήθειαν, ἢ καθεστὼς τῆς ἐν γενικαῖς συνελεύσεσι συζητήσεως ζητημάτων ἀπαιτούντων κρίσιν καὶ συναντίληψιν πολλῶν· εἶδον δὲ εἴς τινα



ΑΡΤΗΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ

τούτων, τῷ 1869, προσκληθέντας πολλοὺς συντεχνιῶν πρωτομαγίστορας, ὧν τινες ἐξ Ἀλβανίας, ἢ τῆς βορείας Μακεδονίας, προσῆλθον φοροῦντες τὰς ἐπιτοπίας αὐτῶν ἐνδυμασίας.

Τὸ μικτὸν συμβούλιον ἤλλαξε διαδοχικῶς ἀπὸ τοῦ 1862-1866 τέσσαρας προέδρους. Πρῶτον εἶχε Σωφρόνιον τὸν μητροπολίτην Ἄρτης, Σωτηράκην κατὰ κόσμον, κωνσταντινοπολίτην τὴν πα-

τρίδα. Γεννηθεὶς τῷ 1812, ὀλίγα γράμματα μαθὼν, ἦτον ὑπηρέτης μικροῦ καταστήματος παρὰ τὴν ἔξω πύλην τοῦ Φαναρίου πωλοῦντος καὶ ψωμιὰ, τῷ 1825. Εἰκοσαετὴς ἐγένετο διάκονος, διδασκόμενος καὶ τὰ ἑλληνικά. Τῷ 1836 εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄, σταλεὶς ὡς διάκονος εἰς Σέρρας, διότι ὁ Γρηγόριος, πατριάρχης ὤν, ἐκυβέρνα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Σερρῶν ἐπί τινα χρόνον· μετὰ τρία σχεδὸν ἔτη προσέλαβεν αὐτὸν ὁ μητροπολίτης Δέρκων Γερμανὸς, ὁ μετὰ ταῦτα πατριάρχης, ἀναδείξας μητροπολίτην Φιλαδελφείας. Μετετέθη κατόπιν εἰς τὴν Ἄρταν, τυραννικῶς καὶ βαρβάρως διοικήσας, δυσάρεστος ἀποβαίνων τούρκοις καὶ χριστιανοῖς, οἵτινες ἀπῄτησαν τὴν παῦσιν τοῦ Σωφρονίου· αὐτὸς ἀπέδιδε τὸν λόγον τῆς χριστιανικῆς δυσμενείας εἰς τὴν οἰκογένειαν Καραπάνου. Ἀλλ᾽ ὁ Σωφρόνιος κληθεὶς εἰς Κπολιν ἵνα δικασθῇ, προσεκολλήθη εἰς τὸν Ἀδοσίδην Κωνσταντῖνον καὶ εἰς τοὺς ἰατροὺς Καραθεοδωρῆδες, ἰσχυρὰ μέλη τῆς ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1859, λαβὼν μέγιστον μέρος εἰς τὴν ἐπαίσχυντον ἀλλοίωσιν τοῦ ἐθνικοῦ πατριαρχικοῦ καθεστῶτος. Ἰδὼν τῷ 1863 τὸν κίνδυνον τῆς συνοδικῆς αὐτοῦ καταδίκης καὶ παύσεως, συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Ἀδοσίδου κατὰ τοῦ πατριάρχου Ἰωακεὶμ Β΄, κατώρθωσε ἵνα παυθῇ ὁ πατριάρχης· καὶ ἐνῷ διετέλει ὑπόδικος, μετέθεσεν αὐτὸν ὁ μετὰ τὸν Ἰωακεὶμ πατριάρχης Σωφρόνιος εἰς Ἀμάσειαν. Ἀπεβίωσεν ἐν Κπόλει κατὰ ἰούλιον τοῦ 1887. Θὰ συναντηθῶμεν καὶ κατωτέρω μετὰ τοῦ Σωφρονίου τοῦ ἀπὸ ψωμάδων·

δεύτερος πρόεδρος τοῦ συμβουλίου ὑπῆρξεν

ὁ πεπαιδευμένος μητροπολίτης Μιτυλήνης Μελέτιος, ἀρχιερεὺς τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἀποθανὼν, ἑβδομηκοντούτης ἴσως, τῷ 1867 κατὰ νοέμβριον. Ἐχρημάτισε μέγας πρωτοσύγκελλος τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου ΣΤ΄ καὶ κατὰ αὔγουστον τοῦ 1839 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Μιτυλήνης, ὀλίγον χρόνον διατελέσας τοιοῦτος, μέχρις αὐγούστου τοῦ



ΜΙΤΥΛΗΝΗΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ

1843. Ἀπὸ τοῦ 1844-45 καὶ 1846-48 διηύθυνε τὴν ἐν Κουρουτσεσμὲ κατοικοῦσαν τότε Μ. τοῦ Γένους Σχολήν· κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1848 ἐξελέγη μητροπολίτης Ξάνθης, καὶ κατὰ τὰ τέλη ἰανουαρίου 1858 ἀνέλαβε τὴν πρώτην ἐπαρχίαν αὐτοῦ Μιτυλήνην, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1867·

τρίτος πρόεδρος τοῦ συμβουλίου ἐγένετο ὁ μητροπολίτης Κρήτης Διονύσιος Χαριτωνίδης, ὁ

μετὰ ταῦτα Διδυμοτείχου, κατόπιν Ἀδριανοπόλεως, ὕστερον Νικαίας, μετὰ τὴν Νίκαιαν αὖθις τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ἀδριανοπόλεως, ἀφ' ἧς ἀνήχθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κπόλεως τῷ 1887, διοικήσας αὐτὸν μέχρι μέσων αὐγούστου 1891 (βλ. Α.Χ. ὅπου καὶ πιστὴ αὐτοῦ φωτογραφία)·

τέταρτος πρόεδρος τοῦ συμβουλίου ἐχρημάτι-



ΝΙΚΑΙΑΣ ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ

σεν ὁ Νικαίας μητροπολίτης Ἰωαννίκιος, ἐκ τοῦ χωρίου Ῥαδοβιζίου τῆς (ἐκκλησιαστικῆς) ἐπαρχίας Σισανίου, γεννηθεὶς τῷ 1814, κατὰ νοέμβριον, διδαχθεὶς τὰ πρῶτα γράμματα ἐν τῷ χωρίῳ αὐτοῦ, καὶ ἐν Προύσῃ, τὰ δὲ ἑλληνικὰ μέχρι Θουκυδίδου, ἀπὸ τοῦ 1838-40, εἰς τὴν ἐν Ξηροκρήνῃ τοῦ Βοσπόρου Μ. τοῦ Γένους Σχολήν· τῷ 1846 διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου ΣΤ΄, προστάτου αὐτοῦ,

μέγας πρωτοσύγκελλος, καὶ τῷ 1847 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Νήσης (δηλδ. Ναϊσοῦ—ἢ Σιάρκιοϊ —τῆς Σερβίας), προβιβασθεὶς τῇ 20 ἰουνίου 1859 εἰς τὴν «γεροντικὴν» μητρόπολιν Νικαίας. Τοιοῦτος ὢν ἐγένετο κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς ἱερατείας τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου Γ΄ πρόεδρος τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ συμβουλίου. Κατὰ μάϊον τοῦ 1878 μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Ἡρακλείας, καὶ τῇ 25 ἰανουαρίου τοῦ 1879 ἀπέθανε, λιπὼν μνήμην ἕλληνος κληρικοῦ συνετοῦ, εἰλικρινοῦς, καὶ φιλοπάτριδος.

Κατὰ καθῆκον ἀναγράφω, ὅτι Γρηγόριος ὁ ΣΤ΄, ὁ καταστήσας τὸ ἐθνικὸν συμβούλιον τῷ 1867 λαϊκὸν ἐκ δώδεκα μελῶν, ὥρισε τὸν πατριάρχην πρόεδρον τοῦ συμβουλίου, ἐκπροσωπούμενον ὑπό τινος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ συνόδῳ μητροπολιτῶν ὡς ἀντιπροέδρου, καὶ τοιοῦτον διώρισε Γεράσιμον τὸν μητροπολίτην Χαλκηδόνος. Ἦσαν τότε τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐθνικοὶ σύμβουλοι διακρινόμενοι ἐπὶ κοινωνικῇ περιωπῇ· ὁ Γαβριὴλ Κρέστοβιτς (καὶ κατὰ περιστάσεις Χρηστίδης), ὁ Ἀλέξανδρος Στεφάνου Καραθεοδωρὴς, ὁ ἰατρὸς Ξενοφῶν Ζωγράφος, ὁ Δημήτριος Ἰω. Πασπαλλὴς, οὗ ὁ πατὴρ Ἰωάννης, ἐν Τήλῳ τῆς Δωδεκανήσου γεννηθεὶς, ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐχρημάτισε, χρηματιζόμενος, ταμίας καὶ γραμματεὺς «τοῦ Κοινοῦ»· ἀποθανὼν τῇ 14 μαΐου 1864, ὑπερβὰς καὶ τὸ ἑβδομηκοστὸν πέμπτον τῆς ἡλικίας.

§

Πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως «διαρκοῦς ἐθνικοῦ μικτοῦ συμβουλίου»—πρὸ τοῦ 1862—οἱ τότε δια-

χειριζόμενοι τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ Πατριαρχείου ἐλέγοντο «***ἐπίτροποι τοῦ Κοινοῦ***». Ἴχνη τούτων ἀπαντῶμεν κατὰ τὴν ΙΣΤ΄ ἑκατονταετηρίδα καὶ κατόπιν. Ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΗ΄ ἐγένοντο παρ' ἡμέραν ἀπαιτητικοί, κατὰ δὲ « **τὰ** δεινὰ » (διάρκειαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάπεως) ἀπαιτητικώτεροι, προκαλέσαντες τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἀρχιερέων. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΖ΄ ἑκατονταετηρίδος οἱ πατριάρχαι τῶν Ἱεροσολύμων ἐγκατέστησαν λαϊκοὺς ἐπιτρόπους τοῦ Παναγίου Τάφου ἐν Κπόλει, φροντίζοντας τῶν τῆς ἁγιοταφικῆς Ἀδελφότητος συμφερόντων. Ὡς δὲ συμπεραίνω ἐξ ἀναγνώσεως παλαιῶν τινῶν γραμμάτων, πρὸ τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ὑπῆρχον ἐν Κπόλει λαϊκοὶ καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐπίτροποι.

Ἐκ τῶν ἀναμιχθέντων εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν (ἐθνικῶν) πραγμάτων κατὰ τὴν πρώτην τριακονταετίαν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος σημειῶ τὸν Δημήτριον Ζαφειρόπουλον, γενάρχην τῆς ἐπὶ φιλογενείᾳ γνωστῆς οἰκογενείας, τὸν χατζὴ Μανωλάκην Καμάραν, πατέρα τοῦ τραπεζίτου Πέτρου, τοὺς ἀδελφοὺς Ἰπλκιτσῆ (Σχοινάδες) τοὺς ἐν Ἑλλάδι γνωστοὺς Ἰωνίδας, τὸν Ἀλέξανδρον Φενερλὴν, τὸν Νικολάκη Κάλφογλουν, τὸν Νικόλαον κάλφαν (ἀρχιτέκτονα) Γιαγτζόγλουν, οὗ υἱὸς ὁ Λουκὰς ἦτο πρὸ τοῦ 1860 διδάσκαλος τῶν μαθηματικῶν, τὸν Φιλόδωρον Δημητρίου, τὸν χατζὴ Ἀνέστην Παρασκευᾶ, τὸν χατζὴ Πανανὸν Θεοδοσίου συγγενεύσαντας μετὰ τῆς οἰκογενείας Ζαρίφη, τὸν ἀδαμαντοπώλην Σταυράκην Καπλάνογλουν, οὗ ὁ ἀδελφὸς, πλούσιος ἐπίσης, ἐγένετο πενθερὸς τοῦ Ἰωάννου Ζαρίφη, δῆλα δὴ πάππος τοῦ

ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν εὐεργετήσαντος ἑλληνικά τινα σχολεῖα Γεωργίου Ζαρίφη, τὸν ἐκ Μεσοποταμίας, ἢ κατ' ἄλλους ἐκ Χαλεπίου, χατζὴ Χάννα Φάχρην, ὑπερανθρώπως καὶ φιλαδέλφως ἐργασθέντα ὑπὲρ τοῦ ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τῶν ἡμετέρων ἔξω τῆς πύλης Ῥηγίου, σήμερον Μπελγραδ-καποὺ, νοσοκομείων, τὸν ἐκ Κρήτης Ἐμμανουὴλ Δανέζην, μυθολογοῦντα τὴν καταγωγὴν ἐκ Βενετίας, ὅπου ἐλέγοντο δῆθεν οἱ πρόγονοι αὐτοῦ De Aneji, τὸν μέγαν καὶ πολὺν Σκαρλάτον Σεβαστόπουλον, ἐκ Χίου, ἐξ ἧς καὶ οἱ ἑξῆς ἄλλοι κατήγοντο λογάδες «ἐπίτροποι τοῦ Κοινοῦ», ὁ Καζανόβας ὁ Ζωρζὴς, ὁ Μανώλης Μάμουκας, ὁ Παντελῆς ὁ Βοῦρος, ὁ Κωνσταντῖνος Δροσινὸς, Θεοδόσιος Τσικαλιώτης, ὁ Κωνστ. Νεγρεπόντης, ὁ Δημήτριος Μωραϊτάκης, ὁ Νικόλαος Μπαλὴς, ὁ Ἰωάννης Ψύχας, εἰς οὓς προστίθενται οἱ πλούσιοι γουναράδες Μιχαὴλ Χρήστου, Ζαγανὸς, καὶ Χαρίτων υἱὸσ Πολυχρονίου ἐξ Ἀδριανοπόλεως· προστίθεται εἰς τούτους ὁ Νικόλαος Λεβίδης, δι' ὃν ὁ ἐκδότης «Στοιχειωδῶν γνώσεων γαλλικῆς γλώσσης» Π. Μ. (1818) ἔγραψε (πρὸς αὐτόν)· «Τὸ μόνον σου προτέρημα, διὰ τὸ ὁποῖον δύναταί τις πρεπόντως ἂνα σ' ἐπαινέσῃ, εἶναι ἡ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν ὁρμή σου». Ἀλλ' ἀποδείξεις ἔντυποι τούτων λείπουσι τὸ βιβλίον.

Ἐκ τοῦ θιάσου τούτου ἐλαμβάνοντο οἱ «***ἐπίτροποι τοῦ Κοινοῦ***», ἔχοντες τὸ κοινὸν ταμεῖον φυλαττόμενον εἰς τὸ λιθόκτιστον οἴκημα τὸ ἀμέσως ἔξω τῆς πύλης τοῦ Πετρίου, ὑπὸ τὸ τεῖχος, οἰκοδομὴν ἐρυμνὴν, κτῆμα τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῶν Ἰβήρων. Εἶχε το «Κοινὸν» ὑπηρέτην

ἴδιον ἐκ τῶν «εὐταξιῶν»· τὸν «Νικόλαον τοῦ Κοινοῦ»· ἔζη μέχρι τοῦ 1869, ὑπερογδοηκοντούτης, ἐρχόμενος τακτικῶς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον καὶ ἐπιβλέπων τὸν πλάτανον τὸν μέγαν, τὸν ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, διότι τοῦτον, καθὼς ἔλεγεν, ἐφύτευσε τῷ 1830 Κωνστάντιος Α΄ ὁ πατριάρχης.

Ἐκ τοῦ θιάσου τούτου ἐλαμβάνοντο οἱ ἔφοροι καὶ οἱ ***ἐπίτροποι τοῦ ἁγιάσματος τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τῶν ἐθνικῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων,*** οἱ κυριώτεροι, διότι προσελάμβανον καὶ δύο ἢ τρεῖς βοηθοὺς, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς ἐσνάφια.

Ἐκ τοῦ θιάσου τούτου ἐλαμβάνοντο καὶ δύο, ἢ τρεῖς ἔφοροι τῆς «***Κάσας* τῶν πτωχῶν***» τῆς ὀλίγον χρόνον ἐργασθείσης. Ὀφείλομεν δὲ ἵνα γινώσκωμεν ὅτι τὴν Κάσαν ἐπλούτιζον καὶ συνετήρουν οἱ ἀρχιερεῖς (οἱ ἐν ἐνεργείᾳ) τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Κπόλεως ἐκπροσωπούμενοι ἐν τῇ διοικήσει καὶ διαχειρίσει αὐτῆς ὑπὸ δύο μητροπολιτῶν· ἦσαν δὲ τοιοῦτοι κατὰ τὰ ἔτη 1824 καὶ 25 ὁ Κυζίκου Ματθαῖος, καὶ ὁ Χαλκηδόνος Ἀγαθάγγελος· ἐκ σημειώσεως δέ τινος περιπεσούσης εἰς χεῖράς μου μανθάνω ὅτι, κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη εἰς τὴν Κάσαν ἔδωκαν ἀνὰ 1000 γρόσια (φράγκα χρυσᾶ) οἱ μητροπολῖται Σερρῶν, Φιλιππουπόλεως, Δέρκων, Ἀδριανουπόλεως, Προύσης, Δράμας, Νικαίας, Χαλκηδόνος-Ἰκονίου 660-Φιλαδελφείας 600 -καὶ ἀνὰ 333 οἱ μητροπολῖται Λήμνου, Μεσημβρίας, Ἴμβρου καὶ Βελιγραδίου. Ἐδόθησαν τῷ

* ἢ Κιβωτίου ἐλεημοσύνης.

1825 εἰς τὸ Κοινὸν διὰ τὰ ἐλέη κατὰ τὸ ἅγιον Πάσχα 1800. Δι' ὅσα ἔτι ἐδόθησαν τῷ Κωνσταντίνῳ Ὀθωναίῳ, τῇ συνοδικῇ ἀποφάσει, 500. Δι' ὅσα ἐδόθησαν ὁμοίως εἰς τρεῖς ἐξορίστους 300. Δι' ὅσα ὁμοίως εἰς τοὺς ἐν Γαλατᾷ καϊμένους* 350. Δι' ὅσα εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἁγίου Σμύρνης, εἰδήσει τοῦ παναγιωτάτου, 500. Δι' ὅσα ὁμοίως ἐδόθησαν εἰς λιανικὰ ἐλέη 200. Δι' ὅσα ἐδόθησαν ὁμοίως πρόχειρα δάνεια εἰς τὸ Κοινὸν 1500». Ταμίας ἀπὸ τοῦ 1824-26 ἦν ὁ Δημητράκης Ζαφειρόπουλος· τῷ 1826 ὁ Γεωργάκης παμπουκτσὴς, δῆλα δὴ βαμβακοέμπορος.

Ταῦτα πάντα κατηργήθησαν, ἢ ἐμειώθησαν, διὰ τῶν νέων Κανονισμῶν, ὡς ἐξωντώθη τὸ δίκαιον τοῦ πατριάρχου ἐν ταῖς ἐκλογαῖς ἀρχιερέων· Μέχρι τοῦ 1862, κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἀρχιερέως, εἰδήσει καὶ προτροπῇ τοῦ πατριάρχου, τρεῖς ἐτίθεντο ὑποψήφιοι, ἐκ δὲ τούτων ὁ πατριάρχης ἐκάλει ἕνα, ὃν ἤθελεν, ὅστις «ἐφίλει χέρι» τοῦ πατριάρχου· οἱ ἀρχιερεῖς εἰς τὸν ναὸν κατερχόμενοι ***πρῶτον*** εἰς τὰς «κανονικὰς ψήφους» ***ἔθετον*** τὸν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου προτιμηθέντα, συνῳδὰ θεσμῷ ἀπὸ τῆς Α΄ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμεν. Συνόδου ἵνα ὁ βελτίων ἐκλεγῇ, τῇ ***ἐπιλογῇ καὶ τοῦ κρίματι τοῦ χειροτονήσοντος.*** Οἱ νέοι Κανονισμνὶ ἀφῆρεσαν τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ ἔδωκαν εἰς τὴν πλειοψηφίαν τῆς ἱερᾶς συνόδου, καθὼς ἀνῄρεσαν ἐξοντώσαντες τέλεον τὸ καθεστὼς τὸ κατὰ τὴν πατριαρχικὴν ἐκλογὴν, ἀφοῦ ἀφῄρεσαν ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὸ δίκαιον, εἰς ὃν ἀνῆκε κατὰ

* δηλ. πυρποληθέντας.

τὸ πλεῖστον, καὶ ἀνήκει, καὶ παρεχώρησαν λαθροβίως πως εἰς τὴν ἱερὰν σύνοδον καὶ εἰς τὸ ἐθνικὸν συμβούλιον.

§

Αἱ ἐκλογαὶ τῶν πατριαρχῶν ἀπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ Β΄ (1860 ὀκτωβρίου 4) ἐγένοντο κατὰ τρόπον διάφορον τῶν πρότερον γενομένων. Ἕως τότε τὴν ἐκλογὴν ἀνελάμβανε γενικὴ συνέλευσις κλήρου καὶ λαοῦ, ταύτην δὲ συναπετέλουν οἱ παρόντες ἐν Κπόλει μητροπολῖται, διακόσια δ' εἴκοσιν ἔτη πρὶν ἡμῶν καὶ οἱ ἐπίσκοποι-οἱ ἄρχοντες (ὀφφικιάλοι ἀνώτεροι) τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς-οἱ «ἐπίτροποι τοῦ Κοινοῦ»-οἱ καπουκεχαγιάδες (ἐπιτεταμμένοι ὡς εἰπεῖν) τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν Ἡγεμονιῶν-καὶ οἱ πρωτομαγίστορες τῶν «εὐλογημένων ρουφετίων» (corporations), ἀριθμούμενοι ἐνίοτε εἰς 90 καὶ 100. Πρὸ τοῦ 1820 παρεκάθηντο, καθὸ μέλη τῆς συνελεύσεως, ὁ μέγας διερμηνεὺς τῆς Ὑψ. Πύλης, ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου, οἱ κατὰ καιροὺς χρηματίσαντες ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τῶν Ἡγεμονιῶν Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας, καὶ οἱ πρώην ἡγεμόνες αὐτῶν. Αὐτοὶ συνήρχοντο εἰς τὸ Μέγα Συνοδικὸν, οὕτω λεγόμενον καὶ σήμερον, 120-150 ἄνθρωποι, καθήμενοι εἰς τὰ πλατύτατα μεντέρια, ἃς εἴπωμεν ἀνάκλιντρα, τὰ ἀκούβιτα τῶν βυζαντινῶν, τόσον ὅμως πλατέα, ὥστε ἵνα κάθηνται τρεῖς ἐνίοτε κατὰ σειρὰν, ὀκλαδὸν =σταυροπόδι= εἷς ἔμπροσθεν τοῦ ἄλλου· πρέπει ἵνα εἴπω ὅτι ἡ τρίτη σειρὰ τῶν καθημένων ἐκρέμα τοὺς πόδας εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ Μ. Συνοδικοῦ, ὅπου ἐτοποθετοῦντο καὶ ἕδραι εὐρύχωροι. Τὴν ἐπίπλωσιν ταύτην ἀφῆρεσεν ὁ πατριάρχης Ἰωακεὶμ Γ΄, τῷ 1879, εἰσαγαγὼν καθέδρας καὶ ἀνάκλιντρα εὐπρόσωπα. Γραφείων καὶ γραμματέων πληθὺς, καὶ τήρησις πρακτικῶν, καὶ τὰ «ζητῶ τὸν λόγον» ἦσαν ἄγνωστα.

Ὁ πατριάρχης ἐξελέγετο συνήθως εἰς μίαν, τὴν αὐτὴν τῆς συνελεύσεως συνεδρίασιν (ὑποδεικνυόμενος πρὸ ὀλίγου, ἢ πρὸ πολλοῦ, καθὼς εἶπον ἄνω, σ. 182). Ἐξελέγετο κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν προέδρων, ἢ πρωτομαγιστόρων τῶν «εὐλογημένων ρουφετίων» ἐκ συνεννοήσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς παρ' ἡμῖν τότε διακρινομένους ἐπὶ πλούτῳ, πείρᾳ, νοημοσύνῃ, καὶ ἐπὶ μυθολογικῇ ἀπὸ Δευκαλίωνος καὶ Τζιμισκῆ καὶ Κομνηνῶν καταγωγῇ «λογάδας τοῦ Γένους». ***Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄ τοῦ ἀπὸ Σερρῶν ἐγένετο κατὰ συναρπαγὴν,*** οὕτως εἰπεῖν, ῥαδιουργοῦντος τοῦ μεγάλου λογοθέτου Νικολάου Ἀριστάρχου, προσλαβόντος συνεργὸν τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιον, ἔχοντα συμφρονοῦντας σχεδὸν πάντας τοὺς ἀνήκοντας εἰς συντεχνίας. Προηγήθησαν τῆς ἐκλογῆς, ἐν τῇ αὐτῇ συνεδριάσει, μακραὶ καὶ σφοδραὶ συζητήσεις, ἀντεγκλήσεις ἀσχήμονες τῶν ἐσναφιῶν καὶ τῶν λογάδων, τῶν ἐκκολαφθέντων, ἢ τῶν ἐπωαζομένων, διότι ὁ τότε πολλοῖς ἐπιβαλλόμενος «αὐθέντης» Στέφανος ὁ Βογορίδης ὁ ἐκ βουλγάρων ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀνάδειξιν ὡς πατριάρχου τοῦ μητροπολίτου Καισαρείας Παϊσίου, ἐνῷ οἱ τῆς Σερβίας ἀντιπρόσωποι ἐνήργουν ὑπὲρ τῆς ἀναδείξεως τοῦ Ἀγκύρας, πρότερον δὲ τῆς ἐν Σερβίᾳ Οὐζίτζης μητροπολίτου Γερασίμου. Ἡ συνέλευσις (2 σεπτεμβρίου 1835) ὀλίγον ἔλειψε 'ν' ἀναβληθῇ, διὰ τὴν

ἀντίθεσιν, ἣν ἐδημιούργουν εἷς ἰσχύων ἀρμένιος, ὁ Ἀριστάρχης, καὶ εἷς ἰσχύων βούλγαρος, ὁ Βογορίδης, ἔχων ὁμόφρονας ἀρχιερεῖς ὀλίγους καὶ λογάδας ὀλιγωτέρους, ἐνῷ τὸν Ἀριστάρχην ἠκολούθουν οἱ πρωτομαγίστορες τῶν ἐσναφίων καὶ ὁ τούτους εὐλογῶν Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιος μετά τινων ἀρχιερέων. Ἐν μέσῳ τῶν κρωγμῶν καὶ τῶν φωνασκιῶν καὶ τῶν ἀντεγκλήσεων, καὶ ἐνῷ θορυβωδῶς ὁ Ἀθανάσιος ἐπέμενεν εἰς τὴν ἄνευ συζητήσεων πολλῶν ἐκλογὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Σερρῶν, ἄγοντος τότε τὸ τριακοστὸν ἕβδομον τῆς ἡλικίας ἔτος, συνέβη ἵνα διαῤῥαγῇ μία ἐκ τῶν ἐν τῷ «Μεγάλῳ Συνοδικῷ» καθεδρῶν, ἕνεκα ἀτάκτου στάσεως ἑνὸς τῶν ἐκλογέων· τοσοῦτον δὲ φοβερὸν προὐξένησε ψόφον ἡ θραῦσις τῆς καθέδρας, ὥστε ἵνα ἁρπάσῃ τὸ συμβὰν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ Γρηγορίου, δῆθεν τρέμων, ὁ Ἀριστάρχης. Ἀνεπήδησεν ἐκ τοῦ καθίσματος αὐτοῦ, καὶ τρέχων βιαίως πρὸς τὴν θύραν τῆς αἰθούσης, ἤρξατο κραυγάζων· «Ἀδελφοί, καιρὸν δὲν ἔχομεν· Γέροντές μου! τὸ Συνοδικὸν γκρημνίζεται. Δὲν ἔχομεν καιρόν. Τὸν Γρηγόριον ἀμέσως, καὶ ἵνα τελειώνωμεν». Οἱ πρωτομαγίστορες χειροκροτοῦντες φωνασκοῦσιν ὑπὲρ τῆς ἀναδείξεως τοῦ νέου μὲν, ἀλλ' ἐναρέτου Γρηγορίου, καὶ ὁ πρῶτος τῶν φίλων αὐτοῦ μητροπολιτῶν ἐγερθεὶς ἀσπάζεται, κατ' ἔθος, τὴν χεῖρα τοῦ Ἀθανασίου Ἱεροσολύμων, ἐν ταραχῇ πολλῇ, διότι πάντες ἔτρεχον, ὅπως μὴ ταφῶσιν ὑπὸ τὰ δῆθεν ἐρείπια. Συνελθόντες εἰς ἄλλην αἴθουσαν, ὑπέγραψαν, ἢ μᾶλλον ἐσφράγισαν τὸ τουρκιστὶ γεγραμμένον πρακτικὸν τῆς ἐκλογῆς, ἀποσταλὲν εἰς τὴν Ὑψ. Πύλην. Ταῦτα διηγεῖτό μοι

Κύριλλος ὁ μητροπολίτης Ἀδριανοπόλεως, παρὼν ἐν τῇ ἐκλογῇ, ἰδὼν καὶ ἀκούσας τὰ γενόμενα, παρατηρῶν ὅτι θεόθεν ἐγένετο αὕτη, διότι ὁ Γρηγόριος «ἦτον ἅγιος ἄνθρωπος». Ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Γρηγορίου ἦτο σύμφωνος ὁ λαός. Ὅτε τῷ 1839 συνεννοήθησαν ἀρχιερεῖς ὀλίγοι ἵνα παύσωσι τὸν Γρηγόριον, μὴ ὑποφέροντες τὴν ἁρπαγὴν καὶ τὴν ληστείαν τῶν παραδυναστῶν Ἀριστάρχου καὶ Σωτηρίου Καλλιάδου, φαναριώτισσά τις εὐπαίδευτος ἔγραψε στιχούργημα καταδικάζουσα τοὺς διώκτας τοῦ Γρηγορίου. Τὸ χειρόγραφον, περιελθὸν εἰς χεῖράς μου τῷ 1870, ἐδωρησάμην εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Νικολάου Σταυράκην Ἀριστάρχην τῷ 1872. Ἀπομνημονεύω στίχους ἐξ αὐτοῦ

Μοὶ λέγουν, εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Γρηγορίου τούτου.
πλήρης ἁγίου Πνεύματος, ἐμπρὸς λαοῦ τοσούτου,
ἐξάρχων ὁμηγύρεως γερόντων ὑπερτίμων
ὁ γέρων Ἀθανάσιος ὁ Ἱεροσολύμων
«Κατὰ Θεὸν» ἐπώμνυε, «κατὰ Θεὸν σὰς λέγω,
ὡς ἄξιόν σας τὸν Σερρῶν Γρηγόριον ἐκλέγω»

καὶ κατόπιν ἐκάκιζεν ἡ στιχουργὸς τὸν Ἀθανάσιον ὡς συμφωνήσαντα ἵνα συνεργασθῇ μετὰ τῶν ἐναντίων τοῦ Γρηγορίου.

Ἐγίνετο λοιπὸν ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ἡ ἐκλογὴ τοῦ πατριάρχου· ἀφοῦ δὲ συνεφώνουν λαϊκοὶ καὶ κληρικοὶ, ἢ μόνον οἱ λαϊκοὶ ἐνίοτε, πάντοτε συμφρονοῦντας ἔχοντες δύο ἢ τρεῖς ἀρχιερεῖς ἐκλογεῖς, ὁ κατὰ τὴν «τάξιν προκαθεδρίας» προεξάρχων τῶν ἀρχιερέων, ἐγειρόμενος, ἡσπάζετο τὴν χεῖρα τοῦ ἀρχιερέως τοῦ προτείναντος τὸν ὑποψήφιον, ἐν ᾗ περιπτώσει ἀπουσίαζεν ἐκεῖνος, ἢ αὐ-

τοῦ τούτου τοῦ ὑποψηφίου, ἐὰν ἦτο μέλος τῆς συνελεύσεως, διότι τὸ «χειροφίλημα» εἶχεν ἰσχὺν ὑπογραφῆς συμβολαίου. Ὑπεγράφετο κατόπι τὸ κοινὸν πρὸς τὴν Πύλην γράμμα, σφραγιζόμενον ὑπὸ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἀπεστέλλετο εἰς τὸν ῥεὶξ-ἐφέντην, τὸν μετὰ ταῦτα ὀνομασθέντα ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν, οὗ βοηθὸς ἦν ὁ μέγας διερμηνεὺς, ἀνηγγέλλετο εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἀπὸ τὴν Πόρταν» — ὡς ἔλεγον τότε τὴν Ὑψ. Πύλην — καὶ ὡρίζετο ὁ τσαούσης ὁ κατὰ τὴν πατριαρχικὴν γλῶσσαν ἔξαρχος (ἄλλως ἀδύνατον ’να μεταφράσω τὴν λέξιν καὶ τὴν ἀποστολὴν εἰδικώτερον), ὁ δὲ τσαούσης, τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν κυβερνητικὴν αὐτῆς ἐπικύρωσιν ἀγγέλλων τῷ ἐψηφισμένῳ, συνώδευεν αὐτὸν εἰς Κπολιν. Παριστάμενος πρὸ τοῦ βεζήρη μέχρι τοῦ 1845, ἔκτοτε πρὸ τοῦ σουλτάνου, περιεβάλλετο ὁ ἐκλεγεὶς πατριάρχης τὸ καββάδιον, εἶδος (ἂς εἴπωμεν) πολυτίμου μεταξωτοῦ ῥάσου, αὐτὸς καὶ δώδεκα πρῶτοι κατὰ τὴν τάξιν μητροπολῖται, συνεκροτεῖτο δ’ οὕτως ἡ περίφημος «***καββαδοφορία***», προπεμπόντων καὶ ἑπομένων κλητήρων ὑπουργικῶν καὶ στρατιωτῶν, ἱππέων τε καὶ πεζῶν, ὑπαλλήλων τῆς Πόρτασ ὅλων μέχρις ἑκατὸν, καθὼς καὶ δύο τριῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν— μέχρις ὑποστρατήγου. - - Πρὸ τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ ἐξεδύοντο τὰ καββάδια,* καὶ ὑπέγραφον οἱ

* «ἐνδύονται δὲ παρομοίως καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τῆς συνόδου καί τινες τῶν κληρικῶν μὲ τοιαῦτα καφτάνια· καὶ ἔπειτα μὲ παράταξιν ὑπάγει εἰς τὸ Πατριαρχεῖον (ὁ πατριάρχης), ὅπου καταβὰς τοῦ ἵππου, *ἀφήνει εἰς τὴν ἔξω πύλην τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τὸ βασιλικὸν ἔνδυμα*, καὶ ἐμβαίνει μετὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ τοῦ λαοῦ, διὰ νὰ δεχθῇ τὸν θρόνον μὲ τὴν συνήθη ἐκκλησιαστικὴν τελετήν»· βλέπε τὸ

ἀρχιερεῖς τὸ «ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς» ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης· προσεφώνει τὸν πατριάρχην εἷς ἱεροκήρυξ, ἀπήντα ὁ πατριάρχης, καὶ ἔληγεν ἡ τελετή. Ἐγίνετο δ’ αὕτη τὴν ἡμέραν. Μόνον εἰς τὴν τὸ δεύτερον ἐγκαθίδρυσιν Ἀνθίμου τοῦ Κουταλιανοῦ, 26 σεπτεμβρίου 1853, ἡ πομπὴ, ἡ καββαδοφορία, τόσον ἐβράδυνεν, ὥστε ’να φθάσῃ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον κατὰ τὴν τρίτην ὥραν τουρκιστὶ νυκτερινὴν, περὶ τὰς 9 καὶ τέταρτον μετὰ μεσημβρίαν, ὑπὸ φῶς «μασαλάδων» (δῆλα δὴ δάδων ἐντὸς σφαιρῶν ἐκ σιδηροῦ σύρματος)· διότι τριάκοντα καὶ ’ξαράκοντα ἔτη ὕστερον ἐφωτίσθη ἡ ἀπὸ γεφύρας μεγάλη μέχρι Κοσμιδίου (Ἐγιοὺπ) ὁδὸς διὰ φωταερίου.

Ἐγίνετο δὲ ἡ καββαδοφορία μέχρι τοῦ 1867 ἐπὶ ἵππων ἐκλεκτῶν, ἀποστελλομένων ἐκ τῶν ἀνακτόρων ἢ ὑπὸ τῆς Ὑψ. Πύλης· παρῳδηγεῖτο παρὰ τῷ πατριάρχῃ καὶ τὸ «γεντέκι»=ἵππος ἄλλος χρυσοστόλιστος=ὁ κατὰ τοὺς ἀρχαίους παρήορος. Οἱ ἱπποκόμοι, παρὰ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς, ἔφερον χρυσοποίκιλτον ἕκαστος στολήν. Εὐτύχημα δ’ ἐνόμιζόν τινες ὅτι ἐκάθηντο ἐπὶ ἵππων μεγαλοφανῶν. Κατὰ τὴν καββαδοφορίαν τὴν ἐπὶ Ἰωακεὶμ Β΄, τῷ 1860, ἔτυχεν εἰς μὲν τὸν μέγαν χαρτοφύλακα Μιχαὴλ Ἀφθονίδην ἄλογον εὔμορφον, ἀλλ’ ὄχι ὑψηλὸν, ἐνῷ χαμηλὸν εἶχε τὸ ἀνάστημα—πολὺ χαμηλότερον ὑπὲρ πάντας τοὺς χαμηλοὺς ἀνθρώπους—ὁ Ἀφθονίδης· ἔτυχε δὲ ’να

φυλλάδιον Ἀπολογίαν ἱστορικὴν καὶ κριτικὴν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ κλήρου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν συκοφαντιῶν τοῦ Νεοφύτου Δούκα· συγγραφεῖσα παρὰ Κυρίλλου Κ. κατ’ ἐπίμονον ζήτησιν τῶν ὁμογενῶν 1815, σελ. 37.

δοθῇ ὑψηλὸν καὶ εὔμορφον ἄλογον εἰς τὸν πρωτονοτάριον Γεώργιον Δημητριάδην, τὸν λεγόμενον Θεσσαλονικιὸν κοινότερον, γραμματέα τοῦ πατριαρχικοῦ γραφείου μετὰ τὸν μέγαν χαρτοφύλακα. Ἡμίσειαν ὥραν πρὶν φθάσωσιν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἤρξατο ζητῶν ὁ χαρτοφύλαξ ἀπὸ τοῦ πρωτονοταρίου τὸν ἐκλεκτὸν ἵππον αὐτοῦ, διότι ἔμελλεν ἡ πομπὴ ἵνα διέλθῃ πρὸ τῆς οἰκίας τῆς μνηστῆς καὶ μελλούσης συζύγου=τρίτης=τοῦ Ἀφθονίδου, προθύμου ἵνα δώσῃ ἡμίσειαν τουρκικὴν χρυσῆν λίραν· ὁ Δημητριάδης ἐπέμενε ζητῶν μίαν· καὶ τέλος πάντων, πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Τζιβαλίου, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, ἔδωκε τὴν λίραν ὁ Ἀφθονίδης καὶ ἀντήλλαξαν τοὺς ἵππους, οὕτω δὲ εἶδεν αὐτὸν ἡ μνηστὴ ἐπὶ ἵππου μεγαλοπρεποῦς καίτοι πάλιν ὁ Θεσσαλονικιὸς διεκρίνετο περισσότερον, διότι ἦτον ὑψηλὸς καὶ εὔσωμος. Αὐτὸς ἀφηγήθη πολλάκις εἰς ἡμᾶς αὐτά.

Ἡ πομπὴ ἀπὸ τοῦ 1867 ἐγίνετο ἐπὶ ἁμαξῶν, ὧν αἱ δέκα τρεῖς ἢ δέκα τέσσαρες, διὰ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς δώδεκα συνοδικούς, ἐστέλλοντο ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐκ τῆς Ὑψ. Πύλης. Ἐζήτησε τὰς ἁμάξας ὁ Γρηγόριος ΣΤ΄ τῷ 1867, καθὸ μὴ δυνάμενος ἵνα ἱππεύῃ, καὶ ἔκτοτε συνεθίσθησαν αἱ ἅμαξαι· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν τῇ πομπῇ συνοδευόντων κλητήρων καὶ στρατιωτῶν καὶ ἀξιωματικῶν ἠλαττοῦτο κατὰ πᾶσαν ἐκλογήν, καὶ μετὰ θάνατον Ἰωακεὶμ τοῦ Γ΄ κατῆλθεν εἰς τὸ ναδὶρ τῆς ταπεινότητος. Εἰς τὸν πατριάρχην ἀπένεμεν ὁ σουλτάνος (μετὰ τὸ 1845;) κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνθρονίσεως παράσημον πρώτης τάξεως· μετὰ δὲ τὸ 1867 προεβίβαζε τὸν βαθμὸν καὶ τοῦ παρα-

σήμου, δι' οὗ πρότερον ἐτιμᾶτο ὁ τοποτηρητὴς, διοικῶν προσωρινῶς τὴν Ἐκκλησίαν Κπόλεως ἀπὸ τοῦ θανάτου, τῆς παραιτήσεως, ἢ τῆς παύσεως τοῦ προηγουμένου πατριάρχου μέχρι τῆς ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου. Εἰ δὲ παρήρχετο βραχὺς χρόνος ἕως τῆς ἐκλογῆς, ἐτελοῦντο δὲ κατ' αὐτὸν ἱεροπραξίαι, οἱ μὲν ἀρχιερεῖς ἐμνημόνευον «τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν» χωρὶς ὀνόματος, οἱ δὲ πρεσβύτεροι τοῦ ὀνόματος τοῦ τοποτηρητοῦ· μόνον ἀπὸ τοῦ 1867 καθιερώθη τὸ ἀνευλαβὲς ἔθος ὅπως οἱ μητροπολῖται μνημονεύωσι «πάσης ἐπισκοπῆς»—ὡσεὶ ἦσαν πατριάρχαι, ἢ αὐτοκέφαλοι ἀρχιεπίσκοποι. ***Ἐγνωρίσαμεν δὲ τοποτηρητὰς,*** πρὸ τῆς τὸ β΄ ἐκλογῆς τοῦ γέροντος Ἰωακεὶμ τὸν Ἄρτης Σεραφεὶμ, πρὸ τῆς τὸ γ΄ τοῦ Κουταλιανοῦ τὸν Διδυμοτείχου Διονύσιον τὸν μετὰ ταῦτα πατριάρχην, πρὸ τῆς τοῦ Γρηγορίου τὸ β΄ τὸν Κοριτσᾶς Νεόφυτον, πρὸ τῆς τοῦ Σωφρονίου τὸν Ῥασκοπρεσρένης Μελέτιον, πρὸ τῆς πρώτης ἐκλογῆς τοῦ Ἰωακεὶμ Β΄ τὸν Νικαίας Ἰωαννίκιον, πρὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μελετίου (1845) τὸν Ἰωαννίνων Ἰωακεὶμ, πρὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κυρίλλου Ζ΄ τὸν Διδυμοτείχου Μελέτιον. Ἀρχαιοτέρους ἀγνοῶ! Ἔμαθον μόνον ὅτι, πρὸ τῆς α΄ ἐκλογῆς Ἀνθίμου τοῦ Κουταλιανοῦ, ἦν ὁ Μαρωνείας Ἄνθιμος ὁ θεσσαλονικεὺς, ἐργασθεὶς ὑπερανθρώπως ὑπὲρ ἐκλογῆς τοῦ τότε Ἐφέσου Ἀνθίμου τούτου, ἐνόρκως ὑποσχομένου ἵνα δώσῃ αὐτῷ τὴν Ἔφεσον, ὅταν ἐκλεγῇ πατριάρχης. Ἐκλεγεὶς ὅμως ἠρνεῖτο ἵνα δώσῃ τὴν ἐπαρχίαν, λόγῳ ὅτι ἐξημιώθη πολλὰ, ἔδωκε δὲ τὴν Ἔφεσον, ἀφοῦ τυραννικῶς ἀπαιτήσας ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Μαρωνείας χρυσᾶ γρόσια τουρκικὰ 575000, δηλ. κατὰ τὸν λε-

γόμενον νῦν «τιμάριθμον» τῆς τότε (1845) ζωῆς δεκακισχιλίας χρυσᾶσ λίρας.

Ταῦτα πολλάκις ἐπανελάμβανεν εἰς τοὺς φίλουσ αὐτοῦ καὶ εἰς ἐμὲ ὁ Ἄνθιμος, οὗ γνωστὸς ἤμην καὶ συνήθης ἀπὸ τοῦ 1872 μέχρι τοῦ 1879, ὅτε ἀπέθανεν ὑπερεβδηκοντούτης, μὴ δικαιωθεὶς εἰς ἀνάληψιν τῆς ἐπαρχίας Ἐφέσου. Ἠδικήθη προγενεστέρως ὑφ' ἑτέρων «ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν» (1853), οἵτινες παύσαντες αὐτὸν, ὡς παράφρονα, ἔδωκαν τὴν πλουσιωτάτην Ἔφεσον εἰς τὸν τῆς Σόφιας Παΐσιον τὸν ἐκ Σκοπέλου, παυθέντα καὶ τοῦτον ὑπὸ Ἀνθίμου τοῦ Κουταλιανοῦ (1872), καθὸ παθοντα τὴν ὅρασιν. Κατὰ τῆσ ἀδίκου παύσεως ταύτης ἐν μιᾷ ὥρᾳ γενομένης, ἄνευ τῆς εἰς αὐτὸν παραπομπῆς τῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν, ἄνευ ζητήσεως ἀπολογίας τοῦ Παϊσίου, χωρὶς ἀποστολῆς συνοδικῶς ἐξάρχων πρὸς ἐπὶ τόπου εὐσυνείδητον ἐξέτασιν τῶν κατηγοριῶν, παύσεως ἐν μιᾷ ὥρᾳ γενομένης καὶ ἐν ἡμέρᾳ μεγάλης ἑορτῆς Ἀναλήψεως, ἔγραψεν ὁ «Νεολόγος» ὀλίγα, λαβὼν τὴν ἀμοιβὴν τῆς σιωπῆς εὐθὺς, ἔγραψε καὶ ἡ «Κωνσταντινούπολις» πολλὰ καὶ βίαια ἄρθρα. Ταῦτα ἔγραφον ἐγώ. Ὁ δὲ τῆς ἐφημερίδος ταύτης ἐκδότης (Α.Χ.) ἀνέλαβεν ὑποχρέωσιν μακρᾶς σιγῆς, ἐπὶ τῷ ὅρῳ 'ν' ἀθωώσῃ τὸ Πατριαρχεῖον τὸν παρατύπως ὑπὸ Γρηγορίου ΣΤ΄ καθαιρεθέντα μητροπολίτην Νεῖλον τὸν Πενταπόλεως, ἀποκαθιστῶν εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν, ὃν ἐγκύρως καὶ κανονικῶς ἔφερε. Συμπληρῶ τὸ κωμειδύλλιον ἀγγέλλων ὅτι, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1871, ὁ Νεῖλος, ἐκ Καλλιπόλεως, ὅπου διέμενεν, ἔστειλε πρὸς τοὺς συνεργαζομένους ἐν τῇ «Κωνσταντινουπόλει» Δημ.

Νικολαΐδην καὶ Ἱπποκράτην Ταυλάριον (Α.Χ) ὡς συνδρομὴν, ἢ δῶρον, διακοσίας καὶ πεντήκοντα=250=λίρας χρυσᾶς τουρκικάς. Ταῦτα γράφω ἐξ ἀφορμῆς τοῦ λόγου περὶ τοποτηρητῶν, ὧν ἡ δικαιοδοσία πρὸ ἑκατὸν καὶ διακοσίων καὶ τριακοσίων ἐτῶν ἦτο βραχεῖα--εἰ καὶ ὅλως ἐξελέγοντο τοποτηρηταὶ, οἷοι οἱ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.—Μετὰ τὴν σύνταξιν τῶν Κανονισμῶν, ἡ διοίκησις τῶν τοποτηρητῶν παρετείνετο μέχρι δύο μηνῶν, ἕως οὗ διορίσωσι δῆθεν τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν αἱ ἐπαρχίαι—εἴκοσιν ὀκτὼ μόνον ἐξ ὀγδοήντα τεσσάρων —ἕως οὗ καταρτισθῇ τέλεον ὁ προσωπικὸς σχηματισμὸς τῆς ἐκλογικῆς συνελεύσεως, κατασκευαζομένης ὑπὸ δώδεκα συνοδικῶν ἀρχιερέων καὶ ὀκτὼ λαϊκῶν-ἕως οὗ οἱ μητροπολῖται πέμψωσιν ἐν φακέλλοις ἐσφραγισμένοις ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τὰ ψηφοδέλτια αὐτῶν. Ἐννοοῦσιν οἱ ἀναμιμνησκόμενοι τούτων, ὅτι, καθ' ἣν περίπτωσιν τὴν τῆς ἐκλογικῆς συνελεύσεως συγκρότησιν κατεσκεύαζον ἐγκέφαλοι κοινοβουλευτικῶς φαῦλοι, ὑπὸ φαύλων παρασυρόμενοι «λογάδων» τοῦ Γένους, οἱ δύο μῆνες τῆς διοικήσεως τοῦ τοποτηρητοῦ, δυστυχῶς, ἐδημιούργουν προσωπικὰ πάθη, ἢ ἐνίσχυον αὐτὰ, διχῇ καὶ τριχῇ χωρίζοντες τὸν λαόν.

Ἡ πρώτη μνεία τοῦ τοποτηρητοῦ, ὡς ἐννοοῦμεν αὐτὸν μέχρι τοῦ 1913, μνεία γραπτὴ, γίνεται κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ πατριάρχου Γαβριὴλ Δ΄ τοῦ ἀπὸ Παλαιῶν Πατρῶν, τῷ 1780. Τότε ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, μαθούσης ὅτι διέμενεν εἰς τὰς Πάτρας ὁ νέος πατριάρχης καὶ ἦν ἀδύνατος ἡ ἄμεσος ἄφιξις, «ἐπετράπη ἡ τοῦ θρόνου διοίκησις καὶ τήρησις τοῖς ἐνδημοῦσιν ὀκτὼ ἀδελφοῖς

ἀρχιερεῦσι ***παρὰ τῶν πολυχρονίων ἡμῶν αὐθεντῶν,*** οἵ συνεξελέξαντο τοποτηρητὴν τὸν ἅγιον Χριστιανουπόλεως κὺρ Ἱερεμίαν, ὡς ἔμπειρον καὶ πρακτικὸν, καὶ εἰδήμονα ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ ὑποθέσεων». Ταῦτα περὶ τοῦ τοποτηρητοῦ Χριστιανοπόλεως ἔγραψεν αὐτὸς **ὁ** Γαβριὴλ, ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν μετὰ τὴν πρὸς τὸν μέγαν βεζίρην παρουσίασιν, 12 δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1780.

Ἡ «καθευρεθεῖσα» σύνοδος, ἢ «τῶν καθευρεθέντων» ἀρχιερέων, ὡς ἐγράφετο πρὸ δύο καὶ τριῶν αἰώνων, ἀνελάμβανε, διὰ μίαν ἡμέραν, ἢ δύο, τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ἐν ὀρφανίᾳ τοῦ θρόνου. Ἔμενε δ' ὀρφανὸς, ἢ κενὸς ὁ θρόνος ἐν μιᾷ τῶν τριῶν περιπτώσεων· ἢ παραιτήσεως τοῦ πατριάρχου, ὅπερ ἐξηρτᾶτο ἀπ' αὐτοῦ, ἢ παύσεως, ὅπερ ἀφ' ἡμῶν, ἢ θανάτου, ὅπερ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Πρὸ τοῦ 1740 οἱ πατριάρχαι καθηροῦντο· καὶ μητροπολῖται δὲ καὶ ἐπίσκοποι ὑφίσταντο τὴν γελοίαν ταύτην ποινὴν, ἥτις εἶχε σημασίαν παύσεως· ὅθεν καὶ συνήθως μετὰ δευτέραν, ἢ τρίτην, καθαίρεσιν, ἀνελάμβανον τὸν βαθμὸν «φιλοῦντες χέρι» τοῦ πατριάρχου, καθ' ὁδὸν ἐνίοτε. Μετὰ τὰ 1740, παρεισέδυσεν ἡ συνήθεια, παύοντες τὸν πατριάρχην οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι λαϊκοὶ 'ν' ἀναγκάζωσιν αὐτὸν 'να ὑπογράφῃ παραίτησιν, ἵνα μὴ φαίνηται παῦσις εἰς τοὺς κώδηκας, ἀλλὰ ἀποχώρησις οἰκειοθελής. Τὸ γελοῖον ἔθος ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τῶν Κανονισμῶν· κατὰ δὲ τούτους, ὅταν τὰ δύο τρίτα τῆς ἱερᾶς συνόδου (8 κληρικοὶ), καὶ τὰ δύο τρίτα τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ συμβουλίου (λαϊκοὶ 6) συμφωνήσωσι 'να παύσωσι

τὸν πατριάρχην, ἡ παῦσις ἐπέρχεται ῥαγδαία καὶ βεβαία, δῆλα δὴ ἡ ὑπὸ τῆς Ὑψ. Πύλης ἀποδοχὴ τῆς παύσεως καὶ ἡ διαταγὴ πρὸς ἐκλογὴν ἄλλου· Ἐν τούτοις, ὁ πρῶτος ἐκλεγεὶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Κανονισμῶν πατριάρχης Ἰωακεὶμ Β', παυθεὶς ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν, ἠρνεῖτο ἐπὶ ἕνα μῆνα 'να γράψῃ παραίτησιν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπείαθη, καίτοι ἐζήτει 'να δικασθῇ, ἐκκλησιαστικῶς καὶ πολιτικῶς, καὶ κατόπιν δίκης, ἐὰν ἔνοχος ἀποδειχθῇ, 'να ὑποστῇ παῦσιν. Εἶχε δὲ δίκαιον φρονῶν καὶ λέγων, «ἀφοῦ μὲ παύετε, διατί ζητεῖτε παραίτησιν; ἀμφιβάλλετε ἄρα περὶ τοῦ νομίμου καὶ δικαίου τῆς παύσεως».

§

Ὑπάλληλοι τοῦρκοι τῆς Ὑψ. Πύλης ἐκόμιζον τὸ διάταγμα παύσεως τοῦ τέως, ἐκλογῆς τοῦ ἄλλου πατριάρχου, ἢ τοῦ τοποτηρητοῦ, ἐνῷ, πρὸ τοῦ 1822, διάταγμα παύσεως τοῦ ὑπάρχοντος, καὶ ἐκλογῆς τοῦ νέου πατριάρχου διεβίβαζε προφορικῶς, ἢ γραπτῶσ ὁ μέγας διερμηνεὺς, οὗ ἕνεκεν ὁ «ταχὺς πρὸς τὸ λέγειν καὶ γράφειν εἴ τι ἂν ἐπέλθοι» Γρηγόριος Ε' ἐφλυάρησεν ἀσύγγνωστα ῥήματα περὶ τῆς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἀναμίξεως τοῦ διερμηνέως· «ἓν μόνον χρέος ἔχει ὁ κατὰ καιρὸν πατριάρχης, ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ὑπόκειται κατὰ τὸ πολιτικὸν εἰς τὴν βασιλείαν, νὰ ζητῇ ἐνίοτε παρὰ τῆς βασιλείας τὴν ὑπεράσπισιν· ἐπειδὴ ἡ βασιλεία λέγεται καθ' ἡμᾶς ὑπεράσπισις τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ· διὰ τοῦτο, εὐδοκήσασ ὁ Θεὸς δὲν ἐσήκωσε τὴν ὑπεράσπισιν ταύτην· καὶ ἐπειδὴ ***ἡ βασιλεία αὕτη ἔχει διωρισμένον ἐκ τῶν πιστῶν τὸν μέγαν διερμηνευτὴν εἰς τὸ νὰ***

ἐπιτηρῇ καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἔχει χρέος ὁ κατὰ καιρὸν πατριάρχης καὶ νὰ ἀναφέρῃ πρὸς αὐτὸν τὰς δυσκολίας, καὶ νὰ ζητῇ δι' αὐτοῦ παρὰ τῆς βασιλείας τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πίστεως ἡμῶν εἰς τὰ καθήκοντα». Ταῦτα διέσωσεν ἄχρις ἡμῶν τὸ χειρόγραφον 721 (σελ. 69β) τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ῥωσσικῆς μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονος, ἐπίκρισιν καὶ διαφώτισιν ἀπαιτοῦντα. ***Ἀλλὰ τοῦρκοι καὶ εἰς ἐκλογὰς πατριαρχῶν παρίσταντο.*** Ὅτε ἔμελλον 'να κατέλθωσιν εἰς τὸν ναὸν οἱ ἀρχιερεῖς τῇ 1 ὀκτωβρίου 1860, προβαίνοντες εἰς τὴν κατὰ τοὺς Κανονισμοὺς τὸ πρῶτον γινομένην, ἀλλὰ κατά τινα τρόπον ἀσυνείθιστον, ἐκλογήν, ἐξερράγησαν ἐν τῷ Μ. Συνοδικῷ σφοδραὶ συζητήσεις καὶ διαπληκτισμοὶ ἀπὸ τῶν «ἀκουβίτων» καὶ τῶν παλαιῶν καθεδρῶν, ὁ δὲ τοποτηρητὴς διέλυσε τὴν ὁμήγυριν, προβλέπων ἀλληλοδαρμὸν ἄφευκτον. Ἐπειδὴ δ' ἀνηνέχθησαν εἰς τὴν Ὑψ. Πύλην οἱ διαφερόμενοι, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλεν εἰς τὴν ἀμέσως προσεχῆ συνέλευσιν αὐτοκρατορικὸν, οἷον εἰπεῖν, ἐπίτροπον εἰς τὴν ἐκλογὴν (4 ὀκτωβρίου 1860) τὸν τότε μὲν ἐφέντην Καβουλὴν, ὕστερον δὲ πασὰν καὶ ὑπουργὸν τοῦ ἐμπορίου. Τούτου δ' ἡ παρουσία κατηύνασε τὰ πάθη, κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν μόνον. Ἀλλὰ καὶ ἔτη δέκα πέντε πρὸ τούτου, ὅτε μεταξὺ σημαινόντων λαϊκῶν καὶ κληρικῶν. μικρῶν μητροπολιτῶν καὶ μητροπολιτῶν μεγάλων, ἦσαν ἐξημμένα τὰ πάθη, καὶ τότε ὑπὸ τῆς Πόρτας εὐταξίας ἀπεστάλη Φουὰτ, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, ὁ μετὰ ταῦτα ἐπὶ σουλτάνων Μεδζὴτ καὶ Ἀζὶζ βεζήρης. Φαίνεται δ' ὅμως ὅτι πρὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ εἰς ἐκλογὰς ἀρχιερέων παρέστησάν ποτε τοῦρκοι βεβαιούμενοι βεβαίως οὐ βεβαιοῦντες τὴν ἐκλογὴν ἀρχιερέως.

§

Παράδοξοι δ' ἐκλογαὶ καὶ χειροτονίαι πατριαρχῶν καὶ ἐπισκόπων ἀνεγράφησαν εἰς σημειωματάρια τῶν πατέρων καὶ τῶν πάππων ἡμῶν. Τὴν ἐκλογὴν τοῦ Σερρῶν Γρηγορίου δυνάμεθα 'να γράψωμεν ἴσως «οὐκ ἀθεεὶ» γενομένην. Ὑπῆρξαν ἄλλαι κατόπιν ἐπίμεμπτοι. Μετὰ τὴν τοῦ Ἰωακεὶμ Β' παῦσιν, οἱ κολακεύοντες τὴν ἐπωαζομένην τότε κενοδοξίαν τοῦ Χρηστάκη ἐφέντη Ζωγράφου λαϊκοὶ καὶ κληρικοὶ ἡτοίμαζον πατριάρχην τὸν μητροπολίτην Φαναριοφερσάλων Νεόφυτον, ὃν ἀπὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀνεδέξατο ἡ μήτηρ, ἢ θεία τις τοῦ Ζωγράφου. Δυστυχῶς ὅμως ἔμενεν ἐν Κπόλει, μόλις σωθεὶς ἀπὸ καταδρομῆς τῶν ἐπαρχιωτῶν καὶ καταδίκης δικαίας ἐπικειμένης, διότι ἦν ὑπόδικος, Σωφρόνιος ὁ μητροπολίτης Ἄρτης, ὁ ῥαδιοῦργος ὁ φοβερός. Μητροπολίτης Ἄρτης διατελῶν ἐκίνησε δικαίαν ἀγανάκτησιν τῶν ὀρθοδόξων, διὰ τὸ τῆς ζωῆς ἐπίμεμπτον (καίτοι σχολείων καὶ διδασκάλων ἦν προστάτης)· δι' ὃ, μεθ' ὑπομονὴν μακρὰν, κατηγγέλθη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, κινδυνεύων 'ν' ἀπολέσῃ τὴν Ἄρταν. Δυστυχῶς διὰ τὸ τουρκοκρατούμενον ἑλληνικὸν, τότε (1859) κατεσκευάζετο εἰς τὸ Φανάριον ἡ λεγομένη ἐθνοσυνέλευσις, ὅπου ῥαδιουργικῶς εἰσῆλθεν ὡς μέλος ὁ Σωφρόνιος· Εἰς τὴν θεοκατάρατον δὲ συστροφὴν ἣν ἐξῆπτεν ἡ ὀξύτης τῶν ἀντεγκλήσεων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, προσεκολλήθη τοῖς ἰσχύουσι λαϊκοῖς Ἀδοσίδῃ καὶ Στεφάνῳ καὶ Κωνσταντίνῳ Καρα-

θεοδωρῆ, καὶ γενόμενος συνεργάτης αὐτῶν καὶ δύο-τριῶν νεωτεριζόντων ἀρχιερέων, ὧν προεξῆρχεν, ἀγνοῶν τί ζητεῖ, καὶ παραπειθόμενος, ὁ Ἀμασείας Σωφρόνιος, ἐσώθη πρὸς ὥραν, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Ἄρταν. Μετ' ὀλίγον ὅμως, οἱ λεγόμενοι κοινῶς ἐθνικοὶ Κανονισμοὶ, κατά τι σχετικὸν ἄρθρον, ὑπέδειξαν τὸν Ἄρτης μέλος τῆς συνόδου, ἀλλὰ τῶν ἀρτηνῶν ἡ κατ' αὐτοῦ κατακραυγὴ ἐξηκολούθει, καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωακεὶμ Β' ἤθελεν ἀναγκασθῆ ἵνα θέσῃ αὐτὸν ὑπὸ δίκην, ἧς τέλος ἦ παῦσις, ἢ μετάθεσις εἰς ἑτέραν ἐπαρχίαν. Ἤρξατο λοιπὸν λαθροβίου διωγμοῦ κατὰ τοῦ Ἰωακεὶμ, ὡς πολεμίου τῶν Κανονισμῶν· κατ' ἀτυχίαν δὲ τοῦ Γένους, ἀντικατεστάθησαν τέσσαρα τῶν ὀκτὼ μελῶν τοῦ ἐθνικοῦ συμβουλίου, κατὰ τὸν νέον νόμον, καὶ ἐξ τῶν τῆς συνόδου, κατὰ μῆνα μάρτιον 1863, ὁ δὲ Σωφρόνιος, διαφθείρας ἐντέχνως ἐκ τῶν δώδεκα τῆς ἱερᾶς συνόδου μελῶν ἑπτὰ, ἀλλὰ καὶ σὺν ἑαυτῷ ὀκτὼ, ὅσοι δῆλα δὴ ἀπετέλουν τὰ δύο τρίτα τῶν ἀρχιερέων τῆς συνόδου τὰ δυνάμενα, μετὰ τῶν δύο τρίτων τοῦ συμβουλίου, ἵνα παύσωσι τὸν πατριάρχην, ἐπέτυχε τούτου. Ἐσχημάτισε τοὺς ἐξ τοῦ συμβουλίου, τοὺς ἀπαιτουμένους, εὗρε δὲ τὸ πατριαρχικὸν καθεστὼς ὑπονομευόμενον δι' ἐφημερίδων, καὶ λοιδόρων λιβέλλων. Ἀλλὰ καὶ φωνασκίαι τῶν νεωτεριζόντων ἐβυήθουν τὸν Ἄρτης εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἰωακεὶμ ὡς πολεμίου τῶν ἐθνικῶν Κανονισμῶν, δι' ὧν ἐξύφαινον οἱ κρυψίνοες τοῦ Φαναρίου τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸν Ἰωακεὶμ ἀπεδοκίμαζον καὶ κατεδίωκον μανικῶς ὁ «Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ», διευθυνόμενος (Α.Χ.) ὑπὸ διδασκάλου

τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς, καὶ ἐνίοτε ἡ «Βυζαντὶς» — ὑπεστήριζε δὲ ἡ «Ὁμόνοια» τοῦ Κατσελίδου. Λίβελλοι λοίδοροι ἐξεδίδοντο, καθὼς εἴπομεν (Α.Χ.) βοηθοῦντες τοὺς ἀντιϊωακειμικοὺς, «Τὸ ἀντιφάρμακον ἑνὸς παραπόνου» κατὰ τοῦ Ἰωακεὶμ, ἐπιτιθέμενον ὅμως ἰδίᾳ κατὰ Κωνστ. Καραπάνου, νεωστὶ ἐλθόντος ἐκ Παρισίων (1862;), ἀφωσιωμένου τῷ πατριάρχῃ, καὶ τὸ φέρον τίτλον «Ἡ ἀληθὴς κατάστασις τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν πραγμάτων» (1863), καὶ τὰ «Πολλὰ παράπονα». Συντάκται τῶν κακοηθειῶν τούτων ἦσαν οἱ διάκονοι τοῦ Ἄρτης Σωφρόνιος Χρηστίδης, καὶ Ματθαῖος Πετρίδης, τῆς δὲ «Καταστάσεως τῶν ἐθνικῶν» κλπ. τὰ κεφάλαια ἐχορήγησεν ὁ Κωνστ. Ἀδοσίδης· Κατὰ τοῦ Σωφρονίου Ἄρτης ἐγράφη, ὄχι τόσῳ βίαιον, τὸ «Ἓν παράπονον» —καὶ, πρὸς ἀναίρεσιν τῶν «Πολλῶν παραπόνων» ἡ «Στηλίτευσις τοῦ..... κτλ. φυλλαδίου Πολλὰ παράπονα». Ὁπωσδήποτε, ἀπὸ κοινῆς συνεργασίας ἐπετεύχθη ἡ παῦσις τοῦ Ἰωακεὶμ Β'. Συνῆλθεν ἡ ἐκλογικὴ συνέλευσις, διὰ ῥαδιουργιῶν δὲ πολλῶν κατωρθώθη, διὰ ψήφων λαϊκῶν πάντοτε, ἵν' ἀναδειχθῶσιν ὑποψήφιοι ὁ ἐσχατόγηρος Τραπεζοῦντος Κωνστάντιος, ὁ Ἀμασείας Σωφρόνιος, καὶ ὁ Φαναριοφερσάλων Νεόφυτος, ἀνάξιοι καὶ οἱ τρεῖς διὰ τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ ἡμερῶν ὅμως ὁ Ἄρτης εἶχε τὴν πληροφορίαν, ὅτι 10 ψῆφοι ἦσαν ὑπὲρ τοῦ Νεοφύτου, καὶ 9 ὑπὲρ τοῦ Ἀμασείας, διότι ***ἐν τῷ ναῷ ἔμελλον ἵνα ψηφηφορήσωσι δέκα καὶ ἐννέα*** μητροπολῖται, ὅσοι δῆλα δὴ εὑρίσκοντο ἐν Κπόλει. Κατώρθωσαν ἐν τῇ δευτέρᾳ συνεδριάσει τῶν ἐκλογέων ἵνα ἐκλεγῇ

ψηφολέκτης αὐτὸς ὁ Ἄρτης μεθ' ἑνὸς ἑτέρου. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἢ διάγνωσιν τῶν λεγομένων «κανονικῶν ψήφων» — διότι ἦσάν τινες κακόγραπτοι — μία τούτων εὑρέθη καταμελανωμένη, καὶ δῆθεν ἔγραφε Φαναριοφερσάλων Νεόφυτος. Εἰς τὸν ἄλλοτε Σωτηράκην σωτηρίας ἄγκυρα ἦν ἡ ὄχι καθαρὰ γραφή· ἀναγινώσκει λοιπόν: «Ἀμασείας Σωφρόνιος εἶναι». Τοιουτοτρόπως ἐξελέγη ὁ Ἀμασείας. Οἱ ἀμφιβάλλοντες (εἷς ἢ δύο) ἐζήτησαν 'ν' ἀριθμηθῶσι καὶ τὸ δεύτερον ἀναγνωσθῶσι τὰ ψηφοδέλτια, ἀλλ' οὐδὲν εὑρέθη, διότι ὁ Ἄρτης διέταξε προηγουμένως ἕνα πιστὸν ὑπηρέτην αὐτοῦ 'να ἵσταται παρὰ τὸ μικρὸν ἐν τῷ ναῷ τραπέζιον, ἐφ' οὗ ἔμενεν ἡ κάλπη, καὶ 'να συναθροίζῃ τὰ σχισμένα χαρτιὰ, κομίσῃ δ' ὕστερον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Τὸ γεγονὸς διηγήθη ὁ ἕτερος ψηφολέκτης εἰς τὸν ἐκ Σμύρνης μετακληθέντα πρωτοσύγκελλον τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου Μεθόδιον Ἀρώνην, οὗτος δὲ μετέδωκεν ἡμῖν αὐτὸ τῷ 1882. Μετὰ τὸ θαῦμα τοῦτο, ὁ Ἄρτης Σωφρόνιος, δίκην καὶ καταδίκην διαφυγών, μετετέθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου εἰς Ἀμάσειαν, καλῶς διοικήσας τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην. Ἐκλήθη συνοδικὸν μέλος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωακεὶμ Γ΄ (ἀπὸ 1881-83), ἀλλ' εὑρέθη πρότερον εἰς τὴν Κπολιν καὶ τῷ 1871, ὅπου ἐχρησιμοποίησαν αὐτὸν δι' ἄλλην ἐκλογὴν, παράδοξον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ***ἐξασφαλίσεως τῶν ὑπεσχημένων*** (βλέπε καὶ ἐφημερίδα «Χρόνον» Κπόλεως τῷ 1918)..... Ἐνοχοποιήθη δ' ὁ Σωφρόνιος ἕνεκα τῆς ἀμέσως σχίσεως τῶν ψηφοδελτίων καὶ τῆς ἐξαφανίσεως αὐτῶν.

Ἔμενεν ὁ Σωφρόνιος, ὡς εἶπον, ἐν Κπόλει

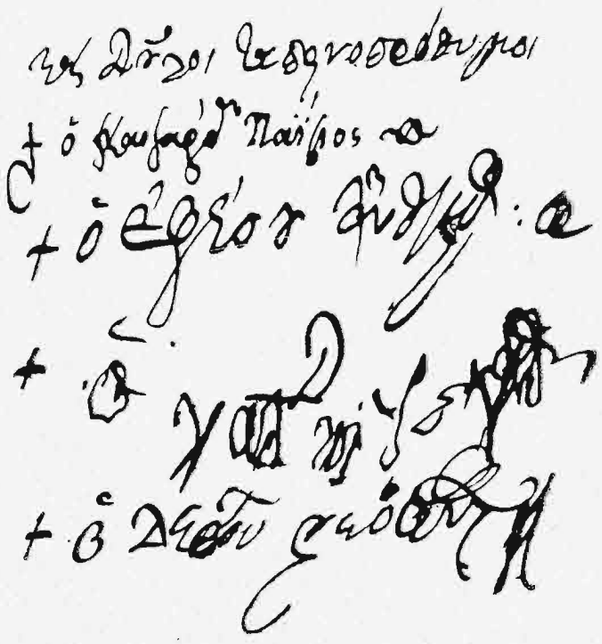
καὶ τῷ 1871, κενὸν εὑρὼν τὸν θρόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἰωακειμισμὸν ἀκμάζοντα. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέκειτο τότε καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ μητροπολίτου Καισαρείας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῇ συνόδῳ ἰσχύοντες Δράμας Ἀγαθάγγελος καὶ Διδυμοτείχου Διονύσιος ἐπόθουν ἀπὸ πολλοῦ 'να λάβωσι τὰς μητροπόλεις τὰς καὶ πατρίδας αὐτῶν Ἔφεσον ὁ πρῶτος καὶ Ἀδριανόπολιν ὁ δεύτερος, τὴν δὲ μετάθεσιν ταύτην ἠδύνατο 'να πραγματοποιήσῃ μόνος ***δι' ἀδικίας*** ὁ μένων ἐν Κανδιλλὶ τοῦ Βοσπόρου Κουταλιανὸς, οὐχὶ δὲ ὁ Ἰωακεὶμ Β΄, οἱ δύο οὗτοι ἀρχιερεῖς, συνεργὸν παραλαβόντες τὸν Ἀμασείας Σωφρόνιον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ ἐκλογικῇ συνελεύσει λαϊκοὺς μικρασιάτας, εἰς οὓς ὑπέσχοντο τὴν ὡς μητροπολίτου Καισαρείας ἐκλογὴν τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτῶν Εὐσταθίου Κλεοβούλου, κατώρθωσαν 'να τεθῇ ὁ πρώην Κπόλεως Ἄνθιμος μεταξὺ τῶν τριῶν ὑποψηφίων. Ἡ ψηφοφορία ἐγένετο ἐν τῷ ναῷ, καὶ ὁ Κουταλιανὸς ἐξελέγη, τὸ τρίτον, 5 σεπτεμβρίου 1871, ἐννενηκοντούτης. Ἀλλ' ὁ Σωφρόνιος ὁ ἀπὸ Σωτηράκη, τὴν μὲν δύναμιν τῶν ἐν τῇ συνελεύσει ψήφων ἐγίνωσκεν, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς ὀλίγην εἶχε πίστιν· Εἰσηγήσατο λοιπὸν τὴν ἀνευλαβῆ καινοτομίαν 'να γραφῶσιν ἐπὶ τῶν ψηφοδελτίων κοσμητικὰ παρὰ τῷ τοῦ Ἀνθίμου ὀνόματι ὀνόματα, καθορισθέντα μεταξὺ τῶν ψηφοφόρων. Ἀρξαμένης τῆς ἀναγνώσεως τῶν ψήφων ἐν τῷ ναῷ, μετ' ἐκπλήξεως ἤκουον τὰ λαϊκὰ μέλη τῆς συνελεύσεως τὴν καινοτομίαν· «Ἄνθιμος ὁ ΣΤ΄» — «Ἄνθιμος ὁ ἱερὸς» — «ὁ ἐν Κανδιλλὶ Ἄνθιμος» — «Ἄνθιμος ὁ νηστευτὴς» καί τινα παρόμοια. Ἀλλ' ὅτε ἤκουσαν μίαν ψῆφον «Ἄνθιμος ὁ Ἁγιορείτης» ἀγα-

νακτήσαντές τινες ἐφώναξαν «ὁ Ἁγιογδύτης». Εἰς μίαν δὲ τῶν τελευταίων, ἀναγνωσθέντος τοῦ ὀνόματος «Ἄνθιμος ὁ Κουταλιανὸς», ὁ Κωνσ. Καραπάνος, μέλος ὢν τῆς συνελεύσεως, ἐφώναξε «Μ' ἕνα φὶ»=δῆλα δὴ ΚουΦταλιανὸς»=τυμβογέρων. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν, ὁ Σωφρόνιος ἦτο βέβαιος ὅτι ἐτήρησαν οἱ ἀρχιερεῖς τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν, ὅτι ἤθελον γράψει, ὁ μὲν τοῦτο τὸ κοσμητικὸν, ὁ δὲ ἐκεῖνο. Ἐκ τῆς τοιαύτης κουστωδίας ἐξήρεσαν ἑαυτοὺς οἱ συνοδικοὶ Κυζίκου Νικόδημος καὶ Δέρκων Νεόφυτος, καὶ ὁ παρεπιδημῶν Γεράσιμος ὁ Χαλκηδόνος. Σημειωτέον ὅτι, δύο πρὸ τῆς ἐκλογῆς ἡμέρας, 3 σεπτεμβρίου, μετέβησαν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς συνόδου πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Κουταλιανοῦ — ἑορτάζετο ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀνθίμου—ὁ Ἄνθιμος παραλαβὼν κατ' ἰδίαν τὸν Ἀμασείας, καίπερ μὴ συνοδικὸν, εἶπεν αὐτῷ· «Βλέπε, ἀδελφὲ Σωφρόνιε· γνωρίζεις ποιὸς εἶμαι»· καὶ οὐδὲν πλέον· ὁ δὲ, φρονῶν ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἐδήλουν τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, ἐπίστευεν ὅτι θὰ προσκληθῇ μέλος τῆς ἱερᾶς συνόδου· δυστυχῶς, αἱ λέξεις ἐσήμαινον πᾶν τοὐναντίον. Ὁπότε ὑπενθύμιζέ τις εἰς τὸν Ἄνθιμον ΣΤ΄ ὑπόσχεσιν αὐτοῦ, πρὸ ὀλίγου ἢ πρὸ πολλοῦ δοθεῖσαν, ἀπήντα μετὰ σοβαρότητος· «παιδί μου· πᾶσα ἀκοὴ σφαλερά». Εἰς τὸν Ἀμασείας Σωφρόνιον οὔτε ὑπόσχεσιν ἔδωκεν. Ἐκεῖνος ἠγόρασεν ἔπιπλα πολλὰ, διεκόσμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, εἰς ἣν ἔμελλε ἵνα ὑποδεχθῇ τὸν πατριάρχην μετὰ τὴν ὡς μέλους τῆς ἱερᾶς συνόδου πρόσκλησιν· ἀλλ' ὁ Ἄνθιμος ἀνέβαλε τὴν πρόσκλησιν, καὶ διέταξε τὸν ἀτυχήσαντα Σωφρόνιον ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ. Εἰς τὸν Ἄνθιμον ἦλθον λογάδες

τινὲς παρακαλοῦντες ἵνα καλέσῃ τὸν Ἀμασείας συνοδικὸν, προσῆλθε καὶ Χουρμούζης (Α.Χ.) ὁ δημοσιογράφος, ἀλλ' ἠρνήθη τὴν ὡς συνοδικοῦ κλῆσιν. Καὶ μέχρι τοῦ σημείου μὲν τούτου οὐδὲν εἶχε τὸ ἐκπληκτικὸν ἡ στάσις τοῦ πατριάρχου· ὅτε ὅμως ὁ Χουρμούζης ἐτόλμησε ἵνα εἴπῃ· «Μὰ, παναγιώτατε, ὁ Ἀμασείας εἶναι ἄνθρωπός σας. Ὑπεβλήθη εἰς πολλὰ ἔξοδα, διότι περιέμενε ἵνα τὸν καλέσητε συνοδικὸν» — «εἶναι, παιδί μου, περισσότερον χρήσιμος εἰς τὴν ἐπαρχίαν του τώρα, παρὰ ἐδώ»· εἶπεν ὁ πατριάρχης — «Αὐτὸς ὅμως περιέμενε δικαίως τὴν πρόσκλησιν. Μὴ λησμονῆτε, παναγιώτατε, ὅτι περισσότερον ἀπὸ ὅλους ὁ Ἀμασείας εἰργάσθη διὰ ἵνα γίνητε πατριάρχης». Εἰς τὰς λέξεις ταύτας, ὁ Ἄνθιμος ἐξέβαλε τὸν καλογηρικὸν αὐτοῦ σκοῦφον, καὶ τὰς χεῖρας ὑψῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐφώναξεν ἐν ὀργῇ· «Αὐτὸς εἶναι λοιπὸν ποῦ μὲ ἄναψεν αὐτὴν τὴν φωτιὰν στὸ κεφάλι μου; Τὴν κατάραν μου ἵνα ἔχῃ! κι᾽ἀκόμη θέλει ἵνα μείνῃ ἐδώ!! Νὰ μὴν τὸν ἰδοῦν τὰ μάτια μου!!! Νὰ φύγῃ ἀμέσως». Ἐδιώχθη ὁ Σωφρόνιος, καὶ ἐνθυμήθη τότε τὸν ἀληθινὸν Κουταλιανὸν, ἐξηγήσας ἀντιστρόφως, ἀλλ' ἀπὸ ἀληθινῆς ἀπόψεως τὴν ἐξομολόγησιν τῆς 3 σεπτεμβρίου· «Γνωρίζεις ποιὸς εἶμαι». Ταῦτα ἔγραψεν ὁ Χουρμούζης ὕστερον εἰς ἐφημερίδα τινὰ τῆς Κπόλεως. Καὶ μετὰ ταῦτα, ὁ μὲν Ἀγαθάγγελος ἔῤῥιψε πτῶμα τὸν Ἐφέσου Παΐσιον, ὁ δὲ Διονύσιος τὸν Ἀδριανοπόλεως Κύριλλον.

Ἐν τούτοις ὑπῆρχον ἀρχιερεῖς ἀπολαύοντες τῆς ἀγάπης καὶ συμπαθείας «τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν». Ἐτήρουν εἰς τὴν ἐνεργὸν ἱερατείαν, ἐν Κπόλει μάλιστα, τὸν τῷ 1860 ἀποβιώσαντα Διδυμο-

τείχου Μελέτιον τὸν ἐπωνυμούμενον (καὶ ὄντα) ποδαλγόν. Ἐτήρουν εἰς τὴν ἐνεργὸν ἱερατείαν ἐπὶ δέκα καὶ πλέον ἔτη μέχρι τοῦ κατὰ τὰ 1853 θανάτου αὐτοῦ τὸν μητροπολίτην Χαλκηδόνος Ἱερόθεον, πρότερον Σηλυβρίας, παθόντα τὴν ὅρασιν, τέλεον ἀόμματον· ὅμως διετέλει μέλος τῆς ἱερᾶς συνόδου· καὶ εἰς μὲν τὰς ἐπισήμους πράξεις, ὅπου ἔπρεπε ἵνα τεθῇ τὸ κανίκλωμα, τὰ γράμματα τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ ἦσαν διάτρητα ἐπὶ λεπτῆς σανίδος, καὶ διαπερῶν δι' αὐτῶν χονδρὴν γραφίδα τουρκικὴν κατεσκεύαζεν ὑπογραφήν· εἰς ἐπιστολὰς δὲ ἔγραφε κρατῶν γραφίδα, ἄνευ τῆς σανίδος, ἀλλ' ἡ ἄτακτος σειρὰ τῶν ἀλφαβητικῶν στοιχείων ἐδείκνυε τὴν πάθησιν τῶν ὀφθαλμῶν, ὡς ἐνταῦθα φαίνεται, τρίτος ὑπογραφόμενος μετὰ τὸν Καισαρείας καὶ τὸν Ἐφέσου, πρὸ τοῦ Δέρκων·



§

Οἱ σχετιζόμενοι μετὰ κληρικῶν γερόντων (τὴν ἡλικίαν) καὶ ἐρωτῶντες ἐμάνθανον τὰ τοῦ προσφάτου παρελθόντος τοῦ ἔθνους. Τὰ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἤκουσα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ στόματος τοῦ γέροντος Ἰωακεὶμ (Β'), ὃν ἐθεωροῦμεν καθῆκον ἵνα βλέπωμεν χοροστατοῦντα, καθὼς ἐσπεύδομεν ἵνα ἴδωμεν τοὺς ἐρχομένους εἰς τὸ Φανάρι συνοδικούς. Πρώτην φορὰν οἱ ἀναγνῶσταί μου θ' ἀκούσωσιν ἴσως, ὅτι πᾶς ἀρχιερεύς, προσκληθεὶς καὶ ἐρχόμενος εἰς Κπολιν ὡς μέλος τῆς ἱερᾶς συνόδου, ἔπρεπε ἵνα χοροστατήσῃ πρότερον ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν λοιπῶν τῆς συνόδου μελῶν· ἐφ' ὅσον ἡ μετὰ τοῦ πατριάρχου ἀνεβάλλετο χοροστασία, ἀνεβάλλετο καὶ ἡ ἐν τῇ συνόδῳ παρέδρευσις. Τὸ ἔθος ἐθεώρουν ἱερόν· παρεβίασε δ' αὐτὸ πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἰωακεὶμ Δ' ὁ ἐκ Χίου ὁ Ψευδοκοκόδης· σπανίως ἔβλεπεν αὐτὸν ὁ ναὸς ὁ πατριαρχικὸς, ἕνεκα διαρκοῦς ἀσθενείας, καὶ διὰ τοῦτο οἱ νέοι συνοδικοὶ ἅμα κατελάμβανον τὸ Φανάριον, καὶ παρεκάθηντο εἰς τὴν σύνοδον, ἥκιστα προσμένοντες τὴν καθιερωμένην χοροστασίαν· διότι προσδόκιμον ἦτο 'ν' ἀναβληθῇ αὕτη καὶ δύο μῆνας· ἴσως καὶ τρεῖς.

Ἀλλὰ προηγουμένως ἠρξάμεθα ἵνα καταργῶμεν ἑτέρας καλὰς συνηθείας· Μέχρις Ἀνθίμου ΣΤ' τὸ τρίτον εἰς τὸν θρόνον κληθέντος (1871-73) ὁ ὑπηρέτης, ἢ θαλαμηπόλος τοῦ πατριάρχου καλογηρικὴν ἔφερε στολὴν καὶ σκοῦφον, ὄχι τρίχινον· ἡ συνήθεια κατηργήθη σιωπηρῶς καὶ ἐπὶ Κυρίλλου

Ζ΄, καὶ ἐπὶ Ἰωακεὶμ Β΄, καὶ ἐπὶ Σωφρονίου Γ΄ (1855-66), ἐπανήγαγε δ' αὐτὴν εἰς τὴν ζωὴν ὁ Γρηγόριος ΣΤ΄ καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἄνθιμος ΣΤ΄ (1867-73), ἀλλὰ μετὰ τὸν Ἄνθιμον ἀπέθανεν. Αὐτὸς ἦτο βεβαίως ὁ τελευταῖος πατριάρχης ὁ φορῶν ἐν τῷ ἰδίῳ δωματίῳ καλογηρικὸν ῥᾶσον καὶ σκοῦφον τρίχινα· ἐὰν δὲ πεισθῶμεν ὅτι ἡ ἐν τῷ Πατριαρχείῳ προσωπογραφία πατριάρχου τινὸς φοροῦντος σκοῦφον παριστᾶ Σαμουὴλ τὸν Χαντζερὴν, θὰ πιστεύσωμεν ὅτι καὶ οἱ πατριάρχαι οἱ πρὸ τῆς ΙΘ΄ ἑκατονταετηρίδος εἰς τὸ «πατριαρχικὸν κελλίον» μένοντες σκοῦφον ἐφόρουν·

διαφόρου σχήματος σκοῦφον ἐφόρουν οἱ «***εὐταξίαι***» δηλ. κλητῆρες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχιδιακόνου, χρησιμοποιούμενοι καὶ ὡς κράκται τῶν ἱερῶν τελετῶν, ἑσπερινοῦ καὶ λειτουργίας, καὶ ὡς νεκροκράκται. Ἦσαν ἑπτὰ πάντοτε, τόσοι μείναντες καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἱερατείαν Ἰωακεὶμ τοῦ Γ΄, ἐφόρουν δὲ μέχρι τοῦ 1879 βράκαν, οἵαν οἱ αἰγαιοπελαγῖται, ἀλλ' ἐπὶ κεφαλῆς σκοῦφον ἡμισφαιροειδῆ· ἤλλαξε τὴν περιβολὴν αὐτῶν ὁ Ἰωακεὶμ, ἐνδύσας ἐνδυμασίαν κοσμικὴν καὶ φέσιον ἀντὶ σκούφου·

τῶν πατριαρχικῶν κλητήρων, δηλ. τῶν ὑπηρετῶν καὶ διαγγελέων τῆς ὑπηρεσίας τοῦ πατριαρχικοῦ πρωτοσυγκέλλου, ἡ στολὴ ἐξωντώθη ἀπὸ τοῦ 1862. Ἦτο δὲ ποικιλόμορφος. Οἱ κλητῆρες, ἢ «γιασακτσῆδες» οὗτοι, δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, ἀπετέλουν εἶδός τι σώματος ἀστυνομικοῦ, δικαιουμένου ἵνα συλλαμβάνῃ φαυλοβίους κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς καθ' ὁδόν· ἕνεκα τῆς αἰτίας ταύτης ἠναγκάζοντο ἵνα φορῶσι στολὰς ἐκπροσωπούσας τάξεις τεχνιτῶν, ἢ ἐπαρχιωτῶν. Ἀπὸ τοῦ 1862 περιεβλήθησαν καὶ αὐτοὶ κοσμικῶν ἐνδυμασίας· φέσια ἐφόρουν καὶ πρὸ τοῦ 1862 μέχρι τοῦ χάτι σερὶφ τοῦ Γκιουλχανὲ, 1839. Πρότερον ἐφόρουν τὰ μικρὰ καλπάκια, ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἄλλων ραγιάδων. Σημειωτέον ὅτι ὑποδιαιρέσεις καὶ ***εἴδη καλπακιῶν κατ' ἐπαγγέλματα*** ἔμειναν ἀδιακρίβωτα.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Πατριαρχείου· ἀλλ' ἐγνωρίσαμεν καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων ἐν τῷ Ἁγιοταφιτικῷ μετοχίῳ ὑπηρετοῦντας· εἰσηγητὴς, καφετζὴς, ὑπηρέται τῆς τραπέζης, ἐκτὸς μαγείρων, ἐφόρουν καλογηρικὰς στολὰς, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχιγραμματεὺς τοῦ μετοχίου ὁ πολὺς Παῦλος Νεοκλῆς ἔφερε στολὴν καλογηρικὴν, χαριζόμενος, ὡς ἔλεγον, τῷ πατριάρχῃ τῆς Ἁγίας Πόλεως Κυρίλλῳ, ματαίως προτρέποντι τὸν Νεοκλῆ ἵνα προσέλθῃ εἰς τὸν ἱερὸν κλῆρον· ὑπέσχετο δὲ, μετὰ τὴν χειροτονίαν (ὡς Πολυκάρπου), ἵν' ἀποσυρθῇ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, παρασκευάζων τὴν ἐπ' αὐτὸν ἀνάῤῥησιν τοῦ Νεοκλέους· ὅτε δὲ κατὰ ἀντεθνικὴν ἀπερισκεψίαν ἐπαύθη ὁ Κύριλλος, ὁ Νεοκλῆς ἀπέβαλε ῥᾶσον καὶ σκοῦφον, καὶ ἐγένετο λαϊκὸς καὶ κατὰ τὴν περιβολήν. Ἦτο δὲ βούλγαρος ἐκ Τορνόβου, γεννηθεὶς τῷ 1821, σπουδάσας τὴν ἑλληνικὴν ἐν Σύρῳ, μαθητὴς τοῦ Γεωργίου Σερουΐου.

Γράφων ἄνω περὶ πατριαρχικῶν εὐταξιῶν ἐσημείωσα ὅτι ἦσαν κράκται ἀγγέλλοντες ἑσπερινοὺς καὶ ὄρθρους καὶ λειτουργίας, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πατριαρχικῆς τοῦ Φαναρίου συν-

οικίας· διεδέξαντο βεβαίως τὸ ἔργον τῶν «λαοσυνακτῶν (τεσσάρων) τῆς ἐπὶ βυζαντινῶν Μ. Ἐκκλησίας, καὶ ἀνήγγελλον τὰς ἱερὰς τελετὰς μέχρι καὶ τοῦ Ἰωακεὶμ Γ΄, (1912)· διότι οὔτε εἶχεν ὁ ναὸς ὁ πατριαρχικὸς μέχρι τοῦ 1879 κώδωνας· πρῶτον ἀνήρτησεν αὐτοὺς ὁ Ἰωακεὶμ Γ΄. Μέχρις αὐτοῦ τοῦ ἔτους ὁ ναὸς εἶχεν ἐν χρήσει τὰ παλαίφατα σήμαντρα τῶν ἀπὸ τοῦ Ε΄ αἰῶνος πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων, τὰ δύο ***σήμαντρα «τὸ μέγα, καὶ τὸ σιδηροῦν»,*** καθὼς ἐν παλαιαῖς τυπικαῖς διατάξεσιν ἀναφέρεται. Μέχρι τοῦ 1910 καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγιοταφιτικοῦ, καὶ ὁ ναὸς τοῦ Σιναϊτικοῦ μετοχίου, καθὼς ἄλλοτε ὁ πατριαρχικὸς, διὰ σημάντρων ἐκάλουν τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχάς· ἐφέροντο δὲ ἀβροφρόνως πρὸς τοὺς τούρκους τὰ Πατριαρχεῖα Κπόλεως καὶ Ἱεροσολύμων, ὡς καὶ ἡ μονὴ τοῦ Σιναίου Ὄρους, ἐνῷ πολλοὶ ναοὶ ἀνὰ τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν εἶχον κώδωνας καὶ πρὸ τοῦ 1850 καὶ πρὸ τοῦ 1840. Ναοὶ δὲ μεγάλων τινῶν ἐν Κπόλει συνοικιῶν εἶχον ἐν χρήσει καὶ κώδωνας, καὶ κράκτας· τὸ δὲ ἔργον τοῦ κράκτου διεξῆγον οἱ κανδηλανάπται, στολὴν φοροῦντες ὁμοίαν τῇ στολῇ τῶν πατριαρχικῶν εὐταξιῶν. Περίεργον δέ μοι ἐφάνη, πρὸ πενῆντα ἐτῶν, ἑσπέραν τινὰ ἡ εἰς Τα-ταῦλα συνήθεια τῶν λαοσυνακτῶν· ἐνῷ εἰς πάσας τὰς ἐνορίας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κπόλεως ἐκάλουν ἁπλῶς οἱ κράκται «Ὁρίσατε εἰς τὴν ἐκκλησίαν»—εἰς τὰ Τα-ταῦλα ὁ λαοσυνάκτης προανήγγελλε καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπιούσης, μελωδῶν· «Ἡ χάρις τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος (Ἰακώβου λόγου χάριν τοῦ πέρσου, ἢ Μηνᾶ, ἤ τινος ἄλλου) ἵνα ἦναι βοήθειά σας. Ὁ-

ρίσατε εἰς τὴν ἐκκλησίαν». Οὕτω δὲ ἐμάνθανον οἱ ἀγνοοῦντες τὸ ἑορτολόγιον τίνος ἁγίου μάρτυρος, ἢ ὁσίου, ἐκ τῶν ὀλίγῳ ἀγνοουμένων τελεῖται τῇ ἐπαύριον ἡ μνήμη· διότι τὰς μνήμας ἁγίων Γεωργίου, Δημητρίου, Κωνσταντίνου, Πέτρου, Παύλου πάντες ἐγνώριζον.

§

Ταύτην τὴν ἱερὰν ἀρχὴν, τὴν διεξάγουσαν τὸ σωτήριον αὐτῆς ἔργον διὰ συνόδου καὶ ἐπιτρόπων τοῦ Κοινοῦ, διὰ παπάδων καὶ ψαλτῶν, διὰ «πνευματικῶν» καὶ μοναχῶν, διὰ κηρύκων καὶ διδασκάλων, διὰ ῥουφετίων καὶ «λογάδων» τοῦ Γένους, διὰ εὐταξιῶν καὶ «γιασαξήδων», καὶ ὀφφικιάλων, καὶ λαοσυντακτῶν, αὐτὴν τὴν ἱερὰν ἀρχὴν, τὸν ἱερὸν θεσμὸν τὸν λεγόμενον Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἐσεβόμεθα πάντες. Ἐτηροῦμεν Ἕλληνες καὶ τοῦρκοι, βούλγαροι καὶ ἰλλυριοί, καὶ ἀλλάσσοντες ἀρχηγοὺς οἱ πρὸ ἑβδομήκοντα καὶ πρὸ ὀγδοῆντα ἐτῶν πάπποι ἡμῶν, ῥίπτοντες πατριάρχας καὶ ἀρχιερεῖς ἀποκηρύττοντες, οὐδέποτε ἐσκέφθησαν 'ν' ἀλλοιώσωσι τὸ καθ' ἡμᾶς ἱεροκοσμικὸν καθεστὼς, μέχρι τοῦ 1859. Μετέβαλον οἱ σύνεδροι τῆς τότε Ἐθνοσυνελεύσεως, ἥτις ἀπεδείχθη «κακῆς ὥρας γέννημα», εἴ τι ἐσώθη ὑπὸ καλίφας, ἐμίρηδες καὶ σουλτάνους. Μετέβαλον ἐπὶ κακῷ, ὄργανα ἀσυναισθήτως πολιτικῶν βλέψεων καταστρεπτικῶν γενόμενοι, καὶ κατὰ τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο «οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακας, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων αἰμωδίασαν».

Ὁπότε λοιπὸν ἔβλεπον οἱ πάπποι καὶ πρόγονοι ἡμῶν ἐκτρεπόμενον τῆς ὁπωσδήποτε σφαλλο-

μένης τροχιᾶς τὸν πατριάρχην, παρεσκεύαζον τὰ μέσα τῆς ἀπὸ τοῦ πταίοντος ἀπαλλαγῆς. Τὸν Γρηγόριον ΣΤ΄ ἠνάγκασαν ἵνα παραιτήσῃ τὸν θρόνον κατὰ ἰούνιον τοῦ 1871, μετὰ δύο δ' ἔτη καὶ τρεῖς μῆνας, τὸν Ἄνθιμον ΣΤ΄ ὀχλαγωγικῶς ἠναγκάσαμεν ἵν' ἀποσυρθῇ. Νέοι καὶ παρήλικες ἐλαμβάνομεν μέρος εἰς διαδηλώσεις· καὶ τὴν κατάστασιν καταστήσαντες ἀφόρητον, εἴδομεν τὸν Ἄνθιμον καλοῦντα συνέλευσιν μεγάλην κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, εἰς ἣν ἤθελεν ἐκθέσει κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιβάλλουσαν γραπτὴν παραίτησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ δημόσιον ἀνάγνωσμα ἦτο μακρὸν, μακρὰν τοῦ τύπου τῆς οὕτω λεγομένης «κανονικῆς παραιτήσεως». Καὶ τὴν δῆθεν ἐπιθυμίαν τῆς παραιτήσεως εὗρον λαϊκοὶ καὶ κληρικοὶ εὐκολύνουσαν τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ Ἀνθίμου· ἅμα δ' ἐπεράτωσε τὴν ἀνάγνωσιν ὁ πατριάρχης, καὶ ὁ μητροπολίτης Δέρκων Νεόφυτος ἐγερθεὶς ἐκφράζει τὴν λύπην τῆς συνελεύσεως διὰ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀποχώρησιν, ἣν ἐπιβάλλουσιν αἱ περιστάσεις καὶ τὸ γῆρας τοῦ παραιτουμένου, καὶ προτρέπει κρύφα τὸν παρακαθήμενον πρῶτον ἐν ἴσοις μητροπολίτην Νικομηδείας Διονύσιον ἵνα σπεύσῃ «ἵνα φιλήσῃ χέρι». Τοῦτο δ' ἐσήμαινεν ἀποδοχὴν τῆς παραιτήσεως καὶ εὐχὴν κατευόδιον. Προσῆλθον καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχιερεῖς καὶ τὰ λαϊκὰ μέλη τῆς ὁμηγύρεως καὶ ἀπεχαιρέτησαν τὸν Ἄνθιμον, ὅστις ἐξῆλθε τῆς αἰθούσης· ἀλλὰ μετὰ πέντε λεπτὰ ἐπανῆλθε τρέμων, ἴσως ἐξ ἀγανακτήσεως ὅτι συνελήφθη εἰς παγίδα, καὶ ἐζήτει «τὸ χαρτὶ ποὺ ἐδιάβασα». Τὸ ζητούμενον ὅμως πρὸς ἐξαφάνισιν, ὡς ἔλεγον οἱ δυσηρεστημένοι, χαρτὶ, μόλις ἀνεγνώσθη ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Δέρκων, ἀπὸ χειρῶν δ' αὐτοῦ παραλαβὼν ὁ Δημήτριος Γενιδουνιὰς, μέλος ὢν τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ συμβουλίου, ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ μεγάλου συνοδικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Πατριαρχείου. Ἐν τῷ μεταξὺ, εἰς πατριαρχικὸν γραφεῖον εἰσελθόντες οἱ δυσηρεστημένοι συνοδικοὶ—καὶ οἱ ἕξ, διότι τοσούτους ἐκράτησεν ὁ Ἄνθιμος παρ' ἑαυτῷ—καὶ οἱ σύμβουλοι, ὑπέγραψαν τὴν κατὰ νόμους κοινοσφράγιστον ἀναφορὰν πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην, καὶ ἀπέστειλαν διὰ τοῦ καπου-κεχαγιᾶ, ἀναγγέλλοντες τὴν παραίτησιν, ἣν καὶ ὁ Ἄνθιμος ἀνήγγειλε, καὶ τὴν ἀποδοχὴν αὐτῆς, καὶ ζητοῦντες τὴν ἄδειαν τῆς ἐκλογῆς τοποτηρητοῦ. Ἡ παραίτησις ἐγένετο δεκτή· ἡ ζητηθεῖσα ἄδεια ἐδόθη μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας, καὶ τοποτηρητὴς ἐξελέγη Σεραφεὶμ ὁ μητροπολίτης Ἄρτης καὶ Πρεβέζης. Ἐνῷ δὲ ἦσαν ἐναντίοι οἱ συνοδικοὶ τῆς πορείας τοῦ πατριάρχου, ἐκ τῶν ὀκτὼ λαϊκῶν δύο μόνον εἶχε φίλους ὁ Ἄνθιμος· τὸν Ἰω. Ἀναστασιάδην, τὸν ἐπιλεγόμενον Ἀραητζὴν, καὶ τὸν ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸν αὐτοῦ Γεώργιον Καζανόβαν· Ἐκ τῶν λοιπῶν ἄξιοι σημειώσεως ἦσαν οἱ Κ. Σ. Καραθεοδωρὴς, ὁ Ζαχαρίας Χατζόπουλος, ὁ Ἀντώνιος Ψυχάρης, ὁ Σπυρίδων Μαυρογέννης, καὶ ὁ Κωνστ. Ἀνθόπουλος, ὁ κατόπι πρέσβυς τῆς Τουρκίας ἐν Λονδίνῳ.

Πρὶν κλείσω τὸν περὶ Ἀνθίμου ΣΤ΄ λόγον, γράφω ὅτι κατ' αὐτοῦ ἀνταποκρίσεις αὐστηρὰς καὶ βιαίας ἔγραφον εἰς τὰς ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας «Ἐλπίδα» καὶ «Περιστερὰν», καὶ μάλιστα εἰς τὸν «Χρόνον»· μίαν τούτων, ἀξίαν προσοχῆς, ἀνετύπωσεν ἡ «Βυζαντίς». ***Οὐδεὶς κληρικὸς ἢ λαϊ-***

κὸς ἐχορήγησέ μοι χρῆμα, οὔτε ὀλίγον, οὔτε πολύ. ΟΥΔΕΙΣ.

Τῇ 23 νοεμβρίου 1873, δύο μῆνας καὶ τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν παραίτησιν (20 σεπτεμβρίου) τοῦ Ἀνθίμου, ἐξελέγη τὸ δεύτερον ὁ σχολάζων πατριάρχης Ἰωακεὶμ Β΄ ὁ Κοκόδης (ἀληθινὸς Κοκόδης), ἀποθανὼν τῇ 4 αὐγούστου 1878. Διῴκησε καὶ αὐτὸς καθ᾽ ὃν τρόπον καὶ οἱ πρὶν αὐτοῦ, καλῶν μέλη τῆς συνόδου οὓς αὐτὸς ἤθελε, δῆθεν τοὺς ἀρίστους, ἀποκλείων τοὺς ἀρίστους, οἵτινες ἀπεδοκίμαζον τὴν πορείαν αὐτοῦ. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ 1875, Μεθόδιος Ἀρώνης, ὁ μητροπολίτης Μιτυλήνης, ὅστις μὲ ἠγάπα καὶ μὲ ἐτίμα, μοὶ ἔδωκε τὴν ἐντολήν, ἐκ μέρους καὶ δύο-τριῶν ὁμοφρόνων μητροπολιτῶν, ἵνα γράψω πρὸς τὸν ἀείμνηστον μητροπολίτην Καισαρείας Εὐστάθιον Κλεόβουλον, προτρέπων αὐτὸν, καθὸ μαθητὴς καὶ φίλος αὐτοῦ, ἵνα ζητήσῃ, διὰ λόγους δῆθεν ὑγιείας, ἄδειαν ἐλεύσεως εἰς Κπολιν. Προσέθετον εἰς τὴν ἐπιστολήν μου ὅτι, ἡ ἐν Καππαδοκίᾳ διαμονὴ ἀποβαίνει ***θάνατος ἠθικὸς δι᾽ ἕνα Κλεόβουλον.*** Ὑπέσχετό μοι δὲ ὁ μακαρίτης Ἀρώνης ὅτι, τιμώμενος ὑπὸ τοῦ γέροντος Ἰωακεὶμ, ἤθελε κατορθώσει ἵνα χορηγηθῇ ἡ ἄδεια τῆς ἐλεύσεως πρῶτον, εἶτα δὲ ἵνα προσκληθῇ μέλος τῆς ἱερᾶς συνόδου ὁ Καισαρείας· ἀλλ᾽ αὐτὸς, ἁπαντῶν εἰς ἐμὲ, κατέκρινε τὴν φιλοσυγγενῆ τοῦ πατριάρχου πολιτείαν (νεποτισμὸν καὶ προσέθετεν· «Ἔνθεν τοι οὐδὲ μέχρι ψιλῆς ἐννοίας ἐγγένοιτ᾽ ἂν ἐμοὶ πόθος τοῦ εἰς Φανάριον ἐνδημῆσαι, καὶ συνοδικῶς συμπαρεδρεῦσαι ἀνδρᾶσιν ἱεροῖς καὶ ἱερωτάτοις, καὶ διαφερόντως ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ καὶ περιποθήτας, ὧν μέντοι

οὐδὲν τῶν πραττομένων συνίημι, ᾗπού γε καὶ νοσηλείαν εἰς τοῦτο πλάσασθαι, καὶ ἄδειαν ἐπὶ ἰάσει μάλ᾽ εὐπρόσωπον ἐξαιτήσασθαι, ὥστε καταλιπόντα μου τὸ μικρὸν ποίμνιον νεφέλας διώκειν ἐν Φαναρίῳ, ἢ πόλεμον ἄγειν ἀκήρυκτον πρὸς τῆς ἱεραρχίας τὰ ἀκροθοίνια. Μὴ γάρ μοι γένοιτο, φιλότης, τηλικαύτη φιλοδοξία καὶ πολυπραγματοσύνη, πολλῶν καὶ σπουδαίων πραγμάτων ἔχοντι μεριμνᾶν ἐν τῇ θεοκληρώτῳ καὶ λαοδωρήτῳ μοι ταύτῃ φυτείᾳ, ἐν ᾗ οὔπω δοκῶ, σὺν Θεῷ, πάντα τεθνᾶναι, ὥσπερ τοῖς ἐν Φαναρίῳ. Ἐπὰν δ᾽ ὁ ἱερὸς τῶν θεολογούντων θίασος ἐπικοσμηθῇ διὰ Μανουήλων*..... ἐγγύθεν καὶ πόῤῥωθεν ἀγαλλιάσεταί μου τὸ πνεῦμα ἐπὶ τῷ διδόντι μεγαλεῖα καὶ δύναμιν τῇ θεοστόλῳ καὶ πανακηράτῳ αὐτοῦ νύμφῃ Χριστῷ Σωτῆρι. Ἐκ γὰρ παίδων ἐν τῇ σχολῇ καὶ τῇ ἀναγνώσει τρέφεταί τε καὶ πλάττεται ὁ γνήσιος τοῦ Κυρίου ἀπόστολος μᾶλλον, ἢ ἐν ταῖς αὐλαῖς ἀρχιερέων, οἷοι ἡμεῖς, οὓς ἡ τῶν χρόνων φορὰ τῇ πνευματικῇ ἑστιάσει καὶ περιωπῇ τῶν Ἀθανασίων καὶ Κυρίλλων, τῶν (.... κλπ.....) τάχα που χερσὶν ἀνίπτοις, ὡς ἡ θεολόγος διετραγῴδει φωνὴ, ἀνέκλινεν».

Ὁ πατριάρχης Ἰωακεὶμ Β΄ ἐπέτυχε τοῦ εὐτυχήματος τῆς ἀναθερμάνσεως τῶν μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινοπόλεως καὶ τῆς Ῥωσσικῆς σχέσεων· ἐψύχρανεν αὐτὰς ὁ Ἄνθιμος ΣΤ΄ δι᾽ ἀλλοπροσάλλου πολιτείας, ἐψύχρανον δι᾽ ἀντεθνικῆς ἀπερισκεψίας οἱ ἁγιοταφῖται. Δι᾽ ὅλης τῆσ σχεδὸν πενταετίας τοῦ γέροντος Ἰωακεὶμ, ὡς πρὸς

* ἐνόει ἐμὲ, ἐνασχολούμενον εἰς τὰ θεολογικά.

τὴν ἀναθέρμανσιν ταύτην, ἐτάχθην θεράπων τῆς τοιαύτης ἰδέας, ὡς ἐτάχθησαν ἐν Ἀθήναις ὁ Σοφοκλῆς ἐξ οἰκονόμων, ὁ Κωνσταντῖνος Κροκιδᾶς, ὁ Τιμολέων Φιλήμων ὑπὲρ πάντας δ' ὁ ἀλησμόνητος πολιτευτὴς Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος· ἐν Ῥουμανίᾳ ὁ Χατζὴ Γεώργιος Κωνσταντινίδης ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Νεῖλος ὁ Πενταπόλεως. Εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἀδελφικῶν πρὸς τὰς σλαυϊκὰς Ἐκκλησίας σχέσεων φαίνεταί πως συνετελέσασα ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ δοθεῖσα λύσις εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ῥωσσικῆς μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονος· Οὔδ' ἦν δυνατὸν ἀλλοία 'να δοθῇ.

Εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἐκείνην ἔλαβον τὸ μέρος τοῦ γέροντος Ἰωακεὶμ, γράψας ἓν ἄρθρον, ἱστορικὸν, κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1874, εἰς τὴν ἐφημερίδα «Θεατήν». Διετέλεσα δὲ φίλος ἐν γένει τῶν ῥώσσων, οἷος ἦν καὶ ὁ Ἰωακεὶμ ὁ Β' καὶ ὁ Γ', περὶ οὗ κατωτέρω. Ἐτίμα με ὅμως διὰ ἀγάπης καὶ Κύριλλος ὁ πρώην Ἱεροσολύμων, ὑπὲρ οὗ πολλὰ ἔγραψα, καὶ μάλιστα εἰς τὴν φτωχὴν ἑβδομαδιαίαν ἐφημερίδα μου (1877) «Ἀνατολήν». Ἀνέλαβον 'να γράφω ἐπίσης ὑπὸ πνεῦμα φιλορθόδοξον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν «Μικρὰν Ἀσίαν», ἐργαζόμενος πρὸς θεραπείαν τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος, συνεργαζόμενος μετὰ τοῦ νομομαθοῦς Μάρκου Μπαλαμπάνωφ· αὐτὸς ὑπέβαλέ μοι τὴν φιλάδελφον ἰδέαν ταύτην, 'να γράφωμεν ἐν πνεύματι χριστιανικῆς ἀγάπης ἐγὼ μὲν εἰς τὴν «Μικρὰν Ἀσίαν» τοῦ Μισαηλίδου, αὐτὸς δὲ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ βουλγαρικὴν ἐφημερίδα «Βῆκ» (Αἰῶνα). Δυστυχῶς, ἀφῆκα τὴν «Μ. Ἀσίαν» εἰς τὴν διαχείρισιν καὶ σύνταξιν ἀχρείου ἀνθρώπου, κατα-

στρέψαντος αὐτήν· ὁ Μπαλαμπάνωφ ἀγνοῶ πόσον χρόνον διετήρησε τὸν «Βῆκ» αὐτοῦ. Ἦτο καλὸς φίλος μου, ὡς ἦτο καὶ ὁ διδάσκαλος τῆς ἐν Παλατᾷ βουλγαρικῆς σχολῆς, ὕστερον δ' ἀντιπρόεδρος τῆς βουλγαρικῆσ Σομπράνιε Πέτρος Σλαβέηκοφ.

Μετὰ τὸν Ἰωακεὶμ Β' ἦλθεν ὁ Γ', εἰς ὃν, καίτοι ἤμην γνωστὸς ἀπὸ τοῦ 1873, ἐραδιουργούμην διαρκῶς· ὅτε δ' ἔμαθον ὅτι εἰς τοὺς ῥαδιούργους συνηριθμεῖτο ὁ τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας» συντάκτης Μηνὰς Χαμουδόπουλος, ὅστις ἀνέλαβεν ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1880 'να μάθῃ τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἱστορίαν, ἐδραξάμην κατὰ ὀκτώβριον τοῦ ἔτους τούτου σφαλμάτων τινῶν ἱστορικῶν, ἀμάθειαν δεικνυόντων ἀξιοδάκρυτον, καὶ ἐπετέθην κατ' αὐτοῦ διὰ τοῦ «Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος» εἰς ἄρθρα τέσσαρα. Συγχρόνως ἐπετίθετο κατ' αὐτοῦ ὁ τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐθνικὴν ἱστορίαν ἄριστα γινώσκων Ἀντώνιος Ἰωάν. Ψυχάρης. Ἐργασθεὶς εἰς τὴν «Ἐκκλ. Ἀλήθειαν» ὁ Μηνὰς ἀπὸ ὀκτωβρίου 1880 μέχρι τέλους ἀπριλίου 1883 ἀπελύθη, καθὸ αὐθαδιάσας πρὸς τὸν Ἰωακεὶμ, καὶ τῇ 1 μαΐου διωρίσθην ἐγὼ ἀρχισυντάκτης τῆς ἐφημερίδος ταύτης, εἰς ἣν ἔγραφον ἀπὸ αὐγούστου 1882. Τὸν μάϊον τοῦ 1885 ἀπεχώρησα τῆς συντάξεως, διότι ἀπέκοψε τὸ ἥμισυ τοῦ μισθοῦ μου ἔκτακτός τις ἐπιτροπεία, εἰς ἣν μετεῖχε καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης (τότε) Βασίλειος Γεωργιάδης, ὕστερον Ἀγχιάλου, καὶ τελευταῖον πατριάρχης. Εἰς αὐτὸν ἐδόθη πρῶτον τὸ ἥμισυ τοῦ μισθοῦ μου, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τὸ λοιπὸν ἥμισυ.

Οὐδὲν περὶ ζητημάτων ἐθνικῶν μοὶ εἶπεν ὁ

Ἰωακείμ· μόνον κατὰ νοέμβριον τοῦ 1883, ὅτε ἐδολοπλόκουν οἱ πολέμιοι αὐτοῦ τὸ «προνομιακὸν» ζήτημα, μὲ ἠρώτησε περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν περὶ προνομίων ἐπισήμων γραμμάτων, προσέθηκε δέ· «Θὰ ἐκδώσω αὐτὰ ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ, ***θὰ κοστίσῃ ἡ ἔκδοσις εἰς τοὺς ὑπουργούς***· τί λέγεις;» «Οὐδὲν θὰ κερδήσωμεν, παναγιώτατε», ἀπήντησα· ἐνῷ ὅμως μὲ ἠρώτα, αὐτὸς ἤδη ἐξέδιδε τὸ φυλλάδιον ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί· καὶ πρὶν λήξῃ τὸ 1883, ἀγνοῶ τί παθὼν διέταξε ἵνα ἐξαφανίσωσι ταὐτίτυπα. Τοῦτο δ' ἔμαθον μετὰ εἴκοσιν ἔτη, ὅτε εὗρον εἴς τινα δημοπρασίαν ἀρχιερατικῆς περιουσίας τὸ φυλλάδιον εἰς μικρὸν ὄγδοον ἄνευ τῆς πρώτης σελίδος.

Οὐδεμίαν ἐντολὴν ἀνέθηκεν ὁ Ἰωακεὶμ Γ΄ εἰς ἐμὲ, πολλῷ δὲ περισσότερον ὁ Δ΄. Ἐπειδὴ δ' ἐπείσθην ἐκ πολλῶν ὑποθέσεων ὅτι ἦτο κάτοχος κακῆς ψυχῆς, ὁ Δ΄ αὐτὸς, ἅρπαξ καὶ χάριν τοῦ χρήματος παρανομῶν, ὡς εἰς τὸ διαζύγιον τῆς ῥωσσίδος Γκορτζακὼφ, καὶ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ παρανομωτάτου μητροπολίτου Βελιγραδίου Θεοδοσίου Μράοβιτς, ἠρξάμην πολέμου κατ' αὐτοῦ τακτικῶς μὲν εἰς τὴν «Μεταῤῥύθμισιν» τοῦ Καΐρου, ἀραιῶς δὲ εἰς τοὺς «Συλλόγους» τῆς Βραήλας καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν «Βυζαντίδα». Κεφάλαιά τινα κατηγορίας εἶχε μοὶ χορηγήσει Γαβριὴλ Κατσαρὸς ὁ μητροπολίτης Σάμου, φίλος πατρικὸς καὶ ἐμοῦ· ὁ Ἰωακεὶμ Δ΄ ἐνόμισεν ὅτι ταῦτα μοὶ εἶχεν ἐμπιστεύσει ὁ Νικηφόρος ὁ Γλυκὰς ὁ μητροπολίτης Μεθύμνης, ἔχων δὲ καὶ λόγον ποταπὸν, ὅτι ἠρνήθη ἵνα ὑπογράψῃ τὴν κατάπτυστον ἀπόφασιν τοῦ διαζυγίου Γκορτζακὼφ, διέταξε ἵνα φυλακίσωσιν αὐτὸν ἔν τινι δωματίῳ τοῦ Πατριαρχείου, καὶ ἡ μὲν διαταγὴ ἔλαβε τέλος ἐπὶ δύο ἡμέρας ἀλλ' ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν πάσης τῆς εὖ ἠγμένης καὶ σημαινούσης μερίδος τῆς κοινωνίας. Ὁ πατριάρχης ἠναγκάσθη ἵν' ἀπολύσῃ τὸν Γλυκὰν, ἀλλ' ἔθηκα καὶ ἐγὼ τέρμα εἰς τὸν διὰ τῆς «Βυζαντίδος» καὶ τῆς «Μεταῤῥυθμίσεως» πόλεμον. Ἐν τούτοις ὁ Γαβριὴλ ὁ Σάμου διετέλεσε φίλος μου καὶ, ἀπὸ τοῦ αὐγούστου, ἢ ἰουλίου τοῦ 1887 ἐξηκολούθει συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἀναθέσεως τῆς συντάξεως καὶ διευθύνσεως τῆς «Ἐκκλ. Ἀληθείας» εἰς ἐμέ. Τοῦτο δ' ἐπραγματοποιήθη ἐπὶ τοῦ Διονυσίου Ε΄, ὅστις οὐδένα λόγον εἶχε κατ' ἐμοῦ δυσαρεσκείας, εἶχε δ' εὔνοιαν εἰς ἐμὲ, καθὸ φίλος πατρικός· εἰργάσθην ὑπὸ τὸν Διονύσιον μετ' ἀφοσιώσεως καὶ εἰλικρινείας, πιστεύων ὅτι τοιοῦτος ἦτο καὶ αὐτός.

Οἱ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὑπηρετήσαντες ὑπ' αὐτὸν ἀναμιμνήσκονται—ἐάν τις ζῇ—τῆς εἰλικρινείας αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ καθῆκον ἔχω ἵν' ἀποσημειώσω γεγονότα τινά. Ἤκουσαν ἄλλοι τὰ κατὰ τὴν ἐπὶ διαζυγίῳ δίκην τῆς Εὐλαλίας Χριστοφῆ Οἰκονόμου κατὰ Ἰορδάνου τινὸς, ὃν ὁ Διονύσιος ἐγίνωσκε διαγωγὴν ἐπιλήψιμον ἔχοντα· τὴν Εὐλαλίαν ηὐνόει διότι ὁ πατὴρ αὐτῆς ἐδάνειζεν εἰς τὸν πατριάρχην, Ἀδριανοπόλεως ὄντα μητροπολίτην, χρήματα, ὅτε δ' ὁ Διονύσιος ἀπέδιδεν αὐτὰ, προσθέτων τὸν νόμιμον τόκον, κατ' οὐδένα λόγον ἐννόει ἵνα δεχθῇ τόκον ὁ Οἰκονόμου. Μαθὼν λοιπὸν τὴν ἐν τῷ πατριαρχικῷ πνευματικῷ δικαστηρίῳ δίκην αὐτῆς, ἀναβαλλομένην, ἦλθεν εἰς τὸ δικαστήριον, κατέλαβε τὴν ἕδραν τοῦ προέδρου, καὶ διέταξε ἵνα

προσέλθωσιν οἱ διάδικοι χωριστά· εἶπεν ἡ ἐνάγουσα, κατόπιν ὁ ἐναγόμενος· ἀλλὰ ἐξελθόντος αὐτοῦ ἐκ τοῦ δικαστηρίου, ἤρξατο κατηγορῶν ὁ πατριάρχης, διότι καλῶς ἐγίνωσκε τὸν ἀχρεῖον αὐτοῦ βίον· ἐπειδὴ δ' ὁ γραμματεὺς ὑπέμνησε τὴν ἔλλειψιν μαρτύρων, ὁ Διονύσιος, ἀποτεινόμενος ἐν ὀργῇ πρὸς αὐτὸν, εἶπε· ***Τί θέλεις, κύριε γραμματέα, τοὺς μάρτυρας ; Ὅταν μαρτυρῇ ἕνας πατριάρχης, καμμία ἄλλη μαρτυρία δὲν χωρεῖ.***

Τί διατάττετε, παναγιώτατε ; ἐρωτᾷ ὁ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου, παρακαθήμενος· ἦτο δὲ πρόεδρος ὁ μητροπολίτης Σιοτίστης, ὁ μετὰ ταῦτα Θεσσαλονίκης, εἶτα Κυζίκου Ἀθανάσιος. Τί ἀπαντᾷ ; «Ἔδωκα πληροφορίας. Εἴδετε τὴν μορφήν του· εἶναι μορφὴ κακούργου. Εἶναι ἢ δὲν εἶναι ; Σὰς ἐρωτῶ»· προσθέτει ὁ πατριάρχης, ζητῶν ἀπαντήσεις. Τίς ἦτο τόσῳ τολμηρὸς ὥστε ἵν' ἀμφισβητήσῃ τὴν πατριαρχικὴν διαβεβαίωσιν ; Κράξατε τοὺς διαδίκους καὶ τὸν δικηγόρον των· διατάττει ὁ Διονύσιος· καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναγγέλλει τυπικῶς· «Τὸ δικαστήριον διασκεφθὲν ἀπεφάσισε παμψηφεὶ τὴν διάλυσιν τοῦ συνοικεσίου». Ἐπειδὴ δ' ὁ δικηγόρος ὑπέβαλε τὴν εἰθισμένην ἐπῳδὸν, ὅτι ἐπιφυλάττουσιν ἑαυτοῖς τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τὴν ἱερὰν σύνοδον ἐφέσεως, ὀργισθεὶς ὁ Διονύσιος εἶπεν ἐν εἰλικρινείᾳ κεραυνοβόλῳ· ***«Ποῦ εἴπετε ὅτι θὰ πᾶτε ; Εἰς τὴν ἱερὰν σύνοδον ; Ἔ ! Κ' ἐκεῖ ἐγὼ εἶμαι ὁ πρόεδρος, κ' ἐδὼ ἐγὼ εἶμαι ὁ πρόεδρος».*** Περιττὸν ἵνα γράψω ὅτι, μετὰ τὴν νενομισμένην χρονικὴν διορίαν, εἰσήχθη ἡ ἔφεσις τοῦ ἐναγομένου εἰς τὴν σύνοδον, ἀλλὰ, κατ' ἀπαίτησιν τοῦ πατριάρχου, ἀπερρίφθη.

Ἐχαρακτήρισα τὸν Διονύσιον ὡς ἄνθρωπον εἰλικρινῆ, ἀλλὰ καὶ σατράπην ἀληθινόν. Τῷ 1888 ἦν ἐκδεδομένον τὸ Τυπικὸν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, δῆθεν ὑπὸ ἐπιτροπείας ὑπαλέων γραφὲν, ἐγκριθὲν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Μιτυλήνης Κωνσταντίνου Βαλλιάδου δῆθεν, ἀληθῶς ὅμως συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας τοῦ Γεωργίου Βιολάκη· αὐτὸς διέταξεν ὡς ἤθελε τὰς συμπιπτούσας πρὸς τὸ Πάσχα καὶ τὸν Εὐαγγελισμὸν ἑορτάς. Τῷ 1888 εἴχομεν Πάσχα τῇ 24 ἀπριλίου· ἡ πανήγυρις τοῦ ἁγίου Γεωργίου συνέπιπτε τὴν ἡμέραν τοῦ Μεγ. Σαββάτου· καθὼς θὰ συμπέσῃ μετὰ προσθήκης μιᾶς ἡμέρας (ἀπριλίου 25) κατὰ τὸ 1983. Ὁ πρωτοψάλτης, οὐδένα ἐρωτήσας, ὥρισε τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, καὶ ἐπειδὴ συνέπιπτε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Μάρκου τοῦ εὐαγγελιστοῦ (25 ἀπριλ.), ὁ Βιολάκης ἔστειλε τὴν πανήγυριν ἐκείνου εἰς τὴν 26 τοῦ μηνός. Εἰς ἡμέραν παρασκευῆς τοῦ Λαζάρου κράξας με ὁ Διονύσιος ἠρώτησε· τίς ἐξετύπωσε τὴν τοιαύτην διάταξιν ; Ἀπήντησα μετὰ θάρρους· «Ἡ παναγιότης σας, δεσπότη μου· ἀφοῦ ἐστείλατε πιττάκιον εἰς τὸν σεβασμ. πρόεδρον τῆς ἐπιτροπείας τοῦ Τυπικοῦ, ἐγκρίνων τὴν ἐργασίαν». — «Δὲν τὸ ἐμελέτησα· μοὶ ἀπεκρίθη· καὶ ἂς διατάττῃ ὅ,τι φθάσῃ. Ξεύρεις τί γράφουν τὰ παλαιὰ τὰ Τυπικά ; «Ὅπως ἂν δόξῃ τῷ προεστῶτι». Ἔτσι λοιπὸν ἔδοξε τώρα τῷ προεστῶτι, ἔτσι θὰ γίνῃ. Τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα θὰ ψαλοῦν αἱ ἀκολουθίαι καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ ἁγίου Μάρκου. Καὶ 'να τὸ ἀναγγείλῃς εἰς τὴν «Ἐκκλησ. Ἀλήθειαν» εἰς τὸ σημε-

ρινὸν φύλλον της». Ἔπεισα τὸν Διονύσιον ὅτι θὰ παραγάγῃ κακὴν ἐντύπωσιν ἡ διὰ τῆς «Ἀληθείας» ἀγγελία αὕτη, ἀφοῦ τὸ νέον Τυπικὸν μεταφράζεται εἰς τὴν ῥουμανικὴν, ὡς μοι γράφει ὁ καθηγητὴς τοῦ κανονικοῦ δικαίου Κωνστ. Ἐρβιτσεάνος, καὶ εἰς τὴν βουλγαρικὴν, ὡς μοι εἶπεν ὁ παπὰ Θεοδόσιος Προδρομίτης. Ἐπείσθη λοιπὸν ὁ πατριάρχης ὅτι προτιμότερον ἦτο ἵνα διαμηνυθῇ διὰ τοῦ ἰδίου πρωτοσυγκέλλου εἰς τὰς ἐν Κπόλει ἐνορίας τὸ «Ὅπως τῷ προεστῶτι δόξῃ».

Εἰς ἄλλην περίστασιν ἐξετίμησα τὴν εἰλικρίνειαν αὐτοῦ. Τῇ 11 μαΐου 1888 ἔγραψα εἰς τὴν «Ἐκκλ. Ἀλήθειαν» ταῦτα· «Κατ' ἐπιστολὰς ἐκ τῆς Ἁγίας Πόλεως, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων . . . . . πρὸς τοῖς διορισθεῖσιν ἐπιτρόποις αὐτοῦ ἀρχιμανδρ. Νικοδήμῳ καὶ Γερμανῷ ἐπέστησεν αὐτοῖς καὶ λαϊκὸν σύμβουλον τὸν ἄλλοτε χρηματίσαντα ἀρχιγραμματέα τοῦ ἐνταῦθα Μετοχίου ἐλλόγιμον κ. Παῦλον Νεοκλῆν» (σ. 206 τοῦ Η' ἔτους). Τῇ 28 ἰουνίου μετέβην εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ γέροντος Ἡρακλείας Γερμανοῦ, ἀναχωροῦντος τῇ 29 εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐνῷ ἤμην εἰς τὸ δωμάτιον μετ' ἄλλων ἀρχιερέων, ἦλθεν ὁ Διονύσιος· ἐκάθησεν· ἠρώτησεν ἕνα ἕκαστον τῶν μητροπολιτῶν περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ. Τελευταῖον ἀφῆκεν ἐμέ. Παρῆλθον ἔκτοτε τεσσαράκοντα ἓξ ἔτη, ἀλλ' ἐνθυμοῦμαι καταλεπτῶς τὰ λεχθέντα. «Ἐσὺ, λογιώτατε, τί εἶν' αὐτὰ ποῦ γράφεις εἰς τὴν «Ἀλήθειαν»! Θὰ μοῦ φέρεις μὰν ἡμέραν κἀνένα μπελὰ στὸ κεφάλι μου—Δὲν ἔγραψα, δεσπότη μου, τίποτε ἀνιστόρητον· εἶπον—ὄχι, ὄχι· δὲν εἶναι παλαιὸν ἱστορικὸν, εἶναι νέον. Γράφεις

ὅτι ὁ Ἱεροσολύμων ἐπέστησεν εἰς τοὺς δύο διορισθέντας ἐπιτρόπους αὐτοῦ καὶ λαϊκὸν σύμβουλον· διατί ἔγραψες αὐτὸ τὸ ξέρω, μοὶ εἶπεν—Ἀπήντησα ἀμέσως. Ξεύρετε, παναγιώτατε, ἐπειδὴ πολλάκις εἰς τὸ αὐτὸ φύλλον γράφω «διώρισεν, ὠνόμασεν, ἐξέλεξεν» ἤλλαξα τὰς λέξεις, καὶ ἔθεσα τὴν ἐπέστησε»—Ποιὸν τὰ λέγεις αὐτά;—ἀνταπήντησε—ξεύρω κ' ἐγὼ μερικὰ, καθὼς καὶ σὺ, γράμματα. Ὅταν ἤμουν νέος, ἤμουν δάσκαλος εἰς τὸ χωριό μου. ***Ἐπέστησε*** θὰ 'πῇ τοὺς ἔβαλεν ἐπάνωθί τους ἀστυνομικὸν ἐπιτηρητήν· ***τοὺς ἔβαλε νοκτὰ***» —«Καλὰ, δεσπότη μου, προσέθηκα· ἄλλοτε δὲν γράφω ἁγιοταφίτικα». Ἡ συνδιάλεξις ἐξηκολούθησε μετὰ τῶν ἀρχιερέων, καὶ ἠγέρθη πρὸς ἀναχώρησιν· ἠγέρθησαν καὶ οἱ μητροπολῖται, συνοδεύοντες αὐτῷ, ὅτε μὲ ἐκάλεσε πλησίον αὐτοῦ· «Ἔλα ἐδῶ, λογιώτατε, ἅγιοι ἀδελφοὶ, ἀφήσατέ μας μὰν στιγμήν»· —καὶ ἐγγίσας σχεδὸν εἰς τὸ οὖς, μοὶ λέγει· «Μὴν προσέχῃς εἰς αὐτὰ ποῦ εἶπα, ἔτσι ἔπρεπε 'να εἰπῶ. Εἶμαι μαζή σου σύμφωνος. Κτύπα τὸν Νικόδημον τὸν Ἱεροσολύμων μὲ τέχνην».

Ἄλλοτέ ποτε, πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, μ' ἐκάλεσε 'να ἴδω αὐτὸν, καὶ ἂν εὑρίσκηται ἐπὶ τῆς κλίνης, ὅπου καὶ εὗρον αὐτόν. Τί φρονεῖς περὶ Ῥαγκαβῆ; μὲ ἠρώτησε. «Δεσπότη μου, ἀπὸ παλαιοὺς φαναριώτας ἤκουσα ὅτι ἐξ ἀῤῥενογονίας αὐτοὶ εἶναι Ῥίζοι, Ῥαγκαβῆδες ἐκ θηλεογονίας, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι Ῥίζοι, διὰ τοῦτο ἔχομεν Νερουλοὺς Ῥίζους, Μανὲν Ῥίζον τὸν ἰατρόν. Τώρα αὐτοὶ θέλουν, καθὼς ἤκουσα, 'να ἐπικυρώσῃ τὸ Πατριαρχεῖον τὴν ἐξ αὐτοκρατόρων καταγωγήν των. Ἀλλὰ συμφέρει εἰς ἡμᾶς τώρα 'να ἐπικυρώνωμεν

καταγωγαῖς παραμυθικαῖς;» — «Πάρε αὐτὸ τὸ γενεαλογικὸν δένδρον, μοὶ εἶπε, καὶ βγάλε ἀπ' ἐπάνω μου τὴν φοβερὰν ἐνόχλησιν. Αὐτὸς θέλει 'να κάμῃ γάμον (ὁ Ἀλέξ. Ῥίζος Ῥαγκαβῆς) τῆς κόρης του μὲ ἕνα ῥῶσσον κόμητα, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ 'να ᾖναι ἡ σύζυγός του πριγκήπισα». Ταῦτα μοὶ εἶπεν, ἀλλὰ συνεφώνησε μετ' ἐμοῦ ὅτι «τὸ Πατριαρχεῖον δὲν θὰ μεταβληθῇ εἰς μεσιτικὸν γραφεῖον γάμων», Ἔγραψα τὴν ζητηθεῖσαν γνωμοδότησιν ἀποφανθεὶς ὅτι οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἐμπεδοῦται ἡ ἐξ αὐτοκρατόρων καταγωγὴ τῶν Ῥαγκαβήδων· καὶ ὁ πατριάρχης ἔμεινεν ἀνενόχλητος.

Ἐλάβομεν δ' ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν πεῖραν τοῦ ἐθνικοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος, ἢ φανατισμοῦ, τοῦ ἀειμνήστου πατριάρχου. Κράξας εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τὸν προϊστάμενον τοῦ πρεσβυτερίου τοῦ Σταυροδρομίου ἐπίσκοπον Εἰρηνοπόλεως Φώτιον, τὸν εἶτα μητροπολίτην Φιλιππουπόλεως, ἤλεγξεν αὐτὸν ἀποτόμως διὰ τοὺς μικτοὺς ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ γάμους, «Ξεύρεις ὅτι δὲν θὰ δώσω πλέον ἄδειαν γάμου, ἂν δὲν βεβαιωθῶ τί δόγμα πρεσβεύουν οἱ νεόνυμφοι». — «Δεσπότη μου» ἀπήντησεν ὁ Φώτιος, στηριζόμενος εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν τοῦ πατριάρχου «Εἶναι πολὺ σπάνιοι οἱ τοιοῦτοι γάμοι» — «Ποιὸν τὰ λὲς αὐτά; βρέ. Θέλεις 'ν' ἀπατήσῃς τὸν πατριάρχην σου, ἔ!!! Συχνὰ πυκνὰ ὑπανδρεύεις τὰ κορίτσια μας μὲ κατόλικους· κάθε 'μέρα στεφανώνεις Ἐβρίκους, Λορέντζους, Γιουζέπους, Τωμάζους μὲ ἑλληνίδας· αὐταῖς θὰ χάσουν καὶ πίστιν, καὶ ἐθνισμόν. ***«Πόσα ἑκατομμύρια εἴμεθα, 'να ἁρπάζουν οἱ φράγκοι κατ' ἔτος ἑκατὸν, διακόσιαις ἑλληνίδας ὀρθοδόξους;***

Ἄλλη μιὰ φορὰ 'να μὴ γίνῃ αὐτό». — «Παναγιώτατε, δὲν θὰ σὰς ἔδωκαν καλὰς πληροφορίας». Εἰς τὴν δήλωσιν ταύτην ὁ αὐστηρὸς Διονύσιος ὀργισθεὶς ὑπὲρ τὸ δέον «Εἶσαι ἀργός»· ἐφώναξε. «Φύγε ἀπ' ἐδώ» Τεταραγμένος ὁ Φώτιος κατῆλθε, καὶ τοὺς εὑρεθέντας ἐκεῖ φίλους αὐτοῦ παρεκάλεσε 'να μὴ κοινοποιήσωσι τὴν τοιαύτην μετὰ τοῦ πατριάρχου συνέντευξιν, διότι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἐξιλεώσῃ τὸν Διονύσιον. Ἦραν δὲ τὴν ἀργίαν προσελθόντες ἀμέσως παρὰ τῷ πατριάρχῃ ὁ Δημ. Πασπαλὴς, ὁ Νικόλαος Ψυχάρης, καὶ ὁ Ξενοφῶν Ζωγράφος.

Ἀπὸ τοῦ ἰατροῦ Ἀνδροκλέους Ἀνδρεάδου ἔμαθον τῷ 1891 ὅτι, κατὰ τὸν χρόνον τοῦ κλεισίματος τῶν ἱερῶν ναῶν (3 ὀκτωβρίου-24 δεκεμβρίου 1890) ***ὁ Διονύσιος διετήρει ἀδιασπάστους καὶ φιλικὰς τὰς μετὰ τοῦ παλατίου σχέσεις*** διὰ τοῦ εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένου Μιχαὴλ Δανέζη, διαγγελέως τοῦ Πατριαρχείου παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῆς ἀστυνομίας, υἱοῦ τοῦ σημειωθέντος ἄνω (σ. 191) Ἐμμανουὴλ Δανέζη· ἴσως δ' ἐμάνθανον τὰς σχέσεις παλατιοῦ καὶ Διονυσίου ἀπό τινος ἰδιαιτέρου διερμηνέως τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῆς ἀστυνομίας Ναζὴμ-βέη. Ἦτο δὲ διερμηνεὺς αὐτοῦ, γινώσκων τὴν ἀγγλικὴν, τὴν γαλλικὴν, τὴν ἰταλικὴν, τὴν τουρκικὴν, τὴν ῥωσσικὴν, κερκυραῖός τις κόντε Θεοτόκης, ὀνόματι Ἐμμανουὴλ, ὀλίγον οἰνοπότης.

Οὔτε λοιπὸν παράδοξον ἦτο τὸ φαινόμενον τῆς μεταξὺ παλατιοῦ καὶ Διονυσίου, κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1890, συνεννοήσεως, ἧς ἀντικείμενον ἦτον ἡ εἰς τὸν ἱερατικὸν αὐτοῦ βαθμὸν λεγομένη ἀποκα-

τάστασις τοῦ παπᾶ Ἀνθίμου τοῦ Ῥυσίου, καθαιρεθέντος, ἢ ἐξεκκλησιασθέντος, ἢ ἀφορισθέντος ὑπὸ Ἰωακεὶμ πατριάρχου τοῦ ψευδοκοκόδη, τῷ 1886. Ὁ κληρικὸς οὗτος ἦτον ὁ βατοπεδηνὸς, ἐκ τῶν τροφίμων τῆς Ῥιζαρείου σχολῆς· τῷ 1875, κατ᾽ αἴτησίν μου, ὁ τότε μητροπολίτης Χαλκηδόνος διώρισεν αὐτὸν ἀρχιερατικὸν ἐπίτροπον εἰς Ἀρετζοὺν (Ῥύσιον), ὑπαγομένην τῇ μητροπόλει Χαλκηδόνος. Ἕνεκα διαφορᾶς τινὸς, ἐνήγαγεν αὐτὸν ὁ ἀρχιερεὺς αὐτῆς, ἐπὶ ἀνυποστάτοις αἰτίαις· ὁ Ἄνθιμος ἀπέφυγε τὴν ἐν τῇ συνόδῳ προσέλευσιν· αὕτη δὲ, ἐνάγοντος καὶ καταγγέλλοντος, καὶ δικάζοντος καὶ καταδικάζοντος τοῦ μητροπολίτου, καθῄρεσε τὸν Ἄνθιμον, ὃν ἤθελον οἱ ἐνορῖται αὐτοῦ, οὐδέποτ᾽ ἐπιτρέψαντες εἰς οἱονδήποτ᾽ ἐκ Φαναρίου κληρικὸν, ἢ λαϊκὸν, ἵνα κοινοποιήσῃ τὴν καθαίρεσιν ἐπ᾽ ἐκκλησίας. Καὶ ἐξηκολούθει τὸ ἱερατικὸν ἔργον αὐτοῦ, βαπτίζων καὶ λειτουργῶν καὶ κηδεύων ὁ Ἄνθιμος, καὶ τελῶν γάμους, ἀπὸ τοῦ 1886 μέχρις ὀκτωβρίου 1890.

Ἡ ἀπὸ τοῦ παλατιοῦ ἀξίωσις ἐπεβλήθη, καὶ μεθ᾽ ὅλον τὸ κλείσιμον τῶν ναῶν, ἡ ἀνακτορικὴ ἀξίωσις ἦχθη εἰς πέρας. Ἡ ἐπὶ τούτῳ τριμελὴς ἐπιτροπεία ἐκ τῶν μητροπολιτῶν Γερμανοῦ Ἡρακλείας, Καλλινίκου Δέρκων, καὶ Ἀθανασίου Σιατίστης, ἀγνοοῦσά τι ἵν᾽ ἀποφασίσῃ, ἠρώτησέ τινας, ἠρώτησε καὶ ἐμὲ «τί δέον γενέσθαι» ἐπὶ παρομοίας ὑποθέσεως, καὶ τὸν διευθυντὴν τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς. Αἱ γνῶμαι ἡμῶν, εὐτυχῶς, συνηντήθησαν. ὅτι ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ὁ δυνάμενος καὶ ἄνευ γραφῶν ἀπολυτικῶν καὶ συστατικῶν ἵνα δέχηται ἱερεῖς, ἔχοντας τὸ γράμμα τῆς

χειροτονίας, ὁ συγχωρῶν «μὲ ἓν χειροφίλημα» χωρὶς συνοδικῆς ἀποφάσεως τοὺς καθῃρημένους, δύναται ἵνα δεχθῇ καὶ τὸν παπὰν Ἄνθιμον ὡς ἐν ἐνεργείᾳ πρεσβύτερον· εἰς ἐρώτησιν δὲ, ἂν γίνηται ἵνα δεχθῶμεν εἰς τὸν βαθμὸν αὐτῶν τοὺς τοιούτους, παρέπεμψα τὸν ἐρωτήσαντα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Σερβίας, ἥτις ἐδέχθη βουλγάρους παπάδες καὶ ἀρχιερεῖς (τὸν Βίκτορα τὸν Νήσης) καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀποσχισθέντας ὡς ἐγκύρως τελετουργοῦντας ἱερεῖς καὶ ὡς μητροπολίτας. Οὕτω, κατ᾽ ἀπαίτησιν τῶν ἀνακτόρων, καὶ ἐν διαρκείᾳ τοῦ κλεισίματος τῶν ναῶν, μὴ συνεδριαζούσης τῆς συνόδου, ὁ Ἄνθιμος ἀποκατεστάθη εἰς τὸν βαθμὸν αὐτοῦ, καὶ ἐστάλη προϊστάμενος τῆς ἑλληνικῆς ἐν Ῥουστουκ κοινότητος, ὅπου εὐηρέστησεν εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς παροίκους.

Ἀλλ᾽ ὁ μακαρίτης Διονύσιος ἔπραττεν εἴ τι ἂν ἤθελεν. Ἐνῷ ἐθεωρεῖτο δύσκολος ὀλίγον ὁ προβιβασμὸς ἐπισκοπῶν εἰς μητροπόλεις, διέταξέ με ἵνα καταπείσω λερίους τινὰς καὶ καλυμνίους, διαμένοντας ἐν Κπόλει, ἵνα ὑπογράψωσιν αἴτησιν προαγωγῆς τῆς ἐπισκοπῆς (ὑπὸ τὸν Ῥόδου) Λέρου-Καλύμνου, Λέρνης τότε καλουμένης, εἰς μητρόπολιν· καὶ σημείωσαι ὅτι αἰτήσεις τοιαῦται συνήθως ὑπεβάλλοντο ὑπὸ δημογεροντιῶν, ἐσφραγισμέναι νομίμως. Ἡ αἴτησις καλυμνίων τινῶν καὶ λερίων, καὶ δύο, νομίζω, πατμίων, νυμφευθέντων ἐν Λέρῳ, ἢ Καλύμνῳ, εἰσήχθη εἰς τὴν σύνοδον, ἐγένετο δεκτὴ, καὶ ἡ ἐπισκοπὴ προεβιβάσθη εἰς μητρόπολιν κατὰ νοέμβριον τοῦ 1888.

Ἡ αἴτησις ἔφερεν 26, ἢ 27 ὑπογραφὰς, τὴν δὲ γνησιότητα αὐτῶν ἐπεκύρωσα ἐγὼ, τελευταῖος

ὑπογράψας, ὡς ἀρχισυντάκτης τῆς «Ἐκκλησ. Ἀληθείας»· διότι ἤθελε τοῦτο ὁ Διονύσιος, ὑπ' ὄψιν ἔχων καί τινα δῆθεν αἴτησιν τῆς δημογεροντίας Καλύμνου, συνταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ δικηγόρου Μιλτιάδου Καραβοκυροῦ.

Ὠνομάζομεν τὸν Διονύσιον γενίτσαρον. Ἀποφάσεις ἐπιτροπειῶν, ἀποφάσεις διοικητικὰς τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ συμβουλίου πολλάκις ἀπέῤῥιπτεν, εἰς ἀπορίας δὲ τῶν ὑπαλλήλων ἔλεγεν ὅτι ἔχει τὸ veto. Οὐδέποτ' ἐπεκύρου βεβαιώσεις ἀρχιερέων, φρονῶν ὅτι δεκαζόμενοι ἐπεβεβαίωνον ἀνυποστάτους ὑποθέσεις. Ζῶν εἰς τὴν μνήμην μου διατηρῶ τὸ περὶ τὸν γάμον Μιχαὴλ Σιφναίου, χρηστοῦ ἐμπόρου τῆς Κπόλεως, ἐπεισόδιον, τὸν ἐν Κερκύρᾳ κατὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1889 γενόμενον. Τὸ ἀκώλυτον τοῦ συνοικεσίου ἐβεβαίωσεν ὁ ἐπίσκοπος Εἰρηνοπόλεως Φώτιος, ἀλλ' ὁ Διονύσιος ἠρνεῖτο τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ὑπογραφῆσ τοῦ Φωτίου, καίτοι πολλοὶ παρεκάλεσαν πρὸς τοῦτο· καὶ ἐπὶ τέλους διέταξεν ἐμὲ ἵνα γράψω πρὸς τὸν φίλον μου Εὐστάθιον Βουλισμὰν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κερκύρας ὅτι οὐδὲν ἔχει τὸ κωλύον ἡ σύναψις τοῦ γάμου, δύναται δ' ἐν ἀμφιβολίᾳ ἵνα ἐρωτήσῃ τὸν μέγαν ἀρχιδιάκονον τοῦ πατριάρχου τηλεγραφικῶς ὁ Βουλισμὰς, ***ἐὰν ὦσιν ἀκριβῆ ὅσα γράφει ὁ κ. Μ. Γεδεὼν περὶ τοῦ συνοικεσίου.*** Οὐδὲν ἀπεστάλη τηλεγράφημα. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλισμὰς ἐδέχθη τὴν βεβαίωσίν μου καὶ τὴν τοῦ Φωτίου, καὶ ηὐλόγησε τὸν γάμον. Τοῦτον γινώσκει, νομίζω, ὁ καθηγητὴς τῆς νομικῆς κ. Ἀνδρεάδης.

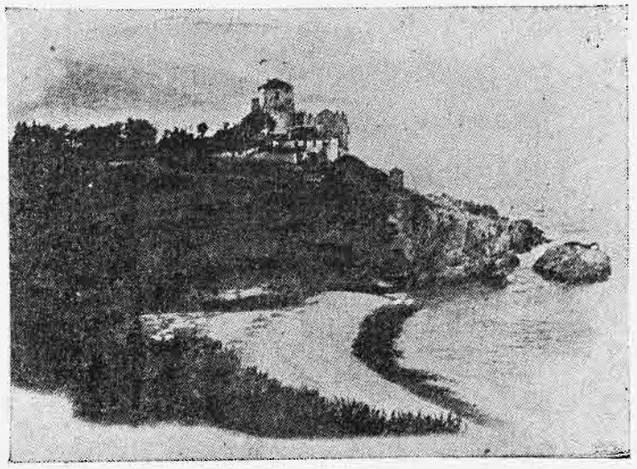
Μετὰ τὸν Διονύσιον καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ Νεόφυτον Η΄ καὶ Ἄνθιμον Ζ΄, πλείονας σχέσεις

εἶχον μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, γράφοντος τὴν ἑλληνικὴν καὶ μετὰ χάριτος καὶ μετὰ τέχνης, εἰδήμονος τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, κηρύττοντος κάλλιστα καὶ τὸν θεῖον λόγον. Κατ' ἐπιθυμίαν καὶ διαταγὴν αὐτοῦ, εἰς ἐμὲ ἀνετέθη ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἡ διόρθωσις τοῦ Μεγάλου Ὡρολογίου, τοῦ Εὐχολογίου, τῇ σιωπηλῇ συνεργασίᾳ τοῦ πρωτοψάλτου Βιολάκη, τοῦ μητροπολίτου πρώην Ἐρσεκίου Ἰγνατίου, καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Νικοδήμου Γκέντζογλου, ἢ Νεοκλέους, εἶτα μητροπολίτου Λιτίτσης· οἱ δύο οὗτοι καλοί μου φίλοι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν ἐκ τοῦ σλαυϊκοῦ κειμένου συμβολὴν, μόνον «χάριν τοῦ Εὐχολογίου». Προσθετέον ὅτι τὸν Νικόδημον προσελάβομεν ἡμεῖς ὡς γραμματέα. Κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, εἰς ἐμὲ ἐπίσης ἀνετέθη ἡ διόρθωσις τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Μιτυλήνῃ μονῆς τοῦ Λειμῶνος· ἐξεδόθη αὕτη τῷ 1899, φέρουσα τὸ ὄνομα ὡς διορθωτοῦ καθάρματός τινος, ἀχρείου, σιτιζομένου ἐν τῇ μονῇ. Τῇ διαταγῇ τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, εἰς ἐμὲ παρεπέμφθη καὶ ἡ διόρθωσις τῆς ἀκατανοήτου καὶ μυθολογικῆς Ἀκολουθίας τοῦ νεοφανοῦς ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ῥώσσου, δῆθεν ἐπιθεωρηθείσης ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κεντρικῆς ἐπιτροπείας, διαταξάσης τὴν ἐκτύπωσιν· ταύτην ἐμπόδισεν ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄, ἵνα μὴ φανῇ καταγέλαστος ἡ ἐπιτροπεία· διότι ἐπέτρεψεν αὕτη ἵνα γραφῇ εἰς τὸν «βίον καὶ πολιτείαν» ὅτι, ὁ ἱπποκόμος παρά τινι τούρκῳ πλουσίῳ Ἰωάννης, θεόθεν ἐνυπνιασθεὶς ὅτι ὁ διαμένων ἐν Μέκκᾳ κύριος αὐτοῦ ἐπεθύμει ἵνα φάγῃ «πιλάφι», κατεσκεύασε τοιοῦτον ἐν Καισαρείᾳ, ὅπου ὑπηρέτει,

ηὐλόγησεν αὐτὸ, καὶ τῇ αὐτῇ στιγμῇ τὸ εἰς τὴν Καππαδοκίαν εὐλογηθὲν πιλάφιον εὑρέθη εἰς τὴν Ἀραβίαν ! !! Τὰς ἀσεβεῖς ταύτας μυθολογίας ἐξήλειψα, καὶ εἴ τι ἕτερον ἀντιτιθέμετον πρὸς τὴν ὑγιᾶ κριτικὴν, καὶ ἡ Ἀκολουθία ἐξετυπώθη ἐν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ, διορθώσει καὶ ἐγκρίσει τῆς Κεντρ. Ἐκκλ. ἐπιτροπείας, δῆλα δὴ τοῦ Μ. Ἰω. Γεδεών. Εἶχον προθυμίαν, κατὰ καθῆκον, ἵνα ὑπηρετήσω τῷ πατριάρχῃ, ἐφ' ὅσον ὅμως ἔμενον ὡς μέλη τῆς συνόδου οἱ δύο φίλοι μου μητροπολῖται Βασίλειος Ἀγχιάλου καὶ ὁ μετ' αὐτὸν προσκληθεὶς Ἀμβρόσιος Σκοπίων· ἀποχωρήσαντος καὶ τούτου, περιττὴν καί πως ἐπιζημίαν ἔκρινα τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν, μετὰ τὴν κατὰ σλαύων πολιτείαν τοῦ πατριάρχου, καὶ τὰς ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Μελετίου πομφόλυγας τοῦ ἀσυνέτου καὶ κούφου Γερμανοῦ μητροπολίτου Ταρσοῦ καὶ Ἀδάνων, παρασύραντος τὸν ἐκδεδιητημένον δημοκόπον παπὰν Γερμανὸν Ἀποστολάτον δυστυχῶς ἀντιπρόσωπον τοῦ Παναγίου Τάφου, παρασύραντα καὶ τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος Μαυροκορδάτον Νικόλαον· ἤμην δὲ σύμφωνος τοῖς ἀπὸ τοῦ 1900 συνοδικοῖς Στεφάνῳ Μεθύμνης, Κωνσταντίνῳ Χίου, Πολυκάρπῳ Βάρνης, ὁμοφρονούντων καί τινων ἄλλων, ὅτι ἡ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Μελετίου ἐκλογὴ οὐδὲν εἶχε τὸ ἀντικανονικόν.

Ἐπίσης δὲ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 1899 κακῶς ἤχησε παρὰ πᾶσι τοῖς ἁγιορείταις ὁ κατ' αὐτῶν γελοῖος πόλεμος, εἰς ὃν παρέσυρον τὸν ἀτυχῆ πατριάρχην οἱ ὤνιοι φίλοι τοῦ Χρυσάνθου βατοπεδηνοῦ Συμεὼν Παπαδάκης ταμίας τοῦ Πατριαρ-

χείου, Βασίλειος Ἀγχιάλου, συρόμενος ὑπ' αὐτοῦ, καὶ Χρυσόστομος πρωτοσύγκελλος (ὁ ταλαίπωρος Σμύρνης)· διότι καὶ τὸ κυνήγημα τριῶν βατοπεδηνῶν, ἑνὸς λαυριώτου, καὶ ἑνὸς ἀγύρτου καρακαλληνοῦ ἦτο κατάκριτον, δεικνύον τὸν «οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ζῆλον»—ὡς ἔλεγον οἱ πατέρες ἡμῶν—ἀλλὰ «τὸν μαμωνὰν τῆς ἀδικίας». Τὸν Κωνσταντῖνον ἔπαυσαν τῇ 26 μαρτίου 1901 νομίμως τὰ νομίμως συγκεκροτημένα «δύο σώματα», σύνοδος (8 μέλη) καὶ συμβούλιον (λαϊκοὶ 6), διότι ***ἔπρεπε ἵνα ἀρθῇ ὁ ἐν τῷ ἔθνει διχασμὸς ὁ λυμαινόμενος τὴν ἐθνικὴν ζωήν.*** Ἐξελέγη δὲ τὸ δεύτερον ὁ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἀπὸ τοῦ σεπτεμβρίου 1889 διαμένων εἰς τὸν Μυλοπόταμον πρώην Κπόλεως Ἰωακεὶμ Γ', ἀπολαύων τῆς ἀγάπης καὶ τιμῆς τῶν κυβερνήσεων Ῥωσσικῆς, Ἑλληνικῆς, Σερβικῆς, Μαυροβουνιωτικῆς, Αὐστριακῆς, καὶ ἐπ' ἐσχάτων τοῦ σουλτάνου Χαμήτ.



ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΣ
ὁρώμενος ἀπὸ τῆς θαλάσσης

Τὸν πατριάρχην Ἰωακεὶμ κατεδίωξεν οἱ ἀνώτεροι κληρικοὶ ἀπὸ τοῦ 1883 μέχρι τοῦ θανάτου· ἠγάπα δὲ καὶ ἐσέβετο ὁ λαός. Τὸν πόλεμον ὑπούλως ἐν ἀρχῇ, ἀναφανδὸν δ' ἀπὸ τοῦ 1886, διηύθυνεν ὁ κακεντρεχὴς πατριάρχης Ἰωακεὶμ Δ' ὁ ψευδοκοκόδης, ἀληθῶς δὲ Κρουσουλούδης, καίτοι τὴν ποταπὴν αὐτοῦ πατριαρχίαν ὤφειλεν εἰς τὸν Ἰωακεὶμ Γ'. Εἰς τὴν ἐκλογικὴν τοῦ 1884 συνέλευσιν ὑπῆρχον πολλοὶ λαϊκοὶ φίλοι τοῦ Γ', ὑποστηρίζοντες ἢ τὴν ἐκ δευτέρου τοῦ Ἰωακεὶμ ἐκλογὴν (μετὰ ἑξάμηνον ἀπομάκρυνσιν), ἢ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Διονυσίου Νικαίας· ὁ Δέρκων Ἰωακεὶμ, γονυπετὴς σχεδὸν, δὶς εἰς Βογιατζή-κιοϊ μεταβὰς, παρεκάλει τὸν ἐκεῖ κατοικοῦντα πρώην Κπόλεως Ἰωακεὶμ Γ' ἵνα συστήσῃ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐν τῇ συνελεύσει λαϊκοὺς φίλους αὐτοῦ ἵνα γράψωσιν ἐπὶ τοῦ ψηφοδελτίου αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα Δέρκων Ἰωακεὶμ, ὅπερ ὑπέσχετο καὶ ἐξεπλήρωσεν ὁ Γ'. Ὁ ψευδοκοκκόδης ἐξελέγη, μετὰ τὴν τοιαύτην ὑποστήριξιν, πατριάρχης, τῇ 4 ὀκτωβρίου 1884, παραιτησάμενος δὲ τὸν θρόνον (14 νοεμβρίου 1886), ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ἰωακεὶμ Γ', συνέκρινεν αὐτὸν πρὸς τὸν Κορὲ τῆς Γραφῆς καὶ συνεβούλευσε τοὺς ἀφωσιωμένους αὐτῷ ἵνα μὴ ἔχωσι σχέσιν πρὸς τὸν Κορέ. Τὸ κακότροπον τῆς σκέψεως καὶ τῆς συμβουλῆς οὐδένα ἐξετάραξε τῶν γινωσκόντων τὴν κακεντρέχειαν τοῦ ἀνθρώπου· οἱ δὲ εἰς τὸν Γ' ἀφωσιωμένοι ἔβλεπον θεμελιούμενον σύστημα διωγμοῦ κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἀγαπώντων αὐτὸν, καλουμένων ἰωακειμικῶν. Οἱ τοιοῦτοι διῶκται, ἀρχηγὸν ἔχοντες ἀρχιερέα, νοῦν ὄχι συνήθη κεκτημένον, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῦ

τὴν πνευματικὴν ἱκανότητα θυσιάσαντα εἰς ἐκπολέμωσιν τῶν ἰωακειμικῶν, ἐπέτυχον τῆς διαιρέσεως τῶν ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ ἑλλήνων. Τούτων μέγα μέρος, μέγιστον, ἠγάπα καὶ ἐσέβετο τὸν Ἰωακεὶμ, οὗ τὴν ἐκ δευτέρου ἐκλογὴν ἐπόθει καὶ ἐζήτει καὶ τὸ ἥμισυ τῶν ἀρχιερέων, ὅπερ ἐπιμελῶς καὶ διὰ μαγγανιῶν διαρκῶς ἐκρατεῖτο μακρὰν τῆς ἱερᾶς συνόδου.

Ἀλλ' ἦλθεν ἡ 25 μαΐου 1901, καὶ ὁ Ἰωακεὶμ ἐκλήθη τὸ δεύτερον ὁμοφώνως εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας· ἐσίγησαν ἐπὶ δύο σχεδὸν ἔτη οἱ πολέμιοι αὐτοῦ, κατόπιν ὅμως, ὥρμησαν εἰς τὸν ἀντεθνικὸν ἀγῶνα τῆς ἐκ νέου διαιρέσεως τοῦ ἀνὰ τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν ἑλληνικοῦ, κατ' ἀρχὰς μὲν διὰ τῶν εἰς ἐφημερίδα, μακρὰν ἡμῶν ἐκδιδομένην, ἀνταποκρίσεων, ἀπὸ δὲ τοῦ ὀκτωβρίου τοῦ 1904 διὰ τῆς ἀντεθνικῆς στάσεως ὀκτὼ μητροπολιτῶν, ὧν αἱ πράξεις, αἱ ἀντεθνικαὶ, αἱ κινήσεις, αἱ γραφαὶ ἐκτίθενται ἐν ΚΔ' καὶ ΚΕ' (1904 καὶ 1905) τόμῳ τῆς «Ἐκκλησ. Ἀληθείας». Τὰ εἰς τὴν στάσιν ἀναφερόμενα ἄρθρα αὐτῆς ἔγραψαν, ἀνὰ ἓν ἢ δύο, οἱ μετὰ τοῦ πατριάρχου συνεργαζόμενοι Ἀθανάσιος ὁ μητροπολίτης Κυζίκου, καὶ Φιλόθεος ὁ Βριέννιος ὁ Νικομηδείας, τὰ δὲ κατὰ τῶν ἑξακοντιζομένων ἐξ Ἀθηνῶν φλυαριῶν τοῦ ἱστοριογράφου Παύλου Καρολίδου συνέταττεν αὐτὸς ὁ Ἰωακεὶμ, διορθούμενα ὑπ' ἐμοῦ, κατ' ἀξίωσιν αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου, ***ὄντος ἡσύχου διὰ τὴν ἔκβασιν τοῦ δράματος. Ἥσυχοι διετέλουν καὶ οἱ μητροπολῖται, οὓς ἐσημείωσα, καὶ ἐγώ.***

Ἡμέραν τινὰ τοῦ μαΐου τοῦ 1904, ὁ Ἰωα-

κεὶμ ὁμιλῶν πρὸς ἐμὲ, περὶ τῶν εἰς τὴν «Ἡμέραν» τῆς Τεργέστης ἐκ Κπόλεως στελλομένων ἀνταποκρίσεων, μοὶ εἶπεν εἰλικρινῶς, οὐδενὸς ἄλλου παρόντος, ὅτι «τὸ παλάτι εἶνε κατηγανακτημένον κατὰ τῶν ῥαδιούργων ἀρχιερέων. Ὁ ἀρχιγραμματεὺς Ταχσὶν πασὰς μοὺ εἶπε δὶς καὶ τρὶς, «Δότε μου κατάλογον τῶν ἀρχιερέων, ὅσοι εἶναι ἐναντίον σας, καὶ ἐγὼ τοὺς διώκω ἀπ' ἐδώ»· τοῦ ἀπήντησα ὅτι αὐτὸ θὰ γίνῃ μόνον του. καὶ ἂς μὴ διωχθοῦν ἀπὸ τὸ παλάτι» – «Δεσπότη μου, ἀπήντησα, τοῦ παλατιοῦ ἡ δουλειὰ θὰ γίνῃ, καθὼς εἰς παλαιὰ χρόνια, ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου καὶ τῆς ἡσυχίας καὶ τάξεως. Οἱ ἐν τῇ κυβερνήσει ἢ εἰς τὸ παλάτι ἰσχύοντες θὰ γράψωσιν, ἴσως καὶ ἔγραψαν, εἰς Μαγνησίαν, εἰς Ῥόδον, εἰς Σέρρας, εἰς Μιτυλήνην ἵνα παρασκευάσωσι τοπικάς τινας διαστάσεις, ἀντεγκλήσεις, ταραχὰς, καὶ διαπληκτισμοὺς μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων, ἡ κυβέρνησις θ' ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὸν πατριάρχην ἵνα μεταβῇ τὸ ταχύτερον ὁ οἰκεῖος μητροπολίτης πρὸς εἰρήνευσιν ἢ συμφιλίωσιν τῶν κατοίκων, καὶ ὁ πατριάρχης θ' ἀποστείλῃ τὸν ἕνα, ἢ δύο, μετὰ ταῦτα τοὺς ἄλλους δύο κατόπιν, ἀξιώσει πάλιν τῆς Ὑ. Πύλης, ὅτι ἐπιβάλλεται τῶν ἀρχιερέων τούτων ἡ εἰς τας ἐπαρχίας αὐτῶν διαμονὴ, θὰ γράψητε καὶ θὰ διατάξητε συνοδικῶς τὴν παραμονὴν ἑκάστου εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔπραττον εἰς παλαιοὺς χρόνους οἱ πατριάρχαι, συνεννοούμενοι μετὰ τῆς Ὑ. Πύλης,»— «Ἐγὼ τίποτε τοιοῦτον δὲν θὰ κάμω· ξεύρω ὅτι ἐργάζονται ἐναντίον μου κατὰ προδιαγεγραμμένον σχέδιον, καθὼς εἶπεν εἷς ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν κ. Ἰωαννίδην· ἀλλ' ἄγνωστον τὸ

σχέδιόν των· δὲν φοβοῦμαι κανένα»-- «Τί θὰ φοβηθῆτε, παναγιώτατε!! προσέθηκα· Ἔχετε τὸ ἔθνος μαζή σας, καὶ τὸ παλάτι. Σχέδιον αὐτοὶ δὲν ἔχουν· θὰ παρωθήσουν ἕνα ἵνα ὁμιλήσῃ ἀνευλαβῶς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ πατριάρχου εἰς τὴν σύνοδον· ἡ παναγιότης σας θ' ἀπολύσητε αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἐν τῇ συνόδῳ καθηκόντων, δικαιότατα πράττων· οἱ ἄλλοι τέσσαρες, ἢ πέντε, ἢ ἓξ θὰ ἀπαιτήσουν ἵνα ἐπανέλθῃ ὡς συνοδικὸς ὁ δικαιότατα ἀπολυθεὶς, ἀπειλοῦντες ὅτι θὰ φύγουν ἐκ Κπόλεως κἀυτοὶ ἐὰν ἐκεῖνος μείνῃ ἐκτὸς τῆς συνόδου.» Τοῦτο καὶ ἐγένετο· ὡμίλησεν ἀνευλαβῶς ὁ μητροπολίτης Δυρραχίου Ἱροκόπιος, θῦμα γενόμενος τῆς πρὸς ἕνα ῥαδιοῦργον ἐκ Σινώπης ἀρχιερέα φιλίας. Ὁ πατριάρχης ἀπέλυσεν αὐτόν· ἑπτὰ ἄλλοι ἀντέστησαν, ἐπιμένοντες εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἐπανόδου τοῦ ἀπολυθέντος, καὶ κηρύξαντες ἀπεργίαν. «Οὐδὲν θὰ πράξητε»· εἶπον εἰς τὸν μητροπολίτην Ἀγχιάλου Βασίλειον, τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν πατριάρχην (1925-29) — «ἔχομεν 57 ἀρχιερεῖς ὁμοφρονοῦντας» μοὶ ἐκαυχήθη. «Γέροντά μου (παρετήρησα)· κρατήσατε τοὺς ἀρχιερεῖς· ***ἀλλὰ εἶναι σήμερον ὅλοι χωρὶς σημασίας· διότι ἡμεῖς κρατοῦμεν τὸν λαὸν τὸν ὑπὸ τῶν 57 διοικούμενον***»

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὀκτωβρίου συνεννοούμην μετὰ τῶν Ἀθανασίου Μεγακλῆ τοῦ τῆς Κυζίκου, Φιλοθέου Βρυεννίου τοῦ Νικομηδείας, καὶ Φιλαρέτου Βαφείδου τοῦ Διδυμοτείχου, ἀλλὰ πᾶν ὅπερ ἔπραττον ἐγὼ, ἔλεγον πρότερον εἰς τὸν ἰδιαίτερον γραμματέα καὶ ταμίαν τοῦ πατριάρχου Μάρκον Βασιλείου, καὶ ἀπὸ τῆς 25 ὀκτωβρίου (1904) εἰς

τὸν μητροπολίτην Χίου Κωνσταντῖνον Δεληγιάννην. Καθ' ὅλον τὸν ὀκτώβριον καὶ τὸν νοέμβριον ἔγραψα σχεδὸν ἑκατὸν ἐπιστολὰς πρὸς πολλοὺς ἀρχιερεῖς φίλους μου καὶ εἰς προκρίτους ἐπαρχιῶν, προτρέπων ἵνα στέλλωσι πρὸς τὸν Ἰωακεὶμ Γ΄ κοινοτικὰς ἐσφραγισμένας ἐπιστολὰς διαδηλώσας τὴν πρὸς τὸν πατριάρχην ἀφοσίωσιν τοῦ λαοῦ τῶν ἐπαρχιῶν· πολλοὶ τούτων ἀπήντησαν κατακρίνοντες «τοὺς ἐκπορτίσαντας ἑαυτοὺς» ἐκ τοῦ Πατριαρχείου, καθὼς ἔγραφέ μοι κατὰ λέξιν ὁ Πολύκαρπος ὁ Βάρνης· διαφυλάττω τινὰς ἀπαντήσεις ἀρχιερέων πρὸς ἐμὲ, τὰ δὲ ἐπαρχιακὰ γράμματα καὶ ψηφίσματα ἐξέδωκα πάντα εἰς τὴν «Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν» (τ. ΚΔ΄ καὶ ΚΕ΄), ἀφαιρέσας φράσεις καὶ γραμμὰς πολλὰς ἀπό τινων γραμμάτων, τοιούτων, καθαπτομένων τῆς πολιτείας ἑνὸς ἀρχιερέως κυρίως, Αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς ἐπὶ δεκαπέντε ὅλα ἔτη μετὰ πολλῆς ἐμπαθοῦς ἀσυνεσίας ἐπολέμητε τὴν ἐκ δευτέρου ἐκλογὴν τοῦ Ἰωακείμ. Ἀλλ' οὗτος τῷ 1910 συνειργάσθη μετὰ τοῦ Ἰωακεὶμ ὡς μέλος τῆς ἱερᾶς συνόδου, εἶπέ μοι δὲ ὅτι τὸν πατριάρχην αὐτὸν βλέπει οὐχὶ οἷον παρίστων αὐτῷ κληρικοί τινες καὶ λαϊκοί. Οὐδὲν ἐπέτρεψα ἵνα γραφῇ κατὰ τοῦ ἀντιϊωακειμικοῦ τούτου ἀρχιερέως εἰς τὴν «Ἐκκλ. Ἀλήθειαν».

Ἀλλ' εἰς τὸν ὑπὲρ τοῦ Ἰωακεὶμ λελογισμένον ἡμῶν ἀγῶνα ἀντιτιθέμενον εἴχομεν αὐτὸν τοῦτον. Ἐκ τῆς πόλεως Σερρῶν ἀπεστάλη «ἐκδήλωσις ἀφοσιώσεως» ἐπιδοκιμάζουσα τὰς πράξεις τοῦ πατριάρχου, καὶ λοιπὸν ἀποδοκιμάζουσα τοὺς ἀσυνέτους αὐτοῦ πολεμίους· ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ Γρηγόριος ὁ μητροπολίτης Σερρῶν, τότε

συνοδικὸς, δικαιότατα διωχθεὶς ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ ἐκ τῆς συνόδου, ὁμοῦ μετὰ τῶν μητροπολιτῶν Δυῤῥαχίου, Ῥόδου, καὶ Ἐλευθεροπόλεως. Ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν ὁ Σερρῶν Γρηγόριος ὑποβάλλει εἰς τὸν τότε πρόεδρον τῆς «Ἐκκλησ. Ἀληθείας» ἄλλην ἐκδήλωσιν ὑπὲρ ἑαυτοῦ· ἄρα κατὰ τοῦ πατριάρχου. Καὶ ὅμως ὁ πατριάρχης ἐδείχθη πρόθυμος εἰς ἔκδοσιν τῆς γρηγοριανῆς ἐκδηλώσεως, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸ τυπογραφεῖον, ἐστοιχειοθετήθη δ' ἀμέσως ὑπὸ τῶν ἐργατῶν, φοβουμένων τὴν ὀργὴν τοῦ πατριάρχου. Ἀντέστην· καὶ ἔγραψα παρευθὺς εἰς τοὺς μητροπολίτας Ἀθανάσιον Κυζίκου, Φιλόθεον Νικομηδείας, καὶ Φιλάρετον Διδυμοτείχου, συνιστῶν ἵνα παύσωμεν ἐκδίδοντες τὴν «Ἐκκλησ. Ἀλήθειαν» — ἐὰν πέπρωται ἵνα δέχηται διατριβὰς ἀποδοκιμαζούσας τὸν πατριάρχην.

Αἱ τῶν τριῶν ἀπαντήσεις παρατίθενται κατωτέρω, πάντοτε δὲ προσέτρεχον εἰς αὐτοὺς, ἐξουδετερῶν τὴν τοῦ Ἰωακεὶμ προθυμίαν πρὸς δημιουργίαν συζητήσεων. Ἤθελε τὰς συζητήσεις, καὶ αὐτὰς τὰς σφοδροτέρας. Μετὰ συνοδικήν τινα συνεδρίασιν, ἐξελθὼν ὁ μητροπολίτης Ξάνθης Ἰωακεὶμ ὁ Σγουρὸς (1903), ὁ μετὰ ταῦτα (1910-12) Θεσσαλονίκης, ἐχαρακτήρισεν ἐν ἀγανακτήσει, λίαν εὐφυῶς, ἐνώπιον ἡμῶν, τὴν τοιαύτην τάσιν τοῦ Ἰωακείμ· «Πάλιν ὀλίγον ἔλειψε σήμερον ἵνα δημιουργήσῃ θύελλαν ὁ πατριάρχης. Μὰ ὁ εὐλογημένος εἶναι ἱκανὸς, μέσα στὴ γαλήνη τοῦ λιμανιοῦ, ἵνα κάμῃ φουρτοῦνα μὲ τὰ κουπιὰ τῆς βάρκας του».

Ἐκτὸς ἀθηναϊκῆς τινὸς ἐφημερίδος, ἔγραφεν

Συνοδικῶς ἀπεφασίσθη νὰ μὴ δημοσιευθῇ τίποτε ἐξ αὐτῶν. Ἐὰν ἄλλη ἀπόφασις ἐγένετο κατόπιν, τὴν ἀγνοῶ.

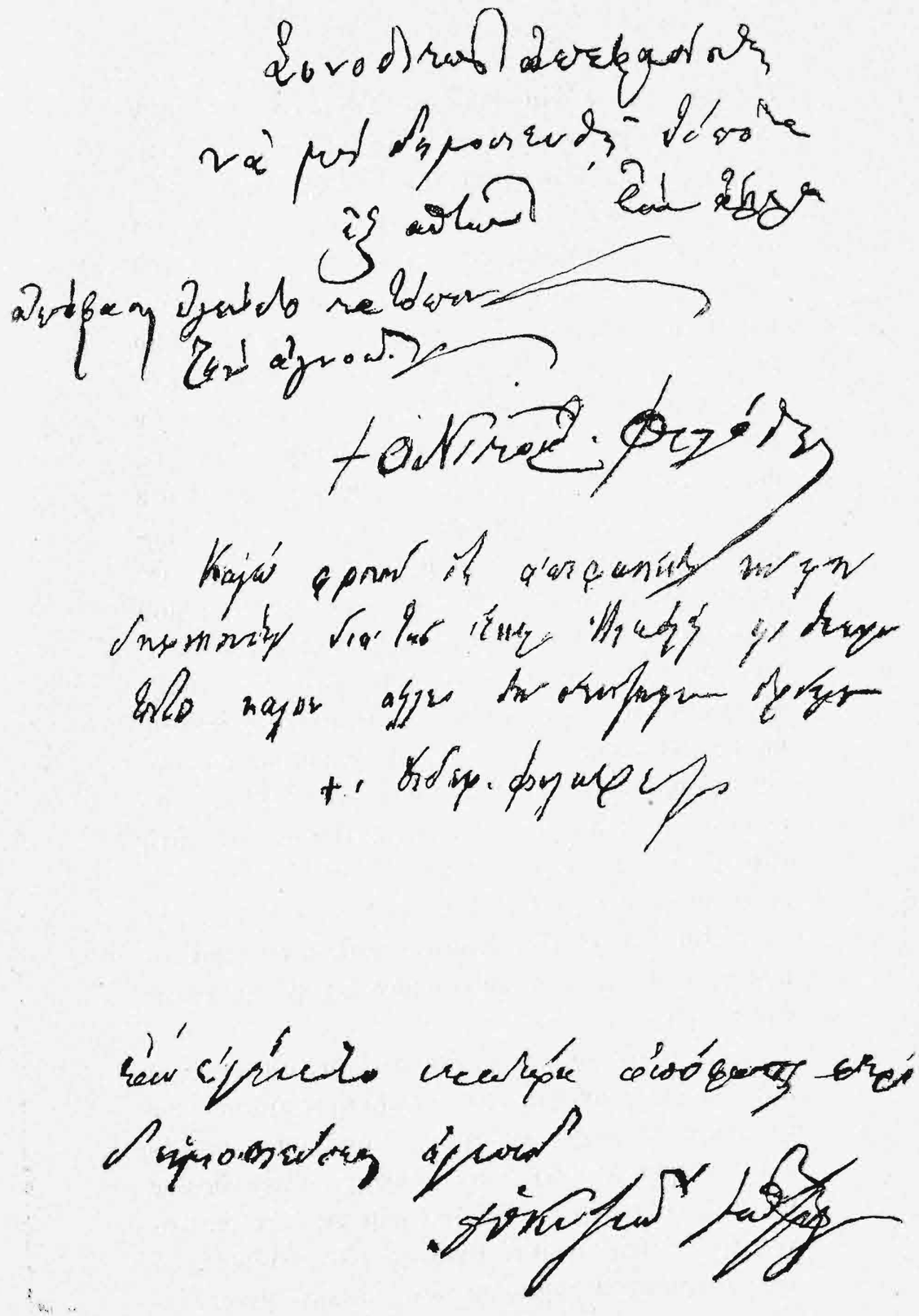
† ὁ *Νικομηδείας Φιλόθεος*

Καγὼ φρονῶ ὅτι ἀπεφασίσθη νὰ μὴ δημοσιευθῇ διὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας, καὶ θεωρῶ τοῦτο καλόν, ἄλλως θὰ ἀνοίξωμεν δρόμον

† ὁ *Διδυμοτείχου Φιλάρετος*

Ἐὰν ἐγένετο νεωτέρα ἀπόφασις περὶ δημοσιεύσεως ἀγνοῶ.

† ὁ *Κυζίκου Ἀθανάσεως*



εἰς τὴν «Νέαν Ἡμέραν» τῆς Τεργέστης ἐναντίον τοῦ Ἰωακεὶμ, ἐπὶ διετίαν, ὁ διδάσκαλος τῶν ἑλληνικῶν ἐν τῇ θεολογικῇ τῆς Χάλκης σχολῇ Μιχαὴλ Ι. Κεφάλας. Εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἐξεδόθη καί τι μακρὸν ὑπόμνημα, κατακρίνον τὴν πορείαν τοῦ Ἰωακείμ· αὐτὸ συνέταξεν ὁ μητροπολίτης Ἀγχιάλου Βασίλειος. Εἰς τὴν τεργεστηνὴν ἔγραφεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀρθρίδιά τινα κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ ὁ συντάκτης αὐτῆς. Ὅταν δὲ εἰς ἓν τοιοῦτον ἀπεκάλυπτεν ἐπεισόδιόν τι μακεδονικὸν, ὅπερ ἔπρεπε ἵνα τηρηθῇ μυστικὸν, ἠρξάμην ἔκτοτε ἵνα γράφω ἐπανειλημμένως εἰς τὴν «Ἐκκλ. Ἀλήθειαν» διὰ τὸν τῆς «Ἡμέρας» συντάκτην ὡς «ἀπολέσαντα πᾶσαν ἐθνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ συνείδησιν». Τοῦτο δ' ἐπαναλαμβανόμενον παρώργισε τοσοῦτον αὐτὸν, ὥστε, μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἀνταρσίας τῶν ὀκτὼ, ἵνα διατυπώσῃ κρίσεις δῆθεν καὶ συμπεράσματα, ἅτινα ἐδίδαξεν εἰς αὐτὸν ἡ δυσάρεστος διὰ τοὺς ἀντάρτας ἔκβασις τοῦ πατριαρχικοῦ δράματος· καὶ διετείνετο ὅτι αὐτὴ ἦτο ἡ ἀλήθεια, ***καὶ ἂς γαυγίζωσιν οἱ ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς μαγειρείοις ἐνδιαιτώμενοι σκύλοι.*** Οὕτω δ' ἔδειξεν ἑαυτὸν ἀπολέσαντα καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς κοινότερον λεγομένης καλῆς ἀνατροφῆς.

Τὴν τάσιν τοῦ Ἰωακεὶμ περὶ λεπτομεροῦς, ἢ καὶ σφοδρᾶς συζητήσεως ἐν πάσῃ ὑποθέσει, εἰς ἣν ἐσύρετο, χωρὶς οὐδεμιᾶς ἐπισήμου προσκλήσεως, ἐξεμεταλλεύθη ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Φώτιος, παρασύρας τὸν Ἰωακεὶμ εἰς τὴν ἀκατανόητον ἐκείνην ὁρμὴν ἁγιοταφιτῶν τινῶν κατὰ τοῦ πατριάρχου Δαμιανοῦ τῶν Ἱεροσολύμων. Ἦ-

σαν οἱ πρῶτοι μῆνες τοῦ 1909, ὅτε ἐνεφανίσθη ὁ Φώτιος (18 ἰανουαρίου) εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατὰ συμβουλὴν τοῦ Ἰωάννου Γρυπάρη, πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῇ συνόδῳ μόνον εἷς ἀρχιερεὺς ἦτο σύμφωνος πρὸς Ἰωακεὶμ, Φώτιον καὶ Γρυπάρην, ἕνδεκα δὲ κατὰ τῶν τριῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ Δαμιανοῦ, μετὰ δωδεκάτου τοῦ ἔξω τῆς συνόδου μένοντος Ἀγχιάλου Βασιλείου· μετ' αὐτοῦ συνειργαζόμεθα ἐγὼ μὲν ἐν Κπόλει, Ψάχος δὲ καὶ Καρολίδης Παῦλος ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα βεβαίως ὁ φίλος μου κ. Ν. Δ. Λεβίδης, τότε ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν, ἐνθυμεῖται πόσας ἐπιστολὰς ἔγραψα μέχρις ἰουνίου πρὸς αὐτὸν, πρὸς τὸν Βαλτατζὴν, καὶ πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν Θεοτόκην (μίαν ὑπερεπιμήκη) ὑπὲρ τοῦ Δαμιανοῦ, οὗ οἱ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐναντίοι συνεφιλιώθησαν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ μετ' αὐτοῦ. Τοῦτο μαθὼν μετέβην ἵνα ἐρωτήσω τὸν Ἰωακεὶμ τί πρέπει ἵνα γράψωμεν εἰς τὴν «Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν» περὶ τῆς συμφιλιώσεως. «Ἂς περιμείνωμεν ὀλίγον ἀκόμη (μοὶ εἶπε)· πρέπει ἵνα στείλουν εἰς ἡμᾶς τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐκεῖ καταστάσεως, καὶ πῶς ἐγένετο ἡ συμφιλίωσις, καὶ κατόπι θὰ κρίνωμεν». —«Δεσπότη μου (ἀπήντησα)· κἀμμιὰν ὑποχρέωσιν δὲν ἔχουν οἱ ἁγιοταφῖται οἱ περὶ τὸν Δαμιανὸν ἵνα γράφουν εἰς ἡμᾶς ἀπολογίαν. Ὑπεκινήθησαν εἰς στάσιν, τῆς ὁποίας οἱ πρωτεργάται διαμένουσιν ἐν Κπόλει. Κατέστειλαν τὴν ἀνταρσίαν μόνοι, συνεφιλιώθησαν, ἀνήγγειλαν τὴν ἐπελθοῦσαν γαλήνην, αὐτὸ φθάνει Ἔπειτα, παναγιώτατε, θὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὴν ἐχθρικὴν ἀπέναντι τοῦ Δαμιανοῦ στάσιν; Θὰ ἀπομονοθῶμεν καὶ ἀπὸ τὸ Πα-

τριαρχεῖον Ἱεροσολύμων. Ἤδη εἴμεθα ἀποχωρισμένοι καὶ ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἕως ποῦ ἐννοοῦν ἵνα φθάσουν οἱ μεγάλοι πατριῶται ;»—«Θὰ διορθωθῇ καὶ αὐτὸ» ἀπήντησε.

Τὸν ἰούνιον ἡσυχάσαμεν, ὁ δὲ Δαμιανὸς διώρισε δύο τῶν πολεμίων αὐτοῦ ἀντιπροσώπους τὸν μὲν ἐν Κρήτῃ, τὸν δὲ ἐν Ταηγανίῳ. Ἐνθυμοῦνται δὲ οἱ δύο τὴν εἰς ἐμὲ ἐπίσκεψιν αὐτῶν, ἐπὶ σκοπῷ ἵνα γράψω πρὸς τὸν παλαιὸν φίλον μου τὸν Δαμιανὸν, παρακαλῶν ἵνα διορισθῶσιν εἰς Ἀθήνας, ἀντὶ τῆς Κρήτης, καὶ εἰς Μόσχαν, ἀντὶ τοῦ Ταηγανίου. «Αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν τώρα» εἶπον. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν ἐγεννήθη ἐν Κρήτῃ, ἔπρεπε δ' εἰς ἀπάντησιν ἵνα εἴπω πρὸς αὐτὸν ὅτι «πρὸς κρῆτα κρητίζει». Ἀνήγγειλα τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὸν Ἀγχιάλου, παρατηρήσας συνάμα ὅτι, ὁ μὲν θέλει τὴν Μόσχαν, εἰδήμων ὢν τῆς ῥωσσικῆς, ἵνα ῥαδιουργῇ κατὰ τοῦ Δαμιανοῦ παρὰ τῷ ῥωσσικῷ κλήρῳ, ὁ δὲ ἵνα ὑπονομεύῃ ἐν Ἀθήναις αὐτὸν παρὰ τῇ κυβερνήσει τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Ἔφθασεν ὁ ἰούλιος. Ἐσπέραν τινὰ ὁ Ἰωακεὶμ, πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ἐκάλεσεν ἐμὲ καὶ τὸν πατριαρχικὸν ἀρχιγραμματέα Χρῆστον Παπαϊωάννου, καὶ λαλήσας ἐν ὀλίγοις περὶ τῆς ἀπομονώσεως, περὶ ἧς εἶπον αὐτῷ τέσσαρας σχεδὸν μῆνας πρότερον, διέταξεν, ἐπειδὴ θὰ ὑποβάλῃ πρότασιν ἀνασυνδέσεως τῶν σχέσεων πρὸς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἁγίας Σιὼν, ἵνα γράψωμεν δύο σχέδια πατριαρχικῶν καὶ συνοδικῶν γραμμάτων, τὸ μὲν πρὸς τὰς αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας (διὰ τὴν Ἀντιόχειαν), τὸ δὲ πρὸς τὸν ταύτης πατριάρχην Γρηγόριον. Ἐρωτῶ τὸν Ἰωακεὶμ «Τί ἐνεκρίθη ἐν συνόδῳ, καὶ τί ἐπροτείνατε, ὥστε ἵνα μὴ μένωμεν μακρὰν τῆς προτάσεώς σας» — «Θὰ κάμω τὴν εἰσήγησιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχεδίων σας» — «Τί θὰ ᾖναι τὸ κέντρον, περὶ τὸ ὁποῖον θὰ στρέφωνται τὰ σχέδια;» — «Θὰ γράψετε ὅ,τι σᾶς φωτίσῃ ὁ ἅγιος Θεὸς» ἀπεκρίθη.

Ἐνίοτε ὁ Ἰωακεὶμ ἐσκέπτετο πράγματα ἀπραγματοποίητα, καὶ κατεσκεύαζε κρίσεις παραδόξους. Τὸν αὔγουστον τοῦ 1906, συνέστησε καλῶς ποιῶν ἐπιτροπείαν ἐξ ἐμοῦ, τοῦ ἀρχιγραμματέως τοῦ πατριαρχ. γραφείου Ἰωάννου Τανταλίδου, (τοῦτον ἀνεπλήρου ὁ κ. Χρ. Παπαϊωάννου), τοῦ ἀρχιγραμματέως τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ συμβουλίου Παναγ. Νικολοπούλου, τοῦ ἀρχιμανδρίτου Καλλινίκου Δεληκάνη, καὶ ἑνὸς δικηγόρου. Συνεσκέπτοντο μετὰ τοῦ Ἰωακεὶμ οὗτοι καθ' ἑβδομάδα διὰ τὰ εἰς τὴν «Ἐκκλησ. Ἀλήθειαν» ἐκδοθησόμενα ἄρθρα περὶ ζητημάτων γενικοῦ χαρακτῆρος. Εἷς τινα τῆς ἐπιτροπείασ ταύτης συνεδρίασιν, ἤρξατο ἀναπτύσσων ὁ πατριάρχης τὴν ἀνάγκην τῆς συντάξεως σπουδαίων ἄρθρων κατὰ τῶν βουλγάρων ἀρχιερέων, ὅτι «ἐχειροτονήθησαν ὑπὸ καθῃρημένων καὶ ἀφωρισμένων ἀρχιερέων, καὶ πρέπει ἵνα διαφωτισθῇ ὁ βουλγαρικὸς λαὸς ὅτι οἱ ἱερεῖς του δὲν ἔχουν ἱερωσύνην, ὅτι ὁ λαὸς οὔτε βαπτισμένος εἶναι, οὔτε ἁνδρευμένος, διότι οἱ παπάδες του ἐχειροτονήθησαν ἀπὸ ἀνθρώπους στερουμένους ἱερωσύνης» κλπ. Ὁ παπὰ Δεληκάνης ἀμέσως ἀπαντᾷ· «Μάλιστα, παναγιώτατε, τοιοῦτον ἄρθρον ὁ κ. Μ. Γεδεὼν μόνος εἶναι κατάλληλος ἵνα γράψῃ, διότι ἀπὸ τοῦ 1870 ἔχει μελετημένον τὸ βουλγαρικὸν ἐκκλη-

σιαστικὸν ζήτημα». Οὐδεὶς προσέθηκέ τι κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐγίνετο καὶ σκέψις ἄλλη περὶ ἄλλων ἄρθρων τῆς «Ἐκκλησ. Ἀληθείας».

Ἦτο μία νὺξ ὀκτωβριανή, σχεδὸν 7 μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε ὁ Ἰωακεὶμ λέγει, λύων τὴν συνεδρίασιν· «Δὲν ἔχομεν ἄλλο τι 'να σκεφθῶμεν· ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ».—«Δεσπότη μου· μίαν ἀπορίαν ἔχω 'να διατυπώσω· εἶπον. Τὸ ἄρθρον αὐτὸ θέλετε 'να γραφῇ εἰς τὴν «Ἐκκλ. Ἀλήθειαν» ἢ εἰς τὸν «Ταχυδρόμον» ἢ ἀλλοῦ;»—«Κρίνω καλὸν 'να τυπωθῇ εἰς τὸ ἐπίσημον φύλλον τῆς Μ. Ἐκκλησίας»—«Παναγιώτατε. Τὸ ἐπίσημον φύλλον ἀδύνατον 'να ὑποστηρίξῃ τοιαύτην ἄγνωστον διδαχὴν, ἢ ξενίζον εἰς τὴν ἐπιστήμην δόγμα. Τίς ἐδίδαξεν ὅτι ἡ καθαίρεσις αἴρει τὴν ἱερωσύνην; Δὲν αἴρει αὐτὴν οὔτε καθαίρεσις, οὔτε ἀφορισμὸς, οὔτε ὁ μετὰ χειροτονίαν γάμος. Ἡ ἱερωσύνη, παναγιώτατε, περιάπτει χαρακτῆρα ἀνεξίτηλον».—Ἐνταῦθα ὁ μακαρίτης Δεληκάνης, διακόπτων ἡμᾶς, λέγει caracter intellibilis. «Μάλιστα, παναγιώτατε· τὸν τοιοῦτον χαρακτῆρα οὐδεμία καθαίρεσις ἀφαιρεῖ, ὁ δὲ κεκτημένος αὐτὸν ἐπίσκοπος δύναται 'να μεταδώσῃ εἰς ἄλλον, παρανόμως μὲν, ἀλλ' ὄχι ἀκύρως».—«Διατί λοιπὸν καθαιρεῖ ἡ Ἐκκλησία;» ἠρώτησεν ὁ πατριάρχης·—«Ἀγνοῶ διατὶ καθαιρεῖ· ἀπήντησα· οὔτε Οἰκουμενική τις σύνοδος ἀφῄρεσε τὴν ἱερωσύνην ἀπὸ τῶν ἀφορισθέντων ὑπ' αὐτῆς, οὔτε ἡ παναγιότης σας ἐπεμείνατε εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ καθαίρεσις ἀφαιρεῖ τὴν ἱερωσύνην. Ἐνθυμεῖσθε βεβαίως, δεσπότη μου, τί ἀπεφασίσατε τῷ 1882 διὰ τοὺς εἰς τὰς ἐπαρχίας Σιάρκιοϊ βουλγάρους σχισματικοὺς ἀρχιερεῖς· αὐτοὶ ἐχειροτονήθησαν, Νήσης-Νισάβας, ἀπὸ τὸν ἀφορισθέντα καὶ ἀναθεματισθέντα Μακαριουπόλεως Ἱλαρίωνα. Ἀνεθέσατε εἰς τὴν ἱεραρχικὴν σύνεσιν τοῦ ἁγίου ἐκείνου ἀρχιερέως τοῦ σοφοῦ Μιχαὴλ τοῦ Βελιγραδίου 'να ἀποφασίσῃ τὸ πρέπον. Καὶ ὁ ἀείμνηστος Μιχαὴλ ἀπεδέξατο εἰς τοὺς βαθμούς των καὶ τὸν Νήσης Βίκτωρα, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διάκους. Διατί δὲν τὸν ἐπετιμήσατε; Διότι ἔπραξε σύμφωνα μὲ τὴν διηνεκῆ πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας». Προσέθηκά τινα παραδείγματα ἀπὸ τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς, ἀπὸ τῆς Ζ΄ ἐν Νικαίᾳ, ἀπὸ τῆς ἐπὶ Μεθοδίου πατριάρχου (843) συνόδων, καὶ ἠρώτησα· «Ἐπιμένετε; παναγιώτατε. Ἐὰν ἡ «Ἀλήθεια» γράψῃ ἀντίθετά τινα πρὸς ὅσα ἀνέπτυξα, καὶ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς τοιαύτης ἐκδοχῆς, οἵαν ζητεῖτε, τί ἆρά γε θὰ ἐμπορέσωμεν 'να γράψωμεν ὑποστηρίζοντες τὴν θέσιν μας; Ἴσως ὁ «Ταχυδρόμος» ἢ ἡ «Κωνσταντινούπολις» δύνανται 'να γράψωσιν, ἂν ἐπιμένετε».—«Δὲν ἐπιμένω» εἶπεν ὁ πατριάρχης. Ἐδέχετο πάντοτε τὰ συμπεράσματα πάσης σοβαρᾶς ἐρεύνης.

Ἐξήλθομεν τῆς αἰθούσης, στραφεὶς δὲ πρὸς τοὺς συναδέλφους εἶπον· «κύριοι παληοδιδάκτορες· ἐσπούδασες τὸ κανονικὸν δίκαιον καλῶς εἰς τὴν Ῥώμην· πρὸς τὸν Δεληκάνην. Ἐσπούδασες σὺ βεβαίως ἄριστα αὐτὸ εἰς τὸ Παρίσι· πρὸς τὸν Νικολόπουλον. Ἐσπούδασες σὺ λαμπρότερον αὐτὸ τὸ δίκαιον, ἀπὸ ἀπόψεως ὀρθοδόξου, εἰς τὴν θεολογικὴν ἀκαδημίαν τῆς Πετροπόλεως· πρὸς τὸν κ. Παπαϊωάννου. Διατί με ἀφίνετε μόνον 'να συζητῶ μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ ν' ἀντιστέκωμαι εἰς παραδόξους θεωρίας; Ἐγὼ δὲν ἔχω δίπλωμα θεο-

λογίας». —«Ἄρχον· ἀπήντησεν ὁ Δεληκάνης· σὺ ἔχεις οἰκειότητα πολλὴν μὲ τὸν πατριάρχην· αὐτὸς σὲ θεωρεῖ μᾶλλον ὡς συνάδελφον παρὰ ὡς ὑπάλληλον· τοῦ ὁμιλεῖς μὲ τόλμην, καὶ σὲ ἀκούει. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς σιωπῶμεν. Ἡμεῖς δὲν ἠμποροῦμεν ἵνα τοῦ ὁμιλήσωμεν μὲ τόσον θάῤῥος».

Ἔπρεπε δὲ ἵν' ἀντιτίθηταί τις μετὰ παῤῥησίας εἰς τὸν ἀείμνηστον πατριάρχην, διατάττοντα πολλὰ καὶ παράδοξα πρὶν ἐξονυχίσῃ αὐτὰ, πρὶν ἐρωτήσῃ καὶ ἄλλων τὴν γνώμην. Ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1903 μέχρι τοῦ νοεμβρίου μὲ διέταττε ἵνα γράψω ἔντονον ἄρθρον εἰς τὴν «Ἐκκλ. Ἀλήθειαν» ὅτι ***θὰ προάγωνται εἰς ἀρχιερωσύνην μόνον οἱ τελειοδίδακτοι πτυχιοῦχοι τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς***· καί ποτε, εἰς ἓν διάλειμμα συνοδικῆς συνεδριάσεως, συνέστησε τοῖς μητροπολίταις Φιλοθέῳ Βρυεννίῳ καὶ Φιλαρέτῳ Βαφείδῃ ἵνα ἐπιβληθῶσιν εἰς ἐμὲ, διότι παρακούω εἰς τὴν διαταγὴν αὐτοῦ. Τὴν ἑσπέραν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, προσῆλθον εἰς τὸν Ἰωακεὶμ, καὶ ἠρώτησα ἐὰν ἐπιμένῃ ἵνα γραφῇ καθ' ὃν τρόπον διετύπωσε τὸ περὶ τῶν τελειοφοίτων θεολόγων ἀρθρίδιον, καὶ ἐπέμεινε. «Μὲ συγχωρεῖτε, παναγιώτατε, ἀντέλεξα· καθ' ἣν ἡμέραν θ' ἀναγινώσκηται ἡ τοιαύτη ἀπόφασίς σας, οἱ χριστιανοὶ δὲ μανθάνουν τὴν χειροτονίαν τοῦ διάκου Παρθενίου Βαρδάκα, τελειοφοίτου μόνον τῆς Ῥιζαρείου σχολῆς, ὡς ἐπισκόπου Κίτρους· νομίζω μάλιστα ὅτι καὶ «φίλησε χέρι». —«Μάλιστα» ἀπήντησεν — «Ἐδῶ ἔχετε τὸν Ἀθαν. Πιπέραν· βεβαίως θὰ προαχθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμόν· ἀλλ' εἶναι τελειοδίδακτος ῥωσσικῆς θεολογικῆς ἀκαδημίας. Ἔχετε τὸν Δεληκάνην· αὐτὸς ὅμως εἶναι τρόφιμος τοῦ κολλεγίου τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ῥώμης. Δὲν θὰ τοὺς χειροτονήσητε μιὰν ἡμέραν ἀρχιερεῖς;» —«Μάλιστα μοὶ εἶπεν· ἀλλ' αὐτοὶ ὑπηρετοῦν εἰς τὴν πατριαρχικὴν αὐλήν». — «Τότε λοιπὸν θὰ τεθοῦν ὅρια εἰς τὴν ἀπόλυτον αὐτὴν ἰδέαν σας, παναγιώτατε. Ἂν τὸ ἀφήσωμεν ἀόριστον, θὰ ἐκτεθῶμεν» —«Γράψε λοιπὸν κατὰ ἀλήθειαν, ἐν φόβῳ Θεοῦ». Καὶ ἔγραψα καθὼς εἶπον εἰς αὐτόν.

Πολλάκις ἔπρεπε ἵνα μένωμεν μέχρι τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ φύλλου τῆς Ἀληθείας, ὑπὸ φόβου μὴ πέντε λεπτὰ πρὸ τῆς ἐκτυπώσεως ἀποστείλῃ «κἀνὲν communiqué». Διότι, μίαν ἑσπέραν πέμπτης, διορθώσας τὸ φύλλον τὸ μέλλον ἵνα ἐκτυπωθῇ τὴν πρωΐαν τῆς παρασκευῆς, ἤκουσα μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐλέγχους καὶ παρατηρήσεις φίλων, διότι ἀφίνω ἵνα ἐκδίδῃ ἡ Ἀλήθεια δηλώσεις ἀσυναρτήτους. Εὗρον λοιπὸν ὅτι, μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ φύλλου ὑπ' ἐμοῦ καὶ τὴν κύρωσιν (ἔγραφα συνήθως approuvé), ἀπέστειλεν ὁ πατριάρχης πρὸς τὸν ὑποβοηθόν μου — πρὸ τοῦ 1885 ἀρχιπαιδονόμον τῆς κεντρικῆς ἑλληνικῆς σχολῆς Ἀδριανουπόλεως — μίαν δήλωσιν περί τινων ἐκτρόπων τολμωμένων ὑπὸ παπάδων, ἐν Κπόλει, καὶ παρετήρει· «Ἐπὶ τῶν ἐκτρόπων τούτων ***ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἁρμοδίων***». Προσῆλθον εἰς τὸν πατριάρχην, παρακαλῶν δῆθεν ἵνα διατάξῃ τὸν ἀνθυποσυντάκτην μου «ἵνα μὴ γράφῃ παράξενα πράγματα, διότι αὐτὸς ἔγραψε βεβαίως αὐτά». «Ἐγὼ τὸ ἔγραψα» μοὶ εἶπεν· — «Ἁρμόδιος εἶσθε σεῖς, παναγιώτατε· κατασκευάζετε δὲ ἐδῶ «κύκλον διάλληλον» εἶπον — δῆλα δὴ ὁ οἰκουμενικὸς πα-

τριάρχης Ἰωακεὶμ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κπόλεως Ἰωακεὶμ»— «Ἔχεις δίκαιον —μοὶ εἶπε— μὲ διέφυγεν ἡ σύμπτωσις τῶν δύο ἰδιοτήτων. Εἰς τὸ ἑξῆς, ἐὰν γράφω τίποτε, βλέπε καὶ διόρθωνέ το».

Ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν ἀπεφάσισε ἵνα γράψῃ περὶ Ἁγίου Ὄρους «πληροφορίας διὰ τοὺς ἀγνοοῦντας». Ἐξετύπωσε τὸ φυλλάδιον εἰς σελίδας 16, ἐν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ, ἐν ἀγνοίᾳ καὶ τοῦ μητροπολίτου Χίου Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ γραμματέως αὐτοῦ Μάρκου, καὶ ἐμοῦ. Μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν, καὶ οἱ τρεῖς μετέβημεν, ὄχι ὁμοῦ, καὶ ὑπεβάλλομεν προχείρως ὀλίγας παρατηρήσεις ἐπί τινων ἐδαφίων. Ἐδέξατο τὰς κρίσεις ἡμῶν, ἔγραψεν ἄλλο εἰς 20 σελίδας, ἐτύπωσεν αὐτό, διέταξε δὲ ἵνα πυρπολυθῶσι τὰ πρῶτα ἀντίτυπα. Μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν καὶ τοῦ δευτέρου, παρατηρήσαντες ἄλλας παραλείψεις, ἐξεθέσαμεν εἰς αὐτὸν εἰλικρινῶς τὰς κρίσεις ἡμῶν. Ἀπεδέξατο καὶ αὐτὰς περὶ τῶν ἐλλείψεων καὶ τοῦ νέου φυλλαδίου, καὶ διέταξε ἵνα πυρποληθῇ καὶ αὐτό. Ἐκάησαν ἐν τῷ κήπῳ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου τὰ φυλλάδια, ἀλλ' ἀπήλλαξα τῆς ὁλοκαυτώσεως περὶ τὰ 25 ἀντίτυπα· τούτων ἔδωκά τινα εἰς ὀλιγίστους φίλους, τιμῶντας τὴν μνήμην τοῦ Ἰωακεὶμ τοῦ Γ'.

Πάντα ταῦτα παραβλέπονται καὶ ἄλλαι τινὲς ἀδυναμίαι, ἀπέναντι τῆς πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους ἀφοσιώσεως καὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ εὐγενῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ὧν καὶ μόνη ἡ ἐκδήλωσις ἦτο φόβος μὴ παρασκευάσῃ δυσχερείας εἰς αὐτόν. Τῷ 1880 ἢ 79, ἐτόλμησε ἵνα γράψῃ γράμμα πρὸς τὸν ὑπουργὸν τοῦ ἐβκαφίου, παρακαλῶν ἵνα ἐπιτιμήσῃ

τοὺς χοντζάδες τῆς Ἁγίας Σοφίας, διότι ἀφαιροῦντες ψηφίδας μουσιακὰς ἀπὸ τοιχογραφιῶν ἐπώλουν εἰς τοὺς ξένους· ὁ ὑπουργὸς ἀναγνοὺς τὸ πατριαρχικὸν γράμμα εἶπεν εἰς τὸν κομιστήν· Ἂς μένῃ ἥσυχος. ὁ πατριάρχης· διὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν φροντίζομεν ἡμεῖς ***ὡς κτῆμα ἡμῶν***.

Ἡ πρὸς τὸν δικέφαλον ἀετὸν ἀγάπη τοῦ Ἰωακεὶμ ἦτο πολὺ μεγάλη. Κατὰ τὴν πρώτην ἱερατείαν αὐτοῦ κατεσκεύασεν ἕνα μικρὸν δικέφαλον ἴσον πρὸς ἕνα σπουργίτην, ἐκ στιλπνοῦ μετάλλου, καὶ ἐκάρφωσεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς πρώρας τοῦ ἀκατίου αὐτοῦ. Προέβη δὲ καὶ περαιτέρω, κατασκευάσας κομψὰ γιλέκια (σταυρωτὲς κοινότερον) διὰ τοὺς καηκτσῆδες (κωπηλάτας) καὶ διατάξας ἵνα κεντήσωσιν ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους (τῆς ῥάχεως) τὸν δικέφαλον. Ὑπὸ τῶν χαφιέδων τοῦ παλατιοῦ παρετηρήθη τὸ τόλμημα, καὶ διὰ τοῦ μεγάλου λογοθέτου συνεστήθη ἡμιεπισήμως ἡ ἄρσις τῶν πατριαρχικῶν συμβόλων. Ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι ἐτόλμησε. Διέταξε ἵνα κατασκευασθῇ μικρὸς ἀνδριὰς, ὕψους 20 ἑκατοστῶν, τοῦ Γρηγορίου Ε', μετὰ τοῦ εἰς τὸν λαιμὸν αὐτοῦ τυλισσομένου σχοινίου. Τὸν μικρὸν τοῦτον ἀνδριάντα εἶχε παρὰ τὴν μεγάλην καθέδραν, εἰς τὸ Μ. Συνοδικὸν, τοποθετήσας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Μετὰ τὴν ῥαδιουργηθεῖσαν παραίτησιν τοῦ Ἰωακεὶμ, ἀφῃρέθη τῷ 1884 καὶ ὁ μικρὸς ἀνδριὰς, ῥιφθεὶς ἴσως εἰς τὸ σκευοφυλακεῖον· ἀντ' αὐτοῦ ἀνηρτήθη ὑπεράνω τῆς καθέδρας μέγας σουλτανικὸς τουγρὰς, οὗ τὴν ἀποστολὴν ἐζήτησεν ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων ὁ τότε διοικῶν τὴν ὀρφανὴν Ἐκκλησίαν Κπόλεως·

συναφὴς ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τοῦ Γρηγορίου

Ε΄. Κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡμῶν ἡλικίαν, παρερχόμενοι ὄπισθεν τῆς θύρας, εἰς ἣν ἐκρεμάσθη ὁ ἀείμνηστος πατριάρχης, ἐβλέπομεν κατὰ τὰς ἱερατείας Σωφρονίου Γ΄ καὶ Γρηγορίου ΣΤ΄ (1863-1871) διατηρουμένην τὴν ἁρπάγην (τσεγκέλι), εἰς ἣν προσέδεσαν «τὸ σχοινὶ τοῦ πατριάρχη». Μετά τινα ἔτη παρετηρήσαμεν τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ τσεγκελιοῦ, καὶ ἠκούσαμεν ὅτι, πιθανῶς ἀφῆρεσεν αὐτὸ ὁ κατὰ ἰούλιον καὶ αὔγουστον 1871 τοποτηρητὴς Διονύσιος ὁ Διδυμοτείχου, πρότερον Κρήτης, ἀξιοσημείωτος φιλότουρκος. Οὐδαμῶς ἔβλαπτε τὸ Πατριαρχεῖον ἡ ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ Γρηγορίου «τοῦ κρεμασθὲν» —ὡς ὁ χύδην λαὸς ἔλεγε—συντήρησις τοῦ τσεγκελιοῦ, ἀφοῦ ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη διεφυλάττετο μετ' εὐλαβείας ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς τεμάχιον μικρὸν τοῦ σχοινίου ἐντὸς ὑελίνου δοχείου.

Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἰωακεὶμ τῶν ἀξίων σημειώσεως, ἀλλὰ καταδιωχθέντων ὑπὸ τῶν ἀνάνδρων αὐτοῦ πολεμίων, ὁμιλεῖ ἡ ὕπαρξις αὐτῶν, ἐπὶ βραχὺν ἢ μακρὸν χρόνον παραταθεῖσα. Τὰ οἰκοδομήματα τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ τοῦ Ἰωακειμίου παρθεναγωγείου ἐγένοντο σκέψεως ἀντικείμενον καὶ ἐπὶ τοῦ γέροντος Ἰωακεὶμ (Β΄)· ὁ νέος (Γ΄) ἔδωκε τὸ ζῆν εἰς τὰς σκέψεις. Ἀλλὰ τὸ δυστυχὲς Ἰωακείμιον ὀλίγον ἔλειψε ἵνα κλεισθῇ, διότι ὁ κατὰ τὸ 1887 πρόεδρος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος μητροπολίτης Μιτυλήνης ὁ Βαλλιάδης προέτεινε τὴν διάλυσιν αὐτοῦ. Ὁ αὐτὸς, πρόεδρος ὢν τῆς «Ἐκκλησ. Ἀληθείας» ἐπανειλημμένως ὑπέβαλεν εἰς τὸν Διονύσιον Ε΄ τὴν πρότασιν ἵνα παύσῃ ἐκδιδομένη καὶ ἵνα κλεισθῇ τὸ πα-

τριαρχικὸν τυπογραφεῖον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, καὶ τὴν Ἀλήθειαν, καὶ τὸ παρθεναγωγεῖον ἔσωσε διὰ τῆς παρὰ τῷ Διονυσίῳ μεγάλης ἐπιῤῥοῆς αὐτοῦ Γερμανὸς ὁ μητροπολίτης Ῥόδου, ὁ κατόπιν Ἡρακλείας, ἐργασθεὶς συνετῶς, περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1887. Πρώτην δὲ φορὰν ὑποθέτω ὅτι θ' ἀκούσωσι κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ τὰς περὶ τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς (Κεντρικῆς Πατριαρχικῆς) σκέψεως καὶ ἐνεργείας τοῦ Γερμανοῦ τούτου.

Αὐτὸς ἐξελέγη μητροπολίτης Ἡρακλείας καὶ Ῥαιδεστοῦ κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1888, ἔπρεπε δὲ 'ν' ἀναχωρήσῃ. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καταφανὲς ἦτο τὸ προσεχὲς τέλος τῆς Ἱερατικῆς, συσταθείσης ὑπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ Γ΄, διότι πολλὰ διέπραξε λάθη ὁ διευθυντὴς αὐτῆς Βασίλειος ὁ κατόπιν (1889-1929) Ἀγχιάλου, Πελαγονίας, Νικαίας, πατριάρχης. Μὲ ἐκάλεσεν ὁ Γερμανὸς ἐν ἀρχαῖς ἰουνίου, καὶ μὲ προέτρεψε 'να καταπείσω τὸν Ἰωακεὶμ Φορόπουλον 'να δεχθῇ τὴν διεύθυνσιν ἀντὶ τοῦ Βασιλείου, κατ' ἀνάγκην ἀποχωροῦντος. Ἐξεπλάγην ἀκούσας αὐτὸ, καὶ ἔτι περισσότερον ὅτι τὰς ἀγαθὰς τοῦ Ἰωακεὶμ πράξεις πρέπει 'να ὑποστηρίξωμεν «Ξεύρεις ὅτι δὲν εἶμαι ἰωακειμικὸς, μοὶ εἶπε, ὁποῖοι εἶσθε σὺ καὶ ὁ Φορόπουλος, ἀλλὰ δὲν εἶναι πρέπον, οὔτε φρόνιμον 'να χαλάσωμεν κάθε καλὸν ἔργον τοῦ Ἰωακεὶμ, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ ἔκαμεν ἐκεῖνος· ἡ Ἱερατικὴ σχολὴ εἶναι ἓν ἔργον χρήσιμον, τὸ ὁποῖον ὑπεστήριξα πέρυσιν ἐγὼ, ὅταν ὁ Δωρόθεος καὶ ὁ Γερβάσιος ἐπέμενον 'να κλεισθῇ. Ἐπειδὴ ὅμως τώρα, ὅτε φεύγει ὁ Βασίλειος, θὰ φωνάζουν τινὲς ὅτι τοιοῦτον σοφὸν ἄνθρωπον ἐφυγαδεύσαμεν, ὁ δὲ Φορόπουλος ἔχει ὑπόληψιν

πεπαιδευμένου, καὶ μάλιστα ἰωακειμικοῦ, κατόρθωσον ᾽να πείσῃς αὐτὸν ᾽να δεχθῇ τὴν θέσιν τοῦ σχολάρχου, καὶ ἐγὼ τὰ διορθώνω ἐνόσῳ μένω ἀκόμη εἰς τὴν σύνοδον. Ἔχει πρὸς τὸ παρὸν δώδεκα λιρῶν χρυσῶν κατὰ μῆνα μισθὸν, κατοικίαν καὶ τροφὴν, θὰ τηρήσῃ δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ὑπόληψιν τῆς Ἱερατικῆς, ὡς ἐκράτησαν αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου (-1884), καὶ ὁ Βασίλειος ὁ ἀρχιμανδρίτης». Παρετήρησα εἰς αὐτὸν ὅτι πολὺ —παρά πολυ— ἀπέχει τῆς τοῦ Βασιλείου σπουδῆς καὶ μορφώσεως ἡ τοῦ Φοροπούλου, μὴ δυναμένου καὶ ᾽να συνεργασθῇ μετ᾽ ἄλλων. Εἰς ταῦτα προξέθηκα καὶ ὅτι ἔπαυσεν ὢν ἰωακειμικὸς ἀπὸ πέρυσιν (1887), ὅτε, φιλοξενῶν αὐτὸν ὁ Ἰωακεὶμ Γ΄ ἐν τῇ κατὰ τὸ Βαφεοχώριον οἰκίᾳ αὐτοῦ, συνέστησεν αὐτῷ ᾽να μὴ κρατῇ εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ ὕπνου τὸ σκυλλάκι αὐτοῦ· καὶ ὅτε, κατόπι δευτέρας καὶ τρίτης παραινέσεως, ἤκουσεν ὅτι ὁ διάκο Φορόπουλος εἶπεν ὅτι «τὸ σκυλλάκι θὰ μένῃ ὅπου θὰ μένω κ᾽ ἐγώ»· τότε ὁ Ἰωακεὶμ εἶπεν· «αὐτὸ τὸ ζῶον θὰ φύγῃ ἀπ᾽ ἐδώ». Ἔκτοτε ἤρξατο καταρῶν καὶ μομφῶν καὶ ὕβρεων κατὰ τοῦ φιλοξενοῦντος αὐτὸν πατριάρχου. Ἀλλ᾽ ὁ Γερμανὸς ὁ Ἡρακλείας ἐπέμεινε ᾽να ἴδω τὸν Φορόπουλον. Εἶδον αὐτὸν καὶ εἶπον τί φρονεῖ ὁ ἐν τῇ συνόδῳ ἰσχύων Γερμανός· ἀλλ᾽ ὁ Φορόπουλος ἐν ἀγανακτήσει μοὶ εἶπεν· «Ἂν ὁ γέροντας Ἡρακλείας ἤθελε ᾽να μὲ προστατεύσῃ, ἔπρεπε ᾽να κατορθώσῃ ᾽να διορισθῶ καθηγητὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἰς τὴν Χάλκην ἐγὼ, καὶ ὄχι ὁ διάκοΦώτιος Ἀλεξανδρίδης». Εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας παρετήρησα εὐθὺς ὅτι «δὲν στέκεσθε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου. Εἰς

Ἱεροσόλυμα ὁ Φώτιος διδάσκει ἀπὸ τὰ 1867, ἔχει καὶ συγγράμματα. Ἔπειτα σὺ προκρίνεσαι ᾽να ὑποστηρίξῃς ἓν ἔργον τοῦ Ἰωακείμ». «Ἔχω ἄλλο ἔργον ᾽να στηρίξω. Εὐχαριστῶ τὸν γέροντα· ἀλλ᾽ ἀφοῦ ἔχασα τὴν θέσιν τῆς Χάλκης, ἀδύνατον ᾽να μείνω ᾽στὴν Πόλιν. Ἀναχωρῶ μετ᾽ ὀλίγον εἰς Καισάρειαν».— Κατευόδιον, εἶπον εἰς αὐτὸν, καὶ καλὴν ἐντάμωσιν. Ἀνήγγειλα ταῦτα εἰς τὸν Γερμανὸν, ὅτις ἐσκέπτετο φρονίμως τότε, καθὸ μὴ ἔχων παρ᾽ αὐτῷ τοὺς κακοὺς συμβούλους, ὅσοι συνέσφιγγον τὸν ἀτυχῆ κατὰ τὴν πατριαρχίαν αὐτοῦ (1913-18).



ΓΕΡΜΑΝΟΣ Ε΄ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
(κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου)

Μετὰ τὴν ἄρνησιν ταύτην, ἡ μὲν Ἱερατικὴ ἔτυχεν ἐπ᾽ ὀλίγον διευθυντοῦ παπᾶ τινὸς, ἐγγάμου δυστυχῶς, πειρασμοῖς περιπεσόντος, μεθ᾽ ὃν

ἦλθε λαϊκός τις, ἐφ' οὗ καὶ διελύθη ἡ σχολὴ (1889). Ἀλλὰ τῆς διαλύσεως, ἠδύνατο ἵνα ἐπιτύχῃ καὶ ὁ Φορόπουλος, ὠθήσας εἰς διάλυσιν ἄλλην σχολήν, ἀλλὰ παυθεὶς ὑπὸ Ἰωάννου μητροπολίτου Καισαρείας καὶ διωχθεὶς ἐκ τοῦ οἰκήματος τῆς Ῥοδοκανακείου ἱερατικῆς σχολῆς, καίπερ ἀσθενῶν· διότι, καθὼς εἶπεν ὁ ἀείμνηστος Ἰωάννης, — «ἐὰν μίαν ἡμέραν ἀκόμη μείνῃ ὁ Φορόπουλος μέσα ἐδῶ, ἡ σχολή μου, διὰ τὴν ὁποίαν τόσον ἐκινδύνευσα, διαλύεται».

Τὴν δευτέραν ἱερατείαν τοῦ Ἰωακεὶμ διακρίνει ἡ ἵδρυσις τῆς σχολῆς ἐμπορίου καὶ γλωσσῶν, καὶ τοῦ ὀρφανοτροφείου θηλέων, δαπανήσαντος τοῦ ἐκ Καισαρείας εὐσεβοῦς πατριώτου Συμεὼν Σινιόσογλου. Συνιστᾶ εἰς τὴν εὐλαβῆ μνήμην τῶν μεταγενεστέρων τὸν Ἰωακεὶμ ἡ ὑπεράσπισις τῶν τοῦ Γένους συμφερόντων διὰ λόγου καὶ γραφῆς. Τῷ 1906, χορηγοῦντος εὐτελῆ τινὰ ποσὰ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐθνικοῦ ταμείου, ἐξεδίδοντο ἐν Βιέννῃ γαλλιστὶ ἔγγραφά τινα καθ' ἑβδομάδα, εἰς τὰς ἑλληνοβουλγαρικὰς ἀναφερόμενα σχέσεις, ὧν τὴν ἐπιστασίαν καὶ μετάφρασιν ἀνέλαβεν ὁ θαυμασίως ἐργασθεὶς τότε δημοσιογράφος Κλεάνθης Νικολαΐδης.

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 1905 καὶ τῷ 1906 πολλάκις εἶπέ μοι, ὅτι, ἀπὸ κοινῆς συμφωνίας Τζιτζίνια (Ἕκτορος, ἢ Βίκτορος, καὶ κόμητος ἢ βαρώνου, ἀγνοῶ) καὶ Εὐσταθίου Εὐγενίδου, καί τινος τῶν ἐν Κισνοβίῳ Συνοδηνῶν, ἔμελλε ἵνα ἱδρύσῃ ὁ Ἰωακεὶμ εὐρωπαϊκὴν ἔκδοσιν τῆς «Ἐκκλησ. Ἀληθείας» ἐν Κωνστάντζᾳ τῆς Ῥουμανίας, καθὸ πλησιεστέρᾳ τῇ Κπόλει. Εἰς αὐτὴν ἤθελον γράφει

ἄρθρα, ἅτινα ἠθέλομεν ἀποστέλλει ἐκεῖ, ὅπου γαλλιστὶ μεταφραζόμενα ἔμελλον ἵνα ἐκδίδωνται, διαδιδόμενα ἀμέσως ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, βοηθοῦντος ὡς συντάκτου καὶ τοῦ Κλεάνθους. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν συνεννοήσεων μοὶ ἀνήγγειλεν ὁ Ἰωακεὶμ τὸν θάνατον τοῦ Τζιτζίνια.

Ἦτο πατριάρχης οἰκουμενικός, ἦτο πατριάρχης ἕλλην. Κατὰ τὸν ὀνομασθέντα βαλκανικὸν πόλεμον, καὶ ὅτε ἐγνώσθη ὅτι οἱ σύμμαχοι σέρβοι, βούλγαροι, μαυροβούνιοι, ἕλληνες, ἦλθον εἰς τὰς Μέτρας = Τσατάλτσαν = ὁ Ἰωακεὶμ ἀπώλεσε τὸν ὕπνον. Ἐνίοτε ἵστατο μέχρι μεσονυκτίου εἴς τι παράθυρον τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ ὅπως, εὐδίας οὔσης, ἀκούῃ τὸν μηκυθμὸν τῶν τηλεβόλων, προξδόκιμον ἔχων τὴν τῶν συμμάχων νίκην καὶ τὴν ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ λειτουργίαν. Εὑρίσκονται δέ τινες ἴσως ἐνθυμούμενοι τὰς ἀπὸ τοῦ τέλους ὀκτωβρίου 1912 δεήσεις αὐτοῦ, κατὰ τὸ ἀπόδειπνον, εἰς τὸν ναΐσκον τῶν πατριαρχικῶν κελλίων «Ἔτι δεόμεθα καὶ ὑπὲρ τοῦ καταξιῶσαι ἡμᾶς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ἱερουργῆσαι ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ». Καὶ τὰς τελευταίας τῆς δεήσεως αὐτοῦ λέξεις διέκοπτον τὰ δάκρυα, καθὼς ἔβλεπον καὶ ἤκουον οἱ διάκονοι — ὡς ἐβεβαίωσέ με ὁ τότε δευτερεύων τῶν διακόνων Νεόφυτος Ἀποστολίδης. Εὐλογήθη δ' ὁ Ἰωακεὶμ ὑπὸ Θεοῦ, ἀποθανὼν ἐπὶ τοῦ θριάμβου τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων, τῇ 13 νοεμβρίου 1912, γενόμενος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν «ὁ τελευταῖος τῶν ἑλλήνων» — καθὼς ὁ παλαιὸς Φιλοποίμην, φιλῶν τὸ ποίμνιον αὐτοῦ τὸ ὀρθόδοξον, καὶ ὑπὸ τοῦ ποιμνίου δικαίως φιλούμενος. Ἐπανελαμβάνετο δὲ περὶ Ἰωακεὶμ Γ' τὸ περὶ Χρυσοστόμου γραφὲν

ὑπὸ Ζωσίμου· «***Ἦν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἄλογον ὄχλον ὑπαγαγέσθαι δεινός***».

§

Ἔγραψα πολλὰ περὶ τῶν πατριαρχῶν, οὓς ἐγνώρισα, μάλιστα δὲ περὶ τῶν δύο Ἰωακεὶμ, Β΄ καὶ Γ΄, καὶ τοῦ Διονυσίου Ε΄, περὶ δὲ τῶν ἄλλων ὀλιγώτερα, διότι θὰ συναντήσωμεν αὐτοὺς εἰς ἄλλα ἐδάφια, ἢ βιβλία ἄλλα. Τούτων τηρῶ ζωηρὰν εἰς τὴν μνήμην μου τὴν πολιτείαν καὶ στάσιν εἰς ζητήματα καὶ ὑποθέσεις ἐθνικὰς σπουδαίας, οἵαι λόγου χάριν αἱ σχέσεις ἡμῶν πρὸς χριστιανικὰς κοινότητας, ἢ πρὸς Ἐκκλησίας ὀρθοδόξους, ἢ μὴ τοιαύτας, καὶ εἰς τὸν ***περὶ προνομίων ἀγῶνα.***

Εἰς τὸν ἀγῶνα τούτων οὐδεμίαν ἐχαράξαμεν πορείαν φρόνιμον, ἀλλὰ πορείαν ἀνόητον, ἵνα μὴ εἴπω παράφρονα. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαράτου Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1859 εὑρέθησαν, ὡς εἶπα, πέντε «γέροντες» ἀρχιερεῖς ὑποβαλόντες εἰς τὸν ἀνάξιον λόγου πατριάρχην Κύριλλον Ζ΄ διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς καταργήσεως τοῦ συστήματος τῶν γερόντων, διότι ἡ κατάργησις αὕτη θ' ἀποβῇ ἡ ἔναρξις τῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν προνομίων καταργήσεως. Τὴν κατάργησιν παρεσκεύαζον λαϊκοὶ σοφοὶ καὶ εὐσεβεῖς ἐπιβληθέντες εἰς τὴν ἐθνοσυνέλευσιν ἐκείνην. Αὐτὴ τότε διέταξε τὸν διάκονον Γρηγόριον Παυλίδην, τὸν εἶτα μητροπολίτην (1860-1877) Χίου (κατόπι Σερρῶν, ὕστερον Ἡρακλείας)—σοφὸν λεγόμενον—ἵνα γράψῃ «Ἀνασκευὴν τῆς διαμαρτυρήσεως τῶν πέντε συνοδικῶν». Ἐννοήσας καὶ παρεξηγήσας, ἐξηγήσας καὶ παρανοήσας κείμενα ὑπηρέτησεν εἰς τὴν παραφορὰν τῶν πατρώνων αὐτοῦ, οἵτινες ἐξηκολούθησαν τὴν διὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὑπονόμευσιν καθεστῶτος αἰωνοβίου.

Τὸ μεγαλήτερον κτύπημα κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν δικαίων, λεγομένων προνομίων, εἴδομεν γενόμενον τῷ 1870, διὰ τῆς ἐκδόσεως αὐτοκρατορικοῦ φερμανίου κατασκευάζοντος Ἐκκλησίαν ὀρθόδοξον βουλγαρικὴν, γείτονα τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ. Ἐγράψαμεν-ξεγράψαμεν τότε πέντε-δέκα ἐπίσημα γράμματα, φράσεις ἀντηλλάγησαν εὔμορφοι μεταξὺ τούρκων ὑπουργῶν καὶ ἀρχιερέων τοῦ Φαναρίου, διαβεβαιώσεις σεβασμοῦ τουρκικοῦ πρὸς τὸν Γρηγόριον ΣΤ΄, ὡσεὶ συνέβη συνήθης τις ἐπέμβασις ἐπάρχου τούρκου εἰς ἀπαγόρευσιν ἀσέμνου παραστάσεως θεατρικῆς. Οὔτε δυσφορίαν ἐξεδηλώσαμεν ἄλλοτε κατὰ προηγηθείσης ἐπηρείας, ἀλλὰ καὶ ἐδέχθημεν, ἴσως δὲ καὶ ηὐχαριστήσαμεν, διότι παρεχωρήθη εἰς ἡμᾶς ἐλεεινῆς φακῆς κακόβραστον μαγείρευμα.

Κατὰ μάρτιον τοῦ 1845, συσταθέντος ἐν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ συμβουλίου λογοκρισίας, ἐπὶ τῶν βιβλίων (ὄχι ἐφημερίδων), τὸ Πατριαρχεῖον, κατέχον ἀπὸ τοῦ 1797 κεκυρωμένον διὰ χατίου (σάκρας) τὸ δικαίωμα τῆς τῶν ἑλληνιστὶ τυπουμένων βιβλίων λογοκρισίας, παρῃτήσατο τοῦτο, Γερμανοῦ τοῦ βυζαντίου πατριαρχοῦντος, ἡ δὲ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπεδέξατο τὴν τοιαύτην ἐκχώρησιν. Ἀλλ' εἴχομεν βεβαιωθῇ προηγουμένως ὅτι, μεγίστη σουλτανικὴ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον εὔνοια ἤθελε τεκμηριωθῇ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἐκπτοοῦσα δοξομανεῖς παπάδες. Ἀπονείμας ὁ εὐγενὴς σουλτάνος

Μετζὴτ ἐν τέλει ἀπριλίου 1845 παράσημον ἀδαμαντόστικτον εἰς τὸν ἀτυχῆ πατριάρχην Μελέτιον Γ΄ τὸν Πάγκαλον, ηὐδόκησε ἵνα χορηγήσῃ τὴν ***ἄδειαν ἵνα ἐπιβαίνωσιν, ὁ μὲν πατριάρχης ἀκατίου ὀκτακώπου (4 ζεύγη), οἱ δὲ μητροπολῖται ἑξακώπων).*** Ἐὰν εἴς τινα βιβλιοθήκην εὑρεθῶσι παλαιὰ φύλλα τῆς «Ἀμαλθείας» τῆς Σμύρνης, ὁ περίεργος ἀναγνώστης θὰ ἀνακαλύψῃ εἰς τὰ φύλλα τῆς 14 ἀπριλίου, 5 καὶ 20 μαΐου 1845 (ἀριθμ. 327, 330, καὶ 333) πῶς ὁ φαναριώτης Ἡσαὺ ἀντὶ φακῆς ἐπώλει τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ.

Ἐπὶ τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄ δὶς ἀπέδειξεν ἡ Ὑψ. Πύλη τὸν πρὸς τὰ προνόμια σεβασμὸν, ἐκ σεβασμοῦ (πιθανῶς) πρὸς αὐτόν. Τῷ 1869, ἂν μή με ἀπατᾷ ἡ μνήμη, κατηγγέλθησαν εἰς τὴν κεντρικὴν ἀστυνομίαν οἱ ἐκ Σύρου ἐλθόντες μικρανεψιοὶ τοῦ Γερασίμου Χαλκηδόνος Θεόφραστος καὶ Θρασύβουλος Παπαδάκηδες ἐπὶ κιβδηλοποιΐᾳ. Νύκτα τινὰ ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ Χαλκηδόνος ἀστυνομικοὶ καὶ στρατιῶται, ζητοῦντες ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὴν κατοικίαν αὐτοῦ. Οἱ ἔνοικοι συνέστησαν εἰς αὐτοὺς σιγὴν καὶ συνεννόησιν ἀθόρυβον, καὶ συγχρόνως ἀνήγγειλον τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Γρηγόριον, ἀποστείλαντα ἀμέσως τὸν πρωτοσύγκελλον Εὐστάθιον Κλεόβουλον, εἰδήμονα τῆς τουρκικῆς, ἵνα διαβεβαιώσῃ τοὺς ἀστυνόμους καὶ στρατιώτας ὅτι τὸ μέγαρον τοῦ «γέροντος» κέκτηται σχεδὸν ἀσυλίας προνόμιον. Οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ κατεβίβασαν διὰ μηρίνθου δέσαντες τὸ μπεράτι τοῦ Γερασίμου, καθ' ὃ ἡ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γέροντος Χαλκηδόνος πρὸς ἔρευναν

ὁμοίαν εἴσοδος ἐπιτρέπεται μόνον εἰς τὸν μέγαν βεζήρην, εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν γενιτσάρων, καὶ εἴ τινα τοιοῦτον. Ἀνεγνώσθη τὸ καταβιβασθὲν βεράτιον, ἠσπάσθησαν αὐτὸ οἱ ἐπὶ κεφαλῆσ τῆς ἐπιδρομῆς, ἀναχωρήσαντες εὐθέως· ἀνεσύρθη τὸ βεράτιον, καὶ οἱ Παπαδάκηδες ἔμειναν ἀνενόχλητοι· ἀλλ' ἀνεχώρησαν μετ' ὀλίγον εἰς Σύρον.

Σεβασμὸν ἔδειξε καὶ πάλιν ὁ φοβερὸς ὑπουργὸς τῆς ἀστυνομίας Χουσνὴ πασὰς τῷ 1869, ὅτε ὁ τότε ἀρχιδιάκονος τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄ Γρηγόριοσ κατηγγέλθη ὡς κλέπτης χιλίων χρυσῶν λιρῶν, διότι αἱ λίραι, δοθεῖσαι εἰς τὸν ἀρχιδιάκονον ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Σταγῶν Θεοφίλου, ἐκλάπησαν, ἐνῷ ἔκρυψεν αὐτὰς ὁ διάκονος αὐτὸς εἰς τὸ χρηματοφυλάκιον τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ δωματίου. Κατηγγέλθη τὸ γεγονὸσ εἰς τὴν κεντρικὴν ἀστυνομίαν, καὶ περὶ λύχνων ἀφὰς ἦλθεν ὁ Χουσνὴς εἰς τὸ Φανάρι. Προέβη εἰς ἀνακρίσεις, ἀλλὰ, σεβόμενος τὰ προνόμια καὶ τὸν πατριάρχην, διεξήγαγε τὰς ἀνακρίσεις ἐντὸς ἑνὸς ἐμπορικοῦ καταστήματος ἀνήκοντος εἰς ὀρθόδοξον ἕλληνα, τοῦρκον ὑπήκοον, κάτοικον Φαναρίου.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1870 ὁ Γρηγόριος ὁ ἀρχιδιάκονος ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Δημητριάδος, περὶ τὸ φθινόπωρον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐγένετο Λαρίσσης ὁ Ἰωακεὶμ Κρουσουλούδης (ὁ ψευδοκοκόδης). Ἀνεχώρησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν, ὅπου μετ' ὀλίγον ἤγγειλαν τὴν, κατὰ προτροπὴν αὐτῶν, ἵδρυσιν γυμνασίων ἐν Βόλῳ καὶ Λαρίσῃ. Εἰς τὰς ἐφημερίδας ἀνεγνώσθη ἡ μέλλουσα σύστασις αὐτῶν, καὶ ἡ εἰς αὐτὰ δωρεὰ 200 λιρῶν τουρκικῶν Γρηγορίου τοῦ Δημητριάδος διὰ

τὸ γυμνάσιον Βόλου, καὶ 200 τοῦ Λαρίσσης Ἰωακεὶμ διὰ τὸ ἐν Λαρίσσῃ. Καὶ οὕτως, οἱ ἔχοντες ὑποψίαν τῆς ὑπὸ τῶν δύο τούτων νοσφίσεως τῶν χιλίων λιρῶν τοῦ Σταγῶν Θεοφίλου (ἀπὸ μαΐου 1869 μητροπολίτου Σισανίου) ἐπεστηρίχθησαν εἰς τὴν ἰδέαν — ὄχι ὑποψίαν — τῆς κλοπῆς, ἀφοῦ γνωστότατον ἦτον ὅτι ἐδόθησαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀρχιδιακόνου Γρηγορίου, διότι ἦτο τοῦ πατριάρχου ἀνεψιός.

Ζήτημα προνομίων, διεξαγόμενον διὰ ὑπομνημάτων καὶ ντοκουμέντων, ἐδημιουργεῖτο ἀπὸ τοῦ 1882 μέχρι τέλους 1883, ὅτε κατώρθωσεν ἡ «τριπλῆ συμμαχία» δύο λαϊκῶν, καὶ ἑνὸς μητροπολίτου ἵνα ἐμπλέξῃ εἰς τὰ δίκτυα αὐτῆς τὸν Ἰωακεὶμ Γ΄, καὶ ἵν' ἀναγκάσῃ αὐτὸν ἵνα ἀποσυρθῇ τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως. Μετὰ τὴν ῥαδιουργηθεῖσαν παραίτησιν αὐτοῦ (30 μαρτίου 1884), ἡ ἐκλογικὴ (πατριάρχου) συνέλευσις ἀνέλαβεν, ἐντολῇ τῆς Ὑψ. Πύλης, συγγραφὴν νόμων καὶ θεσμῶν περὶ δίκης ἱερέων, ἀλλὰ πρὶν λήξεως τοῦ νομοθετικοῦ τῆς συνελεύσεως ἔργου, γράμμα τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης ἐπιβεβαίωσε τὴν διοικοῦσαν Ἐκκλησίαν ὅτι τὰ προνόμια μένουσι σεβαστὰ, καὶ τὸ δεύτερον, ἢ τρίτον, ἐντὸς 40 ἐτῶν ὁ ἐμβρόντητος Ἡσαὺ, ἐκέρδισε πινάκιον νέας φακῆς. Ἐπὶ Διονυσίου Ε΄ ἐξερράγη τῷ 1890 ἡ ἐφεύρεσις τοῦ προνομιακοῦ ζητήματος, ἄλλοθεν ἐμπνευσθεῖσα, καὶ ἐζητήσαμεν σὺν ἄλλοις ἵνα μὴ δοθῶσιν εἰς τρεῖς, ἢ δύο, βουλγάρους ἀρχιερεῖς βεράτια. Ἐπεκαλέσθημεν τὴν βοήθειαν, ἢ προστασίαν, τῆς ἐν Κπόλει Ῥωσσικῆς πρεσβείας. Ὁ τότε πρεσβευτὴς ἐφάνη πρόθυμος εἰς ὑποστήριξιν

παρὰ τῇ τουρκικῇ κυβερνήσει, ἀλλ' ἀπήτησε ἵν' ἀφαιρεθῇ τὸ περὶ βουλγαρικῶν βερατίων μέρος, καὶ ἐνεδώκαμεν. Καὶ δῆθεν ἐκερδήσαμεν τὴν εὔνοιαν τοῦ πρεσβευτοῦ Νελίδωφ, καὶ χάρτινα προνόμια, χωρὶς φακῆς.

Πρέπει ἵνα παρατηρήσω ἐνταῦθα ὅτι τὸ ζήτημα τῆς δίκης τῶν ἱερέων καὶ ὁ φόβος τῆς ὑπὸ τῶν τουρκικῶν δικαστηρίων καταδίκης, ἄνευ προφυλακίσεως ἐν τῷ Πατριαρχείῳ ἢ παρὰ ταῖς ἱεραῖς μητροπόλεσι, συνετέλεσαν εἰς σωτηρίαν κακούργων τινῶν κληρικῶν, ἀξίων ἀγχόνης. Τῷ 1884, κατὰ ἰούνιον, ἠγγέλθη ὁ θάνατος Μητροφάνους προηγουμένου Λαυριώτου, κεκτημένου περιουσίαν τινά. Κατῴκει ὁ Μητροφάνης ἔν τινι κελλίῳ, ἄνω τῶν Καρεῶν (Ἁγίου Ὄρους) μετὰ τοῦ ὑποτακτικοῦ αὐτοῦ Βασιανοῦ, καταγγείλαντος εἰς τὴν Ἱερὰν Κοινότητα ὅτι, θραύσας τὸ παράθυρον τοῦ δωματίου, ἐν ᾧ ὁ Μητροφάνης ἐκοιμᾶτο, εἰσῆλθεν ὁ φονεύσας αὐτόν. Εἰς τοὺς ἐκ μέρους τῆς Κοινότητος πρὸς ἐξέτασιν μεταβάντας συνεστήθη ἵνα προσέξωσιν εἰς τὰ τεμάχια τῆς ὑέλου τοῦ παραθύρου ἐὰν ῥέπωσι πρὸς τὰ ἔσω· δυστυχῶς ἔῤῥεπον πρὸς τὰ ἔξω· καὶ λοιπὸν ἐθραύσθη ἡ ὕαλος ἔσωθεν ὑπὸ τοῦ κακούργου Βασιανοῦ, μόνου μετὰ τοῦ Μητροφάνους συζῶντος. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἀναμιχθῶσιν ἀνακριταὶ καὶ δικασταὶ τοῦρκοι εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἡ Κοινότης ἐδίωξε, δῆθεν, ἐξ Ἁγίου Ὄρους τὸν Βασιανόν. Παρῆλθον ἔκτοτε ἔτη ἕνδεκα.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1894 συνήντησα τὸν Βασιανὸν παρὰ τῷ πατριάρχῃ Νεοφύτῳ, ὅστις ἔδιδεν αὐτῷ συστατικὸν γράμμα πρὸς τὴν ἱερὰν

ρωσσικὴν σύνοδον ἐπὶ συναθροίσει ἐλέους ὑπὲρ τῆς μονῆς Κοσινίτζας, ἧς ἡγούμενος διετέλει ὁ κακοῦργος. Παρετήρησα εἰς τὸν Νεόφυτον ὅτι, ἐὰν ἡ ρωσσικὴ σύνοδος ἔχῃ γνῶσιν τῆς κακουργίας θὰ ἐκτεθῇ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου συνιστῶντος φονέα. Μετὰ βραχὺν χρόνον ὁ Βασιανὸς ἦλθεν ἐκ Ῥωσσίας καὶ μετέβη εἰς Κοσινίτζαν. Ἔμαθον ὅτι ἀπέθανεν ἐκεῖ.

Ὁ φόβος τῆς ὑπὸ τουρκικῶν δικαστηρίων καταδίκης κλεπτῶν καὶ δολοφόνων ἔσωσεν ἄλλους κληρικοὺς ἀπὸ δικαίας εἰς εἱρκτὴν καταδίκης. Ἀπὸ τοῦ 1881, ὁ ἀπαταιὼν ἁγιοταφίτης διάκονος Ἡσύχιος, συστήσας συμμορίαν κακούργων ἐξ ἑαυτοῦ, τοῦ Ἀγαθαγγέλου ἡγουμένου τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς Ἐσφιγμένου, καὶ Νικάνδρου τινὸς, παπᾶ, συμπαρέλαβε καὶ λαϊκοὺς δύο, νομίζω, εἰς αὐτοὺς δὲ προσετέθη καὶ νομικὸς σύμβουλος ὁ δικηγόρος Ἐλευθέριος Ταπεινός. Οἱ δύο πρῶτοι εἶχον πατρίδα τὸ λακωνικὸν χωρίον Τρύπο (ἢ Τρυπὶ), καὶ ἔκλεψαν ἐκ τῆς τοῦ Ἐσφιγμένου βιβλιοθήκης τὰ ὑπ' ἀριθμοὺς 3, 13, καὶ 30 (ἢ 33) μεμβράνινα Εὐαγγέλια, ἀλλὰ καί τινα ἄλλα· ἓν ἐκ τούτων, περιέχον αὐτογράπτους ἑλλήνων λογίων ἐπιστολὰς συνερραμμένας, ἔλαβον πρὸς μελέτην· ἐχρησιμοποίησα ἐν τῇ Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ, καὶ, ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τῶν ἱερουσύλων Ἀγαθαγγέλου καὶ Ἡσυχίου, ἔπεμψα δῶρον εἰς τὸν ἀείμνηστον φίλον μου Γεώργιον Μαυροκορδάτον. Αἱ ἱεροσυλίαι ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1883, ὅτε διεξήγαγεν ἀνακρίσεις εἰς Ἅγιον Ὄρος μεταβὰς ὁ μητροπολίτης Διδυμοτείχου Μεθόδιος Ἀρώνης, ἐπὶ τῇ βάσει δ' αὐτῶν ὁ Ἰωακεὶμ Γ΄ ἐκάλεσε τὸν ἁγιοταφίτην διάκονον Ἡσύχιον, τῇ 8 δεκεμβρίου (1883) ἵν' ἀπολογηθῇ· ἐπειδὴ δ' ὁ ἱερόσυλος ἄνθρωπος αὐθαδῶς ἀπήντησεν ὅτι, εἰς ἄλλην Ἐκκλησίαν ἀνήκων εἰς αὐτὴν θ' ἀπολογηθῇ, ὁ Ἰωακεὶμ ἀμέσως διέταξε ἵνα φυλακισθῇ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, διότι διέπραξε κλοπὰς ἱερῶν ἀντικειμένων εἰς μονὰς τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Κπόλεως. Τότε ὁ κλέπτης ἐβεβαίωσεν ὅτι «ὅταν εἰσαχθῇ ἡ κλοπὴ εἰς τὸ δικαστήριον, θὰ προσέλθῃ εἰς αὐτὸ, καὶ θὰ καταθέσῃ ὅ,τι γνωρίζει». Ἀφεθεὶς ἐλεύθερος, ἦλθεν εἰς τὸ Ἁγιοταφιτικὸν Μετόχιον, ὅπου διέμενεν, ἀλλὰ λαβὼν κυτίον φωσφορικῶν πυρείων (Βιέννης), ἀνέλυσεν εἰς ὕδωρ καὶ ἔπιεν αὐτά. Προφθάσας ἰατρὸς ἔσωσεν αὐτὸν, ἀλλὰ διέμεινε κλινήρης ἐπὶ πέντε μῆνας.

Ἐν τῷ μεταξὺ, Νίκανδρος, ὁ τρίτος ἱερόσυλος, ἀπεστάλη εἰς τὸ Σίναιον ὄρος ἐπὶ ληστείᾳ χειρογράφων, ὅπερ μαθὼν, ἄγνωστον πόθεν, ὁ ἐν Κπόλει ἀντιπρόσωπος τοῦ Σινᾶ Πορφύριος Παυλίδης, ὁ μετὰ ταῦτα Σιναίου (βλ. σ. 153), ἀνήγγειλε τὴν ὕπαρξιν τῆς ληστρικῆς συμμορίας εἰς τοὺς σιναΐτας ἀποδιώξαντας κακηγκάκως τὸν κλέπτην Νίκανδρον. Ταῦτα ἀνήγγειλεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὁ Πορφύριος.

Ἀλλὰ συγχρόνως ἐμάνθανον οἱ περίεργοι ὅτι μεμβράννιον Εὐαγγέλιον, φέρον τὴν ὑπογραφὴν βυζαντινῆς τινὸς πριγκηπίσης, ἥτις ἔγραψεν αὐτὸ, ἐπωλήθη ἀντὶ φράγκων χρυσῶν 3500=εἰκοσοφράγκων 175=διά τινος Μιχαὴλ Καργαρίδου, ἀνεψιοῦ Παρθενίου μητροπολίτου Πελαγονίας (Ἰωαννίνων κλπ.), συγγενοῦς ἐξ ἀγχιστείας τοῦ «συμβούλου» τῶν κλεπτῶν Ἐλ. Ταπεινοῦ. Πρό-

θυμος αὐτὸς ἦτο πάντοτε ᾽να διαψεύδῃ πᾶσαν εἴδησιν περὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἑταιρίας.

᾽Ενῷ δ᾽ ἑταῖροι καὶ σύμβουλοι παρεσκεύαζον λησμοσύνην τῶν ἔργων τῆς ἑταιρίας, εἷς ἐκ τῶν λαϊκῶν κακούργων ἔμαθεν ἀπὸ στόματος τοῦ Γεωργίου Π. Βεγλερῆ ὅτι εἴς τι δζαμὶ παρὰ τῷ Βεφᾶμεϊντὰν ἐσώζετο λυχνία βυζαντινὴ φέρουσα τὸ ὄνομα πρίγκηπός τινος ἐκ τῶν βυζαντινῶν. ῾Ο λαϊκὸς ἑταῖρος, συμπολίτης ᾽Αγαθαγγέλου καὶ ῾Ησυχίου, μετέβη εἰς τὸ δζαμὶ πρὸ τῆς ἡλίου δύσεως καὶ ἐκρύβη εἴς τινα γωνίαν, εἰσελθὼν δ᾽ ὕστερον ὁ χότζας ἤναψε κηρίον, διότι ἦτο νύξ· ἀνεκάλυψε τὸν κακοῦργον, καὶ ἔτρεξε πρὸς τὴν θύραν, ᾽να ζητήσῃ βοήθειαν· ἀλλ᾽ ὁ ἑταῖρος, ἐμπήξας εἰς τὸ σῶμα τοῦ χόντζα μάχαιραν, ἔρριψεν αὐτὸν χαμαὶ καὶ ἔφυγε. Πῶς ἐγνώσθη καὶ τοῦτο τὸ συμβὰν εἰς τὸν μητροπολίτην ᾽Εφέσου ᾽Αγαθάγγελον, ἄγνωστον· ἡμεῖς ἐμάθομεν αὐτὸ μετὰ πέντε ἓξ ἔτη. Περὶ τῶν κλοπῶν καὶ τῶν ἱεροσυλιῶν τοῦ ῾Ησυχίου ἔγραψα μικρόν τι χρονικὸν δηκτικὸν εἰς τὴν «᾽Εκκλησ. ᾽Αλήθειαν», ἀπήντησε δ᾽ εἰς αὐτὸ γράψας εἰς τὸν «᾽Ανατολικὸν ᾽Αστέρα» λέξεις τινὰς ὁ νομικὸς τῆς ἑταιρίας σύμβουλος. Κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς συμβούλους καὶ συνεργάτας ἔσωσεν ὁ φόβος τῆς ὑπὸ τουρκικῶν δικαστηρίων καταδίκης τῶν κληρικῶν.

῾Ο τοποτηρητὴς ᾽Αγαθάγγελος, καλέσας τὸν ταμίαν τοῦ ἐθνικοῦ (πατριαρχικοῦ) ταμίου Συμεὼν Παπαδάκην, ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὰς ἱεροσυλίας ῾Ησυχίου, καὶ τῶν ἄλλων, τῶν ἀναμεμιγμένων εἰς κακουργήματα, ἐδήλωσε τὸν φόβον αὐτοῦ μήπως συλληφθῶσιν οἱ κληρικοὶ, καὶ «θὰ χαθῇ—εἶπε—

τὸ προνόμιον τῆς δίκης τῶν ἱερέων, ἐνῷ τώρα ἔχομεν ἐλπίδα ᾽να τὸ κερδίσωμεν. Πάγενε, παιδί μου, ἀμέσως εἰς τὸ ἑλληνικὸν προξενεῖον ἐκ μέρους μου, ᾽να ἑτοιμάσουν ἑλληνικὰ χαρτιὰ διὰ τὸν κακοῦργον ῾Ησύχιον καὶ τὸν πατέρα του παπὰ Φώτην, πλήρωσε τὰ ναῦλά των ἀπὸ τὸ ταμεῖον, καὶ ἂς πᾶνε ᾽στὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ». ῞Οπερ ἀμέσως ἐγένετο.

Εἰς τὸν Πειραιᾶ ὁ ῾Ησύχιος εὗρε τὸν ᾽Αγαθάγγελον, δραπετεύσαντα ἐκ τοῦ πύργου τῶν Καρεῶν, ὅπου ἐφυλάκισεν αὐτὸν ἡ ῾Ιερὰ Κοινότης· ἐν Πειραιεῖ μετήρχετο τὸν ἁγιογράφον. Τὸν ῾Ησύχιον ἐμάθομεν μετὰ δεκάδα ἐτῶν γενόμενον ἡγούμενον εἰς τὸν ῞Αγιον Νικόλαον Στα-σόρα τῆς ῞Ανδρου. Τὰ κλαπέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ χειρόγραφα ἐξ ῾Αγίου ῎Ορους καὶ ἐκ Θεσσαλίας ἄγνωστον ποῦ ἐπωλήθησαν. Λυποῦμαι διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἀπομνημονευμάτων παπᾶ τινὸς ἐξ ᾽Ιωαννίνων, ὅστις ἦτο πνευματικὸς τῆς οἰκογενείας τοῦ περιωνύμου Γεωργίου Σταυράκογλου. ῾Ο παπὰς ὠνομάζετο, νομίζω, Λιονταρής. Περὶ τοῦ Νικάνδρου τοῦ ληστοῦ ἐμάθομεν ὅτι προήχθη καὶ αὐτός.

᾽Εξέγερσίς τις τοῦ Πατριαρχείου ἦτο δεδικαιολογημένη, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1890, ὅτε ἐγνώσθη ἡ ὑπὸ τοῦ ἱεροδίκου, ἢ καδδῆ τοῦ Γαλατᾶ χορήγησις διαζυγίου εἰς τὸν 8-10-12, ὡς ἔλεγεν, ἔτη δικαζόμενον ἐν τῷ Πατριαρχείῳ Ψιακήν!!! ᾽Εβεβαιώθημεν ὅμως καὶ πάλιν ὅτι τὰ προνόμιά εἰσι πολὺ σεβαστά.

Πόσον ἴσχυσαν αἱ ὑπουργικαὶ βεβαιώσεις τοῦ 1891 θ᾽ ἀποδείξωσιν ὅσα πατριαρχικὰ τακρίρια σώζονται καὶ δύνανται ᾽να μελετηθῶσιν ὑπὸ τῶν περιέργων. ᾽Εφυλακίζοντο, ἢ περιωρίζοντο ἱερεῖς

ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1891, προσεβάλλοντο διαθῆκαι, παρεκωλύοντο διδασκαλία καὶ διδακτικὰ βιβλία γεωγραφίας καὶ ἱστορίας ἑλληνικῆς, ἐλαμβάνομεν γραπτὰς διαβεβαιώσεις τηρήσεως ἱερῶν καθεστώτων, καὶ ἀνεπαυόμεθα. Ὁ δὲ ἀγαθὸς πατριάρχης ὁ Νεόφυτος ἀπὸ νοεμβρίου 1891 ἐξηκολούθησε τὸν ἀχυρόπλοκον ἀγῶνα τῆς διαδικασίας ἱερέως φυλακισθέντος ἀδίκως—τοῦ παροιμιώδους παπᾶΦώτη—καί ποτε, ἢ δὶς ἂν μὴ ἀπατῶμαι, μεταβὰς εἰς τὸ παλάτι, ἀντὶ τῆς ἀποφυλακίσεως τοῦ παπαΦώτη, ἐλάμβανε τρία, ἢ τέσσαρα παράσημα («τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου»), χάριν καθαρμάτων τινῶν, καὶ ὁ νεώτερος Ἡσαὺ ἱκανοποιηθεὶς ἐπὶ τῇ φακῇ, ἤγγελλεν ὅτι θὰ δοθῶσιν ἡμῖν ἀπαντήσεις εὐνοϊκαί.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἱερατείαν Ἰωακεὶμ τοῦ Γ΄, οὐδεὶς ἐτόλμησε ἵνα κατασκευάσῃ τὴν πλεκτάνην Ἀγαθαγγέλου, Καζανόβα καὶ Νεολόγου, διὰ τὸν φόβον λαϊκῆς ἐξεγέρσεως, καὶ διότι διαρκῶς ὑπεστήριζον τὸν πατριάρχην αἱ πρεσβεῖαι Ῥωσσίας, Αὐστρίας, Ἑλλάδος, Σερβίας. Ἐξῃρεῖτο ὁ Λαχοβάρης τῆς Ῥουμανίας, καταδιώκων τὸν Ἰωακεὶμ ἄνευ ἀποτελέσματος.

§

Ἡ τῶν πατριαρχῶν τῆς ΙΘ΄ ἑκατονταετηρίδος πρὸς ἑτεροδόξους σχέσις καλὸν ἵνα καταλάβῃ σελίδας ὀλίγας τοῦ βιβλιαρίου μου τούτου, διότι κατ' ἔκτασιν ἀνάπτυξις τοῦ διδακτικωτάτου τούτου θέματος πρέπει ἵνα καταλάβῃ κεφάλαια πολλὰ ἑτέρου βιβλίου μου. Εἰς ἐκεῖνο—Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες—ὁ ἀναγνώστης θὰ μάθῃ γε-

γονότα τινὰ ἀπαρατήρητα, ἢ ἀμελέτητα μείναντα, διὰ τὸ δύσκολον τῆς ἐξιχνεύσεως, ἢ, κατὰ τὸν πάλαι ἱστορικὸν, τὸ ἀταλαίπωρον τῆς ζητήσεως τῆς ἀληθείας.

Συμβίωσις ὀλίγον ἁρμονικὴ τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανικῶν ἐθνῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν μόλις παρατηρεῖται ἔτη τινὰ μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. Ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1808 πυρπολήσεως τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, αἱ σχέσεις ἡμῶν μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ἀρμενίων ἦσαν ψυχραί. Οἱ ἕλληνες ὠνόμαζον αὐτοὺς ἀρείους, ὡς καὶ διά τινος ὀνόματος σημαίνοντος ἀχρείαν ὀσμήν. Μόλις ἀνῳκοδομήθη διὰ κοινῆς συνεισφορᾶς ὁ ναὸς οὗτος (Ἱερουσολύμων), ἤρξαντο ἵνα διορύττωσιν οἱ «ἄρειοι» φρέαρ καὶ ὑπόνομον πρὸς τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν, ὅπως ὑποκλέψωσιν οὕτω τὸ ἁγίασμα, διότι τὸ φρέαρ ἠνοίγετο ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου τῶν ἀρμενίων, οὐ μακρὰν τῆς Πηγῆς κειμένου. Κατηγγέλθη τὸ κακούργημα, καὶ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μαχμοὺτ οἱ ἀρμένιοι ἵνα μεταφέρωσι χῶμα καὶ πέτρας πρὸς καταχωμάτισιν ὑπονόμου καὶ φρέατος. Γερμανὸς Δ΄ ὁ πατριάρχης, καὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἱερατείαν ἐπίστευσεν ὅτι, ἐὰν ἡ κατ' Ἀνατολὴν ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἡ τῶν ἀνατολικῶν ἀρμενίων γνωρίσωσι καλῶς ἡ μὲν τὴν δὲ, θὰ λείψωσιν ἐκ μέσου αἱ ἔριδες ὡς καὶ αἱ ἀπόπειραι πρὸς κατασκευὴν μισαδέλφων ἐπιθέσεων καὶ ῥαδιουργιῶν, οἷαι ἐλάμβανον χώραν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν ἀρμενίων πυρπολήσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ μικρὸν κατόπι.

Τῷ 1850 Κωνστάντιος ὁ Α΄ ὁ πατριάρχης, ἴσως ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ πρότερον παρακληθείς, ἐξέδωκε τὸ μικρὸν αὐτοῦ φυλλάδιον «Περὶ τῆς τῶν ἀρμενίων μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀσυμφωνίας». Τῷ 1852 ὁ Γερμανὸς Δ΄ προέτρεπε πρὸς τὴν τῆς ἀρμενικῆς γλώσσης ἐκμάθησιν νέους φιλοτίμους· ἀλλ' ἐκ τούτων μόνος εἷς, ὁ Δημήτριος Τσολακίδης, σπουδάσας καὶ ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ βραχὺν χρόνον, δαπάναις τοῦ Γερμανοῦ, ἐξέμαθε τὴν ἀρμενικήν. Ἔκτοτε φιλικαὶ σχέσεις ἐξεδηλοῦντο μεταξὺ τῆς Ἀρμενικῆς καὶ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἕως οὗ, τῷ 1864, ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος Γ΄ πρὸς ἐπίσκεψιν εἰς τὸν ἐν Κπόλει πατριάρχην τῶν ἀνατολικῶν ἀρμενίων μεταβὰς μετά τινων μητροπολιτῶν, ἔψαλε τρισάγιον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ πρὸ μικροῦ ἀποθανόντος πατριάρχου αὐτῶν. Δίκαιον ἵνα εἴπωμεν, ὅτι πᾶν διάβημα τοῦ Σωφρονίου, νεωτερίζον δῆθεν, ἐπεβάλλετο ὑπὸ τοῦ συμβούλου αὐτοῦ Κωνσταντίνου Βαλλιάδου (Α. Χ.) Οἱ ἐν Φαναρίῳ ὠνόμαζον τὸν Βαλλιάδην «Ἀντωνέλλην τοῦ Φαναρίου», καθ' ὁμοιότητα δῆθεν τοῦ ἐν Ῥώμῃ Ἀντωνέλλη, τοῦ συμβούλου τοῦ πάπα Πίου Θ΄. Δυστυχῶς, ἡ Ἐκκλησία Κπόλεως ἐβάπτιζεν ἐνίοτε τοὺς ἐξ ἀρμενίων προσερχομένους εἰς αὐτήν, ὡς καὶ τοὺς ἐκ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας· καὶ διὰ μὲν τοὺς ἐξ ἀρμενίων τὸ κακὸν ἔθος ἔλαβε τέλος μετὰ τὸν Γερμανὸν Δ΄, διὰ δὲ τοὺς δυτικοὺς ἀπὸ Ἰωακεὶμ τοῦ Β΄, μάλιστα δὲ τοῦ Γ΄, ὅστις ἀπεδοκίμαζε τὴν ἀναβάπτισιν τῶν ἀπὸ τῆς Δυτικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν προσερχομένων. Εἶχον ὅμως ὑπὲρ τῆς γνώμης αὐτῶν καὶ οἱ δύο Ἰωακεὶμ γνώμονα καὶ συμφωνοῦσαν τὴν πρᾶξιν τῆς ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Συμεὼν ἐν Κπόλει συγκροτηθείσης συνόδου τῷ 1484, ἥτις διετύπωσε μύρῳ μόνον ἁγίῳ χρίεσθαι τοὺς ἀπὸ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας εἰς ἡμᾶς προσερχομένους (ἰδὲ Κανονικῶν Διατάξεων ἐκδόσεως ἐμῆς τ. Β΄ σ. 65 καὶ Σύνταγμα κανόνων Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, τόμ. Ε΄ σ. 143). Ἡ ἀναβάπτισις ἀρμενίων καὶ παπικῶν ἐγίνετο πρόξενος σκανδάλων, διότι πολλαὶ γυναῖκες, θέλουσαι 'ν' ἀπαλλαγῶσι τῶν συζύγων, ὡς καὶ ἄνδρες ἀπὸ τῶν γυναικῶν, προσήρχοντο εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς Δυτικῆς ἢ τῆς Ἀρμενικῆς, καὶ ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο διαλελυμένος ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ ἕτερος τῶν συζύγων ἠρνεῖτο 'να προσέλθῃ εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν δύο Ἰωακεὶμ καὶ ἐντεῦθεν ἐξέλιπε τὸ σκάνδαλον, ὁ δὲ γάμος ἔμενεν ἀδιάλυτος. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε βεβαίως καὶ τὸ συνετὸν διάβημα τῆς ἐπὶ Ἰωακεὶμ τοῦ Β΄ συνόδου, δεξαμένης μὲν τῇ 9 τοῦ νοεμβρίου 1860 τοὺς ἱερεῖς τῶν ῥωμαιοκαθολικῶν τῆς Συρίας ὡς τὴν χειροτονίαν ἔγκυρον ἔχοντας ἀπὸ παπικῶν ἐπισκόπων, οὐδένα δὲ βαπτισάσης ἐκ τῶν ἱερέων καὶ τῶν λαϊκῶν, ἀριθμουμένων ἴσως εἰς 50000. Τοὺς κληρικοὺς ἁγίῳ μύρῳ χρίσασα, ἐπέτρεψε 'να χρίσωσι καὶ αὐτοὶ τοὺς κοσμικούς. Ἐμφανεστέρα δὲ ἐγένετο ἡ συνετὴ πρᾶξις τοῦ Ἰωακεὶμ καὶ τῆς συνόδου τῇ 30 νοεμβρίου, ὅτε, κατὰ τὴν πατριαρχικὴν καὶ συνοδικὴν λειτουργίαν τῆς ἑορτῆς ταύτης, συλλειτουργοὺς παρέλαβον τοὺς εἰς Κπολιν ἐλθόντας ἱερεῖς αὐτῶν οἰκονόμον Ἰωάννην Χαμπὶμπ καὶ Γαβριὴλ Τσιπάραν. Τῇ πράξει ταύτῃ

ἀκολουθῶν μετὰ τεσσαράκοντα σχεδὸν ἔτη ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖνος Ε΄ ὁ Βαλλιάδης ἠρνήθη ’να δεχθῇ ὡς ἱερέα τὸν γνωστὸν ἱεροκήρυκα Ὑάκινθον Λοαζόν. Παρευρεθεὶς οὗτος εἴς τινα λειτουργίαν ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, καὶ μετὰ ταῦτα συνομιλήσας ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ πατριάρχου, ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν ’να προξέλθῃ εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, χριόμενος ἁγίῳ μύρῳ καὶ χειροτονούμενος· ἀλλ’ ὁ Βαλλιάδης ἐδήλωσεν αὐτῷ ὅτι τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης διδομένην χειροτονίαν θεωρεῖ ἔγκυρον, αὐτὸν δὲ ἀδυνατεῖ καὶ ’να χειροτονήσῃ, ἀδυνατεῖ ’να δεχθῇ καὶ ὡς πρεσβύτερον, διότι μετὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ συνῆψε γάμον. Ἀλλὰ ταῦτα καὶ τὰ παρόμοια ἄλλου χρόνου καὶ βιβλίου θὰ κριθῶσι θέμα. Περὶ δὲ τῶν πρὸς ἡμᾶς σχέσεων ἀνατολικῶν λαῶν πρέπει ’να προστεθῇ ὅτι, καὶ μετὰ τὴν πρὸς τοὺς ἀρμενίους φιλικὴν διάθεσιν καὶ Κωνσταντίου Α΄, καὶ Γερμανοῦ Δ΄, καὶ μετὰ τὴν διατριβὴν Γρηγορίου μητροπολίτου Χίου κρίνοντος παραδεκτοὺς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν λίβελλον μόνον· πίστεως δίδοντας, μήτε βαπτιζομένους, μήτε χριομένους, ἡ φυλὴ αὕτη διετέλεσεν οὐχὶ εἰλικρινὴς πρὸς ἡμᾶς. Ἠρώτησά τινας τῶν μητροπολιτῶν τῆς Θράκης πρὸ πολλοῦ, τίνες ὑποστηρίζουσιν αὐτοὺς ἐπὶ γενικῶν ζητημάτων εἰς τὰ διοικητικὰ συμβούλια ἐπαρχιῶν, νομῶν, καὶ γενικῶν διοικήσεων. Καὶ ἔμαθον ὅτι ὁ παρακαθήμενος εἰς τὸ μεδζλίσι ἀρμένιος κληρικὸς, ὁ ἀφ’ ἑσπέρας ὑπερβεβαιῶν τὸν ἕλληνα μητροπολίτην ὅτι θὰ μένῃ μετ’ αὐτοῦ σύμφωνος, ἠθέτει τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ τῇ ἐπαύριον, εὑρίσκων, ἢ ἐφευ-

ρίσκων προφάσεις. Καὶ ἔμαθον μετ’ ἐκπλήξεως ὅτι, εἰς τὰ μεδζλίσια συνεφώνουν μετὰ τῶν ἡμετέρων μητροπολιτῶν οἱ ῥαββῖνοι.

Μετὰ τῶν νεστοριανῶν εἴχομεν φιλικὰς σχέσεις, ἀλλ’ αὐτοὶ ἀγνοῶ εἴπερ εἶχον ἐμφανισθῇ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς σκηνῆς παρ’ ἡμῖν πρὸ τοῦ 1870. Ἐνθυμοῦμαι μόνον ὅτι λόγῳ εὐγνωμοσύνης ἔπρεπε ’να κρατῶσι μεθ’ ἡμῶν τοιαύτας σχέσεις, ἀφοῦ ὁ κομψὸς αὐτῶν ἐν Σταυροδρομίῳ ναΐσκος ἐκτίσθη, κατὰ μέγα μέρος, διὰ συνδρομῆς τοῦ Γεωργίου Ζαρίφη. Μετὰ νεστοριανῶν ὅμως εἰς οὐδὲν μεδζλίσι παρεκαθίσαμεν, οὔτε συμπροσηυχήθημεν εἰς Ἑσπερινοὺς τῆς Ἀναστάσεως ἢ εἰς κηδείας. ὡς ἠνεχόμεθα τοὺς ἀρμενίους, ἀναγινώσκοντας Εὐαγγέλιον, ἢ ψάλλοντας εὐχὰς μεθ’ ἡμῶν, εἰς τοιαύτας περιστάσεις.

Οἱ ἀπὸ τῆς Δύσεως κληρικοὶ δυσμενῶς ἐφέροντο πρὸς ἡμᾶς. Ἀνελάβομεν τὴν εὐγενῆ καὶ συνετὴν ἀπόφασιν ’να διατηρήσωμέν ποτε σχέσεις πρὸς αὐτοὺς φιλικὰς, ἀλλ’ ἐφοβήθημεν τὸν «εὔδοντα σκορπίον». Τοιοῦτος σκορπίος ἐνεφανίζετο καὶ ἐκ μέρους τῶν ἀγγλικανῶν ἐργατῶν τῆς διανομῆς τῶν βεβηλουμέων Ἁγίων Γραφῶν. Οἱ εἰς αὐτὰς ἀνήκοντες ἀγοράζοντες ἀντίτυπα Καινῆς Διαθήκης (πατριαρχικῆς ἐκδόσεως) ἀντὶ 4 ½ γροσίων, ἐπώλουν ἕκαστον ἀντὶ γροσίων 4 !! διότι μετὰ τοῦ ἀντιτύπου τῆς πατριαρχ. ἐκδόσεως ἔβλεπον ἀσφαλῶς εὐκολυνομένην τὴν πώλησιν καὶ ἄλλων βιβλίων, ὁμοίων πρὸς ἐκεῖνα, ὅσα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1822-30 ἐξεδίδοντο ἐν Μελίτῃ, ὕστερον δ’ ἐν Σμύρνῃ παρὰ τῷ τυπογράφῳ Γρήφφιτ, φέροντα παλαιόθεν μὲν πράσινον ἐξώφυλ-

λον, ὕστερον δὲ χρώματος ἀλλοίου. Καὶ λοιπὸν, ἐνῷ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1859 ὁ πατριάρχης Κύριλλος Ζ΄ μετέβαινε πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ παπικοῦ ἀντιπροσώπου Βρουνόνη, ἀρχιεπισκόπου τῶν ἐν Κπόλει καθολικῶν, πρότερον ἐλθόντος εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ πατριάρχου, μανθάνει μετ' ἐκπλήξεως τὸ Πατριαρχεῖον τὰς συγχρόνους ἐν Κρήτῃ ραδιουργίας τῶν ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ναπολέοντος Γ΄ ρωμαϊκῶν παπάδων. Ἦσαν δὲ Χερουβίνης, Σεραφίνης, καὶ Σαλβατόρος, διανέμοντες «πασαπόρτια» γαλλικῆς ὑπηκοότητος εἰς τοὺς κρῆτας ἐκείνους, ὅσοι ἤθελον ἀποδεχθῇ τὰ δόγματα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας· εἰ δέ ποτε προσῆλθόν τινες ἔπταιεν ἡ κακὴ τῶν τούρκων ὑπαλλήλων διοίκησις· ἀπὸ τῶν ἐπηρετῶν αὐτῆς ἐβεβαιοῦντο ὅτι θ' ἀπαλλαγῶσιν οἱ λαμβάνοντες τὴν γαλλικὴν ἀλλὰ καὶ παπικὴν ὑπηκοότητα. Τρεῖς ὅμως ἀπεστείλαμεν, κατὰ μάρτιον τοῦ 1860, πατριαρχικοὺς ἱεραποστόλους εἰς Κρήτην, τὸν Νικηφόρον Γλυκὰν εἰς τὰ Χανιὰ, τὸν Διονύσιον Γεωργιάδην (τελειόφοιτον τῆς Θεολογ. σχολῆς συγχρόνως τῷ Γλυκᾷ, 1849) εἰς Ἡράκλειον, καὶ τὸν Γρηγόριον Γῶγον εἰς τὸ Ῥέθυμνον, καὶ εἰργάσθησαν ἀποτελεσματικῶς. Ἀλλ' ὁ φανατισμὸς τῶν δυτικῶν προέβαινεν ἀναπτόμενος μέχρις ἐπικινδύνου διὰ τὴν κοινωνικὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀσφάλειαν βαθμοῦ. Τὴν νύκτα τῆς 1 πρὸς τὴν 2 ἀπριλίου Μ. Παρασκευῆς τοῦ 1860, κατὰ τὴν ἐν Σταυροδρομίῳ περιφορὰν τοῦ Ἐπιταφίου, δυτική τις οἰκογένεια ἔῤῥιψεν ἀπὸ τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Ἐπιταφίου τρία «αὐγὰ σάπια» πρὸς ἐμπαιγμὸν τοῦ Θεανθρώ-

που, τοῦ μεταβάλλοντος ὑπόστασιν, ὡς φαίνεται, καὶ φύσιν ὅταν ὑπὸ τῶν ἑλλήνων ζωγραφῆται. Δυστυχῶς ἐσώθησαν οἱ ἀσεβεῖς κακοῦργοι ἀπὸ τῆς δικαιοτάτης ὀργῆς τῶν ὀρθοδόξων (ἑλλήνων, βουλγάρων, ῥώσσων κλπ.), βιαίως εἰσβαλόντων ἐντὸς τῆς οἰκίας, μεταπηδήσαντες ἀπὸ στέγης εἰς στέγην εἰς ἄλλην οἰκίαν, ἐνῷ δίκαιον ἐκρίνετο καὶ θεάρεστον ἔργον καὶ τότε, καὶ κατόπι βεβαίως, ἵνα πυρποληθῇ μὲν ἡ οἰκία τῶν δυσσεβῶν, ἵνα φονευθῶσι δὲ οἱ βέβηλοι.

Αἱ ἐπισκέψεις Κυρίλλου καὶ Βρουνόνη πρὸς ἀλλήλους οὐδὲν εὐχάριστον ἔσχον ἀποτέλεσμα. Αἱ ἀπὸ αἰώνων ἀντεγκλήσεις ὠξύνθησαν πολὺ κατὰ τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς πρώτης ἱερατείας Ἰωακεὶμ τοῦ Β΄, οὐχὶ ἀμέσως Ῥώμης παλαιᾶς καὶ Νέας Ῥώμης, ἀλλὰ μεταξὺ ἑλλήνων ὀρθοδόξων καὶ τῶν μετὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἡνωμένων ἑλλήνων καὶ βουλγάρων, τῶν οὕτω λεγομένων οὐνιτῶν, κοινότητος ἐχούσης ἐν Γαλατᾷ τότε ναὸν ἴδιον, ἀνήκοντα εἰς τοὺς βουλγάρους οὐνίτας.

Κίνησις οὐνιτῶν ἀξιοσημείωτος παρετηρήθη παρ' ἡμῖν μετὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ χειροτονίαν Ἰωσὴφ Σοκόλσκη ἀρχιεπισκόπου τῶν βουλγάρων οὐνιτῶν φθάσαντος προτροπάδην, οὕτως εἰπεῖν, εἰς Κπολιν, δέκα μετὰ τὴν χειροτονίαν ἡμέρας καὶ λειτουργήσαντος ἐν τῷ βουλγαρουνιτικῷ ναῷ τοῦ Γαλατᾶ, κατὰ τὰ μέσα ἀπριλίου τοῦ 1861. Ἀλλ' αὐτὸς ἀφῆκεν ἡμᾶς ἡσύχους μετὰ δύο μῆνας, οὐδεμίαν δυσκολίαν αἰσθανθεὶς εἰς ἀποδοχὴν τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ πίστεως, ἣν πρότερον ἐγκατέλιπε, προσελθὼν εἰς τὴν τῆς Ῥώμης· τώρα καὶ τὰς δύο

Ῥώμας ἀφήσας, ἐνεσφήνωσεν ἑαυτὸν εἰς τὸν θίασον τῶν ἱεραρχῶν τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας, καίτοι καὶ τὸ νενομισμένον «μπεράτι» ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ σουλτάνου Μετζὴτ τῇ 27 μαΐου 1861, ἀναγνωρισθεὶς ἀρχιεπίσκοπος τῶν βουλγαρουνιτῶν· διότι ἦτο καὶ ὀθωμανὸς ὑπήκοος καὶ «πλήρης εὐθύτητος καὶ συνέσεως». Τοῦ Σοκόλσκη δὲ φυγόντος, ἦλθε βοηθὸς εἰς τοὺσ ἀγῶνας τῆς οὐνιτικῆς κοινότητος ἄλλος κληρικὸς, τύπος ἀκραιφνὴς θεοεμπαίκτου, Βενιαμὶν ὁ Νεαπόλεως ἐπίσκοπος. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐχειροτονήθη κατὰ αὔγουστον τοῦ 1851 ἐπίσκοπος, ὡς προϊστάμενος τοῦ ἐν Γαλατᾷ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐξωρίσθη εἰς Ἅγιον Ὄρος περὶ τὰ τέλη ἰανουαρίου τοῦ 1861, καθαιρεθεὶς δευτέραν φορὰν, διότι ἦν προκαθημένος, διά τινας ἀταξίας· ἐδραπέτευσε μετ' ὀλίγον καὶ ἐγένετο προϊστάμενος τῶν ἐν Κπόλει οὐνιτῶν, ἀλλὰ λακτίσας αὐτοὺς, περὶ τὸ τέλος τοῦ 1861, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πάτριον δόγμα, τυχὼν ἐκκλησιαστικῆς ἀφέσεως, ἵνα δευτέραν φορὰν καταταχθῇ καὶ πάλιν, κατὰ μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, εἰς τὸν θίασον τῶν οὐνιτῶν. Τρεῖς μῆνας πρὶν τῆς «εἰς τὸν ἴδιον ἔμετον» ἐπιστροφῆς, τοῦ Βενιαμὶν, Μελέτιος ὁ μητροπολίτης πρώην Δράμας, ὁ λογοπαικτικῶς ἐπικληθεὶς Ἀπόδραμας, ἐγκατεστάθη εἰς τὸν Γαλατὰν ἀρχιερεὺς τῶν μετὰ τῆς Ῥώμης ἡνωμένων ἑλλήνων καὶ βουλγάρων. Ἦκουον πολλοὺς τότε φρονίμους ἀποδοκιμάζοντας τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ Β΄ παῦσιν τοῦ Μελετίου, ἐνῷ ἠδύνατο καὶ ἔπρεπε ἵνα μεταθέσῃ αὐτὸν εἰς ἑτέραν ἐπαρχίαν. Γογγυσμὸς ἐδημιουργήθη κατὰ τοῦ πατριάρχου, ἱερεῖς ἕλληνες προσήρχοντο εἰς τὴν οὐνιτικὴν Ἐκ-

κλησίαν, ἐπανερχόμενοι καὶ πάλιν εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν, καὶ, μέχρι τέλους τοῦ 1862, πρὸς τοῖς δύο γνωστοῖς ἤδη Μελετίῳ καὶ Βενιαμὶν, κατετάχθησαν εἰς τοὺς οὐνίτας ὁ μητροπολίτης Σόφιας Λωρόθεος καὶ ὁ Χρύσανθος ἐπίσκοπος Εὐδοξιάδος. Ἐπανεῦρον ἡμᾶς καὶ οἱ δύο οὗτοι, καὶ ἄλλοι μὲν τῶν ἐπιστρεφόντων ἐχρίοντο πομπωδῶς ἐν τῷ πατριαρχ. ναῷ δι' ἁγίου μύρου, ἄλλοι δ' ἀπηλλάσσοντο τῆς διατυπώσεως ταύτης. Ὁ γέρων Ἰωακεὶμ ἐπικρινόμενος καὶ καταδικαζόμενος ὑπὸ συνετῶν ἑλλήνων, ὑφίστατο καὶ ζημίας ὑλικάς. Νικηφόρος ὁ Καρπάθου, ὅτε ἦν πρεσβύτερος, γενόμενος οὐνίτης amateur, μοὶ ἐνεπίστευσε τῷ 1874 τὸ ἀπόῤῥητον τῆς ὁμαδὸν ἐπιστροφῆς παπάδων καὶ ἀρχιερέων· ὅτι εὐκολύνων ὁ Ἰωακεὶμ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπάνοδον αὐτῶν ἐχορήγησεν, ἐντὸς ἑνὸς ἔτους, εἰς τὸν Νικηφόρον χίλια καισαροβασιλικὰ φλωρία, ὅστις ἔδιδεν αὐτὰ, ἐκ μέρους τοῦ Ἰωακεὶμ, βοήθημα εἰς τοὺς τὴν οὐνίαν καταλείποντας, ὅπως διατηρηθῶσιν ἐπ' ὀλίγον μέχρις εὑρέσεως ἱερατικῆς τινὸς θέσεως. Κατὰ δὲ τὸ 1877 ἀπέστειλεν ὁ γέρων Ἰωακεὶμ τὸν (πρώην) Καρπάθου Νικηφόρον πατριαρχικὸν ἐπίτροπον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δρύστρας, περιληφθεῖσαν εἰς τὸ κράτος τῆς Ῥουμανίας· ἀπέθανε δ' ὁ Νικηφόρος μετὰ πολλὰ ἔτη, μένων ἐν Τούλτσᾳ, καλῶς ἀμειφθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰωακείμ. Τοῦ δὲ Ἀποδράμας Μελετίου τὸν θάνατον ἠκούσαμεν γενόμενον τῇ 31 αὐγούστου 1872. Αὐτὸς ἐχειροτονήθη Τυρολλόης (Τζορουλλοῦς) ἐπίσκοπος τῷ 1839, οἱ δὲ συγγενεῖς αὐτοῦ, ἀνεψιοὶ Ἰγνατίου τοῦ Ἡρακλείας, ἐπέτυχον τῆς προαγωγῆς τῆς ἐπισκοπῆς Τυ-

ρολλόης εἰς μητρόπολιν· αὕτη κατηργήθη τῷ 1848, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείας Διονυσίου, καὶ ὁ Μελέτιος ἐγένετο κατὰ ἰούνιον μητροπολίτης Πωγωνιανῆς, μὴ δεχθεὶς δὲ, μετετέθη προεδρικῶς (ἐπειδὴ ἦτο μητροπολιτης) εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Λοφτζοῦ ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Τορνόβου. Μετετέθη τῷ 1852 εἰς τὴν τῆς Δράμας, καὶ ἐπαύθη τῷ 1861. Ἐγεννήθη ἐν Λέρῳ.

Πρόσφορον ἐνταῦθα κρίνω ἵνα καταστήσω γνωστὴν τὴν ***κληρικὴν,*** οὕτως εἰπεῖν, ***κομμωτικὴν τοῦ Φαναρίου.*** Ἐπειδὴ συνέβαινεν ἐνίοτε ἵνα χειροτονῶνται νέοι τὴν ἡλικίαν ἐπίσκοποι, ἔπρεπε δὲ ἵνα φαίνωνται ἀπὸ τῆς ὄψεως τοὐλάχιστον καὶ τῆς παραστάσεως σεβάσμιοι, ἐκράτουν τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον ἐπὶ πολλὰς ὥρας καθ' ἑκάστην ὑπὸ τὸν καπνὸν τοῦ εὐώδους ξύλου ὅτ-ἀγατζὶ=ἴσως τῆς ξυλαλόης τῶν ἀρχαίων· καὶ μετὰ πολυήμερον κάπνισμα ἡ κόμη καὶ τὸ γένειον τοῦ νεαροῦ ἀρχιερέως ἐλάμβανον χρῶμα φαιόν. Οὕτω καὶ ὁ Μελέτιος ἔπραξε, διότι ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος ἐν ἡλικίᾳ εἰκοσιπέντε ἐτῶν· ἦτο δὲ πεπαιδευμένος ἄνθρωπος, διακούσας ἑλληνικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ.

§

Ἡ πρὸς τὰς ξένας Ἐκκλησίας καὶ τὰς ὀρθοδόξους σχέσις ἡμῶν καὶ κοινωνία κατήντα ἐνίοτε δυσεξήγητος. Πρὸς τὸν Τίβεριν ἀποβλέποντες εὑρίσκομεν τὸ αὐτὸ πνεῦμα φανατισμοῦ διέπον τὰς σκέψεις ἐκείνων καὶ ἡμῶν. Πρὸς τὸν Τάμεσιν, θ' ἀποβλέψωμεν οὐχὶ φιλικῶς· ὁ πόλεμος κατὰ τῶν ἀγγλικῶν ἱεραποστόλων ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ

τοῦ πατριάρχου Χρυσάνθου τοῦ Φιλώτα (1824-26), ἀλλ' ἐκορυφώθη ἐπὶ τοῦ Γρηγορίου ΣΤ' (1835-40), καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ πατριάρχαι διετέλουν οὐχὶ φιλικῶς διακείμενοι πρὸς τοὺς ἀγγλικανούς. Αὐτὸς ὅμως ὁ Γρηγόριος εἰς τὴν δευτέραν ἱερατείαν αὐτοῦ ἐθεμελίωσε σχέσεις φιλικὰς πρὸς αὐτούς, τὴν δὲ στάσιν ταύτην ἀπέναντι πασῶν τῶν διαμαρτυρομένων χριστιανικῶν κοινοτήτων διετήρησαν οἱ μετὰ τὸν Γρηγόριον, μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωακεὶμ Γ'.

Ἐν τούτοις ἠριθμοῦντο πλεῖστοι ὀρθόδοξοι εἰς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην, εἰς δὲ τὴν Αὐστρίαν ἐγινώσκομεν καὶ ἀρχιεπισκοπὴν ἀνεξάρτητον, εἰς οὐδεμίαν ὑπαγομένην πατριαρχικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Κάρλοβιτς. Ἐπειδὴ ὅμως αὕτη, κατ' αὐτοκρατορικὴν εὐμένειαν, εἶχε τὸν τίτλον Πατριαρχείου τῶν ἐν Αὐστρίᾳ ὀρθοδόξων, τὸν δὲ τίτλον τοῦτον εἶχεν ἐπ' αὐτῆς κεχαραγμένον ἡ σφραγὶς, ὁ αὐστηρὸς τηρητὴς οὐσίας τε καὶ τύπων Γρηγόριος, εἴ ποτ' ἐλάμβανεν ἐξ Αὐστρίας φάκελλον φέροντα σφραγίδα Πατριαρχείου, διέταττε ἵνα γραφῇ ἡ λέξις refusé ἐπὶ τοῦ φακέλλου, ὅστις ἐπεστρέφετο διὰ τοῦ ταχυδρομείου. Ἄνθιμος ΣΤ', καὶ οἱ δύο Ἰωακεὶμ ἐβάδισαν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Γρηγορίου. Ἰωακεὶμ ὁ Δ' ἐτέθη εἰς σχέσεις πρὸς τὸν Γερμανὸν Ἄγγελιτς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κάρλοβιτς, οὐδεμιᾶς προηγηθείσης ἐπισήμου διαπραγματεύσεως, ἀλλὰ δώρου τινὸς εὐτελοῦς χιλίων, ὡς ἠκούσαμεν, γαλλικῶν λιρῶν. Ὅτε δὲ, κατ' ἐπιθυμίαν φίλων μου, προσῆλθον ἀναγγείλας τῷ Δ' Ἰωακεὶμ τὴν δυσφορίαν αὐτῶν διὰ τὴν ταπείνωσιν τοῦ πατριαρχικοῦ ὕψους—«Σεῖς πταίετε·

μοὶ εἶπεν. Ἀνεγνωρίσατε κρυφίωσ τὸν Κάρλοβιτς, καὶ σήμερον κατακρίνετε τὴν σύνδεσιν τῶν μετ' αὐτοῦ σχέσεων. Εἰπῆτέ μου, παρακαλῶ, ἂν δὲν ἔλαβον μέρος αὐστριακοὶ ἀρχιερεῖς εἰς τὴν χειροτονίαν τοῦ μητροπολίτου Βόσνας Σάβα Κοσάνοβιτς, σὲ ἐνθυμίζω δὲ τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Καττάρου» «--Μάλιστα, παναγιώτατε, εἶπον· ἀλλὰ ὁ Καττάρου ἀνήκει, νομίζω, εἰς ἄλλην ἀρχιεπισκοπὴν, τὴν τῆς Δαλματίας» —«Εἶναι αὐστριακὸς ἀρχιερεὺς» μοὶ ἀπήντησεν. «Παναγιώτατε· ἡ Δαλματία δὲν αὐτοφημίζεται Πατριαρχεῖον, ὡς ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Κάρλοβιτς»· προσέθηκα. Εἰς τοῦτο τῆς διαλέξεως τὸ μέρος ὁ πατριάρχης ἤρξατο βήχων, ὡς ἔπραττε διαρκῶς, ἐν ᾗ περιπτώσει οὐδὲν εἶχε ἵνα εἴπῃ δίκαιον. Οἱ παλαιοὶ ἔλεγον «ἀπορία ψάλτου βήξ». Ἐπὶ Ἰωακεὶμ Δ΄ ἔλεγον—ἐλέγομεν—«ἀπορία πατριάρχου βήξ»·

διότι ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Ἄγγελιτς ὡς ἀρχιεπισκόπου «μακαριωτάτου» ἐπεκύρου (δῆθεν) τὴν παράνομον χειροτονίαν τοῦ μητροπολίτου Βελιγραδίου Θεοδοσίου Μράοβιτς, ὑπὸ ἀρχιερέων τῆς Καρλοβίτσης τελεσθεῖσαν, κατὰ διαταγὴν Μιλάνου τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας. παύσαντος παρανόμως τὸν διακεκριμένον ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ Μιχαὴλ τὸν Βελιγραδίου. Εἰς τὸν Ἰωακεὶμ Δ΄ ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Μιλάνου αἱ χίλιαι λίραι, καθὼς ἐγνώσθη τότε, πρὸς ἀνακήρυξιν ὡς ἡμιπατριάρχου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κάρλοβιτς, δυναμένου ἵνα χειροτονῇ τὸν τυχόντα, πρὶν τῆς μακαριωτατοποιήσεως. Πρέπει δὲ ἵνα μάθῃ ὁ περίεργος ἀναγνώστης μου ὅτι, τὸν Μιχαὴλ, παυθέντα, καὶ ἐλθόντα εἰς Κπολιν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1883, ὁ Ἰωακεὶμ Γ΄

ἀνεγνώρισεν ὡς «ἐνεργείᾳ Βελιγραδίου μητροπολίτην», καὶ ἔδωκεν ἄδειαν εἰς αὐτὸν ἵνα λειτουργήσῃ μετὰ δύο ἡμετέρων ἀρχιερέων εἰς τὸν ἐν Γαλατᾷ ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου, τῇ 6 δεκεμβρίου τοῦ ἔτους τούτου. Προέφθασεν ὅμως ἡ Αὐστριακὴ πρεσβεία τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἱερουργίας, ματαιωθείσης, ὁ δὲ Μιχαὴλ ἀνεχώρησεν εἰς Ἅγιον Ὄρος, εἶτα εἰς Ῥωσσίαν, τῷ 1884, μετακληθεὶς εἰς Σερβίαν τῷ 1889, ὡς Βελιγραδίου· Ἀπέθανε τῇ 5 φεβρουαρίου 1898, ἐν ἡλικίᾳ δύο καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν.

Μετὰ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας οὐδέποτε διεκόψαμεν τὰς σχέσεις, καίτοι ὁ Σωφρόνιος δυσηρεστήθη λίαν ὅτε ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος ΣΤ΄ ἀνεγνώρισε δικαίως τὸν Νεῖλον ὡς ἐγκύρως χειροτονηθέντα μητροπολίτην Πενταπόλεως Μετὰ τοῦ τῆς Ἁγίας Πόλεως διετελέσαμεν ἀδελφοὶ, ἐκτὸς τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τῶν ἓξ πρώτων μηνῶν τοῦ 1909, ὅτε τὸν Ἰωακεὶμ Γ΄ παρέσυρον εἰς τὸ βάραθρον προσωπικῶν παθῶν κατὰ τοῦ Ἱεροσολύμων Δαμιανοῦ κληρικοί τινες καὶ εἷς λαϊκός. Εὐτυχῶς αὐτὸς ὁ Ἰωακεὶμ ἀνασυνέδεσε τὰς ἀδελφικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Δαμιανοῦ, καθὼς καὶ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, διακεκομμένας οὔσας ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ 1909. Ἐνῷ δὲ τῆς οἰκτρῶς δημιουργηθείσης ἀνωμαλίας αἴτιος ἦν ὁ κοῦφος μητροπολίτης Ταρσοῦ καὶ Ἀδάνων Γερμανὸς, ἀξιῶν δι' ἑαυτὸν τὸν πατριαρχικὸν ἐκεῖνον θρόνον, παρέσυρον εἷσ ἀσύνετος καὶ εἷς πανοκατάφορος ἁγιοταφίτης παπὰς τὸν τῆς Ἑλλάδος πρεσβευτὴν Νικόλαον Μαυροκορδάτον εἰς ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Μελετίου τοῦ

Λαοδικείας (Λατακὲ) ὡς πατριάρχου. Ἰδιοκτῆται λιποβαροῦς ἐγκεφάλου τέσσαρες μητροπολῖται τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας ἐπίστευσαν ὅτι αὐτῶν ἡ ψῆφος ἰσχύει ὑπὲρ τὴν ψῆφον τῶν ὀκτὼ μητροπολιτῶν, οἵτινες ἀνέδειξαν τὸν Μελέτιον, καὶ ἐφρόνουν ὅτι ἡ Μ. Ἐκκλησία Κπόλεως εἶχε δικαίωμα ἵνα κηδεμονεύῃ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς μεγάλης θεουπόλεως Ἀντιοχείας.

Τὸ μέγα ἔργον Ἰωακεὶμ τοῦ Γ΄, ἀναμιμνῆσκον τὸ ὅμοιον ἔργον τοῦ γέροντος Ἰωακεὶμ (Β΄) καὶ τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄, κρατῦνον καὶ ἐμπεδοῦν ἐκεῖνο, ἦτον ἡ σύσφιγξις τῶν μετὰ τῆς «ἁγίας καὶ μεγάλης Ῥωσσίας» σχέσεων, ἃς ἐψύχρανεν ἀσυνέτως ὁ Ἄνθιμος ΣΤ΄. Εἶπον ἄνω περὶ τοῦ Ἰωακεὶμ Β΄, εἶπον εἰς τὰ «Ἀποσημειώματα Χρονογράφου» περὶ τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄. Κατὰ τοῦ Β΄ δυσηρεστήθη πολὺ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσσίας στρατηγὸς Ἰγνάτιεφ, διότι, μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου (1877), ὁ Ἰωακεὶμ διέταξε ἵνα ἀναγινώσκηται ἐν τοῖς ναοῖς εὐχὴ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἐπικρατήσεως τῶν τουρκικῶν ὅπλων, εἶχε δὲ σκοπὸν ὁ Ἰγνάτιεφ, μετὰ τὴν εἰς Κπολιν εἴσοδον τοῦ ῥωσσικοῦ στρατοῦ, ἵνα πιέσῃ κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς ὀρθοδόξους ἵν' ἀποκηρύξωσι τὸν Ἰωακεὶμ Β΄, ἵνα ἐκλέξωσι δὲ τὸν πρώην Ἱεροσολύμων Κύριλλον ὡς Κπόλεως. Ἀλλ' αὐτὸς προλαβὼν ἀπέθανε τῇ 18 αὐγούστου 1877.

Τὰς ἀδελφικὰς σχέσεις ἡμῶν μετὰ τῶν ῥώσσων θερμὰς διετήρησεν ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος, θῦμα γενόμενος τῆς πρὸς τοὺς ῥώσσους ἀγάπης. Περὶ τῶν δύο μετ' ἐκεῖνον πατριαρχῶν οὐδὲν πρέπει ἵνα γράψῃ τις· ἀλλὰ τὸν Κύριλλον ἐμιμήθη,

κατὰ τὸ δυνατὸν, ὁ Νικόδημος ὁ πρώην ἀρχιεπίσκοπος Θαβωρίου, ὅστις εἶχε τὴν τέχνην ἵνα φέρῃ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὡς ὁ κατὰ παραγγελίαν κλαίων Διονύσιος ὁ Νικομηδείας μητροπολίτης. Ἔγραψαν πολλὰ κατὰ τοῦ Νικοδήμου οὐχὶ ὡς φιλορώσσου, ἀλλ' ὡς μεγάλου πανσλαβιστοῦ, καθὼς ἐχαρακτήριζον ὡς τοιοῦτον τὸν Ἰωακεὶμ Γ΄ μαινόμενοι δημοσιογράφοι. Καθῆκον πρὸς τὴν μνήμην καὶ τῶν δύο πατριαρχῶν θεωρῶ ἵνα χαράξω λέξεις τινὰς ἐνταῦθα περὶ αὐτῶν.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1887, ῥῶσσοί τινες ἐν Ἱεροσολύμοις, ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν διαστρέφοντες, ἠθέλησαν ἵνα δημιουργήσωσιν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει νέον προσκύνημα εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀνακαλυφθεῖσαν πύλην, δι' ἧς δῆθεν ἐξῆλθεν ὁ Σωτὴρ, φέρων τὸν Σταυρόν. Κατὰ τῆς ἀνθιστορικῆς ταύτης ἐκδοχῆς εἶχε γράψει προηγουμένως ὁ περὶ τὴν ἱερὰν ἀρχαιολογίαν ἀσχοληθεὶς Μανσούρωφ. Εἰς τοὺς ῥώσσους ἔδιδεν ὑποσχέσεις ἀφθόνους ὁ Νικόδημος, διότι ἦτο καὶ ψευδολόγος, ἀλλ' ἐμὲ διέταττε διὰ τοῦ ἐν Κπόλει ἀντιπροσώπου αὐτοῦ Δαμιανοῦ (τοῦ ἀπὸ τοῦ 1897 πατριάρχου) ἵνα γράψω κατὰ τῶν ὑπερφιάλων ἀξιώσεων τῶν ῥώσσων· ἔγραψα τέσσαρα ἄρθρα εἰς τὸν «Νεολόγον». Ἐπειδὴ δ' ἔδιδε καὶ ἐν Μόσχᾳ ἀφειδεῖς ὑποσχέσεις εἰς τοὺς διευθύνοντας τὴν μεγάλην Παλαιστίνειον Ἑταιρίαν, ἔβλεπεν ὅμως ὅτι αὗται πραγματοποιούμεναι ἦτο δυνατὸν ἵνα ἀποβῶσιν ἐπιζήμιοι, προὐτίμησε ἵνα παραιτήσηται τὴν ἀρχήν. Εἶχεν ὅμως καὶ ἐναντίον τὸν κατὰ τὸ 1890, ὅτε παρῃτήθη, μέγαν βεζῆρην Κιαμὴλ τὸν κύπριον. Γεννηθεὶς ἔν τινι κώμῃ τῆς Κυζικηνῆς Χερσονήσου τῷ 1825 ὁ

Νικόδημος (ὁ κατὰ κόσμον Χρῆστος Τσιτσόνης), ἀπεβίωσεν ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ τῷ 1909.



ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

Τὴν Ῥωσσίαν εἶχον καθῆκον ἵνα σέβωνται καὶ τιμῶσι πάντες οἱ τῆς Ἀνατολῆς ὀρθόδοξοι μετὰ τὴν πρὸς τοὺς «ἐλευθέρους» ἕλληνας προστασίαν, ἀποδειχθεῖσαν ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς Ἀδριανοπόλεως (1829). Μετὰ τὴν συνθήκην ἦλθεν ἡ τοῦ Κωνσταντίου Α΄ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ καὶ Ῥαηθὼ ἐκλογὴ ὡς πατριάρχου Κπόλεως, ὅστις καθὸ διαμείνας ἐν Ῥωσσίᾳ, καὶ γινώσκων τὴν ῥωσσικὴν, καὶ πολλὰ ἰδὼν, ἀκούσας, καὶ μαθὼν, εἵλκυε τὴν μετ' αὐτοῦ συναναστροφὴν τῶν ῥώσσων. Ἀπὸ τοῦ 1835 ὁ Γρηγόριος ΣΤ΄, ἀγαπῶν τοὺς ῥώσσους, ζητῶν τὴν

ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν κατατρόπωσιν ἀγγλικανῶν καὶ διαμαρτυρομένων, καὶ καθολικῶν, μετέδωκε τὸν αὐτὸν ζῆλον εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ θρόνου· αὐτὸς ὅμως εἰς τὰ 1868 ἔδωκεν, ὡς εἴπομεν, δείγματά τινα πόθου εὐγενοῦς εἰς φιλικὴν προσέγγισιν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὰς ἀγγλικανικὰς χριστιανικὰς κοινότητας. Πρὸ τοῦ Γρηγορίου, τῷ 1864, ὁ Σωφρόνιος Γ΄ ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ λεγομένου ἀρχιεπισκόπου Γιβραλτάρης, καὶ ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν δῆθεν ἀρχιερέα. Κατ' εὐτυχίαν τοιοῦτο σχέσεων εἶδος εἰσήχθη, καὶ οὐδὲν πλέον· οὔτε ψωροδημοσιογραφικαὶ τερθρεῖαι ἐπλήρουν τὴν ἀτμόσφαιραν γελοίων προσδοκιῶν ἑνώσεως, οὔτε περιοριζομένην ἐβλέπομεν τὴν ἀγγλικανικὴν προπαγάνδαν τὴν διαφθείρουσαν τοὺς χλιαροὺς τῇ πίστει.

Ἐπὶ τοῦ Σωφρονίου καὶ ἐπὶ τοῦ Γρηγορίου σύνολος ὁ λαὸς ἡμῶν ὁ ὀρθόδοξος ὁ τῆς Κπόλεως ἐθεώρει μέγα γεγονὸς τὴν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἐπίσκεψιν τοῦ ῥώσσου πρεσβευτοῦ, παμπληθεῖς δὲ συνέῤῥεον εἰς τὸ Φανάρι δι' αὐτὴν εὐλαβεῖς χριστιανοὶ, διαδηλοῦντες ἐν ἀγαλλιάσει ψυχῆς τὸ συναίσθημα τῆς πρὸς τοὺς ῥώσσους ἀδελφικῆς ἀγάπης. Τοὺς ἐν Καυκάσῳ ἄθλους τοῦ Ἰγνάτιεφ εἶχον θέμα συνομιλιῶν ἐνθουσιωδῶν οἱ τῆς Κπόλεως ἕλληνες, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1859, ἐπὶ τῇ εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον ἐπισκέψει τοῦ μεγάλου δουκὸς Κωνσταντίνου Νικολάγεβιτζ (πατρὸς τῆς ἀτυχοῦς βασιλομήτορος Ὄλγας τῆς Ἑλλάδος) ὁ ποιητὴς, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος ἀρχιερέων καὶ πατριαρχῶν, Ἠλίας Τανταλίδης ἐδήλωσεν ὑπερμεγαληγόρως τὰ ἀδελφικὰ συναισθήματα ἡμῶν εἰς πολλοὺς

στίχους, ὧν οἱ τέσσαρες οὗτοι καὶ σήμερον ἐκπλήττουσι τοὺς ἀναγινώσκοντας

> Αἰσθάνεται περιφανῶς ἡ γῆ τῶν αἰσθημάτων
> νέαν ἐπίσκεψιν Θεοῦ ἐξ οἰκτιρμῶν ἀφάτων
> διὰ τῆς παρηγόρου σου φανεῖσαν παρουσίας,
> ὦ τέκνον μεγαλώνυμον τῆς εὐσεβοῦς Ρωσσίας·

δῆλά γε δὴ ἐκηρύττετο ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Μ. δουκὸς Κωνσταντίνου οἱονεὶ ἐπίσκεψις Θεοῦ!!! Καὶ ὅταν ἀκούσητε τὸ προταχθὲν τοῦ ποιήματος motto «Καὶ ἥξουσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀπὸ γῆς βορρᾶ, καὶ ἀπὸ πασῶν τῶν χωρῶν ἐπὶ τὴν γῆν, ἣν κατεκληρονόμησα τοὺς πατέρας αὐτῶν» (Ἱερεμ. Γ', 18), θὰ πιστεύσητε ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ηὔχετο ὑπὲρ πραγματώσεως τῆς οὕτω λεγομένης διαθήκης τοῦ μεγάλου Πέτρου.

Ἀλλὰ τότε ἐθεωροῦμεν ἀλλήλους ἀδελφοὺς οἱ ἕλληνες καὶ οἱ καυχώμενοι ὅτι σλαῦοι ὑπάρχουσι, καὶ οἱ ἀληθινοὶ τοιοῦτοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐν Θράκῃ. Πρὸ τῶν μέσων, λόγου χάριν, τῆς ΙΘ΄ ἑκατονταετηρίδος καὶ μικρῷ μετ' αὐτὴν, λαμπρὸς προστάτης τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐν γένει δικαίων καὶ συμφερόντων ἡμῶν ἀνεδείχθη ὁ παρὰ τῇ τουρκικῇ ἀρχῇ πανίσχυρος τότε Νάηδεν Χρήστοβιτζ, συνδραμὼν μὲν γενναίως ὑπὲρ ἀνεγέρσεως τριῶν ἐν Ἀδριανοπόλει ναῶν μέχρι τοῦ 1853, μετὰ ταῦτα δὲ κληροδοτήσας διὰ τῆς «μοναδικῆς καὶ ἐπισήμου (ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν) διαθήκης, εἰς μὲν τὰ ταμεῖα νοσοκομείων καὶ ἐλέους 70000 γροσίων—πρὸς ὑπανδρείαν ἀπόρων κορασίων (ἐκ τοῦ ἐτησίου τόκου) 52,500—ὁμοίως πρὸς διανομὴν ἐλέους

πρὸ τῶν ἑορτῶν Χριστουγέννων καὶ Πάσχα 20,000 —εἰς τὴν σλαυϊκὴν σχολὴν 105,000 καὶ Κπόλεως —εἰς τὴν σχολὴν Διδυμοτείχου (κλπ.) γρόσια 40,200 — τὸ ὅλον 308,700 — καὶ μίαν ἐαρινὴν οἰκίαν ἀξίας 40,000, ὧν 5,000 ἐδόθησαν εἰς τὴν ἐν Καραὰτζ σχολὴν, τὰ δὲ λοιπὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν σχολὴν—πρὸς τούτοις καὶ εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Χριστοῦ ἀνήγειρεν ἓν παρθεναγωγεῖον ἀξίας 40,000» κλπ. Τὰ κληροδοτήματα παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης ὅπου ἔδει. Ταῦτα εἰς τὸ φυλλάδιον τὸ φέρον τίτλον «Ἱστορικὴ Ἀφήγησις τῆς ἐν Γιλδιριμίῳ Ἀδριανουπόλεως ἀνΕγΕρσΙς νοσοκομείου τῶν ὀρθοδόξων. Ἐν Κπόλει, 1879, εἰς τὰς σελίδας 22-23. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀντεγκλήσεις σφοδραὶ φυλετικαὶ μόλις ἐτόλμων 'να φανῶσιν, ἀλλὰ μετὰ τὸ 1848 ἀνεφάνησαν μισάδελφοι, ὅτε εἰς τὸ κεφάλι τοῦ «αὐθέντου» Στεφάνου τοῦ Βογορίδου ἐγεννήθη ἡ ἰδέα ὅτι δύναται 'ν' ἀναδειχθῇ καὶ αὐτὸς ἡγεμὼν τῶν βουλγάρων, ὡς ἐγένετο τοιοῦτος εἰς τοὺς σέρβους ὁ Μιλόσχης Ὀβρένοβιτζ, πρώην ἔμπορος χοίρων, ἢ χοιροβοσκός. Περιττὸν 'να εἴπω ὅτι τῷ 1848 ἐδωρήσατο ὁ Βογορίδης εἰς τοὺς βουλγάρους τὴν παρὰ τὸ Φανάριον οἰκίαν αὐτοῦ, ἵνα μετασκευάσωσιν εἰς ναόν.

Ἐπὶ τῆς πρώτης ἱερατείας τοῦ γέροντος Ἰωακεὶμ ἔλαβε σύστασιν ἡ κληρικὴ τῶν βουλγάρων ἀνταρσία, ἥτις ὕστερον ἐγένετο καὶ λαϊκὴ, κυρίως ἐπὶ Γρηγορίου ΣΤ΄, ὅτε προσδόκιμον ἐνομίζομεν τὴν ἑλλήνων καὶ βουλγάρων συνδιαλλαγὴν, ἀναβαλλομένην μέχρι σήμερον. Αἱ ἐπὶ Σωφρονίου Γ΄ ἀλλεπάλληλοι ἐπιτροπεῖαι, αἵτινες συνιστῶντο ὑπὸ

τοῦ ἄλλοτε βεζύρη καὶ ἄλλοτε ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Ἀαλῆ, οὐδὲν ἔπραξαν, διότι οἱ βούλγαροι ἐζήτουν βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν ἄνευ ὁρίων γεωγραφικῶν· ἀπέβη μάλιστα πασίγνωστος ἡ αὐθάδης αὐτῶν ἀξίωσις «ὅπου βούλγαρος, ἐκεῖ καὶ Βουλγαρία». Τάσιν ἡμῶν πρὸς συνεργασίαν



ΓΑΒΡΙΗΛ ΚΡΕΣΤΟΒΙΤΣ

ἐν τῇ διοικήσει τῶν κοινῶν ἀπέῤῥιπτον οἱ παρ' ἡμέραν ἀπαιτητικώτεροι γινόμενοι βούλγαροι. Τῷ 1862, ἐκλεγέντος τοῦ πρώτου μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν «ἐθνοσωτηρίων» Κανονισμῶν Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, ἐδώκαμεν εἰς τοὺς βουλγάρους δύο ἕδρας, ἐκλέξαντες τὸν Γαβριὴλ Κρε-

στίδην, ἢ Χρηστίδην, ἢ Κρέστοβιτζ, καὶ τὸν Δημ. Γκέσογλουν, ἀλλ' αὐτὸς ἀπεσύρθη παρευθύς, ἔμεινε δ' ὁ Κρέστοβιτζ, ὁ καὶ ἐπὶ Γρηγορίου ΣΤ΄ ἀπὸ τοῦ 1867—1869 διετῆ διανύσας ἐθνικῆς ὑπηρεσίας περίοδον· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ σχίσματος, ἀπαιτήσει τῆς συζύγου αὐτοῦ—ὡραίας ἑλληνίδος—προσελθὼν εἰς τὸν πατριάρχην Ἄνθιμον ΣΤ΄ καὶ «φιλήσας χέρι».

Ἐγίνωσκεν ὁ Κρέστοβιτζ ἄριστα τὴν ἑλληνικὴν, ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ σπουδάσας, ὡς ἐγίνωσκεν ὁ Μάρκοσ Μπαλαμπάνωφ, ἔλεγον δ' ὅτι αὐτὸς (ὁ Κρέστοβιτζ) συνέγραψε τὴν θαυμασίαν τῶν βουλγάρων «Ἀντίῤῥησιν εἰς τὸ Ἐπιστολιμαῖον Ὑπόμνημα» τοῦ Πατριαρχείου (1871). Γεννηθεὶς εἰς Κότελ (Βουλγαρίας) τῷ 1817 ἀπέθανε τῷ 1898, ἐν Κπόλει.

Ἡ τῶν βουλγάρων ἀρχιερέων ἀνταρσία, αἱ ποικιλόμορφοι ἐπιθέσεις αὐτῶν, κυρίως εἰς τὰς ἐπαρχίας, τὰ γραφόμενα ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν, ἐκράτουν ἀνημμένα τὰ βουλγαροελληνικὰ πάθη, ἀλλ' ἡ πρὸς τὴν «ἁγίαν καὶ μεγάλην Ῥωσσίαν» ἀγάπη τῶν ἑλλήνων οὐδέποτε ἠλαττώθη ἕως ὅτου ἔμενεν ὁ Γρηγόριος ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Μετ' αὐτὸν ἦλθεν ὁ Ἄνθιμος ΣΤ΄ (1871-73), ἀλλὰ, κατὰ κακὴν τύχην τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, συνέπεσε 'ν' ἀναδειχθῇ πρωθυπουργὸς τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἐπαμ. Δεληγεώργης, εἰς ὃν ὀφείλεται ὁ ἐπὶ δύο σχεδὸν ἔτη διαρκέσας διὰ γραφῆς πόλεμος τῶν ἑλλήνων κατὰ τῶν ῥώσσων καὶ παντὸς σλαύου, μέχρι βαθμοῦ παράφρονος προτροπῆς τῶν ἀπερισκέπτων αὐτοῦ «παραβολάνων» ὅπως τὸ Πατριαρχεῖον κηρύξῃ χωρὶς ἀνα-

βολῆς σχισματικοὺς καὶ τοὺς ῥώσσους. Σχέσεις ἑλλήνων μετὰ ῥώσσων ἐψυχράνθησαν ἐπὶ τοῦ Ἀνθίμου ΣΤ΄.

Ἡ κατὰ τὸ 1872-75 ἀπερίσκεπτος πολιτεία τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἑλλήνων ἐπέτεινε τὴν ψυχρότητα ταύτην, ἐξῆψε καὶ τὰ πάθη τῶν τοῖς ῥώσσοις συμπαθούντων ὀρθοδόξων ἀράβων Παλαιστίνης καὶ Συρίας. Οἱ βλέποντες πολὺ καθαρώτερον τῶν «μεγάλων πατριωτῶν» ἐνόμισαν ὅτι προέβλεπον τὰ καταντήματα τῆς ἀπερισκεψίας τῶν ἁγιοταφιτῶν. Εἰς τὴν «Πρωΐαν» μου ἐτόλμησα ἵνα γράψω ὅτι «μετὰ τὸν Ἱερόθεον ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὁ μέλλων τῆς μεγάλης θεουπόλεως πατριάρχης ἔσται ἄραψ» (φύλλον τῆς 11 μαΐου 1876, σ. 64, στ. α΄), ἰδὼν ἐπαληθεύουσαν τὴν πρόβλεψίν μου οὐχὶ τῷ 1885, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Ἱερόθεος, ἀλλὰ τῷ 1899. Οἱ μεγάλοι πατριῶται ὕβριζον διαρκῶς τὴν Ῥωσσίαν, κατὰ δὲ τὴν κήρυξιν τοῦ ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1877, στιχουργὸς ἔλλην καὶ διδάσκαλος ἐστιχούργει τὰ γελοῖα ἐκεῖνα, ἅτινα δικαίως ἐχλεύαζε κατόπιν ὁ συντάκτης τῆς τεργεστηνῆς «Ἡμέρας»

> Εἰς Αἷμον, εἰς Αἷμον, τὸν πάτριον Αἷμον
> ὁ ξένος ἂς στήσῃ τὸ βῆμα του τρέμων·
> ἐκεῖ μυριόνεκροι πέσωμεν ὅλοι
> καὶ τότε τὸν Αἷμον ἂς λάβουν μογγόλοι.

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον ὁ λαὸς ἐνδομύχως ηὔχετο ὑπὲρ ἐπικρατήσεως τῶν ῥώσσων, ἐνῷ ὁ ἀνώτερος ἡμῶν κλῆρος ἀνεγίνωσκεν εὐχὰς ὑπὲρ τῶν τούρκων. Μετὰ τὸν πόλεμον τοῦτον καὶ τὰς ἐπ' αὐτῷ συνθήκας, ὁ γέρων Ἰωακεὶμ τῷ 1878 (αὐ-

γούστου 4) ἀπέθανεν, ἦλθε δὲ ὁ Γ΄, δείξας αἰσθήματα φιλικὰ πρὸς τοὺς ῥώσσους. Ἐψυχράνθησαν αὐτὰ ἐπὶ τοῦ Δ΄, δῆλα δὴ Ἰωακεὶμ,—ὁ Διονύσιος Ε΄ καὶ ὁ Νεόφυτος Η΄ φρονίμως πρὸς τοὺς ῥώσσους, ὡς καὶ πρὸς τοὺς σέρβους, προσηνέχθησαν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἐφάνη ψυχρὸς πρὸς αὐτούς.

Τὰς ἀδελφικὰς σχέσεις πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὸν ἱερὸν κλῆρον τῆς Ῥωσσίας ἐξωγόνησεν ὁ Ἰωακεὶμ Γ΄ εἰς τὴν δευτέραν ἱερατείαν αὐτοῦ. Ἡ δωδεκαετὴς σχεδὸν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει διαμονὴ τοῦ ἀειμνήστου πατριάρχου (ἀπὸ σεπτεμβρίου 1889 μέχρις ἰουνίου 1901) κατέστησεν αὐτὸν γνωστότατον εἰς τοὺς ῥώσσους, διότι πολυάριθμοι προσκυνητῶν ὁμάδες ἐπεσκέπτοντο τὴν ἁγιώνυμον χερσόνησον, γνωριζόμεναι πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς ῥωσσικῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος· ἠκούσαμεν δὲ πῶς ἐγκωμίασεν αὐτὸν, κατὰ τὴν ἱερὰν πανήγυριν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς σκήτης Ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Σεραγίου, ὁ προσελθὼν εἰς αὐτὰ ναύαρχος Σκρίδλωφ. Ὁμοίαν ἰδέαν εἶχον περὶ τοῦ Ἰωακεὶμ καὶ οἱ λοιποὶ πατρίκιοι ῥῶσσοι, καὶ οἱ πλησβεῖοι. Ἀλλ' εἶχον καὶ περὶ τῶν ἑλλήνων κληρικῶν ἀγαθὴν ἰδέαν.

Ὁμοίως ἠγάπων, μετὰ τὸν Γρηγόριον ΣΤ΄ καὶ μετὰ τὸν Ἰωακεὶμ Γ΄, τὸν Ἱεροσολύμων Νικόδημον, καίτοι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἔλεγε πολλὰ ψεύδη. Μετ' αὐτοὺς ἠγάπων τὸν ἀείμνηστον Βασίλειον μητροπολίτην τῆς Σμύρνης, ἴσως διότι καὶ αὐτὸς, ὡς ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος, ἀντετίθεντο εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν βουλγάρων ὡς σχισματικῶν· καί ποτε εἰς συνάθροισιν πυκνὴν ἀνεπίσημον ἀρχιερέων καὶ λαϊκῶν ἐτόλμησε ἵνα εἴπῃ· «Μὴ σχί-

ζετε, διότι μίαν ἡμέραν θὰ διορθώσωμεν τὸ σχισμένον μέρος τοῦ χιτῶνος τῆς Ἐκκλησίας· θὰ τὸ μπαλώσωμεν, ἀγαπητοί· ἀλλὰ τὸ μπάλωμα θὰ φαίνεται εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα»· διὰ τοῦτο ἐχαρακτηρίζετο ὡς βούλγαρος. Ἐγεννήθη ἐν Ζαγοριτζάνῃ παρὰ τὴν Καστορίαν τῇ 25 μαρτίου 1834, ἐδιδάχθη τὴν ἑλληνικὴν ἐν τῇ σχολῇ Ψαμμαθία καὶ ἐν



ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΣΜΥΡΝΗΣ

τῇ τοῦ Φαναρίου Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ, τὴν δὲ θεολογικὴν παιδείαν ἐν τῇ Χάλκῃ, τυχὼν τοῦ πτυχίου τῷ 1860 μετὰ βαθμοῦ ἄριστα. Τῷ 1865 ἐγένετο μητροπολίτης Ἀγχιάλου, ἐπαύθη τῷ 1877, κατ' ἀπαίτησιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἀποκατεστάθη εἰς Ἀγχίαλον ὑπὸ Ἰωακεὶμ Γ', τῷ 1881, καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1884 μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Σμύρνης, ἀποθανὼν τῷ 1910. Συνέγραψε μικράς τινας διατριβάς. Ἦτο χριστιανὸς ἐλεήμων, ἀλλ' ἦτο φανατικῶς προσκεκολλημένος εἰς τὴν ὅλην διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀγχιάλου οἱ βούλγαροι ἐθεώρουν αὐτὸν ἅγιον, εἷς δὲ τούτων μοὶ διηγήθη γεγονὸς, εἰς ὅπερ αὐτὸς ἔδιδε πίστιν πολλήν. Ὁπότε περιώδευεν ἀνὰ τὰ χωρία, κατὰ τὸ θέρος, ὁ Βασίλειος ἔπινε, πρὸς ἀφίδρωσιν δῆθεν, ζωμὸν τουρσῆς. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἴς τι μικρὸν χωρίον ἐλθὼν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν γραίας τινὸς, οὐχὶ ἑλληνίδος, ἐζήτησε τοιοῦτον ζωμόν. Ἔχω, εἶπεν ἡ γυνὴ, διότι καὶ σήμερον τὸ πρωῒ ἔπιον· ἀλλ' εἶδον ἐντὸς τοῦ δοχείου μικρὸν ποντικόν· ἐξέφρασε τὴν λύπην αὐτῆς, ἑτοιμασθεῖσα ἵνα εὕρῃ ζωμὸν ἀλλαχόθεν. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος ἐμπόδισεν αὐτήν· καὶ ζητήσας ἀπὸ τοῦ ὑπηρέτου τὸ ὠμοφόριον καὶ τὸ ἐπιτραχήλιον αὐτοῦ, καὶ περιβληθεὶς αὐτὰ, ἀνέσυρεν ἀπὸ τοῦ δοχείου τὸ ζωῦφιον, ἀνέγνωσεν ἐκ τοῦ Εὐχολογίου τὴν γνωστὴν ἀκολουθίαν «ἐάν τι μιαρὸν ἢ ἀκάθαρτον ἐμπέσῃ εἰς φρέαρ», ηὐλόγησε τὸν ζωμὸν, καὶ ἔπιεν. Ὁ τοῦτο διηγηθεὶς εἰς ἐμὲ ἐβεβαίου, ἐπὶ τῇ ἀμφιβολίᾳ μου, ὅτι οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα, καὶ ὁ Βασίλειος ἔκτοτε ἐκέρδησεν ἁγίου φήμην, διότι οὐδὲν ἔπαθεν.

ΣΗΜ. Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν τοῦ Βασιλείου καὶ βιογραφικαί τινες εἰδήσεις περὶ αὐτοῦ ἐλήφθησαν ἐκ τῆς «Ἀμαλθείας» τῆς Σμύρνης τῆς 27 ἰουνίου 1906.

§

Οἱ μεταβαίνοντες εἰς Ῥωσσίαν πρὸς ἄθροισιν συνδρομῶν ὑπὲρ τῶν μονῶν αὐτῶν ἕλληνες μοναχοὶ ἐμαρτύρουν τὴν ἀγάπην τῶν ἀδελφῶν ῥώσ-

σων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ὀρθόδοξον λαὸν, καὶ πρὸς τὰς μονὰς ἡμῶν. Ὑπῆρξαν βεβαίως ἐξαιρέσεις, ἀλλ' ἦσαν ἀνάξιαι λόγου. Νεόφυτος ὁ τῆς Σίμωνος Πέτρας ἡγούμενος, περιελθὼν τὴν Ῥωσσίαν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη 1889, 1890, 91 καὶ 92 (ἐπέστρεψεν εἰς Ἅγιον Ὄρος 29 νοεμβρίου τοῦ ἔτους τούτου (1892) — ἕνα μόνον εὗρε δυσμενῶς ἔχοντα πρὸς τοὺς ἕλληνας· τὸν Μόσχας Ἰωαννίκιον· ὁ μετ' αὐτὸν Λεόντιος ἦτο χριστιανὸς φιλάδελφος, ἔδειξαν δὲ πολλὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην οἱ ἐπίσκοποι Βλαδιμήρου Θεόγνωστος καὶ Βολόγδας Ἰσραήλ. Ταῦτα κατὰ γραπτὴν τοῦ Νεοφύτου σημείωσιν. Κακότροπος δέ τις καὶ ἀνάγωγος ἁγιορείτης ἱερομόναχος, εὑρὼν κατὰ τὴν ἐν Ρωσσίᾳ διατριβὴν αὐτοῦ μισέλληνάς τινας, ἐξέδωκε πολύφυλλον καὶ χυδαιότατον λίβελλον ὑβρίζοντα πάντα ῥῶσσον, γεννηθέντα καὶ γεννηθησόμενον. Ἕλληνες καλόγηροι, παραμείναντες εἰς τὴν Ῥωσσίαν, μεθ' ὧν ἐσχετίσθην, ὡμίλουν εὐγνωμόνως περὶ τοῦ φιλέλληνος Φιλαρέτου μητροπολίτου Μόσχας, ὁ δὲ ἐξ Ἀδριανοπόλεως ἀρχιμανδρίτης καὶ ἐκ τῶν προϊσταμένων τῆς ἱερᾶς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῶν Ἰβήρων Μελέτιος ἐκαυχᾶτο ὅτι κατὰ τὴν ἐν Ῥωσσίᾳ διαμονὴν (1848-57) ἐχειροτόνησεν αὐτὸν πρεσβύτερον ὁ «ἅγιος ἀρχιερεὺς» Φιλάρετος, χειροτονήσας ἐπίσης τοιοῦτον (1844) τὸν διάκονον Ἄνθιμον Ἰβηρίτην τὸν ἐξ Ὕδρας.

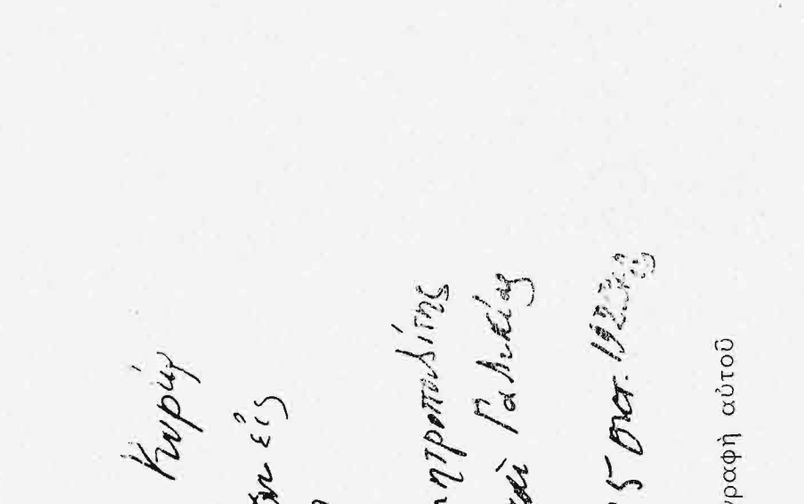
Ἐπὶ τῶν τελευταίων ἐτῶν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Τηφλίδος Ἀλέξιος (τῷ 1837 γεννηθεὶς, ἀποθανὼν δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεγάλου πολέμου) παρέσχεν ἑαυτὸν λαμπρὸν ὑπογραμμὸν φιλελληνισμοῦ καὶ φιλαδελφείας, ὑποστηρίξας ἐνθέρμως τὴν

ἀνεπηρέαστον εἰς τὰ σχολεῖα τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἠὐχαριστεῖτο δὲ 'ν' ἀκούῃ αὐτὴν, ὡς ἐβεβαίωσέ με ὁ διδάξας τὴν μουσικὴν ἐκεῖ κ. Στέφ. Κουτσογιαννόπουλος, μαθητὴς τοῦ ἀλησμονήτου πρωτοψάλτου Γεωργίου Ῥαιδεστηνοῦ.

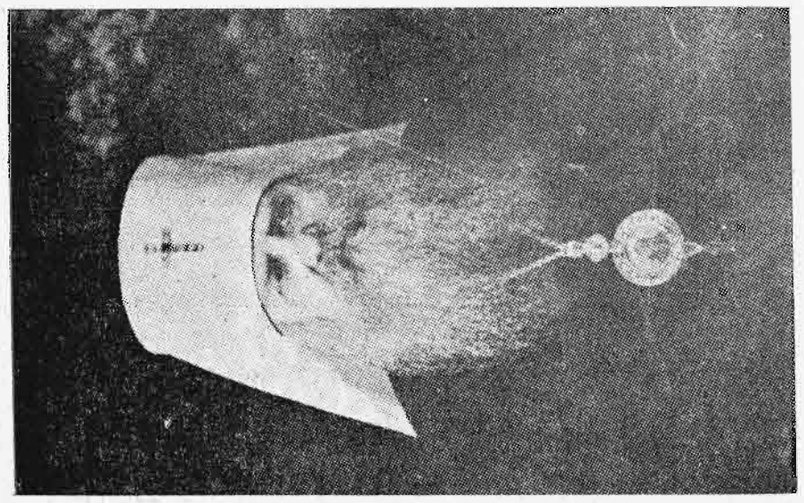


ΑΛΕΞΙΟΣ Ο ΤΙΦΛΙΔΟΣ

Κήρυξ ἐνθερμότατος τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς Κπόλεως καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας δικαιωμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τεσσαρακονταετίαν περίπου κηρύτων καὶ γράφων, ἀνεδείχθη ὁ εὐσεβέστατος μητροπολίτης Κιέβου καὶ Γαλικίας Ἀντώνιος, μακρὰν τῆς δυστυχοῦς αὐτοῦ πατρίδος



γραφὴ καὶ ὑπογραφὴ αὐτοῦ



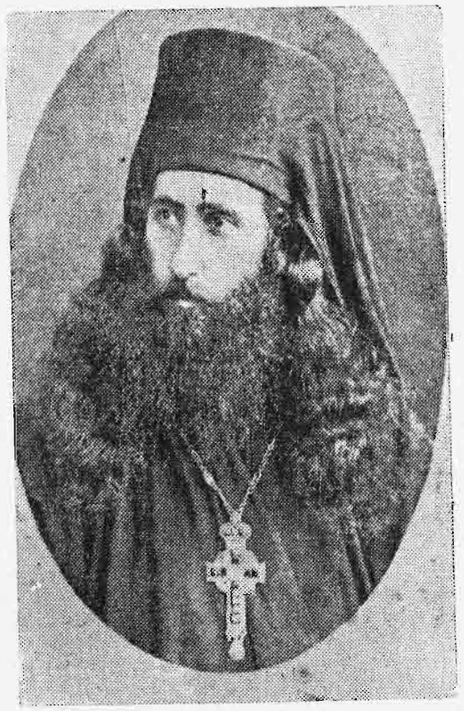
ΑΝΤΩΝΙΟΣ Ο ΚΙΕΒΟΥ

διαμένων, ἐν Κάρλοβιτς. Τοῦ ἐκ γενετῆς, οὕτως εἰπεῖν, φιλέλληνος Ἀντωνίου παραθέτω τὴν φίλην προσωπογραφίαν, ἣν μοι ἀπέστειλεν ἐκ τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς αὐτοῦ, συνεκδίδων καὶ πανομοιότυπον γραφῆς.

Ἐκ τῶν συγχρόνων ἡμῖν ἑλλήνων ἱεραρχῶν, πολλοῦ σεβασμοῦ καὶ πολλῆς εὐλαβείας ἀπήλαυε, μετὰ τοὺς πατριάρχας, περὶ ὧν καὶ ἐνταῦθα καὶ εἰς τ' «Ἀποσημειώματα Χρονογράφου» ἔγραψα, μετὰ τὸν Βασίλειον τῆς Σμύρνης, ὁ Ἰωακεὶμ ὁ Γ'. Τῆς πρὸς αὐτὸν εὐλαβείας τοῦ Ἀλεξίου τῆς Τιφλίδος ἐγένετο μάρτυς ὁ αὐτὸς μουσικοδιδάσκαλος (Κουτσογιαννόπουλος). Ὅτε ὁ ῥῶσσος οὗτος ἱεράρχης ἔλαβεν ἐκ Κπόλεως τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ ἀποσταλεῖσαν εἰς αὐτὸν βίβλον τῶν τριῶν ἱερῶν ἐν χρήσει Λειτουργιῶν (πατριαρχικῆς ἐκδόσεως), ἐδάκρυσεν ἐκ συγκινήσεως, διότι τὸ σταλὲν ἀντίτυπον ἔφερε τὴν ἰδιόχειρον ὑπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ ἀφιέρωσιν τοῦ βιβλίου. Ἔθηκεν ἀνοικτὸν αὐτὸ ἐπὶ τραπέζης, ἀσκεπὴς δὲ ἐγονυπέτησε πρὸ τῆς πατριαρχικῆς ὑπογραφῆς, καὶ σταυροκοπηθεὶς τρὶς «ἔβαλε μετάνοιαν» ἠσπάσθη τὴν ὑπογραφὴν, εἰπὼν «ἀφοῦ δὲν ἠδυνήθην ἐ' ἀσπασθῶ τὴν χεῖρα τοῦ μεγάλου πατριάρχου, τοῦ Ἰωακεὶμ, θεωρῶ τὸν ἑαυτόν μου εὐτυχῆ ἀσπαζόμενος τοὐλάχιστον τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ».

Συνετέλει δ' ὁ Ἰωακεὶμ εἰς τὴν περίσσειαν τῶν ἀδελφικῶν πρὸς ἡμᾶς αἰσθημάτων τῶν ῥώσσων, οἵτινες ἀπέδειξαν αὐτὰ δεχθέντες τὴν ἐγκατάστασιν ἐν Μόσχᾳ Μετοχίου τοῦ Πατριαρχείου Κπόλεως, ὡς εἶχον τοιαῦτα καὶ αἱ λοιπαὶ πατριαρχικαὶ Ἐκκλησίαι. Τοῦ πατριαρχικοῦ ἡμῶν τούτου

Μετοχίου (τοῦ Ἁγίου Σεργίου) πρῶτος ἡγούμενος ἐχρημάτισεν ὁ γεννηθεὶς ἐν Καλύμνῳ τῷ 1852 Σεραφεὶμ Σκαρούλης, σπουδάσας ἐν τῇ θεολογικῇ τῆς Χάλκης σχολῇ, λαβὼν δὲ τὸ πτυχίον τῷ 1880 μετὰ βαθμοῦ λίαν καλῶς. Ἀνακληθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου Η΄, τῷ 1894, διέτριβεν ἐν



ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΣΚΑΡΟΥΛΗΣ

Φαναρίῳ Κπόλεως, ἐχειροτονήθη τῷ 1900 μητροπολίτης Σισανίου καὶ Σιατίστης, μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Γάνου καὶ Χώρας τῷ 1909, καὶ ἀπέθανεν ἐν Φαναρίῳ τῳ 1914, διατελῶν μέλος τῆς ἱερᾶς συνόδου. Δεύτερος καὶ τελευταῖος ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Σεργίου ἐγένετο ὁ Ἰάκωβος ὁ βατοπεδηνὸς, ἀποθανὼν ἐκεῖ.

Εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ῥώσσους ὁ Ἰωακεὶμ ὑπενθύμιζε διαρκῶς ἑαυτὸν καὶ τὴν ἑλληνόφωνον ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Πρὸ τριακονταετίας ἠκούσαμεν ὅτι ἔκ τινος ῥωσσικῆς μονῆς ἐκλάπη ἡ περιάκουστος εἰκὼν τῆς Θεοτόκου τοῦ Καζάν. Ἀπελπίσας ὁ πατριάρχης τὴν εὕρεσιν τῆς εἰκόνος, διέταξε ἵνα κατασκευασθῇ ὁμοίωμα θαυμάσιον τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου Παμμακαρίστου, φέρον ζωντανὸν τὸν χρωματισμὸν, καὶ τὴν εἰκόνα ταύτην ἔπεμψεν εἰς Καζάν. Ἡ νέα Παμμακάριστος ἐγένετο ὑποδεκτὴ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων ὑπὸ πολλῶν ἀρχιερέων καὶ ἄλλων κληρικῶν, καὶ χιλιάδων λαοῦ, ἀφορμὴν εὐρόντος ἐγκωμίων διά τε τὸν Ἰωακεὶμ καὶ τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀλλ' ὁ πατριάρχης οὗτος ἐχρησιμοποίει τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν τῶν ῥώσσων ἐπ' ὠφελείᾳ πασχόντων ἑλλήνων ἀναξίως ἑαυτῶν, ἢ ἀξίως. Ἐν τέλει ἰουλίου τοῦ 1906 συνέβησαν αἱ βανδαλικαὶ τῆς Ἁγχιάλου σκηναὶ, κατ' αὐτὰς δὲ Βασίλειος ὁ μητροπολίτης (ὁ εἶτα 1925-29 πατριάρχης), κρυβεὶς ἐπὶ δύο τρεῖς ἡμέρας, συνελήφθη καὶ ἀπεστάλη εἰς Σήλιμνον, ἔγκλειστος εἰς τὸν οἶκον τοῦ μητροπολίτου ἦτο δὲ οὗτος ὁ Γερβάσιος, σπουδάσας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ἔχων πλουσίαν βιβλιοθήκην ἑλληνικῶν κυρίως συγγραμμάτων· ταύτην παρεχώρησε πρὸς μελέτην εἰς τὸν Βασίλειον, ἀλλ' οἱ κυβερνῆται βούλγαροι δυσηρεστήθησαν, καὶ διέταξαν ἵνα περιορισθῇ ὁ Βασίλειος εἰς τὸν ἀνώτατον ὄροφον τοῦ ἐπισκοπικοῦ οἴκου ἄνευ βιβλίων. Τὸ Πατριαρχεῖον ἔγραφε συνεχῶς εἰς τὴν Ὑψ. Πύλην, τὸ τουρκικὸν ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν ἔγραφε πρὸς τὴν βουλγαρικὴν κυβέρνησιν ζητοῦν

τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Βασιλείου. Οὐδὲν ἐγίνετο· καὶ τότε ὁ Ἰωακεὶμ ἀπεφάσισε 'ν' ἀποταθῇ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας· ἀνήγγειλεν εἰς τὴν σύνοδον τοῦτο, καὶ ὡρίσθη ὁ Σισανίου Σκαρούλης, ὢν τότε μέλος τῆς ἱερᾶς συνόδου, εἰδήμων τῆς ῥωσσικῆς, καί τις κληρικὸς ἀσήμαντος. Μετέβησαν εἰς τὸν ῥῶσσον πρεσβευτὴν οἱ δύο καὶ ἀνήγγειλαν ὅτι, ὁ πατριάρχης Ἰωακεὶμ παρακαλεῖ τὸν εὐσεβέστατον τσάρον 'να ἐπέμβῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔλληνος τῆς Ἀγχιάλου μητροπολίτου Βασιλείου. Παρῆλθον ὀλιγιστότατοι ἡμέραι, καὶ τὸ Φανάριον ὑπεδέχετο, μετὰ πολλῆς πρὸς τὸν δύστηνον τσάρον εὐγνωμοσύνης, τὸν Βασίλειον.

Ἠγάπα τοὺς ῥώσσους ὁ Ἰωακεὶμ, ἀλλὰ παραλόγους αὐτῶν ἰδέας καὶ γραφὰς ἀπεδοκίμαζε, διατυπουμένασ ὑπὸ ῥώσσων αὐθαδῶν, βαινόντων ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1902 ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Ἰωακεὶμ ἄρθρα τινὰ ῥωσσιστὶ γεγραμμένα εἰς τὸν «Ἐκκλησιαστικὸν Ἀγγελιαφόρον» τῆς Πετροπόλεως, μετὰ τῆς πληροφορίας ὅτι συντάκτης τῶν ἄρθρων ἦτον ὁ ἱερεὺς τῆς ἐν Κπόλει Ῥωσσικῆς πρεσβείας Ἰωνὰς, ζητῶν οὐδὲν ἧσσον, οὐδὲν ἔλασσον τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἱδρύσεως καὶ ῥωσσικῆς ἁγιορειτικῆς ἀδελφότητος, ἀνατρεπομένου παντὸς αἰωνοβίου καθεστῶτος, ἐνιαίαν καὶ μίαν ἀναγνωρίζοντος ἀδελφότητα, τὴν ἀδιαίρετον ἁγιορειτικήν. Ὠργίσθη ὁ Ἰωακεὶμ κατὰ τῆς αὐθαδείας τῶν ῥώσσων τῶν περὶ τὸν Ἰωνὰν, καὶ ἐπέβαλεν εἰς ἐμὲ 'να γράψω κατὰ τῶν καινῶν καὶ ξενιζόντων δογμάτων τοῦ Ἰωνᾶ. Τὸ βιβλιον ἐξετυπώθη κατὰ νοέμβριον τοῦ 1902 (ἐν τῷ πατριαρ-

χικῷ τυπογραφείῳ) τίτλον φέρον «Ἀπάντησις ἰδιώτου εἰς διατριβὰς ῥώσσων περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν πραγμάτων» —διότι ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ λόγος ἐγίνετο περὶ ὧν ἔγραψεν ὁ τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας ὑπάλληλος Τρουμπετσκόη, νομίζω, περὶ τῆς τοῦ ἡμετέρου Πατριαρχείου καταστάσεως μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. Οὕτως ὁ πανσλαυϊστὴς πατριάρχης Ἰωακεὶμ Γ' διὰ τοῦ πανσλαυϊστοῦ χαρτοφύλακος Μ. Ι. Γεδεὼν ἐφάνησαν κατακρίνοντες ἐντύπως τὰς ὑπερφιάλους ἀξιώσεις τῶν ἀδελφῶν ῥώσσων καὶ παντὸς Ἰωνᾶ.

Βραδέως ἔλαβον γνῶσιν οἱ Ἰωνᾶδες—μετὰ ἓν ἔτος—τοῦ συγγραφέως τῆς «Ἀπαντήσεως ἰδιώτου» καὶ ἐμεμψιμοίρησαν ποταπά τινα, κατ' οὐδὲν βλάψαντά με. Ἤδη κατά τινα ἡμέραν τοῦ 1888, κράξας με ὁ τότε σύμβουλος τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας, ὕστερον δὲ πρεσβευτὴς ἐν Ἀθήναις Μιχαὴλ Ὀνοὺ, μετά τινα συνδιάλεξιν, οὐχὶ σπουδαίαν, μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ἔπρεπε 'να ἐπισκέπτωμαι τακτικῶς αὐτὸν, διότι τοῦτο ἐπιθυμεῖ ὁ κ. Ποποδονόστσεφ· ἀλλ' ἀκούσας ταῦτα οὐδέποτε μετέβην φοβούμενος ἐπιθέσεις μεγάλων πατριωτῶν κατ' ἐμοῦ, οἵτινες ἐδυσφόρουν καὶ κατόπιν, ὅτε ὁ Λέμπεδεφ, καθηγητὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐν Μόσχᾳ, τόσας περὶ ἐμοῦ κρίσεις ἐπαινετικὰς ἔγραψεν, ἐμὲ μόνον θεωρῶν ἱστοριογράφον ἄξιον προσοχῆς· ἴσως διότι οὐδέποτ' ἔγραψα κατὰ ῥώσσων καὶ Ῥωσσίας. Τοῦτο δ' ἐκέρδισα ἀπὸ τῆς εἰς αὐτὴν καὶ αὐτοὺς ἀφοσιώσεως ὅτι, κατὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ βίου τῆς θεολογικῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετροπόλεως, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν συγχαρητικῶν γραμμάτων πριγκήπων καὶ δουκῶν

ἐτάχθησαν τὰ γράμματα τῶν πατριαρχῶν, καὶ, μετὰ τὰς πατριαρχικὰς ἐπιστολὰς, ἀνεγνώσθη, καίπερ ἰδιώτου, ἡ συγχαρητική μου πρὸς τὴν ἀκαδημίαν πρόσρησις.

§

Ἐπετέλεσεν ὁ Ἰωακεὶμ Γ΄ τὸ πρὸς τὸ ὀρθόδοξον Γένος, τὸ πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἐν γένει, καθῆκον· ἀλλ᾽ ἐπετέλεσαν αὐτὸ καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Διεξῆγον ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐπηρειῶν τῶν



ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΙΔΗΣ

κατὰ τόπους κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων τῆς Τουρκίας ἐπίσκοποί τε καὶ πρεσβύτεροι καὶ μοναχοὶ, μάλιστα δὲ ὅσοι ἦσαν ἀρχιερατικοὶ ἐπίτροποι. Ἐμνήσθην (Α. Χ.) τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Νὲβ-Σεχὶρ=Νεαπόλεως Φιλίππου Ἀ-

ριστοβούλου, ἀλλ᾽ εἰς τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐγνώρισα τὸν ἐν Ἰκονίῳ παρὰ τῷ νομαρχιακῷ συμβουλίῳ ἀντιπρόσωπον τοῦ μητροπολίτου ἀρχιμανδρίτην Ἰωάννην Παντελεημονίδην· ἤκουσα ὅτι μετὰ πολλοῦ θάρρους ὑπεστήριζεν ἐντὸς τοῦ συμβουλίου τὰ δίκαια τῶν ὀρθοδόξων ἑλλήνων. Ἐγνώρισα αὐτὸν τῷ 1891, ὅτε ἔγραψεν εἰς τὴν «Ἑβδομαδιαίαν Ἐπιθεώρησιν Νεολόγου» περὶ μνημείων χριστιανισμοῦ ἐν Λυκαονίᾳ, ποθῶν ἵνα πιστεύσῃ, ὅτι τὸ Κέλβερι τῆς (ἐκκλησιαστικῆς) ἐπαρχίας Ἰκονίου μετωνομάσθη ἀπὸ τῶν ἐν Καρίᾳ Κελλιβάρων, καὶ ὅτι τὸ Κατρὰν-Ντὰγ μετεβλήθη ἀπὸ τοῦ Λάτρον Ντὰγ (βουνοῦ) τοῦ παρὰ τοῖς πάλαι Λάτμου καὶ ἐπὶ βυζαντινῶν Λάτρου=τουρκιστὶ Μπὲς-Παρμὰκ, δηλ. Πενταδακτύλου, τῆς Καρίας. Ἦτο κληρικὸς φιλότιμος ὁ Παντελεημονίδης, καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὸν Ἰωακείμ.

Βεβαίως ἐχρημάτισαν καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας σθεναροὶ καὶ συνετοὶ συμφερόντων καὶ δικαίων, ἰδιωτικῶν καὶ κοινῶν προασπισταὶ, λεπτομερῶς ὅμως οὐδείς μοι μετέδωκε περὶ αὐτῶν εἴδησίν τινα. Ἐκ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς ηὐτύχησαν ἵνα κριθῶσι μνείας αἰωνίας ἄξιοι κατὰ τὴν ΙΘ΄ ἑκατονταετηρίδα μέχρι μὲν τοῦ 1869 Παΐσιος ὁ Καισαρείας, (1832-1871), προστάτης, ἡγούμενος, διδάσκαλος ἐν τῇ μονῇ τοῦ Τιμίου Προδρόμου γενόμενος, καὶ ἀφήσας ὄχι ἀνεπιμέλητον τὴν παρακαταθήκην, ἣν ἐνεπίστευσεν αὐτῷ ὁ θεῖος τῆς Ἐκκλησίας δομήτωρ. Ἐκαλλιέργησε γῆν οὐχὶ ὅλως χέρσον ὁ Εὐστάθιος Κλεόβουλος (Α. Χ.), ἔπραξεν ὅμως ὑπὲρ τῆς ἐπαρχίας, ἀλλὰ καὶ πατρίδος, αὐτοῦ ὅσα οὐδεὶς ἀρχιερεὺς ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ γενετείρας

ὁ Ἰωάννης Ἀναστασιάδης, μητροπολίτης Καισαρείας ἀπὸ τοῦ 1878-1902.



ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Γεννηθεὶς τῷ 1833 ἐδιδάχθη ἐπ' ὀλίγον ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ, ὕστερον ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ, λαβὼν τὸ δίπλωμα τοῦ «διδασκάλου τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας» τῷ 1859, διδάξας ἐν Καισαρείᾳ, σπουδάσας ἐν Γερμανίᾳ, καὶ διάδοχος τῆς ἕδρας (ἐκκλησιαστ. ἱστορίας) τοῦ Φιλοθέου Βρυεννίου ἐν τῇ θεολογικῇ γενόμενος τῷ 1867, ὅτε ἐκεῖνος διωρίσθη διευθυντὴς τῆς Μ. τοῦ Γένους. Διηύθυνεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 1875-78. Εἰς τὴν Καισάρειαν εἰργάσθη θαυμασίως, ὁμιλῶν καὶ γράφων, παρακαλέσας, καὶ προτρέψας ἕλληνας φιλογενεῖς, ἢ καὶ τέκνα τῆς ἐπὶ τοῦ Δ΄ αἰῶνος «μητροπόλεως καὶ καθηγεμόνος τῶν λόγων» Καππαδοκίας, καὶ ἐπιτυχὼν διὰ μὲν τοῦ Ῥοδοκανάκη τῆς

συστάσεως τῆς Ἱερατικῆς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προδρόμου σχολῆς, διὰ δὲ τοῦ Συμεὼν Σινιόσογλου τῆς καθιδρύσεως κεντρικοῦ παρθεναγωγείου καὶ οἰκοτροφείου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἑτέρας ἐπαρχίας, εἶπον ἀλλαχοῦ ὅτι οἱ ἕλληνες ὀρθόδοξοι τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Τραπεζοῦντος, τῆς Μιτυλήνης καὶ τῆς Χίου, τῆς Ἀδριανοπόλεως καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Σερρῶν καὶ τῶν Ἰωαννίνων εἶχον ἀνάγκην οὐχὶ κέντρου, ἀλλὰ χαλινοῦ, καὶ εἰς αὐτὰς δὲ καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς, ἀντέστρεφον οἱ ποιμένες ἢ οἱ ποιμαινόμενοι — μάλιστα δὲ οἱ πρῶτοι — τὸ τῆς παλαιᾶς παροιμιώδους φράσεως «ὁ βοῦς τὴν ἄμαξαν» εἰς τὴν φράσιν «ἡ ἅμαξα τὸν βοῦν». Τοῦτ' αὐτὸ δ' ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τοῦ πατριαρχικοῦ θείου ναοῦ, πρὸ ἑξήκοντα καὶ ἑνὸς ἐτῶν ἐδήλου μετὰ λύπης, τὸν πατριάρχην Ἰωακεὶμ Β΄ προσφωνῶν, ὁ ἀείμνηστος ἱεροκήρυξ καὶ διδάσκαλος καὶ βατοπεδηνὸς μοναχὸς Δωρόθεος Εὐελπίδης. Εἶπεν ἄρα ἑξῆντα ἔν ἔτη πρὶν ἐμοῦ.

§

Εἰς τὴν μνήμην τῶν φίλων μου κληρικῶν, τῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη φίλων ἀληθινῶν, καθορίζονται σελίδες ὀλίγαι τοῦ βιβλίου μου τούτου· οἱ παλαιότεροι ἦσαν οἱ διδάσκαλοί μου Κλεόβουλος καὶ Βρυέννιος, περὶ ὧν ἔγραψά τινα (Α. Χ.), κρίσεις δέ τινες αὐτῶν περὶ ἐμοῦ ἐκτίθενται ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Τάττω μετ' αὐτοὺς, τὸν Σωζοαγαθοπόλεως, πρότερον δὲ Γάνου καὶ Χώρας Παρθένιον τὸν κυζικηνὸν, τὸν ἐπὶ φιλοπατρίᾳ ἀείμνηστον (Α. Χ.).

Τρίτον μετ' αὐτοὺς ἢ τέταρτον τάττω τὸν μη-

τροπολίτην Γάνου καὶ Χώρας (1886), ὕστερον (1891) Βάρνης Πολύκαρπον. Ἐγνώρισα τοῦτον ἐν Χώρᾳ τῷ 1865, διάκονον, παιδίον ὢν ἐγώ, ἐπανεῖδον ἐν Κπόλει, ἐπεσκεψάμην κατὰ σεπτέμβριον 1891 ἐν Χώρᾳ, ἔβλεπον αὐτὸν ἐν Κπόλει συνεχῶς, ἐτήρουν ἐπιστολικὴν μετ᾽ αὐτοῦ κοινολογίαν, ἐτίμων ὡς εὐσεβῆ πατριώτην, ὡς φιλόμουσον κλη-



ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ Ο ΒΑΡΝΗΣ

ρικόν. Ἔλιπε μνήμην ἀγαθὴν εἰς τὴν Κπολιν, εἰς τὴν Ῥαιδεστὸν, εἰς τὰ Γανόχωρα, εἰς τὴν Βάρναν. Ἦτο καὶ αὐτὸς, ὡς καὶ ὁ Παρθένιος, ἀφωσιωμένος εἰς τὸν πατριάρχην Ἰωακεὶμ Γ΄, ἠγάπα δ᾽ ὑπὲρ πάντας τοὺς συμμαθητὰς αὐτοῦ τὸν Βασίλειον Ἀστερίου, τὸν μητροπολίτην τῆς Σμύρνης.

Καίτοι γνωστὸς ἤμην ἀπὸ τοῦ 1870 εἰς τὸν ἐπίσκοπον Τρίκκης Κωνστάντιον Ἰσαακίδην, ἐσχετίσθην ὅμως πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ 1883, ὅτε ἦν

ἐκλελεγμένος μητροπολίτης Νεοκαισαρείας, μετατεθεὶς εἰς τὴν Βέῤῥοιαν τῷ 1895. Χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος Τρίκκης τῇ 6 δεκεμβρίου 1868, καλῶς ἐκυβέρνησε τὴν ἐπισκοπὴν, διὰ λόγου δὲ καὶ συμβουλῆς καὶ εὐχῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν περιστολὴν τῆς ληστείας. Προήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Φαναριοφερσάλων τῷ 1876, τὴν Νεοκαισάρειαν καὶ τὴν



ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ Ο ΒΕΡΡΟΙΑΣ

Βέῤῥοιαν, ὡς εἶπον ἄνω. Συνειργάσθη μετὰ τῶν πατριαρχῶν Ἰωακεὶμ Γ΄ (1878-1881) καὶ Κωνσταντίνου Ε΄ (1899-1901). Μετατεθεὶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Γανουχώρας τῷ 1906, ἠρνήθη ᾽ν᾽ ἀποδεχθῇ πέμπτην μετάθεσιν, καὶ κατῴκει ἐν Φαναρίῳ σχολάζων, ὅπου τῷ 1908 ἀπεβίωσεν. Ἦτο δραστήριος συνεργάτης τῶν δύο τούτων πατριαρχῶν.

Μοὶ ἐπιβάλλεται μνεία ἀγαθὴ τοῦ μητροπολίτου Σάμου Γαβριὴλ Κατσαροῦ, διότι μετ᾽ αὐτοῦ

συνειργάσθημεν ὑπὲρ ἀπολυτρώσεως τῶν ὀρθοδόξων ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ φιλοχρημάτου Ἰωακεὶμ Δ΄ (1886). Ἐποίμανεν ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν τοὺς ὀρθοδόξους Σάμου καὶ Ἰκαρίας ἀπὸ ἰουλίου 1855. Πνεῦμα ἀνήσυχον, ἀλλ' ἀπτόητος ἐν παντὶ, μετὰ παῤῥησίας, εὐθυῤῥήμων.



ΓΑΒΡΙΗΛ Ο ΣΑΜΟΥ

Ἐπὶ μακρὸν εἰλικρινῶς συνεργασθεὶς μετὰ δύο κληρικῶν, μέχρι θανάτου διασωσάντων τὴν πρὸς ἐμὲ φιλίαν, κλείω διὰ τῆς μνήμης αὐτῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέρος τοῦ βιβλιαρίου μου τούτου. Ὁ μὲν πρῶτος, παλαιότερον γνωρισθεὶς, τυγχάνει Φιλάρετος ὁ Βαφείδης ὁ μητροπολίτης Διδυμοτείχου (1899), πρότερον (1889) Καστορίας, καὶ τίτλῳ τιμῆς τελευταῖον Ἡρακλείας. Ἀπέθανε πέρυσι μένων ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ὁσάκις ἦτο συνοδικὸς ἐζήτει πάντοτε εἷς τινας ἐπιτροπὰς συνεργάτην ἵνα

ἔχῃ καὶ ἐμέ. Καταλείπων πάντα λόγον περί τινων ἄλλων — πολλῶν — διατριβῶν αὐτοῦ, σημειῶ τὴν τετράτομον Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, ἧς εἰ καὶ δυσμενῶς ἐκρίθησαν εἰς τὴν «Νέαν Ἡμέραν» (Τεργέστης) ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Διονυσίου Θερειανοῦ (1885) οἱ δύο πρῶτοι τόμοι, ἀλλ' οἱ δύο τελευταῖοι θὰ τηρήσωσιν ἀείμνηστον τὸ ὄνομα τοῦ



ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ Ο ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ

Φιλαρέτου Βαφείδου, ὡς ἀλησμόνητον θὰ μείνῃ τὸ ὄνομα τοῦ Μελετίου Ἀθηνῶν.

Κληρικὸς πολυμαθέστατος, ἐν Ἁγίῳ Ὄρει γνωρισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1880, διατηρήσας δὲ τὴν μετ' ἐμοῦ φιλίαν ἕως τοῦ ἔτους 1889, ὅτε ἀπέθανεν, ἦτο Βασίλειος Γεωργιάδης, λαϊκὸς τότε, προσελθὼν εἰς τὸν ἱερὸν κλῆρον ἐν τέλει τοῦ 1884, χειροτονηθεὶς τῷ 1889 (σεπτεμβρίου 24) μητροπολίτης Ἀγχιάλου. Μετὰ σχεδὸν εἴκοσιν ἔτη μετε-

τέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Πελαγονίας, τῷ 1910 εἰς τὴν Νικαίας, τῷ δὲ 1925 εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κπόλεως, ὃν ἐκόσμησεν ἕως τέλους σχεδὸν τοῦ 1929, ὅτε ἀπέθανε. Συνειργάσθην μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἀπὸ δεκεμβρίου 1908 μέχρις ἰουνίου 1909 ἀγῶνα τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Δαμιανοῦ Ἱεροσολύμων, καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1899 πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς σχολῆς ἀπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Γρηγορᾶ.

Ἀπεβίωσαν πάντες οἱ ὑπὲρ τῆς σχολῆς ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς ἐνεργὸν λαβόντες μέρος ἀρχιερεῖς Ἀγχιάλου Βασίλειος, Τραπεζοῦντος Κωνστάντιος. Ξάνθης Ἰωακεὶμ, Προικοννήσου Βενέδικτος, Σισανίου Ἀθανάσιος, καὶ Σωζοαγαθοπόλεως Παρθένιος· ἀπέθανε καὶ ὁ δυσμενῶς τῷ Γρηγορᾷ διακείμενος πατριάρχης Κωνσταντῖνος Ε΄, καὶ ὁ πρωτοσύγκελλος αὐτοῦ Χρυσόστομος (ὁ ταλαίπωρος Σμύρνης). Ἀλλὰ δέον ἐνταῦθα ἵνα σημειώσω ὅτι, τῇ παραμονῇ τῆς παύσεως τοῦ διευθυντοῦ Γρηγορᾶ ὁ Ἀγχιάλου Βασίλειος ἄϋπνος ἔμεινε τὴν νύκτα, κρατῶν ἀΰπνους ἐμὲ ἵνα συγκρατῶ τὸν Παρθένιον, καὶ δύο συντάκτας τῆς «Κωνσταντινουπόλεως» ἵνα συγκρατῶσι τὸν Ἀθανάσιον καὶ τὸν Βενέδικτον· οὕτω δὲ, τὴν ἐπιοῦσαν, εἰς τὴν τῆς ἱερᾶς συνόδου συνεδρίασιν, εὑρέθησαν οἱ ἓξ σύμφωνοι, μετὰ δὲ τὴν ἀναγγελίαν τῶν λαβόντων χώραν ἐσχάτως ἐν τῇ σχολῇ, ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἀπεφάνθη αὐτολεξεὶ ὅτι, ἀδύνατον ἵνα μείνῃ πλέον ὁ διευθυντὴς «διότι ἐξέφυγεν ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ κῦρος τῆς διευθύνσεως». Ἐνεκρίθη δ' ὅμως ὅπως ἀπονέμηται αὐτῷ ὁ μισθὸς, ὃν ἐλάμβανε. Διωρίσθη διευθυντὴς προσωρινὸς ὁ ἀρχιμανδρίτης Μιχαὴλ Κλεόβουλος, ὁ καὶ τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς διευθυντής. Ἐνεφανίσθη, δυστυχῶς, ἕτερον ἐμπόδιον· ὁ Κλεόβουλος ἠρνεῖτο, οὐδεὶς δ' ἀνέλαβεν (ἐκ τῶν ἀρχιερέων) ἵνα μεταπείσῃ αὐτόν. Ἀγχιάλου καὶ Ξάνθης, καὶ ὁ Χρυσόστομος, καλέσαντές μέ μοι εἶπον· «ἄρχων· κινδυνεύομεν ἵνα χάσωμεν τὴν ὑπόθεσιν, ἐὰν ὁ Κλεόβουλος δὲν δεχθῇ· αὐτὸς σὲ ἀκούει· ἔχει ἀπερίγραπτον ἀγάπην καὶ τιμὴν πρὸς σέ· πράξον ὅ,τι πρέπει, ἵνα τὸν πείσῃς ἵνα δεχθῇ, ἂς ἦναι καὶ ἓξ μόνον μῆνας». Μετέβην εἰς τὸν Κλεόβουλον, καὶ δι' ὀλίγων λόγων ἐπέτυχον ὅ,τι μόνος ἴσως ὁ πατριάρχης Ἰωακεὶμ ὁ Γ΄ ἠδύνατο ἵνα ἐπιτύχῃ παρ' αὐτῷ. Ἦλθον εἰς τὸ Πατριαρχεῖον· εὗρον καὶ τοὺς τρεῖς φίλους, ἀπεκδεχομένους ἀπάντησιν εὐνοϊκήν· «Κοιμηθῆτε ὅλοι σας ἥσυχα· μετεβίβασα τὴν κοινὴν ἐπιθυμίαν —εἶπον— εἰς τὸν Κλεόβουλον, καὶ τὴν ἐδικήν μου. Καὶ ὑπερθεματίσας, ἐπέτυχον ἵνα δεχθῇ ὄχι ἓξ μῆνας, ἀλλὰ τρὶς ἓξ». Πράγματι ὁ ὁριστικὸς διευθυντὴς (ἀρχιμ. Ἀπόστολος Χριστοδούλου) διωρίσθη κατὰ τὸ τέλος αὐγούστου 1899.

Ἔγραψεν ὁ Βασίλειος πολλὰ δεικνύων ἑαυτὸν εἰδήμονα ὄχι μόνον τῆς μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης, ἀλλὰ καὶ τῆς τέχνης τοῦ ζωγραφίζειν χαρακτῆρας. Ὁ λίβελλος «Ἐντυπώσεις Δημητρίου Περιεργίδου» (ἐν Κπόλει, 1888) παριστᾷ θαυμασιώτατα τοὺς χαρακτῆρας τῶν παπάδων Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ Γερμανοῦ Γρηγορᾶ, καὶ τὸν τῆς διευθυντρίας τοῦ Ζαππείου Καλλιόπης Κεχαγιᾶ. Λαμπρὸν τοῦ Βασιλείου βιβλίον ὁμολογοῦνται αἱ «Μελέται καὶ Σκέψεις»· καλαὶ δὲ καὶ αἱ δύο διατριβαὶ, ἡ περὶ Γρηγορίου Θεολόγου καὶ ἡ περὶ Ἰωάν-

νου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀνωνύμως εἰς ἓν λαχανόφυλλον τῆς Κπόλεως ἔγραφε χαρακτῆρας, παριστῶν ἐν ταῖς διατριβαῖς ταύταις ἀνευλαβῶς τὸν Ἰωακεὶμ Γ'. Εἰς τὴν «Ἐκκλησ. Ἀλήθειαν» τῶν ἐτῶν 1885-87 ἔγραψεν ἄρθρα πολλά, μάλιστα δὲ περὶ Ὠριγένους «ὡς ἑρμηνευτοῦ» ὡς ἱεροκήρυκος, ὡς διδασκάλου κτλ. Ἐγένοντο πρὸς αὐτὸν παρατηρήσεις ὅτι ἀρκετὰ ἔγραψεν ἐπὶ τούτῳ, καὶ διέκοψε τὰς περαιτέρω περὶ Ὠριγένους ζητήσεις, εὖ τε καὶ καλῶς ποιῶν, διότι ἦτο προσδόκιμον 'ν' ἀναγνώσωμεν διατριβὰς «ὁ Ὠριγένης ὡς παιδονόμος» — «ὁ Ὠριγένης ὡς κανδηλανάφτης» — εἰ οὐχὶ καὶ ὡς ζαγκότσησ (κράκτης ἀρμενικῶν ναῶν). Ταῦτα δὲ μαθὼν, καὶ αὐτὸς ἐξερράγη εἰς γέλωτας, ὁ κατὰ συνήθειαν εὐκόλως ἐξαπτόμενος.

Ἐπιστολὰς σώζω τοῦ Βασιλείου πρὸς ἐμὲ πολλὰς ἐκ 4, ἓξ 8, ἐκ 12 σελίδων, ἀξίας ἀναγνώσεως· ἐκδίδω δὲ μίαν, ἀποσταλεῖσαν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς συγγραφικῆς μου τριακονταετηρίδος, ὅτε σύνοδος καὶ συμβούλιον, νομιμώτατα συγκεκροτημένα, καθιέρωσαν ἐν τῷ προσώπῳ μου, προτάσει τοῦ Ἰωακεὶμ Γ', θέσιν χρονογράφου, ὑπαλλήλου ἐμμίσθου τοῦ Πατριαρχείου.

Ἡ ἐπιστολὴ γίνεται νῦν κτῆμα πολλῶν

Βασίλειος Ἀγχιάλου Μανουὴλ Γεδεὼν Μεγάλῳ Χαρτοφύλακι καὶ Χρονογράφῳ χαίρειν.

Αἰνέειν αἰνητὰ, μομφὰν δ' ἐπισπείρειν ἀλιτροῖς, ὡς φησι Πίνδαρος, κάλλιστόν μοι δοκεῖ καὶ δικαιότατον καὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει προσφυέστατον. Καὶ γὰρ τοῦ κρείττονος ἀεὶ πεφυκότες ὀρέγεσθαι,

παντὶ δὲ τρόπῳ τὸ κακὸν ἀπωθεῖσθαι, μετέχειν μὲν οἰόμεθα τῆς ἐκείνου μοίρας, ἐπαίροντες μὲν τὰς ἀρετὰς, τοὺς δὲ διαπραττομένους τιμαῖς ταῖς πρεπούσαις τιμῶντες, ἀπέχειν δὲ τελέως τῶν κακιῶν, ἐπιμεμφόμενοι τοῖς δράσασι. Ταῦτα δὲ πρόφρονι γιγνόμενα θυμῷ, πάσης ἁγνὰ κολακείας, ἢ διαβολῆς, ἢ φθόνου, πολλὴν παρέχεται τῇ ψυχῇ ῥώμην τε καὶ θυμηδίαν καὶ τόλμην, ὥσθ' ἁμιλλᾶσθαι πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς, ἐκφεύγειν δὲ τὸ τῆς κακίας ὄνειδος. Ὅθεν καὶ πρὸς ἀγῶνας δεινοὺς προθύμως ἀποδύεσθαι τολμῶσιν ἄνθρωποι, τοὺς πόνους καὶ τοὺς ἱδρῶτας εἰς οὐδὲν λογιζόμενοι, πολλῷ δὲ μᾶλλον ταῖς δυσχερείαις ἐπιρρωννύμενοι, τὴν δ' ἀπὸ τῶν ἄθλων μελιτόεσσαν εὐδίαν ἡδίστην εἶναι καὶ προφερεστάτην δικαίως ἡγούμενοι. Τἀναντία δ' ὁρῶμεν περὶ τὰ τῆς κακίας θέλγητρα, βραχὺ μὲν τοὺς ἀπειροτέρους δελεάζοντα, μακρὸν δ' ἐπιχέοντα τοῖς ἐξαπατηθεῖσι τὸν ἔνδικον ψόγον. Ἄδωρα τοίνυν παρὰ τοῖς φρονίμοις τὰ δῶρα ταύτης εἶναι κρίνεται, μηδὲν μὲν πρὸς γνησίαν εὐδαιμονίαν συμβαλλόμενα, τὴν δ' ἀπὸ τῆς ἀρετῆς αἴγλην ἐπὶ πλεῖστον ἐπισκιάζοντα. Οὕτω δὴ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος διὰ μακρῶν αἰώνων ἐπὶ τὰ πρόσω χωροῦν, πολλοῖς καὶ χαλεποῖς ἀγῶσιν ἀνεγείρειν πειρᾶται τὸ τῆς ἀρετῆς ὑψιπετὲς καὶ πάγκαλον μέλαθρον. Ὁ δὲ τοῖς οἰκείοις παλαίσμασι μείζω πρὸς κοινὴν εὐπραγίαν τε καὶ δόξαν δωρούμενος μείζονος τιμῆς, παρά γε τοῖς νοῦν ἔχουσι καὶ τὴν γνώμην ἄδολον κεκτημένοις, εὐλόγως ἄξιός ἐστι, μνήμην καταλείπων τοῖς ἐπιγιγνομένοις ἀθάνατον. Εἰ δὲ φθόνος εἴωθεν ἕρπειν πρὸς τοὺς γενναίους τῆς ἀρετῆς ἀθλητὰς, ἀλλ' οὐ τοῦτο τῆς ἀνθρωπείου φύσεως, ἢ τοῖς

ἀγαθοῖς ἐπιχαίρειν ἀεὶ φιλεῖ, κακοῦ δέ τινος καὶ στυγεροῦ δαίμονος τὸ τεράτευμα. Τοὺς δὲ φθονεροὺς οἰκτίστους τε καὶ ταλαιπωροτάτους ἐν ἀνθρώποις εἶναι λογιζόμεθα, μηδὲν μὲν ὑγιὲς καὶ γενναῖον μηδὲ διανοηθῆναι, μηδ᾽ εἰπεῖν, μηδὲ πρᾶξα δυναμένους, ἀλλ᾽ ἀεὶ μικροῖς τισι καὶ ταπεινοῖς ἐγκαλινδουμένους πράγμασι, καθάπερ φθινάδι νόσῳ τὸ πνεῦμα φθείροντας. Καί μοι δοκεῖ τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας τοῦτ᾽ εἶναι μέγιστον καὶ κάλλιστον δίδαγμα, πρὸς ἀρετὴν παραινεῖν καὶ προτρέπειν, τῆς κακίας βδελυσσομένους τὸ δέλεαρ. Τοῦτο γὰρ πρὸ πάντων ἱστορίας σκοπὸς, μηδένα μὲν φθόνῳ καὶ διαβολῇ κακολογεῖν, μηδεμιᾷ δὲ κολακείᾳ καταρρυπαίνειν τὴν ἄμωμον ἀλήθειαν, τὸ δ᾽ ἑαυτοῦ σὺν τῷ δικαίῳ παρέχειν ἑκάστῳ. Ἐμβλέπουσα γὰρ εἰς τὰς προτέρας γενεὰς καὶ μελετῶσα τὸν παρεληλυθότα τῶν ἀνθρώπων βίον, οὐδὲν πρὸς χάριν λέγει, κήρυξ δὲ διαπρύσιος τῆς ἀληθείας γίγνεται. Οὐ μόνον δὲ τῶν ἀποιχομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ζώντων τὰς πράξεις ἐν μέτρῳ διερευνᾷ, μηδαμῶς ἀνεχομένη βλέπειν εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου, παρὰ στάθμην δ᾽ ἀκλινῆ βεβαιουμένη τὴν ἀλήθειαν. Ἐπεὶ δὲ μέγιστον εἶναι παρ᾽ ἀνθρώποις ἀγαθὸν ἀλήθεια παρὰ πάντων ὡμολόγηται, τίς οὐκ ἂν ἐξόχως ἱστορίαν γεραίρειν ἐθέλοι κρατίστην ἀληθείας διδάσκαλον ; Αὕτη γὰρ ὡς ἐν μακραίωνι καὶ παγκοσμίῳ σκηνῇ θέαμα θεαμάτων ἁπάντων ἐξαισιώτατον προβάλλεται, τοσαύτας μυριάδας γενῶν ποικίλων ἀνθρώπων ἔργοις καὶ λόγοις γνωρίζουσα καὶ τὴν ὠφελιμωτάτην τῶν ἐπιγείων γνώσεων ἀφθόνως ἡμῖν δωρουμένη. Διὰ γὰρ τῆς ἱστορίας τὸν ἀχανῆ τοῦ παρελθόντος ὠκεανὸν ἀσφαλῶς διαπλέοντες, βεβαιότερον πρὸς τὰ πρόσω χωροῦμεν, πεῖραν ἐντεῦθεν πλουσίαν ποριζόμενοι, βελτίστην ἡγεμόνα τῷ βίῳ. Οὐδὲν γὰρ τῶν διδαγμάτων αὐτῆς ἄγευστοι καλὸν κἀγαθὸν εἰδέναι τε καὶ πράττειν προσηκόντως δυνάμεθα, τοῖς ἄλλοις ἐπικουροῦντες, οἳ τοῦ φωτὸς τῆς παιδείας ἐστερημένοι, τῆς παρ᾽ ἡμῶν ἀεὶ βοηθείας ἐπιδέονται. Οἶμαι δὲ πολλῷ μᾶλλον τὴν ἀδέκαστον ἱστορίαν ὠφέλιμον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τὸν βίον, ἤ τινας ἄλλας τῶν γνώσεων ὀλίγον κοινωνούσας τῶν πόνων αὐτοῖς. Διὰ ταῦτα τοὺς μύστας αὐτῆς μεγίστης ἀξιοῦσθαι τιμῆς δίκαιόν ἐστι, μάλιστα δὲ τοὺς μόχθοις ἀτρύτοις ἐπιχειροῦντας ἐκκαλύπτειν τὰς τῷ χρόνῳ κατακαλυφθείσας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, αἳ δὴ καὶ πλεῖστον χρήσιμοι τῷ βίῳ πολλάκις οὖσαι φαίνονται. Ἡμῖν δὲ τοῖς οἰκοῦσι τὰ πρὸς ἕω καὶ τῆς μοίρας οὖσι κρατίστου τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων ἔθνους, οὗ τὸ κλέος οὔ ποτ᾽ ὀλεῖται, μεγίστην εὐεργεσίαν παρέχουσιν ὅσοι τῶν μήπω τελέως ἐξηκριβωμένων χρόνων τὴν ἱστορίαν ἐξερευνῶσι καὶ τὰ πρέποντα διδάσκουσιν. Ἐν τοῖς πρώτοις δὲ τούτων ἐνάριθμος εἶ παρ᾽ ἡμῖν, ὦ τιμία μοι καὶ φίλη κορυφὴ, τριακονταετίαν ὅλην περὶ ταύτας τὸν βίον καταναλώσας τὰς μελέτας, πολλὰς δὲ καὶ καλὰς συγγράψας βίβλους περὶ τῆς μέσης καὶ τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας, μάλιστα τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἔξοχον παρὰ σοφοῖς δόξαν ἀράμενος. Νῦν δ᾽ ἀνασκοπῶν τὸν παρεληλυθότα τοσοῦτον χρόνον, χαίρεις μὲν, ὡς εἰκὸς, οὐκ εἰς κενὸν δραμὼν, ποθεῖς δὲ λαμπροτέραν τοῖς ἐπιγιγνομένοις τὴν μνήμην καταλιπεῖν, δευτέροις καὶ σοφωτέροις φροντίσμασι σεαυτὸν κατακοσμῶν τῇ τ᾽ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Γένει

πρεπόντως διακονῶν. Εἴθε σοι Θεὸς ὁ πάντων τῶν ἀγαθῶν πλούσιος δοτὴρ δοίη μακρὸν ἔτι βίον εὐεξίας μεστὸν, ὥστε σε καὶ τὴν πεντηκονταετηρίδα τῶν πνευματικῶν ἑορτάσαι πόνων ὑγιαίνοντα κατ' ἄμφω, πρὸς κοινὸν ἁπάντων ἀγαθὸν καὶ χάρμα τῶν φίλων. Ἐγὼ δὲ μακρόθεν συγχαίρων καὶ συναγαλλόμενος, εὔχομαι μηδὲν ἐπιλιπεῖν σοι τῇ πανηγύρει τῶν προσηκόντων, τιμῆς πολλαπλῆς παρὰ πλείστων ἀπολαύοντα, κατεστεμμένον δὲ ταῖς ἁγίαις εὐχαῖς τοῦ Παναγιωτάτου, Θειοτάτου τε καὶ Σοφωτάτου Πατρὸς ἡμῶν καὶ Πατριάρχου τοῦ τὸν ὕψιστον καὶ περικλεέστατον τῆς Ὀρθοδοξίας Θρόνον καταγλαΐζοντος καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἀρχιερέων, ἐπὶ τὰ πρόσω χωρεῖν δυνάμει πολλῇ. Ἡ χάρις μετὰ σοῦ. Ἀμήν.

Ὀκτωβρίου ιβ' τοῦ ͵ασπα' τῆς Θεογνωσίας ἔτους ἐκ Πύργου.

§

Πατριαρχεῖον καὶ πατριάρχαι ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀπήλαυον εὐλαβείας καὶ σεβασμοῦ τῶν πιστῶν, μάλιστα δὲ τὸ τῶν Ἱεροσολύμων. Τὸ περισσότερον τοῦ λαοῦ μέρος εἶχεν ἰδέαν μόνον τοῦ Πατριαρχείου τούτου, ἴσως διότι ἀρκετοὶ τῶν ὀρθοδόξων μετέβαινον εἰς προσκύνησιν τοῦ Παναγίου Τάφου, ἴσως διότι τριακόσια σχεδὸν ἔτη οἱ πατριάρχαι τῆς Ἁγίας Πόλεως τὸν πλεῖστον τῆς ἱερατείας αὐτῶν χρόνον διέτριβον ἐν Φαναρίῳ. Συνεσκέπτοντο πάντοτε καὶ συναπεφάσιζον μετὰ τῶν τῆς Κπόλεως πατριαρχῶν ἐπὶ πάσης σχεδὸν ὑποθέσεως, καὶ ἐπὶ ταύταις οἱ πρόκριτοι καὶ λογάδες τοῦ Γένους ἐπεσκέπτοντο καὶ τοὺς δύο. Ἐντεῦθεν ἐπεκράτησεν ἡ ἰδέα καὶ ἡ λέξις ***τὰ Πατριαρχεῖα***·

ταύτην δὲ κάκιστα πράττοντες ἀγράμματοι γραμματεῖς ἐνεκόλαψαν εἰς μόνον τὸ Πατριαρχεῖον Κπόλεως, ὅπερ ἔμεινε ***μόνον*** ἀπὸ τοῦ 1859, ὅτε ἡ τότε Ἐθνοσυνέλευσις, αὐθαδῶς ἀπαιτήσασα ἵνα συμμετάσχωσι τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, συνεπῶς καὶ τῶν ἀσυνεσιῶν καὶ τῶν ὑλικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ Πατριαρχείου καὶ αὐτῆς, τὰ τρία Πατριαρχεῖα, ἤκουσαν ἀπὸ στόματος καὶ γράμματος τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας Ἱεροθέου καὶ Ἱεροσολύμων Κυρίλλου, ὅτι οὐδεμίαν τὸ Πατριαρχεῖον Κπόλεως ἐπέμβασιν δύναται ἵνα ἔχῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν οἰκονομίαν καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν τριῶν ἄλλων Πατριαρχείων.

Ηὐλαβοῦντο δὲ πᾶσαι τῶν ὀρθοδόξων αἱ φυλαὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῦ καθήμενον· αὐτὸς ἦτο μόνος ὁ ***μακαριώτατος.*** Ὁ λαὸς ἔλεγεν: ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας, ἀλλὰ λέγων μακαριώτατον ἐνόει τὸν πατριάρχην τῆς Ἁγίας Πόλεως.

Ἐπίσκεψις εἰς Ἱεροσόλυμα, δῆλα δὴ προσκύνημα, ἦτο πόθος κοινὸς παντὸς εὐσεβοῦς χριστιανοῦ, πολλοὶ δὲ ἀποχειροβίωτοι, καὶ εὔποροι πολλοὶ πολλὰ ἐξώδευον διὰ μίαν ὁδοιπορίαν εὐσεβῆ, ἴσως δέ τινες ἐξώδευον ἵνα προστεθῇ εἰς τὸ ὄνομα αὐτῶν ἡ λέξις χατζὴς=προσκυνητής. Τὸν χατζὴν, ἐπανερχόμενον ἀπὸ τῆς Ἁγίας Πόλεως εἰς τὸν τόπον τῆς διαμονῆς αὐτοῦ, προϋπαντῶντες ὑπεδέχοντο οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ, μετὰ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἐξαπτερύγων τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὰς συνομιλίας ἢ κοινὰς συζητήσεις προσεφωνεῖτο χατζής· μνημονευόμενος ὡς ἀνάδοχος, ἢ γαμβρὸς, ἢ κουμπὰρος τῶν Τιμίων Δώρων ἔπρεπε 'ν' ἀναφέρηται ὡς «προς-

κυνητής». Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει ἐδίδετο εἰς τὸν προσκυνητὴν ἓν γράμμα ἀφέσεως, ἢ συγγνώμης ἁμαρτιῶν, καὶ ἓν σαββανόν· αὐτὸ ἔπρεπε ἵνα περιβληθῇ κατὰ τὴν ὑστάτην τοῦ βίου στιγμὴν, καὶ ἐνταφιάζοντες αὐτὸν οἱ ἱερεῖς ἀνεγίνωσκον ἐπὶ τοῦ τάφου τὸ «συγχωροχάρτιον», τυλίσσοντες δ' αὐτὸ (ὡς εἰλιτάριον), κατὰ τὸ καθεστὼς, ἔπρεπε ἵνα θάψωσι μετ' αὐτοῦ, θέτοντες εἰς τὸν κόλπον τοῦ νεκροῦ. Εἰς τὴν κηδείαν τοῦ χατζῆ ἠνάπτοντο τὰ μικρὰ κηρία, ἅτινα ἐδίδοντο εἰς αὐτὸν ἐν Ἱεροσολύμοις· ἀγνοῶ δὲ τί ἐγίνετο τὸ φανάριον, ὅπου ἐτίθετο τὸ κηρίον, ὅπερ ἤναπτον ἀπὸ τοῦ ἐκ τοῦ ζωοδόχου Τάφου, τῇ νυκτὶ τῆς Ἀναστάσεως, προερχομένου φωτός.

Ἡ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ἁγίας Γῆς εὐλάβεια τῶν ὀρθοδόξων διετρανοῦτο πάντοτε· μέρος ἔλαβον ἐν πολλῇ συγκινήσει εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ καυθέντος (1808) μεγάλου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως· ἔλαβον μέρος ἐνεργὸν, ὡς εἶπον, εἰς τὴν ἐξόφλησιν τῶν χρεῶν τῆς ἁγιοταφιτικῆς ἀδελφότητος. Τὴν τοῦ λαοῦ συγκίνησιν ἐξεδήλουν τὰ δάκρυα τῶν πιστῶν. Ἀνέγνων εἰς ἐπιστολὰς σωζομένας ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Παναγίου Τάφου, ὅτι μετὰ τὸ 1808, τοὺς εἰς ἑλληνικὰς κοινότητας μεταβάντας ἐπὶ συλλογῇ ἐράνων ἁγιοταφίτας ἀπεσταλμένους, φέροντας προτρεπτικὰς πατριαρχικὰς-συνοδικὰς ἐγκυκλίους, ἐβοήθουν οἱ κατὰ τόπους ἀρχιερεῖς, ὡς μαρτυροῦσι γράμματα ἐκ Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος· εἷς ἓν γράμμα ἀνέγνων ὅτι ὁ Δαμαλῶν ἐπίσκοπος Ἰωνὰς ἀπήγγειλε καὶ λόγους ἐπ' ἐκκλησίας δακρυῤῥοῶν, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου, ἐκήρυττε δὲ εἰς πάντα τὰ

μέρη, ὅπου εὑρίσκετο, ἀλλ' ἐκήρυττεν ὑπὲρ τῶν ἁγιοταφιτῶν καὶ ὁ ἱεροδιδάσκαλος Ἄργους Ἀγάπιος. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ἀναγινώσκομεν, ὅτι πρόκριτοι καὶ λαὸς συνεισέφερον ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ μετὰ προθυμίας πολλῆς πανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

§

Τὴν αὐτὴν εὐλάβειαν ἐπεδείκνυον πάντες οἱ ὀρθόδοξοι πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον Κπόλεως. Εἰσερχόμενοι τὰς πύλας ὄχι τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, ἀλλὰ τοῦ περιβόλου τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου, ἐσταυροκοποῦντο, καθὼς καὶ ἐνώπιον τῆς «πόρτας τοῦ κρεμασθέντος Γρηγορίου. Ἐθαυμάζομεν εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοὺς ῥώσσους, ὄχι ἱσταμένους ὄπισθεν τῆς «πόρτας» ταύτης, ἀλλὰ γονυκλινεῖς ἀσπαζομένους τὰ κατὰ γῆν λιθάρια, ἅτινα ἀνὰ ἓν ἕκαστος ἀφαιρῶν ἐλάμβανε μεθ' ἑαυτοῦ. Ταῦτα ὅμως ἦσαν ἀτελεύτητα, διότι διαρκῶς οἱ κανδηλάπται τοῦ ναοῦ μετέφερον νέα, ἕως οὗ ὁ Ἰωακεὶμ (Γ') ἐκάλυψεν ὅλον τὸ ἔδαφος διὰ πλακῶν, καὶ ὑπ' αὐτὰς ἔμειναν ἀσφαλῆ καὶ σῶα τὰ λιθάρια. Τοῦ τιμίου Σταυροῦ τὸ σχῆμα ἐσημείουν ἐπ' αὐτῶν οἱ εἰσοδεύοντες μίαν ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ πατριαρχικοῦ περιβόλου, κατὰ παλαιοὺς χρόνους— μέχρι τοῦ προτελευταίου ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου (1877). Ἔκτοτε, ἡ ἀνευλάβεια ἤρξατο παρατηρουμένη εἰς τὰς τάξεις τῶν δῆθεν ἀνεπτυγμένων, οἵτινες δυνατὸν ἵνα προβῶσι μέχρι τοῦ νάρθηκος καπνίζοντες σιγάρον· Ἐντύπωσιν ἀφῆκεν εἰς ἐμὲ ἡ ὑπερευλάβεια τοῦ ἐκ Νισύρου μπάρμπα Ἐμμανουὴλ Μηνᾶ, πατρὸς τοῦ νῦν μητροπολίτου

Μεθύμνης Διονυσίου. Ὁσάκις εἰσήρχετο καὶ ἐξήρχετο διὰ πύλης τοῦ περιβόλου ἐσφράγιζεν ἑαυτὸν διὰ τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ. Ἀπέθανεν ὁ εὐσεβὴς δωδεκανήσιος τῷ 1918, κατὰ ἰανουάριον, ἄγων τὸ 72 τῆς ἡλικίας ἔτος.

Ἔξω τοῦ φοβεροῦ συρφετοῦ τῶν «χλιαρῶν τῇ πίστει» ἔμενον δῆθεν γέροντές τινες, ζῶντες ἐν τῇ μνήμῃ μου, ὧν ὁ μὲν ἦτο μικρασιάτης ἔμπορος ἐκ Φιλαδελφείας (Ἀλλὰ Σεχὴρ=Θεοῦ πόλεως;) ὁ Γεωργάκης Χατζῆ Θεολόγου, κοινότερον Ἀλλὰ Σεηρλής· ὁ δὲ κωνστατινοπολίτης, ὁ διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ Ἰωάννης Ἀριστοκλῆς. Τὴν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον εὐλάβειαν ἐδίδασκον εἰς ἡμᾶς ἀπὸ διδασκαλίας καὶ ἀπὸ παραδείγματος οἱ διδάσκαλοι ἡμῶν, καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ ἀνάδοχοι ἐκείνων· ἐσέβοντο δ' αὐτοὺς ὡς πατέρας· καὶ διὰ τοῦτο, κατὰ τὰ μνημόσυνα τῶν γονέων καὶ πάππων καὶ «προΣπάππων» αὐτῶν, ὁ ἱερουργῶν ἀρχιερεὺς ἐμνημόνευεν ἀπὸ τῆς Ὡραίας Πύλης, μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν δι' οὓς ἐτελεῖτο τὸ μνημόσυνον, «***καὶ τῶν ἀναδόχων, καὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν***, μνησθείη Κύριος ὁ Θεὸς» κλπ. Τοῦτο πρὸ 60, πρὸ 80, πρὸ 100 καὶ περισσοτέρων ἐτῶν, ὅπερ ἤκουσα, κατὰ τὸ πατροπαράδοτον ἱερὸν ἔθος, ἐπαναλαμβανόμενον ἐν μνημοσύνοις ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Σισανίου καὶ Σιατίστης Σεραφεὶμ (τοῦ Σκαρούλη). Διὰ τοῦτο καὶ αἱ εἰς οἰκογενειακὰ γεύματα καὶ δεῖπνα προσκλήσεις διδασκάλων, μάλιστα γηραιῶν, ἦσαν καθεστὼς κοινωνικὸν, ἐπιβαλλόμενον οἷον εἰπεῖν· ἐπὶ δὲ τῆς ἀκμῆς παλαιῶν φαναριωτικῶν οἴκων, ἀλλὰ καὶ τῶν κατασκευασθέντων μετὰ τὰς παλαιὰς φαναριωτικὰς οἰκογενείας, καθῆκον ἐθεώρουν αὗται ἵνα προάγωσιν εἰς ἀρχιερατικὸν βαθμὸν τὸν ὑπηρετήσαντα παρ' αὐταῖς οἰκοδιδάσκαλον, μοναχὸν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὄντα.

Τὴν πρὸς τὸν ναὸν τοῦτον εὐλάβειαν παραδόξως συνεμερίζοντο καὶ οἱ τοῦρκοι, καίτοι ἦσαν μωαμεθανοί. Ὑποστράτηγος, ἢ συνταγματάρχης, συνοδεύων τῷ πατριάρχῃ Κπόλεως καὶ ἐμβαίνων εἰς τὸν ναὸν, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνθρονίσεως αὐτοῦ, κατέλειπε τὸ ξῖφος πρὸ τῆς μεγάλης θύρας τοῦ ναοῦ εἰς τὸν νάρθηκα· οἱ δὲ ὀρθόδοξοι ἕλληνες ἰατροὶ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ταγματάρχαι, συνταγματάρχαι, ὑποστράτηγοι (ἀντιστράτηγοι σπάνιοι ἦσαν) ἀπεζώννυντο ἐν τῷ νάρθηκι κατὰ παλαιοὺς χρόνους. Τοῦτο, κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Ἀναστάσεως, καὶ κατὰ τὰς σουλτανικὰς ἑορτὰς κ.τ.τ. Ἠκολούθουν δὲ παλαιᾷ συνηθείᾳ πάντες. Οἱ εὐσεβεῖς αὐτοκράτορες ἡμῶν, ἐμβαίνοντες εἰς τὸν ναὸν, ἀπέθετον ἔξω αὐτοῦ τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ διάδημα «καὶ τὰ συνθήματα τῆς βασιλείας»—ὡς ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος* μαρτυρεῖ—Σήμερον ἐνταῦθα ἀγνοῶ τί γίνεται· φοβοῦμαι ὅμως ὅτι ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, εἰς τὸ μέλλον, ἀξιωματικοὶ τοῦ ἱππικοῦ θὰ εἰσέλθωσιν ἐντὸς τοῦ νάρθηκος ἔφιπποι, ἐὰν ἐξακολουθήσῃ τῶν «ἀνεπτυγμένων» ἡ δυσσέβεια.

Περιττὸν ἵνα εἴπω ὅτι καὶ ἡ πρὸς τὸν ναὸν εὐλάβεια τῶν εὐσεβῶν πατέρων καὶ πάππων ἡμῶν

---

* ὁμιλία αὐτοῦ ἐπανελθόντος ἀπὸ τῆς προτέρας ἐξορίας· ἴδε τῆς Ἑλλ. Πατρολογίας τοῦ Migne τ. ΛΒ', στήλην 444.

ἦν ὑπέρμετρος· Διὰ τὰ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως εἴκοσιν ἔτη οὐδεὶς εἰπέ μοι τίποτε· ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἱερατείας Ἀνθίμου Γ΄ τοῦ ναξίου, τοῦ ἀπὸ Χαλκηδόνος ἐν μέσῳ τῶν δεινῶν (1822—24), ὁ ναὸς ὁ πατριαρχικὸς ἦτο πάντοτε πλήρης, ἀκριβέστερον ὑπερπλήρης. Συνέῤῥεον διὰ τὸν πρωτοψάλτην Κωνσταντῖνον, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τὸ πρὸς τὰς μακρὰς ἱερὰς ἀκολουθίας φίλτρον τοῦ πατριάρχου



ΑΝΘΙΜΟΣ Γ΄ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

τούτου· καὶ ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα πατριαρχῶν — ἐξαιρουμένης τῆς δευτέρας καὶ τῆς ὀλεθρίας τρίτης ἱερατείας Ἀνθίμου τοῦ Κουταλιανοῦ· διότι καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καθεζομένου συνετέλει εἰς τὴν ὑπερπλήρωσιν τοῦ ναοῦ, ὡς παρετηρήθη ἐπὶ τῶν πατριαρχῶν Γρηγορίου ΣΤ΄, Γερμανοῦ Δ΄, καὶ Ἰωακεὶμ Γ΄. Ὁ λαὸς ἐτίμα καὶ τὸν Κωνστάντιον Α΄, κυρίως διὰ

τὴν ἀνέγερσιν τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ὡς ἠγάπα τὸν Γερμανὸν διὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς θεολογικῆς σχολῆς· Τὴν πρὸς τὸν Ἰωακεὶμ ἀγάπην, ὑπὸ τοῦ «Νεολόγου» χαρακτηρισθεῖσαν ἀνθρωπολατρείαν, ὁ λαὸς, κυρίως οἱ ἐκ Καππαδοκίας καὶ Λυκαονίας καὶ Ἀτταλείας, ἐξεδήλου ἐμφαντικῶς· ἐρχόμενοι εἰς τὸν ναὸν παρετήρουν ἀπὸ τῆς μεγάλης θύρας ἐὰν ἵσταται εἰς τὸν θρόνον ὁ Γ΄ ὁ Ἰωακείμ· βλέποντες ἱστάμενον, εἰσήρχοντο· μὴ βλέποντες, ἀνεχώρουν, μετέβαινον δ' εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου.

Κατὰ τὰς πανηγύρεις τὰς ἱερὰς μετεβαίνομεν τακτικῶς εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναὸν, νέοι καὶ γέροντες, εὔποροι καὶ ἄποροι, καὶ ἐν κακοκαιρίᾳ ἔτι. Κατὰ τὸν χειμῶνα εἰς πάντας τοὺς ἐν Κπόλει ναοὺς ἐκαίοντο θερμίστραι, μέχρι τοῦ μαΐου μηνὸς, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄ αἱ θερμάστραι τοῦ πατριαρχ. ναοῦ κατήντησαν ἀνυπόφοροι, διατηρούμεναι καὶ τὸν μάϊον καὶ τὸν ἰούνιον, διότι ὁ Γρηγόριος ἐφοβεῖτο καὶ τὸ ἐλάχιστον ψύχος· Οἱ γινώσκοντες τὴν ἀπὸ νότου εἴσοδον τοῦ νάρθηκος τοῦ πατριαρχ. ναοῦ καὶ τὴν ἄντικρυ αὐτῆς «κλίμακα τῆς μεγάλης Πρωτοσυγκελλίας» θ' ἀπορήσωσι μανθάνοντες, ὅτι περιέκλεισεν ὁ Γρηγόριος ὅλην αὐτὴν τὴν κλίμακα, ἄνωθεν καὶ ἐκ πλαγίου ἀπὸ τῆς κατωτάτης βαθμίδος μέχρι τῆς ἀνωτάτης διὰ ὑέλων. Ὁ ναὸς ἦτο κατὰ μάϊον καὶ ἰούνιον σχεδὸν κενὸς, διότι ὀλίγοι ἠδύναντο ἵνα ὑποφέρωσι τὴν δυνατὴν ἀτμοσφαιρικὴν θερμοκρασίαν καὶ τὴν τῶν θερμαστρῶν. Τὴν νύκτα τῆς Μ. Παρασκευῆς (ὄρθρον Μ. Σαβάτου), κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ Ἐπιτα-

φίου, οὐδέποτε ὁ λαὸς εἶδε τὸν Γρηγόριον προεξάρχοντα. Προεξῆρχεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ μέχρι τῆς ἐξόδου, τότε δὲ φορῶν τὴν μίτραν ὁ μητροπολίτης Κυζίκου Νικόδημος αὐτὸς ἐξῆρχε τῆς λιτανείας μέχρι τῆς εἰς τὸν ναὸν εἰσόδου. Τότε ἐφόρει ὁ Γρηγόριος τὴν μίτραν καὶ συνεπλήρου τὸν ὄρθρον, διότι ἐκαίοντο αἱ θερμάστραι, ἔξω δὲ τοῦ ναοῦ ἐπεκράτει ψῦχος.

Εἶχον δὲ τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ κατανυκτικὸν αἱ ἱεραὶ τελεταὶ πᾶσαι ἐν τῷ πατριαρχ. ναῷ. Οἱ μετὰ τῶν πατριαρχῶν Ἰακὼβ Β΄, Σωφρονίου Γ΄, καὶ Γρηγορίου ΣΤ΄ συλλειτουργοῦντες ἀρχιερεῖς ἀπήγγελλον ἐκφωνήσεις καὶ εὐχὰς εἰς τῆν ἑλληνικὴν, εἰς τὴν σερβικὴν (Ἀγαθάγγελος Δράμας), εἰς τὴν ἀλβανικὴν (Νεόφυτος Κοριτσᾶς), εἰς τὴν βουλγαρικὴν (Βιδύνης Παΐσιος) κτλ. Εἰ δὲ διέμενεν ἐν Κπόλει Μακάριος ὁ μητροπολίτης Ἀμίδης, ἠκούομεν καὶ ἀραβικὰς, ἢ χαλδαϊκὰς ἐκφωνήσεις. Ἰδίως εἰς τὴν ἀναφορὰν τοῦ πατριαρχικοῦ ὀνόματος («ἐν πρώτοις μνήσθητι, Κύριε» κλπ.) ἠκούοντο αἱ διάλεκτοι αὗται, καὶ ἡ τουρκική. Μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος ἡ χρῆσις τῆς βουλγαρικῆς ἐξέλιπε, διότι τότε, κατὰ κακὰς συμβουλὰς, ἔπρεπε ἵνα καταργήσωμεν ξενογλώσσους ἐκφωνήσεις καὶ εὐχὰς, καὶ αὐτὰς τὰς ἑορτὰς ἔτι· Μέχρι τοῦ 1872, τὴν 11 μαΐου, εἴς τινας πόλεις τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ νομίζω, ἑωρτάζετο ἡ μνήμη τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, οἵτινες ἦσαν οἱ τῶν σλαύων ἀπόστολοι, οὐχὶ σλαῦοι. Μετὰ τὸ σχίσμα, ἡ ἑορτὴ τῶν δύο τούτων ἱεραποστόλων ἐξωντώθη· ὡσανεὶ ἐγένοντο βούλγαροι—καὶ μάλιστα σχισματικοί.

Ἡ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον Κπόλεως καὶ τὸν πατριαρχικὸν ναὸν εὐλάβεια αὐστηρῶς ἐτηρεῖτο, παραβαινομένη δὲ ἐτιμωρεῖτο. Λειτουργοῦντες ἐν αὐτῷ μητροπολῖται σχολάζοντες, (πρώην), ἢ ἐπίσκοποι, ἐν οἱαδήτινι τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ, ἵσταντο εἰς τὸ παραθρόνιον (τουρκιστὶ γεντὲκ), τὸ παρὰ τῷ «δεσποτικῷ θρόνῳ» στασείδιον, τὸ γνωριζόμενον κοινῶς ὡς «στασείδιον τοῦ μεγάλου λογοθέτου»· Οὔτε μίτραν ἐφόρουν, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς πρώτης ἱερατείας τοῦ Γερμανοῦ Δ΄ (1842—45), ἀπαγορεύσαντος εἰς πάντας τοὺς ἐπισκόπους τὸ μιτροφορεῖν ἔν τε τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις.

Ἡ συρροὴ τῶν πιστῶν ἦτο πάντοτε πυκνὴ, πολυπληθέστεροι δὲ συνέτρεχον, οἱ μὲν ὅπως ἀκούσωσιν ἄλλοτε μὲν τὸν πρωτοψάλτην Κωνσταντῖνον αἱ παλαιαὶ δῆλα δὴ γενεαὶ, τὸν θαυμάσιον δὲ Ῥαιδεστηνὸν Γεώργιον αἱ ἐφ' ἡμῶν, διατελοῦντα λαμπαδάριον (ἀπὸ τοῦ 1863) εἶτα (1871—76) πρωτοψάλτην· οἱ δὲ χάριν τοῦ προσώπου τοῦ πατριάρχου, ὡς εἶπον. Ἀλλ' ὁ ναὸς ἦτο κατὰ τὰς οὕτω λεγομένας πατριαρχικὰς καὶ συνοδικὰς ἱερουργίας ὑπερπλήρης, μάλιστα δὲ κατὰ τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας τῆς Μ. Ἑβδομάδος· καὶ τὸ περίεργον ὅτι δὶς ἀλλεπαλλήλως ὑπεμένομεν τὴν ἀϋπνίαν τῆς ἡμιπαννυχίδος· τῇ νυκτὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς πρὸς τὸ Μ. Σάβατον, μεταβαίνοντες εἰς τὸν ναὸν ὀλίγῳ μετὰ τὸ μεσονύκτιον καὶ παραμένοντες μέχρις ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, καθὼς καὶ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως.

Τῇ Κυριακῇ τῆς Ὀρθοδοξίας ἐπίσης, ἐπὶ Γρηγορίου ΣΤ΄ καὶ Σωφρονίου Γ΄—καὶ πρὶν αὐτῶν—

ὁ ναὸς ἠνοίγετο πολὺ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ὃν τρόπον καὶ κατὰ τὰ Θεοφάνεια. Ἀλλ' ἡ κυριακὴ τῆς ὀρθοδοξίας ἦγετο μεγαλοπρεπῶς μετὰ τὸ 1780, ἔκτοτε δὲ κατεσκευάζοντο τὰ πολυτελῆ κόλλυβα, καὶ ἐγίνετο τὸ μνημόσυνον «τῶν εὐσεβῶν βασιλέων, ἀειμνήστων πατριαρχῶν καὶ ἁγίων ἀρχιερέων, ἱερέων, ἱεροδιακόνων, μοναχῶν καὶ μοναχουσῶν» (ὄχι μοναζουσῶν). Ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος ἀπήγγελλε πάντοτε ***μοναχουσῶν.***

Ἡ πανήγυρις τοῦ ἁγίου Γεωργίου, οὗ κατὰ τὴν μνήμην ἑορτάζει ὁ ναὸς, ἐτελεῖτο πρὸ τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου ὡς κοινή τις, οἷον εἰπεῖν ἀπαρατήρητος, ἑορτή· ἔκτοτ' ἐτελεῖτο λειτουργία πατριαρχικὴ καὶ συνοδική. Ἀλλὰ καὶ τὴν τοιαύτην, ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, λειτουργίαν ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος Γ' ὥρισε κατὰ τὸ 1864, δημοτελῶς πανηγυριζούσης τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, μετ' αὐτὴν δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἐκπαιδευτηρίων. Ἡ δὲ πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ λειτουργία κατὰ τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου παλαιοτέραν ἔχει τὴν καταγωγήν· διότι ἡ πάνδημος τῆς ἑορτῆς ἐπιτέλεσις ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεραφεὶμ Β' τῷ 1759. Ὁ μακαρίτης Σωφρόνιος ἐξέκοψε καὶ τὴν εἰς πατριαρχικὸν ναὸν ἀναξιοπρεπῆ συνήθειαν ἵνα ἀπαγγέλλῃ ἐγκώμιον πρὸ τοῦ τιμίου Σταυροῦ κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς Μ. Παρασκευῆς ὁ πρῶτος κανονάρχης τοῦ ναοῦ, διέταξε δὲ ἵνα κηρύττῃ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τοῦ ναοῦ τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον εἷς τῶν δοκίμων ἱεροκηρίκων. Ἡ τοῦ Σωφρονίου διάταξις ἔζησεν ἑβδομήκοντα σχεδὸν ἔτη, εἰσαχθεῖσα, νομίζω τῷ 1865. Ἐμανθάνομεν δ' ἐξ ὄψεως καὶ

ἐξ ἀκοῆς τυπικὸν καὶ μουσικὴν, καὶ τὸ «ὅπως ἂν δόξῃ τῷ προεστῶτι». Τῷ 1863, κατὰ τὸ σάββατον τῆς Γ' ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν ἡ χειροτονία ἐγένετο τοῦ Πλάτωνος μητροπολίτου Βιζύης, ἠκούσαμεν δὲ ἔκπληκτοι τοῦ διακόνου ἀναγινώσκοντος ἀπ' ἄμβωνος τὸ κατὰ Ἰωάννην «Οὔσης ὀψίας» μέχρι τοῦ «κεκράτηνται», οὕτω διατάξαντος τοῦ γέροντος Ιωακεὶμ ἱερουργοῦντος· μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς χειροτονίας, ἀνεγνώσθη τὸ τῆς ἡμέρας.

Αὗται ἦσαν αἱ ἱεραὶ διασκεδάσεις ἡμῶν, εἰς ἃς μετεβαίνομεν τακτικώτατα, καθὼς μετεβαίνομεν καὶ εἰς τοὺς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τῶν Βλαχερνῶν ναούς· ἀκούραστοι δὲ ἐπεσκεπτόμεθα τὴν Πηγὴν περιπατοῦντες ἀπὸ Φαναρίου μέχρι τοῦ ναοῦ αὐτῆς ὥραν μίαν καὶ 10 ἢ 15 λεπτά. Ὑπῆρξαν ἄνδρες, ὑπῆρξαν γυναῖκες ἀναλαμβάνουσαι τὴν πορείαν ταύτην τὴν ἱερὰν ἀνυπόδητοι, κατ' εὐχὴν, ὄχι πτωχαί· Ἡ ἀδελφὴ τοῦ εὐσεβοῦς —πραγματικῶς εὐσεβοῦς— Ἰωάννου Χαριτωνίδου, καίτοι ἦτο πλουσιωτάτη, ἀνήρχετο ἐκ Μουχλίου μέχρι τῆς πύλης Μυριάνδρου (Ἐδίρνε-καπού), κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ περιωνύμου ναοῦ πανήγυριν, τῇ παρασκευῇ τῆς διακαινησίμου ἑβδομάδος, ἢ τῇ Νέᾳ Κυριακῇ (τοῦ Θωμᾶ), φοροῦσα τὰ ὑποδήματα αὐτῆς· μέχρι τῆς Μυριάνδρου πύλης· τότε ἐξέβαλλεν αὐτὰ, δίδουσα δ' εἰς τὴν συνοδεύουσαν ὑπηρέτριαν, ἐξηκολούθει τὴν πρὸς τὴν Πηγὴν ὁδὸν ἀνυπόδητος ἡ ἑκατομμυριοῦχος φαναριώτισα. Τοῦτο μαρτυρῶ γινόμενον μέχρι τοῦ 1887, ὅτε ἔπαυσα τὰς συνεχεῖς εἰς τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν ἐπισκέψεις μου. Μετέβαινον δὲ πάντες οἱ χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι αὐτόσε κατὰ πᾶσαν κυριακὴν,

ἀλλὰ κατὰ χιλιάδας—μέχρις 25000—συνέῤῥεον τῇ παρασκευῇ τοῦ Πάσχα καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ, πανήγυριν τῶν νεκρῶν, γινομένην, ὡς εἰκάζω, κατὰ μίμησιν τῆς ἐν τῇ πρωτογόνῳ Ἐκκλησίᾳ συναθροίσεως τῶν πιστῶν ἐν τοῖς νεκροταφείοις τῇ Μ. Παρασκευῇ. Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας ταύτης αὐτὸ καὶ ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Ὑψώσεως ἀναγινωσκόμενον ἐξηγεῖ τὴν ἐν νεκροταφείοις συῤῥοὴν τῇ 14 σεπτεμβρίου.

Ἀλλὰ πολυπληθὴς ὁμήγυρις παρετηρεῖτο τὴν ἡμέραν ταύτην καὶ ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῷ ἔξω τῆς Καλιγαρίας πύλης (Ἐγρὶ-καποὺ), ὅπου θαυματουργὸν ἁγίασμα οὐδὲν εὑρίσκετο, καίτοι, κατ᾽ ἐμὲ, τὸ παρακείμενον τῷ αὐτόθι ἱερῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου τῆς Σούδας ἁγίασμα τῆς Τιμίας Ζώνης φαίνεται παλαιότατον. Ταῦτα κατὰ παρέκβασιν περὶ νεκροταφείων Πηγῆς καὶ Σούδας. Συμπληρῶν τὰ περὶ τῶν ἐν τοῖς Ἁγιάσμασι πανηγύρεων προσθέτω ὅτι, αἱ εἰσπράξεις τοῦ τῆς Πηγῆς ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας, πέμπτην, παρασκευὴν, τοῦ Πάσχα, σάβατον καὶ κυριακὴν ἦσαν τριπλάσιαι καὶ πολυπλάσιαι τῶν κατὰ τὴν πανήγυριν τῶν Βλαχερνῶν εἰσπραττομένων. Τῷ 1886 ἠριθμήσαμεν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Βλαχερνῶν, ἰουλίου 2, κατὰ τὴν παραμονὴν, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, λίρας συναχθείσας χρυσὰς τουρκικὰς περὶ τὰς 200, περίπου 4600 φράγκα χρυσᾶ. Αἱ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἦσαν ἀναρίθμητοι, καίτοι πολλοὶ ἔῤῥιπτον εἰς δίσκους καὶ εἰς τὰ προσκυνητάρια ΠΕΝΤΕ παράδες, περίπου τὸ ἓν τριακοστὸν ὄγδοον τοῦ χρυσοῦ φράγκου· καὶ ὅμως τῷ 1887 ἠριθμήσαμεν, ἐκ περιεργείας, 960 πεντάρες, παράδες 4800,

μίαν ἀγγλικὴν χρυσὴν λίραν· ἀλλὰ τὰ ἐν γένει διδόμενα διὰ λόγους διαφόρους ἦσαν πολλά. Τὰ εἰς τὸ ἁγίασμα ζῶντα ὀψάρια ἦσαν ἱστορικά· ἐξεπήδησαν, ἐνῷ ἐτηγανίζοντο ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἁλώσεως, διὰ τοῦτο δὲ ἔμειναν ἐξ ἑνὸς μέρους κόκκινα, καὶ ἐξ ἑτέρου μαῦρα· ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ πανηγυρισταὶ καὶ μεγάλοι καὶ μικροὶ τὴν ἡλικίαν ἐπόθουν ᾽να προΐδωσι «τὴν τύχην των», ὁπότε ἔβλεπον ἓν τῶν ὀψαρίων πλησιάζον εἰς τὸ φωτεινὸν μέρος τοῦ λούματος, ἔῤῥιπτον μίαν δεκάραν ἐπ᾽ αὐτοῦ· δεχόμενον τὴν δεκάραν τὸ ὀψάριον ἐπὶ τῆς κοκκίνης πλευρᾶς, ἐδείκνυεν ὅτι ἡ ὑπόθεσις, ἣν εἶχε κατὰ νοῦν ὁ ῥίπτων τὸ μικρὸν νόμισμα, θὰ ἔχῃ τὸ ποθούμενον τέλος, ἀποῤῥίπτον τὴν δεκάραν προεμάντευε τὸ ἐναντίον· καὶ συνηθροίζοντο κατ᾽ ἔτος χιλιάδες δεκαρῶν. Ὁ γέρων Εὐγένιος Ἀναστασιάδης, ὁ προϊστάμενος καὶ ἐπιμελητὴς τοῦ ἱεροῦ ἁγιάσματος, μοὶ ἔλεγεν ὅτι χορηγεῖ κατ᾽ ἔτος εἰς τὰ ἡμέτερα φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα (νοσοκομεῖον, γηροκομεῖον, φρενοκομεῖον) τέσσαρας χιλιάδας χρυσῶν λιρῶν τουρκικῶν ἡ Ζωοδόχος Πηγή· συνήθροιζε δὲ ταύτας ἀπὸ τοῦ ἁγιάσματος, ἀπὸ τῶν τελουμένων ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ μνημοσύνων, ἀπὸ πωλήσεως τάφων κτλ. δηλαδὴ 92000 φράγκων χρυσῶν ἐνιαυσίως.

Πτωχὴ ἦτον ἡ Παναγία τῶν Βλεχερνῶν, διότι τὸ ἐξ αὐτῆσ συναγόμενον ποσὸν κατ᾽ ἔτος ἀνήρχετο κατὰ τοὺς «εὐτυχισμένους χρόνους» εἰς 22-23000 χρ. φράγκων, ἢ μέχρι 1000 τουρκικῶν λιρῶν. Εἰς τὸ ἁγίασμα τοῦτο, ἀρχαιότατον ὄν, ὀλίγοι μετέβαινον κατὰ τὰς κυριακὰς, διότι ἡ περιοχὴ αὐτοῦ

ἦτο στενὴ, οὔτε δὲ μνημόσυνα ἐτελοῦντο ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν, πρὸ τοῦ 1869, οὔτε τάφους διέθετε πρὸς πώλησιν, οὔτε τὰ ὀψάρια τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἔζων ἐν τῷ ἁγιάσματι. Τὸν ναὸν κατὰ τὴν παιδικὴν ἡμῶν ἡλικίαν ἐγνωρίσαμεν μικρὸν ὄντα παράπηγμα, ὡς εἶδος ἰμπατὲτ-χανὲ=οἴκου προσευχῆς, πρὸσ προφύλαξιν τοῦ ἐν αὐτῷ παπᾶ ἀπὸ κακῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἐπηρειῶν. Ὁ ναὸς ὁ σημερινὸς ἀνηγέρθη τῷ 1869, ὅτε καὶ τὸ γραφεῖον καὶ τὰ κελλία ἱερέως καὶ κανδηλανάπτου κατεσκευάσθησαν εὐπρόσωπα, καὶ ὁ ἔξω τοῦ ναοῦ κῆπος ἔτυχεν ἐπιμελείας, διότι καὶ ὁ εἰς τὸν ναὸν ἄγων δρόμος ἤδη κατεσκάφη, καὶ τὸ οἱονεὶ λοφοειδὲς ἔδαφος κατεβιβάσθη κατὰ δύο σχεδὸν μέτρα, διότι οὔτε ὑπῆρχεν εἴσοδος τότε πρὸς τὸν ναὸν (ἡ βλέπουσα πρὸς τὸ ἱερόν). Πρὸ τοῦ 1866, κατηρχόμεθα εἰς τὴν Παναγίαν τῶν Βλαχερνῶν, εἰς τὸν ἱερὸν κόλυμβον, ἢ τὸ λοῦμα διὰ πύλης κειμένης ἄνωθεν καὶ σχεδὸν ἀντικρυζούσης πρὸς τὸν ἀνήφορον τὸν ἄγοντα σήμερον εἰς Ἐγρὶ-καπού· διὰ τῆς πύλης ταύτης ἐμβαίνοντες οἱ πιστοὶ κατέβαινον εἰς τὸν ἰμπαντετχανὲ διὰ κλίμακος ἐχούσης 15, ἴσως 20 βαθμίδας.

Ἡ μεγαλητέρα συρροὴ εἰς τὸ «προσκύνημα» ἢ μονὴν τῶν Βλαχερνῶν ἐγίνετο τῇ 2 ἰουλίου (μνήμῃ τῆς αὐτόθι καταθέσεως τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου), καὶ τῷ σαβάτῳ τῆς Ε΄ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν, κατὰ τὸν ὄρθρον τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου, γυναικοπανήγυρις, ὡς ἐλέγετο τότε, τελουμένη διὰ τὸ «χιλιάρμενο» (χίλια πλοιάρια περσῶν.)

Τρίτον ἁγίασμα, προσελκύον κόσμον πολὺν, μάλιστα κατὰ τὴν πανήγυριν αὐτοῦ, 26 ἰουλίου,

(μνήμην τῆς ἁγίας Παρασκευῆς), ἦτο τὸ ἐν Χάσκιοϊ, κατὰ τὴν ἀντικρὺ τοῦ Φαναρίου καὶ Παλατᾶ χώραν. Πρὸ τοῦ 1860 καὶ ἡ εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγ. Παρασκευῆς (ἐνοριακὸν) προσέλευσις ἦτο πυκνοτάτη, διότι τὸ ὑπὲρ τὸν ναὸν νεκροταφεῖον ἦτο μέχρι τοῦ 1860 τὸ πολυάνδριον τῆς (δῆθεν) ἀριστοκρατίας τοῦ Φαναρίου καὶ τοῦ Τζιβαλίου καὶ τῶν παρακειμένων ὀρθοδόξων κοινοτήτων. Βλ. τὸ βιβλιάριον μου «Λίθοι καὶ Κεράμια» (ἐν Κπόλει, 1892) σ. ρλή—ρλέ.

Ἀπὸ τοῦ 1870 ἢ 71 κατεσκευάσθη καὶ ἄλλο προσκύνημα τῆς Θεοτόκου εἰς τὸ Γκιὸκ-σουγιοὺ τῆς ἀνατολικῆς (ἢ βιθυνικῆς) παραλίας τοῦ Βοσπόρου, πανηγυριστὰς ἑλκύον τῇ 8 σεπτεμβρίου (Γενεθλίῳ τῆς Θεομήτορος). Ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἁγιάσματος τούτου, περιεστάλη ἡ πρὸς τὴν Σηλυβριανὴν Παναγίαν καθ' ὁμάδας μετάβασις εἰς Σηλύβριαν τῆς θρακικῆς παραλίας, ὅπου χιλιάδες πιστῶν προσέτρεχον εἰς προσκύνησιν, δι' ἀτμοπλοίων καὶ, πρὸ τοῦ 1840, δι' ἁμαξῶν, ἢ μεγάλων ἀκατίων (μπὲς-τσιφτὲ=5 ζεύγη κωπίων), ἢ ἔφιπποι. Ἀπὸ τοῦ 1871, μάλιστα δὲ τοῦ 1872, ἡ εἰς Γκιὸκ-σουγιοὺ συρροὴ ἔφθανε τὰς 8000 πανηγυριστῶν, ἐξοδευόντων πολλὰ χρήματα, διότι ὁ κόσμος εἶχε τότε. Αἱ μεγάλαι ἀπὸ τοῦ νεοφανοῦς ἁγιάσματος εἰσπράξεις ἠνάγκασαν τοὺς προκρίτους τοῦ παρακειμένου χωρίου Κανδιλλὶ ἵνα ἀναγνωρίσωσιν ἰσοτίμους αὐτοῖς τοὺς παρὰ τὸ ἁγίασμα ἐργαζομένους ἠπειρώτας καὶ ἵνα παραλάβωσιν αὐτοὺς συνεργάτας καὶ συνεπιμελητὰς εἰς τὴν ἐφορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ναοῦ. Οὕτω δ' ἔκτοτε μέρος ἀρκετὸν τῶν

εἰςπράξεων ἐδίδετο καὶ εἰς τὸ σχολεῖον καὶ εἰς τὸν ναόν· περιττὸν ἵνα εἴπωμεν ὅτι, τὸν διὰ τὸ ἁγίασμα θόρυβον κατεσκεύασαν οἱ ἠπειρῶται κάτοικοι, ἢ ὀρθότεροι πάροικοι, τοῦ Γκιὸκ σουγιοῦ, καθὼς ἐγκαίρως ἀνήγγειλέ μοι τὴν ὑπόθεσιν ὁ μακαρίτης φίλος μου Θεμιστ. Καλωταῖος.

Τὸ εἰς τὰ τρία ταῦτα ἁγιάσματα προσκύνημα κατήντησε γενικὸν πάντων τῶν ἐν Κπόλει καὶ τοῖς περιχώροις ὀρθοδόξων. Ἡ μεγάλη συρροὴ εἰς τὴν Ζωοδ. Πηγὴν ἐγίνετο τῇ πέμπτῃ, παρασκευῇ, καὶ τῷ σαβάτῳ τῆς Διακαινησίμου ἑβδομάδος, καὶ τῇ κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ· ἐπίσης τῇ 14 σεπτεμβρίου, καθὼς καὶ τῇ κυριακῇ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, ὅτε πανήγυρις ἦγετο τῶν νεκρῶν, ἐπὶ τῶν μνημάτων γινομένη· Κατὰ τὰς δύο δὲ ταύτας τοῦ τιμίου Σταυροῦ μνήμας συρροὴ πιστῶν ὀλιγάριθμος ἐγίνετο καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τὸ ἔξωθι τῶν πυλῶν Καλλιγαρίας καὶ Μυριάνδρου (Ἐγρί-καπι καὶ Ἐδίρνε-καπι). Τὸ ἁγίασμα τῆς Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν εἵλκυε δὶς τοῦ ἔτους, ὡς εἴπομεν. Ἀλλὰ τὰ προσκυνήματα ταῦτα διέσωζον τὸν ἱερὸν αὐτῶν χαρακτῆρα ἐνόσῳ διήρκει ἡ θεία λειτουργία καὶ τὰ ἐπὶ τῶν τάφων «τρισάγια»· κατόπιν οἱ προσκυνηταὶ μετεβάλλοντο εἰς πανηγυριστὰς κορυβαντιῶντας, τρώγοντας καὶ πίνοντας καὶ τραγῳδοῦντας, καὶ μεθυσκομένους καὶ χορεύοντας, καὶ καταγελῶντας οὕτω καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς. Ἀλλ' εἰς τὸ νεκροταφεῖον Ἐγρικαπίου καὶ τρίτη συρροὴ πολυπληθεστάτη ἐγίνετο τὴν τρίτην ἡμέραν τοῦ Πάσχα, διότι κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ἀναστάσεως ἡ συρροὴ πανηγυριστῶν χορευόντων ἐγίνετο ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ

πατριαρχικοῦ ναοῦ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν· κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν (δευτέραν) ἐγίνετο εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Ταξιμιοῦ, ἐν Σταυροδρομίῳ, πρὸ τῆς ἐκ τοῦ τόπου τούτου μεταφορᾶς τοῦ ἡμετέρου νεκροταφείου εἰς τὸ Σισλί.

Μετὰ τὰς πανηγύρεις τῶν ἁγιασμάτων, ὧν αἱ ἐνοριακαὶ, τῶν κατὰ συνοικίας τοιούτων ἦσαν ἴσως 150, κόσμον πολὺν προσκυνητῶν, δῆλα δὴ τῶν κοσμικῶς πανηγυριζόντων, εἵλκυον αἱ πανηγύρεις τῶν μεγάλων ναῶν, ἢ μονῶν, ἢ εἰκόνων, ἢ λειψάνων ἁγίων· εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα προεξῆρχεν ἡ μνήμη τῆς ἁγίας Εὐφημίας τοῦ Ὅρου=11 ἰουλίου=ἧς τὸ λείψανον θησαυρίζει ὁ πατριαρχικὸς ναός. Ἄλλοτε πλήθη πιστῶν ἔτρεχον εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Παρασκευῆς Πικριδίου (Χάσκιοϊ), οὗ εἰς τὸν περίβολον κεῖται ἡ μαρμαρίνη μεγάλη λάρναξ ἡ περικλείουσα τὸ λείψανον τῆς ἁγίας νεομάρτυρος Ἀργυρῆς (30 ἀπριλίου). Ναὸς ἁγίου Γεωργίου, ἢ μονὴ, πλήθη προσελκύων προσκυνητῶν ἔκ τε Κπόλεως καὶ τῶν περιχώρων, ἦτον ὁ τοῦ Κουδουνᾶ, εἰς τὴν νῆσον Πρίγκηπον, βεβαίως τοῦ Κωδωνοῦ τῶν βυζαντινῶν· εἰς τὴν μονὴν ταύτην ἦτο καθιδρυμένον ἄλλοτε καί τι μεσαιωνικὸν φρενοκομεῖον, ὅμοιον πρὸς τὸ παρὰ τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῆς Σούδας (Ἐγρίκαπι)· εἰς τοῦ φρενοκομείου τούτου τοὺς τοίχους σώζονται — ἐσώζοντο μέχρι τοῦ 1920 — κρῖκοι σιδηροὶ (χαλκᾶδες) μεγάλοι, χρησιμεύοντες πρὸ 90, πρὸ 100, πρὸ περισσοτέρων ἐτῶν, ὅπως ἀπ' αὐτῶν ἀναρτῶνται αἱ ἅλυσοι, αἱ δένουσαι τοὺς φρενοβλαβεῖς, ἀλλὰ καὶ καταφερόμεναι πολλάκις ἐπὶ τῶν ῥάχεων αὐτῶν ὑπὸ τῶν φυλασσόντων αὐτοὺς φρενοκόμων.

Ἴσως οἱ πιστοὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον ηὐλαβοῦντο περισσότερον τὸν ἅγιον Γεώργιον τὸν Κουδουνάν.

Μετὰ τὸν ἅγιον Γεώργιον, τὰ πλήθη συνέῤῥεον πολυαριθμότερα εἰς ἁγιάσματα καὶ ναοὺς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (26 ἰουλίου). Εἰς τὸ βιβλίον μου «Κωνσταντινοπολίτην Προσκυνητὴν»* κατώρθωσα 'ν' ἀριθμήσω πανηγύρεις ἁγιασμάτων καὶ ναῶν ἁγίας Παρασκευῆς 32, παραλιπὼν τὴν τριακοστὴν τρίτην, οὐ μακρὰν τοῦ κατὰ τὴν βιθυνικὴν (πρὸς τὴν Προποντίδα) παραλίαν χωρίου Παντειχίου. Κατὰ τὰς «θρακώασ χώρας» τὸ μᾶλλον προσοχῆς ἄξιον ἐφάνη μοι τὸ ἐν τῷ χωρίῳ Σαφρᾶ=Ζεφυρίῳ πιθανῶς. Φρονῶ ὅτι ἦτο τὸ ζεφυριακὸν ἁγίασμα πηγὴ ἀφιερωμένη πρὸ τοῦ Γ' ἢ Δ' αἰῶνος εἰς θεότητας τοῦ νεροῦ=Νηρηΐδας.

Ἐπειδὴ τὰ δῆθεν προσκυνήματα ταῦτα ἦσαν, κατὰ τὸ πλεῖστον—πλειστότατον—κοσμικαὶ πανηγύρεις, αἱ συχναζόμεναι περισσότερον ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν πιςῶν ἦσαν αἱ κατὰ τὴν ἄνοιξιν καὶ τὸ καλοκαῖρι (ἔαρ καὶ θέρος), ἀπὸ τῆς 23 ἀπριλίου μέχρι τῆς 24 σεπτεμβρίου, ἑορτὴν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου Μυρτιδιωτίσσης, δι' ἣν διεξήγετο καὶ ἀγρυπνία ἐν τῷ ναῷ τῶν Εἰσοδίων ἐν Σταυροδρομίῳ, ἐν τῷ κατὰ Χάλκην τοῦ ἁγίου Νικολάου, παλαιότερον δὲ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου κατὰ τὸν Ψαμμαθίαν. Εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου εὗρον ἀφιερωμένους 14 ναοὺς, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἄλλους δὲ 3, ἢ 4 ἴσως πρὸ διακοσίων καὶ τριακοσίων ἐτῶν.

---

* ἐξετυπώθησαν τῷ 1904 σελίδες αὐτοῦ 384 μόνον, ἀλλ' ἐν αὐταῖς ὑπάρχει χρήσιμος ὕλη.

Συνέῤῥεον ἀρκετοὶ καὶ τὴν 24 ἰουνίου, μνήμην τοῦ γενεσίου τοῦ Προδρόμου, εἰς τὴν ὡραίαν παρὰ τὴν θάλασσαν τοποθεσίαν Καλενδὲρ, μεταξὺ Νεοχωρίου καὶ Θεραπείας. Ἀφοῦ δὲ διὰ τὸν προφήτην Ἠλίαν εὑρέθησαν 7 ἁγιάσματα, καὶ διὰ τὴν ἁγίαν Μαρίνης 5, συμπεραίνει ὁ ἀναγνώστης ὅτι, πᾶς εὐσεβὴς, ἀλλὰ ἀληθέστερον πανηγυριστὴς, εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ, ἐντὸς ἡμερῶν τριῶν τοῦ μηνὸς ἰουλίου (17—20) ἀφορμὰς καὶ τόπους πανηγύρεων, ὧν χειροτέραν φρονῶ, καὶ ἐφρόνουν τὴν τοῦ ἁγιάσματος ἁγίας Μαρίνας ἐν Φαναρίῳ. Διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως οἱ πανηγυρισταὶ εὕρισκον τὰς εὐμορφοτέρας τοποθεσίας, ὅπως ὑπερυμνήσωσι τὸν Δημιουργὸν τῶν κόσμων καὶ τῶν ἀμπέλων, τὰς ἐν Κανδιλλὶ τοῦ Βοσπόρου, ἐν Μάλτεπε τῆς βιθυνιακῆς παραλίας καὶ εἰς τὰς πρὸ τῆς Κπόλεως ἐν Προποντίδι νήσους Ἀντιγόνην, Πρίγκηπον, καὶ Πρώτην. Τῇ 29 αὐγούστου, μνήμῃ τῆς ἀποτομῆς τοῦ Προδρόμου εὕρισκον οἱ εὐσεβεῖς ἐννέα ἁγιάσματα. Τὸ ἓν τούτων, ἐν Φαναρίῳ, εἶχεν ἄλλον ἅγιον πάτρωνα πρὸ ἐννενήκοντα ἐτῶν. Ἀλλ' αἱ μετονομασίαι ναῶν καὶ ἁγιασμάτων ἦτο πρᾶγμα σύνηθες.

Οἱ χριστιανοὶ πρόγονοι ἡμῶν, οἱ βυζαντινοὶ κατώρθωσαν 'να ἔχωσι τὰς περισσοτέρας ἐπὶ μνήμῃ ὁσίων καὶ μαρτύρων, καὶ ἐπὶ μνήμῃ τῆς Θεομήτορος «συνάξεις» εἰς τὴν διάρκειαν τοῦ ἔαρος καὶ τοῦ θέρους, ὡς φαίνεται εἰς τὸ «Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιόν» μου καὶ εἰς τὸ «Ἑορτολόγιον κωνσταντινοπολίτου προσκυνητοῦ»· Μικρὰν ἐνθύμησιν ἐξέδωκα εἰς τὸ διὰ τὸ ἔτος 1926 «Χριστιανικὸν Ἡμερολόγιον» τοῦ Εὐγενίου Κωσταρίδου, καὶ ἐκεῖ βλέ-

πει σημειούμενον ὁ ἀναγνώστης ὅτι, ἐκ 241 κατ' ἔτος συνάξεων ἱερῶν τὰς 45 κατέχει ὁ ἰούλιος, διότι ἡ θερμοκρασία ἡ δυσφόρητος ἐπιβάλλει τὴν κατόπιν (ἐνίοτε παννύχου) ἀγρυπνίας κοσμικὴν διασκέδασιν.

Οὐδεμίαν ἱερὰν, οὐδεμίαν κοσμικὴν πανήγυριν ἐκώλυον οἱ τοῦρκοι, πολλάκις συμπανηγυρίζοντες μεθ' ἡμῶν. Ἐκέρδαινον δὲ πάντα τὰ ἐπαγγέλματα ἀπὸ τῶν πολλῶν κοσμικῶν πανηγύρεων, καὶ χρῆμα ἤθροιζον οἱ ναοὶ ἀμέσως, καὶ ἐμμέσως διὰ τῶν εἰς αὐτοὺς ἀνηκόντων «μαγαζείων»· Ἀπὸ δὲ τοῦ χρήματος τούτου συνετηροῦντο, λιτότατα μισθοδοτούμενοι, ἱερεῖς, καὶ ἱεροψάλται, καὶ διδάσκαλοι, ἔχοντες καὶ τὰ «τυχηρὰ» αὐτῶν εἰσοδήματα, μικρὰ καὶ αὐτὰ ὄντα, περίσσευμα δ' ἀποδίδοντα, διότι οἱ κάτοικοι συνοικιῶν, ἐν μεγάλαις πόλεσι, καὶ χωρίων ἀπέστελλον εἰς τὸν ἱερέα καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον δῶρα ἢ ἐκ τοῦ προϊόντος τῶν ἀγρῶν αὐτῶν, ἢ ἐκ τῶν εἰς τὰ «μαγαζεῖα» τροφίμων. Τὸ καλὸν ἔθος τοῦτο ἴσχυε μέχρι πρὸ 55 ἢ τὸ πολὺ 60 ἐτῶν.

Ἴσως οἱ πιστοὶ διὰ τοῦτο προθύμως μετέβαινον καὶ ἐδαπάνων εἰς πανηγύρεις ἁγιασμάτων καὶ ναῶν καὶ εἰκόνων καὶ λειψάνων ἁγίων· ἀλλὰ καὶ τοιαῦται ἦσαν αἱ διαχύσεις τῶν πατέρων καὶ τῶν πάππων ἡμῶν· περιωρίσθησαν ὀλίγῳ μετὰ τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1877, καὶ μετὰ τὸν τελευταῖον ἐξεμηδενίσθησαν. Μετὰ τὰς ἱεροκοσμικὰς πανηγύρεις ταύτας, εἴλκυον ἡμᾶς ἐφήβους ὄντας, καὶ ἄνδρας αἱ συνεδριάσεις καὶ τὰ δημόσια μαθήματα (conferences) τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου καὶ τῶν κατ' ἐνορίας σωματείων,

ὧν ἀναφέρω τινὰ εἰς τ' «Ἀποσημειώματα Χρονογράφου». Τοὺς πατέρας καὶ πάππους ἡμῶν καὶ τοὺς πρὸ αὐτῶν εἵλκυον προσέτι αἱ ἐπέτειοι πανηγύρεις ἀδελφοτήτων, ἢ συντεχνιῶν, ἀφοῦ μάλιστα τὰς πανηγύρεις ταύτας ἐπηκολούθουν ἐνίοτε γεύματα, ἐν ἀγαλλιάσει διεξαγόμενα.

§

Σύλλογοι καὶ Ἀδελφότητες ὑπῆρχον ἐν Κπόλει πολλοί· Τὰ λεγόμενα κοινῶς Ἀδελφάτα ἦσαν ἀρχαιότερα καὶ τῆς ΙΘ΄, καὶ τῆς ΙΗ΄ ἴσως ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἦσαν ἐσχηματισμένα· διότι γινώσκομεν καὶ χριστιανικὸν Ἀδελφάτον κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ. Πολλὰ τῶν ἐν Κπόλει, πιθανῶς καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἀδελφάτων εἰργάσθησαν ἐμπόνως πρὸς διάκοσμον ναῶν, ἴσως καὶ πρὸς οἰκοδομήν· Ὁ εἰς Τὰ Ταῦλα, κατὰ «τοὺς πρόποδας» αὐτῶν ναὸς τῆς Εὐαγγελιδστρίας, συμπληρωθεὶς πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, ἠγέρθη κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ τῆς ἀκαταπονήτου συνεργίας ἀδελφάτων γυναικείων, παραταθείσης ἐπὶ τεσσαράκοντα σχεδὸν ἔτη. Καὶ ὅταν ὑπ' ὄψιν λάβωμεν ὅτι, τὸ διὰ δίσκων καὶ «κουτιῶν» (γλωσσοκόμων;) ἀθροιζόμενον ποσὸν ἀφ' ἑκάστου χειρώνακτος ἦτο δέκα παράδες (πέντε μόλις ἑκατοστὰ τοῦ χρυσοῦ φράγκου) καθ' ἑβδομάδα, πρέπει ἵνα θαυμάσωμεν καὶ τὴν εὐσέβειαν τῶν ἑλληνίδων, καὶ τὴν καρτερίαν αὐτῶν, ἐργασθεισῶν ἀποτελεσματικῶς, ὅπως ἴδωσιν αὐταὶ, ἢ τὰ τέκνα αὐτῶν, τῷ 1894, τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, φέροντος τὸν τύπον ναοῦ βυζαντινοῦ, κατὰ

σχέδιον τοῦ ἀρχιτέκτονος Πέτρου Δημητρίου Μεημαρίδου.

Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐδίδασκον ἡμᾶς ὅτι, ἀρχαιότατον ἀδελφάτον ἦτο τὸ εἰς Σκούταρι (Χρυσόπολιν) ἀπὸ τῶν 1813, ἢ 1814 ὑφιστάμενον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, ἄγον τὴν πανήγυριν αὐτοῦ τῇ 12 νοεμβρίου· ἐλέχθη εἰσ ἡμᾶς ὅτι μᾶλλον ἦτο συντεχνία (corporation) ἐπαιτῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ἔδωκε τὴν γένεσιν ἡ φιλόπτωχος ἐργασία τοῦ σωματείου· πρακτικὰ τούτου οὐδέποτε εἶδον, ἰδὼν ἀπολογισμὸν ἑτέρου σωματείου, «κατὰ τὰ δεινὰ» δῆλα δὴ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως ἐργαζομένου· ἦτο καὶ αὐτὸ ἀγαθοεργὸν καὶ φιλόθρησκον, εἰργάζετο δὲ ἐντὸς τοῦ παρὰ τὸ Φανάριον τῆς Κπόλεως σιναϊτικοῦ Μετοχίου· Ἐξ ἀναδιφήσεως κωδήκων ὄχι παλαιῶν ἔμαθόν τινα συμπληροῦντα τὰς ἀκριβεῖς δῆθεν γνώσεις μου.

Οἱ συναποτελοῦντες τὸν «Ἅγιον Χαράλαμπον», ἀδελφάτον, φιλοξενούμενον ἐν τῷ παρὰ τὸ Φανάριον μεγασπηλαιωτικῷ μετοχίῳ Βλὰχ-σεράγι, ἐκαυχῶντο ὅτι τοῦτο συνέστησε Γρηγόριος ὁ Ε΄ ὁ πατριάρχης κατὰ τὴν δευτέραν ἱερατείαν αὐτοῦ, 1807 ἢ 1808. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ παραδόσεως· ἐκ κωδήκων καὶ ἀπολογισμῶν ἔμαθον ὅτι τῷ 1809 ὑπῆρχεν ἀδελφάτον Ἅγιος Νικόλαος παρὰ τῷ ναῷ ἁγίου Κωνσταντίνου ἐν Ψαμμαθίᾳ.—Εἰς τὸν αὐτὸν ναὸν ἀδλφ. Ὁ Τίμιος Σταυρὸς, ὅπερ ἀναφέρεται ἐργαζόμενον κατὰ τὰ ἔτη 1809—1815.—Εἰς τὸ Νεοχώριον τοῦ Βοσπόρου, παρὰ τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου Κουμαριωτίσσης, ἄλλος Ἅγιος Νικόλαος, ἀδλφ. τῶν καηκτζήδων, εἰργάζετο ἐν ἔτει

1814—15 — Μεταμόρφωσις ἀδλφ. ἀναφέρεται τῷ 1803, παρὰ τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου Ψαμμαθία. — Ἀλλ' ἀρχαιότερον τῶν ἐν Κπόλει ἀδελφάτον νομίζω, μέχρις ἀνακαλύψεως παλαιοτέρου, τὸ ἐκ κηπουρῶν μὲν ἀποτελούμενον, δωρησάμενον δὲ τῷ 1772 τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου Χαντζερλήδισας (τοῦ Τεκὺρ-σεραγίου) εἰκόνα τῆς ἁγίας Ματρώνης τῆς Χιοπολίτιδος, ἣν εἶχον ἐπιγεγραμμένην προστάτιδα οἱ τὸ σωματεῖον τοῦτο συγκροτοῦντες κηπουροί. — Τὸ ἐν τῷ σιγιλλίῳ τοῦ πατριάρχου Διονυσίου Γ΄, τῷ 1663, γραφόμενον ὅτι θὰ δίδουσιν ἀδελφάτον εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐν Φαναρίῳ (ἁγιοταφικοῦ) οἱ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ καὶ ἔφοροι τῆς πατριαρχικῆς ἡμῶν ἀκαδημίας διάφορον ἔχει σημασίαν τῆς σημερινῆς. Σωματεῖα δὲ πολλὰ πολλάκις ἐφιλοξενοῦντο ἐν ἑνὶ ναῷ, δῆλα δὴ συνεδρίαζον εἰς τὸ λεγόμενον «ἐπιτροπικὸν» τοῦ ναοῦ. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου παρὰ τῇ πύλῃ Μυρινάδρου καὶ ὑπὲρ τοῦ ναοῦ εἰργάζοντο ὀκτὼ σωματεῖα πρὸ 60, πρὸ 80 ἐτῶν, πανηγυρίζοντα φεβρουαρίου 1 τὸ τοῦ ἁγίου Τρύφωνος (κηπουρῶν)· 25 μαρτίου τὸ τῆς Εὐαγγελιστρίας· σεπτεμβρίου 6 τὸ τῶν ἀμπατζήδων· νοεμβρίου 8 τὸ τῶν κουρέων· δεκεμβρίου 12 τὸ τῶν παποτζάδων· δεκεμβρίου 15 τὸ τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου· τὰ ἐπώνυμα τοῦ ἁγίου τούτου ἀδελφάτα περιέθαλπον κυρίως τὰς ἐπιτόκους ἢ λεχωίδας· Εἰς τὰ ἑπτὰ ἀδελφάτα ταῦτα προσετέθη καὶ τὸ τῆς Ὀρθοδοξίας· πάντα δὲ τὰ ἐπ' ὀνόματι ἁγίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀδελφάτα συνήθροιζον ἐλέη πρὸς κατασκευὴν εἰκόνων, ἢ σκευῶν ἱερῶν, ἢ πρὸς διάκοσμον τοῦ ναοῦ. Εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου

τῆς Σούδας (Ἐγρί-καπι) εὗρον ἀδελφάτον λεπτουργῶν, ἔχον πάτρωνα τὸν ἅγιον Νικόλαον, οὗ κατεσκεύασε τὴν εἰκόνα καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὸν ναόν. Παρὰ τῷ αὐτῷ ναῷ τῷ 1856 ὑπῆρχεν ἀδελφάτον Ὑπαπαντῆς, συγκροτούμενον ἀπὸ τακουνάδες, τοὺς κατασκευάζοντας τὰ ξυλοπέδιλα, τὰ ἐκ ξύλου καλλίστου (ὄχι γαλέντζαις=τσόκαρα)· Τὸ ἀδελφάτον τοῦτο κατεσκεύασεν ἀργυρένδυτον εἰκόνα τῆς Ὑπαπαντῆς (2 φεβρουαρίου), καὶ δύο κανδήλας ἀργυρᾶς, καὶ ἕνα πολυέλαιον μικρὸν, καὶ ἓν πεντακήριον τῆς ἀρτοκλασίας, ἀργυρᾶ τὰ πάντα, καὶ ἐδωρήσατο ταῦτα εἰς τὸν ναόν. Ἔτι θαυμασιώτερον τὸ κατὰ τὰ 1845 ὑπάρχον ἔτι ἀδελφάτον τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἐργασθὲν οὐχὶ μόνον πρὸς τὴν κατασκευὴν εἰκόνος αὐτῶν, τῷ ναῷ δωρηθείσης, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑλικὴν ὑποστήριξιν τῆς παρὰ τῷ ναῷ σχολῆς.

ΣΗΜ. — Θὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ ὁ ἀνεκτικὸς ἀναγνώστης μου ἵνα προσθέσω τὸ θαυμασιώτατον κτῆμα τοῦ ναοῦ, ἐπιγραφὴν ἐπιτυμβίαν ἔν τινι τοίχῳ σωθεῖσαν, καὶ διαιωνίζουσαν τὸ ὄνομα ζωγράφου τινός. Ἀνέγνων ταύτην πρὸ τεσσαράκοντα σχεδὸν ἐτῶν, καὶ μετέγραψα, ἀποσώζων ἐν τῷ μετὰ χεῖρας τούτῳ βιβλίῳ μου, ἀγνοῶν ποῦ ἄλλοῦ πρέπει ἵνα ἐκδοθῇ. Ἡ ἐπιγραφὴ, χαραχθεῖσα μεταξὺ τῆς Θ΄ καὶ Ι΄ ἑκατονταετηρίδος, ἔχει ὧδε

ΕΝΘΑΔΕ ΚΗΤΙ
CABBATIOC
Ο ΖΩΓΡΑΦΟC
Ο ΜΑΚΑΡΙΟC

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀγαθοεργοῦ ζωῆς τῶν ἀδελφάτων: Ὑπῆρχε τοιοῦτον ἁγίου Κωνσταντίνου τῷ 1850 εἰς τὸν ἐν Γαλατᾷ ναὸν τοῦ Χριστοῦ·

παρ᾽ αὐτῷ, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀναφέρεται ἀδελφ. Ἐλεούσης, ἥτις εἰς τὸν ναὸν ἔδωκε τότε 541 γρόσια. Πολλῶν ἀδελφάτων ὀνόματα καὶ δωρεὰς ἁπαντᾶ ὁ ἀναγινώσκων κώδηκας διαχειρίσεων ἱερῶν ναῶν. Εἰργάζοντο πάντα, βοηθοῦντα καὶ ναοὺς, καὶ πτωχοὺς χριστιανούς, καὶ σχολεῖα.

Διὰ τοῦτο καὶ ἀδελφάτων τινῶν ἡ ἑορτὴ κοινὴν εὐφρόσυνον ἀπετέλει πανήγυριν, καὶ ἐνθυμοῦμαι πάντοτε ζωηρῶς τὸ ἀδελφάτον «Ἅγιον Χαράλαμπον» τὸ ἐν τῷ Βλὰχ-σεραγίῳ φιλοξενούμενον, καὶ τὸν ἐπὶ μακρὸν ὑπὲρ αὐτοῦ λελογισμένως ἐργασθέντα Κωστάκην Θεοχαρείδην, ἔμπορον μουσαμμάδων, ἀλλὰ πρὸ τοῦ 1865 βοηθὸν διδάσκαλον τῆς ἑλληνικῆς ἐν Μουχλίῳ σχολῆς, ὡς μοι εἶπεν αὐτός. Ἐσχετίσθην μετ᾽ αὐτοῦ κατὰ τὰ 1890, ὅτε βεβαίως ἦτο πεντηκοντούτης· ἦτο δὲ χαριτολόγος· καί ποτε, προεδρικὴν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους ἀναγινώσκων λογοδοσίαν, προεκάλεσεν εὐχάριστον ἔκπληξιν τῶν ἀκροατῶν, διὰ τῶν πρώτων λέξεων αὐτῆς «Ὡς ἔφθημεν εἰπόντες»— διότι διετέλεσε πρόεδρος καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Μετὰ τὴν τῆς λογοδοσίας συμπλήρωσιν, ὡς ἤκουσα, ἠρώτησαν αὐτὸν φίλοι τινὲς, ἐκφράσαντες ἀπορίαν πῶς παραπέμπονται διὰ τοῦ «ἔφθημεν εἰπόντες» εἰς ἔργον ἀναγνωσθὲν πρὸ 365 ἡμερῶν. Εὐλογημένε—ἀπήντησεν—αὐτὰ (αἱ λογοδοσίαι) θ᾽ ἀντιγραφοῦν εἰς τὸν κώδηκα τῆς Ἀδελφότητος, τὸ ἓν πλησίον τοὺ ἄλλου. Μετά τινα καιρὸν ἠρώτησα κ᾽ ἐγὼ, ἐὰν αἱ δύο λογοδοσίαι θὰ τυπωθῶσιν ὁμοῦ· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ἀναγνώστης —εἶπον--ἀπὸ τῆς μιᾶς θὰ ῥίψῃ τὸ βλέμμα εἰς τὴν ἄλλην λογοδοσίαν, καὶ τὸ «ἔφθημεν εἰπόν-

τες» εὐοδοῦται. Ἀλλ' ὁ Θεοχαρείδης διέψευσεν εἰς ἐμὲ τὸ «ἔφθημεν».

Μετὰ τρία, ἢ τέσσαρα ἔτη, κατά τινα πανήγυριν ἐπέτειον τοῦ «Ἁγίου Χαραλάμπου» τὴν λογοδοσίαν ἀνέγνω ἄλλος πρόεδρος· Αὐτὸς ἦτο χρηστὸς ἄνθρωπος, εὐσεβὴς χριστιανός, πρόθυμος εἰς ὑποστήριξιν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλ' ὀλίγιστα γράμματα μαθών. Ἐμποδίσθην ἵνα μεταβῶ εἰς τὴν πανήγυριν, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἠρώτησα τὸν εὔθυμον εἰπόντα, ἂν ἡ Ἀδελφότης ἐργάζηται καλῶς καὶ τιμίως, καὶ ἂν εἰς τὸ ταμεῖον αὐτῆς ὑπάρχωσι περισσεύματα· «Ἄ! ἀγαπητέ· μοὶ ἀπήντησε. Τὰ ἔπιον,.—Μὴν ἀστειεύησθε» παρατήρησα—«Ἀγαπητὲ, δὲν ἀστειεύομαι· Τὰ ἔπιον»—«Μὰ πῶς πίνονται αὐτά; Τὰ χρήματα τρώγονται· δὲν πίνονται».

«Θὰ σᾶς ἐξαγάγω ἀπὸ τὴν ἀπορίαν—μοὶ εἶπεν ὁ Θεοχαρείδης—αὐτὸς ὁ πρόεδρος εἶναι καλὸς ἄνθρωπος, καὶ φίλος καλὸς, ἀλλὰ δὲν ἔμαθε πολλὰ γράμματα, μόνον ἵν' ἀναγινώσκῃ καὶ ἵνα γράφῃ ὀλίγον. Τὴν λογοδοσίαν ἔγραψεν ἄλλος, ὁ ὁποῖος ἐπανέλαβε δὶς, τρὶς «καὶ κατὰ μὲν τὸ παρελθὸν ἔτος ταῦτα· κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν θὰ γίνῃ τοῦτο» κτλ. Ὁ ταλαίπωρος τὴν λέξιν παρελθὸν τὴν ἤκουσε πολλάκις, ἀλλὰ τὴν λέξιν ἐπιὸν οὐδέποτε. Ἀναγινώσκων λοιπὸν ἐντόνως τὴν λεγοδοσίαν ἐπανέλαβε· καὶ κατὰ μὲν τὸ παρελθὸν ταῦτα· κατὰ δὲ τὸ ἔπιον κτλ. Διὰ τοῦτο, ἀγαπητὲ, σὰς εἶπον ὅτι τὰ ἔπιον ὅλα. Διένειμεν ὅμως καὶ ἐφέτος ἡ Ἀδελφότης καὶ ψωμιὰ καὶ κάρβουνα εἰς τοὺς χριστιανοὺς, καὶ εἰς τούρκους».

Διότι πάντα ταῦτα τὰ ἀδελφάτα, ὡς ἔφθημεν

εἰπόντες, ἐπετέλουν τὸν ἱερὸν, ἢ ἀγαθοεργὸν αὐτοῦ σκοπὸν ἕκαστον, ἐκ χειρωνάκτων καὶ, κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ὀλιγογραμμάτων προεδρευόμενα καὶ συγκροτούμενα· διέπραττον ἔργα μνήμης ἄξια, ἅτινα πλούσιοι καὶ πεπαιδευμένοι μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας συνεπλήρουν. Ἐν ἀρχαῖς τοῦ 1884 συνεστάθη εἰς τὴν τοῦ Παλίνου συνοικίαν Ἀδελφότης Ἅγιος Βασίλειος· πρόεδρον εἶχεν ἕνα στοιχειοθέτην τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, μᾶλλον ἀνεπτυγμένον δῆθεν, μέλη δὲ ψαρᾶδες, πλανώδιους ῥωποπώλας, λεμβούχους κ.τ.τ. Τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ κανονισμοῦ αὐτῶν κατοπτρίζει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μελῶν τοῦ προεδρείου· «Ἡ ἐν Παλατᾷ Ἀδελφότης Ἅγιος Βασίλειος σκοπὸν προτιθεμένη τὴν δι' ἀρχιερατικῆς λειτουργείας ἐπιτέλεσιν μνημοσύνου ὑπὲρ τῶν μελῶν αὐτῆς». Ἡ πρόταsις ἔμενεν ἀνανταπόδοτος, ἀλλ' ὀλίγον ἐφρόντιζον ἀποδόσεως καὶ ἀνανταποδόσεως οἱ ψαρᾶδες καὶ οἱ βαρκάρηδες· διένεμον μικρὰς ἐλεημοσύνας εἰς πτωχοὺς, καὶ ἄνθρακας· καὶ παρεσκεύαζον οἶκον διαμονῆς. Ἐξ ἔτη μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἀδελφάτου τούτου περὶ οὗ οὐδὲν ἔμαθον, ᾠδηγήθην ὑπὸ φίλου τινὸς εἰς εὐπρόσωπον οἰκοδάμημα, μικρὸν, παρὰ τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τοῦ Παλίνου· Ὠκοδόμησαν αὐτὸ οἱ ἁγιοβασιλεῖται, ἐπιγράψαντες ὑπὸ τὸ γεῖσον (τὸ σατζάκι) τῆς οἰκοδομῆς «Ἀδελφότης Ἅγιος Βασίλειος 1890.» Μετὰ 15, ἢ 20 ἔτη ὁ «Ἅγιος Βασίλειος», ἀνήγειρε καὶ δεύτερον οἴκημα παρὰ τὸ «ἐπιτροπικὸν» τοῦ ναοῦ «ἔγγιστα καὶ σύγκολλα» (κατὰ βυζαντινὴν λέξιν). Ἀλλὰ τοιοῦτος ἦτο καὶ θαυματουργὸς ὁ ζῆλος τῶν ἐξ ἁλιέων. Εἰς ἑτέρας συνοικίας συνεισέφερον καὶ πλούσιοι καὶ πτωχοί.

καὶ κατεσκευάζοντο εὐπρόσωπα καὶ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα, ἐκπλήττοντα τὸν ἐπισκεπτόμενον. Ἀναμιμνήσκομαι τούτων μετὰ λύπης, ἀγνοῶν τὴν κατάστασιν, εἰς ἣν εὑρίσκονται σήμερον ἡ θαυμασία Λέσχη τοῦ Μεγάλου Ῥεύματος, ἡ εὐρύχωρος «Ἠὼς» τοῦ Κοντοσκαλίου, ὁ Σύλλογος φιλομαθῶν ἢ λέσχη (ἂν μὴ ἀπατῶμαι) τοῦ Ψαμμαθία κλπ.

§

Ἡ κυβέρνησις τῶν σουλτάνων οὐδὲν παρενέβαλλεν ἐπισήμως ἐμπόδιον εἰς τὴν κοινωφελῆ τῶν Ἀδελφοτήτων καὶ Συλλόγων ἐργασίαν. Ἐπισήμως οὐδένα ἀνεγνώρισε, καίτοι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ βίου τοῦ Ἕλλην. Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κπόλεως ὑπουργοὶ τοῦρκοι, μέλη αὐτοῦ ἐκλεγέντες, ἀπήντησαν προθύμως. Οἱ ἀγύρται τῆς ἐν Φαναρίῳ Λέσχης «Μνημοσύνης» ἐξηπάτων τὰ μέλη βεβαιοῦντες ὅτι ἔλαβον ἄδειαν τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας· ἀλλ' ἡ θρυλλουμένη ἄδεια ἦτον ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ ἔκδοσις τοῦ βιβλίου τοῦ φέροντος τὸν τίτλον «Κανονισμὸς τῆς ἐν Φαναρίῳ Λέσχης Μνημοσύνης». Τῷ 1863, συσταθείσης, ἐπίσης ἐν Φαναρίῳ, Λέσχης Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἄδεια ἐδόθη ὡς εἰς «κεντρικὴν ἐφορίαν τῶν ἐν Μικρασίᾳ ρωμαϊκῶν (ἑλληνικῶν δῆλα δὴ) σχολείων»· μετατραπείσης δὲ τῷ 1871 τῆς ἐν λόγῳ Λέσχης εἰς Σύλλογον Φιλεκπαιδευτικὸν, ὁ κανονισμὸς αὐτοῦ ἔτυχε τῆς ἀδείας τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας ***ὅπως ἐκδοθῇ ὡς βιβλίον,*** οὐχὶ δὲ ὡς ὀργανισμὸς σωματείου· διότι ἠνείχετο συλλόγους ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, καὶ σιωπηλῶς οὕτως εἰπεῖν ἀνεγνώριζεν· ὁ Φιλολογικὸς ἐστερεῖτο ἀδείας ἐκδεδομένης

ἐπὶ τούτῳ· καὶ ὅμως τὸ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ παιδείας συμβούλιον τῶν λογοκριτῶν ἐπεκύρωνε τὰς Ἐπετηρίδος αὐτοῦ, φερούσας τίτλον Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος· ἀλλ' εἶχον ὑπεύθυνον ἕνα ἰδιώτην, τοῦρκον ὑπήκοον.

Ὑπάλληλοί τινες τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἐμπόδια παρενέβαλλον, ἀλλ' οὐδεὶς ἠδύνατο ἵνα διαλύσῃ σωματεῖον νομοταγῶς ἐργαζόμενον. Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1891 ἀνηγγέλθη ὅτι, ἐν τῇ Λέσχῃ φιλομούσων εἰς Ψαμμαθίαν ὁ κ. Μ. Ι. Γεδεὼν θὰ ὁμιλήσῃ τὴν δεῖνα κυριακὴν κτλ. Ἀφ' ἑσπέρας ὅμως ὑπηρέτης τοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἀστυνομίας — ὄχι ἀστυνόμος — ἀναγγέλλει εἰς ἐμὲ ὅτι ὁ ὑπουργὸς παρακαλεῖ ἵνα ἐπισκεφθῶ αὐτὸν πολὺ πρωῒ τὴν κυριακήν. Παρέλαβον ἕνα γνωστὸν τοῦ ὑπουργοῦ καὶ μετέβην εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Κατῆλθε, μὲ προσηγόρευσε φιλικῶς, καὶ μὲ ἠρώτησεν ἂν ἔχω πόθον ἵνα ἐκπληρώσω μίαν παράκλησιν αὐτοῦ· «Εἶσθε φίλος μου — μοὶ εἶπε — καὶ ἐμπορῶ ἵνα σὰς ζητήσω μόνον μιὰν χάριν. Ἔχετε σήμερον δημόσιον μάθημα εἰς τὰ Σαμάτια· σὰς παρακαλῶ ἵνα μὴ μεταβῆτε· προσποιηθῆτε τὸν ἄῤῥωστον, καὶ στείλατε ἓν γράμμα» — «Δότε μου ἕνα ὑπηρέτην σας» εἶπον — «Πῶς θὰ στείλω ὑπηρέτην μου; Δὲν πρέπει ἵνα φανῇ κἀνεὶς ἄνθρωπός μου. Στείλατε ἄνθρωπον ἐδικόν σας· Θὰ μοὺ κάμητε αὐτὴν τὴν χάριν, κ' ἐγὼ θὰ σὰς τὴν ἀποδώσω». Ταῦτα μοὶ εἶπεν· Ἐβεβαίωσα τὸν Ναζὴμ μπέην ὅτι θὰ ἐκπληρωθῇ ἡ διαταγὴ αὐτοῦ, καὶ ἠρώτησα «διατί δὲν ἐμποδίζει τὰ δημόσια μαθήματα τῶν Λεσχῶν καὶ Συλλόγων». Ἔτη παρῆλθον ἔκτοτε τεσσαράκοντα καὶ τρία, ἀλλ' ἡ ἀπάν-

τησις αὐτοῦ μένει ἀνεξίτηλος εἰς τὴν μνήμην μου· καὶ πρέπει ᾽να διαιωνισθῇ· «Δὲν ἔχομεν κἀνὲν δικαίωμα ᾽να ἐμποδίσωμεν δημόσια μαθήματα γινόμενα πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου, ἔχω ὅμως ἐγὼ τὸ θάῤῥος ᾽να παρακαλέσω — ὄχι ᾽να διατάξω — ἕνα φίλον μου ᾽να μὴ κάμῃ τὸ ἀναγγελλόμενον μάθημά του. ᾽Ανηγγείλατε ὅτι θὰ ὁμιλήσετε εἰς τὰ Ψαμμάθεια. Ἔχομεν ἐκεῖ πολλοὺς ἀρμενίους, καθὼς καὶ εἰς τὸ Κοντοσκάλι καὶ ᾽στὴν Βλάγκαν, καὶ μοὺ ζητοῦν ἄδειαν διὰ Συλλόγους καὶ διὰ δημόσια μαθήματα. ᾽Εὰν ἀφήσωμεν ἕλληνας εἰς τὰς τρεῖς αὐτὰς συνοικίας ὥστε ᾽να κάμουν δημόσια μαθήματα, θὰ ἐπιτρέψωμεν αὐτὰ καὶ εἰς τοὺς ἀρμενίους, διότι δὲν ἐμποροῦμεν ᾽να ἀρνηθῶμεν εἰς αὐτοὺς ὅ,τι ἐπιτρέπομεν εἰς ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ δὲν πρέπει ᾽να τοὺς ἀφήσωμεν. Σεῖς εἶσθε νομοταγεῖς· αὐτοὶ εἶναι ἄτακτοι. Σεῖς εἰς τοὺς Συλλόγους σας συζητεῖτε ἐπιστημονικὰ θέματα· αὐτοὶ κάμνουν ἐπαναστατικὰς συζητήσεις. Ὅπου δὲν κατοικοῦν ἀρμένιοι, οὐδὲν εἴπομεν· κάμνετε ὁμιλίας εἰς τὸ Φανάρι, εἰς τὸ Σταυροδρόμι, εἰς Τὰ Ταῦλα· ? Σὰς ἐμπόδισε κἀνείς; Ὄχι. Ὁ πληθυσμὸς ἐκεῖ εἶναι ῥωμαϊκός. Οἱ ῥωμηοὶ εἶναι πιστοὶ τοῦ κράτους ὑπήκοοι· οἱ ἀρμένιοι ὄχι. Φρονῶ ὅτι ἐξηγήθην· καὶ δὲν ἔχω μὲν δικαίωμα ᾽να ἐμποδίσω ὡς ὑπουργός· ἀλλ᾽ ὡς φίλος ἔχω τὸ θάῤῥος τὸ φιλικὸν ᾽να σὰς παρακαλέσω ᾽να μὴ κάμετε διάλεξιν εἰς μέρος, ὅπου μένουν ἀρμένιοι πολλοί».

Εἴς τινα μέρη ὁ ὑπουργικὸς ἀντιπρόσωπος ἀστυνόμος ἐμπόδιζε δικαίως, ἀλλὰ μάθημα δημόσιον ἕν· ὄχι πολλά. ᾽Ηγγέλθη εἰς Τὰ Ταῦλα ὅτι

τὴν δεῖνα νύκτα θὰ ὁμιλήσῃ ὁ Θ. ὁ Κ. Θέμα «Ῥωμαῖος καὶ Ἰουλιέττα». Ὁ ἀγορητὴς ἐξήσκει τὸ ἐπάγγελμα ἐμπόρου ἀποικιακῶν—ἀνθυποεμπόρου, καθὸ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐν Πετροπόλει ἐμπορευομένου Καμαράδου. Ὁ χιλίαρχος (μπίν-μπασις) ἀστυνόμος ἐμπόδισεν ὡς ἐβεβαιώθην, τὸ δημόσιον μάθημα. Πρὶν αὐτοῦ, εἰς τὴν Λέσχην (ἢ ᾽Αδελφότητα) «Πρόοδον» ἐγένοντο μέχρι τέλους τοῦ 1899 τρία μαθήματα ὑπὸ Γρηγορίου Κωνσταντινίδου τῆς Μ. ᾽Εκκλησίας ἱεροκήρυκος, ὑπὸ Εὐαγγέλου Ἀμαξοπούλου διδασκάλου τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς. Εἰς τοὺς μεταβάντας ἐκ μέρους τῆς «Προόδου» ᾽να ἐρωτήσωσι διὰ τίνα λόγον ἐμποδίζεται τὸ μάθημα τοῦ Καμαράδου, ὁ χιλίαρχος ἀστυνόμος ἀπήντησεν ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐμποδίσῃ τοὺς πεπαιδευμένους, διότι γινώσκουσιν ὅ,τι διδάσκουσιν. «Ὡμίλησεν ὁ παπὰς ἱεροκήρυξ τοῦ Πατριαρχείου· ? Εἶπον τίποτε; Ἔκαμε μάθημα ὁ διδάσκαλος τοῦ μεγάλου σχολείου σας Εὐάγγελος·? Προέβαλον ἐμπόδιον; Οὐδέν· Ὡμίλησε κατόπιν ὁ μπεηλικτσὴ ἐφέντης (μεταφράζων οὕτω τὸν χαρτοφύλακα) κ. Μ. Γεδεών· Οὔτε αὐτὸν ἐμπόδισα. Αὐτοὶ εἶναι σοφοὶ, τιμηθέντες ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον. ***᾽Αλλ᾽ αὐτὸς ὁ μπακάλης τί ζητεῖ μέσα στοὺς σοφούς;***»

§

Αἱ διασκεδάσεις ἡμῶν καὶ διαχύσεις ἦσαν αὗται· αἱ μεταβάσεις εἰς ἁγιάσματα, εἰς πανηγύρεις ἱερῶν ναῶν καὶ σωματείων κοινωφελῶν, καὶ (ἀπὸ τοῦ 1864) εἰς τὰ δημόσια μαθήματα. Εἴδομεν ἀνωτέρω, πῶς ὑπεστηρίζομεν

ταῦτα πάντα, καίτοι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀγαθοεργίαν, ταύτην ἐξήσκουν ἐπιφανεῖς οἰκογένειαι, καὶ πρὸ τοῦ 1821 καὶ κατόπι, μέχρι τοῦ 1850. Ὑπῆρχον γυναῖκες προβεβηκυίας ἡλικίας, ἄξιαι πάσης πίστεως, εἰς αὐτὰς δὲ οἱ «λογάδες τοῦ Γένους» ἐνεπίστευον, κατὰ τὸ Πάσχα καὶ τὰ Χριστούγεννα, σπανίως δὲ καὶ ἄλλοτε, μεγάλα ἢ μικρὰ ποσά, ὅπως αὐταὶ διανείμωσιν εἰς ἀνθρώπους ἑαυτῶν ἀνάξια πάσχοντας καὶ συστελλομένους εἰς τὸν κόσμον νὰ προέρχωνται ἐπαιτοῦντες· Μία τούτων ἦτο διὰ τὸ Φανάριον καὶ τὸ Μουχλίον ἡ μήτηρ τῆς μητρός μου Δέσποινα, ἀποθανοῦσα τῷ 1854. Ἦσαν ὅμως καὶ ἄνδρες τὸ πλεῖστον μοναχοί, συμπληροῦντες τὸ ἔργον τῶν ἀγαθοεργῶν ἀδελφάτων καὶ τῶν λογάδων τοῦ Γένους τὸ φιλάδελφον· Ὁ ἰατρὸς Στέφανος Καραθεοδωρὴς ἔσωσεν εἰς τὸ Ἡμερολόγιον αὐτοῦ τὸ παρὸν ἀπομνημόνευμα

«1816, ὀκτωβρίου 10. Ἀπόψε ἔμαθον ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἰγνάτιον *, ἄνθρωπον ἀκριβῶν ἰδεῶν, ὅτι ὁ ***γέρων Ἰωακεὶμ Γρηγοριάδης*** ἦν μοναχὸς ἁγιορείτης, ἀπὸ τὸ μοναστήριον τὸ λεγόμενον Γρηγορίου **, καὶ ἐλευθέρωσεν ὑπὲρ τοὺς χιλίους σκλάβους, εἰ δὲ καί ποτε ἐλλείπετο διακοσίων ἢ τριακοσίων γροσίων, ὡδήγει τὸν πωλοῦντα καὶ τὸν πωλούμενον εἰς ἄλλον τινὰ ἔχοντα χρείαν δούλου, ὅστις ἀναπληρώνων τὴν ταχθεῖσαν ποσότητα μετεχειρίζετο ὡς ὑπομίσθιον τὸν ἀγορασθέντα, ἄχρι καιροῦ ταχθέντος διὰ τὴν καταβληθεῖσαν ποσό-

* τὸν πρώην Οὐγγροβλαχίας τὸν ἐκ Μιτυλήνης.

** ἀπὸ τοῦ Γρηγορίου παρωνυμοῦνται ΓρηγοριάΤΑΙ καὶ ὄχι Γρηγοριάδαι.

τητα, καὶ μετὰ ταῦτα ἄφινε τὸν δοῦλον ἐλεύθερον. Ἔμαθον πρὸς τούτοις ὅτι, ὁ αὐτὸς οὗτος μοναχὸς ἐκράτει τρεχούμενον λογαριασμὸν μὲ καρβουνιάρην, μὲ καπαματζῆν κτλ. πρὸς τοὺς ὁποίους, πληρώνων κατὰ καιρὸν, διηύθυνε μὲ ῥαβασάκια τοὺς χρείαν ἔχοντας»·

διότι οἱ ὑλικῶς εὔρωστοι ἕλληνες καὶ αἰχμαλώτους ἠλευθέρωνον, ἀγοράζοντες, καὶ κόρας ἐναρέτους ἀπόρους ὑπάνδρευον, καὶ ἐξ ἰδίων, καὶ κυρίως ἐκ τῶν ταμείων ἀδελφάτων καὶ συντεχνιῶν. Παραπέμπω εἰς Η΄ τόμον τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας» δι' ὅσα γράφω περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν φιλανθρώπων παρ' ἡμῖν θεσμῶν.

§

Αἱ ἡμέραι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐξετάσεων, μάλιστα δὲ ἡ τῆς ἀπονομῆς τῶν διπλωμάτων καὶ βραβείων εἰς τὰ σχολεῖα ἡμῶν, μεγάλα καὶ μικρὰ, σεμναὶ καὶ θαυμάσιαι πανηγύρεις ἐγίνοντο, πομπωδῶς διεξαγόμεναι.

Πομπωδέστεραι δ' ἦσαν, διὰ τὴν παρουσίαν πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, καὶ προκρίτων τοῦ Γένους, ἡ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, ἀπὸ τοῦ 1864 μάλιστα. Ἀπὸ τοῦ 1847 ἢ 48 — εἰ οὐχὶ ἀπὸ τοῦ 1850 — μέχρι τοῦ 1873 πομπώδης ἦτον ἡ τοῦ Ἁγιοταφικοῦ παρθεναγωγείου, ἣν διεδέξατο ἀπὸ τοῦ 1883 ἡ τοῦ ἐθνικοῦ Ἰωακειμίου παρθεναγωγείου. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1846 φαίνεται ὅτι δημοτελῶς ἐγίνετο ἡ ἔναρξις τῶν ἐξετάσεων εἰσ τὸ παρθεναγωγεῖον τῆς ἑλληνικῆς ἐν Σταυροδρομίῳ κοινότητος, κοινότερον γνωριζόμενον ὡς παρθεναγωγεῖον τῶν ἀπόρων κορασίων. Τὴν ἀσφαλεστέραν

μαρτυρίαν μοὶ χορηγεῖ τὸ βιβλίον «Ἰδιωτικὰ Στιχουργήματα Ἡλιοὺ Τανταλίδου» (ἐν Τεργέστῃ, 1860, σελ. 55). Ἡ τῆς Ἐμπορικῆς ἐν Χάλκῃ σχολῆς ἤρξατο ἴσως ἐπὶ σχολαρχίας Ἀβραμίου Ὁμηρόλη (1834—39), ἀλλ᾽ ἴσως ἐπὶ τῆς διευθύνσεως τοῦ ἀειμνήστου ἱερομονάχου Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ (1840 — 46). Ἀπὸ τοῦ 1848 ἤρξατο τελουμένη πανηγυρικῶς ἡ ἔναρξις καὶ ἡ ἐπισφράγισις τῶν ἐξετάσεων τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς, ἧς οἱ πρῶτοι τελειοδίδακτοι — τέσσαρες — ὑμνήθησαν ὑπὸ Τανταλίδου, δυστυχῶς ἀγνοοῦντος «οἷον κακὸν ἡ ῥωμαίων τρέφει».

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1839 — 45 ἡ Ἐμπορικὴ σχολὴ τῆς Χάλκης ἐξέδιδε «γυμνάσματα» τῶν τελειοδιδάκτων αὐτῆς· ἓν τοιοῦτον εἶδον πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀγνοῶ δὲ ποσάκις ἐγένετο τοιαύτη ἔκδοσις.

Ἐξετάζω τὰ μέχρι τοῦ 1869, ὅτε μὲ ἀπέδωκεν εἰς τὴν κοινωνίαν ἡ σχολὴ καὶ ἠδυνάμην ἀνετώτερον ἵνα ἐρευνῶ τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἱστορίαν, τὴν τῶν κάτω χρόνων, καὶ ἐπ᾽ ὀλίγον τὴν πρὸ τῆς ἁλώσεως. Καὶ τότε, καὶ μέχρι τοῦ 1873, πολλοὶ συνέῤῥεον εἰς τὸ Φανάριον κατὰ τὰς ἐξετάσεις τοῦ Ἁγιοταφικοῦ παρθεναγωγείου, τιμῶντες αὐτό, διότι ἀπὸ τοῦ 1852 ἢ 53 μέχρι τοῦ 1872 ἐχορήγησεν εἰς τὸ ἔθνος διδασκαλίσσας πολλάς· Μετὰ τὴν ἔξωθεν ἐπιβληθεῖσαν παῦσιν τοῦ φιλομουσοτάτου πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων Κυρίλλου, περιεστάλη καὶ διδασκαλία καὶ διδασκάλων ἀριθμὸ, ἀῤῥένων καὶ θηλέων, καὶ ἐζοφώθη ἡ προτέρα τῶν πανηγύρεων αἴγλη· συνεστάλησαν δὲ καὶ τὰ τῇ ἡμέρᾳ τῶν ἐξετάσεων ἐν τῷ Μετοχίῳ παρατιθέμενα πλούσια γεύματα. Τὸ τελευταῖον προσηνέχθη εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντῖνον Ε΄ τὸν Βαλλιάδην, ἐν τέλει ἰουνίου τοῦ 1900, ὑπὸ τοῦ τότε ἀντιπροσώπου τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ἁγίας Πόλεως ἀρχιεπισκόπου Διοκαισαρείας (εἶτα Λύδδης) Νικοδήμου.

Οἱ πατριάρχαι Κπόλεως προεξῆρχον, κατ᾽ ἔθος, τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐξετάσεων, ὑπὸ δὲ τῶν μαθητριῶν καὶ τῶν γονέων αὐτῶν καὶ τῶν ἐκτιμώντων τὸ ἔργον τοῦ Ἁγιοταφιτικοῦ κατοίκων Κπόλεως ἡ παρουσία τοῦ πατριάρχου τούτου ἐλογίζετο ὡς ἐξασφάλισις τῆς θεόθεν εὐλογίας· Τὴν χαρὰν ταύτην ἀπεδείκνυον καὶ ὀλίγοι στίχοι τῆς εἰς αὐτοὺς ᾠδῆς

Εὐφημεῖτε· εὐφημεῖτε, μουσοπόλοι, προσοχή·
τὴν σχολήν μας εὐλογία ἐπισκέπτεται κ᾽ εὐχή . . .
. . . . . .
Εὐφημεῖτε· εὐφημεῖτε· ὁ ἐθνάρχης μας, ἰδού·
ὁ δικέφαλος στρωθήτω ἀετὸς πρὸ τῆς ὁδοῦ . . .
. . . . . .
Χαῖρε, πάτερ· χαῖρε εὖχος τοῦ λαοῦ σου τοῦ πιστοῦ!
Χαῖρε, ἄστρον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ....

Ἐψάλλετο ὅμως καὶ ἄλλη ἐπὶ ταῖς ἐξετάσεσιν ᾠδὴ, πρὸς τὸν Κύριλλον, Ἱεροσολύμων, ἐπικαλουμένη τὴν θείαν ἐπ᾽ αὐτοῦ προστασίαν, καὶ ἐπαναλαμβάνουσα

καὶ τὸν τίμιόν Σου σώζων εἰς τὰς χεῖράς του Σταυρὸν,
Σὺ, Χριστὲ, τοῦ Γολγοθᾶ Σου περιφρούρει* τὸν φρουρόν,

Αἱ πανηγύρεις αὗται τῶν σχολείων ἐγίνοντο περὶ τὰ τέλη ἰουνίου μέχρι τῶν μέσων ἰουλίου· ἡ

* ἤ, φωταγώγει.

τοῦ παανεναγωγείου τῶν ἀπόρων κορασίων — κυρίως ἀπονομὴ διπλωμάτων, ἢ πτυχίων — ἐτελεῖτο τῇ κυριακῇ τῶν Βαΐων· παλαιότερον ἀγνοῶ τί ἐγίνετο, διότι οὐδεὶς τῶν γερόντων ἐγίνωσκέ τι. Ἐξετάζων δέ τινας ἐνοριῶν Κπόλεως κώδηκας, ἐπίστευσα ὅτι εὗρον τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας μου. Κατὰ τὰ ἔτη 1810—11 ἔφορος τῶν δύο σχολείων τῆς συνοικίας Μεγάλου Ρεύματος, ἑλληνικοῦ καὶ κοινοῦ, ἦτον ὁ ἰατρὸς Ἀντώνιος ὁ Φωτεινὸς, ὁ κρατήσας καὶ λογαριασμοὺς ἀκριβεῖς Εἰς τὸν τοῦ ὀκτωβρίου τοῦ 1811 εὑρίσκω τὴν ἑξῆς περίεργον μνείαν «***22 γρόσια δι' ὅσα εἰς 12 ἑκατοστάρια καὶ κορδέλλες, ὁποῦ ἐδόθησαν βραβεῖα εἰς τὸ γυμνάσιον. Τῇ 29 ὀκτωβρίου 1811***». Τὸ «***γυμνάσιον***» αὐτὸ ἦτο μορφὴ πρωτόγονος τῶν μετὰ ταῦτα τελουμένων ἐξετάσεων καὶ τῶν διδομένων βραβείων.

Ἡ τῶν διπλωμάτων τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, ὡς καὶ πρότερον τῆς Θεολογικῆς, ἐτελεῖτο, μετὰ τὸ 1864 κατόπιν ὑποβολῆς διατριβῆς, ἐφ' ἧς, ἀναγινωσκομένης τῇ παραμονῇ τῆς ἐπιδόσεως τῶν διπλωμάτων, οἱ διδάσκαλοι ἐξήταζον τὸν ὑποβαλόντα τὴν οἱονεὶ ἐναίσιμον διατριβήν· ἦσαν δέ τινες διατριβαὶ ἐναίσιμοι προσοχῆς ἄξιαι· «Πῶς καὶ πόσον ἡ τῶν ἐθνικῶν φιλοσοφία προητοίμασεν εἰς τὸν χριστιανισμόν»· ἔγραψεν Ἀθανάσιος Οἰκονομίδης (1866), ἠπειρώτης, εἶτα διδάσκαλος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δρυϊνοπόλεως· — «Τὸ σοφόκλειον δρᾶμα ἡ Ἀντιγόνη» — συντάκτης (1866) Βλάσιος ὁ Γαβριηλίδης· — «Εἰ εἷς ὁ τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ποιητὴς, καὶ εἰ ἔγνωστο ἡ γραφὴ ἐπὶ Ὁμήρου»· συντάκτης εἰς ἥκιστα εἰς τοιαύτας μελέτας ἀσχο-

ληθεὶς, ἀλλὰ καλὸς χριστιανὸς, Ἀναστάσιος Ἀλεξάνδρου Βαφείδης, εἶτα δήμαρχος Χαρταλιμῆς, καὶ δικαστὴς ἐν τουρκικῷ δικαστηρίῳ· — «Περὶ τῆς κατὰ Μωσέα κοσμογονίας»· συντάκτης Σπυρίδων Ἀθανασίου, ὁ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν λαμπρὸς εὐεργέτης Μ. Σχολῆς καὶ ἐθνικοῦ νοσοκομείου Σιδερίδης· — «Σχέσις τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας»· συντάκτης Μιχαὴλ Ἐμμανουὴλ, ὁ κατόπιν ἰατρὸς· Κάλφογλους, αὐτοκτονήσας — Ὀλίγα ταῦτα ἐκ τῶν τελειοδιδάκτων τοῦ 1866. Ἐκ τῶν 1867 «Περὶ τῆς Ὁμήρου ἑνότητος»· συντάκτης Κωνσταντῖνος Χρυσαφίδης, ὁ μετὰ ταῦτα ἐπὶ ἔτη πολλὰ δημοσιογραφῶν ἐν Παρισίοις.—Παρερχόμεθα τὰς τοῦ 1868·

ἀλλὰ τῷ 1869 ὁ Βρυέννιος ὁ Φιλόθεος, ὡς καὶ τῷ 1870, συνεβούλευσε τοὺς τελειοδιδάκτους ἵνα βιογραφῶσι τοὐντεῦθεν ἐπιφανεῖς ἕλληνας μάλιστα διδασκάλους, εἰ δὲ δυνατὸν τοὺς οὔπω βιογραφηθέντας· Ἐγράφησαν δὲ, κατὰ ταῦτα, τῷ 1869 «Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμποστανὸς, ὑπὸ Μ. Ι. Γεδεὼν — «Ἀναστάσιος Σακελλάριος» ὑπὸ Κωνστ. Βασιλείου Καλευριάδου. — «Κωνσταντῖνος Εὐθυβούλης» ὑπὸ Ἰωάννου Ἀντ. Κηπουρίδου.— «Χρύσανθος μητροπολίτης Προύσης» (ὁ μουσικὸς) ὑπὸ Ἠλία Ἀλεξανδρίδου» — «Ἀβράμιος ὁ Ὁμηρόλης» ὑπὸ Ἰακώβου Λαζαρίδου — καὶ «Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος» ὑπὸ τοῦ λεσβίου Ἰακώβου Ἀναστασιάδου. Ἐκ τῶν τοῦ 1870 μία μόνον ὑπεβλήθη βιογραφία «Δανιὴλ ὁ Κεραμεὺς» ὑπὸ Δημητρίου Ι. Γεδεών. Ἀλλὰ, κατὰ συμβουλὴν τοῦ Βρυεννίου, τρεῖς ἀνέλαβον περιγραφὰς τῶν μερῶν, εἰς ἃ ἐγεννήθησαν· τούτων Ἰωάννης Ματθαίου Γλαράκης

περιέγραψε τὴν νῆσον Κούταλιν—Ἰωάννης Σεραφεὶμ Καραγιαννόπουλος, ἢ καὶ Μελανίδης, ὕστερον ἰατρὸς, τὸ Φερτέκιον τῆς ἐπαρχίας Ἰκονίου.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ ὑπὸ Βρυεννίου εἰσαχθὲν μέτρον ἐξεφυλίσθη, ἐτέθη τέλος εἰς τὰς τοιαύτας θῆθεν ἐναισίμους θέσεις· σημειωτέον ὅτι, μετὰ τὸν Κλεόβουλον κατηργήθη ἡ ἐπὶ τῶν «θέσεων» τούτων ἐξέτασις. Ἡ τῶν διπλωμάτων ὅμως διανομὴ ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1888, ὅτε ὁ τότε σχολάρχης, ἄνθρωπος ἐν οὐδεμιᾷ τῶν νυκτῶν τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐνθυμηθεὶς ὅτι διετέλει ὢν ἱερεὺς, κατήργησε τὴν εὐφρόσυνον καὶ λαμπρὰν πανήγυριν τῆς τῶν διπλωμάτων ἀπονομῆς, ἐγίνετο δὲ μόνον ἰσχνή τις δῆθεν ἑορτὴ ἐνάρξεως ἐξετάσεων. Οὕτω κατηργήσαμεν ἀνὰ μίαν πᾶσαν σεμνὴν ἑορτὴν, ἀναμιμνήσκουσαν παλαιοὺς διδασκάλους ἀξίους τῆς κλήσεως αὐτῶν.

Πᾶσαι αἱ πανηγύρεις ἐκεῖναι συνηριθμήθησαν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀνείρων. Ἀλλ' οὐδέποτε λησμονῶ τὴν ἡμέραν τῆς τῶν διπλωμάτων ἀπονομῆς· μετὰ πόσης συγκινήσεως τελειοδίδακτοί τε καὶ γονεῖς περιέμενον ἵν' ἀκούσωσιν ὀνόματα καὶ βαθμοὺς τῶν πέντε ἔτη διδαχθέντων εἰς τὸ «σχολεῖον τοῦ Κουρούτσεσμε»· καθὼς ὠνομάζετο· διότι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ξηροκρήνῃ (Κουρούτσεσμε) ἐγκαταστάσεως τῆς Παγγενοῦς, ἢ Ἀκαδημίας, ἡ σχολὴ κοινῶς ἐγνωρίζετο Σχολεῖον τοῦ Κουρούτσεσμε· οὕτω λεγομένη καὶ μετὰ τὴν κατὰ τὰ 1851 ἐγκαθίδρυσιν αὐτῆς εἰς τὸ «σπῆτι τῆς ἐμφιετζήδενας» ἐν Φαναρίῳ. Συνέπεσε μάλιστα, σχεδὸν ὑπὸ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, ἵνα ὑπάρχῃ κρήνη τις, καὶ ὁ λαὸς ἐνόμιζεν ὅτι διὰ τὴν κρήνην ταύτην — ἥτις οὐδέποτ' ἐξηράνθη — ὠνομάσθη ἡ παρακειμένη, ἢ ἐπικειμένη, σχολὴ τοῦ Κουρού-τσεσμὲ = Ξηρᾶς κρήνης·

καὶ ἡ μὴ ξηρανθεῖσα κρήνη προέχεε νάματα ἀληθῶς πατρίου καὶ κατὰ Χριστὸν παιδεύσεως, εἰς τὴν Μεγάλην δὲ Σχολὴν ὁ Τανταλίδης Ἠλίας ηὔχετο, ὢν εἰκασαέτης (1838), μαθητὴς αὐτῆς, μετακομισθείσας εἰς Ξηροκρήνην τοῦ Βοσπόρου πάλιν

Ὕψωσον λοιπὸν ἀφόβως τὴν σημαίαν τῆς σοφίας,
καὶ κηρύξου μὲ τὰς Μούσας τῆς ἀρχαίας Πιερίας·
ὅμως πνεῦμα δεισιδαῖμον ἐμποδών σου ἂς μὴ γίνῃ,
κ' ἐσαεὶ ἀποκλεισμένον τῶν εἰσόδων σου ἂς μείνῃ.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς διανομῆς τῶν βραβείων παρετάττοντο τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς οἱ τελειοδίδακτοι πρὸ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἀρχιερέων καί τινων λογάδων. Εἰς τὸν πατριάρχην οὐδεὶς ἔψαλλεν ᾠδὴν, ὡς ἐγίνετο εἰς τὸ Ἁγιοταφικόν. Προσεφώνει ὁ σχολάρχης, ἀπαγγέλλων ὡραῖα λόγια· τὰ τοῦ Εὐσταθίου Κλεοβούλου ὑπερεῖχον τῶν τοῦ Βρυεννίου· Ἀπηγγέλλοντο ὀνόματα καὶ βαθμοὶ τῶν τελειοδιδάκτων· προσεφώνει ὁ πατριάρχης ἐπιδίδων τὰ διπλώματα· ἀπήγγελλεν εὐχαριστικὴν προσφώνησιν εἰς τῶν τελειοδιδάκτων, ἀναδεικνυόμενος ὑπὸ τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ διὰ κλήρου πρὸ ἡμερῶν. Ἴσως ὀλίγαι προσφωνήσεις συνετάχθησαν ὑπὸ τῶν προσφωνησάντων· ἡ δῆθεν μαθητικὴ συντακτήριος προσλαλιὰ τοῦ κατὰ τὸ 1876 διπλωματισθέντος Ἀναστασίου Κ. Γεροντίδου τοῦ ἐκ Βρυούλλων (ἀνεψιοῦ, νομίζω, Παϊσίου μητροπολίτου Βιδύνης) συνετάχθη ὑπ' ἐμοῦ. Μετὰ τὰς προσλαλιὰς, ἡ ἀπαραίτητος εἰς τὸν πατριάρχην—ἰδίᾳ τὸν Γρηγόριον — ἐπίσκεψις τῶν τελειοδιδάκτων μετὰ

τοῦ σχολάρχου σχεδὸν ἦν ἐπιβεβλημένη, καθὼς καὶ εἰς τοὺς διδασκάλους ἡμῶν Χαρίλαον Ἀντώνιον ἐν Φαναρίῳ, Σκαρλάτον Βίλκιον καὶ Ἰωάννην Ἀριστοκλῆ ἐν Σταυροδρομίῳ, καὶ Ἰωάννην Φιλαλήθη ἐν Μεγάλῳ Ῥεύματι. Ἐντύπωσιν ἀφῆκεν εἰς τοὺς διδασκάλους ἡμῶν καὶ τοὺς συμμαθητὰς ἡ συγχαρητικὴ εἰς ἐμὲ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην (22 ἰουνίου 1869) ἐπίσκεψις τοῦ σχολάρχου Βρυεννίου καὶ τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν Βασιλείου Πυλάδου (βλ. περὶ αὐτοῦ τὴν 74 σελίδα τοῦ παρόντος συγγράμματος).

Ὅμοιαι πανηγύρεις συνεκροτοῦντο καὶ κατ᾽ ἐνορίας ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν ἐξετάσεων, αἵτινες ἐτερματίζοντο τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐνίοτε τῆς ἐνάρξεως, ὁ δὲ διδάσκαλος τῆς σχολῆς παρέθετε γεῦμα πλουσιώτατον «εἰς τοὺς συναδελφοὺς τοὺς τιμήσαντας αὐτὸν διὰ τῆς παρουσίας των»—καθὼς συνειθίζετο τότε ᾽να λέγωσιν. Εἰς τὰ «Ἀποσημείωτα Χρονογράφου» διέσωσα τὴν χρηστὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑπὸ τῶν ζώντων μνήμης τῶν τεθνεώτων διδασκάλων, ὧν τὸ ἐπώνυμον, εἴπερ ἀπέθνησκον ἄπαιδες ἢ ἄγαμοι, ἐδίδετο, κοινῇ ἀποφάσει, μετὰ τὸ γεῦμα, εἰς τὸν μέχρι τοῦ γεύματος στερούμενον ἐπωνύμου διδάσκαλον· ἐσημείωσα δ᾽ ὅτι διδάσκαλός τις, πρωτεξάδελφος τῆς μητρός μου, Ἀθανάσιος Παναγιώτου, ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον Μεγκάρδος. Μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν «Ἀποσημειωμάτων» ηὐτύχησα ᾽ν ἀγοράσω ἀπὸ τοῦ βιβλιεμπορείου τοῦ φίλου μου κ. Γεωργίου Λαδᾶ ἀντίτυπον τοῦ «Παραλλήλου φιλοσοφίας καὶ χριστιανισμοῦ» ἐκδοθέντος ὑπὸ Νικολάου Λογάδου (Α. Χ.) τῷ 1830, ἐν Κπόλει· Εἴς τινα τῶν πρώτων τοῦ βιβλίου σελίδων ὁ υἱὸς

τοῦ Λογάδου Ἀλέξανδρος ἔγραψε δωρούμενος τὸ ἀντίτυπον εἰς Ἰωάννην Μιγκάρδον, βεβαίως τὸν μετὰ ταῦτα διδάσκαλον (ἀποθανόντα, κατὰ τὸν ὑπολογισμόν μου, μικρῷ πρὸ τοῦ 1847) τὰ λόγια ταῦτα

Οἱ ἕλληνες Κπόλεως καὶ ἐπαρχιῶν ἐτίμων τοὺς ἐργάτας τῶν γραμμάτων, διδασκάλους καὶ συγγραφεῖς καὶ ἐκδότας ἐφημερίδων, καὶ περιοδικῶν ἐκδότας, ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς ὑποστηρίζοντες αὐτούς. Τὸ Πατριαρχεῖον προῆγεν, ὡς εἶπον, εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν βαθμὸν τὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ διακριθέντα, ἢ τὸν ἐν τῷ ὑπαλληλικῷ αὐτοῦ θιάσῳ. Ἴσως τις ἔχων τὴν ἡλικίαν μου διασώζει τὴν μνήμην τοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον γραμματέως ἐν τῷ πατριαρχικῷ γραφείῳ τῶν διαβατηρίων Γιωβαννάκη. Ὅτε κατὰ τὰ 1871 ἔμεινεν ἄνευ μητροπολίτου ἡ Ἄμιδα (Διαρμπεκὶρ) ὁ Γρηγόριος ΣΤ΄ συνέστησεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀρχιερεῖς τὸν Γιωβαννάκην ὡς μητροπολίτην Ἀμίδης «διότι ὑπηρετεῖ τὴν Ἐκκλησίαν ἔτη πολλὰ, γινώ-

σκει τὴν ἀρμενικὴν καὶ τὴν ἀραβικήν, μένει δὲ ἄγαμος» καίπερ ἑξηκοντούτης. Ἀλλ' οὐδεὶς κληρικὸς ἐγίνωσκε τὰς διαλέκτους ταύτας, καὶ οὐδεὶς ἐπόθει 'ν' ἀναγορευθῇ «ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος Τρίτης Μεσοποταμίας καὶ Τετάρτης Ἀρμενίας» καὶ Ὀσροηνῆς. Ἐστάλη λοιπὸν εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀντιοχείας Ἱερόθεον, ἐχειροτονήθη ὑπ' αὐτοῦ μητροπολίτης, καὶ μετὰ τὰ μέσα τοῦ 1871 ἀφίκετο εἰς Φανάριον ὡς Ἀμίδης Ἰάκωβος, ἔχων κόμην καὶ γένειον μικρότατα.

Πρὸ τοῦ 1860, φράγκα τις ἐν Φαναρίῳ καὶ Τζιβαλίῳ διδασκάλισσα τῆς γαλλικῆς προσῆλθεν εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἐβαπτίσθη, κατὰ τὴν τότε συνήθειαν, ἀρχιερεῖς δὲ καὶ λογάδες ἐσκέφθησαν περὶ ἀποκαταστάσεως αὐτῆς· συνοίθροισαν ἐκ δωρεῶν λίρας 600 καὶ συνέζευξαν αὐτὴν μετὰ τοῦ τότε ἀλληλοδιδάκτου τῆς συνοικίας Τζιβαλίου Θεοδώρου Πανίδου. Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1873 οἱ ἐν Κπόλει ἀρχιερεῖς, ἴσως καί τινες τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, πρωτοστατούντων τῶν σχολαζόντων μητροπολιτῶν (δῆλα δὴ πρώην) Δωροθέου Λαρίσσης καὶ Κυρίλλου Ἀδριανοπόλεως, ἐνεχείρισαν εἰς τὸν Βασίλειον Δ. Καλλίφρονα, καθὸ διδάσκαλον τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, 200 λίρας τουρκικὰς, εὐκολύνοντες τὸν γάμον τῆς μεγαλητέρας αὐτοῦ θυγατρός. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ διδασκάλοις εὐεργετικὴ αὕτη συνήθεια ἀπέθανεν τότε. Τῷ 1878 ὁ γέρων Ἰωακεὶμ (Β΄) ἀνέλαβε δῆθεν 'να εὐκολύνῃ τὸν γάμον τῆς πρώτης θυγατρὸς τοῦ Γεωργίου Δημητριάδου*, δευτέρου γραμματέως τοῦ Πα-

* βλέπε τοῦ μετὰ χεῖρας συγγράμματος σελίδα 59.

τριαρχείου, ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Ἀφθονίδην· καὶ ὁ μὲν Ἰωακεὶμ ἀγνοῶ τί ποσὸν (ἐννοεῖται γλίσχρον) ἔδωκε· συνέστησεν ὅμως αὐτὸν εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὧν ἡ τοῦ Βατοπεδίου ἔδωκεν 25 λίρας, 40 δὲ ἡ τοῦ ἁγίου Παύλου. Εἰς περιστάσεις τοιαύτας, καθ' ὃν καιρὸν ἴσχυον οἱ «γέροντες» ἀρχιερεῖς αὐτοὶ ἐχορήγουν καὶ ἐξ ἑαυτῶν, καὶ ἐκ μέρους τῶν παρ' αὐτῶν ἐφορευομένων, τὸ χρῆμα, ὅπερ ἔκρινον ἀρκοῦν πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν θυγατέρων τῶν διδασκάλων τῆς Μ. Σχολῆς, ἢ τῶν πατριαρχικῶν γραμματέων.

Καὶ τὸ μὲν Παταιαρχεῖον ἐτίμα, εὐηργέτει, καὶ προστάτης ἐγίνετο τῶν διδασκάλων, ἐν ἡσυχίᾳ ζώντων κατὰ γαληνίους καιρούς. Ὁ σεμνὸς αὐτῶν θίασος ἀνεστατώθη ἀπὸ τοῦ 1836 μέχρι τοῦ 1840, ἕνεκα τῆς φρενοβλαβείας τοῦ Θεοφίλου Καΐρη, καὶ συγχρόνως σχεδὸν ἕνεκα τοῦ σωτηρίου πολέμου τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου ΣΤ΄ κατά τινων διδασκάλων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οὓς διὰ τοῦ χρήματος διέφθειρεν ἡ Ἀγγλικανὴ ἀλώπηξ*. Ἀλλὰ καὶ ὅτε κατὰ τὸ 1854 διέῤῥηξεν ἡ Τουρκία τὰς μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσεις, ἐδιώκοντο οἱ διδάσκαλοι οἱ ἐκ τοῦ βασιλείου ἐκείνου. Ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου μέχρι τοῦ 1869 ἔμειναν ἥσυχοι καὶ κατόπιν ἀκόμη· ἦσαν δὲ πολλοὶ οἱ ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἐρχόμενοι, καὶ ἀναμιμνήσκομαι τούτων ἐκ καθήκοντος, διότι τὸ καθῆκον αὐτῶν θαυμασίως ἐξεπλήρουν, ὡς οἱ ἀδελφοὶ Ἀντώνιος καὶ Νικόλαος Δεπάσταδες, ὁ Νικ. Φωτιάδης (ἐκ Σίφνου

* αἱ λέξεις ἐγράφησαν ὑπὸ Ἡλιοὺ Τανταρίδου «Ὠδαὶ θρησκευτικαί»· ἐν Κπόλει, 1906, σ. 44.

οἱ τρεῖς) ὁ Ἀντώνιος Βάλληνδας (ἐκ Κύθνου), καὶ ἄλλοι.

Ἐνταῦθα θὰ μοὶ ἐπιτραπῇ μικρά τις ἀναγραφὴ τῶν ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἑλληνοδιδασκάλων, ἢ τῶν ἀλληλοδιδακτῶν — οὐχὶ πάντων, διότι ἦσαν πολλοί· τινὲς τούτων, εὑρεθέντες ἤδη ὀλίγῳ πρὸ τοῦ 1832 ἐνέμειναν εἰς ἣν εἶχον τουρκικὴν ὑπηκοότητα, διότι καὶ ἡ Τουρκία οὐδαμῶς ἀνεγνώριζεν αὐτοὺς ὡς ὑπηκόους τοῦ νεοσυστάτου γείτονος κράτους. Εἰς τὴν Ἀδριανόπολιν εὑρίσκω τῷ 1834 διδάσκαλον τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς Κωνσταντῖνον Κόδρον ἐξ Ἄνδρου. Εἰς τὴν Δρακοῦντα τῆς Κυζικηνῆς χερσονήσου τῷ 1847 Ἰωάννην Ἄνδριον. Εἰς τὴν τοῦ Ἁγιοταφικοῦ ἐν Φαναρίῳ σχολὴν εὑρίσκω τῷ 1850 ἀλληλοδιδάκτην τὸν Ἰωάννην Ἀθηναῖον· καὶ συγχρόνως εἰς τὴν ἐν Συκῇ (Σιγῇ δῆθεν) τῆς Βιθυνίας σχολὴν ἑλληνοδιδάσκαλον τὸν ἐκ Σίφνου Ε. Γ. Ἀερικόν.

Πάντας αὐτοὺς καὶ τοὺς πρὸ αὐτῶν ἠγάπων καὶ ἐσέβοντο οἱ κάτοικοι τῆς συνοικίας, τῆς κωμοπόλεως, τοῦ χωρίου, τοῦ μοναστηρίου, ὅπου ἐδίδασκον. Εἰς τόσα βιβλία, τὰ πρὸ τοῦ 1850, τὴν μνήμην τῶν διδασκάλων διαιωνίζουσι τὰ ἐπιγράμματα τὰ προταττόμενα τῶν βιβλίων τούτων, διδακτικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν δὲ μνήμην τοῦ Νικολάου Λογάδου διαιωνίζει τὸ εἰς αὐτὸν ποιημάτιον τοῦ ἐπ᾽ ὀλίγον χρόνον παρ᾽ αὐτῷ διδαχθέντος τὴν ἑλληνικὴν Τανταλίδου, κλαύσαντος τὸν πρόωρον ἐξ ἀποπληξίας θάνατον τοῦ Λογάδου, οὗ τὴν διηνεκῆ συμβουλὴν «Φιλοσοφεῖτε μᾶλλον, ἢ ἀναπνεῖτε» οὐδεὶς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἐλησμόνησε.

Τὸ ποίημα εἰς τὸν Λογάδην ἐγράφη τῷ 1835

προλογίζει δὲ διὰ τῶν λέξεων «***Φιλοσοφεῖτε μᾶλλον, ἢ ἀναπνεῖτε» (ἱερὸν εἰς τὴν μακαρίαν σκιάν του)***· ἦτο τότε δεκαεπταετὴς ὁ συντάξας αὐτό

Ἐκ τοῦ βάθους τοῦ μνημείου, μαθηταί μου, τὴν φωνήν μου
ἀνυψῶ καὶ θὰ σᾶς δώσω τελευταίαν συμβουλήν μου.
Ἀλλ᾽ αὐτὴ δὲν εἶναι νέα· εἶν᾽ ἐκείνη, τὴν ὁποίαν
σᾶς ἀπέτεινα ζῶν ἔτι ὡς χρυσῆν παραγγελίαν,
λέγων ὅτι — Φίλτατοί μου, εἰς τὸν κόσμον μόνον ζῆτε
διὰ νὰ φιλοσοφῆτε.

Μὴν ὀθόρεσθε διότι ἡ σκληρὰ ἀποπληξία
μοῦ ἐδέσμευσε τὴν γλῶσσαν καὶ μ᾽ ἐπῆρ᾽ ἐν ἀγρυξίᾳ.
Ἂν, ἐκπνέων, ἠδυνάμην λέξεις δύο νὰ λαλήσω,
μὲ αὐτὴν τὴν συμβουλήν μου ἔμελλον νὰ ξεψυχήσω·
***«Πανταχοῦ κ᾽ εἰς πάντα χρόνον κ᾽ εἰς τὸν κόσμον ἕως ἦτε
ἀκραιφνῶς φιλοσοφεῖτε».***

Τὸ ἀπόφθεγμά μου τοῦτο ὡς φιλόστοργος πατὴρ σας
σᾶς ἐπικληρῶ, καὶ ἔστω ὁ γενναῖος χαρακτήρ σας.
Εἰς τοῦ βίου τὰ πελάγη ἀταρβεῖς θαλασσοπόροι,
εἰς τοῦ κόσμου τὰς πλατείας διαβάται χρηστοφόροι,
ὅσῳ πλείονα ἐμπρός σας περισκόμματ᾽ ἂν ἰδῆτε,
τόσον σεῖς φιλοσοφεῖτε.

Προσωπεῖον θὰ φορέσῃ εὔσχημον ἡ Ἀγυρτεία,
καὶ εὐπάρυφος θὰ ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς ἡ Γοητεία·
ἀντ᾽ αἰσχίστων ἐκτρωμάτων θὰ φανῶσι τερπνὰ κάλλη,
πλὴν εἰς δέλεαρ ἑκάστη ἄγκιστρον θὰ ὑποβάλῃ.
Φιλικῶς θὰ σᾶς προσείπουν λαοπλάνοι τρωγλοδύται,
ἀλλὰ σεῖς φιλοσοφεῖτε.

Εἰς τὰ φάρμακα τῆς Κίρκης, κ᾽ εἰς τῆς Καλυψῶς τὰς κλίσεις
ἐλευθέρας προσπαθῆτει νὰ τηρῆτε τὰς αἰσθήσεις·
ἡ Σειρὴν αὐτὴ νεότης, ὡς χρησιμολάλος Μοῦσα,
εἰς τὰς νέας ἀκοάς σας δελεάσματα ἠχοῦσα,
«διὰ σᾶς (θὰ λέγῃ) τόσαι εἰς τὰς ῥύμας Ἀφροδῖται»·
καὶ τυφλοὶ φιλοσοφεῖτε.

Βεβυσμένοι σεῖς τὰ ὦτα μεταξὺ τοσούτων δόλων
διανύετε ἐμφρόνως τὸν τοῦ βίου δρόμον ὅλον·
καὶ ἂν ἄλλους τὴν ἀπάτην ποτισμένους ἀπαντᾶτε,
εἰς ὁδὸν σωτηριώδη φιλαδέλφως ἀποσπᾶτε,
λέγοντές τους — «Ὦ γενναῖοι ἡλικές μου συμπολῖται,
στήκετε· φιλοσοφεῖτε».

Τὰ προγονικὰ καλά σας ἄν τινες νὰ παραλύσουν
καὶ τὴν ἑλληνίδα γλῶσσαν αὐθαδέστατα τολμήσουν,
τότε, τέκνα τῆς Ἑλλάδος, μὲ τὴν οὖσαν δύναμίν σας,
καταστήσατέ τα πάλιν, εἰς ἄϊδιον τιμήν σας.
Ἀλλ' εἰς τούτους τοὺς ἀγῶνας, καθὸ πρᾶοι Λογοδῖται,
«***προσηνῶς φιλοσοφεῖτε***».

Ἂν ἐχθροὶ τῆς πίστεώς μας μάχας μυστικὰς κυρήξουν,
ἂν ὁρμοῦν τὸ πορφυροῦν της ἔνδυμα νὰ διαῤῥήξουν,
ἂν ζητοῦν τοὺς ἐκλεκτούς της νὰ πλανήσωσι δολίως,
τότε σεῖς τὰς πανοπλίας ἐνδυσάμενοι ἀνδρείως,
εἰς τὸ στάδιον φανῆτε, καὶ καθόσον δυνηθῆτε,
«***κατ' αὐτῶν φιλοσοφεῖτε***».

Ταῦτα εἶναι πρώτη, μόνη, καὶ ἐσχάτη συμβουλή μου
ἐμπνευσμέν' ὑπὸ προνοίας πατρικῆς καὶ ὠφελίμου·
εἰς τὴν μνήμην σας ἂν μένῃ ὁ Λογάδης σας ἀκόμη,
ἂν εἰς μέλλον φίλων τέκνων τοῦ πατρὸς συμβάλλ' ἡ γνώμη,
«***συνεχέστερον ἀκόμη καὶ ἐφ' ὅσον ἀναπνεῖται,***
φίλοι μου, φιλοσοφεῖτε».

Οἱ στίχοι 19—20 τοῦ μαθητικοῦ στιχουργήματος τοῦ Τανταλίδου ἑρμηνεύονται εἰς τὰς τῆς πρὸς Μουσαῖον ἐπιστολῆς τοῦ Νεοφύτου Δούκα λέξεις «ἀρ' ἔσται τῆς ἀρχαίας Μούσης ὅμοιος* ζηλωτὴς, ἢ ***κατέσχε τὸ πᾶν ἀγυρτεία;*** τοῦτό γ' οἶμαι· εἰ μή τις τῶν ἐκείνου ὁμιλητῶν, μοίρᾳ θείᾳ, ἀπὸ τῶν αὐτῶν ὁρμώμενοι ἀρχῶν, ἰσορρόπως ἐκείνῳ οἰακοστροφῶν, διευθύνει τῆς διδασκαλίας τὸ σκάφος». Ταῦτα δ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν φυλακὴν καὶ τήρησιν τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης ἑρμηνεύονται καὶ διὰ τῶν τοῦ στιχουργήματος στίχων 37—40. Ἡμεῖς ηὐτυχήσαμεν ἵνα διδαχθῶμεν τὴν ἑλληνικὴν - ἐγὼ τρία ἔτη—ὑπὸ τοῦ θαυμασίου ἐπιγραμματοποιοῦ Ἀντωνίου Χαριλάου, ἑρμηνεύσαντος ἡμῖν Ἡρόδοτον καὶ Θουκυδίδην, Ὅμηρον καὶ Θεόκριτον καὶ Βίωνα καὶ Μόσχον. Ἀλλὰ, τῆς παλαιᾶς ὡς πρὸς τὰ γραμματικὰ παραδόσεως, τῆς εἰς τὰ σχολεῖα ἡμῶν ἐπικρατούσης, ὑποστηρικτὴς ἐγένετο καὶ στύλος ὁ Εὐστάθιος Κλεόβουλος, ἐπιβαλὼν εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν μαθητῶν τοῦ Λογάδου τὴν ἀποστήθισιν τῶν δημηγοριῶν τοῦ Θουκυδίδου καὶ τῶν ῥαψωδιῶν τοῦ Ὁμήρου, καὶ τῶν τραγικῶν Αἰσχύλου, Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους. ***Διὰ τοῦτο καὶ ἐμανθάνομεν τὴν ἑλληνικήν.***

Ταῦτα ὁ Τανταλίδης· ἀλλ' οὐδ' ἦτο μόνος αὐτὸς ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς μεγάλης Σχολῆς τοῦ Γένους ὁ ἀποθανατίσας εἰς τὰ «Παίγνια» αὐτοῦ τὴν μνήμην ἐπιφανοῦς διδασκάλου· Μαθητὴς τῆς σχολῆς αὐτῆς ἦτο «κατὰ τὰ δεινὰ» Σκαρλάτος Βυζάντιος ὁ λεξικογράφος, ὅστις ἐπιθέτει εἰς τὴν τρίτομον αὐτοῦ «Κώνσταντινούπολιν» κατακλεῖδα (τ. Γ', σ. 633) τὰ ἑξῆς, ἅτινα πρέπει ἵνα παρατεθῶσιν ἐνταῦθα· «ἂς ἐπιτραπῇ ἵνα ἐπιθέσω ὡς κορωνίδα μικρὸν ἀνέκδοτον, τὸ ὁποῖον οὐδεὶς ἴσως ἀπεμνημόνευσεν ἄχρι τοῦδε, καὶ ἴσως οὐδεὶς παρετήρησεν, ἀλλ' ἔχει πολλὴν, νομίζω, τὴν σημασίαν. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1821 ἡ ἐν τῇ Ξηρᾷ Κρήνῃ μεγάλη τοῦ Γένους σχολὴ εὑρίσκετο εἰς φθισιῶσαν κα-

* τῷ Λογάδῃ δῆλα δη, οὗ τὸν θάνατον ἐθρήνησεν ὁ Δούκας. Ἴδε Ἐπιστολῶν Δούκα τ. Α' τοῦ 1839, σελ. 30.

τάστασιν, οὐχὶ δι' ἔλλειψιν μέσων, οὐχὶ δι' ἔλλειψιν σχολαρχούντων, ἐφορευόντων, ἐπιστατούντων· ὅλα ταῦτα ὑπῆρχον, καὶ ὑπῆρχον ἄφθονα· ἀλλὰ ..... δι' ἔλλειψιν εἰλικρινοῦς συνεννοήσεως, διὰ τὰ σύμφυτα ἐκεῖνα δεινά, τὰς ζηλοτυπίας, τὰς φιλοπρωτίας, αἱ ὁποῖαι παρακολουθοῦσιν, ὡς ἐγ-



ΣΚΑΡΛΑΤΟΣ Δ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ

γενεῖς κῆρες, πᾶν ἀγαθὸν, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ θέλησις ἰσχυρὰ 'να τὰ καταστέλλῃ. Κατερράγη ἐν τούτοις, σκηπτοῦ δίκην, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, καὶ ἐνώπιον τῆς τρομερᾶς ἐκείνης βροντῆς, πᾶσα ἄλλη φωνὴ κατεσιγάσθη, τὰ πάντα ἐμηδενίσθησαν, καὶ διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι ἔφυγον, ἢ ἐκρύβησαν, καὶ ἡ σχολὴ σχεδὸν ἐλησμονήθη. Ἀλλ' ὑπῆρχέ τις ἀνὴρ ἀπειρόκακος καὶ πραΰς, ὡς ὁ ἀμνὸς, τοῦ ὁποίου ἦτον θύτης, ἀσκητικῶς ἁπλοῦς καὶ ἀπέριττος, καθαυτὸ ἄνθρωπος

τοῦ Θεοῦ, κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους τοῦ χριστιανισμοῦ ἱεροφάντας· αὐτὸς δὲν ἔφυγεν· ἀλλὰ κλεισθεὶς μόνος ἐντὸς τῆς σχολῆς, ἀπεφάσισε μετὰ δεκαοκτὼ μαθητῶν, τοὺς ὁποίους ἐνεψύχωσε τὸ παράδειγμά του, 'να ἐγκαρτερήσῃ, καὶ, ἐν ᾧ ἔξω ἡ γενικὴ ἀναστάτωσις ἐπενέμετο τὸ πᾶν, καὶ αἱ οἰκίαι ἠρημοῦντο, καὶ αἱ κεφαλαὶ ἔπιπτον ὡς οἱ ὑπερέχοντες τοῦ ληΐου στάχυες, τοὺς ὁποίους ὁ μιλήσιος Θρασύβουλος ἀπεθέριζε συμβολικῶς διὰ τῆς βακτηρίας 'του ἐνώπιον τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Περιάνδρου, αὐτὸς ἐδίδασκε καὶ προσηύχετο, προσηύχετο καὶ ἐδίδασκε. Μετὰ τρία δὲ ἔτη, ὅταν ἐκόπασεν ὁ κλύδων, ἀπεδόθησαν εἰς τὴν κοινωνίαν δεκαοκτὼ πεπαιδευμένοι νέοι, συγκεκροτημένοι τήν τε θύραθεν καὶ τὴν ἱερὰν παιδείαν, ὅσον ἐπέτρεπον τὰ τότε πράγματα, δακτυλοδεικτούμενοι διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν κοσμιότητά 'των, ὧν οἱ πλείους ἐνεκολπώθησαν τὸ τοῦ διδασκάλου ἔργον, καὶ ζῶσιν ἴσως ἀκόμη τινὲς αὐτῶν, καὶ εὐλογοῦσι τὴν μνήμην τοῦ διδασκάλου 'των, ὅς τις, εἷς καὶ μόνος, κατώρθωσεν ἐν παραβύστῳ καὶ ἀθορύβως, χωρὶσ σχοινοτενῶν προγραμμάτων, χωρὶς πομπωδῶν ὀνομάτων καὶ τίτλων, ὅ,τι σπανίως κατορθοῦσι πολλοὶ, ὅταν' δὲν ἐπιδιώκωσι μόνον τὰ οὐσιώδη. ? Ἐνεθυμήθησαν ἆρά τινες, τὶς ὁ εἷς οὗτος, ἢ εἶν' ἀνάγκη 'να ὀνομάσωμεν τὸν διδάσκαλον Σαμουὴλ, τὸν γενόμενον ὕστερον ἐπίσκοπον Μεσημβρίας;»

Ὡς ὁ Σκαρλάτος Δ. Βυζάντιος περὶ τοῦ Σαμουὴλ Κυπρίου, ὡς ὁ Ἠλίας Τανταλίδης περὶ τοῦ Νικολάου Λογάδου, οὕτως εὐλαβούμεθα τὴν μνήμην τοῦ διδασκάλου ἡμῶν Εὐσταθίου Κλεο-

βούλου, τοῦ σκεφθέντος καὶ ἀρξαμένου ᾽να ἐνεργῇ τὴν ἀνύψωσιν τῆς Μ. Σχολῆς εἰς περιωπὴν φιλοσοφικῆς καὶ τῶν γραμμάτων σχολῆς, ὡς ἔγραψε (faculté des lettres). Εἰς τὸ ἱερὸν μνημόσυνον, ὅπερ ἐτέλεσεν ἐπὶ τῷ Κλεοβούλῳ, 7 μαρτίου 1876, ἡ Καππαδοκικὴ Ἐκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης, εἰπόν τινα ἀναγινωσκόμενα ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἐπιθεωρήσει» τοῦ Β. Δ. Καλλίφρονος (περιόδου Γ΄ τ. 4, σ. 117—120). Τῇ 14 μαρτίου μνημόσυνον (ὄχι ἱερὸν) ἐτέλεσεν ἡ Ἀδελφότης (ὑπὲρ τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς) Ξηροκρήνη· ὡμίλησαν οἱ μὴ χρηματίσαντες μαθηταὶ τοῦ Κλεοβούλου, ἐκ δὲ τῶν μαθητῶν μετὰ πολλῆς συγκινήσεως ὁ Βλάσιος Γαβριηλίδης ἀπήγγειλε «σπαρακτικὸν διὰ τοὺς προσφέροντας ἀποχαιρετισμόν»· καὶ παραστήσας διὰ λόγου ζωντανοῦ καὶ πλήρους εἰκόνων τὰς σκέψεις καὶ τὰς πράξεις τοῦ μνημονευομένου ἡμῶν διδασκάλου, κατέληξεν εἰπών·

«Τοῦ Κλεοβούλου τὴν μνήμην θὰ σαρκάσωμεν ἐὰν ἀδρανήσωμεν πρὸς τὸν ἀγῶνα τοῦ τριπλοῦ αὐτοῦ ἰδεώδους. Τοῦ Κλεοβούλου τὴν μνήμην θὰ τιμήσωμεν, τοῦ Κλεοβούλου τὸ πνεῦμα θὰ ἀνακουφίσωμεν ἀπὸ πάσης ἀχθηδόνος, τοῦ Κλεοβούλου τὴν ψυχὴν θὰ κάμωμεν ὥστε νὰ πτερυγίζῃ ἐλαφρὰ ὡς χρυσαλλὶς, καλὴ ὡς σελήνη, ὕπερθεν τῶν πνευματικῶν ἡμῶν ἀγρῶν, ἐὰν ὁρκισθῶμεν νὰ δώσωμεν εἰς τὸ Βυζάντιον τὴν ἑλληνικήν του ἀκαδημίαν, εἰς τοὺς καππαδόκας τὴν ἑλληνικήν των γλῶσσαν, εἰς τὸ ἔθνος τὴν δύναμιν τοῦ προχωρεῖν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὴν δύναμιν τοῦ ἠθοποιεῖν».

Τὴν ψυχὴν δὲ αὐτοῦ προσφωνῶν ὁ εὐγνώμων Γαβριηλίδης σαφῶς παρέστησε τὸν ἀληθινὸν ἀρχιερέα καὶ διδάσκαλον καὶ χριστιανόν· «Σὺ, ὅστις γενναῖος καὶ ἀτρόμητος, ἀπὸ τοῦ σπουδαστηρίου

σου εἰς τὸν ἄμβωνα, ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς συγχρόνου δράσεως κατέβαινες, ἀγωνιστὴς ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ ἔθνους σου, ὑπὲρ τῶν νομίμων τῆς Ἐκκλησίας σου, σὺ, Κλεόβουλε, ἔσο τὸ ἱλαρὸν φῶς τῆς κοινωνίας, ἥτις ἐννοεῖ νὰ ζήσῃ ὡς σὺ, μαχομένη ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ὡς μέσου δυνάμεως καὶ ἀνθρωπισμοῦ, ὑπὲρ τῆς γλώσσης, ὡς ὀργάνου φρονήματος ἐθνικοῦ ἀλλὰ καὶ μέλλοντος ἐθνικοῦ· ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς σκοπιᾶς δεικνυούσης ἐν ἀπόπτῳ τὸν ἰοστέφανον τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ὁρίζοντα».

Τοιαύτην ἀγάπην καὶ τιμὴν ἀπενέμομεν εἰς τοὺς διδασκάλους ἡμῶν ζῶντας, εὐλάβειαν εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν μετὰ θάνατον. Ἐνθυμοῦμαι τελειοδιδάκτους τῆς Μ. Σχολῆς, οἵτινες ἔφιπποι μεταβαίνοντες ἀπό τινος συνοικίας εἰς ἑτέραν, κατέβησαν ἀπὸ τῶν ἵππων ἰδόντες πεζὸν μακρόθεν ἐρχόμενον τὸν διδάσκαλον Φιλαλήθην. Οὔτ᾽ ἐξηλείφθη ἀπὸ τῆς μνήμης μου ἡ κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ διδασκάλου τῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας Ἰωάννου Ἀριστοκλέους (τῆς Μ. Σχολῆς) ἐκδήλωσις πατρώζοντος σεβασμοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον· κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ ναοῦ ὥρμησαν οἱ τελειόφοιτοι παλαιοὶ καὶ νέοι, πρὸς τὸ φέρετρον, ὅπερ ἡτοιμάζοντο ᾽ν᾽ ἁρπάσωσιν οἱ κακένδυτοι νεκροκουβαληταὶ, καὶ ἔφερον ἐπὶ τῶν χειρῶν πολὺν ὥραν, προεξάρχοντος τοῦ δημοσιογράφου Κ. Π. Σπανούδη.

Παράδειγμα τοιοῦτον εἶδον ἡμέτεροι καὶ ξένοι κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ ἰατροῦ καὶ θεολόγου Στεφάνου Καραθεοδωρῆ (12 ἀπριλίου 1867), καθ᾽ ἣν τὸ φέρετρον ἐβάσταζον οἱ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ

ἰατρικῇ σχολῇ μαθητεύοντες καὶ οἱ παλαιοὶ ἐν αὐτῇ μαθηταὶ αὐτοῦ ἕλληνες, πρὸς οὓς ἡμιλλῶντο οἱ τοῦρκοι, καὶ μετ' αὐτοὺς ἰουδαῖοι καὶ ἀρμένιοι.

Ὑποθέτω ὅτι, ἡ κατὰ τὰς κηδείας τῶν διδασκάλων ἐκδηλουμένη ἄλλοτε τιμὴ τῶν μαθητῶν αὐτῶν ἐξέπνευσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστοκλέους (1899 μαρτίου 12).

§

Τὰ δημόσια μαθήματα τῶν ἐν Κπόλει καὶ ταῖς ἐπορχίαις Συλλόγων ἦσαν ἀφορμὴ διαχύσεως καὶ συναντήσεων, ὡς ἦσαν ἀπὸ τοῦ 1860 καὶ αἱ Λέσχαι. Πρὸ 80, πρὸ 90, πρὸ 100 καὶ περισσοτέρων ἐτῶν, τὰ συνεντευκτήρια τῶν κατὰ συνοικίας προϋχόντων, ἑλλήνων καὶ βουλγάρων, ἦσαν τὰ ***ἐμφιετζήδικα***, δῆλα δὴ ἐργαστήρια ταμβάκου (κόνεως), ὑπὲρ αὐτὰ ἦσαν τὰ μεγάλα ***καταστήματα τὰ πωλοῦντα καπνὸν*** (νικοτιανὴν), καὶ διὰ τοὺς σπουδαιοτέρους τὰ ***φαρμακεῖα.***

Ἡ χρῆσις τοῦ ταμβάκου ἦτο σχεδὸν ἐπιβεβλημένη ὑπὸ τῶν τότε ἰατρῶν, καθὸ δῆθεν ἀπομακρύνουσα τὴν κεφαλαλγίαν, καὶ τὴν συνάγχην· ὀλίγοι κάτοικοι τῆς Ἀνατολῆς ἠγνόουν τὴν χρῆσιν τοῦ ταμβάκου. Εἰσήγετο κατὰ πολλὰς ὁκάδας ἐξ Ὁλλανδίας, διότι ἦτο περιζήτητος ὁ ***φιλλεμένικος.***

Ἡ χρῆσις τοῦ καπνοῦ παρὰ τοῖς κατοίκοις τῆς Ἀνατολῆς εἰσήχθη πιθανῶς μετὰ τὸ μέσον τῆς ΙΖ΄ ἑκατονταετηρίδος, ἦτο δ' ἡ πώλησις τῆς νικοτιανῆς ἀνεμπόδιστος ἕως τοῦ 1872, ὅτε ὁ λεγόμενος Χρηστάκης ἐφέντης Ζωγράφος ἵδρυσε τὸ μονοπώλιον τοῦ καπνοῦ. Μέχρι τῆς συστάσεως

τοῦ ζωγραφικοῦ μονοπωλίου, τὰ τὸν καπνὸν πωλοῦνται καταστήματα ἦσαν εὐπρεπῆ, τινὰ δὲ τούτων εὐρυχωρότατα. Εἰς εὐπρεπῆ καὶ μεγάλα καταστήματα τοιαῦτα συνηθροίζοντο κατὰ συνοικίας οἱ πρόκριτοι τοῦ Γένους, καὶ ἐκεῖ συνεζήτουν περὶ τῶν τοῦ Γένους ἢ τῶν τῆς συνοικίας συμφερόντων, ἢ περὶ τῶν ἐξ Εὐρώπης εἰδήσεων, ὅσας μετέδιδον ἐφημερίδες ἀλλόγλωσσοι, ἢ φίλων ἐξ Ἑσπερίας ἐπιστολαί. Ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1872 τὰ μεγάλα καπνοπωλεῖα, ἔμειναν δὲ συνεντευκτήρια

τὰ φορμακεῖα· μεγάλα ἢ μικρὰ καταστήματα ὄντα, ὡς ἐγνώρισαν αὐτὰ οἱ πατέρες ἡμῶν, οἷα μετ' αὐτοὺς ἐγνώρισα καὶ ἐγώ, ἦσαν κέντρα συνεντεύξεων, τῶν προκρίτων τῆς συνοικίας καὶ τῶν ἰατρῶν αὐτῆς· Ὡς αὐτεκαλοῦντο πρὸς ἀλλήλους, ἐγωϊστικῶς, οἱ πατριαρχικοὶ ὀρφικιάλοι ἄρχοντες, καίτοι τέσσαρες ἢ πέντε μόνον ἦσαν οἱ ἄρχοντες, οὕτω καὶ ὁ ἰατρὸς ἐτιτλοφορεῖτο «ἄρχων ἰατρός»· Ὁ τοιοῦτος ἰατρὸς ἦτο πραγματικῶς ἐπιστήμων ἀπὸ τοῦ 1830, ἀφ' ὅτου ἐπεφάνη αἰθρία τις εἰς τὸν πολιτικὸν ὁρίζοντα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς τῆς τουρκοκρατουμένης· πρὸ τοῦ ἔτους τούτου ἐπιστήμονες ἰατροὶ ἦσαν ὀλίγοι· πλῆθος δὲ πρακτικῶν ἐπεκράτει παρ' ἡμῖν, καί τινα λείψανα τούτων περιεσώθησαν ἕως τοῦ 1880. Τοιοῦτον πρακτικὸν ἐγνώρισα—καὶ μετ' εὐγνωμοσύνης ἀναμιμνήσκομαι τοῦ ἀνδρὸς—τὸν ἐπιλεγόμενον ἰατρὸν τοῦ πατριάρχου Ἰωακεὶμ Β΄ Μιχαῆλον Δημητριάδην, ὅστις εἶπέ μοι τῷ 1875 ὅτι, χρηματικῶς αὐτὸς ἐβοήθησεν ἐν ταῖς σπουδαῖς αὐτῶν τοὺς ἀνεψιοὺς αὐτοῦ Λεωνίδαν (ἂν μὴ σφάλλωμαι) καὶ Νέστορα Γεωργίτσηδες, τὸν μὲν, ἰατρὸν, τὸν δὲ, νομομαθῆ. Ὁ

πρακτικὸς αὐτὸς ἰατρὸς ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Τζοντήλα τῶν Ἰωαννίνων, * φάμπρικαν παράγουσαν ἰατρούς· αὐτὸς ὁ Δημητριάδης μοὶ διηγήθη ἀφελῶς, ὡς ἤκουσε κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν αὐτοῦ (πρὸ τοῦ 1830), ὅτι, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἰςπράκτωρ τις χαρατσιοῦ, φόρου, ἂς εἴπωμεν, προσωπικοῦ, κατὰ καιαὸν χειμῶνος, ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Τζοντήλας. Εὑρίσκει καθ' ὁδὸν, ἐντὸς τοῦ χωρίου, δύο, τρεῖς πέντε, δέκα κατοίκους αὐτῆς ἐρωτᾷ· πόθεν εἶσαι; ἄγαμος, ἔγγαμος; πόσα παιδιὰ ἔχεις; — Αἱ ἀποκρίσεις ἐδίδοντο ἀκριβεῖς. Τί δουλειὰ κάμνεις; — Ἀπαντήσεις· ἰατρός· Εἰςέρχεται εἰς παντοπώλην· Αἱ αὐταὶ ἐρωτήσεις, ἡ αὐτὴ ἀπάντησις· Ἰατρός. Εἰςῆλθεν ὁ ὑπομονητικὸς τοῦρκος εἰς πάντα τὰ μαγαζειά. Δυσφορῶν καὶ μεμφόμενος «τὴν μοῖρά του» ἀνεχώρησεν ἐκ τοῦ χωρίου, γράψας εἰς τὸ φορητὸν αὐτοῦ ληξιαρχεῖον ὅτι ὅλοι τῆς Τσοντήλας οἱ κάτοικοι τὴν ἰατρικὴν ἔχουσιν ὡς ἐπάγγελμα. Πλήρης χαρᾶς ἐξάγει τὸν κατάλογον τῶν κατοίκων ἐκ τοῦ κόλπου, διότι μακρόθεν εἶδεν ἐρχόμενον ἄνθρωπον, ἔχοντα τὴν ἐνδυμασίαν ἐσκεπασμένην ἀπὸ ἄλευρον. «Δόξα τῷ Θεῷ, λέγει· Εὑρῆκα καὶ ἕναν μυλωνάν». Ἐπαναλαμβάνει τὰς αὐτὰς ἐρωτήσεις· ὁ μυλωνὰς ἀποκρίνεται. Ὅτε δ' ἦλθεν ἡ σειρὰ τῆς σημειώσεως τοῦ ἐπογγέλματος, ὁ εἰςπράκτωρ ἀνακράζει μετά τινος ἀνακουφίσεως ***μυλωνάς.*** Ὄχι, αὐθέντα μου, λέγει μετὰ δυσφορίας ὁ ἐρωτώμενος· «Εἶμαι κ' ἐγὼ ἰατρός· ἀλλὰ τώρα, ἐν καιρῷ

* συνειθίσθημεν οἱ κωνσταντινοπολῖται καὶ οἱ ἐπαρχιῶται ἵνα ἐπονομάζωμεν ἀπὸ τοῦ τίτλου τοῦ μητροπολίτου τὴν ὅλην διοίκησιν, ἐκκλησιαστικήν τε καὶ πολιτικήν.

χειμῶνος ἀδύνατον ἵνα περιφερώμεθα εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ μετερχόμεθα ἕκαστος ἄλλο ἐπάγγελμα· ἀλλὰ, ἂν θέλῃς τὴν ἀλήθειαν, εἴμεθα ὅλοι ἰατροί».

Ταῦτά μοι εἶπεν ὁ ἀγαθὸς Μιχαῆλος, ὅστις μ' ἐθεράπευσε κατὰ τὴν παιδικήν μου ἡλικίαν ἀπό τινων ἐξανθημάτων καὶ οἰδημάτων, κατόπιν ὀστρακιᾶς καὶ τυφοειδοῦς πυρετοῦ· μ' ἐθεράπευσε δὲ ἐντὸς τριῶν ἢ τεσσάρων ἡμερῶν, διὸ καὶ μακαρίζω τὴν ἀγαθὴν αὐτου μνήμην, καθὼς ἐπίσης τὴν μνήμην ἐπιστήμονος ἰατροῦ, θαυμαστοῦ καὶ ὡς ἐπιστήμονος καὶ ὡς μέλους τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας· Οὗτος ἦτο Δημήτριος Σταματιάδης, ὁ ἐκ Σάμου, τρὶς πρὸς σωτηρίαν μου βοηθήσας τῷ 1863, τῷ 1871 καὶ τῷ 1872. Ἀλλ' οὐκ ἀθεεὶ, κατὰ τὴν ἀρχαίαν λέξιν·

καὶ πρακτικοὶ καὶ ἐπιστήμονες ἰατροὶ τὰ φαρμακεῖα συνεντεύξεως εἶχον τόπον, ἀλλ' εἰς αὐτὰ προσήρχοντο, μέχρι συστάσεως Συλλόγων καὶ Λεσχῶν, οἱ πρόκριτοι καὶ λογάδες τῆς συνοικίας· Εἰς τὸ Φανάριον μέχρι τοῦ 1870 ἓν ἦτο τὸ παλαιότερον καὶ εὐϋπόληπτον φαρμακεῖον, τὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ταραντίνου, κοινότερον δὲ Ψάρα. Εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Φαναρίου περιεπάτει ὁ Ψόρας ἀσκεπὴς καὶ φορῶν εἰς τοὺς πόδας τὰ λεγόμενα τσόκαρα ἐνταῦθα, γαλέντζες ἐν Τουρκίᾳ Ἀπέθανε, νομίζω, τῷ 1890, ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς συζήτησιν, ἂν πρέπῃ ἵνα κηδευθῇ ὡς ὀρθόδοξος, ἢ ὡς κατόλικος, διότι τοιοῦτόν τινες ἐνόμιζον αὐτόν. Ἀποδειχθέντος ὅμως ὅτι, οὐδέποτε ὁ Ταραντῖνος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης ἀνήκοντα, ὅτι διαρκῶς εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναὸν ἐκκλησιάζετο, καὶ ὅτι,

συνάψας καὶ γάμον νόμιμον μετά τινος ἑλληνίδος, ἤδη παρήλιξ, καὶ τὴν νενομισμένην ἄδειαν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου, καὶ πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου τέλεσιν ἐκάλεσε τοὺς ἱερεῖς τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, λογικὸν ἐκρίθη καὶ συνεπὲς ἔργον ἵνα κηδευθῇ ὡς ὀρθόδοξος ἕλλην. Καὶ ἐκηδεύθη, ὑπερεβδομηκοντούτης.

Πρὸ τῆς συστάσεως φαρμακείων, οἷα τὰ ἐπὶ ἑκατὸν ἤδη ἔτη λειτουργοῦντα παρ' ἡμῖν, οἵου εἴδους ἆρά γε φαρμακεῖα διετηροῦντο; Ἄγνωστον εἶπερ ἔοχομεν τοιαῦτα συστηματικῶς ἐργαζόμενα, διότι ἄγνωστος καὶ ἡ παρ' ἡμῖν ὕπαρξις πτυχιούχων φαρμακοποιῶν πρὸ τοῦ 1830, φαίνεταί μοι δ' ὅτι μετὰ τὸ 1830 αἱ ἄδειαι ἐγκαταστάσεως φαρμακείων ἐδίδοντο εἰς ἰατρούς. Εἷς τι βιβλίον φαρμακευτικῆς τέχνης * εὑρίσκω ἰατροὺς ἐν Κπόλει, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1834-36, Ἀντώνιον Φωτεινὸν, Ἀσήμην (Ἀργύρην;) Χαιρέτην, Γεώργιον καὶ Κωνσταντῖνον Ῥίζους, Δημήτριον Μαυροκορδάτον, Νικόλαον Γρίβαν (τὸν καὶ Καραβίαν βεβαίως), καὶ Παναγιώτην ἐκ Κιουπλιῶν (Βιθυνίας)· Εὑρίσκω φαρμακοποιοὺς ***συγχρόνους*** Ἰωάννην Ῥουκάνην, Ἀλέκον Ἰαννακόπουλον, Σταυράκην Δημητριάδην Φωτεινὸν, Σωτήριον Αὐγουστῖνον καὶ Φίλιππον Κοζαδῖνον, τοὺς δύο τελευταίους ἐκ

* ἀγνοῶ ποῦ τὸ βιβλίον ἐτυπώθη, στερούμενον προμετωπίδος· εἰς τὸν ὁρισμὸν τῶν ἐτῶν 1834—36 μὲ βοηθοῦσι τὰ ὀνόματα συνδρομητῶν τινων ἀρχιερέων. Ἐγχειρίδιον «Γενικῆς φαρμακοποιΐας» ἐξεδόθη τῷ 1818, ἐν Κπόλει, γραφὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου ἰατροῦ Διονυσίου Πύρρου. Ἐν τῷ καταλόγῳ συνδρομητῶν τοῦ βιβλίου τούτου εὑρίσκω τῷ 1818 φαρμακοποιοὺς ἐν Κπόλει Γεώργιόν τινα, Γαβριὴλ, Ἐλευθέριον Λεωνίδου, καὶ Γρηγόριον· τρεῖς.

Μπαλατᾶ γραφομένους, Πετράκην «καὶ μυρεψὸν», καὶ τρεῖς ἑτέρους, οἵτινες ἐν καταλόγῳ συνδρομητῶν ἐγγράφονται· «Γρηγόριος Σεργιάδης καὶ ἰατρὸς· Σίλβεστρος Χαβίδης καὶ ἰατρὸς — Σερκὶζ Ἀρμένιος καὶ ἰατρός». Συνδυασμὸν τῶν ἐπαγγελμάτων τούτων ἀπήντησα κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν μου· ἀλλ' ἀπὸ 50 ἐτῶν ἦν ἀπηγορευμένος ἐν Τουρκίᾳ·

Βεβαίως ἐργαστήριον φαρμακοποιΐας, οὗ ὁ κάτοχος ἦτο καὶ ἰατρὸς, συνείλκυε κατοίκους σημαίνοντας τῆς συνοικίας, εἰς ἣν ἐγκαθίστατο. Πρὸ τῆς καθιδρύσεως φαρμακείων, ὡς ἐκ παραδόσεως ἔμαθον, διότι οὐδὲν μετεδόθη μοι βέβαιον, καὶ γραπτὸν, ὑποκαθίστων αὐτὰ τὰ καὶ μέχρι τοῦδε σωζόμενα ***ἀκτάρικα,*** ἢ ***ἀχτάρικα,*** ὧν ὁ ἰδιοκτήτης ὑπενθυμίζει μοι τὸν παρὰ βυζαντινοῖς ***ἀκτουάριον.*** Οἱ πρὸ 80 καὶ πρὸ 100 ἐτῶν ἀχτάρηδες (ἀκτουάρηδες) ἐπώλουν καὶ ἀρώματα, καὶ χόρτα καὶ ἄνθη ξηρὰ, χρησιμοποιούμενα εἰς ἐλαφράς τινας ἀσθενείας, καὶ αἰθέρα, καὶ ἐκδόρια (βιζικατόρια)· ὑπονοῶ ὅτι, πρὸ πολὺ περισσοτέρων ἐτῶν ἐπώλουν περισσότερα εἴδη φαρμάκων· ἐξηροῦντο αἱ βδέλλαι καὶ αἱ σικύαι (βεντοῦζαι) πωλούμενα εἰς τὰ κουρεῖα, διότι τεχνῖται κουρεῖς ἐξετέλουν τὰς ἀφαιμάξεις εἰς ἡμιπληγίας, καὶ εἰς προσβολὴν πλευρίτιδος. Καὶ τὰ τοιαῦτα καταστήματα, κοσμούμενα ἐκ παρατάξεως σικυῶν, καὶ βδελλῶν ἐντὸς ὑαλίνων δοχείων μεγάλων ἢ μικρῶν, ἐγίνοντο συνεντευκτήρια φίλων τοῦ κουρέως, μὴ θελόντων ἵνα μεταβῶσιν εἰς ἐμφιετζῆδικα, εἰς καπνοπωλεῖα, εἰς φαρμακεῖα, τὰ κέντρα τῆς δῆθεν ἀριστοκρατίας. Ἀπὸ τοῦ 1861 καὶ κατόπιν οἱ Σύλλογοι καὶ

αἱ Λέσχαι ἔθηκαν κατ᾽ ὀλίγον καὶ βαθμηδὸν περιορισμὸν εἰς τὰς συνεντεύξεις ταύτας, διότι ἐμφιετζήδικα καὶ καπνοπωλεῖα μετὰ τὸ 1872 ἔλιπον τόν κόσμον.

§

Μικρῷ πρὸ τοῦ 1861 ὑπῆρχον ἐν Κπόλει σωματεῖα Συλλόγων ἢ Λεσχῶν, περὶ ὧν ἔγραψα εἰς τ᾽«᾽Αποσημειώματα χρονογράφου»· ἀλλ᾽ ἡ σύστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικαῦ Συλλόγου, γενομένη κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος, ἡ μετὰ ἕν ἔτος σύστασις τῆς ἐν Φαναρίῳ Λέσχης Μνημοσύνης, καὶ αἱ μετ᾽ αὐτὴν ἀκολουθήσασαι συγχρόνως ἢ μετ᾽ ὀλίγον ἐγκαταστάσεις Συλλόγων καὶ Λεσχῶν εἰς Ταταῦλα, εἰς Ψαμμαθία, καὶ Βλάγκαν, εἰς Μέγα-Ῥεῦμα καὶ Διπλοκιόνιον (Μπεσὶκ-τὰς), ἔδωκαν τὴν γένεσιν εἰς τὰ ***δημόσια μαθήματα*** τὰ δῆθεν χάριν τοῦ λαοῦ διδόμενα, πράγματι δὲ χάριν τῶν τυχόντων παιδεύσεώς τινος. Ἀπὸ τῶν ἐτῶν 1864—69 εἰς τὸν Φιλολογικὸν ἐδόθησαν μαθήματα, ἀκροάσεως ἄξια, τῶν ἀειμνήστων Ἀλεξάνδρου καὶ Κωνσταντίνου τῶν υἱῶν τοῦ ἰατροῦ Στεφάνου Καραθεοδωρῆ, τοῦ ἰατροῦ καὶ βυζαντινολόγου Ἀλεξ. Πασπάτη, τοῦ ἰατροῦ Κωνσταντίνου Ἀντ. Καραθεοδωρῆ, τοῦ φιλολόγου Κωνσταντίνου Ἡροκλέους τοῦ Βασιάδου, τοῦ ἑλληνοδιδασκάλου Γαβριὴλ Σοφοκλέους (τοῦ τὴν «Ἀγγουροκουλουροτσιγκελοθήκην» δημιουργήσαντος), τοῦ διδασκάλου τῶν μαθηματικῶν Ἀνδρέου Σπαθάαη, τοῦ στωμύλου διδασκάλομ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας Ἰωάννου Ἀριστοκλέους, τοῦ διδασκάλου τῶν ἑλληνικων Ματθαίου Παρανίκα. Ἀπὸ τοῦ 1866—69 ἡ Λέ-

σχη Μνημοσύνη διεκρίνετο διὰ τὰ δημόσια μαθήματα αὐτῆς, ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν ἀγορητῶν τοῦ Φιλ. Συλλόγου διδόμενα· προσετέθησαν εἰς αὐτοὺς ὁ αὐτοδίδακτος ἀστρονόμος Ἰωάννης Ῥαπτάρχης (Α.Χ.) καὶ ὁ φιλάνθρωπος ἰατρὸς Θεόδωρος Γεωργιάδης ὁ ἐξ Αἰγίου τῆς Πελοποννήσου. Πρὸ τοῦ 1870, νομίζω, κατ᾽ αὐτοῦ ἐπωαζομένη ἡ μῆνις ἰατρῶν τινῶν ἐξερράγη εἴς τινα τῶν ἐφημερίδων,



ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

καὶ διετύπουν ὑπόνοιαν ὅτι στερεῖται διπλώματος ἰατροῦ, τοῦθ᾽ ὅπερ ἐλέγετο καὶ κατόπιν. Εἰς ἐμὲ, τῷ 1872, εἶπεν ὁ Γεωργιάδης ὅτι, ἔλαβε τῷ 1856 τὸ πτυχίον ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ὡς Θεόδωρος Γ. Θεοδωρόπουλος, ἀλλ᾽ ὅτι εἰς Κπολιν ἐλθὼν ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὀνόματι Γεωργίου. Εἰς τὴν Κπολιν ἦλθε τῷ 1857

ἢ 58, συστατικὰς φέρων γραφὰς πρὸς τὸν τότε ἡγούμενον τοῦ ἐν Ἀντιγόνῃ τῇ νήσῳ μεγασπηλαιωτικοῦ Μετοχίου (τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καρίπη) Πορφύριον Ἀγγελόπουλον· ἔμενα καὶ ἐν τῷ ἐν Φαναρίῳ μεγασπηλαιωτικῷ Μετοχίῳ. Διὰ τῶν δύο μετοχίων ἐγνωρίσθη ὡς ἰατρὸς, ἀλλ' ἦτο καλὸς ἰατρὸς καὶ φιλάνθρωπος· εἶδον καὶ ἤκουσα, ὅτι ὄχι μόνον δωρεὰν ἐπεσκέπτετο τοὺς ἀπόρους, ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἐξ ἰδίων κατέβαλλε τὸ ἀντίτιμον τῶν φαρμάκων τοῦ πτωχοῦ, ὃν ἐπεσκέπτετο. Τοιουτοτρόπως πολυπληθῆ πελατείαν ἔχων, καὶ πολλοὺς μωαμεθανοὺς φίλους, ἔσχε τὴν εὐτυχίαν ἵνα ἴδῃ ἡμέρας ὑλικῆς εὐημερίος, ποθητῶς εἰς πολλοὺς ἰατροὺς, ὑπεραυξηθείσης μετὰ τὸ θέρος τοῦ 1865. Ἐνέσκηψε τότε ἡ φοβερὰ χολέρα, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι προσεβάλλοντο καθ' ὁδὸν, πίπτοντες ἐπὶ τῶν πετρῶν νεκροί. Ἡ πόλις ἦτο μελαγχολικὴ, κηδεύουσα καθ' ἑκάστην χιλίους, μετακομιζομένους ἐπὶ ἁθλίων ἁμαξῶν περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ κατόπιν. Ἀνεχώρησαν κάτοικοί τινες, φοβηθεὶς δὲ καὶ ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος ἀπῆλθεν ἐν ἀρχαῖς ἰουλίου (8 ἢ 9) εἰς τὴν νῆσον Πρίγκηπον, ἐγκαταστήσας εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τοποτηρητὴν τὸν ἐπίσκοπον Μιλητοπόλεως Εὐγένιον· ἀλλὰ, μετὰ τὰς ἐντόνους παρατηρήσεις τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ, ἐπανῆλθεν ὁ Σωφρόνιος. Ἐν τῷ μεταξὺ δύο ἰατροὶ τοῦ Φαναρίου καὶ τῶν γειτονικῶν συνοικιῶν ἀνεχώρησαν· εἷς τρίτος, Σκανδαλίδης ἐπωνυμούμενος, ἀπεβίωσεν. Ἐκ μέρους τῆς ὑγιονομικῆς ὑπηρεσίας ἐπεσκέπτετο τὸ Φανάριον ὁ ἀστυνομικὸς ἰατρὸς Ἰωάννης Σάββα ἐφέντης, ὁ ἀπὸ τοῦ 1867 Σάββα πασάς.

Ἔμενεν ἐν Φαναρίῳ μόνος ὁ Γεωργιάδης, ἐπι-

σκεπτόμενος θαῤῥαλέος τὰς πέριξ συνοικίας, διότι προσεκαλεῖτο, ἀμοιβὰς ἀπολαμβάνων ὑπερβολικάς. Ὁ κόσμος εἶχε τότε χρήματα πολλά· οἱ συγγενεῖς τῶν χολεροβλήτων, γονεῖς, σύζυγοι, θεῖοι, ἀδελφοὶ προθύμως ὑπέσχοντο «Σῶσε τὴν σύζυγον, τὴν θυγατέρα, τὸν πατέρα (κτλ.) ἰατρέ μου, καὶ πάρετε 10, 20, 30, 50 λίρας». Θείᾳ βοηθείᾳ, καὶ τῇ περιθάλψει τοῦ ἰατροῦ, ὁ προσβληθεὶς ἐσώζετο, καὶ ὁ ἰατρὸς ἐλάμβανε τὸ ποσόν. Ἐβεβαίουν ὅτι, ἐντὸς τριῶν μηνῶν ὁ Γεωργιάδης ἐγένετο κάτοχος 3000 λιρῶν τουρκικῶν χρυσῶν. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐγένετο καὶ δημοτικώτατος, Ἐξήσκει συγχρόνως τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν μέχρι θανάτου.

Ἐξήσκησε τὴν ἰατρικὴν ἀπὸ τῆς 25 ἰουνίου 1856, ὅτε ἀνηγορεύθη διδάκτωρ μέχρι τέλους τοῦ 1899, ζήσας ἔτη 63 κατὰ τοὺς οἰκείους αὐτοῦ, σχεδὸν δ' ἑβδομῆντα κατὰ τοὺς ἀπὸ τοῦ 1858 γνωρίσαντας αὐτόν. Ἀνεψιὸς ὢν ἐξ ἀδελφῆς τοῦ ἀειμνήστου ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν Κυρίλλου Χαιρωνίδου, καὶ λαβὼν σύζυγον τὴν ἀνεψιὰν τοῦ γέροντος πρώην Ἐφέσου Ἀνθίμου, θυγατέρα Παναγιώτου Καλαφάτου ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἐκληρονόμησε καί τι χρῆμα, καὶ τὰς πολυτίμους ἀμφοτέρων βιβλιοθήκας· Ἐκάησαν αὗται κατά τινα πυρκαϊὰν, τῷ 1917.

Εἰς τὰ ἐν τῇ Λέσχῃ Μνημοσύνῃ δημόσια μαθήματα τοῦ ἰατροῦ Γεωργιάδου συνέῤῥεε πολὺ πλῆθος, ὡς καὶ εἰς τὰ τοῦ Ἰωάννου Ἀριστοκλέους. Τοῦ πρώτου ἐνθυμοῦμαι τὸ «περὶ δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων». Ἐξεδόθη ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἐπταλόφῳ» τῷ 1866 ἢ 67. Τοῦ δευτέρου ἐνθυμοῦμαι τὸ πρῶτον μάθημα «περὶ ἀφο-

σιώσεως τῆς γυναικὸς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τὸ δεύτερον «περὶ τῶν μεγάλων κοινωνικῶν ἀρετῶν». Ἔτρεχον πολλοί, φιλομαθεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ φιλοθεάμονες. Εἶχεν ἑκάστη τῶν μεγάλων τῆς Κπόλεως συνοικιῶν ἓν εὐγενὲς συνεντευκτήριον τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἀκουόντων ἀλλήλους καὶ συζητούντων. Ἐνίοτε μάτην ἐθυσίαζον χρόνον ὅπως ἀκούσωσιν ἀγορητήν τινα, γελωτοποιοῦντα τὸ ἀναπτυσσόμενον θέμα καὶ ἑαυτόν. Ἡμέραν τινὰ ἀνήγγειλεν εἷς ὅτι, θὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὸν δεῖνα Σύλλογον ἐν Βλάγκᾳ «περὶ μνήμης ἤτοι μνημονικοῦ»· ὡσανεὶ ἡ μνήμη ἠδύνατο ἵνα σημαίνῃ κολοκύνθην, ἢ ἐλλέβορον, οὗ εἶχεν ἀνάγκην ὁ μικρόνους ἀγορητής. Εἷς ἕτερον δὲ σωματεῖον μουσικολόγος τις καὶ ψάλτης ἀνήγγειλεν ὅτι θὰ λαλήσῃ «περὶ χρόνου καὶ χρονικῆς ἀγωγῆς». Ἀλλ' ὁ χυδαῖος τήν τε σύστασιν καὶ τὴν μορφὴν ἀγορητὴς, ὁμιλῶν ἐνώπιον ἡμῶν, ἀπηρίθμει τοὺς ἐπιφανεῖς διδασκάλους «τὸν Κλαδὰν, τὸν Κουκουζέλην, τὸν Γεώργιον τὸν ΚρηΤΟΣ»· διότι οὕτω τὸ ὄνομα εἶδε γεγραμμένον «Γεωργίου τοῦ Κρητός»·

ἀλλὰ τοιουτοτρόπως ἐγίνοντο καὶ θυμηδίας ἀντικείμενον οἱ ῥήτορες· ἐν τούτοις οἱ συῤῥέοντες ἐδαπάνων χρόνον τινὰ ἐντὸς αἰθούσης εὐπρεποῦς, ἀποσπώμενοι ἀπὸ καφενείων καὶ καπηλείων· ἀκούοντες δὲ συνήθως καὶ πεπαιδευμένους, καὶ ἀληθεῖς ἐπιστήμονας ἐκέρδαινον μὲν γνώσεις ἀγνώστους τέως εἰς αὐτούς· ἀλλὰ διώρθωνον κατ' ὀλίγον τὴν τέως πεπατημένην ἑλληνικήν. Ἡμέραν τινὰ τοῦ 1880, εὑρισκόμενος εἷς τινα ὁμήγυριν διασκεδαζόντων, ἤκουσα τὴν ἀρχὴν ἀφηγήσεώς τινος, ὅτι «ἐδὼ καθούντανε δυὸ νομάτοι, μὰ ἀπ'

τὸ πουρνὸ ὥς τὸ κεντὶ συνατοί τους ἐλογόφεραν». Ἤκουσα τῷ 1863 τελειόφοιτόν τινα τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς ἐρωτῶντα ἐντὸς τοῦ ναοῦ «πότε θ' ἀνάψουνε τοὺς πολυελαίOI;» Συνεχῶς δ' ἀνεγινώσκομεν εἰς σπουδαίας ἐφημερίδας «ἀφίχθη ὁ κ... καὶ κατέλυσεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἡ «Ἀνατολὴ», ἢ ἡ «Αἴγυπτος» ἤ τι τοιοῦτον· ἢ «Ἀνεχώρησε διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου ὁ «ΑὐτοκρατορικὸΣ ΑετὸΣ» ὁ μητροπολίτης» τάδε· λόγου χάριν ὁ Χίου ὁ Γρηγόριος. Ἐπετέθη δικαίως κατὰ τῆς τοιαύτης ἡμιμαθοῦς ἐπιδείξεως τῶν γινωσκόντων ἀκατανόητα ῥωμαΐϊκα ὁ ἀείμνηστος ἱδρυτὴς τῆς τεργεστηνῆς «Ἡμέρας» Ἰ. Ἰσιδωρίδης Σκυλίσης, ἀναλαβὼν, ἐπιτυχῶς ἴσως, τὸν κατὰ τῆς ἐπιδεικτικῆς ἡμιμαθείας ἀγῶνα ἐν Ἡμερολογίοις, ἢ περιοδικοῖς.

§

Ἀντιζηλία σωματείων ἴσως εἴς τινα μέρη παρετηρήθη, ὅπου, πλησίον κοινωφελοῦς τινὸς σωματείου ἱδρύετο ἕτερον, μεθ' ὅ, τάχιον ἢ βράδιον, ἐπήρχετο ἡ διάλυσις καὶ τῶν δύο κατ' εὐτυχίαν τῆς κοινωνίας, εἰς ἣν ἐπεκάθηντο. Ἡ περιουσία αὐτῶν ἐξηφανίζετο, ἅπαξ δὲ κατεφαγώθη ἡ τοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, χαρτίνη τοιαύτη, ὑπὸ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Πιερίας». Ὁ πρῶτος, πρὸ τοῦ ἠρέμου θανάτου αὐτοῦ, μετεκόμισεν εἰς τὴν Μ. τοῦ Γένους Σχολὴν, ἐντὸς ἑρμαρίου μεγάλου, τῷ 1868, περὶ τὰς 50 ἴσως δεσμίδας χάρτου καλλίστου, προωρισμένου διὰ τὸ μέλλον ἐκδοθῆναι περιοδικὸν αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1870 μέχρις ἀρχῶν τοῦ 1872, συνεδρίαζεν ἐκεῖ ὁ Σύλλογος «Πιερία».

Τὰ μέλη αὐτοῦ, ἰδόντα ὅτι τὸ ἑρμάριον ἐστερεῖτο κλειδωνιᾶς, ὁ δὲ Μουσικὸς ἀπεβίωσεν ἀδόξως, ἤρξαντο λαμβάνοντα ἀνὰ μίαν ἕκαστος δωδεκάδα «κόλας» - τινὲς δὲ καὶ δύο, ὥστε 'ν' ἀφαιρῶνται μεθ' ἑκάστην τῆς «Πιερίας» συνεδρίασιν 30 δωδεκάδεσ - διότι προσήρχοντο 18 - 20 22 μέλη, καὶ πέντε - μέχρι δέκα φίλοι αὐτῶν. Μετὰ συνεδριάσεις 25, μόλις ἔμενον 10 - 12 δεσμίδες (τόπια), ὅτε ἀνακαλύψας ὁ σχολάρχης Φιλόθεος Βρυέννιος τοὺς ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμους, ἀπηγόρευσεν εἰς τὴν ἐπικίνδυνον «Πιερίαν» τὰς περαιτέρω συνεδριάσεις, εἶδεν ὅμως ὅτι καὶ αὐτὸς ἠδύνατο 'να λάβῃ μέρος εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, καὶ ἐξετύπωσε τὰ προγράμματα τῶν ἐξετάσεων καὶ τὴν εἰθισμένην λογοδοσίαν τοῦ 1872 τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς ἐπὶ τοιούτου χάρτου.

Ἀλλὰ τὴν «Πιερίαν», τὴν εἰς τὰ δημόσια μαθήματα αὐτῆς τῷ 1873 συνελκύουσαν πλῆθος εὔμορφον, κατεδίωξε κακοήθως ἡ Λέσχη «Μνημοσύνη». Ἀπὸ τοῦ 1868, ὅτε τὸν ἐπὶ ἑξαετίαν πρόεδρον αὐτῆς ἀντικατέστησε διδάσκαλός τις τῶν μαθηματικῶν - μαθηματικὸς καλὸς, ὄχι purus - ὅλη ἡ σοβαρότης τοῦ σωματείου τούτου, ἣν ἄριστα συνεκράτει ὁ πρῶτος πρόεδρος αὐτοῦ (1862-1868) Νικόλαος Ἰωάννου Πασπαλλῆς, ἐξεμηδενίσθη ὑπὸ τὰ νέα προεδρεῖα ἀνθρώπων, μὴ προσεχόντων εἰς τὴν ἀπὸ τῶν φρονίμων ὑπόληψιν, ἐγένετο δὲ κακοηθειῶν ἑστία, καὶ μετὰ δυσκολίας ὑπεστηρίζετο. Ἀπὸ τοῦ 1872 τὸν κατὰ τῆσ «Πιερίας» ἀναίσχυντον ἀγῶνα ἀνέλαβεν ὁ ἐξ Ἀθηνῶν ἐνσκήψας ἄνθρωπος, πρώην πρωτοδίκης (ἐν Λαμίᾳ;), καὶ

ἐσκευώρησεν εἴς τινα τῶν Ἀθηνῶν ἐφημερίδα (Βίας δῆλα δὴ Βύας ἀνταποκριτὴς), καὶ παρέσυρε καί τινας, ὅπως ἀναγγείλῃ τὴν διάλυσιντῆς «Πιερίας». Ἡ ὑπόθεσις αὕτη κατήντησεν εἰς τὴν ἱερὰν σύνοδον, διότι τὴν βιβλιοθήκην τῆς Πιερίας, φιλοξενουμένην ἐν τῇ «Μνημοσύνῃ» ἀπέστειλεν αὕτη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, δίδουσα δῶρον εἰς τὴν Μ. τοῦ Γ. Σχολήν· ἦτο δὲ πρόεδρος τῆς ἐφορίας αὐτῆς Ἰωακεὶμ ὁ μητροπολίτης Βάρνης, ὁ μετὰ ταῦτα πατριάρχης ὁ Γ', ἐννοῶν τότε (1874) 'να δοθῶσιν εἰς τὴν Σχολὴν τὰ βιβλία. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὁ τὴν Πιερίαν ὑποστηρίζων μητροπολίτης Κυζίκου Νικόδημος ἔλεγε πολλάκις εἰς τὸν Βάρνης «Μὴ χάνῃς τὰ λόγια σου· ὁ κ. Γεδεὼν εἶναι εὐνοούμενος τοῦ πατριάρχου (Ἰωακεὶμ Β'), οἱ διοικοῦντες δὲ τὴν Πιερίαν ἀδελφοὶ Γ. καὶ Θ. Λογιάδαι εἶναι ἀνεψιοὶ τοῦ γέροντοσ Χαλκηδόνος (τοῦ Γερασίμου). Τὰ βιβλία θὰ τὰ πάρουν αὐτοὶ» - ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἀλλὰ μετακομισθέντα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Γερασίμου, ὅπου κατῴκουν οἱ ἀνεψιοὶ, ἐληστεύθησαν ὑπ' αὐτῶν.

§

Συνεντευκτήρια λογίμων ἑλλήνων ἦσαν καὶ τὰ βιβλιοπωλεῖα, τούτων δὲ τοὺς περισσοτέρους συνείλκυε τὸ τῶν ***ἀδελφῶν Δεπάστα,*** Ἀντωνίου καὶ Νικολάου, ἴσως διότι ἦσαν πεπαιδευμένοι, ἐξ αὐτῶν δὲ ὁ Ἀντώνιος ἦτο καὶ ἐκ τῶν ἱδρυτῶν τοῦ ἀειμνηστοτάτου Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου (1861). Εἰς τὸ βιβλιοπωλεῖον τοῦτο συνηντώμεθα, ἕως ἀπὸ τοῦ 1878, ὁ Βασίλειος Πυλά-

δης, (βλ. σελίδα τοῦ παρόντος 74), ὁ Ἀναστάσιος Τάγης, ὁ Κωνσταντῖνος Στεφ. Καραθεοδωρὴς, ὁ ἐκ Σίφνου Νικόλαος Φωτιάδης, ἄλλοτε διδάσκαλος, ὕστερον ἔμπορος, καὶ πρόεδρος, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου Κπόλεως, ὁ Ματθαῖος Παρανίκας, ἐγὼ, καί τινα τῶν τοῦ Συλλόγου μελῶν. Ἐγεννήθησαν οἱ Δεπάσταδες ἐν Σίφνῳ, ὁ Ἀντώνιος τῷ 1828, κατὰ ἰανουάριον, διδαχθεὶς ἐν Σίφνῳ καὶ Σύρῳ τὰ ἐγκύκλια, τὴν δὲ φιλολογίαν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν (1847 - 51). Ἐλθὼν εἰς Κπολιν ἐδίδαξεν εἰς τὸ ἰδιωτικὸν ἐκπαιδευτήριον τοῦ Σπυρίδωνος Πατμίου, ἐπ᾽ ὀλίγον, κυρίως δὲ εἰς ἐπισήμους οἰκογενείας. Συνεστάθη τὸ βιβλιοπωλεῖον Ἀδελφῶν Δεπάστα τῷ 1858, ἐν Γαλατᾷ, καὶ τῷ 1899 μετωνομάσθη βιβλιοπωλεῖον Γεράρδου - Σφύρα - Δεπάστα, ἕως οὗ μετ᾽ ὀλίγον ἐγένετο Γεράρδου· τούτου ὁ πατὴρ, ἐκ Φολεγάνδρου, εἶχε μέγα καὶ λαμπρὸν βιβλιοδετεῖον πρὸ τοῦ 1860. Ἀπέθανεν ὁ Ἀντώνιος Δεπάστας ἐν Σίφνῳ τῇ 8 αὐγούστου 1911, ἔτη τινὰ μετὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Νικόλαον, μετασχόντα μόνον γυμνασιακῆς παιδεύσεως ὑπὸ τὸν Γεώργιον Γεννάδιον, καὶ ἐλθόντα εἰς Κπολιν, ὅπου μετῆλθε τὸν παρ᾽ οἰκογενείαις διδάσκαλον, ἕως οὗ ἐγένετο μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ θεράπων τοῦ Ἐμπολαίου ἅμα καὶ Λογίου Ἑρμοῦ, διὰ τοῦ ἐμπορίου τῶν βιβλίων. Περὶ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν ἐν Κπόλει βιβλιοπωλείων, εἰς τὸ μέρος τοῦ Γαλατᾶ καὶ τὸ μέρος τὸ λεγόμενον τότε Σταμπούλ, βλέπε μακρὸν λόγον εἰς τὰ «Ἀποσημειώματα Χρονογράφου».

§

Ἡ ἐξέτασις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ τῶν ἑλλήνων βίου, οἷον ἐγνώρισα πρὸ 60 καὶ 70 ἐτῶν ἐπιτρέπει ’να λέγω καὶ ἐπαναλαμβάνω ὅτι, οἱ τότε ὥριμοι ἄνδρες καὶ οἱ γέροντες, καθὼς οἱ πρὸ αὐτῶν, «παίζοντες οὐδὲν ἧττον ἢ σπουδάζοντες ἐλυσιτέλουν», τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, υἱϊκὸν ἢ δουλικὸν, ὁπωσδήπως ἐκλαμβανόμενον, ὑπ᾽ ὄψιν ἔχοντες, ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ δὲ συναισθήματος καθοδηγούμενοι. Κατὰ τὰ μετὰ τὸ 1860 ἔτη καὶ μετὰ τὴν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου (Κπόλεως) σύστασιν, πολλαὶ χορηγίαι πλουσίων ἑλλήνων πρὸς ὑποστήριξιν ἢ σύστασιν ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων ἐγένοντο καθ᾽ ὑπόδειξιν λαϊκῶν «πατριωτῶν». Μνείας ὅμως αἰωνιζούσης κρίνω τὰς διὰ φιλανθρωπίαν καὶ φιλομουσίαν ἀκραιφνῆ χαρακτηριζομένας, καὶ ἀναφέρω ἐνταῦθα, τὰς ἐπ᾽ ἐμοῦ, διότι, διὰ τὰς πρὸ τοῦ 1851 δέον ’να ἐρευνηθῶσι κώδηκες ἐπαρχιακοὶ καὶ μοναστηριακοί.

Φιλάνθρωπος χριστιανὸς καὶ φιλάδελφος ἀνεδείχθη εἴς τε τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Κπολιν ***ὁ ἰατρὸς Σαράντης Ἀρχιγένης,*** ἐξ Ἐπιβατῶν (Ἱπποβατῶν;) τῆς Θράκης· Ἦτο μαθητὴς τοῦ Λογάδου, εἰς δὲ τὸ «Παράλληλον φιλοσοφίας καὶ χριστιανισμοῦ» ἐξεδόθη (τῷ 1830) ἐπίγραμμα τοῦ Σαράντη, συμμαθητὰς καὶ συνεπιγραμματοποιοὺς, εἰδήμονας τῆς ἑλληνικῆς μετρικῆς καὶ γλώσσης ἔχοντος (ἐξαιρέσει τῶν Λογαδῶν Ἀλεξάνδρου καὶ Ἰωάννου) τὸν ***Ἰωάννην ἢ Ἴαγκον*** (ὡς ἐγράφετο ὕστερον) ***Μουσοῦρον***, μέλος ὄντα τοῦ (τουρκικοῦ) Συμβουλίου τοῦ Κράτους ἀπὸ τοῦ 1867 μέχρι

θανάτου - τὸν ***Μιλτιάδην Ἀριστάρχην*** τὸν μετὰ τριακονταετίαν ἕως τοῦ 1866 ἡγεμόνα τῆς Σάμου - τὸν ***Ἀλκιβιάδην Ἀριστάρχην*** - καὶ τὸν ***Ἀναστάσιον Σηλυμβριανὸν,*** περὶ ὧν οὐδὲν ἔμαθον. Θρακικαὶ ἐπετηρίδες ἔγραψαν περὶ τῶν ὑπὸ Σαράντη συσταθέντων λαμπρῶν ἐκπαιδευτηρίων ἐν Ἐπιβάταις. Ἀλλ' ἐγνώρισα, διότι καὶ ἤκουον τὴν τοῦ Ἀρχιγένους φιλανθρωπίαν, ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐμπνεομένην. Ὁ χειμὼν τοῦ 1858, ἢ 57, δριμύτατος ἐνέσκηψεν εἰς Κπολιν, ὅμοιος πρὸς τὸν φοβερὸν χειμῶνα τὸν ἀρξάμενον τῇ 3 φεβρουαρίου 1874 καὶ διαρκέσαντα 40 σχεδὸν ἡμέρας· Ἐν καιρῷ τοῦ παλαιοτέρου χειμῶνος, ὁ Σαράντης, ὑπερπληρῶν καρβούνων πλοιάρια (τρεχαντήρια), διένεμεν εἰς πτωχοὺς χιλιάδας ὀκάδων - πολλὰς πολλὰς - 20 καὶ 25000, ὡς ἔλεγον. Θρακική τις Ἐπετηρὶς ἐξέδωκεν - οὐχὶ ἀκριβῆ - προσωπογραφίαν τοῦ φιλανθρώπου ἰατροῦ, ἀποθανόντος ἐν Κπόλει, κατὰ αὔγουστον τοῦ 1873.

Τῷ 1866 ἐφανερώθη ἐν ἡμῖν ἕτερος φιλάνθρωπος χριστιανὸς, ὁ ***Ἰωσηφάκης Ἐξερτζὴς,*** κληροδοτήσας ποσὸν μέγιστον (60000 τουρκικῶν χρυσῶν λιρῶν, ὡς διεφημίζετο=1,375,000 φράγκων!!!) εἰς τὰ ἐν Κπόλει φιλανθρωπικὰ καταστήματα. Τούτου τὸ «ἐκκαθαρισθὲν» μέρος ἦτο καὶ τοῦτο μέγιστον.

Τρεῖς ὅμως ἕλληνες, ἀληθινοὶ χριστιανοὶ, γνωστοί μου, αὐτοὶ πραγματικῶς ἀπεδείχθησαν εἰς πράξεις φιλανθρώπους παρορμηθέντες ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ συναισθήματος.

Ἀρχαιότερος ἦν ***Ἰωάννης ὁ Χαριτωνίδης,*** υἱὸς, ὡς ἔμαθον, Χαρίτωνος ἀρχιγουνάρεως, εὐ-

πατρίδου ἐξ Ἀδριανοῦ πόλεως, ἀνδρὸς εὐπόρου, θανόντος τῷ 1829 κατὰ νοέμβριον. Γνωστὸς ἐπὶ πολλαῖς ἀγαθαῖς πράξεσι, πολλὰ σκορπίσας εἰς πτωχοὺς, καὶ πρὸς εὐπρόσωπον διάκοσμον τοῦ ναοῦ τοῦ Μουχλίου, οὐ πλησίον ἔκτισε μεγάλην οἰκίαν, ἐπισκεφθεὶς πολλάκις τὰ ἡμέτερα ἔξω τῆς πύλης Ῥηγίου (Μπελγράντ - κακοὺ) φιλανθρωπικὰ καταστήματα, ἐξέφρασεν ἐπανειλημμένως εἰλικρινῆ θλῖψιν διὰ τὴν χυδαίαν οἰκοδομὴν τοῦ λεγομένου φρενοκομείου, ἐνῷ διὰ τὸ μέγιστον ἡμῶν νοσοκομεῖον ἐξώδευον πολλὰ, πρὸς εὐπρεπῆ παράστασιν καὶ συντήρησιν, μάλιστα οἱ ἀπόγονοι τοῦ ἀειμνήστου Ἀμβροσίου Μαυρογορδάτου. Εἰς τὸν προϊστάμενον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Εὐγένιον, ὁ Χαριτωνίδης ἐνεπίστευσε σχεδὸν τριάκοντα χιλιάδας χρυσῶν λιρῶν, ὑπὲρ οἰκοδομῆς τοῦ φρενοκομείου.

Τὸ κτίριον ἐπεσκέπτετο πολλάκις, ἰδὼν δ' ἡμέραν τινὰ μάρμαρον λευκὸν ὕπερθεν τῆς εἰσόδου τῆς οἰκοδομῆς ἐντειχισθὲν, ἠπείλησε τὸν Εὐγένιον, ὅτι θὰ διακόψῃ τὴν χορηγίαν, ἂν μὴ καταβιβασθῇ τὸ μάρμαρον· Ἀπέστεργεν ὁ Χαριτωνίδης τὰ δι' ἐπιγραμμάτων ἐγκώμια.

Ἦτο δὲ εὐσεβέστατος ἄνθρωπος ὁ Χαριτωνίδης μέχρις ἐπιβλαβοῦς φανατισμοῦ. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀσθένειαν αὐτοῦ, (ἰανουαρίου 1894), προτρεπόμενος ὑπὸ τῶν ἰατρῶν ἵνα πίῃ ζωμὸν ὄρνιθος, ἠρνήθη, διότι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦτο νηστήσιμος. Ὑπὲρ σχολείων ἀγνοῶ τὶ ἔδωκε· ζητηθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ Γ' ἵνα χορηγήσῃ τι καὶ ὑπὲρ τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, ἀπήντησεν ὅτι «Τὰ σχολεῖα μας παρασκευάζουν ἢ χλια-

ρους τῇ πίστει, ἢ ἀσεβεῖς. Κάθε κυριακὴν καὶ ἑορτὴν βλέπω μαθητὰς ἐρχομένους εἰς τὴν ἐκκλησίαν· δὲν κάμνει τὸν σταυρόν του κἀνείς· ὅλοι στέκονται μὲ πολλὴν ἀνευλάβειαν. Ζητήσατέ με, παναγιώτατε, ὑπὲρ ἐκκλησίας πτωχῆς, ὑπὲρ μοναστηρίου καταστραφέντος, ἢ διὰ ἀποκατάστασιν κόρης ὀρφανῆς· Θὰ δώσω ὅ,τι μὲ φωτίσῃ ὁ ἅγιος Θεός».

Εἰς τὴν ἐλεημοσύνην ἦτο χριστιανὸς ἀληθής· μοὶ διηγήθησαν ὅτι, φτωχός τις ἄνθρωπος - ἐκ Βιθυνίας-(κληρικὸς, ἢ λαϊκὸς, ἂς μὴ μάθῃ ὁ ἀναγνώστης) προσῆλθεν εἰς τὸν Χαριτωνίδην, ζητῶν τὴν χρηματικὴν ἀρωγὴν - ὄχι μικρὰν - πρὸς προετοιμασίαν προικώων πραγμάτων διὰ τὴν ἐπίγαμον κόρην αὐτοῦ· Εἶπε τὸ ὄνομα αὐτῆς καὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου, ὡς καὶ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς τῆς μελλονύμφου. Ἤκουσεν ὁ Χαριτωνίδης πάντα· ἀλλ᾽ ἐν ἀγανακτήσει παρετήρησεν ὅτι «Κακῶς σὰς ἐπληροφόρησαν ὅτι ἐγὼ κάμνω ἀγαθοεργίας· ἐγὼ μόλις ζῶ, τί μου περισσεύει ἵνα δώσω; Λυποῦμαι ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν ἀνάγκην σας δὲν ἠμπορῶ ἵνα σὰς βοηθήσω». Ὁ ζητήσας τὴν βοήθειαν ἔφυγε δυσηρεστημένος. Μετ᾽ ὀλίγας ἡμέρας, ἡ σύζυγος αὐτοῦ, εἴς τι προάστειον τῆς Κπόλεως μένοντος, ἐδέχετο τὴν ἐπίσκεψιν νέου τινὸς ἀγνώστου εἰς αὐτὴν, ὅστις ἀνήγγειλεν ὅτι, ἄνθρωπός τις, φίλος αὐτοῦ, καλέσας παρ᾽ ἑαυτῷ, παρεκάλεσε ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δεῖνα (κληρικοῦ, ἢ λαϊκοῦ, ἂς μὴ μάθῃ ὁ ἀναγνώστης) εἰς Σκούταρι, εἰς τὴν κυρίαν (δεῖνα). εἶπε τὸ ὄνομα αὐτῆς, τῆς θυγατρὸς καὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου αὐτῆς. «Εἶναι σωστά;» ἠρώτησε. — «Μάλιστα» — Λοιπὸν, κυρία

μου, ὁ σεβαστός μου φίλος - μὴν ἐρωτᾶτε τὸ ὄνομά του - μοὶ ἔδωκεν αὐτὸ τὸ γράμμα. Διαβάσετέτο». Ἡ μέλλουσα πενθερὰ, ἀνοίξασα τὸ γράμμα, εὗρεν ἐντὸς χαρτονομίσματα τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ὀθωμανικῆς Τραπέζης πεντήκοντα λιρῶν, ἀκριβῶς ὅσα ἐζήτησεν ὁ πατὴρ τῆς κόρης (κληρικὸς, ἢ λαϊκὸς, ἂς μὴ μάθῃ ὁ ἀναγνώστης). Ἠρνήθη ὁ Ἰωάννης Χαριτωνίδης, ὅπως εὕρῃ καιρὸν ἵνα ἐξετάσῃ καὶ μάθῃ μήπως ἀπέναντι αὐτοῦ ἔχῃ τινὰ ψεύστην, ἀλλὰ, μαθὼν τὴν ἀλήθειαν, ἀπέστειλε τὸ ζητηθὲν ποσόν· *

τις ἐκ τῶν πλουσίων τῆς σήμερον θὰ χορηγήσῃ ποσὸν ***ὑπερτριάντα πέντε*** ΧΙΛΙΑΔΩΝ!! δραχμῶν δι᾽ ἀγαθὴν πρᾶξιν;; γενομένην διὰ ἀγνώστους αὐτῷ ἀνθρώπους.

καὶ χριστιανικῶς ἐλεῶν ὁ Χαριτωνίδης ἀπεκαλύπτετο· καὶ προεφυλάττετο ἵνα μὴ μανθάνῃ ἡ ἀριστερὰ «τὶ ποιεῖ ἡ δεξιά σου»-κατὰ τὸ εὐαγγελικόν. Ἐνταῦθα, κατ᾽ εὐχὴν, τὸ ἔργον τῆς δεξιᾶς ἐπροδόθη ὑπ᾽ αὐτῆς ταύτης εἰς τοὺς εὐεργετηθέντας.

Τὸ συναίσθημα τὸ χριστιανικὸν εὑρίσκω εἰς μεγάλην ἀγαθοεργίαν ἕλληνος χριστιανοῦ, τοῦ ***Χρυσοβέργη Γεωργίου***, ἐκ Στενημάχου τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως. Διεκρίθη διὰ τὸ μέγιστον ἐμπόριον τῶν προβάτων, ἐπὶ πολλὰ δὲ ἔτη ἦτο προμηθευτὴς τοῦ κρέατος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Κατά τινα μειοδοτικὴν δημοπρασίαν πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἔδωκεν ὀλιγώτερα τοῦ Χρυσοβέργη πλούσιός τις τοῦρκος ζωέμπορος ἐκ Μιτυλήνης, ἢ Κρή-

* ταῦτα μοὶ διηγήθη ὁ συμπολίτης σχεδὸν καὶ φίλος τοῦ εὐεργετηθέντος Ἀναστάσιος Δ. Βιθυνὸς, διδάσκαλος.

της, πρὸς θλῖψιν τοῦ ἕλληνος. Ἀλλὰ, κατ' ἐκεῖνον τὸν χειμῶνα, ἐνέσκηψεν εἰς Μικρασίαν ἐπιζωοτία, ταύτην δὲ οὔτε προϋπολόγισεν, οὔτ' ἐνέγραψεν ὁ δυστυχὴς ὁ τοῦρκος εἰς τὸ συμβόλαιον αὐτοῦ. ἡ τιμὴ τῶν προβάτων ὑπερηυξήθη, καὶ ὁ τοῦρκος ζωοέμπορος, ὑποχρεωμένος ὢν ᾽ν᾽ ἀγοράζῃ εἰς τιμὴν μεγίστην, εἰς ἐλαχίστην δὲ, κατὰ τὸ συμβόλαιον, ᾽να χορηγῇ τὸ κρέας εἰς τὸ τῶν στρατιωτικῶν Ὑπουργεῖον, ὑπέστη ζημίαν, καθὼς ἔλεγον τότε, τριάκοντα (καὶ πλέον) χιλιάδων λιρῶν. Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ, ὁ Χρυσοβέργης, ἀναμνησθεὶς ὅτι κατὰ τὴν τελειωτικὴν μειοδοσίαν ἐπεκαλέσθη τὴν ἀντίληψιν τῆς Θεομήτορος, εἰς τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἀπέδωκε τὴν ἀπὸ φοβερᾶς ζημίας ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ, καὶ ἔκτισε τῷ 1892 τὰς θαυμαστὰς παρὰ τὴν Ἁγίαν Τριάδα τοῦ Σταυροδρομίου (Κπόλεως) πολυκατοικίας, τὰς ἐπικαλουμένας Χρυσοβέργεια, καθοσιώσας ταύτας εἰς τὸν θεομητορικὸν ναὸν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν Φιλανθρωπικῶν ἡμῶν Καταστημάτων, νοσοκομείου, γηροτροφείου, φρενοκομείου. Τούτων ἡ διοικοῦσα ἐφορία ἦτο (τότε· ἀλλὰ νῦν ;) ὑποχρεωμένη ᾽να χορηγῇ χρυσᾶς λίρας 200 ἐτησίως, τουρκικὰς, εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Στενημάχου.

Χάριν τῆς ἱστορίας ὀφείλω ᾽να σημειώσω ὅτι, ὁ Χρυσοβέργης, τῷ 1830 γεννηθεὶς, ἀπέθανε τῇ 27 αὐγούστου 1899 ἐν τῇ νήσῳ Πριγκήπῳ τῆς Κπόλεως· ὁ πατὴρ αὐτοῦ Γεώργιος Ἀρβανίτης ἦν ἠπειρώτης, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ Βασίλειος καὶ Ἰωάννης εἶχον ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ ἐπώνυμον, Ἀρβανιτίδαι· ὁ Χρυσοβέργης, ἐπειδὴ ἦτο γνωστὸς

μικρόθεν ὡς Χρυσοβέργης, ἐκράτησεν αὐτὸ καὶ ἐγράφετο Χρυσοβέργης Γεωργίου. Τοῦ Ἰωάννου Ἀρβανιτίδου υἱὸς ἐγένετο ὁ τὰς μεσαιωνικὰς μελέτας ἀσμενίζων φίλτατος ἐμοὶ Γεώργιος.

Τρίτος ἕλλην, ἐν πνεύματι χριστιανικῷ προβὰς εἰς ἀγαθοεργίας, ἦτο ***Συμεὼν ὁ Σινιόσογλους,*** ἐκ Καισαρείας. Ἦτο κάτοχος ἀριθμοῦ μεγάλου



ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

μετοχῶν τῆς Ἑταιρίας Ballia - Karaéddine, αἵτινες ἐν ἀρχῇ τῆς ἡμετέρας ταύτης ἑκατονταετηρίδος ὑπερετιμήθησαν ἀξιοσημειώτως. Προσελθὼν ὁ Σινιόσογλους εἰς τὸν πατριάρχην Ἰωακεὶμ Γ΄, ὃν ἠγάπα καὶ ἐσέβετο, ἀνήγγειλε τὸ ἀπροσδόκητον αὐτοῦ κέρδος, καὶ προσέθηκεν ὅτι «ἐξ αὐτοῦ πρέπει ᾽να δώσω καὶ εἰς τὸν Θεὸν τὸ ἀνῆκον αὐτῷ μέρος· δὲν ἐκέρδησα, (εἶπεν) ὅσα ὁ κ. Ζαρίφης, ὁ

Λεωνίδας: ὑπὲρ τὰς 200000 τουρκικῶν λιρῶν· ἐγὼ ὀλιγώτερα. Εἰς τὴν Καισάρειαν ἐβοήθησα ἵνα γίνῃ ἓν Οἰκοτροφεῖον. Ἐδὼ ἐβοήθησεν ἡ κυρία Ἑλένη Γεωργίου Ζαρίφη ἵν' ἀγοράσωμεν τὸ μέγα ἐν Πριγκήπῳ οἰκοδόμημα, διὰ Ὀρφανοτροφεῖον ἀῤῥένων. Ὁ δοῦλος σας, παναγιώτατε, ἐρωτῶ ἂν πρέπῃ ἵνα κτίσωμεν ἓν Ὀρφανοτροφεῖον διὰ τὰ ὀρφανὰ κοράσια, καὶ, κατὰ χρέος, ἦλθα ἵνα ζητήσω τὴν γνώμην καὶ τὴν εὐχήν σας»· Τὴν χριστιανικὴν πρότασιν τοῦ ἀειμνήστου τῶν καππαδόκων εὐεργέτου Σινιόσογλου ὁ Ἰωακεὶμ, χαρᾶς πλήρης, ἀμέσως ἀπεδέξατο πρόθυμος, καὶ ὑπέδειξε τὴν νησίδα Πρώτην, πάσης κοσμικῆς τύρβης ἀπηλλαγμένην· εἰς τὸ μειεωρότερον αὐτῆς, ὅπου ἄλλοτε τὸ μονύδριον τῆς Μεταμορφώσεως, ὁ Συμεωνάκης ἐφέντης Σινιόσογλου «εἰς Θεὸν πλουτῶν» – κατὰ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου – ἀνήγειρε τὸ Ὀρφανοτροφεῖον τῶν θηλέων. Ταῦτα ἔχω μαθὼν ἀπὸ στόματος τοῦ πατριάρχου Ἰωακείμ· καὶ τάττω τὸν χριστιανὸν φιλάνθρωπον καισαρέα μετὰ τοῦ Χαριτωνίδου καὶ τοῦ Χρυσοβέργη.

Αὐτοὶ δύνανται ἵνα χαρακτηρισθῶσιν — ὑπ' ἐμοῦ, τὸ γε νῦν—φιλάνθρωποι χριστιανοὶ, καθῆκον δ' ἐνόμισα ἵνα ἐκτείνω τὸν περὶ αὐτῶν λόγον, ἄγνωστος ὢν καὶ εἰς τοὺς τρεῖς· Ἀπ' οὐδενος ἐξ αὐτῶν ἐζήτησα, οὔτε ἔλαβον, δι' οὐδὲν βιβλίον μου, συνδρομὴν ὑλικὴν, ὀλίγην ἢ πολλήν.

§

Εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος συνετέλεσαν καλοί τινες παπᾶδες καὶ χρηστοὶ τοῦ θείου λόγου κήρυκες καὶ διδά-

σκαλοι· Οἱ «παπᾶδες» οὗτοι, κατὰ τὸ πλεῖστον ὀλιγογράμματοι ἀλλὰ φιλότιμοι, μελετῶντες τοὺς μεταπεφρασμένους εἰς ἁπλῆν ἑλληνικὴν λόγους τῶν ἁγίων πατέρων, ἐδίδασκον, οὐχὶ ἀπ' ἄμβωνος ἀλλ' ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν κατοίκων τῆς συνοικίας αὐτῶν, κατὰ πᾶσαν ἐπίσκεψιν. Ἀναμιμνήσκομαι τοῦ προϊσταμένου τῆς συνοικίας Μουχλίου παπᾶ Κυρίλλου, πέραν μιᾶς τεσσαρακονταετίας ὑπηρετήσαντος τῇ συνοικίᾳ, καθὼς ὑπηρέτησε καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ παπὰ Παναγιώτης. Ἀπέθανε (κατὰ τὸ 1871;) ὁ παπαΚύριλλος, οὐδεὶς δὲ ὀφθαλμὸς ἔμεινεν ἀδάκρυτος ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, διότι πάντας ἠγάπα καὶ ἐτίμα, τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος ὑπὸ πάντων· πάντας ἐδίδασκεν «εὐκαίρως καὶ ἀκαίρως» καὶ πάντας πάντοτε συνεβούλευεν. Ὑπ' αὐτοῦ ἐβαπτίσθην.

Ἦσαν ἐπίσης διδακτικοὶ καὶ φιλάδελφοι καὶ οἱ ἐξ Ἀνατολῆς ἐπίσκοποι βοηθοὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κπόλεως, οἱ διδαχθέντες πρὸ τοῦ 1845 ἐν τῇ κατὰ Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας ἀειμνήστῳ σχολῇ, οὓς εἰς τ' «Ἀποσημειώματά» μου, κατὰ καθῆκον, ἀπαριθμῶ. Τὸ διδακτικὸν ἢ κατηχητικὸν κατ' οἶκον ἔργον ἐξήσκουν μέχρι τοῦ 1865 οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου καὶ, διὰ τὸ Φανάριον, οἱ τοῦ πατριαρχικοῦ ἡμῶν ναοῦ· Ἐκείνου οἱ γονεῖς ἡμῶν ἐγίνωσκον τοὺς καὶ ἱεροκήρυκας Δωρόθεον, Πλάτωνα, καὶ Φιλήμονα, διακριθέντας καὶ πρὸ τοῦ 1850. Τοῦ δὲ πατριαρχικοῦ ναοῦ ζῶντας σχεδὸν ἐν τῇ μνήμῃ τηρῶ τὸν ἐκ Μηχανηῶνος τῆς Κυζίκου ***σύγκελλον Μητροφάνη,*** θανόντα τῷ 1882, βεβαίως ἑβδομηκοντούτη· — τὸν ***πνευματικὸν Δανιὴλ*** ἐκ Χώρας τῶν Γανο-

χώρων, οὗ ἐνθυμοῦμαι τὴν πολύτιμον ἐκ σπανίων ἐκδόσεων βιβλιοθήκην, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλομουσίαν, δαπάναις ἰδίαις ἐκπαιδεύσαντος ἐν τῇ Μ. τοῦ Γ. Σχολῇ τοὺς ἀδελφοὺς Θεύδωρον καὶ Θωμὰν Λίβαν, ἐκ Χώρας, ὧν ὁ πρῶτος ἐσπούδασε (1869-73) τὴν ἰατρικὴν – τὸν πρότερον ***πνευματικὸν Ἡσαΐαν***, ἐκ Καρπάθου, μετὰ τὸ 1865 ἡγούμενον τῆς ἐν Σύμῃ (νομίζω) μονῆς τοῦ Πανορμίτου, – τὸν ἐκ Μαδύτου ***Φιλόθεον***, ὄντα καὶ ἐπωνυμούμενον ***Ζωγράφον,*** πολλὰ κερδαίνοντα μᾶλλον ἐκ ζωγραφήσεως δίσκων τῶν κολλύβων — τὸν ἡμέτερον ***Νεόφυτον Χάλαριν*** ἐξ Ἀνάφης, οἰκειότατον ἡμῖν καθὸ ἐξάδελφον Νικολάου Ῥούσου τοῦ ἐξ Ἀνάφης, σύζυγον λαβόντος τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρός μου Καλλιόπην. Πάντες οὗτοι διεκρίθησαν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ πρὸ τοῦ 1869.

Ἐκέρδαινον δὲ πολλὰ οἱ ἱερεῖς τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, 1) διότι ἡ συνοικία ἦτο πολυπληθεστάτη, οἱ δὲ μετερχόμενοι τέχνας οἱασδήποτε λαϊκοὶ πολλὰ ἀπελάμβανον· 2) διότι εἰς πᾶσαν ἔριδα καὶ διάστασιν, δημιουργουμένην εἰς τὰς συνοικίας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κπόλεως οἱ ἱερεῖς αὐτοὶ ἀνακριταὶ καὶ διαιτηταὶ ἀπεστέλλοντο, ἠμειβόμενοι κατά τε τὰ νενομισμένα καὶ τὰ οὐ νενομισμένα· 3) διότι πᾶσαν πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν πρὸς συνοικίας ἀπεστέλλοντο ἵν' ἀναγινώσκωσιν ἀπ' ἄμβωνος αὐτοὶ, λαμβάνοντες τὴν ὡρισμένην ἀμοιβήν· 4) διότι, ὅτε ἐνεφανίζοντο παράπονα ἐπαρχιωτῶν κατὰ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῶν, ἕνα πατριαρχικὸν ἐφη-

* ἡ μορφὴ τοῦ Μητροφάνους εἶχε πρὸς τὴν μορφὴν τοῦ Βαγιανέλη (σελ. παρόντος 155) καταπληκτικὴν ὁμοιότητα.

μέριον καὶ ἕνα μητροπολίτην ἢ ἐπίσκοπον μέχρι τοῦ 1862 πρὸς ἐξέτασιν τῶν παραπόνων, ἢ πρὸς συνδιαλλαγὴν, ἔστελλε τὸ Πατριαρχεῖον. Ἡ καθωρισμένη ἀμοιβὴ ἐδίδετο· ἀλλ' ἡ πρὸς συνδιαλλαγὴν ἀπόπειρα καὶ ἡ μετ' αὐτὴν ἐπιτυχία πλουσίως ἠμείβετο. Καὶ ἦσαν οἱ ἐφημέριοι (τὸ πρεσβυτέριον) τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ δώδεκα, μετὰ τοῦ πρώτου αὐτῶν, ὅστις ἐλέγετο μέγας ἀρχιμανδρίτης.

Συμπέρασμα· ***Μελέτιος κύπριος,*** ὁ πατριαρχικὸς ἐφημέριος, μετὰ ὑπηρεσίαν εἴκοσιν ἐτῶν ἀποχωρήσας τῷ 1867, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, μετέβη, μετὰ ἓν ἢ δύο ἔτη, εἰς Ἀθήνας, καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὴν βασίλισαν Ὄλγαν ὅτι, τὸ σύνολον τῆς μετὰ κόπων κτηθείσης περιουσίας αὐτοῦ, μέχρι χιλίων (χρυσῶν) λιρῶν ἐνερχόμενον, δωρεῖται εἴς τι πτωχὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ σχολεῖον. Λαλῶν δὲ περὶ τῶν ἱερέων τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, θὰ σημειώσω, κατὰ καθῆκον, ὅτι καὶ ὁ λόγος αὐτῶν καὶ ἡ πολιτεία ἦσαν μεμετρημένα, καὶ ἂν ἐπιτρέπηται, καὶ βῆμα ποδὸς, καὶ γέλως ὀδόντων· εἰς τὰς συσκέψεις αὐτῶν ἐνόμιζέ τις ὅτι εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ μητροπολίτας τῆς ἱερᾶς συνόδου συνεδριάζοντας.

Ἐκ τῶν οὕτω λεγομένων ***μεγάλων ἀρχιμανδριτῶν,*** τῶν κατὰ τὸ μέσον τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, εἷς μόνος ἀφῆκε μνήμην ἀνθρώπου δραστηρίου, τολμηροῦ καὶ θρασέως, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε ἵνα ἐπονομάζηται ὀνειδιστικῶς «τουλούμπατζις»· ἐλέγοντο δ' οὕτως οἱ ἄτακτοι πυροσβέσται, ἐπιῤῥεπεῖς, οἱ τοῦρκοι κυρίως, εἰς πᾶν εἶδος ἀχρειότητος. Ὁ μέγας ἀρχιμανδρίτης οὗτος ὁ μέχρι τοῦ

1865, ἦτο Σωφρόνιος ὁ ἐκ Κουσγουντζουκίου τοῦ Βοσπόρου (βιθυνικῆς παραλίας, ὅστις διεκρίθη κατὰ τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον ἐπὶ τῷ πρὸς τοὺς προϊσταμένους αὐτοῦ σεβασμῷ καὶ τῇ πειθαρχίᾳ. Ἐχειροτονήθη τῷ 1865 (κατὰ ἰανουάριον) μητροπολίτης Ἰκονίου· τῷ 1873 μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Διδυμοτείχου· τῷ 1876 εἰς τὴν Κρήτην· τῷ 1877, αὖθις εἰς τὴν τοῦ Διδυμοτείχου, κατ' ἀπαίτησιν τῆς Ὑψ. Πύλης· τῷ 1878 προεβιβάσθη εἰς τὴν Νίκαιαν· ἀπεσύρθη αὐτῆς, ἀξιώσει τοῦ πατριάρχου Ἰωακεὶμ Γ΄, ὅπως περισώσωσιν (ὡς «πρόεδρον» (1880) Νικαίας) τὸν Ἀδριανοπόλεως Διονύσιον· ὁ Σωφρόνιος ἔμεινε πρώην Νικαίας, μισθοδοτούμενος ἀδρῶς ἕως τοῦ 1886, ὅτε ἔλαβε πάλιν τὴν Νίκαιαν. Ἀπέθανε τῇ 8 ἰανουαρίου 1890, πλησιάζων ἴσως τὸ ἑβδομηκοστὸν τῆς ἡλικίας.

Ἐν Ἰκονίῳ μένων ὁ Σωφρόνιος ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἥρως σκηνῆς τολμηρᾶς καὶ σχεδὸν βιαίας ἐν αὐτῇ τῇ ἕδρᾳ τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ. Ἦτο σουλτανική τις ἑορτή, ἡ ἐπέτειος τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναῤῥήσεως τοῦ σουλτάνου Ἀζὴζ (13 ἰουνίου), ὅτε μετέβη, κατὰ τὴν τάξιν, ὁ Σωφρόνιος εἰς τὸν γενικὸν διοικητήν, ὑποβάλλων εὐχὰς καὶ συγχαρητικὰς προσρήσεις· συνώδευον αὐτὸν ἱερεῖς τινὲς καὶ οἱ δημογέροντες ἢ πρόκριτοι τῆς ὀρθοδόξου κοινότητος. Ἔμελλε ἵνα διέλθῃ ὁ Σωφρόνιος μετὰ τῆς ἐπισήμου ταύτης ἑλληνικῆς παρατάξεως διὰ σειρᾶς καφενέδων, ὅπου πλῆθος ἐκάθητο τούρκων καπνιζόντων· εἶδεν αὐτοὺς ἑτοιμαζομένους ἵνα ἐγερθῶσιν, ἀλλὰ καὶ προτρέποντας ἕνα γηραιὸν τοῦρκον, ῥοφῶντα ναργιλὲν, ἵνα ἐγερθῇ. Αὐτὸς ὅμως ἔδειξεν ἀδιαφορίαν,

ἐξηκολούθει δὲ ἵνα κάθηται καὶ ἵνα ῥοφᾷ ναργιλὲν, ἐνῷ ὁ Σωφρόνιος ἦλθε πρὸ αὐτοῦ· πλήρης δικαίας ὀργῆς, περιλούων αὐτὸν δι' ὕβρεων, ἀπετάθη πρὸς τοὺς ὑπεγερθέντας τούρκους, καὶ εἶπε· «Βρὲ ἀνάγωγε (édepsije), ἀναίσχυντε· διατί ἠγέρθησαν αὐτοὶ οἱ ἐντιμότατοι ἄνθρωποι; Ὄχι δι' ἐμὲ, ἐγὼ εἶμαι ἕνας δοῦλος τοῦ πολυχρονεμένου



ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ Ο ΝΙΚΑΙΑΣ

μας ἄνακτος, ἀλλὰ δι' αὐτό»· ἔδειξε δὲ τὸ παράσημον ταξιάρχου τοῦ Μεδζητιὲ, ὅπερ ἀνηρτᾶτο ἐπὶ τοῦ στήθους· «Αὐτὸ σὺ, οὐτιδανὲ, δὲν ἠξεύρεις ἵνα τὸ τιμήσῃς»· Ταῦτα δὲ λέγων κατήνεγκεν ἐπανειλημμένα ῥαπίσματα κατὰ τοῦ γηραιοῦ τούρκου καταρίψαντα καὶ τὸ σαρίκιον καὶ τὸν ναργιλὲν, δηλώσας ἅμα ὅτι θὰ μεταβῇ ἀμέσως εἰς τὸ τηλε-

γραφεῖον ᾽να ἀναγγείλῃ τὴν πρὸς τὸ παράσημον περιφρόνησιν ταύτην εἴς τε τὰ ἀνάκτορα καὶ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον· Ἦρκεσεν ἡ πρὸς τὸ τηλεγραφεῖον ἐξόρμησις ἵνα προσέλθωσι παρ᾽ αὐτῷ οἱ πρόκριτοι τοῦρκοι παρακαλοῦντες τὸν «δεσπότη ἐφέντη» ᾽να συγχωρήσῃ τὸν παρεκτραπέντα, καθὸ παλίμπαιδα, καὶ ἐνίοτε μεθυσκόμενον.

Ἐγίνωσκεν ἄριστα τὴν τουρκικὴν ὁ Σωφρόνιος, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν ἔπρεπε ᾽να φέρηται πρὸς τούρκους, μεγάλους καὶ μικρούς. Εἰς ἑτέραν μου διατριβὴν ἀναφέρω καὶ τὴν εὐφυᾶ τολμηρίαν τοῦ Ματθαίου μητροπολίτου Σαμακοβίου, ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου λογοθέτου Νικολάου Ἀριστάρχου, εὐνοουμένου ὑπὸ τῆς σουλτανικῆς αὐλῆς ἐπὶ τοῦ Μετζήτ.

§

Φρονῶ ὅτι τινὲς τῶν ἀρχιερέων ἦσαν γενέτζαροι πραγματικοὶ, σώζοντες ἑαυτοὺς, καὶ τοὺς περὶ αὐτούς. Γενίτζαροι ἔλληνες ἦσαν κατατεταγμένοι εἰς τὸν Ὀτοὺζ - μπὶρ ὀρτὰν τὸ= ἃς εἴπωμεν=τριακοστὸν πρῶτον σῶμα. Κατὰ τὸ μέσον τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος, ὁ περιβόητος Γεώργιος Σταυράκογλους ἦτο, καθὼς ἐμάθομεν, Ὀτοὺζ-μπίρ· ἕνεκα τούτου, ὁ φόνος αὐτοῦ ἐξετελέσθη νύκτωρ, πρὶν γνωσθῇ καὶ ἡ φυλάκισις αὐτοῦ εἰς τὸν Ὀρτὰν, καὶ κατασκευάσῃ στάσιν αὐτὸς, ἀνατρέπων τὰ «καζάνια» (λέβητας μαγειρικοὺς), καὶ κραυγάζων τὸ τῶν βυζαντινῶν «Ἄλλον βασιλέα τῇ Ρωμανίᾳ». Ἐπίσης ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος Μαυρογένης (Βλαχίας) ἦτο γενίτζαρος καὶ αὐτὸς,

φονευθείς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ φονευόμενοι ἐπιφανεῖς ἐκηρύττοντο προδόται τῶν τοῦ κράτους συμφερόντων, ἐδημεύετο δ᾽ ἡ περιουσία αὐτῶν, ἡ χήρα τοῦ Μαυρογένους προσῆλθεν εὐθὺς εἰς τὸν Ὀτοὺζ μπὶρ, φέρουσα καὶ τὸν μικρὸν υἱὸν τοῦ γενιτζάρου συζύγου, καὶ ζητοῦσα τὴν τοῦ Ὀρτὰ προστασίαν. Ἐν ἡμέρᾳ δὲ παρασκευῇ, καθ᾽ ἣν ὁ σουλτάνος Χαμὴτ ὁ Α΄ ἐπέστρεφεν ἀπὸ τοῦ ἐν Ἐγιοὺπ προσκυνήματος, οἱ πρῶτοι τοῦ Ὀτοὺζ-μπὶρ, ὑψώσαντες εἰς χεῖρας τὸν μικρὸν, ὡς τέκνον τοῦ τάγματος, ἐζήτησαν χάριν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῆς μητρός· ὁ δὲ σουλτάνος διέταξε ᾽να μὴ δημευθῇ ἡ περιουσία· οὔτε ἠδύνατο ᾽να πράξῃ ἄλλως· διότι προσδόκιμος ἦτο τῶν ἀνεστραμμένων καζανιῶν ἡ βλαμβευτικὴ κατὰ τοῦ παλατίου προέλασις.

Κληρικοὺς γενιτζάρους εἴχομεν ἴσως πολλοὺς, ὄχι ἕνα. Ὁ πατριαρχικὸς σύγκελλος Μητροφάνης, ὁ σαβανώσας τὸν κατὰ μάϊον τοῦ 1878 ἐν ἡλικίᾳ ἐννενῆντα τριῶν ἐτῶν ἀποθανόντα μητροπολίτην Ἡρακλείας Πανάρετον, ἐβεβαίωσεν ἡμᾶς ὅτι παρετήρησεν εἰς τὸν ἀριστερὸν αὐτοῦ βραχίονα τὸ σῆμα, ὅπερ ἔφερον οἱ γενίτζαροι διὰ πρασίνου χρώματος ἐγκολαπτόμενον· Ἔλεγε δὲ τὸν Πανάρετον ὁ λαὸς καὶ ἐπίστευεν αὐτὸν ὄντα γενίτζαρον, διότι καὶ ἦτο: βίαιος, ἅρπαξ, τυραννικὸς, ὑβριστὴς, ἀσεμνολόγος. Ἦτο δὲ ὁ Πανάρετος ὁ τελευταῖος ἕλλην γενίτζαρος. Ἀλλ᾽ εἰς τὰς ἐν τῇ ἱερᾷ συνόδῳ συζητήσεις οὐδέποτε ἠκούσαμεν τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ προτρέχουσαν τῆς διανοίας. Ἐσέβετο τὸν ἱερὸν θεσμὸν καὶ θρόνον, ὡς καὶ ὅσοι ἦσαν ὁσίων καθεστώτων σοβαροὶ ὑπηρέται τῷ Πανορέτῳ ὁμοταγεῖς, καθὼς καὶ ἡ πατριαρχικὴ αὐλή.

§

Ἡ σοβαρὰ καὶ ἀξιοπρεπὴς πολιτεία καὶ ἡ παράστασις αὐτὴ τῶν πατριαρχικῶν ὑπαλλήλων, ζῶσα εἰς τὴν μνήμην μου, συνεπιφέρει τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἀγωγῆς καὶ πολιτείας πάντων τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὴν πατριαρχικὴν αὐλήν. Ἐξεπλήρουν τὸ καθῆκον αὐτῶν πάντες καὶ ἀπὸ παιδικῆς σχεδὸν ἡλικίας ἐμάνθανον τὸ «χρῆσθαι τοῖς καιροῖς» καὶ «χρῆσθαι τοῖς προσώποις». Ἐσέβοντο ἀλλήλους. Φτωχὰ λείψανα τῆς πάλαι φαναριωτικῆς εὐγενείας, ἐπιπλάστου καὶ τεχνητῆς, ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμοι ταύτης ἐνεφανίσθησαν ἀρκετοὶ μετὰ τὴν φοβερὰν νύκτα τοῦ Πάσχα ταῦ 1821. Διὰ νοημοσύνην πολλὴν ἀνέδειξαν ἑαυτοὺς διαδόχους τῆς πολιτικῆς ἐμβριθείας καὶ λεπτότητος Σούτσων καὶ Καρατζάδων, Ὑψηλαντῶν καὶ Μαυροκορδάτων, Μουρουζῶν καὶ Γκικάδων, Κατακουζηνῶν καὶ Χαντζερήδων, Ῥωσσέτων καὶ Τζούκηδων, Ἀργυροπούλων, καὶ Μαυρογενῶν καὶ Σκαναβήδων καὶ Σεβαστοπούλων καὶ Καπλανογλούδων καὶ Ἀσλάνηδων, τῶν ἀναμιχθέντων εἰς τὴν τῶν κοινῶν πραγμάτων διοίκησιν, οἱ ὡσαύτως ἀναμιχθέντες νεοδημιούργητοι Βαγορίδαι καὶ Φωτιάδαι, Καραθεοδωρῆδες καὶ Μουσοῦροι, Ἀριστάρχαι καὶ Καλλιάδαι, Τζιρᾶδες καὶ Χατζῆ Στέργιοι, Πασπαλῆδες καὶ Θεοδοσάκηδες, Καμάραδες καὶ Ἀφθονίδαι, Ῥακτιβὰν καὶ Ταχμιντζῆδες, Ψυχάρηδες, Ζαφειρόπουλοι, Φενερλῆδες καὶ Τσικαλιώτηδες, Ἰπλικτζῆδες καὶ Ζαρίφηδες, Κουμπάρηδες (οἱ κληρονόμοι τῶν Κατακουζηνῶν), καὶ οἱ ἐκ Συρίας Ὀχάνηδες, καὶ Λαμπίκηδες, καὶ Φάχρηδες,

καὶ οἱ δημιουργηθέντες τάχα «λογάδες» ἐκ συγγενείας ἀρχιερατικῆς Σκαλιέρηδες καὶ Φοῖβοι (τοῦ Ἐφέσου Μακαρίου), Καζανόβας (τοῦ Ἐφέσου Ἀνθίμου Κουταλιανοῦ), Μπαριάμογλοῦδες (τοῦ Ἡρακλείας Διονυσίου), Βαμβάκηδες (Ἀνθίμου τοῦ Νικομηδείας), Λογιάδαι (Γερασίμου τοῦ Χαλκηδόνος), Ἡφαιστῖδαι (Ἐξερτζόγλουδες, τοῦ Βόσνας Διονυσίου), Πόποβιτς (τοῦ Βενεδίκτου Πελαγονίας), Ταπεινοὶ (τοῦ Μελενίκου Διονυσίου), καὶ πάντες ἐτίμων καὶ ἐσέβοντο τοὺς ἀνωτέρους αὐτῶν καὶ τοὺς εἰς τὴν ἡλικίαν νεωτέρους. Ὡς οἱ παλαιοὶ φαναριῶται προσηγόρευον ὁ μὲν τὸν δὲ «αὐθέντα μου», οὕτως ἔμεινε παρὰ νεοφαναριώταις, καὶ παρὰ παλαιοτέροις πατριαρχικοῖς ὑπαλλήλοις, ἡ αὐτὴ πρόσρησις. Ὁ χαρτοφύλαξ Μιχαὴλ Ἀφθονίδης ἦτο πρεσβύτερος ἐμοῦ κατὰ 53 ἔτη, ὁ δὲ πρωτονοτάριος Δημητριάδης κατὰ 33 ἴσως ἔτη· λαλοῦντες πρὸς ἐμὲ, ἢ πρὸς τὸν Μάρκον Βασιλείου, οὓς ἐγίνωσκον εὐνοουμένους τῶν πατριαρχῶν Ἰωακεὶμ Β΄ (ἐμὲ) καὶ Ἰωακεὶμ Γ΄ (ἐκεῖνον), προελογίζοντο καὶ ἀπετείνοντο πάντοτε πρὸς ἡμᾶς διὰ τοῦ «αὐθέντα μου»· καὶ διαρκῶς ὑπεμίμνησκον τὴν πρὸ τοῦ 1821 φαναριωτικὴν κοινωνίαν. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ἔμενον οἱ Σκαναβῆδες καὶ οἱ Σεβαστόπουλοι, καὶ οἱ ταχέως ἀπανθήσαντες Καπλάνογλοῦδες, ἐνῷ μεταξὺ τῶν πατριαρχικῶν γραμματέων διεκρίνετο ὁ τὸν τύπον φαναριωτικῆς σώζων λεπτότητος Στέφανος Τζιρὰς, οὗ τῆς οἰκογενείας ἔπεσον θύματα, κατὰ τὸν ἀπρίλιον τοῦ 1821, ἐπιφανῆ μέλη·

καὶ ἀφοῦ τόσον ἐδεικνύοντο τιμῶντες ἡμᾶς καὶ τοὺς ἡμῶν κατωτέρους οἱ πατριαρχικοὶ ὀφφικιά-

λοι καὶ γραμματεῖς, πολλῷ περισσότερον οἱ εὐταξίαι καὶ κλητῆρες, καὶ οἱ ὑπηρέται τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, συναριθμουμένων καὶ τῶν πυροσβεστῶν αὐτῶν τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ. Ἐγνώρισα δὲ καί τινα τοιοῦτον πρὸς τοὺς ὀφφικιάλους καὶ γραμματεῖς ἰσούμενον κατὰ τὴν λεπτότητα τῶν τρόπων, καὶ, τὸ κυριώτερον, ὁμιλοῦντα τὴν γαλλικήν· ἐξέμαθε ταύτην ὑπηρετῶν, καθημερινῶς σχεδὸν, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν οἰκογένειαν Ἰωάννου Πασταλλῆ, καὶ ἀκούων τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τὰς θυγατέρας συνδιαλεγομένους εἰς τὴν γαλλικήν. Τὸν νέον αὐτὸν ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, συμπαθήσας, διέταξε ἵνα προσλάβωσι βοηθὸν τῶν πατριαρχικῶν νεωκόρων, τρεφόμενον εἰς τὸ πατριαρχικὸν μαγειρεῖον. Ἠγαπῶμεν δὲ πάντες τὸν Κωνσταντῖνον Μπογιατζήν. Οὕτως ὠνομάζετο ὁ φιλομαθὴς πυροσβέστης, εἶτα κανδηλάπτης, ἐξασκῶν ἅμα καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ βαφέως.

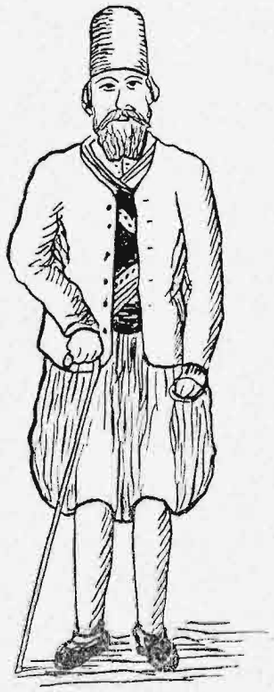
Οἱ πατριάρχαι, βεβαίως οὐχὶ πάντες, διέκρινον τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ἦν δυνατὸν ἵνα διαπρέψωσιν ἔν τινι ὑπηρεσίᾳ προτιμοτέρᾳ ἐκείνης, ἣν κατεῖχον. Κατὰ τὴν δευτέραν ἱερατείαν αὐτοῦ ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος ΣΤ΄ παρετήρει προσεκτικῶς, ἀλλὰ πολὺ συνεχῶς, ἕνα πατριαρχικὸν πυροσβέστην φερόμενον εὐγενῶς καὶ ἀξιοπρεπῶς πρὸς τοὺς πλησιάζοντας αὐτόν· κρίνας δὲ — καθὼς ἔλεγον οἱ παλαιοὶ — τὸν ἄνθρωπον βελτίονος μοίρας ἄξιον, εἰσήγαγεν εἰς τὸν δωδεκάριθμον θίασον τῶν πατριαρχικῶν κλητήρων. Διέπρεψεν οὗτος ἐπὶ δραστηριότητι, καὶ, τὸ κυριώτερον, ἐπὶ φιλομουσίᾳ. Τὸν ἕνα τῶν ἀνεψιῶν, Ἰωαννίκιον, διετήρησε, χορηγῶν

ὀλίγον τι τοῦ μισθοῦ, εἰς τὴν Θεολογικὴν ἐν Χάλκῃ σχολήν, τελειοδίδακτον γενόμενον τῷ 1876. Οὗτος ἐχειροτονήθη τῷ 1877 ἐπίσκοπος Ἐλαίας, ἐξελέγη Κίτρου τῷ 1878, μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Μογλενῶν καὶ Μολεσχῶν (καὶ Φλωρίνης), ὕστερον δὲ ἐξελέγη μητροπολίτης Ἴμβρου. Προσκληθεὶς ὡς μέλος τῆς ἱερᾶς συνόδου τῷ 1908 ἀπεβίωσε τότε ἐν Κπόλει, ἐνθυμοῦνται δ᾽ οἱ πατριαρχικοὶ τὸν κληρικὸν τοῦτον, Ἰωαννίκιον Μαργαριτιάδην, ὑπηρετήσαντα πρὸ τοῦ 1870 καὶ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας. — Τὸν ἕτερον τῶν ἀνεψιῶν ἐβοήθησεν εἰς τὰς ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ σπουδὰς αὐτοῦ, γενόμενον διδάσκαλον ἐπαρχιακὸν, εἶτα γραμματέα τοῦ μητροπολίτου Νικαίας ὕστερον Ἀδριανοπόλεως Διονυσίου, διορίσαντος αὐτὸν γραμματέα πατριαρχικὸν τῷ 1888, μετὰ σχεδὸν δ᾽ εἰκοσαετίαν ἀποθανόντα. Ἐνθυμοῦνται βεβαίως οἱ παλαιοὶ λαϊκοὶ καὶ κληρικοὶ τοῦ Πατριαρχείου τὸν «γραμματικὸν» τοῦτον, Γεώργιον Λεμονίδην· ἀλλὰ πόσοι τοιοῦτοι, ἢ πόσοι τῶν κατοίκων τῆς συνοικίας Τεκὺρ-σεραγίου : σώζουσι σήμερον τὴν τοῦ κλητῆρος μνήμην Ἰωάννου τοῦ τεκυρσεραηλῆ — ὡς ἐπωνυμεῖτο — τοῦ καὶ Λεμονίδου ; καθὸ τὸ πρὸς τὴν κοινωνίαν καθῆκον πιστῶς ἐκπληρώσαντος ὡς πατριαρχικοῦ κλητῆρος, πρότερον δὲ πυροσβέστου τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ ;

Ἦσαν δὲ τοιαῦται μεταπτώσεις ἐπαγγελμάτων τοιούτων οὐχὶ σπάνιαι, τοὐλάχιστον εἰς τοὺς θιάσους τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπηρετῶν. Αἱ μεγάλαι καὶ πολυάνθρωποι συνοικίαι τῆς Κπόλεως, τὸ Φανάρι (τοῦ Φανάρη), τὸ Σταυροδρόμιον, τὸ Τζι-

βαλὶ, τὸ Κοντοσκάλιον, ἡ Βλάγκα, τὰ Ψαμμαθία, τὸ Ἐδιρνέκαπι, τὰ Ταῦλα, καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες ἄλλαι, διετήρουν ἄτακτα τάγματα πυροσβεστῶν, εἰς αὐτοὺς δὲ καὶ ἐχορήγει ὁ ἐν ἑκάστῃ ναὸς χρηματικὸν τι ποσὸν κατ' ἔτος (ὁ πατριαρχικὸς 250 λίρας χρυσᾶς, ὡς ὑπὸ τῶν «Γενικῶν Κανονισμῶν ὡρίσθη). Συνέβαινεν ὅμως ἐνίοτε, δῆλα δὴ πολὺ συνεχῶς, πυροσβέστης τις σκνοικίας (ἐν Κπόλει) 'να ἑλκύσῃ τὴν εὔνοιάν τινος ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ προὐχόντων, διά τινας ἀῤῥήτους καὶ κρυφίας ὑπηρεσίας πρὸς αὐτὸν, ἢ πρὸς οἱονδήτινα «τσορμπατζήν»· ἦτο προσδόκιμος ὁ προβιβασμὸς τοῦ πυροσβέστου τούτου εἰς μπεκτζὴν (νυκτοφύλακα) τῆς συνοικίας, ἢ εἰς κανδηλάπτην τοῦ ναοῦ, κατὰ τὴν εὐφυΐαν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν γνῶσιν ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς. Τοὺς ἀπὸ πυροσβεστῶν «κανδηλανάφτηδες» ἠνάγκαζον οἱ ἐπίτροποι τοῦ ναοῦ 'να διδαχθῶσι παρ' ἑτέρῳ τὴν τέχνην τοῦ καθαρισμοῦ τῶν ἐξ ἀργύρου σκευῶν τοῦ ναοῦ, κανδηλάπται δέ τινες παρ' ἰδιωτικοῖς δικασκάλοις διδαχθέντες τὴν ἑλληνικὴν, μὴ γενόμενοι πρότερον πυροσβέσται, ἐχειροτονήθησαν διάκονοι καὶ πρεσβύτεροι, καὶ διέπρεψαν ὡς τοιοῦτοι, καθὼς ὁ παπὰ Παναγιώτης τοῦ Μουχλίου (πρὸ τοῦ 1840) καὶ Κύριλλος ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος τοῦ διακονήματος (μέχρι τοῦ 1871). Ἀλλ' ὁ ἐπιφανέστερος τῶν κανδηλαπτῶν (ναοῦ Ταξιαρχῶν Παλατᾶ), μὴ γενόμενος πυροσβέστης πρότερον, χειροτονηθεὶς διάκονος, καὶ προχωρήσας εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν βαθμὸν, διδαχθεὶς ἤδη τὴν ἑλληνικὴν, ἦτο Γερμανὸς Δ' ὁ βυζάντιος, ὁ φιλογενέστερος τῶν πατριαρχῶν τῆς ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος.

Προσθετέον ὅτι οἱ κανδηλάπται μέχρι τοῦ 1878 ἐφόρουν οἵαν καὶ οἱ πατριαρχικοὶ εὐταξίαι στολὴν, ταύτην δὲ παριστᾷ ἡ παρατιθεμένη εἰκονογραφία



ΠΕΡΙΒΟΛΗ ΕΥΤΑΞΙΟΥ

καὶ συμπληρῶ ἐνταῦθα τὸν ἀπὸ πυροσβέστου προβιβασμὸν εἰς συνοικιακὸν ***νυκτοφύλακα***· τοιοῦτον εἶχεν ἑκάστη τῶν ἐν Κπόλει συνοικιῶν, καὶ αἱ μεγάλαι εἶχον δύο, μισθοδοτουμένους ἀπὸ τοῦ ταμείου τοῦ ναοῦ αὐτῶν, μετερχομένους δὲ καί τι βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα. Ὁ νυκτοφύλαξ ἢ μπεκτζὴς περιήρχετο ἀνὰ δύο ἢ τρεῖς, ὥρας τὰς ὁδοὺς τῆς συνοικίας, κρούων ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου τὴν βαρεῖαν αὐτοῦ ῥάβδον, τὸ ἄκρον ἔχουσαν ἐκ σιδήρου, καὶ πολὺ κατάλληλον 'ν' ἀναγγέλλῃ εἰς τοὺς κλέπτας τὸν χρόνον τῆς διαφυγῆς αὐτῶν. Ὁ νυκτοφύλαξ ἀνήγγελλεν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς συνοικίας καὶ τὰς πυρκαϊὰς, ὧν ἐλάμβανεν αὐθωρὸν

γνῶσιν ἀπὸ τοῦ «νομπετσῆ» τοῦ γιαγκὶν-κουλὲ» (πύργου τῶν πυρκαϊῶν) τῆς Σταμποὺλ (τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν πόλεως), ἢ τοῦ Γαλατᾶ, ἐξερχόμενος δὲ τῆς καλύβης αὐτοῦ καθῆκον εἶχε ’να ἀφυπνίσῃ τοὺς κοιμωμένους κατοίκους, ἑτοιμαζομένους ἐν περιπτώσει κινδύνου ἀμέσου ’να μεταβῶσιν εἰς συναντίληψιν φίλων κινδυνευόντων, ἢ εἰς ἐντοπισμὸν τοῦ πυρός.

Μοὶ διηγήθησαν εὐχάριστον ἀνέκδοτον περὶ νυκτοφύλακός τινος εὐφυοῦς τῆς συνοικίας Τζιβαλίου (πρὸ τοῦ 1840), ὅστις οὐδέποτε ἀνήγγελλε πυρκαϊὰν ἐκραγεῖσαν εἰς προάστειον πολὺ μακρὰν τῆς συνοικίας κείμενον. Οἱ ἐφοροεπίτροποι, δῆλα δὴ οἱ διοικοῦντες τὰ οἰκονομικὰ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ σχολείου, ἐκάλεσαν τὸν μπεκτζὴν καὶ ἐπέπληξαν αὐτὸν διὰ τὴν παράλειψιν ταύτην καὶ τὸν ἐν τῷ καθήκοντι νεωτερισμόν· «Πρέπει ’να ’ξεύρωμεν— εἶπον – πάντοτε ποὺ εἶναι φωτιά». «Τί θὰ κάμετε, κύριοι, (εἶπεν) ἂν ἦν’ ἡ φωτιὰ μακρυὰ ἀπ’ ἐδῶ; Μιὰ βραδυὰ ἦτο ’στὸ Μπέηκοζ, τέσσαρες ὥραις μὲ τὸ καῆκι ἀπ’ ἐδώ. Μιὰ νύχτα ἦτο ’στὸ Μπουγιοὺκ-ἀντὰ (Μεγάλη νῆσος, δηλ. Πρίγκηπος)· πέντε ὥραις ἀπ’ ἐδώ. Συλλογίστηκα ποὺ κανεὶς ἀπὸ τοὺς τζιμπαλιανοὺς δὲν θὰ πάγῃ· καὶ ἴσως, ὡς ’να ’πᾶτε, ἡ φωτιὰ θὰ σβύσῃ». Οἱ διοικοῦντες τὰ κοινὰ τῆς συνοικίας ἐξωργίσθησαν διὰ τὴν αὐθάδειαν τοῦ νυκτοφύλακος, καὶ διέταξαν ’ν’ ἀναγγέλλῃ τὴν νύκτα πᾶσαν πυρκαϊὰν ὅπου καὶ ἂν ἐκραγῇ. Εἰς ἔνστασιν αὐτοῦ «μὰ ἀφοῦ δὲν θὰ πᾶτε, διατί ’να σᾶς ’ξυπνῶ;» — οἱ πρόκριτοι ἀπήντησαν «Ἂν δὲν μὰς δίνῃς εἴδησιν τῆς φωτιᾶς θὰ σὲ διώξουμε. Ὅπου καὶ ἂν μάθῃς ὅτι ἔγινε φωτιά, πέντε ὥραις

ἀπ’ ἐδῶ, πενῆντα ὥραις, θὰ γυρίζῃς τοὺς δρόμους, καὶ θὰ μὰς δίνῃς εἴδησιν· : δὲν θέλεις; — Φύγε ἀπ’ ἐδώ». Ὁ νυκτοφύλαξ, ἐκδικούμενος, ἀνεστάτωσε μίαν νύκτα τὴν συνοικίαν ὅλην διὰ πυρκαϊὰν, εἰς ἣν οὐδὲν εἶχον ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον τὸ Τζιβαλὶ, ἀλλ’ ὅλαι τῆς Κπόλεως αἱ συνοικίαι. Ὁ νυκτοφύλαξ εἶχε πατρίδα τὴν Σαφράμπολιν τῆς Μικρασίας· ἔλαβε μίαν ἑσπέραν ἐπιστολὴν, ἀναγγέλλουσαν ὅτι συνέβη πυρκαϊὰ εἰς τὴν πόλιν ταύτην· ἐξέρχεται τὸ μεσονύκτιον εἰς τὰς ὁδοὺς κραυγάζων τὸ σύνηθες «γιαγκὺν βάρ· Σαφραμπολουνδὰ γιαγκὺν βάρ». Τὸ πρωῒ κράξαντές τινες τῶν ἐπιτρόπων ἤλεγξαν αὐτὸν διὰ τὴν προξενηθεῖσαν ἀνησυχίαν· «Μὲ διετάξατε — ἀπήντησε — ’να σᾶς δίνω εἴδησι κάθε φωτιᾶς, καὶ ἂν ἦναι 50 ὥραις μακρυά· καὶ τὸ ἔκαμα».

καὶ, Si non e vero . . .

Βίγλας (φυλακὰς διὰ τὴν νύκτα) εἶχον ἀνέκαθεν οἱ βυζαντινοὶ, καὶ τὴν φροντίδα τῆς κοινῆς ἀσφαλείας ταύτην ἐξηκολούθησαν οἱ τοῦρκοι. Πυροσβεστικὰς ἀντλίας συνετήρουν οἱ ναοὶ τῆς Κπόλεως ἀπὸ τῆς Η΄ ἑκατονταετηρίδος, περὶ ἧς εἶδον γραπτὴν μαρτυρίαν· οἱ κατακτηταὶ ἐξηκολούθησαν ’να φυλάττωσι καὶ τοῦτο τὸ καθεστὼς, καὶ τὴν στολὴν (ὡς ὑπονοῶ) τῶν πυροσβεστῶν, βρακίον μόνον λευκὸν πολὺ στενόν. Οἱ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους προερχόμενοι πυροσβέσται ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ στρατιωτικοῦ φόρου· ἀλλ’ ἐπίσης ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τούτου, καθὼς καὶ τοῦ κουραμᾶ, οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὰς οἰκίας, λειτουργοὶ (ντουλγκὲρ), ὅσοι προσεφέροντο ’ν’ ἀκολουθῶσι τοὺς τουλουμπατζῆδες, (τοὺς ἀτάκτους, πυ-

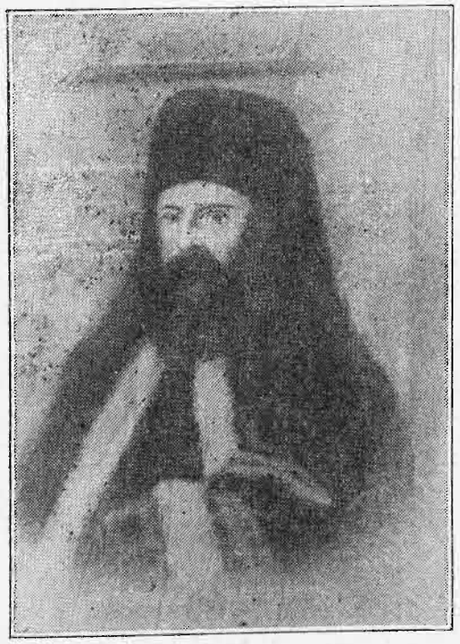
ροσβέστας) καὶ ᾽να βοηθῶσιν εἰς κατεδάφισιν ξυλίνων οἰκιῶν, πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ πυρός. Ἦτο δὲ κουραμὰς εἶδός τι φόρου ἐπιτηδεύματος, καὶ ἀντεστοίχει, μέχρι τοῦ 1860, πρὸς εἴκοσι κατ᾽ ἔτος ἀργυρᾶ γρόσια, 4½ σχεδὸν χρυσᾶ φράγκα·

Συμπλήρωμα· Αἱ ἑλληνικαὶ συνοικίαι πυροσβέστας εἶχον ἕλληνας ὀρθοδόξους· αἱ ἀρμενικαὶ ἀρμενίους· αἱ ἰσραηλιτικαὶ ἰσραηλίτας· αἱ τουρκικαὶ τούρκους. Ὁ σουλτάνος Ἀζὶζ πρὸ σχεδὸν ἑξῆντα ἐτῶν ἐκάλεσεν ἐξ Οὐγγαρίας τὸν Τσεκένυ (πασὰν) ἀναλαβόντα τὴν ἐκγύμνασιν μεγάλου πυρουσβεστικοῦ τάγματος, ἐξ οὗ ἀπεξεδεχόμεθα (ματαίως) σωτηρίαν βεβαίαν. Ἀλλ᾽ οὐδὲν ἴσχυσεν ὁ ὀργανισμὸς, ὡς ἀπέδειξαν αἱ πυρκαϊαὶ τοῦ 1912 καὶ τοῦ 1918, καταστρέψασαι, μεθ᾽ ὅλας τὰς ἀποκρύψεις τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων, ὑπὲρ τὰς 25000 οἰκιῶν, ὧν καὶ ἀρκεταὶ λιθόκτιστοι· Ἐνοριακοὶ πυροσβέσται εἰργάζοντο, βοηθοῦντες τοὺς τακτικοὺς, ὑπό τινας περιορισμοὺς, μέχρι τοῦ 1920. Ἐλλείψεις ἐξ ἀμνημοσύνης ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ δύνανται ᾽να συμπληρώσωσιν οἱ περίεργοι.

§

Καὶ τὰ μὲν τελευταῖον γραφέντα περὶ κοινωνικῶν τινῶν ἐθίμων ἐκτείνονται ἴσως πολύ· περισσότερον δὲ ἔπρεπε ᾽να ἐκταθῇ ὁ λόγος περὶ τῶν ὑποστηριξάντων τοῦ λαοῦ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Τὴν ὑπὸ τούτου τοῦ συναισθήματος ἐμνεομένην καὶ ἐνισχυομένην λαμπρὰν ἐνέργειαν τῶν ὀρθοδόξων ***ὑπεστήριζεν ἀπ᾽ ἄμβωνος καὶ ἀπὸ διδασκαλικοῦ βήματος ἡ παραδειγματικὴ***

διδασκαλία κληρικῶν πεπαιδευμένων καὶ λαϊκῶν εὐσεβῶν. Ἀνέγνωσεν ὁ ἀναγνώστης ἀνωτέρω, ὡς καὶ εἰς τὰ «Ἀποσημειώματα Χρονογράφου» μνείαν ἱεροκηρύκων τινῶν, ἤδη κηρυττόντων πρὸ τοῦ 1870. Πολλοὶ τούτων ἐνεστερνίζοντο τὴν γμώμην Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, ταύτην δὲ τρίτην, καὶ τετάρτην ἴσως, φορὰν ἐπαναλαμβάνω· ὅτι «Βίος ἄνευ λόγου μᾶλλον ὠφελεῖν πέ-



ΙΩΑΣΑΦ Ο ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ

φυκεν, ἢ λόγος ἄνευ βίου· ὁ μὲν γὰρ καὶ σιγῶν ὠφελεῖ· ὁ δὲ καὶ βοῶν ἐνοχλεῖ».

Ἀνεξήγητον ἔμεινεν εἰς ἐμὲ τὸ πρόθυμον τῶν ἐξ ***Ἑπτανήσου κληρικῶν*** πρὸς τὴν διὰ λόγου καὶ γραφῆς ὑποστήριξιν πατριαρχῶν, μητροπολιτῶν, ἐπισκόπων, λαϊκῶν προκρίτων, ἐργαζομένων ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ τῆς πατρίου παιδεύσεως. Ἀπὸ τῶν μέσων ἔτι τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος

(1760) καὶ μετὰ τὸν ἐκ Κερκύρας Εὐγένιον Βούλγαριν, ἱεροκήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐγένετο ὁ ἐκ Ζακύνθου ἀρχιμανδρίτης ***Ἰωάσαφ Κορνήλιος***. Αἱ ἀπ' ἄμβωνος Ὁμιλίαι τοῦ ἀνδρὸς, ἐκδοθεῖσαι εἰς δύο τόμους, ὅσον φλήναφοι καὶ ἂν κριθῶσιν, εὐχαρίστως ἀναγινώσκονται, αἱ δὲ εἰς κηδείας καὶ μνημόσυνα ἐκφωνηθεῖσαι, αἱ ἐν τῷ Β΄ τόμῳ, δεικνύονται θαυμάσιαι μαρτυρίαι περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων ἑλλήνων ἀξίων λόγου καὶ τιμῆς αἰωνοβίου· Τοιούτους παριστῶσιν αἱ τοῦ Κορνηλίου Ἰωάσαφ Ὁμιλίαι τὸν ἡγεμόνα Καλλιμάχην, τὸν μητροπολίτην Νικηφόρον Νικομηδείας, τὸν ἀρχιδιάκονον τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντῖνον Σιγοῦρον, τὸν γραμματέα τοῦ Πατριαρχείου Σιφναῖον Ἀντώνιον, τὸν μέγαν καὶ πολὺν ἐπὶ πλούτῳ καὶ πολυπραγμοσύνῃ Σταυράκογλουν Γεώργιον, τὸν ἰατρὸν καὶ χαρίεντα ποιητὴν Ἰωάννην Ῥίζον Μανὲν, καί τινας ἄλλους, ὧν τὰ ὀνόματα δυνατὸν ἦν ἀνεύρωμεν μετὰ πολὺν κόπον.

Μετὰ τὸν Κορνήλιον, διὰ συγγραφῶν καὶ κηρύγματος ἱεροῦ γίνεται φιλόπονος συνεργὸς καὶ βοηθὸς τῶν ἀπὸ τοῦ 1780 μέχρι τοῦ 1817 πατριαρχῶν ***Δωρόθεος ὁ Βουλισμὰς***, ὁ ἐξ Ἰθάκης, ὁ καὶ τὴν διόρθωσιν ἐμπόνως ἀναλαβὼν τῶν ἱεροτελεστικῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν βιβλίων. Ἀπέθανε τῷ 1817.

Ὁ τῷ Βουλισμᾷ σύγχρονος ἱεροκήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ***Ἰωάννης Ἱεροσόλυμος*** ἦτο καὶ αὐτὸς ἑπτανήσιος, ἐκ Κεφαλληνίας (σελ. 136 κ. ἑξ. τοῦ βιβλίου τούτου).

Ἀπὸ τοῦ 1832 μέχρι σχεδὸν τοῦ 1848 ἐκήρυττεν εἴς τινας χώρας τῆς Τουρκίας καὶ ἐν Κπόλει τὸν θεῖον λόγον ὁ ἱεροκήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ***Εὐσέβιος ὁ Πανάς***. Ἐγεννήθη καὶ αὐτὸς ἐν Κεφαλληνίᾳ, τῷ 1798, καὶ ἀπέθανεν αὐτόθι τῇ 22 μαΐου 1868. Ἦτον ἄνθρωπος εὐσεβέστατος. Εἰς αὐτὸν ἀπέδιδον οἱ παλαιοὶ τὸ φυλλάδιον «Χριστιανῶν Φιλοσοφία» (1840; ἢ 41;)·

ἀλλ' εἰς τὸν Κωνστάντιον Α΄ προσῆλθε θεράπων πρόθυμος ὁ ἐξ Ἴμβρου ***Βαρθολομαῖος***



ΑΝΔΡΕΑΣ ΙΔΡΩΜΕΝΟΣ

ἱερομόναχος ὁ Κουτλουμουσιανὸς, ἐπὶ πολὺ διαμείνας ἐν Κερκύρᾳ, τὴν ἐκκαθάρισιν ἀναδεχθεὶς τοῦ Μ. Ὡρολογίου ἐκ πολλῶν κακολογιῶν (Ἀποσημειώματα· σ. 223, ὅπου καὶ ἡ προσωπογραφία αὐτοῦ). Ὅτε δὲ Γρηγόριος ὁ ΣΤ΄, τῷ 1839, τὸν Βαρθολομαῖον ἐκάλεσεν, ἐν Ἴμβρῳ τότε μένοντα, σχολάρχην τῆς ἐν Φαναρίῳ συσταθείσης Ἱερατικῆς σχολῆς,

Ἀνδρέας Ἱδρωμένος ὁ ἐκ Πάργας (Ἠπείρου) πρεσβύτερος, ἔτη πολλὰ ζήσας ἐν Κερκύρᾳ, ἔπεμψεν εἰς τὸν Γρηγόριον αὐτόκλητος διορθώσεις τινὰς εἰς τὸ Μέγα Ὡρολόγιον, γενομένας εὐχαρίστως ἀποδεκτάς. Αἱ διορθώσεις ἐγένοντο κυρίως εἰς τὰ κατὰ τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν ῥυθμὸν χωλαίνοντα ἀπολυτίκια καὶ κοντάκια τοῦ Μ. Ὡρολογίου. Τῷ 1899, διορθώσας τινὰ τοῦ Ὡρολογίου μέρη, εὐμενεῖ συννεύσει τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου Ε΄ τοῦ Βαλλιάδου, ματαίως ἐζήτησα τὸ χειρόγραφον τῶν διορθώσεων τούτων εἰς τὸ πατριαρχ. γραμματοφυλακεῖον. Ἡ πρὸς τοὺς ἀειμνήστους πατριάρχας Κωνστάντιον Α΄ καὶ Γρηγόριον ΣΤ΄ ἀρωγὴ Βαρθολομαίου καὶ Ἱδρωμένου προῆλθεν ἐκ Κερκύρας. Ἐν αὐτῇ ὁ Ἱδρωμένος ἀπεβίωσε τῷ 1842, εἰς ἡλικίαν 78 ἐτῶν.

Ἀπὸ τοῦ 1844, ὅτε Γερμανὸς Δ΄ ὁ ἀπὸ Δέρκων πατριάρχης ἵδρυσεν ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν Χάλκῃ τὴν Θεολογικὴν σχολήν, ἦλθεν εἰς τὴν Κπολιν βοηθὸς εἰς τὸ ἁγιαστικὸν ἔργον τῆς Μ. Ἐκκλησίας ὁ ἱερομόναχος ***Κωνσταντῖνος Τυπάλδος Ἰακωβάτος,*** ὁ κατὰ τὸν αὔγουστον μῆνα τοῦ 1848 χειροτονηθεὶς, ἐπ᾽ ὀνόματι ψιλῷ, μητροπολίτης Σταυροπόλεως. Διηύθυνε τὸ ἱεροσπουδαστήριον τοῦτο, διδάσκων ἅμα ἐν αὐτῷ, μέχρι τοῦ 1862, ὅτε ἀπεσύρθη, παθὼν καὶ τὴν ὅρασιν, ὁ παθὼν πολλὰ κατὰ τὸν βίον γεραρὸς διδάσκαλος, εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Κεφαλληνίαν· ἐν αὐτῇ μένον ἀπεβίωσε τῇ 21 νοεμβρίου 1868, ἑβδομήκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν ἡλικίαν ἄγων·

ἔσχε δὲ συνεργὸν εἰς τὸ τῆς διευθύνσεως καὶ τῆς διδασκαλίας ἐπίπονον ἔργον τὸν ἀπὸ τοῦ 1851

ἀκριβῆ καταμέτρησιν τῶν ἀποστάσεων ἀπὸ πύργου καὶ πύλης εἰς πύλην καὶ πυργίον εἰργάσθησαν, ἐν εὐσυνειδήτῳ καὶ πατριωτικῷ ζήλῳ, καὶ μετ᾽ ἀφοσιώσεως, οἱ μηχανικοὶ Κωνσταντῖνος Στ. Καραθεοδωρῆς καὶ Γεώργιος Δημητριάδης, οἱ καὶ τῷ Πασπάτῃ γενόμενοί ποτε συναντιλήπτορες εἰς τοιαύτας διαμετρήσεις, καθ᾽ ὃν χρόνον ἐρευνῶν περιήρχετο πεντάκις καὶ δεκάκις, καὶ πεντηκοντάκις πύλας χερσαίας καὶ πυργία καὶ παραπυλίδας. Εἰς μνήμην τοῦ μαθηματικοῦ Δημητριάδου παρατίθεται ἐνταῦθα ἡ εἰκὼν αὐτοῦ



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

Ἀπὸ τοῦ 1882, ὅτε ἐξεδόθη εἰς τὸ «Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας» ἡ λέξις Κωνσταντινούπολις ἄθυρμά μου νεανικὸν—ἀνέλαβεν ὁ Ξενοφῶν Ἀθανασίου Σιδερίδης τὴν ἔρευναν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ὡς ἦτον ἐπὶ βυζαντινῶν, κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ, πάσας σχεδὸν τὰς ἰδίας

μελέτας ἀνακοινῶν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐπιτροπείαν τοῦ Συλλόγου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεγάλου πολέμου ἐστερήθη οὗτος τῆς συνεγγὺς συνεργασίας τοῦ Σιδερίδου μένοντος ἐν Ἀθή-



ΟΔ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ, Μ. Ι. ΓΕΔΕΩΝ

ναις, ἀνεδείξαμεν δὲ πρόεδρον τῆς Ἐπιτροπείας, ἢ Τμήματος, τὸν ἐπὶ πολυετίαν γενικὸν τοῦ Συλλόγου γραμματέα γενόμενον Ὀδυσσέα Ἀνδρεάδην, διευθύναντα μετὰ ζήλου τὴν ἐγερθεῖσαν ἀπὸ ληθάργου ἐπιτροπείαν, ἐργασθεῖσαν κατὰ τὰ ἔτη

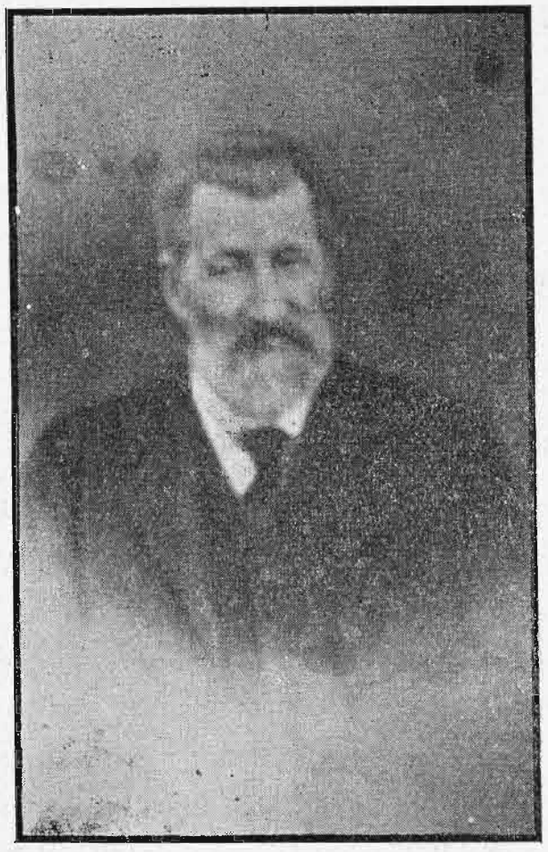
1916 - 1918. Ἐμνήσθην ἐγκαίρως τοῦ Ἀνδρεάδου ἐν διατριβῇ ἐκδοθείσῃ τῇ 27 ὀκτωβρίου 1929 ἐν τῇ τῶν Ἀθηνῶν ἐφημερίδι «Κωνσταντινουπόλει» *, παραθέτω δὲ νῦν τὴν φωτογραφίαν αὐτοῦ μετ' ἐμοῦ, ληφθεῖσαν ἔν τινι τοποθεσίᾳ ἀπέναντι τῶν χερσαίων τειχῶν, κρινομένῃ ὑφ' ἡμῶν ὡς ἀπέναντι τῆς Κερκόπορτας κειμένην. Ἡ συνάντησις ἡμῶν ἐκεῖ ἐγένετο τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ 1920, δῆλα δὴ 7 (20) μαΐου. Ὅσοι σώζουσιν ἐν τῇ μνήμῃ τὴν μορφὴν τοῦ Ἀνδρεάδου, θὰ ἐπιβεβαιώσωσι τὴν ἀκρίβειαν τῆς φωτογραφίας.

Πρὶν κλείσω τὸν λόγον περὶ τῶν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀσχοληθέντων, οὓς ἐκ τοῦ συνεγγὺς ἐγνώρισα, γράφω λέξεις ὀλίγας περὶ δύο ἐξ αὐτῶν· ὁ μὲν ἠσχολήθη εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Πόντου, ὁ δὲ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν τῆς Κωνσταντινοπόλεως. Ἐγνώρισα τὸν πρῶτον, ***Σάβαν Ἰωαννίδην***, ἐπιστρέψαντα, τῷ 1875 εἰς Κπολιν, μετὰ βραχεῖαν περιοδείαν ἀνὰ τὴν Μελιτηνήν· ἐφόρει σχεδὸν ἐργάτου περιβολήν, τὰ δὲ 4 ἢ 5 κομβία τοῦ γιλεκιοῦ αὐτοῦ ἦσαν προϊόντα διαφόρων ἐργοστασίων ἔχοντα διάφορον καὶ τύπον καὶ χρωματισμὸν ἕκαστον. Ἐκοιμᾶτο κατὰ τὰς περιοδείας ὁ Σάβας εἰς ἐλεεινὰ πανδοχεῖα, εἰς ἐξωκκλήσια, ὑπὸ δένδρα (ἦτο θέρος), ἐζήτει ἐπιγραφὰς ἑλληνικὰς, ἐρείπια πόλεων καὶ μοναστηρίων. Ἐπιγραφὰς συνήθροισεν, ὡς μοι ἔλεγεν. Ἴσως ἀπωλέσθησαν.

Γεννηθεὶς ὁ Σάβας εἰς τὸ Ντεμὶρ - ντὲς τῆς Προύσης, ἴσως Τιμοὺρ-τὰς (Σιδηρόπετραν), ἐσπού-

* πρὶν αὐτοῦ ἔγραψα τὰ δίκαια καὶ πρέποντα αὐτόθι περὶ τοῦ Σιδερίδου, θανόντος πρὸ τοῦ Ἀνδρεάδου.

δασε φιλολογίαν ἐν Ἀθήναις, πρὸ τοῦ 1860, ἐδίδαξεν εἰς τὸ φροντιστήριον τῆς Τραπεζοῦντος, εἰς τὰς ἐν Κπόλει συνοικίας Τζιβαλίου, καὶ Βλάγκας (1878-82), ὕστερον εἰς τὰ Ζαρίφεια τῆς Φιλιππο-



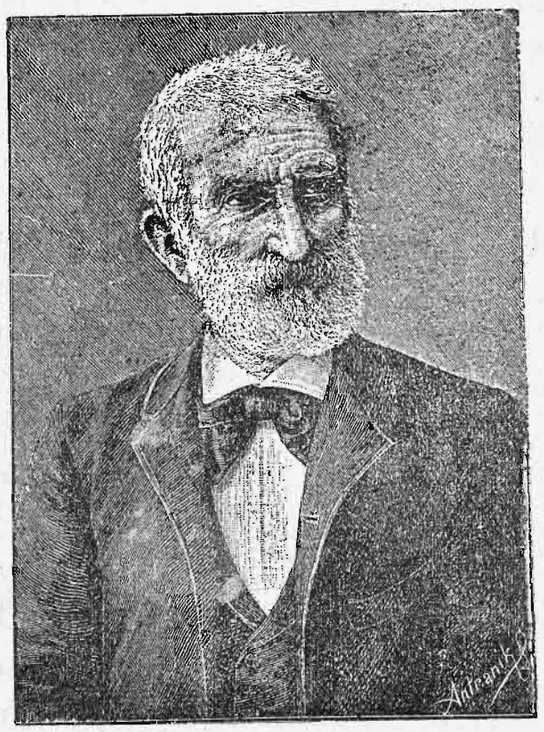
ΣΑΒΑΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

πόλεως. Ἀπεβίωσεν ἐν Μασσαλίᾳ τῷ 1910. Ἀνεῦρεν ὁ Σάβας ἐν Πόντῳ τὸ χειρόγραφον τοῦ ***Διγενοῦς Ἀκρίτα***, δωρεὰν δοθὲν πρὸς ἔκδοσιν εἰς τοὺς φίλους αὐτοῦ Σάθαν καὶ Λεγρὰνδ, οἵτινες ὡς ἀμοιβὴν ἀπέστειλαν αὐτῷ ***γενναιοδώρως*** ἓν ἀντίτυπον, δείξαντες ἀξιομνημόνευτον ποταπό-

τητα. Αὐτὸς ὁ Σάβας ἀπήγγειλέ μοι πάντα τὰ ἄνω γραφέντα.

Βραδύτερον ἐγνώρισα, μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κπολιν ἐπιστροφήν μου (1878), τὸν ἀληθινὸν βυζαντιολόγον ***Ἀλέξανδρον Πασπάτην***, τὸν ἰατρὸν, ἐπιστήμονα μετριοφρονέστατον, οἷοι ἦσαν ὁ Βελούδης, ὁ Παναγιώτης Χιώτης, ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος, ὁ Σακκελίων, ὁ Παπαῤῥηγόπουλος, ὁ Ῥενιέρης, ὁ Μομφερράτος, ὁ Σιδερίδης: ἐκ τῶν μετ' ἐμοῦ σχετισθέντων. Ἦτον ἐτῶν ἑξήκοντα τεσσάρων (τῷ 1877), ὅτε ἤκουσα τὸν Πασπάτην διδάσκοντα δημόσιον μάθημα περὶ τῶν ἐκτουρκισθέντων βυζαντινῶν ναῶν. Ἔμεινεν ἐν Κπόλει τεσσαράκοντα καὶ ἓν ἔτη ὡς ἰατρὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐρευνητὴς τῶν βυζαντινῶν αὐτῆς ἀρχαιοτήτων. Εἰς ἡμᾶς παρεσκεύασεν ἀνεμπόδιστον καὶ ἀνεπηρέαστον ἀπὸ φανατικῶν τουρκικῶν δυσχερειῶν πᾶσαν ἐπὶ γῆς καὶ ὑπὸ γῆν, ἐντὸς τουρκικῶν κτημάτων, ἐξέτασιν· διότι μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Πασπάτης ἤρξατο τῶν βυζαντινῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ, δύσκολος, ἐνίοτε δ' ἀδύνατος ἀπέβαινεν ἡ εἰς ὑπόγειον ἢ οἶκον τουρκικὸν εἴσοδος ἢ κάθοδος ἕλληνος, ἢ εὐρωπαίου. Κατόπιν πολυετῶν μελετῶν, ὁ ἀειμνηστότατος Πασπάτης ἀφῆκε συγγράμματα χρήσιμα τοῖς μεταγενεστέροις, ὅσοι θ' ἀσχοληθῶσιν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν τῆς Κπόλεως, εἰς τὴν κλιματολογίαν, εἰς τὴν ἅλωσιν αὐτῆς, τὸ ***Ὑπόμνημα περὶ τοῦ γραικικοῦ νοσοκομείου τῶν Ἑπτὰ Πύργων*** (1862), ***τὰς Βυζαντινὰς Μελέτας, τοπογραφικὰς καὶ ἱστορικὰς*** (1877), ***Τὰ βυζαντινὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ πέριξ αὐτῶν ἱδρύματα*** (1885), καὶ τὴν ***Ἅλω-***

σιν τῆς Κπόλεως (1890). Ἔγραψε καί τινας σχετικὰς διατριβὰς ἐκδοθείσας εἰς τὴν «Πανδώραν» τοῦ Ν. Δραγούμη. Γεννηθεὶς ὁ Πασπάτης ἐν Χίῳ, τῷ 1813, ἀνεχώρησεν ἐξ αὐτῆς τῷ 1822, ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν ἐν Ἀμερικῇ, καὶ κατόπιν ἐν Παρισίοις, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινόπολιν εἰκο-

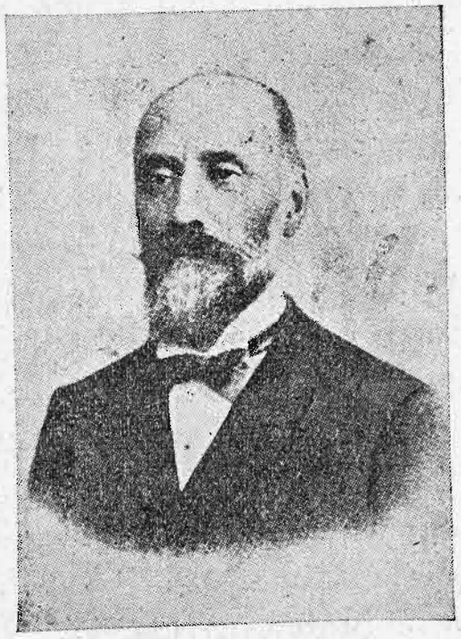


ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ. ΠΑΣΠΑΤΗΣ

σιοκταετὴς, ἐξασκῶν τὴν ἰατρικὴν ἕως τοῦ 1882, ὅτε ἀνεχώρησεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἀπέθανε τῷ 1891. Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνδρὸς ἔγραψα μακρὰν νεκρολογίαν εἰς τὸ ἀτυχὲς περιοδικὸν τῆς Κπόλεως «Κήρυκα» (ἔτους Β΄ σ. 193 καὶ 210, δῆθεν Γ΄ τόμου), ἀναλύσας τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς ἐρευνητοῦ τῶν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων. Εἰς τὸν

«Κήρυκα» συγχρόνως ἐξεδόθη προσωπογραφία τοῦ Πασπάτη πιστοτάτη, ἥτις μετεκδίδοται ἐνταῦθα. Ἐν «Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ» ἐκδόσεως Ἐλευθερουδάκη γράφονταί τινα ψεύδη καὶ διὰ τὸν Πασπάτην, ὡς ἐκτίθενται ψευδολογίαι καὶ διὰ τοὺς Καραθεοδωρῆδες, κλπ.

Εἰς τὸν περὶ φίλων μου καὶ γνωστῶν μεσαι-



ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ

ωνολόγων λόγον ὑπ᾽ ὄψιν ἔχω τοὺς ἀποβιώσαντας, ἀλλ᾽ ὡς ἐφόλκιον τοῦ περὶ τούτων λόγου θὰ μοὶ ἐπιτραπῇ ’να γράψω περὶ τριῶν ἑλλήνων λογίων ἀσχοληθέντων εἰς θέμα ἀγαπητὸν ἐμοὶ, τὸ Ἅγιον Ὄρος, περὶ οὗ οἱ γράψαντες ἐστηρίχθησαν εἰς ἐμὲ, κατὰ τὸ πλεῖστον. Τάττεται, κατὰ χρονικὴν τάξιν, πρῶτος ὁ ἰατρὸς ***Ἀλέξανδρος Χρηστίδης***, μικρασιάτης, ἑλληνιστὴς καλὸς καὶ καλὸς

ἰατρὸς, οἷος ἀπεδείχθη διὰ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ Γυναικειολογίας. Ἐξετίμησα τὴν φιλογένειαν, τὴν φιλοτιμίαν, τὴν εὐσέβειαν τοῦ ἀνδρὸς, συνεργασθεὶς ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ μετ' αὐτοῦ, διατελέσαντος ἀπὸ τοῦ 1895-1898 προέδρου, ὅτε εἰργάσθη δραστηριώτατα. Συνεργάτας εἶχε φιλοτίμους καὶ φιλεργοὺς, εἰς αὐτοὺς δὲ ἐννόει ἵνα ἔχῃ καὶ ἐμὲ, ὡς πρὶν αὐτοῦ μὲ προσέλαβεν ὁ νομομαθὴς πρόεδρος (1893-95) Δημήτριος Μαλλιάδης ὡς πρόεδρον τῆς ἐπὶ τοῦ περιοδικοῦ (Συντακτικῆς) Ἐπιτροπείας. Εἰς τὴν «Νέαν Ἐφημερίδα» τῆς Κπόλεως (ἀριθ. 1722-1731) ὁ Χρηστίδης ἔγραψεν ἄρθρα περὶ Ἁγίου Ὄρους ἀξιανάγνωστα, ἀναφέρων τὰς ἐπὶ τούτῳ μελέτας μου («Ἄθωνα»), καθὸ ἄνθρωπος καὶ ἐπιστήμων εὐσυνείδητος. Ἀπεβίωσεν ἑβδομηκοντούτης ἐν Κπόλει τῷ 1917, κατὰ αὔγουστον.

Τάττεται δεύτερος ὁ διάκονος καὶ μοναχὸς τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς Ἁγίου Παύλου ***Κοσμὰς Βλάχος,*** κεφαλλήνιος, διατελέσας ἐπὶ πολὺ καὶ ἐπίτροπος (ἀντιπρόσωπος) τοῦ Ὄρους ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅπου ἀπέθανε πρὸ ἑξαετίας. Εὐσυνειδήτως, ἀμερολήπτως, ἔγραψεν ὁ Κοσμὰς τὴν ***Χερσόνησον τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω***, ἐκδοὺς ἐν Βόλῳ, τῷ 1903, τὸ κάλλιστον τοῦτο σύγγραμμα. Ἀπηλλαγμένος «πατριωτικῆς» ἀσυνεσίας, ἀναγνοὺς πολλὰ, σεβόμενος τὰς τῶν ἄλλων γνώμας, οὔτε λογοκλοπῶν, ἀπέδειξεν ἑαυτὸν ἐμβριθῆ τοῦ ἁγιορειτικοῦ καθεστῶτος μελετητήν. Ἡ παρατιθεμένη ἐνταῦθα εἰκὼν παριστᾷ τὸν Κοσμὰν ἐν ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ.

Αἱ συνεχεῖς εἰς τὸν «Ἄθωνά» μου παραπομ-

παὶ καταντῶσιν ἐνοχλητικαὶ εἰς τὸ περὶ Ἁγίου Ὄρους εὔμορφον βιβλίον τοῦ ***Μιχαὴλ Μιχαλοπούλου,*** τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς ἐφημερίδος «Ἀτλαντίδος» ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ τῷ 1913. Ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ, γεννηθεὶς ἐν Κρήτῃ, τῷ 1851, ἐσπούδασε νέος ὢν, ἐν Ἀθήναις, ἐξησκησε τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἔτη πολλὰ εἴς τινας πόλεις τῆς τουρ-



ΚΟΣΜΑΣ ΒΛΑΧΟΣ
ἁγιοπαυλίτης

κικῆς αὐτοκρτορίας, ὕστερον δὲ διετέλεσεν ἀρχισυντάκτης τοῦ «Νεολόγου» (Κπόλεως, 1888-1897) μετὰ διετῆ δὲ σχολαρχίαν εἰς Τα-ταῦλα,—1899) εἰς τὸν «Ταχυδρόμον» Κπόλεως ἀρχισυντάκτης (1899-1910). Μετά τινα ἔτη ἦλθεν εἰς Ἀθήνας παρὰ τοῖς τέκνοις αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ,

κατὰ αὔγουστον τοῦ 1928 τέλος ἔλαβεν ἡ καματώδης αὐτοῦ βιοτή.

Πρὸς συμπλήρωσιν.— Ὁ κατὰ τὸ 1934 ἀποβιώσας ἐν Κπόλει Καλλίνικος Δεληκάνης, συλλέξας εἰκῇ τὰ περὶ Ἁγίου Ὄρους πατριαρχικὰ συνοδικὰ γράμματα, διὰ Δημητρίου Γερακάρη, τελειοδιδάκτου τῆς ἐν Ξυλοπόρτῃ Κπόλεως πατριαρ-



ΜΙΧΑΗΛ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

χικῆς Κεντρικῆς Ἱερατικῆς σχολῆς, ἐκδοθέντα δὲ τῷ 1902, ἔγραψε καὶ «σημείωσιν ἱστορικὴν βραχυτάτην περὶ τῶν ἐν Ἄθῳ μονῶν». Εἰς ὑποσημείωσιν τῆς 240 σελίδος ἔγραψεν ἡμιευσυνειδήτως «ἐκ τοῦ ἀξιολόγου τούτου πονήματος (δῆλα δὴ τοῦ «Ἄθωνός» μου) ἐσταχυολογήσαμεν οὐκ ὀλίγας τῶν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ ἱστορικῶν πληροφοριῶν». Ἐσταχυολόγησεν ὅμως σχεδὸν πάσας,

ἀφοῦ ἦν ἀδύνατον αὐτῷ ἵνα χρησιμοποιήσῃ τὸν Brokhauss καὶ τὸν Φίλιππον Meyer, ἀγνοῶν τὴν γερμανικήν.

Ἀναγράψας τοὺς τρεῖς ὧδε δοκίμους ἀθωνογράφους, παρασιωπῶ οἱονδήποτ' ἐκ τῶν ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος ἀσυνειδήτων λογοκλόπων, ὧν ἕνα, μεταγράψαντα αὐτολεξεὶ πολλὰς σελίδας τοῦ «Ἄθωνός» μου, φατρία τις πολιτευτῶν ἀνύψωσεν εἰς ὑπουργικὸν ἀξίωμα, βεβαίως οὐχὶ πρὸς βράβευσιν κακοηθείας.

Πάντα ταῦτα τὰ συγγράμματα, μάλιστα τῶν παλαιοτέρων λογίων καὶ διδασκάλων τοῦ ἔθνους, συνετέλουν εἰς ἓν ἔργον μέγιστον, εἰς προβιβασμὸν ἀγῶνος θεσπεσίου· ἵνα κρατῶσι θερμὸν τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, καὶ τὴν πρὸς τὴν μεγάλην ἡμῶν πατρίδα στοργήν. Εἰς τοῦτο κατέχουσι τὴν πρώτην θέσιν ὁ ***Σπυρίδων Ἰω. Ζαμπέλιος*** διὰ τῶν «Βυζαντινῶν Μελετῶν» αὐτοῦ καὶ τῶν προλεγομένων εἰς τὰ «Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος» ἀλλὰ καὶ ὁ ***Κωνσταντῖνος Παπαῤῥηγόπουλος***, συγγράψας τὴν καλὴν «Ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», ζητήσαντες καὶ οἱ δύο ἵνα δείξωσι τὸ ἐπὶ τετρακισχίλια ἔτη ἐνιαῖον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ὅπερ διενοήθη καὶ ἔδειξε πεντήκοντα πρὶν αὐτῶν ἔτη ὁ ἰατρὸς ***Δημήτριος Ἀλεξανδρίδης***, ἐκδοὺς (1806 καὶ 1807) τὴν τρίτομον «***Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς πρώτης καταβολῆς τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἄχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κπόλεως ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν***», ὑπ' ὄψιν ἔχων τὸν ἄγγλον Γολθσμύδ. Ἠκολούθησεν εἰς τὰ ἴχνη αὐτῶν, γράψας Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, ὁ Σπυρίδων Π. Λάμπρος.

Ἀλλὰ τὸν καλὸν ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἡμῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀγῶνα συνεχίσαντες ὑπεστήριξαν οἱ ἐκδόται ἢ συγγραφεῖς δοκίμων ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, τούτων δὲ προεξάρχουσιν οἱ ἐκδόντες ἐν Ἀθήναις τὸ χρησιμωτατό(τατό)-τατον πᾶσι «Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων» εἰς ἓξ τόμους (1852-59) ***Γεώργιος Ῥάλλης***, ἐκ Φαναρίου τῆς Κπόλεως (1805-83) καὶ ***Μιχαὴλ Ποτλὴς*** (ὀρθότερον Μποτλὴς) ἐκ Πελαγονίας, ἢ Βιτωλίων καταγόμενος. ἀποθανὼν ὁ δυστυχὴς τῷ 1863 ἐν ἡλικίᾳ 53 ἐτῶν.

Πρὸς μελέτην ἢ γνῶσιν τοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας ἐχρησίμευον ἀπὸ τοῦ 1827 ἡ ἐν Πέστῃ τῆς Οὐγγαρίας ἐκδοθεῖσα ἐπιτομὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Μελετίου Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Στεφάνου Κομμητᾶ***, καὶ αἱ μετατυπώσεις τοῦ βιβλίου τούτου, ἐν Κπόλει (1841), ἐν Σμύρνῃ (1862), καὶ ἡ καλλιτέρα πασῶν ἐν Ζακύνθῳ (1861), ἐπιμελείᾳ Παναγιώτου Χιώτου. Τούτου καὶ τοῦ Μελετίου τὰς προσωπογραφίας ἐξέδωκα εἰς τὰ «Ἀποσημειώματα Χρονογράφου».

Κατὰ τὴν παιδικὴν ἡμῶν ἡλικίαν ἀνεγινώσκομεν τὴν ἐν Ἀθήναις ἐκδοθεῖσαν (1866) Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τοῦ ***Κωνσταντίνου Κοντογόνου***, ἧς ὁ Α΄ μόνον τόμος ἐξεδόθη, καὶ τὴν πρὶν αὐτῆς ἐκδοθεῖσαν ἐπιτομὴν Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, εἰς τομίδια δύο, ἐν Κπόλει, κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ῥωσσικοῦ, ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιμανδρίτου καὶ διευθυντοῦ τῆς Μ. τοῦ Γένους πατριαρχικῆς Σχολῆς ***Ἀλεξάνδρου Λασκάρεως***. Ἐγεννήθη οὗτος ἐν Κπόλει, ἐσπούδασεν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Χάλκης, ἐν Ῥωσσίᾳ μετὰ ταῦτα συμπληρώσας τὰς

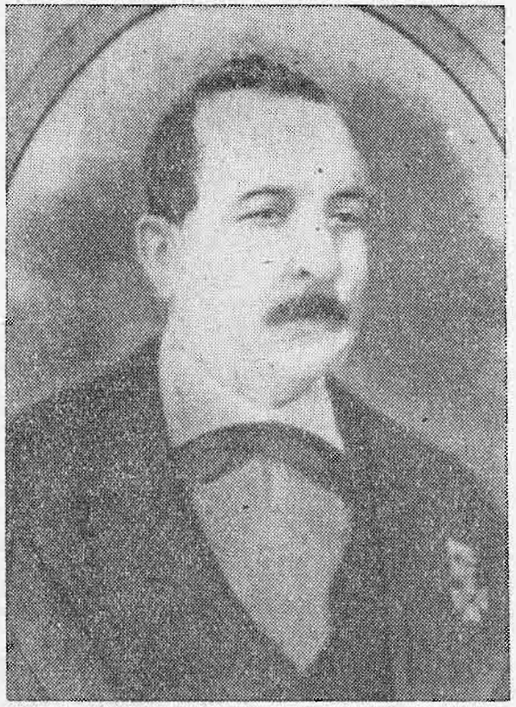
σπουδὰς αὐτοῦ. Εἶχεν ἐπώνυμον Κατρακύλας, ἀλλ' ὁ σχολάρχης Κωνσταντῖνος Τυπάλδος ἔδωκεν αὐτῷ, κατὰ τὴν παλαιὰν, πρὸ τοῦ 1870, συνήθειαν, ἐπώνυμον Λάσκαρις. Εἶδον τοῦ Λασκάρεως τούτου τύποις ἐκδεδομένην, πρὸ τοῦ 1860 μικρὰν Ἱερὰν Ἱστορίαν. Ἔγραψεν, ἐπὶ τῇ βάσει ῥωσσικῶν βι-



ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΛΑΣΚΑΡΙΣ

βλίων, διατριβὴν περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν Ἰωαννικίου καὶ Σωφρονίου, διδαξάντων ἐν Ῥωσσίᾳ· ἐξεδόθη δ' αὕτη ἐν Β΄ τόμῳ τοῦ Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγου. Ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Σισανίου καὶ Σιατίστης τῇ 31 μαΐου 1864, καὶ ἀπέθανε τῇ Μ. Πέμπτῃ τοῦ 1869, δηλητηριασθεὶς ὑπό τι-

νος παπᾶ, ἐκβιασθέντος ὑπὸ τούρκων προκρίτων, ὧν ὁ Λάσκαρις ἐκαυτηρίαζεν ἐν τῷ διοικητικῷ τουρκικῷ συμβουλίῳ τὴν κατὰ χριστιανῶν βάρβαρον αὐτῶν δυσμένειαν. Παρατίθεται ᾧδε ἡ φωτογραφία αὐτοῦ, μεταγραφεῖσα ἀπὸ προσωπογραφίας ἀνακειμένης ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ οἴκῳ Σιατίστης, φιλίστορι φροντίδι τοῦ σεβαστοῦ φίλου μου



ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΛΛΙΦΡΩΝ

μητροπολίτου Σιατίστης καὶ Σισανίου κ. Διοδώρου, τοῦ κατὰ κόσμον Κάρατζη, ᾧ καὶ χάριν οἶδα.

Κλείω τὸν λόγον περὶ τῶν ἀναμιχθέντων εἰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις συγγραφέων, μιμνησκόμενος τῆς ἐκδόσεως τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιθεωρήσεως» τοῦ ***Βασιλείου Καλλίφρονος***, οὗ ἐμνήσθην εἰς τ' Ἀποσημειώματα Χρονογράφου. Οὐ-

δὲν ἔγραψεν αὐτὸς ἴδιον, ἀλλὰ συνώψιζεν ἢ μετέγραφεν ἑτέρων ἔργα. Εἰς τὴν «Ἐπιθεώρησιν» ταύτην ἐκτίθενται αἱ πράξεισ τῶν πατριαρχῶν Γρηγορίου ΣΤ΄, Ἀνθίμου ΣΤ΄, Ἰωακεὶμ Β΄ καὶ Ἰωακεὶμ Γ΄, 1867—1884. Συνεκδίδονται ὅμως καὶ περὶ παλαιοτέρων γεγονότων εἰδήσεις, ὡς καὶ διατριβαὶ καὶ λόγοι ἑτέρων, ἐν οἷς καὶ τρεῖς ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντες ἐπὶ μνήμῃ τριῶν ἀρχιερέων, Δωροθέου Εὐελπίδου, βατοπεδηνοῦ, μητροπολίτου Κορητσᾶς, Εὐσταθίου Κλεοβούλου μητροπολίτου Καισαρείας Καππαδοκίας, καὶ Κυρίλλου Κυριακίδου, μητροπολίτου Σηλυβρίας.

§

Ἐνταῦθα κόπτω τὸν λόγον τὸν ἀναφερόμενον εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τοῦ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν σουλτάνων καὶ ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀληθῶς ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ τῆς ΙΘ΄ ἑκατονταετηρίδος καὶ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς εἰκοστῆς. Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην μου 'να πιστεύσῃ, ὅτι εἰς σελίδας 810 σχεδὸν τῆς ΜΝΕΙΑΣ καὶ τῶν ΑΠΟΣΗΜΕΙΩΜΑΤΩΝ εἶπον ὀλίγα. Ἔχω ἔτι 'να εἴπω πολλὰ—ἐὰν ὑγιὴς ζήσω, καὶ εὕρω ὑποστηρικτὰς ἐκδόσεών μου· καίτοι μοὶ ἐπίκειται πλέον καταπόνησις, οὐχὶ ἐξ ἐργασίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀναλγησίας τῶν δυναμένων 'να πράξωσι τὸ ἀγαθὸν, καὶ μὴ θελόντων—ἀποφευγόντων 'να εὕρωσιν—ὄχι ἐκ τῶν ἰδίων—μὴ γένοιτο—τὰ τὴν ἔκδοσιν βιβλίων ἱστορικῶν εὐκολύνοντα μέσα. Ἐννοῶ τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην Ἀθηνῶν.

Καθῆκον ἄρα θεωρῶ 'να εὐχαριστήσω δημο-

σίᾳ φίλους ἀγαπητοὺς, συντελέσαντας διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν εἰς ἔκδοσιν τῶν τριῶν τετάρτων τοῦ βιβλίου τούτου, τούτων δὲ ὑπερέχουσιν ἡ ἱερὰ αὐτοκρατορικὴ καὶ πατριαρχικὴ μονὴ τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ, διεπομένη περιφραδῶς ὑπὸ τοῦ πανιερ. ἀρχιεπισκόπου Σιναίου κ. Πορφυρίου, καὶ ὁ πανιερ. μητροπολίτης Φιλίππων καὶ



ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΩΝ ΚΑΙ ΔΡΑΜΑΣ

Δράμας κ. Βασίλειος, οὗ καὶ πάλιν ἡ προσωπογραφία παρατίθεται. Ἐζήτησα μὲν ἀπ᾽ αὐτοῦ τοιαύτην ἀντωπὸν, ἀλλ᾽ ἔλαβον ἄλλοθεν

Ἐχορήγησαν καὶ ἡ μὲν καὶ ὁ δὲ τὴν ὑπὲρ τῆς «Μνείας» ταύτης συνδρομὴν, ἀλλ᾽ οὐδαμῶς ὑπελόγισαν ἀριθμὸν ἀντιτύπων· τοῦτο δ᾽ ἔπραξαν καὶ τέσσαρες ἔτι φίλοι. Εὐχαριστῶ δημοσίᾳ καὶ τοῖς ἐργασθεῖσι πρὸς ἐγγραφὴν συνδρομητῶν, ἱερωτάτοις μητροπολίταις Δημητριάδος (σχολάζοντι)

κ. Γερμανῷ, Σπάρτης κ. Γερμανῷ, Μιτυλήνης κ. Ἰακώβῳ, Μεθύμνης κ. Διονυσίῳ, Φαναριοφερσάλων κ. Ἰεζεκιὴλ, Λευκάδος κ. Δημητρίῳ, καὶ Κρήτης κ. Τιμοθέῳ. Αἱ δὲ ἐξ Ἁγίου Ὄρους συνδρομαὶ μόλις ἀνέρχονται, δυστυχῶς, εἰς εἴκοσι τέσσαρας· τούτων 13 τοῦ Βατοπεδίου, 5 τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος, καὶ ἀνὰ δύο τῶν μονῶν Ἰβήρων, Παντοκράτορος, καὶ Γρηγορίου.

Ἀδελφικῶς εἰργάσθησαν διὰ τὴν Μνείαν ὁ φίλτατος κ. Γ. Ι. Ἀρβανιτίδης (ἐν Παρισίοις), καὶ ἐνταῦθα ὁ ἀγαπητὸς κ. Μιλτ. Ἀν. Σταμούλης, δείξαντες ἀγάπην πρὸς τὸ βιβλίον μου τοῦτο, καθὼς καὶ πρὸς τὰ πρότερον ἐκδοθέντα ὑπ᾽ ἐμοῦ.

§

Ἐνταῦθα τίθεται πέρας εἰς τὸ μικρόν μου τοῦτο βιβλίον, ὅπερ μετὰ τῶν «Ἀποσημειωμάτων Χρονογράφου» συνιστᾷ εἶδος ἀφηγήσεως τοῦ βίου ἐν γένει τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τοῦ ἐν Τουρκίᾳ κατὰ τὴν ΙΘ΄ κυρίως ἑκατονταετηρίδα. Ἀλλὰ ***Συμπλήρωμα τῶν δύο βιβλίων τούτων θὰ ἀποδειχθῇ τὸ ὑπὸ τίτλον ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ,*** περιέχουσαι πολλοτάτας εἰδήσεις ἀναφερομένας εἰς ἐπαρχίας, μονὰς, ἐκκλησίας τῆς ὀρθοδόξου καθ᾽ ἡμᾶς Ἀνατολῆς, εἰς ἐξέχοντα κατὰ καιροὺς πρόσωπα, κληρικὰ καὶ λαϊκά. Συμπέρασμα τῶν ἐφημερίδων θὰ θεωρηθῇ ἡ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΠΕΝΗΤΩΝ, ἐν ᾗ καὶ γεγονότων ἀφηγήσεις θὰ ἐκτεθῶσι, καὶ βίοι καὶ ἔργα δῆθεν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ***τοιούτων ἀκριβῶς παριστανομένων ὁποῖοι ἦσαν.***

Τιμηθεὶς ὑπὸ δύο κατ' ἐπίγνωσιν φιλογενῶν πατριαρχῶν, Ἰωακεὶμ Γ' καὶ Κωνσταντίνου Ε', καὶ τῆς εὐνοίας τυχὼν Ἰωακεὶμ Β' καὶ Διονυσίου Ε', Σωφρονίου καὶ Φωτίου τῶν τῆς Ἀλεξανδρείας, τοῦ Γρηγορίου τῆς Ἀντιοχείας, καὶ τῶν τῆς Ἁγίας Πόλεως Κυρίλλου, Γερασίμου καὶ Δαμιανοῦ, τῶν πρὸς Κύριον εὐσεβῶς μεταστάντων, ὀφείλω ἵνα μὴ παρασιωπήσω μήτε τὰ ἀξιότιμα, μήτε τὰ ἀξιόμεμπτα τῶν λαβόντων χώραν ἐπὶ τῆς ἀειμνήστου ἱερατείας ἑκάστου τούτων καὶ τῶν πρὶν αὐτῶν.

Ὀγδοηκοστὸς ἔννατος χαρτοφύλαξ ἐκ τῶν γνωστῶν μοι χαρτοφυλάκων τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, συναριθμουμένων τοῦ τε ***Νικολάου Μάνου*** (1780), ὃν παρέλιπον—καὶ ***τοῦ ἐξ ἀποῤῥήτων Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου,*** διαδεξαμένου, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὸ χαρτοφυλακικὸν ἄξίωμα τοῦ Καρυοφύλλη, ὅτε προεβιβάσθη ἐκεῖνος εἰς τὸ τοῦ σκευοφύλακος, ἐπιθυμῶ ἵνα μὴ κατακριθῶ ὡς ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον ἀληθείας τινὰς παραδραμὼν καὶ πολλὰς εἰδήσεις. Οὔτε πρέπει ἵνα μείνῃ κοιμωμένη ἡ ἀλήθεια.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ — ΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

1) Τοῦ παρόντος συγγράμματος τὸ Α΄ μέρος (σελ. 1-160) ἐξεδόθη κατὰ τὸ τέλος δεκεμβρίου 1933 τὸ Β΄ (σελ 161-320) κατὰ μάϊον τοῦ 1934 τὸ Γ΄ (σελ. 321-416) κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1935 τὸ Δ΄ (σελ. 416-472) κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1935. Διὰ τὴν βραδύτητα οὔτε ὁ συγγραφεὺς, οὔτε ὁ

ἰδιοκτήτης, οὔτε οἱ ἐργάται τοῦ τυπογραφείου εὐθύνονται

2) Εἰς τὴν 80 σελίδα τοῦ μετὰ χεῖρας συγγράμματος κεῖται ἡ εἰκὼν τοῦ πρεσβυτέρου ***Μιχαὴλ,*** περὶ οὗ ἔγραφον τὰ δέοντα κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1933. Σημειῶ μετὰ λύπης ἐνταῦθα, ὅτι ἀπεβίωσεν ***ὁ παπὰ Μιχαὴλ*** ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 21 μαρτίου 1934, δημοτελέστατα κηδευθείς. Ἦγε δὲ, ὡς ἐβεβαίου, τὸ ὀγδοηκοστὸν τρίτον τῆς ἡλικίας.

3) Εἰκόνα καὶ μνείαν τοῦ σεβαστοῦ μου φίλου ***Ἀναστασίου Σταμούλη*** παρέθηκα ἐν 68 σελίδι. Δυστυχῶς, καὶ τούτου σημειῶ ἐν τῇ παρούσῃ σελίδι τὸν θάνατον, ἐπελθόντα τῇ 20 νοεμβρίου 1934, ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν ἐννενήκοντα καὶ ἑνὸς συμπεπληρωμένων. Ἐπειδὴ δὲ μετεῖχε τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐνταῦθα Συλλόγου τῶν μεσαιωνικῶν γραμμάτων, ἐν τοῖς ἱδρυταῖς ἀριθμούμενος, ὁ Σύλλογος ἀφιέρωσεν εἰς μνήμην αὐτοῦ τὴν 177 συνεδρίασιν τῆς 2 δεκεμβρίου 1934. Γράφουσι περὶ τούτου τὰ «Θρακικὰ» ἐν ΣΤ΄ τόμῳ, καὶ τὰ «Μεσαιωνικὰ Γράμματα» ἐν τόμῳ Β΄ (σ. 143).

4) ***Χαρτοφυλάκων ὀνόματα*** παρέλιπόν τινα, φρονῶν ὅτι οἱ χαρτοφύλακες ἐκεῖνοι ἀνῆκον εἰς μονὰς, ὡς ὁ Νικηφόρος ὁ τῆς Πάτμου, καί τις ἀραβώνυμος, ἀπαντώμενος ἐν χειρογράφῳ σιναϊκῷ. Πιθανῶς ἔρευνα χειρογράφων θὰ προσθέσῃ τινὰς — ὀλιγίστους — εἰς τὸν κατάλογόν μου.

Παρέλιπον ἐπίσης τὸ γνωσθέν μοι ἀπὸ φιλικῆς ἀνακοινώσεως ὅτι, Θεόφιλός τις χαρτοφύλαξ ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους Ἰουστινιανοῦ Α΄. Οὐδαμοῦ τοῦτον εὗρον.

5) Προσθετέον ἐπίσης ὅτι, ἀπό τινος ἐν Ἀθήναις συμβολαιογραφικῆς πράξεως τῆς 14 μαρτίου 1840, συμπεραίνει τις, ὅτι ***Νικηφόρος ὁ χαρτοφύλαξ*** ἀπέθανε μεταξὺ τῆς 10-12 τούτου τοῦ μηνός· ἀλλὰ γίνεται φανερὸν ἐκ τῶν εὑρεθέντων χαρτίων αὐτοῦ, ὅτι εἶχε διορισμὸν ὑπαλλήλου τοῦ κράτους.

6) Εἰς τὸν περὶ ***Ἀγάθωνος Παντοκρατορινοῦ*** λόγον (σ. 61) προσθετέον, ὅτι ἀπεβίωσεν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τῇ 16 ὀκτωβρίου 1886 κατά τινα ἄλλην πληροφορίαν.

Καὶ νῦν, κατὰ τὴν ἐν τῇ σελίδι 5 διδομένην ὑπόσχεσιν, παρατάττω, κατὰ τάξιν ἀλφαβητικὴν, τὰς πηγὰς, ὅσας ἠδυνήθην ἵνα εὕρω καὶ συμβουλευθῶ ἐπὶ τῇ συγγραφῇ τῆς «Μνείας». Οἱ ἐν Ἑλλάδι φοβεροὶ λογοκλόποι θὰ κοπιάσωσιν, ἀσυνήθως, εἰς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείασ τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφομένων· αἱ ὀλίγαι πηγαί μού εἰσιν αὗται

Ἁγιορειτικῶν (ἐν βιβλιοθήκαις) χειρογράφων Κατάλογος, ὑπὸ Σπ. Π. Λάμπρου· τ. Α΄ σ. 106.

Ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου Κπόλεως κώδηξ 241 φύλ. 22β ἐν στίχοις 37, 38. κώδ. 605 φ. 234α.

Ἀθανασίου ῥήτορος τοῦ βυζαντίου Parthenii patriarche Constantinopolitani, Decretum Synodale κλπ. σ. 12 μέρους IV τοῦ τετρατίτλου καὶ τετράκις σελιδηριθμημένου βιβλίου Ἀντιπατελλάρος· ἐπιστολὴ περὶ ἑνώσεως Ἐκκλησιῶν πρὸς τοὺς πατριάρχασ κλπ. Συντετμημένος Ἀντικαμπανέλλας· ἐν Παρισίοις, 1655.

Aymon, Monuments authentiques κλπ. σ. 331, 332, 381.

Ἀκροπολίτης σ. 13.

Acta Patriarchatus Constantinopolitani, ἐκδόσεως Miklosich καὶ Mueller· τ. Α΄ σ. 96, 176, 227, 315, 317. Β΄ 16, 132, 252, 327, 341, 348, 358, 367, 375, 383, 392, 394, 424, 507, 533, 567.

Acta monasteriorum et Ecclesiarum, ὑπὸ τῶν αὐτῶν· τ. Α΄ σ. 310 καὶ 312.

(Ἀμβροσιανὴ βιβλιοθήκη) Martini et Bassi Catalogus codicum Bibliothecae Ambrosianae. ἐν Μεδιολάνῳ. 1906, σ. 406, 409-411. Συναφῶς ἰδὲ Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ· τ. Ε΄ σ. 317 καὶ 396, καὶ Νεαρὰς ἐκδόσεως Ζέπου, κατὰ Ζαχαρίαν σ. 313, ὅπου, καθ' ὑπολογισμὸν ἐσφαλμένον, γράφεται ἔτος 1187· διότι, πέμπτη ἰνδικτιὼν ἤρξατο σεπτεμβρίῳ 1186.

Βατικανὴ βιβλιοθήκη· G. B. de Rossi, La bibliotheca della sede apostolica, e i catalogi dei suoi manoscritti· Ρώμῃ, 1884, σ. 44, 87, 126.

Γεδεὼν Μ. Ι. Ἄθως, σ. 209, καὶ Χρονικὰ πατριαρχ. ἀκαδημίας, σ. 36-43.

Gelzer Ἐρρ., Der Patriarchat von Achrida, σ. 6 καὶ 8.

Γρηγορίου Ἀκραγαντίνων Βίος, ὑπὸ Συμεὼν Μεταφραστοῦ· Migne Ἑλλην. Πατρολογίας τ. 116, στήλη 217 καὶ 252, § κγ΄ καὶ μστ΄. Αὐτὸς ἴσως ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου Λεοντίου βιογραφίαν τοῦ Γρηγορίου τούτου· Migne, 93, στ. 601.

Δανιὴλ Στυλίτου Βίος, εἰς Analecta Bollandiana· τ. 32 σ. 189.

Δαπόντε Καισαρίου, Κατάλογος ἐπισήμων ῥωμαίων· ἐν τόμῳ Γ΄ τῆς Μεσαιωνικῆς τοῦ Σάθα Βιβλιοθήκης· καὶ Κομνηνοῦ Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

Δημητρακοπούλου Ἀνδρονίκου, Ἱστορία τοῦ σχίσματος, σ. 155, καὶ Ὀρθοδόξου Ἑλλάδος τοῦ αὐτοῦ σ. 8 καὶ 33.

Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων· σ. 1192, τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία τοῦ Σινᾶ, κατὰ τὴν ἔκδ. Παπαδ. Κεραμέως (τῷ 1898) σ. 186.

Θεοδωρήτου Κύρου, Ἐπιστ. 11 Φλαβιανῷ.

Θεοφάνους τ. Α΄ 586, 733.

Ἱεροσολυμιτ. Βιβλιοθήκη, Κεραμέως, τ. Δ΄ σ. 159.

Cave, Scriptorum ecclesiasticorum Historia Litteraria· α΄ ἔκδ. σ. 3.

Κανονικὸν δίκαιον πατριαρχ. θρόνου Ἱεροσολύμων ἐπὶ τοῦ Σινᾶ· ὑπὸ Π. Νεοκλέους· σ. 106.

Κεδρηνοῦ τ. Β΄ σ. 742.

Coesliniana Bibliotheca (τοῦ Montfaucon) σ. 103 καὶ 105.

Cotelerii, Monumenta Ecclesiae Graecae, τ. Β΄ σ. 474.

Quercii, De Georgio Pisida κλπ. Ἡ διατριβὴ προτάσσεται καὶ τῆς ἐν Βόννῃ ἐκδόσεως.

Κωνσταντίου Α΄ τοῦ πατριάρχου Ἐλάσσονες Συγγραφαί· σ. 130, 317, καὶ 133 (καθ' ὃν ἀπέθανε τῷ 1199, ἐκλεγεὶς τῷ 1185).

Νομικὴ Συναγωγὴ (Δοσιθέου Ἱεροσολύμων)· φύλ. 209 β, 210 α, 217 α, 260 β.

Πατριαρχικοὶ Πίνακες (τοῦ Μ. Ι. Γεδεών)· σ. 372, 378, 380, 394.

Παχυμέρης· τ. Β΄ σ. 22, 115, 253, 271, 630

Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ ἐπιστ. πρὸς πάπαν· ἔκδ. Ἰω. Σακκελίωνος, ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἐθνολγ. Ἑταιρίας, τ. Β΄ σ. 398.

Συνόδων ἁγίων Νέα καὶ Δαψιλεστάτη Συλλογὴ, ὑπὸ Σπ. Μήλια· βλ. πρᾶξιν Γ΄ τῆς ἐπὶ Μαρτίνου πάπα συνόδου.

Σινᾶ αὐτοκρατορικῆς μονῆς χειρογράφων Κατάλογος· ὑπὸ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ (ἐν Πετρουπόλει, 1911)· σ. 267, 271, 280, 289.

Σιδερίδου Ξ. Ἔλεγχος τῆς ἐκδόσεως συνοδικῆς πράξεως περὶ Τραπεζοῦντος κλπ. ἐν «Νέᾳ Σιὼν» τοῦ 1907.

Schlumberger, Sigillographie· σ. 132, 383, καὶ 649.

Σταματιάδου Ἐπαμ. Ἐκκλησιαστικὰ Σύλλεκτα· σ. 24.

Phanariote noblesse κλπ. Livre d'or· ἐν Ἀθήναις, 1892, σ. 46, 111, 129.

Φιλῆ Ἐμμανουὴλ Ποιήματα· ἔκδόσ. Ἐμμ. Μίλλερ, τ. Α΄ σ. 232, 357. Β΄ 281.

Χαριλάου Παπαϊωάννου, Κατάλ. χειρογράφων ἐν Θ΄ τοῦ Φιλολ. Συλλόγου «Παρνασσοῦ» Ἐπετηρίδι, σ. 118.

Χωνιάτης Νικήτας· σ. 355, 357, καὶ 530.

Ὁ γράψας τὸ παρὸν βιβλίον πρέπει ἵνα ζητήσῃ συγγνώμην, διότι ἀφῆκέ τινα λάθη, ἐξ ἀβλεψίας ἀληθινῆς, ἀδιόρθωτα.

Ἀναγραφὴ συνδρομητῶν θὰ ἐκδοθῇ εἰς τὸ βιβλίον τὸ τίτλον ἔχον

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ,

περιέχον εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ 1500 — 1913, ἐνδιαφερούσας σχεδὸν πάσας τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, πόλεις, ἢ νήσους τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, καὶ 150 περίπου εἰκονογραφίας.

Ἐκ καθήκοντος σημειῶ ὅτι, τῶν «Ἀποσημειωμάτων» καὶ τῆς «Μνείας» ὁ ἀναγνώστης μου λαμπρὸν ἐφόλκιον ἔχει τὸ εὔμορφον βιβλίον τοῦ ἐν Παρισίοις φίλου μου κ. Κ. Γ. Μπέλλου τὸ ἐπιγραφόμενον «Τύχαι καὶ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ» (ἐν Παρισίοις 1933).

Τιμᾶται 250 δραχμῶν·

ἔξω τοῦ ἑλλ. κράτους 10 φράγκων χρυσῶν